

RESUM DEL TREBALL OBJECTE DE LLICÈNCIA

TÍTOL DEL PROJECTE:

FILOSOFIA DES DE LA LITERATURA I EL CINEMA

AUTORIA:

Lluís Muntada Vendrell (professor de filosofia de l'IESI La Bisbal d'Empordà).

CARACTERÍSTIQUES:

Tal com s'explica amb més detall en el resum d'aquest projecte, les característiques específiques del meu treball exigien dividir els conceptes filosòfics en tres crèdits. Llavors, el que he fet ha estat desplegar aquests conceptes i establir vincles i relacions entre aquests diferents conceptes (aquests vincles i relacions s'assenyalen a la còpia textual i són presents com a derivacions en el CD).

Cada concepte filosòfic tractat, conté un text, una il·lustració o un fragment de pel·lícula. En cada concepte es donen les instruccions a l'alumne i es presenta una *taula d'activitats* (exercicis sobre el contingut de cada concepte) en què s'indica el grau de dificultat de cada exercici. Aquests aspectes figuren, excepte les imatges de les pel·lícules, apareixen en el suport textual del projecte. En el CD hi apareix la totalitat dels materials.

Els fragments de pel·lícules cinematogràfiques que integren aquest treball, queden reflectides en el suport textual i, òbviament, materialitzades en el CD.

Nombre de pàgines del projecte:

Per raons de síntesi i de referència ràpida per a l'alumnat i el professorat que utilitzi aquests materials he incorporat al projecte un mapa de tots els conceptes i, alhora, de tots els continguts de què consta cada concepte. He assenyalat també les relacions temàtiques entre els conceptes. Figura també, la bibliografia consultada, així com una referència breu dels autors citats.

ORIENTACIÓ DEL TREBALL:

Aquests materials estan pensats sobretot per ser aplicats a l'aula. En aquest projecte hi trobem un tractament literari i cinematogràfic de conceptes cabdals de la filosofia. No obstant això, s'assenyala que es tracta d'un material *complementari*, apte per conjuntar amb els continguts més acadèmics de l'assignatura de filosofia.

En aquest projecte educatiu s'estableixen exercicis escrits per comprendre i interioritzar cada concepte filosòfic.

D'altra banda, aquests materials posseeixen una projecció interdisciplinària: lògica, teoria de la ciència, literatura, art, etcètera.

TEMES I O IDENTIFICADORS:

NIVELL:

Els materials d'aquest projecte educatiu van adreçats fonamentalment a l'alumnat de l'assignatura de filosofia, que hi podrà trobar una clau suggestiva per accedir a conceptes cabdals de la filosofia. Amb tot, la naturalesa d'aquest projecte fomenta molt la interdisciplinarietat, de tal manera que l'alumnat podrà trobar aspectes d'ètica, moral, religió, art, teoria de la ciència, art, teoria de la història, literatura... que puntualment li poden ser útils.

RESUM DEL PROJECTE:

Amb aquest projecte didàctic em proposo aplegar un conjunt de materials literaris i cinematogràfics, acompanyats de taules d'activitats, que il·luminin molts dels conceptes cabdals de la filosofia i de la cultura en general. Així, per exemple, conceptes com *llenguatge, investigació científica, facultats de percepció, relativisme ètic, solidaritat, ètnia, mètode inductiu, mètode deductiu, mètode hipotèticodeductiu, multiculturalitat, bellesa, sentiment*, etcètera, estaran assistits per uns materials textuais i cinematogràfics a fi d'estimular l'alumnat a interessar-se per un segon nivell d'informació més teòrica al voltant d'aquests temes.

El punt de partida del meu material de treball és l'enumeració d'un seguit de temes filosòfics, bàsicament els que estan contemplats en la programació de l'assignatura de *Filosofia* de Batxillerat. Cadascun d'aquests conceptes filosòfics remetrà a un conjunt de textos literaris; a un conjunt de films, de documentals, o a uns fragments de pel·lícula o documental (que es podran activar des dels CD Roms que es lliuraran als alumnes). Així, d'aquesta manera, l'alumnat podrà, des de la literatura i la cinematografia, complementar i entendre millor allò que el llibre de text i el professor despleguen d'una forma més teòrica. Els textos seran de procedència molt diversa: periodístics, fragments de novel·la, novel·les senceres, textos narratius, i també poètics. Pel que fa a les pel·lícules o als fragments de pel·lícules seleccionats cal dir que abraçaran tota la història del cinema i es caracteritzaran per ser realitzacions artístiques i/o científiques de contrastada qualitat. La major part d'aquests textos, així com la major part d'aquestes pel·lícules i d'aquests documentals s'acompanyaran d'una taula d'activitats que estarà orientada a provocar emoció intel·lectual en l'alumne i a incitar-lo a aprofundir en el camp de coneixement a què apunten aquests materials.

Aquest projecte, doncs, intenta, des de l'àmbit de la literatura i el cinema, familiaritzar l'alumnat amb els conceptes essencials de la filosofia.

Des del seu modest abast d'aplicació, el meu projecte didàctic vol oferir, en primer lloc, uns materials que, recollint el plaer natural que ha de suscitar tota lectura d'un text literari o visió d'una pel·lícula, ajudin als nostres alumnes a comprendre d'una forma més relacionada amb els seus interessos els conceptes essencials de la filosofia i/o de la cultura en general. En segon lloc, aquest projecte didàctic vol fomentar l'hàbit de la lectura, familiaritzant l'alumnat no només amb una línia clàssica de textos literaris de totes les èpoques (des d'Aristòfanes fins a Paul Auster) sinó també assistint-lo en totes aquelles estratègies que han de servir perquè descobreixi el gaudi i la màgia natural de la lectura. En tercer lloc, aquest projecte didàctic, a

partir de la recepció d'uns materials textuais i videogràfics, vol estimular la part creativa de l'alumnat, incitant-lo a aprendre d'una manera documentada i crítica, i assistint-lo en les estratègies de composició i ordenació del discurs escrit i del discurs oral. En quart lloc, aquest projecte didàctic vol subministrar estratègies crítiques en la recepció dels materials visuals, i en aquest sentit, atès que veure la televisió o interpretar pel·lícules cinematogràfiques s'ha convertit en una matèria quasi obligada dels *currícula* escolars, s'ofereixen un seguit de mecanismes per regular d'una manera madura, intel·ligent i democràtica la recepció d'aquests materials visuals. En cinquè lloc, aquest projecte didàctic intenta, tot i que sempre d'una manera implícita i gairebé mai d'una forma explícita, oferir pautes perquè l'alumne descobreixi que el *corpus* de coneixements està format per una teranyina immensa, els fils de la qual sempre estan íntimament connectats (aquesta descoberta permetrà a l'alumne fomentar els processos d'abstracció). En sisè lloc, aquest projecte didàctic, incideix no només en els processos d'adquisició i expressió dels coneixements sinó també en l'assentament d'uns criteris ètics, de tolerància, d'acceptació real de la diferència, d'acceptació real de la diversitat d'opinions, d'uns criteris –en definitiva- democràtics (tots aquests aspectes es treballarien des dels exercicis que es plantegen, la lògica dels quals obliga a discutir, per exemple, diferents condicions de vida, formes de dialogar, plantejaments ètics, compatibilització d'opinions diferents...). En setè lloc, aquest projecte didàctic, subministra recursos perquè l'alumnat avaluï i descobreixi les jerarquies existents entre els diferents materials culturals.

Els horitzons d'aquest projecte s'assoleixen, fonamentalment, mitjançant la lectura i avaluació de textos literaris i cinematogràfics. Els materials visuals i escrits desencadenen un conjunt d'activitats que permeten l'assentament d'aquests vuit aspectes que acabo d'enumerar. El procés metodològic és molt elemental: prenent com a referència els tres crèdits del programa oficial de la matèria comuna de Filosofia de Batxillerat (que, dit com a incís, són tres Crèdits que plantegen uns continguts caracteritzats per tenir una naturalesa transversal i interdisciplinària) s'ofereix a l'alumnat (preferiblement en suport CD o, en el seu defecte, en un dossier) el desenvolupament d'un seguit de conceptes filosòfics, científics i/o culturals. Cadascun d'aquests conceptes remet no a una explicació convencional i teòrica com la que podem trobar en la majoria de llibres de text o de diccionaris enciclopèdics, sinó a un seguit de textos literaris (periodístics, poètics, narratius, novel·lítics) i a un conjunt de pel·lícules o fragments de pel·lícules. D'aquesta manera s'intenta que l'alumne accedeixi als *grans temes culturals* -per dir-ho així- *des de la porta del jardí*, des de materials i plantejaments que en principi no imposen una sistematització teòrica. Així, per exemple, tal com mostro i especifico més endavant, a l'apartat titulat *Altres consideracions particulars*, un concepte com ara *les peculiaritats del llenguatge humà*

és abordat de manera complementària a les explicacions teòriques que es fan a classe i des del suggestiu àmbit de la literatura i la cinematografia.

Amb la finalitat que l'alumne, d'acord amb les seves particulars motivacions i capacitats cognoscitives, esculli el text o pel·lícula que més s'escaigui, assenyalo en cadascun dels materials (textos, pel·lícules, fragments de pel·lícules, taules d'activitats) un número (de l'1 al 3, en ordre ascendent de menys a més difícils) que indica el grau de dificultat de cadascun d'aquests materials.

MEMÒRIA DEL PROJECTE EDUCATIU “FILOSOFIA DES DE LA LITERATURA I EL CINEMA”.

Introducció.

La proposta de dur a terme un projecte de recerca didàctica durant el curs 2002-03 va representar, per la meua part, l'intent de culminar una tasca començada fa uns set anys. La vastitud del pla que proposava, així com l'ingent quantitat de materials que havien de donar-li cos, feien que aquesta empresa superés amb escreix la meua particular disponibilitat de temps lliure un cop finalitzada la meua dedicació diària a l'activitat docent. És per aquest motiu que vaig sol·licitar al Departament d'Ensenyament una llicència de la modalitat A per realitzar estudis didàctics durant el curs 2002-03.

Crec fermament que el projecte que presento pot materialitzar uns recursos veritablement innovadors en l'àmbit específic de l'ensenyament de la filosofia. Però un cop feta aquesta afirmació he d'afegir que una de les principals peculiaritats que caracteritzen aquest projecte és la seva flexibilitat, la seva capacitat per procurar aplicacions molt diverses que fins i tot ultrapassen l'àmbit intrínsec de la filosofia i s'estenen a les àrees de ciències socials, d'experimentals, de llengua, de literatura, de comentari de text, i als camps d'organització del discurs oral i escrit, de la lectura, i de la comprensió lògica i autònoma d'uns continguts culturals de primer ordre.

La proposta de projecte que presento ja va tenir, durant els darrers sis cursos escolars previs a la concessió d'aquesta llicència, una aplicació parcial a l'aula. Aplicació que es va dur a terme durant el procés d'ensenyança dels continguts de les assignatures de filosofia i dels crèdits variables emmarcats en l'àrea d'ètica, lògica, sociologia i psicologia. La bona rebuda que per part de l'alumnat va tenir l'aplicació d'aquests materials, així com els resultats satisfactoris que vaig constatar, em van fer pensar que l'aprofundiment, sistematització i ampliació d'aquesta línia didàctica i educativa podia conduir a una millora qualitativa en l'adquisició de les competències bàsiques per part de l'alumnat i en l'atenció científicodidàctica dels continguts curriculars; i, alhora, també podia refermar la utilització de les noves tecnologies com a eina vehicular de l'aprenentatge.

Breu presentació del tema.

Aquest projecte de recerca didàctica naixia de la meva particular preocupació al voltant d'aquell fenomen, sens dubte complex i multiforme, que s'ha consignat amb el nom de *descrèdit de les humanitats*. Després de més de tretze anys dedicat a l'activitat docent com a professor de les assignatures de filosofia i ètica, i després d'haver assimilat molts plantejaments d'innovació didàctica en l'ensenyament de les humanitats, em sembla cada cop més imprescindible l'existència d'uns materials pedagògics que puguin culminar d'una manera pràctica aquestes reflexions teòriques i que puguin ajudar a salvar el desnivell que hi ha entre, d'una banda, els interessos reals i les capacitats cognitives dels alumnes, i, de l'altra banda, els continguts curriculars que plantegen i exigeixen les diferents assignatures d'humanitats.

Des del seu modest abast d'aplicació, el meu projecte didàctic vol oferir, en primer lloc, uns materials que, fomentant el plaer natural que ha de suscitar tota lectura d'un text literari o visió d'una pel·lícula, ajudin als nostres alumnes a comprendre d'una forma més vívida, més relacionada amb els seus interessos reals i menys àrdua els conceptes essencials de la filosofia i/o de la cultura en general. En segon lloc, aquest projecte didàctic vol assentar en l'alumne l'hàbit de la lectura, familiaritzant-lo no només amb una línia clàssica de textos literaris de totes les èpoques (des d'Aristòfanes fins a Paul Auster) sinó també assistint-lo en totes aquelles estratègies que han de servir perquè descobreixi el gaudi i la màgia natural de la lectura. En tercer lloc, aquest projecte didàctic, a partir de la recepció d'uns materials textuals i videogràfics, vol estimular la part creativa de l'alumnat, incitant-lo a aprendre d'una manera documentada i crítica, i assistint-lo en les estratègies de composició i ordenació del discurs escrit i del discurs oral. En quart lloc, aquest projecte didàctic vol subministrar estratègies crítiques en la recepció dels materials visuals, i en aquest sentit, atès que veure la televisió o interpretar pel·lícules cinematogràfiques s'ha convertit en una matèria quasi obligada dels *currícula* escolars, s'ofereixen un seguit de mecanismes per regular d'una manera madura, intel·ligent i democràtica la recepció d'aquests materials visuals. En cinquè lloc, aquest projecte didàctic intenta, tot i que sempre d'una manera implícita i gairebé mai d'una forma explícita, oferir pautes perquè l'alumne descobreixi que el *corpus* de coneixements està format per una teranyina immensa, els fils de la qual sempre estan íntimament connectats (aquesta descoberta permetrà a l'alumne fomentar els processos d'abstracció). En sisè lloc, aquest projecte didàctic, incideix no només en els processos d'adquisició i expressió dels coneixements sinó també en l'assentament d'uns criteris ètics, de tolerància, d'acceptació real de la diferència, d'acceptació real de la diversitat d'opinions, d'uns criteris – en definitiva- democràtics (tots aquests aspectes es treballarien des dels exercicis que es plantegen, la lògica dels quals obliga a discutir, per exemple, diferents condicions de vida, formes de dialogar, plantejaments ètics, compatibilització d'opinions diferents...). En setè lloc, aquest projecte didàctic, subministra recursos perquè l'alumnat avaluï i descobreixi les jerarquies existents entre els diferents materials culturals (dit d'una manera il·lustrativa: aquesta matèria curricular ofereix criteris a l'alumne perquè aquest avaluï, posem per cas, la diferència qualitativa i artística entre el film *Torrente-2*, del director Santiago Segura, i *Vertigen*, d'Alfred Hitchcock; o

entre la literatura diguem-ne *tipus Gloria Fuertes* i la literatura de Txékhov). I en vuitè lloc, aquest projecte didàctic irradia valors antidogmàtics (ja que en les activitats que es plantegen sempre hi predomina una criteri de flexibilitat i, sobretot, la idea que el coneixement rigorós no admet absoluts, sinó veritats puntuals, argumentades, històriques i susceptibles de ser modificades).

Els horitzons d'aquest projecte s'assoleixen, fonamentalment, mitjançant la lectura i avaluació de textos literaris i cinematogràfics. Els materials visuals i escrits desencadenen un conjunt d'activitats que permeten l'assentament d'aquests vuit aspectes que acabo d'enumerar. El procés metodològic és molt elemental: prenent com a referència els tres crèdits del programa oficial de la matèria comuna de Filosofia de Batxillerat (que, dit com a incís, són tres Crèdits que plantegen uns continguts caracteritzats per tenir una naturalesa transversal i interdisciplinària) s'ofereix a l'alumnat (preferiblement en suport CD o, en el seu defecte, en un dossier) el desenvolupament d'un seguit de conceptes filosòfics, científics i/o culturals. Cadascun d'aquests conceptes remet no a una explicació convencional i teòrica com la que podem trobar en la majoria de llibres de text o de diccionaris enciclopèdics, sinó a un seguit de textos literaris (periodístics, poètics, narratius, novel·lístics) i a un conjunt de pel·lícules o fragments de pel·lícules. D'aquesta manera s'intenta que l'alumne accedeixi als *grans temes culturals* -per dir-ho així- *des de la porta del jardí*, des de materials i plantejaments que en principi no imposen una sistematització teòrica. Així, per exemple, tal com mostro i especifico més endavant, a l'apartat titulat *Altres consideracions particulars*, un concepte com ara *les peculiaritats del llenguatge humà* és abordat de manera complementària a les explicacions teòriques que es fan a classe i des del suggestiu àmbit de la literatura i la cinematografia.

Amb la finalitat que l'alumne, d'acord amb les seves particulars motivacions i capacitats cognoscitives, esculli el text o pel·lícula que més s'escaigui, assenyalo en cadascun dels materials (textos, pel·lícules, fragments de pel·lícules, taules d'activitats) un número (de l'1 al 3, en ordre ascendent de menys a més dificultós) que indica el grau de dificultat de cadascun d'aquests materials.

Amb aquest projecte didàctic, doncs, basteixo un autèntic arsenal de materials literaris i cinematogràfics, acompanyats de taules d'activitats, que il·luminen molts dels conceptes cabdals de la cultura que o bé són plantejats d'una manera excessivament abstrusa des de la majoria de llibres de text o enciclopèdies, o bé resulten poc suggestius per a l'alumnat i, en definitiva, són perpètuament aparcats i incompresos. Conceptes interdisciplinaris com: *llenguatge, investigació científica, facultats de percepció, relativisme ètic, solidaritat, ètnia, mètode inductiu, mètode deductiu, mètode hipotèticodeductiu, multiculturalitat, bellesa, sentiment*, etcètera, etcètera, estarien assistits per uns materials textuais i cinematogràfics que bé haurien d'estimular l'alumnat a interessar-se i emboscar-se per l'espessa fronda del coneixement. Tot en un clima de treball i en un procés d'aprenentatge que potser no explicita allò que persegueix amb més de zel i d'una manera primordial: estimular la capacitat lectora i expressiva de l'alumnat, ajudar-lo a ser autònom a l'hora de buscar més informació en l'àmbit d'interès que manifesti, i fomentar el plaer de conèixer.

Objectius generals.

1. A través de textos literaris i materials cinematogràfics, es pretén introduir temes i conceptes bàsics de la filosofia i la cultura en general.
2. Evitar presentar els temes i conceptes de la filosofia i la cultura des d'una perspectiva arqueològica, sense contacte amb el present. Remarcar que els temes i conceptes que es discuteixen des de l'abstracció teòrica tenen una implicació real en la vida de les persones i en la història de la humanitat.
3. Afavorir el domini de les habilitats lingüístiques, especialment de la lectura comprensiva i de l'expressió raonada.
4. Familiaritzar l'alumnat amb uns models artístics qualitius.
5. Entendre que aquests models artístics qualitius han d'esdevenir cànons en la manera de comprendre i interpretar la realitat.
6. Fomentar la lectura com a camí essencial per a la comprensió dels materials culturals.
7. Formar lectors amb un bagatge lingüístic suficient que els permeti analitzar i entendre millor el sentit dels materials curriculars.
8. Fomentar (a partir de la lectura, organització del discurs i visions cinematogràfiques) el procés de reflexió personal al voltant d'un tema d'interès cultural i/o social.
9. Fomentar (a partir de lectures, organització del discurs i visions cinematogràfiques) el procés de composició del discurs escrit.
10. Desvetllar i estimular la creativitat i el conreu de la imaginació de l'alumnat, tant a l'hora d'interpretar un text com d'escriure'l.
11. Propiciar el coneixement i domini d'un llenguatge rigorós i específic.
12. Aprendre a relacionar les diferents formes d'expressió artística.
13. Afavorir la discussió pública d'uns temes de debat, i la comprensió lògica i autònoma d'uns continguts culturals de primer ordre.
14. Fomentar i propiciar un estil de debat democràtic, crític, respectuós i documentat. .
15. Valorar les opinions alienes com un mitjà per enriquir, clarificar i posar a prova les pròpies conviccions.
16. Valorar la racionalitat com un mitjà per assolir una concepció del món oberta i flexible, i com un recurs per regular l'acció humana, individual i col·lectiva, i orientar les relacions socials per la via de la lliure expressió i contrast d'idees.

17. Estimular la sensibilitat i l'interès de l'alumnat envers els materials de la literatura i el cinema.
18. Estimular la sensibilitat i l'interès de l'alumnat per conèixer obres cabdals i autors primordials de la història de la literatura.
19. Introduir l'alumnat en la comprensió del llenguatge cinematogràfic i en la recepció intel·ligent i crítica dels materials cinematogràfics.
20. Integrar els diversos àmbits de l'experiència humana, relacionant conceptes i temes de diferents camps de la cultura.
21. Remarcar que els diferents temes de la filosofia i de la cultura en general estan íntimament relacionats, de manera que l'alumne adverteixi en tot moment que les diferents disciplines de coneixement formen un *corpus* que es caracteritza per posseir un alt grau d'interconnexió.
22. Entendre que el suport informàtic és una eina molt important a l'hora de permetre'ns relacionar diferents àrees del coneixement.
23. Afavorir els processos intel·lectuals d'abstracció.
24. A partir de la lectura de textos literaris i la visió de pel·lícules, analitzar i distingir diferents teories sobre la naturalesa humana, la societat, el coneixement, la ciència, la tecnologia, l'acció, i la dimensió política i ètica de l'home.
25. Propiciar que l'alumne avanci en el coneixement dels diferents temes i conceptes d'una manera realista: segons les seves pròpies exigències i d'acord amb el grau de dificultat que ell desitgi i pugui afrontar.

Objectius terminals.

En acabar el recorregut d'aquest projecte didàctic, l'alumne ha de ser capaç

de:

1. Comprendre i saber expressar els convinguts filosòfics i culturals bàsics que s'hauran treballat. Distingir diferents teories sobre la naturalesa humana, la societat, el coneixement, la ciència, la tecnologia, l'acció, i la dimensió política i ètica de l'home.
2. Entendre que l'abstracció teòrica és una necessitat metodològica imprescindible en tot procés d'aprenentatge, i que els conceptes i temes estudiats responen a una realitat humana actual.
3. Comprendre i expressar textos orals i escrits.
4. Tenir una bona facultat lectora.
5. Entendre la lectura com una font de plaer i coneixement. Haver perdut la por a la presumpta "feixuguesa" de la lectura d'un text literari.
6. Tenir una bona capacitat lògica en l'organització del discurs escrit.
7. Haver perdut la por i la indolència a l'hora de redactar un text escrit.
8. Tenir una bona capacitat lògica i un bon domini expressiu en l'ordenació i materialització del discurs oral.
9. Haver afermat els principis democràtics, de respecte, comprensió i d'autocrítica que han de caracteritzar tot tipus de debat públic.
10. Tolerar i apreciar el fet diferencial (lingüístic, humà, sociològic, cultural ...)
11. Haver adquirit l'hàbit de participar activament a l'aula i en petits grups de treball.
12. Tenir una actitud crítica i autònoma envers la recepció de materials culturals i socials.
13. Haver entès que hi ha una jerarquia entre els diferents materials culturals. Saber discriminar la bona literatura de la que no ho és, el bon cinema d'aquell que no ho és gens o que no ho és tant, distingir entre la forma idònia d'expressar-nos i altres formes defectuoses, distingir entre les formes correctes de discussió i debat d'aquelles que no ho són.
14. Haver comprès que només l'ús dels modes del pensament racional ens permeten ser éssers racionals i persones amb una maduresa cognitiva i interpretativa.
15. Establir punts de filiació entre diferents àmbits de la cultura.

16. Tenir esmolada la facultat d'abstracció. Incorporar l'aparició de mots abstractes a fi de consolidar un estil de coneixement que relaciona els diferents àmbits de la matèria.
17. Entendre que el *corpus* del coneixement forma un tot d'elements integrats i interconnectats.
18. Copsar que el suport informàtic és un instrument que ofereix moltes possibilitats a l'hora d'ajudar-nos a establir relacions entre les diferents parts integrants del coneixement.
19. Tenir autonomia a l'hora d'aprofundir en la comprensió de nous materials culturals.
20. Advertir que els diccionaris i les enciclopèdies han de ser instruments bàsics i constants per l'aprofundiment rigorós del coneixement.

Explicació del treball previ.

En certa manera, quan intento redactar aquest apartat d'exposició i valoració de la fase experimental del meu projecte, em sento temptat de dir el mateix que va dir l'escriptor Jorge Luis Borges quan, poc després d'haver complert els 50 anys, va haver de sotmetre's a una roda de preguntes que li va formular un tribunal encarregat de seleccionar el candidat idoni per impartir classes de literatura a la Universitat de Belgrano (Buenos Aires). El president li va preguntar a Borges (recordem-ho: un dels literats més erudits de tots els temps): "Fa molt de temps que us prepareu per ocupar aquest càrrec de professor de literatura a la nostra universitat?" Borges va contestar: "Sospito que, en certa manera, m'he estat preparant sempre per a

aquest càrrec, des que vaig començar a aprendre a llegir". Doncs bé, seguint amb el símil, he de dir que em sembla que jo, en certa manera, des que vaig començar la meva activitat docent, sempre he estat experimentant parcialment els continguts que s'intenten sistematitzar en aquest projecte. La dificultat, per exemple, que se'm plantejava a l'hora de fer comprendre als alumnes el concepte kantian de *cosa en si* em va fer buscar textos literaris que ajudessin a entendre que l'ésser humà sempre ha d'abordar la realitat d'acord amb les seves facultats de coneixement, i que, consegüentment, l'ésser humà no capta la realitat *tal i com és*, sinó *tal i com se la representa*. Aquest plantejament es podria fer extensiu a una multitud de conceptes filosòfics i/o culturals que, en la pràctica docent, provoquen una estranyesa i un desànim inicials en l'alumnat.

Ara bé, si he de datar l'època en què, d'una manera cada cop més sistemàtica i conscient, començo a aplegar materials literaris i cinematogràfics i començo a experimentar-los en els diferents grups d'alumnes i en diferents camps curriculars, m'he de remuntar al curs 1996-97, quan jo exercia la meva activitat professional a l'Extensió de Batxillerat Dalmau Carles (ara I.E.S Santa Eugènia). En aquella època, cada cop més conscient que hi havia aspectes dels continguts curriculars que només podien ser compresos i interioritzats si provocaven un estímul intel·lectual en l'alumne, vaig començar a aplegar un conjunt de materials literaris, cinematogràfics i fins i tot musicals i pictòrics, que haurien de complementar les meves explicacions teòriques dels continguts curriculars. De seguida, en la perspectiva d'un trimestre escolar, atesos els resultats que es van començar a evidenciar als diferents grups de classe, vaig constatar i convèncer-me que aquesta estratègia de salvació puntual bé podia convertir-se, convenientment madurada i sistematitzada, en un *modus operandi* de grans calats de profunditat i d'una enorme projecció en la innovació didàctica de la filosofia.

El mèrit radicava en la qualitat dels textos i de les pel·lícules amb què els alumnes van començar a introduir-se en l'exploració d'alguns conceptes culturals. I, essencialment, l'èxit es concentrava en la capacitat de sorpresa i motivació intel·lectuals que manifestaven els alumnes en analitzar textos literaris i pel·lícules. Vaig reflexionar-hi i vaig concloure que els textos literaris i pel·lícules que triava engendraven plantejaments molt més propers a la sensibilitat de l'alumnat i al seu radi d'interessos que no pas els materials teòrics amb què jo tradicionalment abordava l'ampli gruix dels continguts curriculars. Quan al final d'aquell curs 1996-97, durant l'estiu, vaig fer la primera reflexió profunda sobre aquesta *nova(?)* manera de complementar els continguts curriculars, se'm va plantejar un temor: vaig témer perdre rigor a l'hora d'impartir les matèries respectives, i cedir a l'anecdòtic o a l'explicació fragmentària i descontextuada que poden oferir els textos literaris i les pel·lícules cinematogràfiques. Però vaig pensar que sempre que fos conscient d'aquest risc real, seria capaç d'evitar-lo, ja que tothora estaria a l'aguait d'equilibrar l'àmbit de la teoria amb l'àmbit de les il·lustracions d'aquesta teoria. Llavors, de cara al curs 1997-98, vaig ordinar uns materials complementaris (tan modestos com efectius) per reforçar els continguts d'ètica (de primer, segon i tercer de batxillerat), de Filosofia de 3r de BUP, i de Filosofia de COU.

No oblidaré que les promocions de 3r de BUP i de COU del curs 1997-98 a l'IES Santa Eugènia eren molt estimulables intel·lectualment. L'aplicació d'aquell sistema docent que combinava teoria i il·lustració (literària, musical, artística i cinematogràfica) de la teoria va ser altament satisfactòria. Així, durant aquell curs, abans de, per exemple, començar les digressions teòriques al voltant del concepte *procés d'hominització*, desplegat a l'assignatura de Filosofia de 3r de BUP, vèiem el magnífic film "A la recerca del temps perdut", del director Jean Jacques Annaud. I jo, a través d'una taula d'exercicis que volia generar una anàlisi i avaluació de la pel·lícula, plantejava uns interrogants que pretenien que l'alumne captés per si sol les parts fonamentals d'allò que s'ha anomenat *procés d'hominització* (i que tot seguit abordaríem d'una forma teòrica). Quan l'explicava de manera teòrica, advertia que aquells continguts, gràcies a l'embat de la pel·lícula, havien perdut entre els alumnes l'hàlit d'estranyesa i feixuguesa. També amb els grups d'ètica, per exemple, en comptes d'abordar un curs convencional sobre *drets i deures morals*, llegíem i analitzàvem col·lectivament l'obra *El vigilant en el camp de sègol*, de l'escriptor nordamericà J.D. Salinger. Sense voluntat de ser ditiràmbic o excessivament estrident, he de dir que, aquell any, vaig aprendre molt de les reflexions dels meus alumnes. I em vaig quedar molt gratament sorprès en comprovar que la iniciativa de la classe ja no la duia jo, sinó que s'establí un flux general d'intervencions sempre governades (o desgovernades) per l'interès espontani i intens que mostraven els alumnes. Paral·lelament vaig poder advertir que, enmig d'aquella atmosfera suscitada per l'interès intel·lectual, es podien treballar molt millor els correlats d'organització del discurs escrit, del discurs oral, així com l'aprenentatge d'una cultura del diàleg (amb l'administració de totes les pautes civilitzades que han de regir una conversa).

Des d'aleshores, aquell suggestiu banc de proves no ha fet res més que créixer (to i que, durant el curs 1998-99 va quedar parcialment interromput perquè vaig demanar una llicència no retribuïda a fi de donar una empenta important a l'elaboració del meu Treball de Recerca de Doctorat, en aquests moments ja llegit). Des de llavors cap a ençà he consolidat cada cop més la vàlua d'aquest projecte. I en aquest procés he endevinat aspectes que bé haurien de ser aprofundits. He advertit que, alternant l'explicació teòrica amb tots aquests materials literaris i cinematogràfics, l'alumne guanya capacitat lectora. El professor, des de la perspectiva de l'alumnat, deixa de parlar un dialecte estrany. Paral·lelament, des de la perspectiva de l'alumne, la base teòrica dels continguts s'aferma sobre un sòl més consistent i assequible. Des de l'anàlisi escrita dels materials, s'incideix en la tan imprescindible i mai prou cultivada capacitat expressiva de l'alumnat. I, en darrer terme, es fomenta un clima de discussió i anàlisi que afavoreix la introducció, subtil o explícita, de components referits a l'educació cívica i integral de l'alumnat.

Durant el curs 1999/2000 vaig poder constatar que aquell petit aplec de materials cinematogràfics i literaris que jo havia sistematitzat per complementar les digressions teòriques de les assignatures d'Ètica i Filosofia, em permetia fer-lo extensiu a d'altres matèries curriculars i àrees d'aprenentatge (com, per exemple, les àrees de llengua o de ciències experimentals). D'aquesta manera, puntualment, vaig oferir aquells materials a altres professors de l'I.E.S. Santa Eugènia perquè els experimentessin i n'avaluessin l'abast i, així, de passada, jo vaig poder contrastar el meu projecte amb l'opinió que en tenien altres ensenyants. Les opinions, matisos,

crítiques i consells que vaig rebre dels altres professors no podien ser més altament positius. D'aquesta forma vaig ratificar no només el caràcter interdisciplinari d'aquests materials, sinó també el poderós efecte que exercien sobre l'alumnat a l'hora de fer-li comprendre que les diferents parts atòmiques del coneixement estan íntimament relacionades. A banda d'aquestes dues constatacions també se'm va fer saber, des de l'experiència d'un professor de l'àrea de llengua, que aquests materials incidien en la millora de les facultats lectora i expressiva de l'alumnat.

Durant el cursos restants he continuat experimentant aquesta manera de procedir, i he ampliat aquests recursos als continguts de la matèria de Sociologia. En aquesta matèria he pogut advertir que els textos periodístics obren una nova perspectiva de treball molt poderosa, atès que generalment fan referència a la realitat immediata i l'alumne descobreix amb satisfacció que la teoria de la matèria s'articula amb l'actualitat que l'envolta.

Totes aquestes mostres –les més significatives que he experimentat fins ara- em sembla que ofereixen una perspectiva àmplia de les possibilitats didàctiques i innovadores d'aquest projecte.

Descripció del treball tant des del punt de vista de la matèria objecte del treball, com des de l'aplicació pràctica en els centres d'ensenyament.

El punt de partida d'aquest projecte.

Aquest projecte didàctic, com ja he dit, pretén oferir uns materials que solidifiquin d'una manera pragmàtica les reflexions d'aquelles teories que han assenyalat la imperiosa necessitat d'aplicar innovacions en el camp de

l'ensenyament de la Filosofia i de les humanitats en general. D'altra banda, aquest projecte didàctic neix també de la voluntat de consolidar dos dels punts més emblemàtics i ambiciosos de la nostra Reforma Educativa: la transversalitat i el treball pluridisciplinar. Aquest projecte didàctic pretén consolidar una "tercera via" en l'ensenyament de la filosofia. Les bases propedèutiques en què s'assenta aquest projecte les localitzo en una doble desconfiança a l'hora d'adoptar un estil per impartir els continguts de l'assignatura de filosofia:

1) d'una banda una desconfiança envers aquella forma dogmàtica i àrida de plantejar l'ensenyament de la filosofia. Un estil de procedir que oblidava aquella màxima kantiana que molt sàviament recomana que allò més important no és ensenyar (història de la) filosofia sinó ensenyar a filosofar (és a dir, ensenyar a pensar). La forma dogmàtica d'ensenyar filosofia representa un magisteri que posa l'accent en la memorística, en la successió històrica de les etapes del pensament filosòfic, però que descuida que allò primordial no és que l'alumnat conegui (memoritzï) fins al més minúscul dels àtoms del pensament filosòfic, sinó que tingui autonomia a l'hora de pensar, relacionar i cobrir per ell mateix les llacunes de continguts que, al llarg dels seus estudis o vida, se li vagin presentant. Aquest estil d'ensenyar es caracteritza per relegar els continguts de la matèria de filosofia a una mena de recerca arqueològica, i, a més, és un estil que adoleix de fomentar la part creativa i expressiva de l'alumnat i que descuida que la motivació i el plaer han de ser els elements sustentadors sempre presents en tot procés d'aprenentatge.

2) i, d'altra banda, una desconfiança **parcial** envers aquells materials, de factura recent, que han intentat innovar la didàctica de l'ensenyament de la filosofia a partir d'una projecció de textos que si bé aporten frescor i apareixen com a molt més propers als interessos reals dels alumnes, al meu parer descuiden que la matèria de filosofia no ha de fer-se atractiva per mitjà de rebaixar-se a l'esquematisme. Em refereixo a aportacions tan celebrades com ara *El món de Sofia*, de Jostein Gaarder; també a d'altres menys conegudes, com *El cafè dels filòsofs morts*, de Nora K. I Vittorio Hösle; i a una infinitat de textos que hipnotitzats per l'afany de transmetre valors – diguem-ne – *políticament correctes* no han sabut –al meu parer– ordinar trames intel·lectualment prou riques i suggestives.

En l'enclau d'aquesta doble desconfiança, doncs, se situa l'origen del meu plantejament didàctic i, al mateix temps, es dissenyen les línies mestres a seguir. Em sembla que part de la desmotivació dels nostres alumnes a l'hora d'abordar els continguts de la filosofia (i, en termes generals, de les humanitats) es deu al fet que els professionals de l'ensenyament no hem sabut crear unes estratègies didàctiques prou atractives (al mateix temps que rigoroses), lleugeres (al mateix temps que riques), plaents (al mateix temps que exigien una dedicació activa per part de l'alumnat).

Evidentment, aquest plantejament teòric ja ha generat, en el nostre àmbit més immediat d'ensenyament de la filosofia, resultats pràctics molt qualitatius i encoratjadors: per citar només dos exemples d'entre d'altres, esmento el llibre *Atreveix-te a pensar* del filòsof Josep-Maria Terricabras; i el tan qualificat *web, Filòpolis*, de Llorenç Vallmajor (instal·lada al portal d'internet del Departament d'Ensenyament). El projecte didàctic que

presento no pretén altra cosa que aprofundir en la línia d'aquests materials abans esmentats, però des d'un vessant eminentment pràctic. Representa l'intent de conjuntar els conceptes essencials de la filosofia (que alhora també ho són de la cultura en general) amb les creacions artístiques provinents del camp de la literatura i de la cinematografia. Em sembla que aquesta feliç conjunció, avalada pels primers resultats experimentals que ja he indicat anteriorment, pot atraure l'interès de l'alumnat cap a uns continguts que tot i tenir una incidència real i directa en les nostres vides, tradicionalment han estat qualificats de pastosos i críptics per part de l'alumnat.

L'adopció d'una línia didàctica.

El projecte didàctic que presento, però, no s'esgota amb els objectius que acabo d'esmentar al paràgraf anterior, sinó que va més enllà i persegueix la formació integral de l'alumnat, així com afavorir la seva capacitat d'abstracció i les seves facultats lectores i expressives. El meu plantejament de didàctica de la filosofia no vol redundar ni en una explicació dogmàtica de la filosofia ni en una visió esquemàtica i pobre dels materials filosòfics. Sinó que pretén que l'alumne, des dels continguts curriculars de la Filosofia, aconseguixi un elevat grau d'autonomia a l'hora de relacionar els diferents àmbits de la cultura i a l'hora de tenir una opinió *pròpia* i *argumentada* al voltant de qüestions culturals de primer ordre. I per assolir aquest propòsit no hi ha un aspecte tan imprescindible com el d'afavorir la capacitat lectora i expressiva de l'alumnat, així com els principals valors psicològics que infonen una opinió pròpia, argumentada i civilitzada: l'autoestima, el sentit de l'alteritat, la tolerància, el respecte als altres i l'assumpció dels valors democràtics. Tots aquests aspectes es treballen des del projecte didàctic que contemplo.

És per aquest motiu que aquest projecte intenta oferir estratègies per aprendre els mecanismes de la llengua, nodrir l'alumnat amb pautes d'ordenació del discurs oral i escrit, i aportar un codi de valors democràtics, objectius que em semblen no només una persecució lògica d'aquest projecte sinó la condició *sine qua non* per forjar ciutadans autònoms i vertaderament lliures. Des d'aquesta perspectiva, doncs, no s'interpreta la llengua com un *instrument* més al costat d'altres instruments, sinó com *l'únic* instrument, el domini del qual facilitarà a l'alumnat assolir un grau de maduresa intel·lectual, gaudir de la possibilitat de tenir una opinió pròpia i argumentada sobre qualsevol fenomen, i l'únic instrument per obtenir una majoria d'edat mental.

Propedèutica i estructuració funcional del projecte.

El punt de partida del meu material de treball és l'enumeració d'un seguit de temes filosòfics cabdals, bàsicament els que estan contemplats en la programació de l'assignatura de *Filosofia* de Batxillerat (que, com ja he dit

anteriorment, es caracteritzen per ser molt globals i per propiciar que l'alumne estableixi relacions interdisciplinàries entre els continguts de les diverses matèries curriculars). Cadascun d'aquests conceptes filosòfics remet a un conjunt de textos literaris; a un conjunt de films, de documentals, o a uns fragments de pel·lícula o documental, i ocasionalment a il·lustracions d'obres artístiques o tires de còmic (apartats que es podran activar des dels CD Roms que es lliuraran als alumnes). Així, d'aquesta manera, l'alumnat pot, des de la literatura i la cinematografia, complementar i entendre millor allò que el llibre de text i les explicacions del professor acostumen a desplegar d'una forma més teòrica. Els textos són de procedència molt diversa: periodístics, fragments de novel·la, narratius i també poètics. Pel que fa a les pel·lícules o als fragments de pel·lícules seleccionats cal dir que abracen totes les èpoques de la història del cinema i es caracteritzen per ser realitzacions artístiques i/o científiques de contrastada qualitat. La major part d'aquests textos, així com la major part d'aquestes pel·lícules i d'aquests documentals s'acompanyen d'una taula d'activitats que està orientada a, d'una banda, provocar emoció intel·lectual en l'alumne i incitar-lo a aprofundir en el camp de coneixement a què apunten aquests materials, i, de l'altra banda, a plantejar i suscitar aspectes d'aquell concepte que exigeixen un posterior desenvolupament més teòric i sistemàtic. Aquest estil de procedir és molt dinàmic perquè moltes vegades el fet de llegir i treballar un fragment literari o el fet de veure i analitzar un fragment de pel·lícula susciten en l'alumnat l'interès per completar aquella lectura (llegint tota la novel·la o tota la narració) o per veure la pel·lícula sencera. Evidentment la inèrcia general d'aquest procés reforçaria l'autonomia de l'alumne a l'hora de determinar els seus centres d'interès. Un grau d'autonomia que ja està contemplat d'una manera funcional en el meu projecte: perquè cada concepte filosòfic va acompanyat d'un conjunt de textos, de pel·lícules i de taules d'activitats que ja especifiquen el grau de dificultat que contenen. Aquesta indicació del grau de dificultat no només és útil per a l'alumnat, sinó també per al professorat, que disposarà sempre d'una indicació per, segons les característiques i interessos de cada grup-classe, poder escollir entre graus de dificultat diferents i, consegüentment, regular les intensitats de l'aprenentatge.

Els textos literaris seleccionats són majoritàriament escrits en català, i únicament hi figuren en castellà quan una obra no ha estat traduïda al català, o quan he estat incapaç de localitzar-ne la traducció al català, o quan ha estat escrita originàriament en castellà. En el cas de les tires de còmic s'ha respectat l'idioma en què han estat capturades. En el cas de les pel·lícules, s'alternen els films doblats al català i al castellà (en el benentès que només hi figuren doblats al castellà quan no existeix un doblatge en català).

Respecte als textos literaris que he escollit per bastir aquesta bateria de materials he de dir que es distingeixen pel seu contrastat grau de qualitat artística i intel·lectual. Amb aquest criteri, tàcitament, estic descartant aquella allau de textos i llibres *més aviat lleugers*, de lectura *senzilla*, i sovint orientats a alluentar els valors *políticament correctes*, i que, al meu parer, la majoria de vegades no aporten res més que un seguit de tòpics de materials (mal)refregits, i que, incapaços de produir un dring estètic en l'emoció de l'alumnat o de l'adult, no col·laboren a educar la sensibilitat del lector. He consignat aquesta bateria de materials complementaris, doncs, amb una

profusió de textos dels grans autors literaris de totes les literatures i de tots els temps. Em sembla que, més enllà dels materials benintencionats però estèticament mediocres, cal apostar per una inversió a mig i llarg termini que fonamenti el gust per la lectura i que, a més, ofereixi pistes per descobrir cànons estètics. Detallo aquest aspecte perquè des de les aules mateixes, amb la millor de les intencions per part del professorat, moltes vegades se celebra una cerimònia de la confusió en presentar com a motiu de lectura a l'alumnat obres molt recents i que han provocat ressó mediàtic però que tenen una qualitat mediocre. Aquest estil de procedir també edifica una sensibilitat defectuosa: la incapacitat de discernir les jerarquies estètiques dels materials artístics. Em sembla que poc a poc, pas a pas, l'alumnat que hagi assaborit i viscut amb passió els textos dels grans autors de la literatura que es presenten en aquest projecte (Tolstoi, Txékhov, Baudelarie, Carles Riba, Kavafis, Joyce, Santa Teresa de Jesús, Eiximenis...) haurà afermat un aspecte més important: disposar d'un criteri d'avaluació dels materials culturals, tenir una personalitat pròpia i ben moblada, saber distingir entre cànons de qualitat.

Fins aquí he esmentat les bases propedèutiques del meu projecte limitant-les fonamentalment als materials que s'hi estructuraven. Per a què aquest projecte no sigui deficitari i no només ofereixi uns materials didàctics que exigeixen una actitud passiva/receptiva per part de l'alumnat, aquest projecte també incideix –i molt- a suscitar una resposta *activa* i *creativa* en l'alumnat. El pensador alemany Walter Benjamin escriu: "Probablement ningú no arribarà a dominar una disciplina en què, prèviament, no hi hagi experimentat la impotència". Doncs bé, aquest projecte didàctic no vol, això és evident, provocar *per se* la impotència i la frustració, però tampoc desestima el valor pedagògic d'aquestes dues reaccions. Així, una taula d'activitats acompanyarà a la majoria de textos, pel·lícules, fragments de pel·lícules i documentals, amb la finalitat d'alternar les facultats de recepció de l'alumnat amb les seves facultats creatives. Em sembla que només si el procés receptiu va acompanyat i culminat pel procés creatiu (llegiu: "expressiu") s'aconsegueix que l'alumnat s'apropriï dels continguts de la matèria. Per aquest motiu les taules d'activitat d'aquest projecte didàctic estan orientades perquè els alumnes experimentin les resistències (diguem-ne frustracions i impotències puntuals) que provoca el fet d'haver de buscar documentació per completar el coneixement d'un tema; les dificultats que sorgeixen en haver d'expressar uns coneixements i/o una presa de partit personal (ja sigui per escrit o oralment); i els esforços intel·lectuals que s'han de fer per tenir una opinió pròpia i argumentada, que la majoria de les vegades s'haurà d'exposar públicament davant dels altres companys/nyes de classe.

Encara des d'aquesta perspectiva de requerir una participació *activa* de l'alumne enfront de la recepció d'aquests materials, he de dir que aquests materials tenen una doble virtut que potser parteix d'una mateixa naturalesa. En primer lloc, els textos, els materials cinematogràfics i les taules d'activitats que es consignen en aquest projecte, ajuden a l'alumnat a entendre que les diferents matèries disciplinars acaben configurant un sol *corpus* de coneixement. Ja que, posem per cas, els materials que complementin *el mètode científic* són abordables *des de* (i aplicables a) la pràctica totalitat de matèries curriculars que cursa l'alumnat. No cal dir que les projeccions d'aquesta virtut s'estenen i afavoreixen els processos

d'abstracció de l'alumnat. He de recordar en aquest punt que cada material té una indicació que s'anomena *vincles temàtics*, de manera que cada apartat remet a altres apartats, de forma que l'alumne pot construir el seu propi itinerari en l'exploració dels materials d'aquest projecte. Aquest atribut pluridisciplinar, doncs, també converteix aquest projecte didàctic en una material molt flexible que admet ser treballat des de diferents àrees o assignatures, i no només des del camp acadèmic de la filosofia o de les humanitats. Amb la qual cosa el seu espectre d'aplicació s'eixampla notòriament i indica que és un projecte concebut per expandir-se més enllà de l'àmbit de les humanitats (que deu ser l'únic mode de superar amb cert èxit l'anomenat descrèdit de les humanitats). I, en segon lloc, aquest projecte ofereix una bateria de materials i un camp d'acció importants per a la millora de l'expressió oral i escrita de l'alumnat. De manera indirecta, es plantegen a l'alumne unes exigències expressives que no difereixen dels requisit que imposa tot comentari de text. És així que em sembla que en el treball i desplegament dels materials d'aquest projecte didàctic es refermen i assoleixen molts dels correlats treballats explícitament des de les assignatures de l'àrea de llengua i que també haurien de ser treballats implícitament des de les assignatures de les àrees de les ciències experimentals, formals i socials.

Un projecte per a qui? Aplicacions pràctiques en els centres d'ensenyament.

El meu projecte didàctic, com ja he dit anteriorment, se circumscriu fonamentalment al treball a l'aula, en el marc d'un grup classe, i es concep des de la perspectiva de les assignatures de filosofia i ètica. Ara bé, es tracta d'un material molt dúctil, que, com també he remarcat en l'apartat anterior, permet ser explotat des de moltes i diverses àrees de coneixement (des de les ciències experimentals fins a les socials, passant per les ciències formals). D'altra banda, tot i que aquests materials estan concebuts des de l'enumeració dels conceptes essencials consignats en la programació de la matèria de *Filosofia*, allò cert és que, per la mateixa raó que la filosofia té una naturalesa que ateny les diverses i més variades àrees del coneixement, aquests continguts no se circumscriuen exclusivament als alumnes que cursin aquesta matèria. A més, el fet que en cadascun dels textos i materials cinematogràfics s'hi indiqui el grau de dificultat de treball d'aquells materials, permet al professorat fer una selecció prèvia dels materials a treballar depenent de l'edat,

condicions i interessos de cada grup classe, etcètera, etcètera. Cada assignatura planteja uns nuclis temàtics molt concrets. I aquests materials poden ser rendibilitzats per professors que imparteixin matèries molt diverses. En darrer terme aquest projecte didàctic apel·la a la construcció social del coneixement, ja que en ser usat per diversos professors també és discutit i posat a prova, així com ampliat o perfeccionat. Aquesta característica pot convertir aquest projecte en un plantejament obert, en objecte de debat i intercanvi d'experiències didàctiques entre el professorat; i per tant, és susceptible de ser ampliat.

Especificació de les aplicacions que el projecte tindrà en el sistema educatiu.

La naturalesa flexible del material d'aquest projecte permet insercions i adaptacions molt diverses als continguts del disseny curricular vigent referit a l'ensenyament obligatori i postobligatori (sobretot al segon cicle de l'ESO i al 1r i 2n curs de Batxillerat). Entre aquestes adaptacions hi figuren:

- . E.S.O. : crèdit comú (d'àrea o integrat).
- . E.S.O. : crèdit variable tipificat.
- . E.S.O. : crèdit variable no tipificat.
- . E.S.O.: matèria complementària i de reforç per als continguts de crèdits variables (tipificats i no tipificats) referents a l'ètica, i a les àrees de llengua i ciències socials.
- . E.S.O.: matèria complementària i de reforç per als continguts d'assignatures de les àrees de llengua i de ciències socials.
- . Ensenyament postobligatori: matèria complementària i de reforç dels continguts consignats als programes de Filosofia, Història de la Filosofia, Sociologia, Psicologia, Lògica i Estètica.
- . Ensenyament postobligatori: matèria complementària i de reforç dels continguts d'assignatures de les àrees de llengua, de ciències socials i de ciències experimentals.

D'altra banda, aquest projecte també contempla una bona colla de possibilitats interdisciplinàries. La varietat d'aplicació dels seus materials i la possibilitat de fragmentar-los en unitats independents converteixen aquest material en una possible base de dades de consulta permanent des de l'àmbit de les més diverses assignatures.

Justificació del tema preferent.

El tema preferent d'aquest projecte el constitueix l'oferta d'uns materials literaris i cinematogràfics a fi de suggestionar l'alumnat a interessar-se per conèixer un seguit de conceptes cabdals de la matèria de Filosofia i de la cultura en general. Aquest projecte didàctic ofereix, en primer lloc, un material destinat a consolidar l'adquisició de les competències bàsiques per part de l'alumnat en els diferents nivells educatius: capacitat lectora, expressiva, capacitat d'abstracció, autonomia, formació integral, capacitat cognoscitiva. En segon lloc, aquest projecte didàctic respon a necessitats educatives específiques, ja que globalment ofereix uns recursos per provocar un estímul intel·lectual en l'alumnat i, per mitjà de materials vívids i propers

als interessos de l'alumnat, vol deslliurar-lo de l'astènia, un dels virus més escampats en els nostres centres d'ensenyament. En tercer lloc, aquest projecte pren les noves tecnologies com a eina vehicular de l'aprenentatge: des de les tecnologies televisives fins a les estrictament informàtiques (reitero que el material d'aquest projecte es treballaria per mitjà d'un CD i en ordinadors preferiblement organitzats en xarxa); d'altra banda, les fases d'ampliació dels conceptes poden conduir directament a una exploració i consegüent domini dels mecanismes d'Internet. En quart lloc, aquest projecte didàctic, per la pròpia naturalesa de la temàtica, afavoreix en l'educació en valors i convivència en els centres (ja que la majoria dels conceptes s'erigeixen en objecte de debat públic o d'avaluació pública dels resultats, i el professorat pot introduir mecanismes de regulació moral durant aquesta fase del procés de treball). En cinquè lloc, aquest projecte fomenta l'aprofundiment científic i didàctic dels continguts curriculars de diverses matèries: Filosofia, ètica, àrees de llengua, d'humanitats i de ciències experimentals.

Marc referencial.

Tal com he dit anteriorment, l'enorme flexibilitat dels materials que integren aquest projecte permet que l'àmbit de referència sigui força ampli. Es pot aplicar a l'àmbit de l'ESO i a l'àmbit de Batxillerat; els materials d'aquest projecte poden constituir un objecte específic i exclusiu de treball (a través de crèdits tipificats i no tipificats), o bé presentar-se com a recurs puntuals d'altres àrees de coneixement; els materials es poden aplicar tant a l'àmbit de les ciències socials, de les ciències experimentals, com a les de l'àrea de llengua; a més, el diferent grau de dificultat dels textos, dels materials cinematogràfics i de les taules d'exercicis, permet en tot moment que el professorat moduli, d'acord amb els objectius que persegueixi, la intensitat de tots aquests materials (de manera que en un mateix grup-classe hi pot haver ritmes d'aprenentatge diferents).

Metodologia amb què s'ha dissenyat.

Fonamentalment la meua tasca ha consistit a seleccionar els materials literaris i cinematogràfics que il·lustren cadascun dels conceptes assenyalats al subapartat *Relació de continguts* (de l'apartat 4.1). A partir de les meves lectures, i sota el guiatge i supervisió del professor titular de literatura medieval de la Universitat de Girona, el senyor Xavier Renedo i Puig, he bastit una qualitativa i extensa base de dades que nodreix els conceptes consignats en els tres crèdits. Aquests textos i materials cinematogràfics van acompanyats d'una taula d'activitats a fi que l'alumne consolidi uns coneixements bàsics sobre cada matèria i a fi que els interioritzi des de la pròpia experiència. Per dur a terme aquesta tasca i poder escollir textos i materials cinematogràfics de qualitat i representatius i adients de cada concepte he confiat amb la meua particular formació lectora, cinematogràfica, amb l'encara més sòlida formació literària i cinematogràfica del professor tutor d'aquest projecte, i amb el guiatge de publicacions d'assaig literari i cinematogràfic (especificats a l'apartat de *Bibliografia*) que suggerien els materials *imprescindibles* de la cultura. El

producte final d'aquest treball es materialitza en suport textual i en suport informàtic (queda fins i tot oberta la més que factible possibilitat de canalitzar aquest producte a través d'una pàgina d'internet).

Recursos utilitzats.

Recollida de dades. Treball de camp. Reflexió didàctica.

Consulta d'arxius literaris, de bases de dades sobre literatura, d'enciclopèdies, de publicacions sobre la història de la literatura, de publicacions referents a la història del cinema, consulta i lectura d'obres literàries, consulta d'hemeroteques, consulta de pel·lícules, consulta i lectura d'obres d'assaig, consulta i lectura de publicacions sobre pràctiques de redacció, consulta i lectura d'obres que versen sobre reflexions didàctiques.

Plasmació del producte.

En suport textual en forma de guia pedagògica.

En suport informàtic (per mitjà de CD, cedés, un per cadascun dels 3 crèdits).

Per l'elaboració dels materials he treballat fonamentalment amb el processador de textos *Microsoft Word* i per a l'organització de la base de dades amb *Microsoft Access*. Per les característiques del projecte he necessitat treballar amb una targeta gràfica (per a la captura i inserció d'imatges cinematogràfiques). Per a la plasmació dels materials he treballat fonamentalment amb el programa *Front Page* i amb *Corel Draw*. Per a la supervisió i assessorament dels processos informàtics he comptat amb la col·laboració del senyor Pere Juncà Costa, enginyer de telecomunicacions i professional de la Cooperativa d'Arquitectes Jordi Capell (Barcelona).

Bibliografia

Pràcticament tot el treball consta de textos d'autors literaris. La bibliografia utilitzada és ingent i la detallo, amb tota precisió, en cada exercici.

Autors citats

Ackerman, Diane

Poetessa, periodista i naturalista. Viu a Nova York. Una de les seves obres més difoses és *Una historia natural de los sentidos*, llibre en què l'autora fa un recorregut per les facultats de percepció dels éssers humans.

Allende, Isabel

Isabel Allende (Lima 1942), escriptora xilena. El 1971, després del cop d'estat que va enderrocar el règim del seu oncle, el president Salvador Allende, es va exiliar a Veneçuela. L'any 1982 va publicar la novel·la *La casa de los espíritus*, un relat pulcre i sentit de la desaparició de la democràcia i l'adveniment del terror a Xile.

Annaud, Jean-Jacques

Jean-Jacques Annaud (Essonne, França, 1943) és director de cinema. Ha dirigit pel·lícules com *A la recerca del foc*, *El oso*, o *El nom de la rosa*.

Aristòtil

Aristòtil (Estagira, 384 a.C. – 322). Filòsof Va estudiar amb Plató a Atenes. Va ser preceptor d'Alexandre el Gran. Va fundar a Atenes una escola anomenada *Liceu*. Va deixar una vasta i importantíssima obra filosòfica.

Armand, Louis

Louis Armand (1905 – 1971). Escriptor francès.

Baroja, Pío

Pío Baroja (1872 – 1956). Escriptor.

Barrès, Maurice

Maurice Barrés (Charme-sur-Moselle, França, 1862 – 1923). Escriptor.

Bergamín, José de

José de Bergamín (1895 – 1983) és un poeta i assagista espanyol.

Berkeley, George

George Berkeley (Irlanda, 1685 – 1753) funda l'idealisme subjectiu, el qual relaciona la realitat del món amb l'aparença que se'n té.

Boccaccio, Giovanni

Giovanni Boccaccio (Florència? 1313 – Certaldo, Florència 1375) és considerat com el creador del conte modern. La seva obra més coneguda és *El Decameró*: set dames i tres nois joves s'han retirat a una casa per fugir de la pesta, que assota la Florència del 1348; per entretenir-se i passar el temps van explicant-se contes (que són els que figuren en el llibre).

Borges, Jorge Luis

Jorge Luis Borges (Buenos Aires, Argentina 1899 – Ginebra 1986). Escriptor. Un dels escriptors del segle XX que ja formen part de la literatura clàssica.

Brook, Peter

Peter Brook (és director de cinema.

Buffon, Comte de (Georges-Louis Leclerc)

Buffon (1707 – 1788) és un naturalista francès.

Burton, Tim

Tim Burton (Califòrnia, Estats units 1959) és director de cinema.

Campoamor, Ramón

Ramón de Campoamor (1817 – 1901) és un poeta espanyol.

Camus, Albert

Albert Camus (1913- 1960), escriptor francès. Autor de *La pesta*.

Carlyle, Thomas

Thomas Carlyle (1795 – 1881) és historiador i assagista. Influenciat per l'idealisme alemany va interpretar que els avenços històrics es donen gràcies a l'acció dels grans homes. Una de les seves obres més conegudes és *Sartor Resartus*.

Carroll, Lewis

Lewis Carroll és el pseudònim de Charles Lutwidge Dodgson, escriptor britànic (Daresbury, Cheshire, 1832 – Guildford, Surrey, 1898). Les obres *Alicia en terra de meravelles* i *A través de l'espill* mostren un gust exquisit pels jocs lògics i verbals. En ambdues obres, a través del món dels infants es revela la lògica absurda i a voltes incoherent que regeix la vida dels adults.

Cavalli-Sforza, Luca

Luca Cavalli-Sforza (Gènova 1922) és professor de genètica. Ha establert la primera síntesi de les bases teòriques de la genètica de poblacions i ha elaborat una primera història de la diferenciació entre els grups ètnics. Defensa que el concepte de raça està mancat de sentit biològic.

Cavalli-Sforza, Francesco

Neix a Anglaterra, l'any 1950. És director de cinema i escriptor.

Ciceró, Marc Tul·li

Marc Tul·li Ciceró (106 – 43 a. C.) és escriptor i un dels més famosos oradors llatins.

Confuci

Confuci (552 – 479 a.C.) va ser un filòsof i polític xinès. A través de la seva tasca pedagògica, Confuci pretén ensenyar a governar bé. Amb aquest objectiu codifica la moral de la classe dominant i determina una normativa familiar de caràcter patriarcal.

Chang, Jung

Jung Chang va néixer el 1952 a Yibin, província de Sichuan (Xina). Durant un breu període va ser Guàrdia Roja i, més endavant, va fer de camperola i va ser “metgessa descalça”, obrera metal·lúrgica i electricista fins a esdevenir estudiant de llengua anglesa i, més tard, professora adjunta de la Universitat de Sichuan. El 1978 va abandonar la Xina i es va establir a Gran Bretanya, on va obtenir una beca de la Universitat de York. El 1982 es va doctorar en Lingüística. Ara viu a Londres, on és professora a l'Escola d'Estudis Orientals i Africans de la Universitat de Londres. L'obra que li ha donat fama mundial és la que du el títol *Cignes salvatges*.

Darwin, Charles

Charles Darwin (Srewsbury, Anglaterra, 1809 – 1882) va estudiar medicina a Edimburg i després es va doctorar en teologia a Cambridge. Durant cinc anys (1831 – 1836) va estar viatjant arreu del món a bord d'un vaixell. A partir de les dades biològiques que va recollir durant aquest viatge va formular les teories evolutives que defensa a la seva obra *L'origen de les espècies*.

De Sica, Vittorio

Vittorio de Sica (Florència, Itàlia, 1901 – 1974), és un cineasta italià. Una de les seves obres mestres és *Lladre de bicicletes*.

Diderot, Denis

Denis Diderot (1713 – 1784) va ser un filòsof enciclopedista. Va publicar, conjuntament amb D'Alembert, l'*Enciclopèdia*.

Eco, Umberto

Umberto Eco (Alessandria, Itàlia, 1932) és professor de semiòtica i un dels intel·lectuals més prestigiosos de l'època contemporània.

Flaherty, Robert J.

Robert J. Flaherty (USA, 1884 – 1951) és considerat el pare del cinema documental. Explorador intrèpid, va filmar, entre d'altres obres, *Nanook, l'esquimal*.

Flaubert, Gustave

Gustave Flaubert (Rouen, França, 1821 – 1880) escriptor francès. És autor, d'entre altres obres, de *Madame Bovary*.

Freud, Sigmund

Sigmund Freud (Freiberg, actualment Příbor, Moravia, 1856 – Londres 1939) va ser neuròleg i psiquiatra i va fundar la teoria de la psicoanàlisi. La psicoanàlisi pretén suprimir tots els trastorns psicològics a partir de l'exploració de l'inconscient de l'individu. Les principals obres de Freud són: *Introducció a la psiconàlisi* (1917), *La interpretació dels somnis* (1901), *Tòtem i tabú* (1912).

Galilei, Galileo

Galileo Galilei (1564 – 1642) va ser matemàtic, físic, astrònom i humanista. Va fer múltiples invents, va descobrir diversos satèl·lits, els anells de Saturn, la composició de la Via Làctia, les fases de Venus, les taques del sol, etcètera. Dues de les seves obres més importants són *Diàleg sobre els dos màxims sistemes del món* i *Discursos sobre la nova ciència*. El Sant Ofici, commogut per les noves formulacions científiques que Galileo Galilei establí a l'obra *Diàleg sobre els dos màxims sistemes del món* el va condemnar i el va obligar a abjurar de les seves idees sobre el món.

Gide, André

André Gide (1869 – 1951), escriptor francès, premi nobel de literatura (1947). El *Journal* (1889-1942), novel·la en constant formació, que aplega confessions i memòries, és la seva obra més coneguda.

Golding, William

William Golding (Newgay, Anglaterra, 1911) escriptor anglès, autor —entre d'altres obres— d'*El senyor de les mosques*.

Heisenberg, Werner

Werner Heisenberg (1901 – 1976) és físic.

Herodot

Herodot (Grècia, 484 a.C. – 420) va ser un gran viatger, aventurer i curiós. Unificant tradició oral i escrita va exposar documents molt valuosos sobre les Guerres Mèdiques.

Hesse, Hermann

Hermann Hesse (1877 – 1962), escriptor alemany. És autor, entre d'altres obres, de *Demian*, *Narcís i Doldmund*, *El llop estepari*, i *Siddharta*.

Hitchcock, Alfred

Alfred Hitchcock (Londres, 1899 – Los Ángeles 1980) és un dels directors més cèlebres de la història del cinema. Hitchcock mostra molta fascinació per les pel·lícules policíiques i una gran habilitat per revelar –a partir de fets quotidians- la psicologia profunda dels personatges de les seves pel·lícules. La seva obra es divideix entre l'etapa anglesa i l'etapa americana. D'entre la seva extensa i qualitativa trajectòria cinematogràfica, sobresurten els films *L'home que sabia massa* (1934), *Rebeca* (1940), *Recorda* (1945), *La soga* (1948), *Encadenats* (1946), *Amb la mort als talons* (1959), *Estranys en un tren* (1951), *Vertigen* (1958), *La finestra indiscreta* (1954), *Psicosi* (1960), *Els ocells* (1963), *Marnie* (1964).

Hume, David

David Hume (Escòcia, 1711 – 1776) és un filòsof que defensa que tots els principis de la raó humana es redueixen a l'experiència i les sensacions.

Huxley, Thomas Henry

Thomas Henry Huxley (1825 – 1895) és un biòleg anglès.

Ibsen, Henrik

Henrik Ibsen (1828 – 1906) és un dramaturg noruec.

Itard, Jean

És el famós educador de l'anomenat *infant salvatge*. D'aquell procés d'inserció social, es va publicar el seu dietari.

Kant, Immanuel

Immanuel Kant és filòsof.

Keller, Helen

Hellen Keller, escriptora. Persona cèlebre perquè després de sofrir una congestió cerebral i de quedar sorda, cega i muda, al cap de set anys —gràcies a l'ajuda de la seva educadora Annie Sullivan— va poder tornar a parlar.

León de Aranoa, Fernando

Fernando León de Aranoa és un jove cineasta que ha fet diverses pel·lícules que mesclen la dimensió documental amb l'argument cinematogràfic.

Levi, Primo

Primo Levi (Torí, 1919 – 1987) va ser deportat al camp de concentració d'Auschwitz a finals del 1943 i en va sortir viu a la fi de la guerra. Un dels seus llibres més coneguts, que narra amb una força colpidora les condicions de subsistència en què vivien els presoners dels camps de concentració i el genocidi que van dur a terme els nazis, és *Si això és un home*.

Lewis, Clive Staples

C. S. Lewis (Belfast 1898 – Londres 1963) va ensenyar literatura a Oxford i a Cambridge. Va ser crític i teòric de la literatura, va publicar estudis del renaixement i l'època medieval angleses. Va publicar llibres de literatura infantil i de ciència ficció.

London, Jack

Kack London és el pseudònim de John Griffith London (San Francisco 1876 – Glen Ellen, Califòrnia 1916). Va intentar tota la vida fugir de la misèria. Va fer els oficis més diversos (buscador d'or, contrabandista...). Va morir alcoholitzat. Va escriure en tots els gèneres: novel·la d'aventura, de política ficció, conte...

Lovelock, James

James Lovelock (1919) és biòleg.

Lyell, Charles

Charles Lyell (Escòcia 1795 – 1875) és geòleg.

Machado, Antonio

Antonio Machado (1875 – 1939), cèlebre autor i poeta espanyol.

Maquiavel, Nicolau

Nicolau Maquiavel (Florència, Itàlia, 1469 – 1527) és escriptor i un dels fundadors de la teoria política moderna. Va escriure *El príncep*.

Marcuse, Herbert

Herbert Marcuse (Berlín, Alemanya, 1898 – 1979) és un filòsof nordamericà d'origen alemany. Va escriure *L'home unidimensional*.

Marina, José Antonio

José Antonio Marina (Toledo 1939) és un dels grans noms de l'assaig espanyol contemporani. És autor, entre d'altres obres, de *Ètica para náufragos*, *El laberinto sentimental* y *Teoría de la inteligencia creadora*.

Monod, Jacques

Jacques Monod (1910 – 1976) és biòleg especialitzat en biologia molecular, premi nobel de fisiologia i medicina. La seva obra més coneguda és *L'atzar i la necessitat* (publicada el 1970).

Monzó, Quim

Quim Monzó és un dels autors més importants de la narrativa catalana contemporània.

Musil, Robert

Robert Musil (Klagenfur, Àustria, 1894) és escriptor. Va escriure *L'home sense atributs*.

Mutis, Álvaro

Va néixer a Bogotà l'any 1923. Viu a Mèxic. En poesia és molt famosa la seva obra *Summa de Maqroll el Gaviero* (1973). En la seva narrativa destaquen obres com *La nieve del Almirante* (1986) i el llibre de relats *La mansión de Araucaíma*.

Nabokov, Vladimir

Va néixer el 1898 a Sant Petersburg. Pertanyia a una família de l'aristocràcia, que va fugir als Estats Units quan va esclatar la revolució comunista del 1917. Es va dedicar a la literatura i a l'entomologia. La seva obra més coneguda és *Lolita*. Va morir el 1977.

Nanook

Nanook és el mític esquimal de qui el director de cinema Robert J. Flaherty va filmar el documental *Nanook, l'esquimal*.

Nietzsche, Friedrich

Friedrich Wilhelm Nietzsche (1844 – 1900) és filòsof. Va escriure, entre d'altres obres, *Genealogia de la moral*, *Així parlà Zarathustra*, *Ecce Homo...*

Ortega y Gasset, José

José Ortega y Gasset (1883 – 1955) és escriptor i pensador.

Parker, Dorothy

Dorothy Parker (West End, Estats Units, 1893 – 1967) és periodista i escriptora.

Pascal, Blaise

Blaise Pascal (Clermond-Ferrand, França, 1623 – 1662) és filòsof i científic.

Penrose, Roger

Roger Penrose és físico-matemàtic.

Peirce, Charles S.

Charles Sanders Santiago Peirce (1839 – 1914) marca una de les fites de la semiòtica contemporània.

Planck, Max

Max Planck (1858 – 1947) va ser premi nobel de física.

Pessoa, Fernando

Fernando Pessoa (Lisboa, Portugal, 1888 – 1935) és escriptor i una de les figures clàssiques de la literatura universal.

Ravaisson, Félix

Félix Ravaisson (1813 – 1900) és un filòsof francès

Rawls, John

John Rawls (1921 – 2002) és un filòsof dels Estats Units i un dels inspiradors de la teoria del liberalisme polític.

Ronsac, Charles

Charles Ronsac (1908) és un escriptor francès.

Rossellini, Roberto

Roberto Rossellini (Roma, 1906 – Roma, 1977) és un dels grans cineastes italians de totes les èpoques.

Rousseau, Jena-Jacques

Jean-Jacques Rousseau (Ginebra, Suïssa, 1712 – 1778) és un filòsof de la Il·lustració.

Rorty, Richard

Richard Rorty és un filòsof dels Estats Units.

Russell, Bertrand

Bertrand Russell (1872 – 1970) és un dels filòsofs més importants del segle XX.

Sacks, Oliver

Oliver Sacks (Londres, 1933) és professor de neurologia a Nova York. Ha publicat les memòries de les seves experiències clíniques.

Sagan, Carl

Carl Sagan (1934 – 1996), astrònom dels Estats Units, va ser un explorador científic i un gran divulgador científic. Va treballar en programes especials d'exploració de Mart i Venus.

Salinger, J.D.

J. D. Salinger (Estats units 1919) és escriptor i autor d'*el vigilant en el camp de sègol*.

Salvador, Eduard

Eduard Salvador és catedràtic d'astrofísica per la Universitat de Barcelona.

Sartre, Jean Paul

Jean Paul Sartre (França, 1905 – 1980) és escriptor i filòsof.

Savater, Fernando

Fernando Savater (1947) és filòsof.

Schrödinger, Erwin

Erwin Schrödinger va néixer a Viena el 1887. Va ser físic i premi nobel per la formulació matemàtica de la mecànica quàntica. Sempre es va mostrar molt preocupat per l'aplicació tècnica de la ciència.

Simpson, Homer

Personatge de la sèrie de dibuixos animats

Simpson, Lisa

Personatge de la sèrie de dibuixos animats

Stevenson, Robert Louis

Robert Louis Stevenson (Edimburg, Escòcia, 1850 – 1894) és escriptor i un dels clàssics de la literatura universal. Va escriure, entre d'altres, l'obra *L'illa del tresor*, *L'estrany cas de Doctor Jekyll i Mister Hyde...*

Sullivan, Annie

Professora. Cèlebre perquè amb la seva actitud i les seves habilitats va aconseguir que la nena Hellen Keller —sorda, cega i muda des dels divuit mesos— aconseguís recuperar la parla.

Toynbee, Arnold

Arnold Toynbee (1889 – 1975) és historiador.

Truffaut, François

François Truffaut (París, França, 1932 – 1984) és director de cinema. Entre d'altres films, va dirigir *La pell dura*, *Els 400 cops*, *L'infant salvatge...*

Umbral, Francisco

Francisco Umbral (1935) és escriptor.

Unamuno, Miguel de

Miguel de Unamuno (1864 – 1937) és escriptor i filòsof.

Voltaire, François Marie Arouet

François Marie Arouet Voltaire (1694 – 1778) és escriptor i filòsof.

Wagensberg, Jorge

Jorge Wagensberg és director del *Museu de la ciència* de la Fundació La Caixa.

Wilde, Oscar

Oscar Wilde (1854 – 1900) va néixer a Dublín. Es va formar a Oxford. Sobresurt pel seu gran enginy. Preconitza l'esteticisme, l'art per l'art.

Zambrano, María

María Zambrano (1904 – 1991) és filòsofa.

Relació de continguts.

Passo a enumerar la relació de continguts que es consignen i es desenvolupen en el meu projecte didàctic. Per realitzar aquesta enumeració he tingut present els conceptes clau que figuren a la programació de l'assignatura de *Filosofia*. No es tracta d'una relació de continguts definitivament tancada i sempre és susceptible de ser ampliada.

El temari de l'assignatura de *Filosofia* es consigna en tres crèdits:

- 1) Crèdit 1: L'ésser humà i la societat.
- 2) Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement.
- 3) Crèdit 3: L'ésser humà i l'acció.

M'he servit d'aquesta distribució funcional, a més de la subdivisió d'aquests Crèdits en Unitats, per enumerar els conceptes que es treballen en aquest projecte didàctic. Els conceptes que s'hi despleguen són els que figuren numerats després de cada Unitat. Vegem-m'ho:

Crèdit 1: L'èsser humà i la societat.

Unitat 1: L'espècie humana: evolució i cultura.

- 1) Origen i evolució de l'univers.
- 2) El futur de l'univers.
- 3) Origen de l'èsser humà.
- 4) Evolució dels éssers humans.
- 5) Evolució biològica.
- 6) Evolució cultural.
- 7) L'aprenentatge humà.
- 8) Raça.
- 9) Ètnia.
- 10) Cultura.
- 11) Relativisme cultural.
- 12) Etnocentrisme.
- 13) Pluriculturalisme.

Unitat 2: El comportament humà.

- 1) Comportaments innats.
- 2) Comportaments adquirits.
- 3) Bases biològiques del comportament humà.
- 4) Elements del psiquisme humà: percepció, memòria, imaginació, intel·ligència, motivació, jo.

Unitat 3: L'èsser humà com a productor de símbols.

- 1) Llenguatge. Hipòtesis sobre l'origen del llenguatge humà.
- 2) Llenguatge. Procés d'hominització.
- 3) Llenguatge. Característiques del llenguatge humà.
- 4) Llenguatge. Llenguatges privats.
- 5) Llenguatge. El llenguatge com a fonament de la relació i comprensió entre els humans.
- 6) Llenguatge. Llenguatge científic.
- 7) Llenguatge. Llenguatge artístic.
- 8) Llenguatge. Llenguatge religiós.

Unitat 4: L'èsser humà com a ésser social.

- 1) Viure en societat.
- 2) Socialització.
- 3) Dessocialització.
- 4) Conformitat social.
- 5) Agents de socialització
- 6) Utopia.

Crèdit 2: L'èsser humà i el coneixement.

Unitat 1: Origen del coneixement.

- 1) Facultats de la percepció.
- 2) Curiositats perceptives.
- 3) L'autoritat com a font de coneixement.
- 4) La intuïció com a font de coneixement.

Unitat 2: Veritat i certesa.

- 1) Veritat.
- 2) Certesa.
- 3) Creença racional.
- 4) Creença irracional.
- 5) Saber.
- 6) Dubte.
- 7) Dogmatisme.

Unitat 3: Estructura lògica del coneixement.

- 1) Informar.
- 2) Argumentar.
- 3) Raonament.
- 4) Raonament inductiu.
- 5) Raonament deductiu.
- 6) Raonament condicional.
- 7) Raonaments enganyosos.

Unitat 4: Coneixement científic.

- 1) Coneixement ordinari.
- 2) Coneixement científic.
- 3) L'explicació mitològica de la realitat.
- 4) El mètode científic.
- 5) Les ciències socials i la interpretació de la realitat.
- 6) La tecnologia.
- 7) Aplicacions tecnològiques i compromís ètic

Crèdit 3: L'ésser humà i l'acció.

Unitat 1: L'acció.

- 1) Acció conscient i voluntària.
- 2) Acció inconscient.
- 3) Absència d'acció.
- 4) Components socials de l'acció.
- 5) Cooperació social.
- 6) Significats de la paraula llibertat.

Unitat 2: L'avaluació i la valoració.

- 1) Classes de valors.
- 2) Què són els valors morals.
- 3) Avaluar moralment la realitat.
- 4) Dificultats de l'avaluació moral.
- 5) Valors i normes.

Unitat 3: L'acció racional.

- 1) Acció racional
- 2) Acció irracional.
- 3) Racionalitat col·lectiva.
- 4) Irracionalitat col·lectiva.
- 5) Mitjans i fins morals.

Unitat 4: L'acció moral.

- 1) Drets.
- 2) Deures.
- 3) Relativisme moral.
- 4) Universalisme moral.
- 5) Subjectivisme moral.
- 6) Deliberació moral

RELACIÓ DE CONTINGUTS ESPECÍFICS

En aquest projecte destinat a elaborar uns materials literaris i cinematogràfics que permetessin l'accés a conceptes claus de la filosofia, hem treballat els conceptes que segueixen a continuació.

En color vermell s'indiquen els conceptes que tenen un contingut específic.

I en color blau s'indiquen els vincles que es poden establir entre els diferents conceptes.

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat.

Unitat 1: L'espècie humana: evolució i cultura.

14) L'univers.

1.1 El llenguatge per entendre l'univers

1.2 L'univers existeix sobre el paper

1.3 L'home i l'univers

. Té ref. Crèdit 3/ Unitat 1/1.3 “La consciència com a fonament dels valors morals”

15) Origen i futur de l'univers.

2.1 Origen i futur de l'univers

16) Origen de l'ésser humà.

3.1 Origen de l'ésser humà segons Darwin

17) Evolució dels éssers humans.

4.1 Teoria evolucionista

4.1.1 Fressa i evolució

4.1.2 La lluita per la subsistència

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 1.2.3 “Olfacte i evolució”

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 6.1 “Tenir memòria històrica”

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 4/ 1.3.2 “Competitivitat social als camps de concentració nazis”

. Té ref. Crèdit 1/ Unitat 2/ 4.2.1 “Una prodigiosa capacitat memorística”

18) Evolució biològica.

5.1 Què és un individu?

5.2 Audició i evolució biològica de les espècies

5.3 Visió i evolució biològica de les espècies1

5.4 Visió i evolució biològica de les espècies2

5.5 Sentits i evolució de l'espècie humana

19) Evolució cultural.

6.1 Tenir memòria històrica

6.2 Evolució cultural de l'ésser humà

6.3 El medi condiona la cultura?

(**) Fragment de la pel·lícula *Nanook, l'esquimal*

6.4 Mostra d'evolucions culturals diferents

(**) Fragment de la pel·lícula *A la recerca del foc*

6.5 Relació cultural i evolució cultural

(**) *Fragment de la pel·lícula A la recerca del foc*

. Té ref. Crèdit 1/ Unitat 1/ 5.1 “Què és un individu?”

. Té ref. Crèdit 3/ Unitat 3/ 4.1 “Destruir la cultura”

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 7.1 “Per pensar-hi”

. Té ref. Crèdit 3/ Unitat 2/ 3.1 “Moral i control dels pensaments”

20) L’aprenentatge humà.

7.1 Per pensar-hi

7.2 La duresa d’alguns aprenentatges

(**) *Fragment del film “El miracle d’Annie Sullivan”*

7.3 La duresa d’alguns aprenentatges2

(**) *Fragment del film “El miracle d’Annie Sullivan”*

7.4 El miracle d’un aprenentatge

(**) *Fragment del film “El miracle d’Annie Sullivan”*

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 6.1 “Tenir memòria històrica”

21) Raça.

8.1 Raça i racisme

8.2 Racisme inconscient?

8.3 Contra l’immigrant

(**) *Fragment d’un capítol dels Homer*

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 9.3 “Diferències ètniques i racials”

22) Ètnia.

9.1 L’ètnia esquimal

(**) *Fragment de la pel·lícula Nanook, l’esquimal*

9.2 Ètnia i aculturació

(**) *Fragment de la pel·lícula Nanook, l’esquimal*

9.3 Diferències ètniques i racials

(**) *Fragment de la pel·lícula A la recerca del foc*

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 8.1 “Raça i racisme”

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 8.2 “Racisme inconscient?”

23) Cultura.

10. 1 “Cultura contra natura”

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 6.1 “Tenir memòria històrica”

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 6.2 “L’evolució cultural de l’ésser humà”

24) Relativisme cultural.

11.1 Morts per matar una vaca

11.2 El gust s’educa culturalment

. Té ref. Crèdit 3/ Unitat 4/ 1.2.1 “Obligació de dur els peus embenats”

. Té ref. Crèdit 1/ Unitat 3/ 7.4.2 “Cànons de bellesa”

. Té ref. Crèdit 3/Unitat 4/ 3.1 “Tot depèn de com es mira”

. Té ref. Crèdit 3/ Unitat 4/ 3.2 “Veritat en aquesta banda, mentida a l’altra”

25) Etnocentrisme.

12.1 La celebració impossible

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 4/ 2.1 “Mentides oficials”

. Té ref. Crèdit 3/ Unitat 4/ 3.2 “Veritat en aquesta banda, mentida a l’altra”

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 8.2 “Racisme inconscient?”

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 9.2 “Ètnia i aculturació”

26) Pluriculturalisme.

. Té referència Crèdit 3/Unitat 1/6.1 “Criminals de pensament”

. Té ref. Crèdit 3/ Unitat 4/ 3.2 “Veritat en aquesta banda, mentida a l’altra”

Unitat 2: El comportament humà.

5) Comportaments innats.

1.1 Olfacte i comportament innat

1.2 Recuperar el coneixement innat

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 5.5 “Sentits i evolució de l’espècie humana”

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 10.1 “Cultura contra natura”

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 2/ 2.1 “Comportaments adquirits i comportaments innats”

6) Comportaments adquirits.

2.1 Comportaments adquirits i comportaments innats

- . Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 10.1 “Cultura contra natura”
- 7) Bases biològiques del comportament humà.
  - 3.1 Sistema nerviós
    - 3.1.1 Cervell
      - 3.1.1.1 Plasticitat del cervell humà**
        - . Té ref. Crèdit 2/Unitat 1/ 1.2.3 “Olfacte i evolució”
    - 3.1.2 Sistema nerviós central
      - 3.1.2.1 La transmissió neurològica del dolor**
    - 3.1.3 Sistema nerviós perifèric
      - . Té ref. Crèdit 1/Unitat 2/ 3.1.2.1 “La transmissió neurològica del dolor”
    - 3.1.4 Sistema nerviós vegetatiu
  - 3.2 Instints
    - 3.2.1 Instints de supervivència**
      - . Té ref. Crèdit 1/Unitat 2/ 1.2 “Recuperar el coneixement innat.
      - . Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 10.1 “Cultura contra natura”
  - 3.3 Reflexos
  - 3.4 Altres
    - 3.4.1 Bases biològiques del comportament humà**
    - 3.4.2 Bases biològiques de la conducta²**
      - . Té ref. Crèdit 1/Unitat 3/ 7.3.1 “Creació és deformació”
    - . Té ref. Crèdit 2/ Unitat₁ / 2.1 “Impossibilitat de percebre”
- 8) Elements del psiquisme humà:
  - 4.1 Percepció
    - 4.1.1 La percepció com a font del coneixement**
    - 4.1.2 La percepció com a font del coneixement²**
    - 4.1.3 La percepció com a font de coneixement³**
      - . Referència completa amb Facultats de la percepció
      - Crèdit 2/ Unitat 1/1
      - . Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/ 2.2 “Tenir una actitud científica”
  - 4.2 Memòria
    - 4.2.1 Una prodigiosa capacitat memorística**
    - 4.2.2 Records involuntaris**
    - 4.2.3 Una prodigiosa capacitat memorística²**
      - . Té ref. Crèdit 1/Unitat 3/ 3.1.2 “Memòria del futur”
      - . Té ref. Crèdit 2/Unitat 1/ 1.2.1 “L’olfacte i el llenguatge”
      - . Té ref. Crèdit 2/Unitat 1/1. 2.2 “Com funciona l’olfacte”
      - . Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 6.1 “Tenir memòria històrica”

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 2/ 4.1.3 “La percepció com a font de coneixement3”

4.3 Imaginació

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 3/ 7.3.1 “Creació és deformació”

. Té ref. Crèdit 2/Unitat 4/ 2.2 “Tenir una actitud científica”

4.4 Intel·ligència

4.4.1 La curiositat com a base de la intel·ligència

. Té ref. Crèdit 3/ Unitat 1/1.3 “La consciència com a fonament dels valors morals”

. Té ref. Crèdit 3/ Unitat 2/ 3.1 “Moral i control dels pensaments”

. Té ref. Crèdit 3/ Unitat 2/ 6.2 “Què és l'ètica”

. Té ref. Crèdit 1/ Unitat 2/ 4.2.1 “Una prodigiosa capacitat memorística”

. Té ref. Crèdit 1/ Unitat 2/4.5.1

4.5 Motivació

4.5.1 Motivació i desmotivació

4.6 Jo/Identitat personal

4.6.1 Alícia té problemes d'identitat

4.6.2 El tacte i la identitat

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 5.1 “Què és un individu”

. Té ref. Crèdit 3/Unitat 1/ 4.2 “Consciència i acció

social”

9) Teories explicatives de la conducta.

5.1 La Psicoanàlisi.

(**) 5.1.1 Marnie, la ladrona

10) La felicitat

6.1. Excés de felicitat?

6.2 La felicitat humana

6.3 Concepte de felicitat

Té ref. Crèdit 3/ Unitat 4/ 2.3 “El deure de ser feliç”

Unitat 3: L'ésser humà com a productor de símbols.

9) Llenguatge. Hipòtesis sobre l'origen del llenguatge humà.

1.1 L'origen del llenguatge segons Rousseau (*Al CD)

1.2 Hipòtesi sobre l'origen del llenguatge humà

(**) Fragment de “A la recerca del foc” (*Al CD)

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 3/ 2.1 “Llenguatge i evolució de l'ésser humà”

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 6.2 “Evolució cultural de

- l'èsser humà”
- 10) Llenguatge. Procés d'hominització.
 2.1 Llenguatge humà i evolució de l'èsser humà
 . Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 6.2 “Evolució cultural de l'èsser humà”
- 11) Llenguatge.
 .Té ref. Crèdit2/Unitat 1/ 1.2.1 “L'olfacte i el llenguatge”
 . Té ref. Crèdit2/Unitat 1/ 1.2.2 “Com funciona l'olfacte”
 . Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/ 5.2 “¿La població alemanya coneixia el genocidi que estaven duent a terme els nazis?”
 . Té ref. Crèdit 1/Unitat 4/ 1.2 “Naturalesa social de l'èsser humà”
- 3.1 Lògica
 3.1.1 Córrer per quedar-se en el mateix lloc
 . Té ref. Crèdit 1/Unitat 3/ 5.2 “Gep Boterut”
 3.1.2 Memòria del futur
 3.1.3 Sumar i restar en terra de meravelles
 3.1.4 La lògica de Lisa Simpson
 (**) Fragment d'un capítol dels Homer
 . Té ref. Crèdit 2/Unitat 3/ 3.1 “Un raonament ben construït també pot portar a l'absurd”
 . Té ref. Crèdit 2/Unitat 3/ 3.2 “La sentència abans que el veredicté”
- 3.2 Característiques del llenguatge humà
 3.2.1 Característiques del llenguatge humà
 3.2.2 Característiques del llenguatge humà2 (*Al CD)
 3.2.3 Característiques del llenguatge humà3
 (**) Fragment del film *L'infant salvatge* (*Al CD)
- 12) Llenguatge. Llenguatges privats.
 4.1 La necessitat del naixement d'un nou llenguatge
- 13) Llenguatge. El llenguatge com a fonament de la relació i comprensió entre els humans.
 5.1 El llapis que escrivia el que volia
 5.2 Gep Boterut
 . Té ref. Crèdit 1/Unitat 4/ 1.2 “Naturalesa social de l'èsser humà”
 . Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 6.2 “Evolució cultural de l'èsser humà”
- 14) Llenguatge. Llenguatge científic.

- . Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 1.1 “El llenguatge per entendre l’univers”
- . Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 1.2 “L’univers existeix sobre el paper”
- . Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 2.1 “Origen i futur de l’univers”

15) Llenguatge. Llenguatge artístic.

7.1 Estètica

- . Té una referència de Crèdit 3/ Unitat 4/ 1.2.1 “Obligació de dur els peus embenats”
- . Té ref. Crèdit 1/Unitat 3/ 7.2.2 “La naturalesa imita l’art”

7.2 Art i naturalesa

7.2.1 Descobrir art en la naturalesa

7.2.2 La naturalesa imita l’art

- . Té ref. Crèdit 1/Unitat 3/ 7.5.1 “Llenguatge artístic”

7.3 Creació artística

7.3.1 Creació és deformació

7.3.2 Crear significa una nova manera de veure el món.

- . Té ref. Crèdit 1/Unitat 3/ 7.5.1 “Llenguatge artístic”

- . Té ref. Crèdit 1/Unitat 3/ 7.2.2 “La naturalesa imita l’art”

7.4 Bellesa

7.4.1 Bellesa i discriminació social

7.4.2 Cànon de bellesa

7.5 Llenguatge artístic

7.5.1 Llenguatge artístic

- . Té ref. Crèdit 1/Unitat 3/ 7.2.2 “La naturalesa imita l’art”

16) Llenguatge. Llenguatge religiós.

- . Té ref. Crèdit 2/Unitat 3/ 3.3 “Raonament i

llibertat

personal”

- . Té ref. Crèdit 2/ Unitat 2/ 2.1 “Arguments materials”

- . Té ref. Crèdit 2/ Unitat 4/ 7.3 “Confrontació entre ciència i valors morals”

17) Llenguatge animal

9.1 Llenguatge animal

Unitat 4: **L’ésser humà com a ésser social.**

7) Viure en societat.

1.1.1 El terror de viure en una dictadura

1.1.2 Naturalesa social de l'ésser humà

1.1.3 Raó d'estat

1.1.4 Bogeria i actituds llibertàries

(**) Fragment del film "Europa 1951"

. Té ref. Crèdit 2/Unitat 1/ 1.5.2 "Contaminació acústica"

. Té ref. Crèdit 2/Unitat1/1.5.3 "Contaminació acústica2"

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 3/ 7.4.1 "Belleza i discriminació social"

. Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/ 5.2 "¿La població alemanya

coneixia el genocidi que els nazis duien a terme?"

. Té ref. Crèdit 2/ Unitat 2/ 7.1 "Explicacions dogmàtiques de la realitat"

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 8.2 "Racisme inconscient?"

. Té ref. Crèdit 2/ Unitat 3/ 1.1 "El valor de la informació"

1.1 Contracte social

1.2.1 Contracte social (Rousseau)

1.2.2 ¿Som iguals per naturalesa?

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 4/ 1.1.3 "Raó d'estat"

1.2 Competitivitat social

1.3.1 Competitivitat social

1.3.2 Competitivitat als camps de concentració nazis

. Té ref. Crèdit 3/Unitat 1/ 6.2 "La manca de llibertat als camps de concentració"

8) Socialització.

2.1 Mentides oficials

2.2 Socialització i dessocialització

2.3 Factors de socialització i dessocialització

(**) Fragment del film "El senyor de les mosques"

2.4 Factors de socialització i dessocialització2

(**) Fragment del film "El senyor de les mosques"

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 4/ 3.1 "Dessocialització"

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 4/ 1.2.1 "Contracte social"

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 4/ 1.3.2 "Competitivitat als camps de concentració nazis"

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 8.2 "Racisme inconscient?"

. Té ref. Crèdit 1/ Unitat 4/ 3.2 "Sense bicicleta i apartat de la societat"

9) Dessocialització.

3.1 Dessocialització

3.2 Sense bicicleta i apartat de la societat

(**) Fragment del film “El lladre de bicicletes”

3.3 Explotació laboral

(**) Fragment del film “Barrio”

3.4 Refús social

(**) Fragment del film “Eduardo Manostijeras”

. Té ref. Crèdit 3/Unitat 4/ 1.2.1 “Obligació de dur els peus embenats”

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 4/ 2.2 “Socialització i dessocialització”

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 4/ 1.2.1 “Contracte social (Rousseau)”

. Té ref. Crèdit 3/Unitat 4/ 1.1.3 “Negació dels drets humans als camps de concentració”.

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 4/ 1.3.2 “Competitivitat als camps de concentració nazis”

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 8.2 “Racisme inconscient?”

. Té ref. Crèdit 1/ Unitat 4/ 2.3 “Factors de socialització i dessocialització”

. Té ref. Crèdit 1/ Unitat 4/ 2.4 “Factors de socialització i dessocialització2”

10) Conformitat social.

4.1 Oprimits i opressors en els camps de concentració nazis

. Té ref. Crèdit 3/Unitat 1/ 6.2 “La manca de llibertat als camps de concentració”

11) Agents de socialització

. Té una ref. Crèdit 1/Unitat 4/2.1 “Mentides oficials”

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 4/ 1.3.2 “Competitivitat als camps de concentració nazis”

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 8.2 “Racisme inconscient?”

12) Utopia.

6.1 Continuar creient en la utopia

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 12.1 “La celebració impossible”

. Té ref. Crèdit 2/Unitat 4/ 2.2 “Tenir una actitud científica”

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement.

Unitat 1: **Origen del coneixement.**

- 5) Facultats de la percepció.
  - 1.1 Facultats de percepció
  - 1.2 Olfacte
    - 1.2.1 L'olfacte i el llenguatge
    - 1.2.2 Com funciona l'olfacte
    - 1.2.3 Olfacte i evolució
    - . Té ref. Crèdit 1/Unitat 2/ 1.1 "Olfacte i comportament innat"
    - 1.2.4 Incapacitat per flairar
  - 1.3 Tacte
    - 1.3.1 Tacte i composició de la pell
    - 1.3.2 La importància del tacte
    - . Té ref. Crèdit 1/Unitat 2/ 4.6.2 "El tacte i la identitat"
  - 1.4 Gust
    - 1.4.1 Un mapa del gust
    - . Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 11.2 "El gust s'educa culturalment"
  - 1.5 Oïda
    - 1.5.1 Naturalesa de l'oïda
    - 1.5.2 Contaminació acústica
    - 1.5.3 Contaminació acústica²
    - 1.5.4 La importància de l'oïda
    - . Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 4.1.1 "Fressa i evolució"
    - . Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 5.2 "Audició i evolució biològica de les espècies"
  - 1.6 Visió
    - . Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 5.3 "Visió i evolució biològica de les espècies"
    - . Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 5.4 "Visió i evolució biològica de les espècies²"
  - 1.7 Llindars de sensibilitat
    - . Té ref. Crèdit 2/Unitat 1/ 1.4.1 "Un mapa del

- gust”
- . Té ref. Crèdit 2/Unitat 1/ 1.5.4 “La importància de l’oïda”
- . Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 5.2 “Audició i evolució biològica de les espècies”
- . Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 5.3 “Visió i evolució biològica de les espècies”
- . Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 5.4 “Visió i evolució biològica de les espècies2”
- . Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 5.5 “Sentits i evolució de l’espècie humana”

6) Curiositats perceptives.

2.1 Impossibilitat de percebre

7) L’autoritat com a font de coneixement.

.Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/1.1 “El coneixement matemàtic i la veritat”

8) La intuïció com a font de coneixement.

4.1 Concepte d’intuïció en Kant

Unitat 2: Veritat i certesa.

8) Veritat.

1.1 El coneixement matemàtic i la veritat

1.2 Coneixement científic i veritat

1.3 La mentida de les veritats científiques

1.4 La veritat mai no és pura

. Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/ 5.2 “¿La població alemanya coneixia el genocidi que els nazis estaven duent a terme?”

. Té ref. Crèdit 3/ Unitat 4/ 3.2 “Veritat en aquesta banda, mentida a l’altra”

9) Certesa

. Té ref. Crèdit 2/ Unitat 2/ 3.3 “Requisits racionals per a creure”

.Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/1.1 “El coneixement matemàtic i la veritat”

.Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/1.2 “Coneixement científic i veritat”

.Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/1.3 “La mentida de les veritats científiques”

.Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/1.4 “La veritat mai no és pura”

10) Creença racional.

3.1 Racionalitat i irracionalitat

3.2 Racionalitat i irracionalitat2

3.3 Requisits racionals per a creure

- . Té ref. Crèdit 3/ Unitat 4/ 1.2.1 “Obligació de dur els peus embenats”
- . Té ref. Crèdit 2/Unitat 3/ 3.3 “Raonament i llibertat personal”
- . Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 2.1 “Origen i futur de l’univers”
- . Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 1.1 “El llenguatge per entendre l’univers”
- . Té ref. Crèdit 2/ Unitat 2/ 2.1 “Arguments materials”
- . Té ref. Crèdit 2/ Unitat 3/ 2.2 “La lògica d’un argument”
- .Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/1.1 “El coneixement matemàtic i la veritat”
- .Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/1.2 “Coneixement científic i veritat”
- .Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/1.3 “La mentida de les veritats científiques”
- .Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/1.4 “La veritat mai no és pura”
- .Té ref. Crèdit 1/Unitat 2/6.1 “Continuar creient en la utopia”
- . Té ref. Crèdit 2/ Unitat 4/ 3.1 “El valor de la mitologia”

11) Creença irracional.

- . Té ref. Crèdit 3/ Unitat 4/ 1.2.1 “Obligació de dur els peus embenats”
- . Té ref. Crèdit 2/Unitat 3/ 3.3 “Raonament i llibertat personal”
- . Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 8.1 “Raça i racisme”
- . Té ref. Crèdit 2/ Unitat 2/ 3.1 “Racionalitat i irracionalitat”
- . Té ref. Crèdit 2/ Unitat 2/ 3.2 “Racionalitat i irracionalitat2”
- . Té ref. Crèdit 2/ Unitat 2/ 3.3 “Requisits racionals per a creure”
- . Té ref. Crèdit 3/ Unitat 3/ 1.2 “La raó ha de ser esclava de les passions”
- . Té ref. Crèdit 3/ Unitat 3/ 1.3 “Raó i sentiments”
- . Té ref. Crèdit 3/ Unitat 3/ 1.4 “Raó i sentiments2”
- .Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/1.1 “El coneixement

matemàtic i la veritat”
.Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/1.2 “Coneixement científic i veritat”
.Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/1.3 “La mentida de les veritats científiques”
.Té ref. Crèdit 1/Unitat 2/6.1 “Continuar creient en la utopia”
. Té ref. Crèdit 2/ Unitat 4/ 3.1 “El valor de la mitologia”

12) Saber.

5.1 Saber que no es pot tenir esperança
5.2 ¿La població alemanya coneixia el genocidi que els nazis duien a terme?
5.3 Coneixement i saviesa
. Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 6.1 “Tenir memòria històrica”
. Té ref. Crèdit 2/ Unitat 4/ 2.5 “Especialització del coneixement científic”
.Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/1.1 “El coneixement matemàtic i la veritat”
.Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/1.2 “Coneixement científic i veritat”
.Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/1.3 “La mentida de les veritats científiques”

13) Dubte.

. Té ref. Crèdit 2/Unitat 3/ 3.3 “Raonament i llibertat personal”
. Té ref. Crèdit 2/Unitat 4/ 4.2.1 “Primera hipòtesi:
el món es coneix malalment”
.Té ref. Crèdit 1/Unitat 2/6.1 “Continuar creient en la utopia”

14) Dogmatisme.

7.1 Explicacions dogmàtiques de la realitat
. Té ref. Crèdit 2/Unitat 3/ 3.3 “Raonament i llibertat personal”
. Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 2.1 “Origen i futur de l’univers”
.Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/1.1 “El coneixement matemàtic i la veritat”
.Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/1.3 “La mentida de les veritats científiques”

.Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/1.4 “La veritat mai no és pura”

.Té ref. Crèdit 1/Unitat 2/6.1 “Continuar creient en la utopia”

Unitat 3: Estructura lògica del coneixement.

8) Informar.

1.1 El valor de la informació

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 6.1 “Tenir memòria històrica”

. Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/ 5.2 “¿La població alemanya coneixia el genocidi que duïen a terme els nazis?”

9) Argumentar.

2.1 Arguments materials

2.2 La lògica d'un argument

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 6.1 “Tenir memòria històrica”

. Té ref. Crèdit 2/Unitat 3/ 3.3 “Raonament i llibertat personal”

10) Raonament.

3.1 Un raonament ben construït també pot portar a l'absurd

3.2 La sentència abans que el veredict

3.3 Raonament i llibertat personal

. Té una ref. Crèdit 3/ Unitat 1/ 6.1 “Criminals de pensament”

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 2.1 “Origen i futur de l'univers”

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 1.3 “L'home i l'univers”

.Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/1.1 “El coneixement matemàtic i la veritat”

.Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/1.2 “Coneixement científic i veritat”

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 4/ 1.1.3 “Raó d'estat”

. Té ref. Crèdit 2/Unitat 3/ 5.1 “El valor de la deducció”

11) Raonament inductiu.
. Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 1.2 “L’univers existeix sobre el paper”
. Té ref. Crèdit 2/ Unitat 3/ 2.2 “La lògica d’un argument”

12) Raonament deductiu.

5.1 El valor de la deducció

5.2 Què és una deducció

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 1.1 “El llenguatge per entendre l’univers”

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 1.2 “L’univers sobre el paper”

.Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/1.1 “El coneixement matemàtic i la veritat”

13) Raonament condicional.

14) Raonaments enganyosos.

7.1 Viure en l’engany

7.2 Sobre l’engany

7.3 Detectar l’engany

. Té ref. Crèdit 2/ Unitat 3/ 2.2 “La lògica d’un argument”

15) Inferència

8.1 Inferència

Unitat 4: **Coneixement científic.**

8) Coneixement ordinari.

. Té ref. Crèdit 2/Unitat 4/ 2.4 “Característiques de la

ciència”

. Té ref. Crèdit 2/Unitat 4/ 2.2 “Tenir una actitud científica”

. Té ref. Crèdit 2/Unitat 4/ 2.3 “Actituds pseudocientífiques”

. Té ref. Crèdit 2/Unitat 4/ 4.4.1 “Passes del mètode científic”

. Té ref. Crèdit 2/ Unitat 4/ 5.1 “Retard de les ciències morals”.

.Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/1.4 “La veritat mai no és pura”

9) Coneixement científic.

2.1 Els prejudicis i la ciència

2.2 Tenir una actitud científica

2.3 Actituds pseudocientífiques

2.4 Característiques de la ciència

2.5 “Especialització del coneixement científic”

. Té ref. Crèdit 2/Unitat 4/ 4.4.1 “Passe del mètode

- científic”
- . Té ref. Crèdit 2/Unitat 3/ 3.3 “Raonament i llibertat personal”
  - . Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 2.1 “Origen i futur de l’univers”
    - . Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 8.1 “Raça i racisme”
    - . Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 1.1 “El llenguatge per entendre l’univers”
    - . Té ref. Crèdit 1/Unitat 2/ 4.1.1 “La percepció com a font del coneixement”
    - . Té ref. Crèdit 2/ Unitat 2/ 2.1 “Arguments materials”
    - . Té ref. Crèdit 2/ Unitat 3/ 2.2 “La lògica d’un argument”
    - . Té ref. Crèdit 2/ Unitat 4/ 7.2 “La ciència no ha garantit el futur d’una part de la població”
    - . Té ref. Crèdit 2/ Unitat 4/ 7.3 “Confrontació entre ciència i valors morals”
      - . Té ref. Crèdit 2/ Unitat 4/6.1 “Diferències entre tecnologia i ciència”
      - . Té ref. Crèdit 2/ Unitat 2/ 3.3 “Requisits racionals per a creure”
  - . Té ref. Crèdit 2/ Unitat 4/ 5.1 “Retard de les ciències morals”.
    - .Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/1.1 “El coneixement matemàtic i la veritat”
    - .Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/1.2 “Coneixement científic i veritat”
    - .Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/1.3 “La mentida de les veritats científiques”
    - .Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/1.4 “La veritat mai no és pura”
    - . Té ref. Crèdit 2/ Unitat 4/ 3.1 “El valor de la mitologia”

10) L’explicació mitològica de la realitat.

3.1 El valor de la mitologia

- . Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 2.1 “Origen i futur de l’univers”
- . Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/ 3.3 “Raonament i llibertat personal”
- . Té ref. Crèdit 2/Unitat 4/ 2.3 “Actituds pseudocientífiques”
- . Té ref. Crèdit 2/Unitat 4/ 4.4.1 “Passes del mètode

científic”

11) El mètode científic.

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 1.1 “El llenguatge per entendre l’univers”

.Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/1.2 “Coneixement científic i veritat”

4.1 Observació científica

4.1.1 L’observació científica

. Té ref. Crèdit 2/Unitat 4/ 4.5.1 “Sobre el mètode científic”

4.2 Hipòtesi científica

4.2.1 Primera hipòtesi: el món es coneix malament

4.2.2 El valor d’una hipòtesi científica

. Té ref. Crèdit 2/Unitat 4/ 4.5.1 “Sobre el mètode científic”

4.3 Formulació de lleis i teories

4.3.1 La llei científica

4.3.2 La teoria científica

.Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/1.3 “La mentida de les veritats científiques”

4.4 Passes del mètode científic

4.4.1 Passes del mètode científic

. Té ref. Crèdit 2/Unitat 4/ 4.4.1 “Sobre el mètode científic”

.Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/1.3 “La mentida de les veritats científiques”

4.5 Generalitats sobre el mètode científic

4.5.1 Sobre el mètode científic

4.5.2 Sobre el mètode científic2

.Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/1.3 “La mentida de les veritats científiques”

.Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/1.4 “La veritat mai no és pura”

12) Les ciències socials i la interpretació de la realitat.

5.1 Retard de les ciències morals

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 1.1 “El llenguatge per entendre l’univers”

. Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/ 5.2 “¿La població alemanya coneixia el genocidi que estaven duent a

terme els nazis?”

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 6.1 “Tenir memòria

- històrica”
- . Té ref. Crèdit 3/ Unitat 2/6.1 “Ciència i ètica”
  - . Té ref. Crèdit 2/ Unitat 4/ 7.3 “Confrontació entre ciència i valors morals”
  - . Té ref. Crèdit 2/ Unitat 4/4.5.2 “Sobre el mètode científic2”
  - . Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/1.3 “La mentida de les veritats científiques”
  - . Té ref. Crèdit 2/ Unitat 4/ 3.1 “El valor de la mitologia”

13) La tecnologia.

6.1 Diferències entre tecnologia i ciència

- . Té ref. Crèdit 1/Unitat 4/ 7.1 “Exercir un control sobre la tecnologia i la ciència”
- . Té ref. Crèdit 2/ Unitat 4/ 7.2 “La ciència no ha garantit el futur d’una part de la població”
- . Té ref. Crèdit 2/ Unitat 4/ 7.3 “Confrontació entre ciència i valors morals”

14) Aplicacions tecnològiques i compromís ètic

7.1 Exercir un control sobre la tecnologia i la ciència

7.2 La ciència no ha garantit el futur d’una part de la població

7.3 Confrontació entre ciència i valors morals

- . Té ref. Crèdit 2/ Unitat 4/6.1 “Diferències entre tecnologia i ciència”

Crèdit 3: L'ésser humà i l'acció.

Unitat 1: **L'acció.**

7) Acció conscient i voluntària.

1.1 Les consciències es fan

1.2 La consciència és una malaltia?

**1.3 La consciència com a fonament dels valors
morals**

. Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/ 5.2 “¿La població
alemanya coneixia el genocidi que estaven duent a

terme els nazis?”

. Té ref. Crèdit 3/ Unitat 2/ 3.1 “Moral i control
dels
pensaments”

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 8.2 “Racisme inconscient?”

. Té ref. Crèdit 2/ Unitat 3/ 7.2 “Sobre l'engany”

. Té ref. Crèdit 1/ Unitat 2/ 3.4.1 “Bases biològiques del
comportament humà”

. Té ref. Crèdit 1/ Unitat 2/ 3.4.2 “Bases biològiques del
comportament humà2”

8) Acció inconscient.

2.1 Acció inconscient

. Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/ 5.2 “¿La població
alemanya coneixia el genocidi que estaven duent a

terme els nazis?”

. Té ref. Crèdit 3/ Unitat 1/1.3 “La consciència com
a fonament dels valors morals”

. Té ref. Crèdit 3/ Unitat 1/ 1.1 “Les consciències es fan”

. Té ref. Crèdit 3/ Unitat 2/ 3.1 “Moral i control dels pensaments”

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 8.2 “Racisme inconscient?”

. Té ref. Crèdit 1/ Unitat 2/ 3.4.1 “Bases biològiques del comportament humà”

. Té ref. Crèdit 1/ Unitat 2/ 3.4.12 “Bases biològiques del comportament humà2”

9) Absència d’acció.

3.1 Existir és actuar

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 8.2 “Racisme inconscient?”

10) Components socials de l’acció.

4.1 Acció i mal sentiment

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 4/ 1.3.2 “Competitivitat

als camps de concentració nazis”

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 4/ 4.1 “Oprimits i opressors als camps de concentració nazi”

. Té ref. Crèdit 3/Unitat 1/ 6.2 “La manca de llibertat als camps de concentració nazis”

. Té ref. Crèdit 3/Unitat 2/ 2.1 “Moral i instint de ramat”

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 8.2 “Racisme inconscient?”

11) Cooperació social.

5.1 Cooperació i solidaritat en un camp de concentració

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 4/ 4.1 “Oprimits i opressors als camps de concentració nazis”

. Té ref. Crèdit 3/Unitat 1/ 6.2 “La manca de llibertat als camps de concentració nazis”

. Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/ 7.1 “Explicacions dogmàtiques de la realitat”

12) La llibertat.

6.1 Criminals de pensament

6.2 La manca de llibertat als camps de concentració

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 1.3 “L’home i l’univers”

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 10.1 “Cultura contra natura”

. Té ref. Crèdit 3/ Unitat 1/1.3 “La consciència com a fonament dels valors

morals”

- . Té ref. Crèdit 3/Unitat 2/ 2.1 “Moral i instint de ramat”
- . Té ref. Crèdit 1/Unitat 4/ 1.1.4 “Bogeria i actituds llibertàries”

Unitat 2: L'avaluació i la valoració.

6) Classes de valors.

1.1 Classes de valors

- . Té ref. Crèdit 2/ Unitat 4/ 7.3 “Confrontació entre ciència i valors morals”

7) Què són els valors morals.

2.1 Moral i instint de ramat

- . Té ref. Crèdit 1/Unitat 4/ 1.2 “Naturalesa social de l'ésser humà”
- . Té ref. Crèdit 3/ Unitat 1/1.3 “La consciència

com a fonament dels valors morals”

- . Té ref. Crèdit 3/ Unitat 4/ 4.1 “Universalisme moral”

8) Avaluar moralment la realitat.

3.1 “Moral i control dels pensaments”

- . Té ref. Crèdit 2/Unitat 3/ 3.3 “Raonament i llibertat personal”

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 4/ 1.3.2

“Competitivitat als camps de concentració nazis”

- . Té ref. Crèdit 3/Unitat 1/ 5.1 “Cooperació i solidaritat en un camp de concentració”

. Té ref. Crèdit 2/Unitat 4/ 7.1 “Exercir un control sobre la ciència i la tecnologia”

. Té ref. Crèdit 3/Unitat 2/ 4.1 “La sensibilitat

com a direcció moral”

. Té ref. Crèdit 3/Unitat 2/ 4.1 “La sensibilitat

com a direcció moral”

. Té ref. Crèdit 3/Unitat 4/ 3.1 “Tot depèn de com es mira”

. Té ref. Crèdit 2/ Unitat 4/ 5.1 “Retard de les ciències morals”.

. Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/1.4 “La veritat mai no és pura”

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 8.2 “Racisme inconscient?”

9) Dificultats de l'avaluació moral.

4.1 La sensibilitat com a direcció moral

. Té ref. Crèdit 3/Unitat 4/ 1.2.1 “Moral i subjectivitat”

. Té ref. Crèdit 3/Unitat 2/ 4.1 “La sensibilitat com a direcció moral”

. Té ref. Crèdit 3/Unitat 4/ 3.1 “Tot depèn de com es mira”

. Té ref. Crèdit 3/ Unitat 3/ 1.3 “Raó i sentiments”

. Té ref. Crèdit 3/ Unitat 3/ 1.4 “Raó i sentiments2”

. Té ref. Crèdit 3/Unitat 4/ 3.1 “Tot depèn de com es mira”

.Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/1.4 “La veritat mai no és pura”

10) Valors i normes.

. Té ref. Crèdit 3/ Unitat 1/ 6.1 “Criminals de pensament”

. Té ref. Crèdit 3/Unitat 4/ 3.1 “Tot depèn de com es mira”

6) L'ètica

6.1 Ciència i ètica

6.2 Què és l'ètica

. Té ref. Crèdit 3/Unitat 4/ 3.1 “Tot depèn de com es mira”

Unitat 3: L'acció racional.

6) Acció racional

1.1 L'elecció racional

1.2 La raó ha de ser esclava de les passions

1.3 Raó i sentiments

1.4 Raó i sentiments2

. Té ref. Crèdit 3/ Unitat 4/ 1.1.1 “Obligació de dur els peus embenats”

. Té ref. Crèdit 3/ Unitat 1/ 6.1 “Criminals de pensament”

. Té ref. Crèdit 3/Unitat 4/ 1.1.3 “Negació dels drets humans als camps de concentració”.

. Té ref. Crèdit 2/Unitat 3/ 3.3 “Raonament i llibertat personal”

. Té ref. Crèdit 3/ Unitat 2/ 3.1 “Moral i control dels pensaments”

. Té ref. Crèdit 3/Unitat 2/ 4.1 “La sensibilitat com a direcció moral”

- . Té ref. Crèdit 1/Unitat 2/ 4.1.3 “La percepció com a font de coneixement3”
- . Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 8.2 “Racisme inconscient?”

7) Acció irracional.

- . Té ref. Crèdit 3/ Unitat 4/ 1.1.1 “Obligació de dur els peus embenats”
- . Té ref. Crèdit 3/ Unitat 1/ 6.1 “Criminals de pensament”.
- . Té ref. Crèdit 3/Unitat 4/ 1.1.3 “Negació dels drets humans als camps de concentració”.
- . Té ref. Crèdit 2/Unitat 3/ 3.3 “Raonament i llibertat”
- . Té ref. Crèdit 3/ Unitat 2/ 3.1 “Moral i control dels pensaments”
- . Té ref. Crèdit 3/Unitat 2/ 4.1 “La sensibilitat com a direcció moral”
- . Té ref. Crèdit 3/Unitat 3/ 1.1 “L’elecció racional”
- . Té ref. Crèdit 3/ Unitat 3/ 1.2 “La raó ha de ser esclava de les passions”
- . Té ref. Crèdit 3/ Unitat 3/ 1.3 “Raó i sentiments”
- . Té ref. Crèdit 3/ Unitat 3/ 1.4 “Raó i sentiments2”
- . Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 8.2 “Racisme inconscient?”

8) Racionalitat col·lectiva.

- . Té ref. Crèdit 3/Unitat 2/ 2.1 “Moral i instint de ramat”
- . Té ref. Crèdit 3/Unitat 3/ 1.1 “L’elecció racional”
- . Té ref. Crèdit 3/Unitat 4/ 3.1 “Tot depèn de com es mira”

9) Irracionalitat col·lectiva.

- 4.1 Destruir la cultura**
- . Té ref. Crèdit 3/Unitat 2/ 2.1 “Moral i instint de ramat”
- . Té ref. Crèdit 3/Unitat 4/ 3.1 “Tot depèn de com es mira”
- . Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 8.2 “Racisme inconscient?”

10) Mitjans i fins morals.

5.1 Genocidi

5.2 Acció moral

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 4/ 4.1 “Oprimits i
opressors en els camps de concentració

nazis.”

Unitat 4: **L’acció moral.**

7) Drets.

1.1 Vulneració dels drets humans

1.1.1 Córrer més de pressa que
l’invasor

1.1.2 La condició humana als camps
de
concentració.

1.1.3 Negació dels drets humans als
camps de concentració.

1.1.4 Passar gana en un camp de
treball
Nazi

1.1.5 Assassinat

(**) Fragment del film “Barrio”

. Té ref. Crèdit 3/ Unitat 2/ 5.1 “Genocidi”

. Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/ 5.2 “¿La
població alemanya coneixia el

genocidi

que els nazis duïen a terme?”

. Té ref. Crèdit 3/Unitat 4/ 3.1 “Tot depèn de com es
mira”

. Té ref. Crèdit 3/Unitat 4/ 1.2.4 “Misogínia”

. Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 8.2 “Racisme inconscient?”

1.2 Negació dels drets a les dones

1.2.1 Obligació de dur els peus
embenats

1.2.2 Consideracions sobre la dona al
segle XIV

1.2.3 És normal que el meu marit em
maltracti

1.2.4 “Misogínia”

. Té ref. Crèdit 3/Unitat 4/ 1.4.1
“L’estat

contra la decisió moral individual”

1.3 Vulneració dels drets dels animals

1.3.1 Protecció d’elefants i foques

1.3.2 Maltractar els animals perquè
siguin més saborosos

1.4 Drets individuals

1.4.1 L'estat contra la decisió moral individual

1.4.2 L'amor i *els sentiments de classe*

. Té ref. Crèdit 3/Unitat 4/ 6.1

“Instàncies de deliberació moral”

. Té ref. Crèdit 3/Unitat 4/ 1.1.3 “Negació dels drets humans als camps de concentració”.

. Té ref. Crèdit 3/Unitat 4/ 3.1 “Tot depèn de com es mira”

1.5 Dret

1.5.1 Dret i força

8) Deures.

2.1 Què vull fer

2.2 Deures envers un mateix

2.3 El deure de ser feliç

. Té ref. Crèdit 3/Unitat 4/ 6.1

“Instàncies de deliberació moral”

. Té ref. Crèdit 3/Unitat 4/ 1.1.3 “Negació dels drets humans als camps de concentració”.

9) Relativisme moral.

3.1 Tot depèn de com es mira

3.2 Veritat en aquesta banda, mentida a l'altra

. Té ref. Crèdit 3/Unitat 4/ 1.2.1 “Obligació

de durs els peus embenats”

. Té ref. Crèdit 3/ Unitat 4/ 4.1

“Universalisme moral”

. Té ref. Crèdit 3/Unitat 4/ 1.2.1 “Moral i subjectivitat”

. Té ref. Crèdit 3/Unitat 2/ 4.1 “La sensibilitat com a direcció moral”

. Té ref. Crèdit 2/ Unitat 3/ 8.1 “Inferència”

. Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/1.4 “La veritat mai no és pura”

10) Universalisme moral.

4.1 Universalisme moral

. Té ref. Crèdit 3/Unitat 4/ 1.2.1 “Obligació

de dur els peus embenats”

. Té ref. Crèdit 3/Unitat 4/ 5.1 “Moral i

- subjectivitat”
- . Té ref. Crèdit 3/Unitat 2/ 4.1 “La sensibilitat com a direcció moral”
- . Té ref. Crèdit 3/Unitat 4/ 3.1 “Tot depèn de com es mira”
- . Té ref. Crèdit 2/ Unitat 3/ 8.1 “Inferència”
- . Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/1.4 “La veritat mai no és pura”
- . Té ref. Crèdit 3/ Unitat 4/ 3.2 “Veritat en aquesta banda, mentida a l'altra”

11) Subjectivisme moral.

5.1 Moral i subjectivitat

5.2 Som subjectes morals

- . Té ref. Crèdit 3/ Unitat 4/ 1.2.1 “Obligació de dur els peus embenats”
- . Té ref. Crèdit 2/Unitat 3/ 3.3 “Raonament i llibertat”
- . Té ref. Crèdit 3/ Unitat 4/ 4.1 “Universalisme moral”
- . Té ref. Crèdit 3/Unitat 4/ 3.1 “Tot depèn de com es mira”
- . Té ref. Crèdit 2/Unitat 4/ 4.5.1 “Sobre el mètode científic”
- . Té ref. Crèdit 2/ Unitat 3/ 8.1 “Inferència”
- . Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/1.4 “La veritat mai no és pura”
- . Té ref. Crèdit 3/ Unitat 4/ 3.2 “Veritat en aquesta banda, mentida a l'altra”

12) Deliberació moral

6.1 Instàncies de deliberació moral

- . Té ref. Crèdit 3/Unitat 4/ 1.4.1 “L'estat contra la decisió individual”
- . Té ref. Crèdit 3/Unitat 4/ 1.4.2 “L'amor i els *sentiments de classe*”
- . Té ref. Crèdit 2/Unitat 3/ 3.3 “Raonament i llibertat”
- . Té ref. Crèdit 3/Unitat 2/ 2.1 “Moral i instint de ramat”
- . Té ref. Crèdit 3/Unitat 2/ 4.1 “La sensibilitat com a direcció moral”
- . Té ref. Crèdit 3/Unitat 3/ 1.1 “L'elecció

racional”

- . Té ref. Crèdit 3/ Unitat 3/ 1.2 “La raó ha de ser esclava de les passions”
- . Té ref. Crèdit 3/ Unitat 3/ 1.3 “Raó i sentiments”
- . Té ref. Crèdit 3/ Unitat 3/ 1.4 “Raó i sentiments2”
- . Té ref. Crèdit 3/Unitat 4/ 3.1 “Tot depèn de com es mira”
- .Té ref. Crèdit 2/Unitat 2/1.4 “La veritat mai no és pura”

- . Té ref. Crèdit 3/ Unitat 4/ 3.2 “Veritat en aquesta banda, mentida a l'altra”
- .Té ref. Crèdit 1/Unitat 2/6.1 “Continuar creient en la utopia”
- . Té ref. Crèdit 1/Unitat 1/ 8.2 “Racisme inconscient?”
- . Té ref. Crèdit 1/ Unitat 4/ 3.2 “Sense bicicleta i apartat de la societat”

MATERIALS CRÈDIT 1

Situació:

Crèdit 1: L'èsser humà i la societat
Unitat 1: **L'espècie humana: evolució i cultura.**
1. L'univers
1.1 El llenguatge per entendre l'univers

Llegeix el text següent:

El llenguatge per entendre l'univers

“La filosofia està escrita en aquest vast llibre que continuament s'ofereix als nostres ulls (jo dic l'univers), però no es pot entendre si no s'ha après a comprendre la seva llengua, i a conèixer els caràcters en què està escrit. I està escrit en el llenguatge de la matemàtica, i [els seus] caràcters són triangles, cercles, i altres figures geomètriques, sense les quals és impossible entendre una sola paraula; sense elles només s'aconseguirà vagar per foscos laberints”

Galileo Galilei

Galilei, Galileo
1992. *Il saggiaiore*, Milano: Fettrinelli: p. 38.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Després de llegir el text, ¿creus que podríem descobrir l'univers sense afinar un llenguatge idoni per entendre'l? Raona la teva resposta.
2. Quan Galileo Galilei diu que sense les figures geomètriques no podríem entendre l'univers i només aconseguiríem *vagar per foscos laberints*, què vol dir? Pots aportar exemples d'explicacions de l'univers que únicament ens permeten *vagar per foscos laberints*? Perquè no són explicacions satisfactòries?

Situació:
Crèdit 1: L'ésser humà i la societat
Unitat 1: **L'espècie humana: evolució i cultura.**
2. L'univers
1.2 L'univers existeix sobre el paper

Llegeix el text següent:

L'univers existeix sobre el paper

“Así Teste, armado de su propia imagen, conocía en cada momento su flaqueza y sus fuerzas. El mundo, ante él, se componía primeramente de todo lo que sabía y lo que era suyo -y eso ya no contaba; luego, de un Uno Mismo distinto, en donde estaba el resto; y ese resto se podía adquirir, construir y transformar, o bien no se podía. Y él no perdía su tiempo ni en lo imposible ni en lo fácil. Una tarde me respondió: «El infinito, querido amigo, no es gran cosa -es un asunto de escritura. El universo no existe más que en el papel.»
«Ninguna idea lo presenta. Ningún sentido lo muestra. Es algo que se dice, y nada más.”

Paul Valéry

Valéry, Paul
1999. *Monsieur Teste*, Madrid: Visor, p. 60.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. *Monsieur Teste*, el protagonista de la novel·la homònima de Valéry, diu: "El universo no existe más que en el papel". Quin significat creus que podrien tenir aquestes paraules?
2. Creus que l'univers existeix independentment de la nostra idea d'univers o bé creus que l'univers existeix gràcies al fet que tenim una idea de l'univers? Raona la teva resposta.
3. Estàs d'acord amb *monsieur Teste* en el sentit que, relatiu a l'univers, «Ninguna idea lo presenta. Ningún sentido lo muestra. Es algo que se dice, y nada más? Raona la teva resposta

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat
Unitat 1: **L'espècie humana: evolució i cultura.**
3. L'univers
1.3 Home i univers

Llegeix el text següent del científic Jacques Monod:

L'home i l'univers

"(...) El hombre sabe al fin que está solo en la inmensidad indiferente del Universo de donde ha emergido por azar. Igual que su destino, su deber no está escrito en ninguna parte".

Jacques Monod

Monod, Jacques; *El azar y la necesidad*, Barcelona: Tusquets 1970, p. 190.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Què creus que significa l'expressió "l'home sap que està sol en la immensitat indiferent de l'univers".
Contrasta la teva resposta amb la dels teus companys.
2. Què creus que significa que l'home hagi "emergit per atzar"?
Contrasta la teva visió amb la dels teus companys.
3. Què creus que significa que tant "el destí com el deure de l'ésser humà no estan escrits enlloc"?
Contrasta la teva resposta amb la dels teus companys.
4. A tu et produeix algun tipus de temor que l'ésser humà estigui sol en la immensitat de l'univers, que hagi sorgit per atzar, i que no tingui un destí i un deure escrits enlloc? Raona la teva postura.
Contrasta la teva resposta amb la dels teus companys.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat

Unitat 1: L'espècie humana: evolució i cultura.

2. Origen i futur de l'univers

2.1 Origen i futur de l'univers

Llegeix el text següent d'Eduard Salvador, catedràtic d'astrofísica per la universitat de Barcelona:

Evidències d'un univers immutable

Quan observem el cel de nit veiem un gran nombre d'estels que romanen fixos a l'esfera celeste. Si contemplem el cel durant prou estona veurem, però, que en realitat els estels no s'estan del tot quietes, sinó que giren lentament cap a la direcció que apunta el pol nord. Aquest espectacle es repeteix nit rere nit. És veritat que a mesura que passen els dies, les constel·lacions que podem veure van canviant lentament. Tanmateix tota aquesta complicada escenografia torna a repetir-se, en tots els seus detalls, al cap de 365 dies. És a dir, any rere any, tot torna al seu lloc amb gran precisió. Si més no, això és cert per a la immensa majoria d'astres, atès que n'hi ha uns quants, a part del Sol i de la Lluna, que malgrat que a primera vista s'assemblen molt als altres, no s'estan completament fixos en relació amb el fons estrellat al qual semblen pertànyer, sinó que hi circulen amb un moviment estrany, encara que també repetitiu. Es tracta dels planetes, l'estudi del moviment dels quals ha portat la humanitat a desenvolupar tota la ciència.

La repetició de l'aparença celeste coincideix amb el cicle vital de la natura. És més, aquest cicle es perpetua, generació rere generació, sense cap canvi. No ens ha de sorprendre, doncs, que l'home hagi cregut durant molt de temps que la natura roman inalterable i que qualsevol canvi respon a un cicle més o menys llarg, però, en tot cas, ben definit i constant. Val a dir que aquesta idea de la constància o immutabilitat de l'univers xoca fins a cert punt amb una altra idea, també molt arrelada en l'home com a conseqüència de la seva experiència vital en relació amb totes les altres coses, a saber, que tot el que succeeix té un principi, una causa o una raó de ser. ¿Com es poden compaginar aquestes dues idees, la immutabilitat de l'univers i la necessitat d'un origen per a aquest univers, idees aparentment contradictòries que la mateixa natura ens porta a acceptar?

La solució que han trobat les diferents civilitzacions per a aquest dilema és de caire mític. L'univers és immutable simplement perquè un ésser superior, el seu creador, origen i causa últims de qualsevol cosa, així ho ha decidit. O sigui, l'univers és immutable, però només a partir de la seva creació. No cal dir que aquesta solució no és del tot satisfactòria. La contradicció entre l'aparent immutabilitat de l'univers i el fet que aquest també hauria de tenir un origen com qualsevol altra cosa es

trasllada a un altre ésser, sobre el qual no ens hem de fer cap pregunta, Déu, l'únic ésser que alhora té dret de ser immutable i, a més de no tenir causa ni origen.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Què significa una explicació mitològica de l'univers?
2. Quines característiques bàsiques tenen les explicacions mitològiques de l'univers?
3. Busca i exposa un exemple d'explicació mitològica de l'univers.
4. Per què una explicació mitològica de l'univers no acaba de ser *prou satisfactòria*? Raona la resposta.

El paradigma de l'evolució darwiniana

En l'antiga concepció mítica de l'univers, l'home hi juga un paper fonamental com a imatge d'aquest Déu, principi de totes les coses. Per aquesta raó, el centre de l'univers es troba en la posició que ocupa l'home. Amb la revolució copernicana, però, el Sol i no pas la Terra passa a ser el centre del Sistema Solar. Es més fins i tot el Sol no ocupa cap posició privilegiada dins l'univers. Aquest astre passa a ser un estel com qualsevol altra idea que queda confirmada a mitjan segle XVIII en mesurar-se per primer cop la distància a un estel en un univers infinit com preconitza Giordano Bruno. Amb la teoria de la gravitació universal d'Isaac Newton s'explica el moviment dels astres, els uns al voltant dels altres, tal com va mostrar Galileu Galilei en observar, amb el primer telescopi que es va construir ell mateix, els satèl·lits de Júpiter. Aquesta primera gran teoria de la humanitat acaba per imposar indirectament la idea d'un espai infinit, que se suposa ple d'estrelles fixes, i d'un temps independent igualment il·limitat. La concepció racional de l'univers deslligada de la religió acaba per imposar-se. Per fi hom pot acceptar la idea d'un univers immutable i, fins i tot, infinit i etern, com suggereixen de manera molt natural els nostres sentits, sense haver de recórrer a la solució fàcil i alhora insatisfactòria d'un ésser superior, que gaudeix de les mateixes característiques que no s'admeten per a l'univers.

No hi ha dubte que la idea d'un univers infinit, etern i immutable satisfà els científics de l'època pel fet que compagina les observacions amb la racionalitat i, alhora, constitueix un marc teòric complet i acabat que no cal revisar, sinó només anar aprofundint en alguns detalls. Aquest marc conceptual perdurarà, com veurem més endavant, no sense alguna dificultat, fins al 1965, quan caldrà rendir-se davant l'evidència que l'univers no és immutable, sinó que canvia al llarg del temps i fins i tot que, com la mateixa noció de temps, també té un origen.

A primera vista pot sorprendre que la idea d'un univers immutable s'hagi mantingut coetàniament amb la concepció evolucionista de les espècies proposada a la fi del

segle passat per Darwin. Sembla que la teoria darwiniana mostra que tota la natura evoluciona. Així, si més no, ho van entendre els seus detractors: si s'acceptava l'evolució de les espècies vives, tot l'esquema d'un ésser superior, creador del món immutable que ens envolta, perillava. En realitat, malgrat el que poguessin opinar els creacionistes, aquestes dues concepcions científiques no eren en absolut contradictòries. Els éssers vius que coneixem avui dia podien no haver existit sempre, sinó que podien haver anat evolucionant lentament els uns a partir dels altres, com suggerien, des de feia temps, els fòssils. La vida mateixa podia haver tingut, en efecte, un origen natural en el nostre planeta. Fins i tot el Sistema Solar podia haver aparegut en un moment determinat a principi del segle passat ja se sabia que els estels neixen i moren a l'interior de les galàxies. Però res no feia pensar que les mateixes galàxies no fossin eternes i menys encara que l'univers, a gran escala, anés canviant al llarg del temps.

Un univers homogeni en expansió

Cap a la fi del segle XIX, sorgeix l'evidència observacional que tots els estels que podem contemplar, lluny d'omplir uniformement l'espai infinit, es concentren en una estructura finita i aplanada, a la qual s'anomena Via Làctia o Galàxia, que gira lentament al voltant d'un centre. El fet que l'univers fos limitat espacialment podia haver fet trontollar la idea d'un temps il·limitat. Però, lluny d'això, el nou descobriment va reforçar la vella concepció cosmològica d'un univers sense principi ni fi en permetre d'explicar l'estabilitat aparent dels estels, tot i l'acció constant de la gravetat des de la infinitud dels temps: la força gravitatòria que s'exerceixen queda compensada per la força centrífuga causada per la rotació de la Galàxia. No obstant això, la nova concepció d'un «univers illa» va durar poc.

A principi del segle XX, l'astrònom americà Edwin Hubble va aportar la prova definitiva que la Via Làctia no és més que una galàxia entre moltes altres galàxies, les quals omplen l'univers en totes direccions. Poc temps després, el mateix astrònom va poder comprovar que les galàxies s'allunyen de nosaltres amb una velocitat directament proporcional a la seva distància, fet conegut avui dia com a llei de Hubble. Aquests dos descobriments observacionals constitueixen la base empírica de la nostra concepció actual de l'univers. Les propietats de l'univers traçades per les galàxies són idèntiques en totes direccions. Mirem cap on mirem, sempre trobem la mateixa densitat de galàxies, les mateixes lluminositats, colors, masses, morfologies i, fins i tot, velocitats. Davant d'aquesta propietat, que s'anomena *isotropia*, només hi ha dues possibilitats: o bé l'home ocupa el centre de l'univers, com es creia abans de la revolució copernicana, o bé l'univers és isotròpic, tant des de la nostra posició com des de qualsevol altra, simplement perquè és homogeni, és a dir, hi trobem les mateixes propietats en tots els punts. És clar que després de la gran conquesta que havia representat per a la ciència escapar dels prejudicis religiosos que atorgaven un paper preponderant a l'home dins de la creació, difícilment es podia acceptar la primera solució. Així, doncs, es va escollir la segona, coneguda avui dia com a Principi Cosmològic: l'univers és isotròpic i homogeni.

De la mateixa manera que no ocupem un lloc privilegiat en l'espai, hem de creure que tampoc no l'ocupem en el temps. Dit d'una altra manera, l'homogeneïtat i la isotropia de l'univers s'haurien de verificar en un altre instant de temps qualsevol. L'únic moviment a gran escala que pot tenir la matèria en un univers d'aquesta mena és el de dilatació o expansió uniforme, positiva o negativa, si fos nul·la no hi

hauria moviment. En cas contrari, hi haurien variacions en l'evolució de l'univers d'un lloc a un altre o d'una direcció a una altra, que acabarien per trencar les condicions d'homogeneïtat i isotropia suposades. Així, doncs, el Principi Cosmològic té implicacions molt restrictives pel que fa al possible moviment de la matèria que omple l'espai. Un moviment d'aquest tipus, contemplat des d'un punt qualsevol, s'hauria de veure com un moviment d'allunyament o d'apropament de la matèria respecte a aquest punt amb una velocitat proporcional a la distància, és a dir. exactament el moviment que Hubble acabava d'observar en les galàxies. O sigui que el Principi Cosmològic permetia d'explicar, d'una manera força natural, la llei de Hubble: l'univers és homogeni i està en expansió. Aquesta expansió fa que les galàxies s'allunyin les unes de les altres, tot i que romanen quietes al seu lloc, exactament igual que les prunes d'un pastís quan s'inflen dins del forn.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

5. Explica, amb paraules teves i precises, què significa l'expressió *univers en expansió*.

Expansió i immutabilitat

El moviment de recessió de les galàxies descobert per Hubble provava de forma concloent que l'univers, al contrari del que s'havia pensat fins aleshores, no és estàtic sinó que s'expandeix. Aquesta conclusió tenia unes implicacions força desagradables per als cosmòlegs de l'època: si anéssim retrocedint en el temps, arribaria un moment en què per força les galàxies no hi cabrien. Així, doncs, tot apuntava cap al fet que les galàxies finalment també evolucionen. Volia dir això que tot l'univers canvia amb el temps?

Com va demostrar, el 1922, el físic i matemàtic rus Alexander Friedmann, una resposta afirmativa a aquesta pregunta condueix inexorablement cap a l'existència d'un principi temporal de l'univers. Per comprovar-ho, només cal ignorar la gravetat, de forma que la velocitat d'expansió de l'univers es mantingui constant. Si fem retrocedir el temps, com que la separació entre diferents punts de l'espai és proporcional a la seva velocitat relativa, veurem que tots tendeixen a superposar-se en un mateix instant.

El fet que hi hagi gravetat no altera aquesta conclusió, només fa que s'arribi més o menys aviat a aquesta incòmoda situació. Així, doncs, en aquest cas, hi hauria un moment del passat en el qual totes les distàncies s'anul·larien i, per tant, la densitat es faria infinita. Aquesta singularitat marca un límit insuperable en el nostre viatge imaginari cap al passat. El moviment d'expansió de l'univers a partir d'aquest punt seria similar al d'un gran esclat primordial que origina l'espai, el temps i tot el que s'hi esdevé. Aquest és el motiu pel qual aquest model es coneix amb el nom de Big-Bang (Gran Explosió).

Tanmateix, la idea que l'univers era immutable es trobava tan arrelada com la mateixa idea, recollida en el Principi Cosmològic, que l'home no ocupa cap lloc privilegiat dins l'univers. Per aquest motiu, els cosmòlegs es resistien a acceptar

aquesta possibilitat. A la fi dels anys 40, Herman Bondi, Thomas Gold i Alfred Hoyle van demostrar que hi havia una manera d'escapar de la idea d'un univers canviant amb un origen temporal. Aquesta solució es coneix com el model de l'estat estacionari. Segons aquest model, que va estar vigent fins a la detecció de la radiació còsmica de fons, l'univers s'expandeix, però la seva densitat no canvia amb el temps perquè, alhora, es va creant matèria al ritme adequat per compensar aquest fet. Segons aquest model, tot i l'expansió de l'univers, tot continua igual, totes les propietats observables de l'univers es mantenen invariables al llarg del temps. La creació contínua de matèria es produiria mitjançant la formació constant de noves galàxies al bell mig de l'espai que hi ha entre si.

El mecanisme de creació espontània de galàxies a partir del no-res evidentment no es coneixia, però no hi havia cap altra manera d'evitar un univers canviant, en el qual tot es formaria en un moment determinat a partir del no-res.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

6. Explica, amb paraules teves i precises, què significa l'expressió *Big Bang*.

La prova d'un univers canviant

En aquella època els astrofísics estaven preocupats perquè no entenien d'on venia la gran abundància d'elements lleugers, com per exemple l'heli dins l'univers. Tots els altres elements tenen una abundància que s'explicava i s'explica fàcilment suposant que s'han format en les reaccions nuclears que tenen lloc a l'interior dels estels. Semblava, doncs, que l'heli tenia un altre origen, però quin?

A la mateixa època en què Bondi i col·laboradors seus proposaven el model de l'estat estacionari, Ralph Alpher i George Gamow van estudiar la possibilitat que l'heli tingués un origen cosmològic dins el marc del model alternatiu del Big-Bang. Aquests teòrics van arribar a demostrar que, en un passat remot de l'univers, es podia haver format efectivament quasi tot l'heli que trobem en l'actualitat. Si aquesta explicació era correcta, avui dia hi hauria d'haver una radiació fòssil que ocupés tot l'univers, amb un espectre ben determinat, que correspongués al d'un gas a uns 10 graus Kelvin.

L'explicació d'aquest fet és la següent: en el passat, quan la temperatura era prou alta perquè els àtoms formats en la nucleosíntesi primordial estiguessin encara ionitzats, la matèria i la radiació interaccionaven contínuament i estaven termalitzades. Però, amb l'expansió de l'univers, la temperatura va baixar per sota de la temperatura de ionització de l'hidrogen. Aleshores, els àtoms es van recombinar i el fluid còsmic es va fer neutre i va deixar d'interaccionar amb la radiació. Llavors, els fotons van començar a viatjar lliurement, la qual cosa va provocar que la radiació mantingués la forma del seu espectre original tot i que a una temperatura cada cop més baixa com a conseqüència de l'expansió de l'univers.

En aquella època era impossible mesurar aquesta radiació, motiu pel qual no es va poder comprovar aquesta possible explicació de l'abundància de l'heli, i, per tant, fou immediatament oblidada. No obstant això, a principi dels anys 60, Jim Peebles i altres investigadors de la Universitat de Princeton van ressuscitar la idea d'Alpher i Gamow. Després de refer més acuradament els seus càlculs van concloure que el romanent fòssil de l'explosió primordial hauria de tenir una temperatura actual de 3 K i no pas de 10 K.

La tecnologia del moment ja permetia intentar buscar aquella radiació de fons i el grup de Princeton s'hi estava dedicant, quan, el 1964, Arno Penzias i Robert Wilson, dos científics dels Laboratoris Bell, van descobrir casualment aquesta radiació durant un experiment dissenyat per millorar les comunicacions telefòniques als Estats Units. El model de l'estat estacionari no solament no predeia aquella radiació, sinó que no podia explicar-ne, de cap manera, l'existència. Per aquest motiu, el descobriment de la radiació de fons va representar l'abandonament d'aquest model i l'acceptació definitiva del model del Big-Bang.

Edat i dimensió de l'univers

Com que la constant de Hubble mesura la velocitat d'expansió de l'univers per unitat de distància, el seu invers té unitats de temps i ofereix una primera estimació de l'edat de l'univers: estrictament correspon al temps que cal retrocedir, si menyspreem els efectes de la gravetat, per arribar a l'instant zero en què tots els punts de l'univers es tocaven.

Les observacions més modernes i precises de cefeides estrelles gegants amb una variabilitat periòdica estretament lligada a la mitjana de la seva lluminositat fetes amb l'ajut del Telescopi Espacial Hubble indiquen que aquest paràmetre es troba molt a prop dels 70 km/s per Megapàsec. Això situa l'edat de l'univers en uns 14.000 milions d'anys aproximadament.

Cal dir, però, que el marge d'error en aquesta estimació és relativament important. Per una banda, el valor de la constant de Hubble es veu afectat per una incertesa del 10 (abans, però, de les observacions del Hubble era del 50). Per l'altra, estem suposant implícitament que la velocitat d'expansió de l'univers s'ha mantingut constant en tot moment, una hipòtesi gens raonable, atès que sabem del cert que la gravetat frena l'expansió i, a més, com veurem més endavant, hi ha altres factors que, fins i tot, poden accelerar-la.

Detalls a part, el fet rellevant és que el model del Big-Bang prediu una edat finita per a l'univers, xifra que s'adiu amb l'edat màxima coneguda per a les galàxies. Aquest resultat juntament amb el fet establert per la teoria de la relativitat restringida que cap interacció no pot propagar-se a una velocitat superior a la de la llum, ens du a concloure que només podem percebre i, per tant, només ens pot afectar una part finita de l'univers: la regió que es troba dins un radi d'uns 14.000 milions d'anys llum al voltant de la nostra posició.

Així, l'univers, encara que és infinit geomètricament, té, a tots els efectes, un horitzó espacial que limita la regió que connecta amb nosaltres. Els esdeveniments que queden fora d'aquest horitzó no són a l'abast de la nostra percepció i, per tant, per a nosaltres és com si no existissin.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

7. L'autor del text escriu: "Els esdeveniments que queden fora d'aquest horitzó no són a l'abast de la nostra percepció i, per tant, per a nosaltres és com si no existissin". Creus que, al capdavant, es pot afirmar que tot allò que queda fora del nostre abast de percepció és com si no existís? Per què? Raona-ho.

L'evolució de l'univers

La termodinàmica ens diu que a mesura que un gas s'expandeix, si no extreu calor d'enlloc, necessàriament es refreda per culpa del treball que fan les forces de pressió. Això és exactament el que li passa a l'univers. En conseqüència, si retrocedim en el temps, no solament trobem densitats cada cop més elevades, sinó que la temperatura del gas còsmic també augmenta. Per aquest motiu, podem dir que en el Big-Bang l'univers tenia una temperatura i una densitat infinites. Aquesta afirmació no s'ha de prendre, però, en un sentit literal. En aquesta mena de singularitats, els conceptes d'espai i de temps deixen de tenir el seu significat habitual. Per tant, les lleis de la Física, tal com les coneixem actualment, no són aplicables i preguntes com què hi havia abans? no poden ser ni tan sols abordades. Encara que no podem aplicar el nostre model d'univers estrictament fins al temps zero, ens hi podem apropar moltíssim. De fet, la Física que coneixem actualment ens permet descriure el comportament i les propietats de l'univers a partir de l'instant 10^{-43} segons. Per poder superar aquesta barrera falta desenvolupar una teoria que permeti tractar adequadament la gravetat a escales subatòmiques: l'anomenada gravetat quàntica. Aquest temps, que es coneix amb el nom de temps de Planck, ha estat qualificat, de manera molt encertada, com el temps per sobre del qual els cosmòlegs podem parlar de l'univers sense avergonyir-nos de la nostra ignorància.

A grans trets aquests són els instants més importants en l'evolució del nostre univers després de l'instant de Planck:

1. A 10^{-43} segons després de l'instant zero, la temperatura de l'univers era d'uns 1032 graus Kelvin i l'univers era ple de radiació i d'un munt de partícules subatòmiques. La gravetat era l'única força amb identitat pròpia.

2. Passats 10^{-35} segons, la força nuclear forta adquireix caràcter independent: Segons moltes teories, el llegat més important d'aquesta època pot haver estat l'aparició en massa d'un veritable zoo de partícules elementals, les quals interaccionarien només gravitatòriament amb la radiació. Aquestes partícules exòtiques són les candidates principals per a l'anomenada matèria fosca de la qual parlarem més endavant.

3. Quan l'univers va arribar als 10^{-4} segons, la temperatura va baixar per sota dels 1013 K i va permetre la formació dels protons i neutrons. Poc abans la força electromagnètica i la dèbil havien aparegut com a entitats diferenciades.

4. Passat el primer segon, l'univers es torna transparent als neutrins, els quals havien estat, fins aquell moment, viatjant lliurement per l'espai.

5. Quan havien transcorregut aproximadament dos minuts, l'univers es va refredar prou perquè els nuclis lleugers es poguessin començar a formar establenent a partir dels protons i neutrons lliures: és el procés anomenat nucleosíntesi primordial.

6. Transcorreguts uns 104 anys, la densitat de radiació baixa per sota del nivell de la densitat de matèria. A partir d'aquell moment, la dinàmica de l'univers passa a trobar-se sota el control de la gravetat originada per la matèria amb massa no nul·la.

7. Cap als 30105 anys, la temperatura de l'univers baixa per sota dels 4.000 K. Els electrons ja poden recombinar-se amb els nuclis d'hidrogen i heli per formar àtoms. Com a resultat d'això, la radiació es desacobla de la matèria i comença a viatjar lliurement per l'espai. Neix el fons de radiació còsmica.

8. L'última època abraça des de la recombinació fins al moment present i inclou, com a esdeveniment cosmològic més important, la formació de les galàxies. Aquesta formació va assolir el seu màxim molt probablement abans que l'univers arribés al 10 de l'edat actual.

Com es pot veure, els canvis més importants es van produir durant els primers instants; després, l'evolució ha estat cada cop més pausada. En aquest sentit, la situació és radicalment diferent de la que ha seguit el desenvolupament de la vida sobre la Terra.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

- 8 Busca informació sobre els principis de la termodinàmica. Procura que un especialista t'expliqui les bases de la termodinàmica.
- 9 Per què preguntes com "què hi havia, abans del Big-Bang" no poden ni ser abordades?
- 10 Procura que un especialista t'expliqui les bases generals de la mecànica quàntica.

Geometria i dinàmica de l'univers

El passat de l'univers és pràcticament independent de la quantitat de matèria que l'omple, llevat d'alguns detalls. No obstant això, aquesta propietat determina el seu futur i també la seva forma. En efecte, la dinàmica de l'univers depèn de la densitat de la matèria que l'omple atès que aquesta exerceix una força gravitatòria que tendeix a frenar l'expansió. Arribem així a tres possibles comportaments: el model obert, en el qual l'expansió no s'atura mai; el model tancat, en el qual l'univers s'expandeix fins a cert moment i després comença a contraure's fins arribar a una singularitat similar a la del Big-Bang (batejada com a Big-Crunch); i el model corresponent a la línia divisòria entre les dues possibilitats anteriors o model

marginalment obert, caracteritzat per una velocitat d'expansió nul·la després d'un temps infinit. A més, segons la relativitat general d'Einstein, la densitat de l'univers determina la curvatura de l'espai.

En els models tancats, l'espai té una curvatura uniformement positiva, com la superfície d'una esfera però en tres dimensions; l'espai és, doncs, finit però sense límits. En canvi, en els models total o marginalment oberts, l'espai és infinit i la curvatura és uniformement negativa, com en el cas d'un hiperboloide o sella però en tres dimensions, o nul·la, com en el cas de l'espai euclidià pla, respectivament.

La densitat que correspon a un univers pla es coneix amb el nom de densitat crítica, raó per la qual aquest model d'univers s'anomena també crític. El seu valor concret depèn de la constant de Hubble: com més ràpidament s'expandeixi l'univers, més matèria caldrà per fer-lo recol·lapsar.

Per a un valor de la constant de Hubble de 70 km/s/Mpc, la densitat crítica es troba al voltant d'uns 10^{-26} kg/m³. Aquesta és una densitat extraordinàriament baixa: equival, aproximadament, a cinc àtoms d'hidrogen per metre cúbic o, en termes cosmològics, a unes 10¹¹ masses solars per Megapàrsec cúbic. Per determinar la densitat mitjana de l'univers, podem dividir la massa d'un nombre prou gran de galàxies pel volum de la regió que ocupen. El valor que resulta d'aquesta mena de càlculs és típicament unes cent vegades inferior al valor crític. Aquest resultat és compatible amb les prediccions de la nucleosíntesi primordial estàndard, les quals situen el valor superior de la densitat de barions de l'univers en el 5 del valor crític.

Aquesta estimació, però, només té en consideració la matèria lluminosa. Si tota la massa que omple l'univers fos de tipus bariònic la matèria habitual dels nostres àtoms, la densitat de matèria lluminosa seria una bona mesura de la densitat total de matèria i, per tant, hauríem de concloure que som en un univers obert. Tanmateix, com ja hem comentat abans, una part important de la massa de l'univers sembla que és fosca i de tipus no bariònic.

Matèria i energia fosques

Per raons òbvies, la matèria fosca no pot observar-se directament. Això no obstant, podem mesurar-ne la massa a través dels efectes gravitatoris que produeix sobre el moviment de la matèria lluminosa que l'envolta, o bé sobre la mateixa geometria de l'univers.

De fet, actualment, els valors més acurats de la densitat de l'univers s'obtenen a partir de la combinació de diferents tècniques. Les dues més prometedores són: en primer lloc, la determinació de la geometria de l'univers a partir de l'escala angular del pic principal de l'espectre angular de la radiació de fons; i, en segon lloc, la mesura directa de la desacceleració de l'univers a partir de la relació distància-velocitat de recessió en galàxies extremament llunyanes. La combinació dels mètodes indica que vivim en un univers dominat per la matèria fosca amb una densitat actual que se situa aproximadament en un terç de la densitat crítica.

Malgrat això, la geometria de l'univers és plana com en el cas de la densitat crítica! Aquest sorprenent fet està relacionat amb una altre fet empíric recent no menys sorprenent. Els resultats dels treballs independents de dos grups internacionals d'astrònoms, fets públics l'any 1998, indiquen que l'expansió de l'univers no s'està alentint, com és d'esperar a causa de l'atracció gravitatòria de la matèria que omple l'univers, sinó que s'està accelerant!

Aquests resultats espectaculars impliquen que els models convencionals del Big-Bang que hem explicat anteriorment no són del tot vàlids. Cal substituir-los per altres models que incorporin un nou component que actui en les grans escales com una energia repulsiva que s'oposa a la gravetat i accelera l'expansió. Un component d'aquest tipus, anomenat constant cosmològica, ja havia estat inclòs per Einstein el 1917 en les seves equacions de la relativitat general, amb l'únic objectiu de compensar la força de la gravetat per tal d'aconseguir un univers estàtic. El mateix Einstein, però, va rebutjar aquesta idea poc després del descobriment de l'expansió de l'univers de Hubble.

Les dades observacionals recents indiquen que cal reintroduir la famosa constant d'Einstein encara que amb un valor, fins i tot, superior al necessari per tal d'equilibrar la gravetat. Aquesta constant cosmològica o l'energia fosca equivalent serien la causa de l'expansió accelerada de l'univers.

Les implicacions dels nous descobriments són molt importants. A part del fet que la geometria de l'univers sembla ser plana, tot i la seva densitat relativament feble, hi ha el fet que l'expansió de l'univers no només sembla que perdurarà per sempre més, sinó que cada cop ho farà de forma més ràpida. Finalment, i aquest és, sens dubte, el punt més interessant, un univers amb un valor prou gran de la constant cosmològica podria fins i tot escapar de la singularitat inicial, és a dir, de la necessitat d'un origen temporal.

La mecànica quàntica moderna proporciona una possible base física per a la constant cosmològica associant-la amb l'energia del buit o amb la possible existència d'una component quàntica, anomenada quintaessència, que faria que l'acceleració de l'univers variés amb el temps. Sigui com sigui, la necessitat d'un inici en el temps de l'univers comença a trontollar de nou.

Corol·lari

Si bé avui podem descartar categòricament la vella idea de la immutabilitat del cosmos o, el que ve a ser el mateix, de la periodicitat cíclica dels esdeveniments, encara no podem donar una resposta definitiva a l'altra vella idea, fins a cert punt antagònica, que tot té una causa i un principi. El model del Big-Bang semblava confirmar l'existència d'una singularitat com a origen de l'univers. Observacions recents tornen a apuntar cap al fet conceptualment més agradable que aquesta singularitat no hagi existit mai.

L'èxit del model del Big-Bang, amb singularitat inicial o sense, rau en el fet que proporciona un marc teòric minimalista que permet de comprendre totes les observacions de caràcter cosmològic. Partint tan sols de la hipòtesi que no ocupem cap lloc privilegiat a l'univers, ni espacialment ni temporal, i utilitzant l'eina matemàtica que ens proporciona la física actual fonamentalment la mecànica quàntica i, sobretot, la relativitat general, podem explicar l'expansió de l'univers, les abundàncies còsmiques dels elements lleugers, l'existència d'un fons isotròpic de radiació amb espectre de Planck a 3 K, i l'edat i l'origen de les galàxies.

Segons aquest marc teòric, l'univers no és immutable, sinó altament canviant; podríem dir, fins i tot, en constant evolució. A cada instant, les noves condicions de contorn que es produeixen com a conseqüència d'aquest canvi són la causa de forces motrius que no s'havien produït mai fins aleshores i que ens duen, un altre cop, a unes noves condicions de contorn. I així sense parar. Sorpren de veure les immenses possibilitats d'innovació que posseeix el cosmos: no solament els éssers

vius mostren una capacitat sorprenent de desenvolupar-se a partir dels éssers preexistents, sinó que tot l'univers no ha parat de fer-ho des que existeix. Cap on ens porta tota aquesta evolució? És difícil de saber-ho, però no hi ha dubte que el camí que ha seguit fins ara l'univers s'ha caracteritzat per un ordre i una complexitat creixents en les seves estructures: primer es van formar les partícules elementals, després els àtoms i, finalment, les grans estructures gravitatòries, com les galàxies, els estels i els planetes, sense parlar de les molècules, de la vida i, sobretot, de la intel·ligència que s'ha desenvolupat en aquesta vida. Totes aquestes estructures, un cop formades, es mantenen, conserven la seva identitat com un bé preuat que ha costat d'aconseguir. Per aconseguir-ho, per sobreviure enmig de l'entropia creixent, les estructures formades utilitzen diferents mecanismes, les unes s'aïllen de l'exterior, les altres s'hi adapten i encara d'altres, fins i tot, alteren l'entorn en funció de les seves necessitats. Sens dubte, la vida intel·ligent ha estat la darrera invenció de la natura en aquest sentit.

Eduard Salvador

Salvador, Eduard

2001. "Origen de l'univers", *Origen i destí de l'home*, Girona: Universitat de Girona i ajuntament de Girona, p. 11–22.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat

Unitat 1: **L'espècie humana: evolució i cultura.**

3. Origen de l'ésser humà.

3.1 Origen de l'ésser humà segons Darwin.

Llegeix el text següent:

Origen de l'ésser humà

“Es pot excusar l'home si sent orgull d'haver arribat, i no per mèrits propis, a dalt de tot de l'escala orgànica; i el fet que hi hagi arribat, en lloc d'haver-hi estat col·locat, li dóna esperances d'arribar a un destí encara més elevat en l'esdevenidor. Però no ens preocupen ara ni les esperances ni les pors, sinó la veritat que la nostra raó ens permet descobrir. He mostrat les proves el millor que he pogut, i hem d'acceptar, o almenys això és el que crec, que l'home, amb totes les nobles qualitats que té, amb la solidaritat que mostra pels més degradats, amb la benevolència que estén no sols als altres homes, sinó fins i tot a les criatures més humils, amb el seu intel·lecte semblant al d'un déu, que ha arribat a comprendre els moviments i la constitució del sistema solar, amb tots aquests poders altíssims, l'home porta encara al cos el senyal indeleble del seu origen humil”.

Charles Darwin

Darwin, Charles

1993. *L'origen de l'home*, Barcelona: Edicions científiques catalanes, vol. II, p. 325, traducció: Josep Eyazcue.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat:3

1. Creus que l'ésser humà té realment l'atribut de *solidari* que remarca Charles Darwin? Raona la resposta i exposa exemples que reforcin la teva opinió.
2. Què vol dir Charles Darwin quan escriu que l'ésser humà té “un intel·lecte semblant al d'un déu”?
3. Charles Darwin sosté que l'ésser humà “porta encara al cos el senyal indeleble del seu origen humil”. Trebal·leu en grup i intenteu trobar proves que ratifiquin aquesta observació de Darwin.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat

Unitat 1: **L'espècie humana: evolució i cultura.**

4. Evolució dels éssers humans

4.1 Teoria evolucionista

4.1.1 Fressa i evolució

Fressa i evolució

Llegeix el text següent:

«Sin el altavoz nunca habríamos conquistado Alemania», escribió Hitler en su Manual de la radio alemana, en 1938. Cuando pensamos en ruidos, nos imaginamos altavoces, radios que suenan como cañones en el frente de combate, y metros y trenes que rugen y se sacuden. ¿Qué es un ruido? ¿Es simplemente un sonido cualquiera que ha subido hasta alcanzar un nivel doloroso? Técnicamente, el ruido es un sonido que contiene todas las frecuencias; es al sonido lo que el blanco es a la luz. Pero los ruidos que nos irritan son sonidos tan altos o ásperos como para poder causar daño al oído. En razón de que un ruido fuerte nos irrita, o nos provoca dolor, queremos apartarnos de él. Pero hay también sonidos no amenazantes que simplemente no nos gustan, y también tendemos a clasificarlos como ruido. La disonancia musical, por ejemplo. En 1899, cuando el público oyó por primera vez la revolucionaria composición de Arnold *Schönberg Noche transfigurada*, se consideró más cercana al ruido organizado que a la música. «¡Qué ruidoso!», le grita un pasajero a otro desde el otro lado del estrecho pasillo de un pequeño avión como el Metroliner o el Beech 1900, cuando el motor zumba, agudo como el torno de un dentista. Cuando alguien rasca con una uña sobre una pizarra, nos estremecemos. Son tantas las personas de todo el mundo a las que semejante ruido pone enfermas, que es muy probable que no se trate de una mera respuesta adquirida sino de algo biológico. Los neurólogos han sugerido que podría ser una reliquia de nuestra evolución, cuando los chillidos de terror nos alertaban acerca de una catástrofe inminente. O quizá nos recuerda en exceso el sonido de las garras de un depredador que estuviera rascando una roca a nuestras espaldas.

Diane Ackerman

Ackerman, Diane

1993. *Una historia natural de los sentidos*, Barcelona: Anagrama: p. 223 - 224.

Situació:
Crèdit 1: L'ésser humà i la societat
Unitat 1: L'espècie humana: evolució i cultura.
4.1 Teoria evolucionista.
4.1.2 La lluita per la subsistència.

Llegeix el text següent:

La lluita per la subsistència

“Hom pot preguntar de bell nou com és que les varietats, que jo he anomenat espècies incipients, queden finalment convertides en veritables i distintes espècies que, en la majoria de casos, és obvi que difereixen les unes de les altres molt més que no ho fan les varietats d'una mateixa espècie. ¿Com sorgeixen aquests grups d'espècies que constitueixen el que hom anomena gèneres distints, i que difereixen les unes de les altres més que no pas les espècies d'un mateix gènere? Tots aquests resultats, com veurem més al detall en el pròxim capítol, provenen inevitablement de la lluita per la vida. A causa d'aquesta lluita per la vida, cada variació, àdhuc la més lleugera, i sigui quina sigui la causa que l'ha produïda, si resulta d'alguna manera profitosa per a un individu de qualsevol espècie —per les seves infinitament complexes relacions amb els altres individus orgànics i amb la naturalesa exterior— tendirà a la preservació d'aquest individu i serà heretada generalment per la seva descendència. A més la descendència tindrà així més probabilitats de supervivència perquè, entre els molts individus de qualsevol espècie que neixen periòdicament, només un petit nombre pot sobreviure. He donat a aquest principi, pel qual tota lleugera variació que sigui útil serà preservada, el nom de selecció natural (...)”.

Charles Darwin

Darwin, Charles

1983. *L'origen de les espècies*, Barcelona: Edicions 62, p. 80 - 81, traducció: Santiago Albertí i Constança Albertí.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat:3

1. Intenta entendre el següent fragment del text de Darwin: “A causa d'aquesta lluita per la vida, cada variació, àdhuc la més lleugera, i sigui quina sigui la causa que l'ha produïda, si resulta d'alguna manera profitosa per a un individu de qualsevol espècie —per les seves infinitament complexes relacions amb els altres individus orgànics i amb la naturalesa exterior— tendirà a la preservació d'aquest individu i serà heretada generalment per la seva descendència”. I ara explica breument, a la teva manera, amb paraules teves, què significa.

2. Com resumiries el fenomen que Darwin anomena *lluita per la vida*?

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat.

Unitat 1: **L'espècie humana: evolució i cultura.**

27) Origen i evolució de l'univers.

28) El futur de l'univers.

29) Origen de l'ésser humà.

30) Evolució dels éssers humans.

31) Evolució biològica.

5.1. Què és un individu? (Article de Wagensberg)

¿Qué es un individuo?

Una bacteria es un individuo. Lo es también sin duda un pájaro y, con alguna duda, un árbol. Quizá lo sea también, aunque menos, un hormiguero, una familia, un club, una ciudad o una nación. Los límites no son nítidos y acaso existan grados incluso para la idea de individualidad. Se puede pensar en un grado máximo y en uno mínimo. Existen objetos hechos de materia viva que nunca han sido ni serán individuos. Por ejemplo: un hígado. Nunca se ha visto un hígado paseándose por el mundo como un ser libre. Asignemos el número cero (0) a este mínimo. En el otro extremo existen objetos vivos como, por ejemplo, los entes dotados con un cerebro coordinador e integrador. El grado de individualidad de una hormiga trabajando en su colonia parece menor que el de una libélula patrullando en una charca, es verdad, pero cierto extremo infranqueable se intuye ya cercano. Asignemos el número uno (1) a esa máxima individualidad. La ilusión del pensador ahora es construir un esquema conceptual que permita evaluar el grado de individualidad de un ente biológico (o cultural). Para empezar necesitamos un principio de definición. Probemos: un individuo es un objeto que tiende a mantener su identidad independiente de la incertidumbre de su entorno.

La definición es toda una invitación a buscar qué propiedades de un objeto contribuyen a definir su grado de individualidad. Probemos:

1) El individuo es un Todo compacto con una superficie frontera abierta al paso de materia, la energía e información. Lo compacto tiene grados: un organismo es más compacto que una población.

2) El individuo es un Todo independiente de Partes interdependientes. Hay grados: los pólipos de una colonia de coral son más interdependientes que las bacterias de un simple agregado.

3) El individuo es un Todo cuya viabilidad es prioritaria a la de cualquiera de sus Partes. Hay grados: el termitero es más viable que una termita y una termita más que su población intestinal de microorganismos.

3) El individuo es un Todo al servicio del cual están las funciones de sus Partes. Hay grados: un sistema inmunitario es más fiel y exclusivo que un ejército convencional.

4) El individuo es un Todo genéticamente uniforme. Hay grados: lo es más una colonia de insectos sociales que una de insectos no sociales.

5) El individuo es el resultado de algún (tipo de) desarrollo. Hay grados: lo es más una colonia de coral que procede de la división asexual de un único pólipo que una colonia de pingüinos.

6) El individuo es una unidad evolutiva. Hay grados: la selección natural actúa más sobre un león que sobre su familia.

Cada una de estas seis propiedades aportaría un peso al valor del grado de individualidad. Un buen esquema conceptual no cambia las respuestas sino las preguntas. Probemos. Ciertos agregados en forma de superficie esférica, estudiados por el equipo de mi amigo Henrique Lins de Río de Janeiro, están formados por unas veinte bacterias inagnetotácticas y son capaces de orientarse en el espacio y de moverse a altísimas velocidades. Al parecer, se reproducen desdoblando sincrónicamente sus células, de modo que de una esfera se desprende otra como si fuera una monda de naranja. Nunca se han visto tales células vagando libres a su aire. El caso es notable porque podríamos estar delante del primer (?) individuo (!) pluricelular ensayado por una población de células sin núcleo. La pregunta clave sobre esta maravilla ¿es o no es un individuo? sólo tiene dos respuestas posibles, un cero o un uno. Mejor quizá preguntarse ¿cuál es el grado de individualidad de esta maravilla? Probemos...

Jorge Wagensberg.

Wagensberg, Jorge

2002. "¿Qué es un individuo?", *El País*, 25.X.02, pàg. 37.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Com justificaries que una bactèria i un ocell puguin ser considerats individus d'una manera més clara i contundent que un arbre? Raona la resposta.
2. Explica per què un formiguer, un club, una ciutat o una nació poden ser considerats individus?
3. A partir de l'article de Jorge Wagensberg fes una escala dels possibles graus d'individualitat que proposa l'autor del text? Trobes que són raonables, aquests graus d'individualitat? Argumenta la teva resposta.

4. L'autor del text sosté que "un individuo es un objeto que tiende a mantener su identidad independiente de la incertidumbre de su entorno"?
  - 4.1 Què significa, aquesta idea? Quines implicacions creus que pot tenir una noció d'individu com aquesta?
  - 4.2 Hi estàs d'acord, amb aquesta noció d'individu? Raona la resposta.
  - 4.3 Consideres que tu compleixes aquesta noció d'individu? Raona la teva resposta i aporta exemples que justifiquin que compleixes o incompleixes les condicions d'aquesta noció d'individu.
5. L'autor del text assenyalava sis propietats que contribueixen a remarcar el grau d'individualitat d'un objecte. Creus que tu, com a individu, compleixes aquestes sis propietats? Aporta exemples que ho demostrin.
6. Creus que aquest individu pluricel·lular "assajat per una població de cèl·lules sense nucli" de què parla l'autor del text, pot qüestionar el concepte d'individu? Raona la teva resposta.

Vincles temàtics (d'aquest article cap a ...):

Crèdit 1. Unitat 1. Punt 6. Evolució cultural:

Explica per què un formiguer, un club, una ciutat o una nació poden ser considerats individus?

Crèdit 1. Unitat 2. Punt 4.6. Jo:

L'autor del text sosté que "un individuo es un objeto que tiende a mantener su identidad independiente de la incertidumbre de su entorno"?

- 6.1 Què significa, aquesta idea? Quines implicacions creus que pot tenir una noció d'individu com aquesta?
- 6.2 Hi estàs d'acord, amb aquesta noció d'individu? Raona la resposta.
- 6.3 Consideres que tu compleixes aquesta noció d'individu? Raona la teva resposta i aporta exemples que justifiquin que compleixes o incompleixes les condicions d'aquesta noció d'individu.

7. L'autor del text assenyala sis propietats que contribueixen a remarcar el grau d'individualitat d'un objecte. Creus que tu, com a individu, compleixes aquestes sis propietats? Aporta exemples que ho demostrin.
8. Creus que aquest individu pluricel·lular "assajat per una població de cèl·lules sense nucli" de què parla l'autor del text, pot qüestionar el concepte d'individu? Raona la teva resposta.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat

Unitat 1: **L'espècie humana: evolució i cultura.**

5. Evolució biològica

5.2 Audició i evolució biològica de les espècies

Audició i evolució biològica de les espècies

Llegeix el text següent:

Algunos animales oyen en frecuencias mucho más altas o bajas que nosotros, y con una delicadeza y finura que sorprenden. Un perro puede captar la diferencia entre el sonido de los pasos de su amo y los de cualquier otro miembro de la familia o un visitante. Mi familia tenía un perro que podía distinguir el sonido del motor del coche de mi madre de cualquier otro ruido del tráfico que pasaba frente a nuestra casa. Actualmente pueden comprarse dispositivos parecidos a sirenas de niebla en miniatura que se adhieren a ambos lados del coche. Cuando el coche va a más de cincuenta kilómetros por hora, el viento que pasa por esas pequeñas sirenas produce un silbido muy agudo que advierte a ciervos, perros y otros animales para que se aparten. Es demasiado agudo para molestar al oído humano, pero para un perro que esté cruzando la carretera suena como una alarma antiaérea. Los ciervos son casi mudos, pero oyen bien. Un experimento realizado recientemente en Nueva Zelanda demostró que se podía poner en celo a la hembra del ciervo rojo haciendo sonar una grabación del rugido de apareamiento del macho. Los peces no tienen oídos externos, pero oyen las vibraciones del agua como nosotros oímos las del aire. Algunos animales pueden mover sus oídos como pequeñas pantallas de radar, sin mover la cabeza. He visto verdaderos arpegios de orejas realizados por ciervos, perros y gatos. Gracias a una inteligente disposición de sus orejas (una ligeramente más alta que la otra), los búhos nocturnos pueden localizar el ángulo de donde proviene un sonido, con un margen de error de apenas un grado; por otra parte, los bordes de sus plumas están ligeramente fruncidos de manera que ahoguen el sonido de su llegada cuando están cazando. Podría ser más conveniente tener un solo oído situado en medio de la cabeza, pero con dos es más fácil localizar la dirección del sonido, igual que tener dos ojos ayuda a percibir la distancia. Los elefantes africanos tienen grandes orejas apantalladas que recogen sonidos, sobre todo los que provienen de abajo, y producen un infrasonido de baja frecuencia, demasiado bajo para que lo oigamos nosotros, con el que se comunican¹. Los insectos suelen tener orejas en sitios inverosímiles del cuerpo, como las piernas o bajo las alas.

---

¹ En una carta al director de *National Geographic* (diciembre de 1989), Armand E. Singer cuenta lo siguiente: «Montaba un elefante en la jungla de Teari, en Nepal, cuando oí, tan bajo que era casi inaudible, un vago ronroneo, como el de un motor diesel lejano. Resultó que provenía de mi elefante, y expresaba el miedo por un rinoceronte próximo, cuyo olor había captado.»

Una vez conocí a una gata que, cuando estaba en celo, maullaba incansablemente una y otra vez, como un músico loco tocando la armónica, mientras daba vueltas por el apartamento, deteniéndose ocasionalmente para levantar el trasero en esa invitación felina al apareamiento llamada «lordosis». Pocos sonidos son tan encantadores como los producidos por las ranas arbóreas de las Bermudas, Puerto Rico y otras islas soleadas. Con sus dos o tres centímetros de largo, esas ranitas cantan dulcemente toda la noche. Se cree que las ranas *coqui*, de Puerto Rico, localizan los sonidos utilizando los pulmones. La onda sonora da contra el flanco del cuerpo de la rana, y viaja hasta el tímpano por un sendero que pasa por los pulmones. En estos tiempos de superespecialización, damos por supuesto que el cuerpo se especializa también, y que desarrolla cada parte para una finalidad. Pero resulta que algunas partes tienen que cumplir varias funciones. No sólo las ranas, también algunas serpientes y lagartos oyen a través de los pulmones; en marsopas y delfines se cree que el sonido viaja a través de la mandíbula inferior, llena de aceite. No todos los animales emiten sonido sólo para que sea oído. Los cachalotes, los delfines y otros pueden emplearlo también como arma. Se cree que atontan a su presa con «disparos» de sonido, cuya onda expansiva puede provocar una hemorragia interna a un pez pequeño como la anchoa.

Esta noche, los grillos cantan con esfuerzo y energía, frotándose las alas hasta producir su canto más estridente. Parecen hacerlo todos al unísono, pero es apenas un azar. No puedo oír las conversaciones que mantienen entre ellos, pues los grillos se comunican en el espectro ultrasónico, demasiado alto para oídos humanos. Lo que oigo son sonidos accidentales, y para ellos irrelevantes, producidos por sus alas. Si yo los grabara y después les pasara la grabación, no responderían. Los animales parecen tener sus propios terrenos de sonido, en los que se comunican y dentro de los cuales sus oídos son sensibles. Si no fuera así, tendrían que gritar continuamente para hacerse oír por encima del estruendo de las demás criaturas.

Hay nichos auditivos. La naturaleza le da al animal cierta privacidad exclusiva de su especie.² De otro modo, una advertencia a sus hermanos sería una advertencia para el predador. Por supuesto, esto no siempre funciona tan bien. Un murciélago de América Central, que tiene preferencia por el sapo *physalaemus*, localiza a su presa por el sonido. Escucha el canto de apareamiento del macho, y sabe que cuanto más fuerte suene, más gordo y jugoso será el sapo. A éste, la situación lo pone en un aprieto muy especial. Lleno de ansias sexuales en la húmeda noche tropical, debe cantar alto para atraer una pareja... pero si lo hace también puede atraer a un murciélago hambriento. Y un canto débil no atrae ni a una ni a otro.

Un día de diciembre fui con el experto en murciélagos Merlin D. Tuttle a la Caverna Bracken, en Texas, un criadero natural donde viven millones de madres murciélago con sus hijos. Antes del crepúsculo, nos sentamos en el anfiteatro natural de piedra, a la entrada de la caverna, y esperamos el asombroso espectáculo que sabíamos que se produciría. Tan pronto como el sol comenzó a ponerse, unos pocos murciélagos salieron en busca de comida; los siguieron unos pocos más, y después docenas, y después cientos, hasta que de pronto el cielo se oscureció de murciélagos. Merlin y yo sentíamos el aire que desplazaban al localizarnos con su radar y volar muy cerca de nuestras cabezas sin tocarnos nunca. Merlin estiró un

---

² Del mismo modo que hay nichos en el cielo, hay altitudes preferidas por distintos pájaros, murciélagos, insectos, el polen y otras cosas voladoras (el arrendajo azul vuela bajo de día cuando emigra; los pájaros marinos vuelan altos por la noche), de modo que no entran en una competencia extrema entre sí.

brazo y atrapó uno, que sostuvo cuidadosamente para que pudiéramos ver sus adaptaciones para la ecolocalización, visible hasta en la piel de la cara: pequeños pliegues y protuberancias que funcionan como pantallas de radar.

Los murciélagos le silban o gritan a su presa con una corriente continua de sonidos de alta frecuencia. Para la mayoría de nosotros, su Braille vocal es demasiado agudo para oírlo, ya que los murciélagos producen sonido a cincuenta mil ciclos por segundo. En nuestra juventud, podemos oír sonidos que lleguen hasta veinte mil. Los «puntos sonoros» de los murciélagos se suceden de diez o veinte por segundo, y los «detectores de murciélagos» utilizados por los naturalistas traducen los ruidos ultrasónicos a clics audibles por los humanos. Como megáfonos alados, los murciélagos transmiten sus voces por las ondas, y esperan a que los sonidos reboten en ellos. Cuando se acercan a la presa, los ecos empiezan a llegar más rápido y más fuertes y, juzgando por el lapso entre ecos, un murciélago sabe a qué distancia está. Los ecos sólidos que oye provenientes de una pared de ladrillos son diferentes de los ecos fluidos de una flor o una hoja. Un murciélago puede hacer un completo cuadro de su mundo con ecos, un bastidor en el que todos los objetos y animales se revelan en detalle, incluyendo su textura, movimiento, distancia y tamaño. Si usted está en un patio silencioso lleno de murciélagos, éstos estarán gritando muy fuerte, pero usted no los oirá. En La escala de la naturaleza, el biólogo John Tyier Bonner relata este modo de traducir la localización por eco a términos humanos:

Recuerdo haber navegado entre las islas San Juan, en Puget Sound, en medio de la niebla. El canal entre las islas es muy estrecho, y aun así era imposible ver ninguna de las dos orillas. El piloto del *ferry* les pidió cortésmente a las madres que les taparan los oídos a sus hijos. Después hizo sonar la bocina y se asomó por un costado de la cabina; repitió la operación y se asomó por el otro lado. Juzgando el tiempo que tardó el eco en volver a él, pudo calcular la distancia hasta la costa. Parecía mucho más seguro que yo de la validez de la maniobra.

La localización por eco es uno de los muchos sonidos animales que están fuera del alcance de nuestros oídos. Las mantis religiosas utilizan el ultrasonido; los elefantes y cocodrilos el infrasonido. Pocos espectáculos animales resultan tan sorprendentes como la «danza del agua» del caimán macho. Sacando su enorme cabeza fuera del agua, hincha el cuello, se pone tenso como un culturista, y después un aullido fuerte como un trueno corta el aire mientras el agua sisea alrededor de su cuerpo, haciendo saltar multitud de gotas como pequeños diamantes. Nosotros sólo vemos danzar el agua, pero otros caimanes oyen la señal infrasónica que lo produce, emitida sólo por los machos, quizá como despliegue nupcial o quizá como advertencia dirigida a otros machos. Aunque los caimanes hembra también aúllan, e incluso sacan la cabeza fuera del agua de vez en cuando, no hacen danzar el agua. Pero leen el mensaje del macho como experimentadas decodificadoras. Y a veces un macho, en celo o molesto o realmente inspirado, produce un sinfín de danzas de agua, hasta ocho o nueve seguidas, en un largo ballet de movimiento, sonido y llamada.

Los humanos tampoco oímos la mayoría de los sonidos subacuáticos, y eso nos lleva a pensar que los vastos océanos son silenciosos, lo que no podría estar más lejos de la verdad. Leonardo da Vinci sugirió que metiendo un remo en el agua se podía escuchar, con la oreja apoyada contra el mango. Los pescadores de África occidental, y también los de los Mares del Sur, han descubierto el mismo truco. Empleando el remo como una especie de conductor auditivo, se pueden percibir los

sonidos del mundo submarino. Algunos peces son por demás ruidosos. El petirrojo marino, el pez tambor y muchos otros producen sonidos con sus vejigas natatorias. El pez llamado roncador gruñe lo bastante alto como para mantener despiertos por la noche a los pescadores en el Mar de la China; un pez hawaiano rechina los dientes en forma audible; el pez sapo macho gruñe; los delfines crujen y rechinan como un sillón giratorio desengrasado; las ballenas ronronean y chillan, y algunas cantan. El mar parece mudo, pero está poblado de sonidos de animales, de estallidos de olas, de sirenas de barcos y tormentas, todo ello encerrado en una atmósfera de agua, como nuestros sonidos lo están en una atmósfera de aire.

¡Qué vacío estaría el mundo sin los sonidos animales! Los grajos lanzando enigmas como druidas. Los caballos galopando con ritmo regular. Los cuervos, que parece que se hubieran atragantado. El paro barboteando colgado cabeza abajo de una rama. El clarín del alce, como un eco de batallas lejanas. El *ping* metálico del chotacabras. La banda de *kindergarten* de grillos. El gemido eléctrico de los mosquitos hembra famélicos. El código Morse del pájaro carpintero de cabeza colorada.

Diane Ackerman

Ackerman, Diane

1993. *Una historia natural de los sentidos*, Barcelona: Anagrama: p. 230 - 235.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. En el text, l'autora dóna exemples personals de casos en què un animal ha manifestat una gran capacitat acústica. Coneixes algun cas semblant als que explica l'autora? Si contestes afirmativament, explica'l.
2. A partir del text podem comprendre que les facultats de percepció de cada espècie animal van molt vinculades a l'evolució, adaptació i supervivència de cada espècie. Estaries temptat de pensar que si, per exemple, els humans tinguéssim un espectre auditiu més ample, ens hauríem adaptat millor i hauríem augmentat les nostres possibilitats de supervivència? Raona la resposta.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat

Unitat 1: L'espècie humana: evolució i cultura.

5. Evolució biològica

5.3 Visió i evolució biològica de les espècies

Visió i evolució biològica de les espècies

Los osos polares no son blancos, son claros. Su piel transparente no contiene un pigmento blanco, pero su pelaje aloja gran cantidad de diminutas burbujas de aire que refractan el blanco de la luz solar, y hacen que registremos el espectáculo como una piel blanca. Lo mismo pasa con las plumas blancas del cisne, y las alas blancas de algunas mariposas. Tendemos a pensar que cada cosa en la tierra tiene su color propio, del que está ricamente embebida, pero en realidad hasta los colores más chillones, que hieren los ojos como fuegos artificiales, son apenas una delgada capa sobre las cosas, la mínima capa de pigmento. Muchos objetos no tienen pigmento alguno, pero de todos modos parecen coloreados por los trucos que nos juegan los ojos. Así como el mar y el cielo son azules por la refracción de los rayos de luz, también es azul por el mismo motivo el plumaje del grajo, que no contiene pigmento azul. Lo mismo puede decirse del azul del cuello de un pavo, el azul de la cola de un lagarto de cola azul o el del trasero de un babuino. La hierba y las hojas, en cambio, son inherentemente verdes por la clorofila, que es un pigmento verde. La jungla tropical y los bosques del norte cantan por igual un himno al verde. Contra un fondo de verde clorofílico, marrón terroso y azul de agua y cielo, los animales han desarrollado colores caleidoscòpicos para atraer parejas, disfrazarse, amenazar a posibles predadores, asustar rivales para echarlos de su territorio o indicarle a un padre que es hora de la comida. Los pájaros de los bosques suelen tener un plumaje marrón con ligeras manchas, para confundirse con las ramas y la luz recortada por el follaje.

Abbot Thayer, un artista y naturalista de comienzos de siglo, observó lo que llamó contrasombra, un camuflaje natural que hace a los animales más brillantemente coloreados en las partes de su cuerpo menos expuestas a la luz solar y más oscuros en las áreas más expuestas. Un buen ejemplo es el pingüino, que es blanco en el pecho, de modo que puede confundirse con la palidez del cielo cuando es visto desde abajo en el mar, y negro en la espalda, de modo que pueda fundirse con la oscuridad del mar cuando es visto desde arriba. Como los pingüinos no corren mucho peligro por parte de los predadores terrestres, su atractivo aspecto en dos tonos no es peligroso cuando están descansando en la costa. En el reino animal todo es camuflaje y disfraz. Los insectos son especialmente buenos para disfrazarse. Un ejemplo famoso es la polilla pigmentada inglesa, que tardó apenas cincuenta años en cambiar de un deslustrado gris a un negro casi uniforme que ¡ le permitiera confundirse con la corteza de los árboles, oscurecidos por la contaminación industrial. Las polillas claras eran fáciles de localizar por los pájaros sobre troncos de árboles que se habían hecho más oscuros, de modo que las más oscuras sobrevivieron para engendrar polillas más oscuras todavía, que a su vez sobrevivieron. Los animales harán casi cualquier cosa por disfrazarse: muchos peces tienen lo que parecen ojos en la cola, de modo que un predador dirija su ataque a una parte menos vital del cuerpo; algunos saltamontes se parecen tanto a

guijarros de cuarzo que se vuelven invisibles en las colinas sudafricanas; las inteligentes mariposas muestran grandes ojos oscuros en las alas, de modo que un pájaro predador pueda pensar que tiene enfrente a un búho; hay insectos que parecen ramitas oscuras y retorcidas; los grillos de Kenia se funden con los líquenes de un tronco de árbol; las chicharras se ponen verdes como hojas, y algunas especies incluso desarrollan manchas marrones que parecen ataques de hongos; un saltamontes peruano imita las arrugadas hojas muertas del suelo de la selva; la mariposa malaya tiene alas que parecen hojas marchitas, marrones, desgarradas o perforadas. Distintos insectos se disfrazan de serpientes; otros, de deyecciones de pájaros; lagartos, langostas, sapos, peces y algunas arañas cambian el color del cuerpo para confundirse con el ambiente. Camuflarse, para un pez, significa ondular como el agua que lo rodea, quebrando el contorno aparente de su cuerpo, y escapando por los corredores de la luz. Como explica Sandra Sinclair en *Cómo ven los animales*: «Cada escama refleja un tercio del espectro; donde se superponen tres escamas, todos los colores quedan anulados, y dejan en su lugar un efecto de espejo.» Lo único que puede ver un predador es un resplandor zigzagueante. En las oscuras profundidades maniobran calamares luminiscentes; nadando entre las tinieblas, imitan la luz natural de la superficie, y pueden disfrazarse incluso de nubes que flotan sobre el agua, para volverse invisibles a su presa. Son los calamares «clandestinos».

Toda clase de animales puede cambiar de color velozmente disminuyendo o aumentando su provisión de melanina; o bien extienden tanto el color que parecen más oscuros, o lo concentran en un pequeño espacio de modo que hacen visible algún pigmento subyacente. En *Habla, memoria*, Vladimir Nabokov escribe con fruición sobre su apasionamiento por el mimetismo de polillas y mariposas:

“Considérese por ejemplo la imitación de los juegos venenosos que realizan las máculas en forma de burbuja que poseen las alas de algunas mariposas (...), o la producida por sus lustrosos botones amarillos en el caso de las crisálidas («No me comas: ya me han aplastado, observado y rechazado»).

Considérense los trucos de ciertas orugas acrobáticas (las del guerrero del haya) que en su infancia tienen ; aspecto de excremento de pájaro (...). Cuando cierta polilla se parece a cierta avispa, también camina y mueve sus antenas a la manera de las avispas en lugar de hacerlo como una mariposa. Cuando una mariposa tiene que parecer una hoja, no solamente reproduce de forma bellísima todos los detalles de la hoja, sino que tiene, además, numerosas marcas que imitan los agujeros perforados por los gusanos. La «selección natural», en el sentido darwiniano de la expresión, no bastaba para explicar la milagrosa coincidencia de la apariencia imitativa y el comportamiento imitativo; tampoco me parecía suficiente apelar a la teoría de la «lucha por la vida» cuando comprobaba hasta qué extremo de sutileza, exuberancia y lujo miméticos podía ser llevado un mecanismo defensivo, que en cualquier caso va muchísimo más lejos de lo que pueda apreciar ningún predador. Descubrí así en la naturaleza los placeres no utilitarios que buscaba en el arte. En ambos casos se trataba de una forma de magia, ambos eran un juego de hechizos y engaños complicadísimos.”

Las representaciones animales asumen formas tan pródigas y exquisitas, que se necesitaría un libro entero sólo para enumerar sus gracias colorísticas. La cola centelleante y llena de ojos del pavo real es un ejemplo tan famoso, que se ha vuelto epónimo. «¡Es un pavo real!», decimos de un caballero demasiado afectado en su elegancia. El color, como lenguaje silencioso, funciona tan bien que casi

todos los animales lo usan. Los pulpos cambian de color cuando cambian de humor. Una perca de agua dulce automáticamente se pone más clara al asustarse. Una cría de pingüino rey sabe picotear en la mancha color melocotón del pico de su padre cuando quiere que la alimenten. Un babuino muestra su trasero azul en situaciones sexuales o de sumisión. Póngase frente a un petirrojo macho con un puñado de plumas rojas, y las atacará. Un ciervo levanta su cola blanca como advertencia a los suyos. Nosotros alzamos las cejas para expresar incredulidad. Muchos animales utilizan sus colores vistosos también como amenaza. Un sapo de la jungla amazónica brilla con un azul y un escarlata vibrantes. «¡No os metáis conmigo!», gritan sus colores a los posibles predadores. Una vez tuve la oportunidad de verme frente a uno de esos sapos, junto con otra gente, y la tentación de tocar su lomo enjoyado fue tan fuerte, que un hombre empezó a estirar el brazo hacia él casi sin pensar, cuando el guía lo tomó por la muñeca, justo a tiempo. Ese sapo no necesita huir; está bañado en una sustancia tan venenosa, que si el hombre lo hubiera tocado y después se hubiera tocado un ojo o la boca, habría muerto envenenado en el acto.

Cuando al atardecer vemos al gato salir con su paso seguro, es difícil no aceptar la vieja creencia de que los gatos pueden ver en la oscuridad. Después de todo, ¿no les brillan los ojos? Sin embargo ningún animal puede ver sin luz. Los gatos y otras criaturas nocturnas tienen bajo la retina una capa delgada e iridiscente de células reflectoras llamada «tapetum». La luz da en su superficie espejada y rebota a la retina, lo que permite al animal ver con poca luz. Si se sostiene una linterna a la altura de la frente y se dirige su rayo hacia los árboles de un bosque, o hacia un pantano o el mar, lo más probable es que «ilumine» los ojos brillantes de alguna criatura nocturna: una araña, un caimán, un gato, una polilla o un pájaro. Incluso las veneras, con sus diminutos ojos parecidos a aceitunas rellenas, tienen un *tapetum* para captar más luz y poder ver en la noche más oscura a cualquier caracol que se les aproxime con malas intenciones. Los resultados de recientes experimentos científicos parecen indicar que los animales de sangre fría pueden ver mejor con poca luz que los de sangre caliente, por lo que los anfibios en general tienen mejor visión nocturna que los mamíferos. (En una prueba realizada por investigadores de la Universidad de Copenhague y la Universidad de Helsinki, se comprobó que los humanos, para ver un gusano en la noche, necesitaban ocho veces más luz que un sapo.) Los gatos, como otros predadores, tienen los ojos en la parte frontal de la cabeza; suelen tener ojos relativamente grandes y una gran percepción de la profundidad, para ver y localizar a su presa. Pensemos en el búho, un par de binoculares con alas, cuyos ojos ocupan un tercio del tamaño de la cabeza. Los cangrejos cabeza de flecha, criaturas de los arrecifes bien conocidas por quienes practican submarinismo, tienen los ojos tan separados que casi tienen una visión de trescientos sesenta grados. Los caballos tienen poca percepción de la profundidad porque tienen los ojos muy separados, uno a cada lado de la cabeza. Como las presas en general, necesitan la visión periférica para vigilar a los predadores. Siempre he pensado que los caballos demuestran mucha valentía aceptando saltar objetos de los que pierden la visión en el último momento. Con frecuencia, los predadores tienen pupilas verticales, ya que buscan a su presa delante; mientras que las ovejas, cabras y muchos otros animales ungulados, que deben vigilar todo el territorio en el que pastorean, tienen las pupilas horizontales. Un rasgo interesante de la pupila del caimán es que puede inclinarse un poco cuando el animal cambia el ángulo en que sostiene la cabeza, de modo que la presa quede siempre enfocada. Los luchadores de las ferias que se presentan con un caimán, le hacen dar una media vuelta en el aire y lo dejan *knock out*, en realidad están provocando el vértigo del animal. Cabeza abajo, el caimán no puede enfocar las

pupilas, y el mundo se le vuelve un tumulto confuso de imágenes. Muchos insectos tienen ojos compuestos con iridiscencias, pero pocos son tan hermosos como el ojo de la mosca neuróptera llamado «ojo de oro»: sobre un fondo negro, una perfecta estrella de seis puntas de color azul, verde más hacia dentro, después amarillo, y rojo en el centro.

Diane Ackerman

Ackerman, Diane

1993. *Una historia natural de los sentidos*, Barcelona: Anagrama: p. 302 - 306.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. A partir del text observa com la capacitat de visió va molt vinculada a l'adaptació amb què cada espècie ha subsistit o ha intentat subsistir en la naturalesa.
2. En el text podem llegir: "En el reino animal todo es camuflaje y disfraz. Los insectos son especialmente buenos para disfrazarse. Un ejemplo famoso es la polilla pigmentada inglesa, que tardó apenas cincuenta años en cambiar de un deslustrado gris a un negro casi uniforme que ¡ le permitiera confundirse con la corteza de los árboles, oscurecidos por la contaminación industrial. Las polillas claras eran fáciles de localizar por los pájaros sobre troncos de árboles que se habían hecho más oscuros, de modo que las más oscuras sobrevivieron para engendrar polillas más oscuras todavía, que a su vez sobrevivieron."
Recorda que entre les tesis evolucionistes de Jean Baptiste de Lamarck i les de Darwin hi havia una gran diferència: Lamarck creia en la generació espontània i sobtada (mitjançant la qual, de cop i volta, una generació d'una espècie animal adquiria nous caràcters amb relació als seus ascendents directes) mentre que Darwin entenia els canvis que sofrien les espècies animals com a més lents i graduals.
Et sembla que l'exemple que esmenta l'autora del text donaria més la raó a Lamarck que no pas a Darwin? Raona la resposta i, si és possible, aporta altres exemples que confirmin que els nous caràcters poden respondre a mutacions immediates, d'una generació per l'altra.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat

Unitat 1: L'espècie humana: evolució i cultura.

5. Evolució biològica

5.4 Visió i evolució biològica de les espècies²

Visió i evolució biològica de les espècies (i 2)

“Los perros de las llanuras son ciegos al rojo y el verde; los búhos son ciegos a cualquier color (porque tienen sólo células bastoncillos), y las hormigas no ven el rojo. El ciervo que se mete en mi patio para comerse las manzanas y las rosas me ve principalmente en sombras de gris, como los conejos que se comen las fresas silvestres de mi patio trasero y me tienen tanta confianza que puedo expulsarlos con una palmada en la cola. Muchos animales ven en color, pero los colores que ven no son los nuestros. A diferencia de nosotros, algunos ven en infrarrojos, con ojos de tipo radicalmente distinto de los nuestros (compuestos, iridiscentes, tubulares o en el extremo de antenas). El mundo que tienen enfrente no es como el nuestro. Los filmes de terror quieren convencernos de que el ojo compuesto de la mosca hace que vea la misma imagen repetida muchas veces, pero actualmente los científicos han tomado fotografías a través de ojos de insectos, y sabemos que una mosca ve una imagen única y completa, como nosotros, sólo que muy curvada. Suponemos que los insectos y demás animales no ven muy bien, pero los pájaros pueden ver las estrellas; algunas mariposas pueden ver en el espectro ultravioleta, y algunas medusas crean su propia luz para ver. Las abejas pueden calcular la medida del ángulo en que la luz da sobre sus fotorreceptores, y localizar a partir de él la posición del sol en el cielo, aun en un día parcialmente nublado. Hay orquídeas que se parecen tanto a abejas, que éstas tratan de aparearse con ellas distribuyendo polen en el proceso. Esta adaptación compleja y extremista no funcionaría si la visión de las abejas fuera mala.”

Diane Ackerman

Ackerman, Diane

1993. *Una historia natural de los sentidos*, Barcelona: Anagrama: p. 307.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. A partir del text observa com la capacitat de visió de les espècies depèn molt de la seva evolució biològica i formes d'adaptació al medi natural.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat

Unitat 1: L'espècie humana: evolució i cultura.

5. Evolució biològica

5.5 Sentits i evolució de l'espècie humana

Sentits i evolució de l'espècie humana

Las especies desarrollan sentidos sintonizados con diferentes programas de supervivencia, y es imposible introducirnos en el campo sensorial de cualquier otra especie. Hemos desarrollado nuestros peculiares modos humanos de percibir el mundo para responder a las demandas de nuestro entorno. La física pone el límite, pero la biología y la selección natural determinan dentro de qué posibilidades sensoriales se inscribirá un animal. Cuando los científicos, filósofos y ciertos comentaristas hablan del mundo real, están hablando de un mito, de una ficción conveniente. El mundo es una construcción del cerebro basada en la información sensorial recibida, y esa información es apenas una pequeña parte de toda la que está disponible. Podemos modificar nuestros sentidos mediante detectores, prismáticos, telescopios y microscopios, ampliando así nuestro horizonte sensorial, y hay instrumentos que nos permiten transformarnos en una clase de predador sensorial que la selección natural nunca se propuso que fuéramos. Los físicos explican que las moléculas se mueven sin cesar: este libro, en realidad, está retorciéndose bajo los dedos del lector. Pero no vemos ese movimiento a nivel molecular, porque desde el punto de vista de la evolución no es importante que lo veamos. Nos es dada sólo la información sensorial que necesitamos para sobrevivir.

La evolución no nos ha sobrecargado con habilidades innecesarias. Por ejemplo: podemos utilizar números hasta millones y trillones, pero básicamente estas grandes cantidades no tienen sentido para nosotros. Son muchas las cosas de las que no disponemos porque no forman parte de nuestro fondo evolutivo primordial.

Curiosamente, los animales unicelulares pueden tener un sentido más realista del mundo que los animales superiores, porque responden a todo estímulo con el que tropiezan. Nosotros, en cambio seleccionamos sólo unos pocos. El cuerpo corrige y recorta la experiencia antes de enviarla al cerebro para la contemplación o la acción. No toda ráfaga de viento hace que se erice el vello del antebrazo. No todo resplandor de la luz solar se registra en la retina. No todo lo que sentimos lo sentimos con el vigor necesario como para enviar un mensaje al cerebro; el resto de las sensaciones se disuelven sin decirnos nada. Mucho se pierde en la traducción o es censurado, y en todo caso nuestros nervios no se disparan todos al mismo tiempo. Algunos se mantienen en silencio mientras otros responden. Esto, dada la complejidad del mundo, hace que nuestra visión del mismo sea un tanto simplista. La finalidad del cuerpo no es la verdad, sino la supervivencia.

Diane Ackerman

Ackerman, Diane

1993. *Una historia natural de los sentidos*, Barcelona: Anagrama: p. 348 - 349.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Fes un resum esquemàtic dels principals continguts i afirmacions d'aquest text.
2. Explica què pot voler dir l'autora quan sosté que "El mundo es una construcción del cerebro basada en la información sensorial recibida".
3. Què significa que "La evolución no nos ha sobrecargado con habilidades innecesarias"?
4. Estàs temptat de pensar que si els éssers humans captéssim un espectre més ampli de la realitat, encara ens hauríem adaptat millor a la naturalesa? Reflexiona-hi i elabora per escrit la teva resposta.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat.

Unitat 1: **L'espècie humana: evolució i cultura.**

6. Evolució cultural

6.1 Tenir memòria històrica

Primo Levi és un escriptor italià d'origen jueu. Levi va ser deportat al camp de concentració d'Auschwitz i a un camp de treball d'aquesta zona. Va aconseguir sobreviure. L'any 1947 va publicar el llibre *Si això és un home*, un material de primer ordre per testimoniar les miserables condicions en què malviuen els presoners dels camps de concentració nazis. Llegeix el següent fragment que presenta la reflexió que Levi fa al voltant de la conveniència d'explicar què va succeir durant l'Alemanya nazi..

Tenir memòria històrica

“Això DE QUÈ HEM PARLAT i parlarem és la vida ambigua del *Lager*³. D'aquesta manera tan dura, empesos cap al fons, han viscut molts homes dels nostres dies, però cada un d'ells durant un temps relativament curt; per la qual cosa potser podem preguntar-nos si realment val la pena, i si està bé, que d'aquesta excepcional condició humana en quedi alguna memòria.

Estem en condicions de respondre aquesta pregunta afirmativament. En efecte, estem persuadits que cap experiència humana està mancada de sentit i és indigna d'anàlisi, i que fins d'aquest món particular de què estem parlant se'n poden extreure valors fonamentals, tot i que no sempre siguin positius. Voldríem que es considerés com el *Lager* ha estat, també i notablement, una gegantina experiència biològica i social.”

Primo Levi

Levi, Primo

1996. *Si això és un home*, Barcelona: Edicions 62, p. 50-54

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. En quin sentit es pot dir que el *Lager* ha estat una “gegantina experiència biològica i social”?
2. Creus que, sense informació, els ciutadans poden ser més lliures? Raona la resposta.
3. Creus que per argumentar cal tenir informació? Raona la resposta

---

³ Camp de treball nazi. (Nota de l'autor d'aquest Projecte).

4. Creus, com Primo Levi, que cal tenir memòria dels períodes històrics i, per tant, tenir present què va succeir a l'Alemanya nazi? Per què? Raona la teva resposta
5. Creus que es pot afirmar que l'ésser humà aprèn dels errors del passat? Creus que, en aquest sentit, en el marc de la història de la humanitat es pot parlar d'evolució cultural i política? Raona i –si pots– exemplifica la resposta.

Situació:
Crèdit 1: L'ésser humà i la societat
Unitat 1: **L'espècie humana: evolució i cultura.**
6. Evolució cultural
6.2 Evolució cultural de l'ésser humà

Llegeix el text següent:

Evolució cultural de l'ésser humà

“L’home, en l’estat més bàrbar en què ara es troba, és l’animal més dominant que mai hagi existit. S’ha estès més enllà que qualsevol altra forma altament organitzada i tots els altres se li han sotmès. Aquesta immensa superioritat la deu a les facultats intel·lectuals, als costums socials que el porten a ajudar i defensar els semblants, i a l’estructura corporal. La summa importància d’aquests caràcters ha estat demostrada per l’arbitratge final de la lluita per la vida. Mitjançant els poders intel·lectuals ha aparegut el llenguatge articulat, i ara depèn, sobretot, d’aquest meravellós avenç. Ha inventat i emprat distintes armes, eines, paranys, etc., amb què es defensa, captura preses i caça menjar. Ha fet rais i canoes per arribar a illes veïnes fèrtils o pescar. Ha descobert l’art de fer foc, que el permet fer digeribles les arrels més dures i fibroses, i innòcues les arrels i herbes verinoses. Aquesta darrera descoberta, probablement la més important després del llenguatge, prové de l’inici de la història. Aquests invents, que han portat l’home en estat més bàrbar a ser tan preeminent, són el resultat directe del desenvolupament dels poders d’observació, memòria, curiositat, imaginació i raonament”.

Charles Darwin

Darwin, Charles

1993. *L’origen de l’home*, Barcelona: Edicions científiques catalanes, vol. I, p. 132 – 133 , traducció: Josep Eyazcue.

Taula d’activitats.

Grau de dificultat:3

4. Charles Darwin sosté que la immensa superioritat de l'ésser humà, amb relació a les altres espècies animals, ve donada –entre altres factors– per la seves facultats intel·lectuals. Hi estàs d’acord, amb aquesta afirmació? Aporta proves que reforcin la teva opinió.
5. Exposa exemples que demostrin que l'ésser humà *ajuda i defensa els semblants*.

6. Per què l'estructura corporal de l'ésser humà ha estat tan important per decidir la seva superioritat amb relació a les altres espècies animals? Aporta exemples que reforcin i concretin la teva resposta.
7. Hi estàs d'acord, amb què l'ésser humà depèn del llenguatge? Raona la teva resposta.
8. A partir del text que has llegit de Darwin, creus que es pot afirmar que la història de l'ésser humà representa una constant evolució cultural? Pensa bé la teva opinió i matisa-la. Contrasta-la –per mitjà d'una lectura pública– amb la dels altres companys.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat

Unitat 1: L'espècie humana: evolució i cultura.

6. Evolució cultural

6.3 El medi condiciona la cultura?

Breu sinopsi del film "Nanook, l'esquimal":

"Nanook, l'esquimal" (1922) és una de les obres mestres del cinema documental filmat per Robert J. Flaherty. Amb aquest document, Flaherty volia conservar la memòria de vida dels antics esquimals.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. A partir del fragment que heu vist, discutiu en grup: ¿el medi condiciona la nostra cultura i els nostres sistemes de subsistència?

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat

Unitat 1: L'espècie humana: evolució i cultura

6. Evolució cultural

6.4 Mostres d'evolucions culturals diferents

MOSTRES D'EVOLUCIONS CULTURALS DIFERENTS

Breu sinopsi del film "A la recerca del foc":

Aquest film de Jean-Jacques Annaud, rodat l'any 1981, narra la vida d'una tribu, els ulam, que hipotèticament va existir ara fa uns 80.000 anys en ple període del Paleolític Mitjà. El film és un exemple constant d'allò que s'ha anomenat el període d'hominització. I de l'esreta relació entre el perfeccionament del llenguatge i la millora de les facultats de domini de la naturalesa per part de l'ésser humà. Allò preferible és veure el film sencer i analitzar-lo des de la perspectiva del procés d'hominització o des de la recreació d'un hipotètic procés d'aparició i complexificació del llenguatge.

Mireu el següent fragment del film, en què els tres expedicionaris que han sortit a la recerca del foc entren en contacte amb una tribu molt més evolucionada que la seva.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Treballeu en grup. A partir del fragment que heu vist, assenyalau les característiques que indiquen que la tribu de la noia està molt més evolucionada culturalment que la tribu dels tres expedicionaris. Analitzeu cadascun d'aquests exemples.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat

Unitat 1: L'espècie humana: evolució i cultura

6. Evolució cultural

6.5 Relació cultural i evolució cultural

RELACIÓ CULTURAL I EVOLUCIÓ CULTURAL

Breu sinopsi del film "A la recerca del foc":

Aquest film de Jean-Jacques Annaud, rodat l'any 1981, narra la vida d'una tribu, els ulam, que hipotèticament va existir ara fa uns 80.000 anys en ple període del Paleolític Mitjà. El film és un exemple constant d'allò que s'ha anomenat el període d'hominització. I de l'esreta relació entre el perfeccionament del llenguatge i la millora de les facultats de domini de la naturalesa per part de l'ésser humà. Allò preferible és veure el film sencer i analitzar-lo des de la perspectiva del procés d'hominització o des de la recreació d'un hipotètic procés d'aparició i complexificació del llenguatge.

Mireu el següent fragment del film, en què els tres expedicionaris que han sortit a la recerca del foc ja han arribat allà on és la seva tribu i aprofitaran els coneixements que han obtingut d'una altra tribu més avançada —la de la noia que els acompanya—.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Treballeu en grup. A partir del fragment que heu vist, discutiu per què serveix el contacte cultural. Plantegeu-vos també quin és l'origen cultural de molts dels coneixements que tenim avui dia. Assenyaleu també quins són els perills que intenten frenar l'intercanvi d'informació entre grups humans.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat.

Unitat 1: **L'espècie humana: evolució i cultura.**

7. L'aprenentatge humà

7.1 Per pensar-hi

Llegeix el següent aforisme, atribuït a Confuci (filòsof xinès del segle VI a.C.):

Per pensar-hi

“Aprendre sense pensar és inútil. Pensar sense aprendre, és perillós”.

Confuci

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

- 1 Creus que aprenem coses sense pensar? Creus que aprenem coses que no fomenten la nostra capacitat de pensament? Si contestes afirmativament, exposa alguns exemples que reforcin la teva posició.
- 2 Per què aprendre sense pensar és inútil?
- 3 Creus que hi ha gent que pensa aprendre? Si contestes afirmativament, exposa alguns exemples que reforcin la teva posició.
- 4 Per què és perillós pensar sense aprendre? Pensa-hi.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat

Unitat 1: L'espècie humana: evolució i cultura

7. L'aprenentatge humà

7.2 La duresa de certs aprenentatges

La duresa de certs aprenentatges

Breu sinopsi del film “El miracle d’Annie Sullivan”:

“El miracle d’Annie Sullivan”:, pel·lícula del director Arthur Penn, rodada el 1962, narra el cas real de Hellen Keller, que als divuit mesos d’edat sofreix una congestió cerebral i queda cega, sorda i muda. Durant set anys els seus pares acudeixen a metges i educadors, fins que, sense trobar solució per poder comunicar-se amb la seva filla, algú els recomana que contractin la jove professora Annie Sullivan, que domina el llenguatge dels sordmuts i que fa poc —després de moltes operacions— ha començat a recobrar la vista. Les primeres relacions entre Hellen Keller i Annie Sullivan no són gens fàcils: la nena està consentida, i la professora no li consenteix res perquè vol que sigui autònoma. La tensió del film es basa en el fet que l’educadora s’ha d’imposar i ha de fer progressos lents perquè la nena aprengui el llenguatge dels sordmuts; aquesta actitud de l’educadora desvetlla suspicàcies en els pares de la nena, que no comprenen que la nena està a punt de poder comunicar-se.

Finalment Hellen Keller, després d’una enrabiada amb l’educadora, sortirà a fora de la casa i es produirà el miracle: començarà a parlar. Hellen Keller, que acabaria parlant cinc idiomes i fent diverses carreres universitàries, sempre més va estar molt agraïda de l’actitud de la seva educadora.

Mireu aquest fragment del film, en què es mostra una de les primeres sessions d’educació que Annie Sullivan infringeix a la nena Hellen Keller:

Taula d’activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Treballeu en grup. Analitzeu aquesta *sessió d’aprenentatge* i indiqueu –explicant per què– què és allò que us sembla correcte i què és allò que us sembla incorrecte.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat

Unitat 1: L'espècie humana: evolució i cultura

7. L'aprenentatge humà

7.3 La duresa de certs aprenentatges²

LA DURESA DE CERTS APRENTATGES

Breu sinopsi del film *El miracle d'Annie Sullivan*:

El miracle d'Annie Sullivan., pel·lícula del director Arthur Penn, rodada el 1962, narra el cas real de Hellen Keller, que als divuit mesos d'edat sofreix una congestió cerebral i queda cega, sorda i muda. Durant set anys els seus pares acudeixen a metges i educadors, fins que, sense trobar solució per poder comunicar-se amb la seva filla, algú els recomana que contractin la jove professora Annie Sullivan, que domina el llenguatge dels sordmuts i que fa poc —després de moltes operacions— ha començat a recobrar la vista. Les primeres relacions entre Hellen Keller i Annie Sullivan no són gens fàcils: la nena està consentida, i la professora no li consenteix res perquè vol que sigui autònoma. La tensió del film es basa en el fet que l'educadora s'ha d'imposar i ha de fer progressos lents perquè la nena aprengui el llenguatge dels sordmuts; aquesta actitud de l'educadora desvetlla suspicàcies en els pares de la nena, que no comprenen que la nena està a punt de poder comunicar-se.

Finalment Hellen Keller, després d'una enrabiada amb l'educadora, sortirà a fora de la casa i es produirà el miracle: començarà a parlar. Hellen Keller, que acabaria parlant cinc idiomes i fent diverses carreres universitàries, sempre més va estar molt agraïda de l'actitud de la seva educadora.

Mireu aquest fragment del film, en què es mostra una de les sessions d'educació que Annie Sullivan infringeix a la nena Hellen Keller:

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

- 1 Trebal·leu en grup. Analitzeu aquesta sessió d'aprenentatge i indiqueu –explicant per què– què és allò que us sembla correcte i què és allò que us sembla incorrecte.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat
Unitat 1: L'espècie humana: evolució i cultura.
8. Raça
8.1 Raça i racisme

Llegeix el text següent de Francesco i Luca Cavalli Sforza:

Raça i racisme

M'explicava el meu pare que havia vist al port de Nova York, després de la Primera Guerra Mundial, en els cartells que anunciaven la demanda de treballadors, que s'oferia un salari màxim per als obrers blancs, inferior per als italians i encara més baix per als negres. Després de cent anys d'invitacions als emigrants de totes les nacions («Doneu-me la vostra gent pobra i cansada que aspira a la llibertat, els desheretats que omplen les vostres platges...»), es pot llegir esculpit a la base de l'Estàtua de la Llibertat), començava a ressorgir el racisme, que a Europa va determinar les tragèdies tristament famoses, però que també als Estats Units va aconseguir un èxit polític important amb les propostes «eugèniques». Es tractava d'un programa de millora de l'espècie humana que intentava afavorir la reproducció dels «millors» i reduir la dels «incapaços». Als anys vint, els eugènics americans van llançar una campanya de premsa i d'intervencions al congrés nord-americà per obtenir l'aprovació de lleis racistes i de quotes d'immigració que limitessin severament l'ingrés a gairebé tots els immigrants, excepció feta dels europeus del nord. Aquests, però, normalment estaven molt bé a casa seva, i molt pocs tenien interès a emigrar.

Els eugènics adduïen que molts immigrants eren deficientment mentals i recitaven els resultats numèrics dels quocients d'intel·ligència per provar que la immigració dels països de l'Europa meridional i oriental omplia els EUA d'estúpids. Molts dels emigrants dels països sota acusació eren completament il·letrats. Les regions del sud d'Itàlia, que contribuïen en una part amplíssima a l'emigració, tenien percentatges d'analfabetisme altíssims a principi de segle.

Els eugènics d'aquella època van demostrar ser científicament incompetents, però molt eficients políticament, i van obtenir l'aprovació de les lleis proposades. Com a disculpa parcial d'un d'ells, Carl Brigham, s'ha de dir que es va adonar (encara que massa tard) que els estudis dels eugènics no havien aportat cap prova que les diferències d'intel·ligència i de comportament entre immigrants i residents fossin d'origen hereditari, i en una anàlisi crítica sintètica publicada el 1930 va declarar que «un dels més pretensiosos d'aquells estudis de comparació entre races», el seu!, «no tenia cap fonament». El líder científic del grup dels eugènics era C.B. Davenport, fundador del laboratori de Cold Spring Harbor, a prop de Nova York. Juntament amb els seus col·laboradors es va dedicar també a altres investigacions de genètica humana sobre caràcters comuns com la forma del nas i el color dels ulls i els cabells, que van resultar d'una qualitat absolutament menyspreable. Els temes eren difícils, i encara ho serien avui dia, però Davenport no se'n adonava. i va publicar conclusions científicament inacceptables. La recerca genètica sobre

altres organismes, en canvi, va ser desenvolupada per ments excepcionalment brillants, amb el resultat que a Amèrica, entre els geneticistes importants, es va difondre la convicció que la genètica humana no era practicable. Per sort, aquest tipus d'investigacions a Cold Spring Harbor va ser interromput abans de l'última guerra. El laboratori es va convertir en un magnífic centre d'estudi de la genètica dels diversos organismes humans.

La raça i les races

Per entendre bé el racisme és important detenir-se en el significat del terme «raça», paraula que de vegades és utilitzada, especialment en anglès, per designar tota l'espècie humana, però més freqüentment per referir-se a una subdivisió d'aquesta. Sovint es fa servir com a sinònim de nació o poble, cosa que crea notables confusions. Una definició, que he trobat al diccionari etimològic de Cortelazzo i Zolli, diu: «Conjunt dels individus d'una espècie animal o vegetal que es diferencien d'altres grups de la mateixa espècie per un o més caràcters constants i transmissibles als descendents.» L'origen de la paraula dataria del segle XV o abans, però no és del tot clara: es discuteix si prové del llatí *generatio*, o bé *ratio*, en el significat de «natura», «qualitat».

L'aspecte important, de tota manera, és que el terme es refereix a qualitats «constants i transmissibles», avui diríem determinades genèticament. Però la paraula «constant» pot crear dubtes: ¿vol dir, invariables d'un individu a l'altre, o invariables en el temps? En tots dos casos s'ha d'agafar amb cautela. Normalment no tenim informacions sobre el comportament d'un caràcter en el curs del temps; així, doncs, limitem-nos a la variabilitat entre individus, com fem avui. Per a gairebé tots els caràcters hereditaris observats, trobem que les diferències entre individus concrets són sempre més importants que les que es troben entre grups racials. Molt rarament passa el que estem habituats a veure respecte al color de la pell, que tots els individus de la raça A són foscos i tots els de la raça B són clars.

No existeix, en definitiva, una constància adequada per ratificar les definicions corrents de «raça». Distingir les races és complicat: sempre ens hem de basar en estadístiques de la freqüència de molts caràcters en molts individus, mai en un sol caràcter. I encara hi ha coses més greus; per exemple, no sabem respondre a la pregunta: ¿quantes races existeixen a la Terra?

¿Quantes races existeixen a la Terra?

Fa més de cent anys Darwin ja havia detectat amb absoluta claredat els problemes més seriosos que trobem en la definició de les races humanes. Són tan greus que preferim renunciar-hi, o si més no avisar que qualsevol llista possible està subjecta a limitacions importants.

D'una banda, Darwin s'adona que el nombre de races identificades per investigacions diferents varia moltíssim d'un científic a l'altre. Això és cert encara avui: es troben classificacions recents que enumeren des de tres fins a seixanta «races». Si volguéssim, encara en podríem trobar moltes més, però no tindria cap utilitat. Cadascuna d'aquestes classificacions és igualment arbitrària.

La dificultat ve originada, en línies generals, pel fet, també advertit per Darwin, que quan es passa d'una població a una altra de veïna hi ha molt sovint una gradualitat contínua en les variacions de tots els caràcters. L'anàlisi més precisa també mostra

que les discontinuïtats de caràcters genètics als mapes geogràfics es troben molt rarament. El canvi és a tot arreu gradual i només en algunes zones és una mica més ràpid. Això es pot observar mesurant la variació genètica per quilòmetre, un estudi possible només en regions en què la geografia dels gens sigui particularment ben coneguda (a la pràctica, avui dia, gairebé només en algunes parts d'Europa). Hi va haver la proposta d'anomenar «fronteres genètiques» les zones de variació genètica ràpida, quan és possible confirmar-la respecte a més d'un caràcter genètic. Les que s'han pogut verificar a Europa tendeixen a coincidir sovint amb les fronteres geogràfiques: cadenes muntanyoses com els Alps o els Pirineus, que, no obstant, no constitueixen una barrera completa, sinó només parcial; espais de mar importants (la genètica d'illes com Islàndia i Sardenya mostra que són ben diferents de la terra ferma); grans rius; alguna vegada fins i tot simples fronteres lingüístiques, en absència de fronteres geogràfiques o polítiques. En aquests últims casos és difícil dir si la frontera genètica és una conseqüència o una causa de la lingüística. Les fronteres genètiques determinades fins ara a Europa són, de tota manera, incompletes, i no són suficients per establir regions tancades que, si existissin, podrien ajudar a definir diferents races; es tracta només de regions definides *grosso modo*, en les quals la migració és menys freqüent, per la qual cosa a una banda i a l'altra de la frontera es crea una diversitat genètica una mica més forta, corresponent a petites diferències quantitatives.

Per totes aquestes raons la classificació en races és difícil, si no impossible, com ho és respondre a preguntes precises del tipus: ¿existeix una raça italiana?, ¿existeix una raça jueva? (...)

Racisme i races pures

(...) Ara partirem d'una definició de raça semblant, encara que no exacta, a la que hem transcrit abans: una raça és un conjunt d'individus que tenen un origen comú i conserven, per tant, una certa semblança genètica, és a dir, en els caràcters heretats per via biològica. També poden haver conservat o no una certa identitat cultural, és a dir, poden mantenir unes tradicions comunes, un llenguatge comú, una unitat política, o poden haver perdut algun d'aquests factors. Les identitats culturals són en general més peribles i les genètiques, més perdurables en el temps: per aquest motiu ens fixarem només en aquestes últimes per definir les races.

El racisme ha tingut molts orígens i moltes definicions, però sabem que els racistes es preocupen sovint per *la puresa de la raça*. Començarem parlant d'aquest aspecte, que és molt fàcil d'eliminar. no existeixen races pures i si s'intentés crear-les resultarien molt poc atractives.

Hi ha una manera molt fàcil d'adonar-se'n. Si estudiem un sistema genètic qualsevol, hi trobarem sempre un grau elevat del que s'anomena *polimorfisme*, és a dir, varietat genètica: significa que cada gen presenta formes diferents.

Això és tan vàlid per a poblacions petitíssimes com per al conjunt de la població europea, per a una nació sencera com per a una ciutat o un poble petit. . Les proporcions dels gens A, B, O, per exemple, varien de poble a poble, de ciutat a ciutat, de nació a nació, però no d'una manera extrema: en cada microcosmos trobarem una composició genètica comparable a la del conjunt, encara que sigui una mica diferent. Podem analitzar la classe rica o bé la pobra, els blancs o els

negres: sempre hi trobarem el mateix fenomen. ¿Quin sentit té parlar de «puresa» d'una raça, si totes les poblacions, per petites que siguin, contenen molta varietat? Si canviem de continent trobarem xifres una mica diferents pel que fa a la proporció dels diversos tipus de gens, però, sempre, tots els microcosmos tendiran a reproduir el macrocosmos.

Així doncs, res de puresa genètica: aquesta simplement no existeix en les poblacions humanes. La puresa genètica es podria obtenir —però només fins a cert punt— a través d'un programa de cria que preveïés un encreuament continu entre parents molt pròxims (que en l'home estan prohibits per la llei): com el matrimoni entre germans, o entre pares i fills, etc. Caldria, però, continuar amb aquest tipus d'encreuaments durant vint o trenta generacions, i fins tot així no s'aconseguiria obtenir una línia perfectament «pura», en la qual la variabilitat genètica hagués desaparegut. S'hi pot arribar, d'una manera no perfecta, en els animals, però sabem que comporta una greu esterilitat, per la qual cosa és difícil mantenir vives les línies generades d'aquesta manera.

El més adequat és justament el contrari: per assegurar fertilitat i salut normals, cal evitar els matrimonis entre parents pròxims, o almenys mirar que no siguin gaire freqüents. En general, es dona una robustesa més gran en els descendents d'encreuaments entre persones d'orígens diferents, fins i tot de races profundament diferents, i no existeix cap desavantatge biològic conegut en els matrimonis interracials.

El racisme

El racisme és la convicció que una raça és biològicament superior a les altres. D'aquí sorgeix aquesta preocupació dels racistes: per «mantenir la puresa de la raça», perquè aquesta superioritat no desaparegui ni disminueixi. Però sabem que no hi ha cap raça pura: el manteniment de la puresa és, doncs, una preocupació absurda. El fet que gairebé tots els que han nascut a les regions escandinaves siguin rossos, o que gairebé tots els àrabs siguin morenos, no significa, efectivament, que pel que fa a altres caràcters hi hagi una «puresa» similar. L'homogeneïtat només vol dir que pel que fa a aquest caràcter, i potser molt pocs altres, s'ha donat molt probablement una selecció natural deguda al clima. Respecte a tots els altres gens, els individus rossos són tan variables, tan «impurs», com els qui pertanyen a poblacions no escandinaves. De la mateixa manera, la selecció de gossos o cavalls o altres tipus d'animals per l'homogeneïtat de caràcters visibles com el color del pèl, la forma del cos o de les seves parts, o de característiques com l'excel·lència de l'olfacte en gossos o porcs, la velocitat en gossos i cavalls, o la capacitat dels gossos de pastor per vigilar les ovelles, deixa immutada la gran variabilitat individual pel que fa a tots els altres caràcters. El criador que porta massa enllà l'homogeneïtzació d'aquestes races per mitjà d'encreuaments entre parents pròxims, amb l'esperança de «purificar-les», corre el risc de perdre la raça a causa del descens de la fecunditat i, en general, de la vitalitat,

Avui estem plenament convençuts de la impossibilitat que existeixin races pures i perfectes, però en el passat el fals ideal de la puresa de la raça va ser present a la

base de moltes teories, que eren errònies però que han tingut una influència històricament important.

Val la pena recordar la que va formular un francès del segle passat, el comte Joseph Arthur de Gobineau. Va començar la seva carrera com a secretari d'un famós assagista i home polític francès, Alexis de Tocqueville; va ser diplomàtic en diferents seus i autor de molts llibres. En el seu *Assaig sobre la intel·ligència de les races humanes* (1853-55) va exposar la idea que la rasa superior era la representada pels alemanys, ja que mantenia que eren els descendents d'un poble mític, els aris. Quan busca una causa de la decadència de les civilitzacions, manté que l'ha trobat en les barreges ètniques, que haurien reduït la vitalitat de la raça i n'haurien augmentat la corrupció. Gobineau va ser en un cert sentit l'iniciador del mite en què es van inspirar Wagner, Nietzsche i el mateix Hitler.

El racisme és, de tota manera, més vell que aquestes ideologies i probablement tan antic com la humanitat. Normalment, cadascú pensa que la raça millor és la pròpia, si s'entén per raça el propi grup social, independentment del fet que el que admirem més en els nostre grup siguin trets biològics (ens sentim més bells o millor que els altres) o socioculturals (la vida és més agradable a casa nostra que en altres llocs). Normalment no es fa l'esforç de separar biologia i cultura i és molt freqüent l'error de considerar-les una sola cosa. En l'època de Gobineau, de tota manera, hauria estat molt difícil de distingir-les.

En un temps més llunyà, els grecs consideraven amb menyspreu qualsevol estranger: els anomenaven «bàrbars», és a dir «balbucejants», perquè no sabien parlar grec. Però probablement en qualsevol grup ètnic sempre ha existit un orgull de grup que ha fet difícils les comparacions objectives. Com a racista, però, Gobineau tenia una rara distinció: no donava la preferència al seu poble, sinó a un altre, l'alemany. Tanmateix, és veritat que els francesos del nord-est i molts aristòcrates es poden vantar, amb raó o sense, d'una descendència dels bàrbars germànics que després de la caiguda de l'Imperi Romà van envair el nord del país, els francs. També els anglesos poden argumentar una descendència germànica a partir de les invasions anglosaxones. Un anglès, Houston Stewart Chamberlain, que es va casar amb la filla de Wagner, es va convertir en un gran animador dels alemanys i propagandista del mite ari.

Aquest mite, d'altra banda, és una invenció recent. El terme «ari» va aparèixer a la lingüística el segle passat per definir els llenguatges indis. L'arrel indoeuropea *ari* significa capítost, noble (d'aquí ve *aristòcrata*). Hitler es va anomenar de la paraula, però potser n'hauria triat una altra si n'hagués conegut el veritable origen: els indis són certament més diferents dels rossos nòrdics del que ho són, per exemple, els jueus que ell havia decidit odiar per damunt de qualsevol altre grup.

Tothom sap (i preguem als qui no ho sàpiguen que es documentin a fons!) quin caire va agafar el racisme alemany quan Hitler es va fer l'amo absolut d'Alemanya. Es podia esperar que la lliçó s'hauria après per sempre, però els diaris d'aquests últims anys i mesos ens demostren d'una manera cada cop més tràgica com és de fàcil oblidar el passat i repetir els mateixos errors.

Avui tot Europa està vivint una recrudescència del racisme a gran escala, fins i tot en llocs on no havia existit mai o era extremadament rar. ¿No n'hi va haver prou amb els sis milions de jueus exterminats als camps de concentració nazis? Hi ha

fins i tot qui intenta mantenir que no van existir mai. ¿Com és possible? ¿Hem d'arribar a la conclusió que el racisme és una malaltia social inextirpable, que ens turmentarà per sempre?

Luca Cavalli-Sforza i Francesco Cavalli Sforza

Cavalli-Sforza, Luca

Cavalli-Sforza, Francesco

1994. *Qui som. Història de la diversitat humana*, Barcelona: Enciclopèdia catalana, p. 247-259.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Creus que és just que, amb relació a la raça a la que pertanyi el treballador, es paguin sous diferents? Raona bé el teu posicionament.
2. Creus que a Catalunya i a la totalitat de l'estat espanyol hi ha lleis que podrien ser afavoridores del racisme? Raona la teva resposta.
3. Què signifiquen aquestes paraules del text "Per a gairebé tots els caràcters hereditaris observats, trobem que les diferències entre individus concrets són sempre més importants que las que es troben entre grups racials"?
4. D'acord amb les tesis que formulen els autors del text: ¿creus que és senzill parlar de diversitat racial? Argumenta la teva resposta.
5. Al text, podem llegir: "Les identitats culturals són en general més peribles i les genètiques, més perdurables en el temps: per aquest motiu ens fixarem només en aquestes últimes per definir les races".
Són el mateix l'ètnia i la raça?
Enumera quines diferències hi ha entre ètnia i raça?
6. Els autors del text diuen que "no existeixen races pures i que s'intentessin crear resultarien molt poc atractives". Per què resultarien poc atractives? Hi estàs d'acord, amb l'opinió dels autors.
7. Després de llegir el text, creus que es pot parlar de *puresa racial*? Argumenta la teva resposta.
8. Per què els autors del text consideren que el racisme no té ni la més mínima base científica?
9. Creus que el racisme i la discriminació són la mateixa cosa?

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat

Unitat 1: L'espècie humana: evolució i cultura.

9. Raça

8.2 Racisme inconscient?

RACISME INCONSCIENT?

La dona amb les roselles de vellut rosa enroscades a l'or tenyit del cabell va travessar la sala atapeïda amb una manera de caminar interessant, mig de gairell, mig a saltirons, i va agafar el braç prim de l'amfitrió.

—Ja t'he atrapat!—va dir—. Ara ja no et pots escapar!

—Carai, hola—va dir l'amfitrió—. ¿Què? ¿Com estàs?

—Oh, molt bé—va dir ella—. Estic molt bé. Escolta. Vull que em facis un favor immens. ^Me'l faràs? ¿Me'l faràs, per favor? Eh, ¿per favor?

—¿De què es tracta?—va dir l'amfitrió.

—Escolta—va dir ella—. Vull conèixer Walter Williams. De veritat, és que estic boja per aquest home. Oh, quan canta! Quan canta aquells espirituals! Bé, vaig dir a Burton: «Et convé molt que Walter Williams sigui negre», li vaig dir, «o tindries una pila de raons per estar gelós.» Realment m'encantaria coneixe'l. M'agradaria dir-li que l'he sentit cantar. ¿Per què no ets un àngel i me'l presentes?

—Només faltaria—va dir l'amfitrió—. Em pensava que ja el coneixies. La festa es fa per ell. ¿On és, doncs?

—És allà, al costat de la llibreria—va dir ella—. Esperem que aquesta gent acabi de parlar-hi. Bé, crec que ets simplement meravellós, fent-li aquesta festa tan esplèndida i presentant-lo a tota aquesta gent blanca i tot això. ¿No està agraïdíssim?

—Espero que no—va dir l'amfitrió.

—Crec que és molt i molt bonic—va dir ella—. De ventat. No entenc per quins set sous no és perfectament correcte conèixer gent de raça negra. A mi no em fa res... en absolut. Però Burton... oh, és molt diferent. Bé, ell és de Virginia, i ja saps com són els d'allà.

—¿Ha vingut avui?—va dir l'amfitrió.

—No, no ha pogut—va dir ella—. Aquesta nit sóc una autèntica viuda. Quan marxava ja li he dit: «No hi ha manera de saber el que faré», he dit. Estava tan cansat que no es podia moure. ¿Eh quina pena?

—Ah—va dir l'amfitrió.

—Espera que li digui que he conegut Walter Williams!—va dir ella—. Es morirà. Oh, tenim moltes discussions sobre els negres. Li parlo no sé pas com, de tant que m'altero. «Oh, no siguis beneït», li dic. Però també he de confessar que Burton és molt més liberal que la majoria d'aquesta gent del sud. Realment els negres li agraden moltíssim. Ell mateix ho diu, que no voldria tenir criats blancs. I va tenir aquesta mainadera de color, aquesta dida negra autèntica, i se l'estima molt. Carai, cada vegada que va a casa, entra a la cuina per veure-la. Ho fa, de veritat, encara ara. L'única cosa que diu és que no té res en contra dels negres mentre es mantinguin en el seu lloc. Sempre fa coses per ells... els dona roba i què sé jo. Només diu que no seuria a taula amb un d'ells ni per un milió de dòlars. «Oh», jo li dic, «em fas venir basca, parlant així.» Sóc terrible amb ell. ¿Eh que sóc terrible?

—Oh, no, no, no—va dir l'amfitrió—. No, no.

—Sí que ho sóc—va dir ella—. Ja ho sé que sí. Pobre Burton! Ara, jo no penso pas igual. A mi els negres no em fan res. N'hi ha alguns que em fan tornar boja. Són com criatures—tan de bon tractar, i sempre riuen i canten i tot plegat. ¿NO són la gent més feliç que has vist mai? De veritat, només de sentir-los ja ric. Oh, m'agraden. Sí que m'agraden. Bé, escolta, tinc aquesta bugadera negra, fa anys que la tinc, i sento molt d'afecte per ella. És tot un personatge. 1 això sí que t'ho vull dir, jo la considero una amiga. Així és com la considero. És el que dic a Burton: «Per l'amor de Déu, tots som humans!» ¿O no?

—Sí—va dir l'amfitrió—. Ja ho crec.

—I aquest Walter Williams —va dir ella—. Crec que un home així és un veritable artista. I tant. Crec que mereix un gran reconeixement. Valga'm Déu, la música o el que sigui em fa tornar tan boja que m'és igual el color de la seva pell. Crec realment que si una persona és un artista a ningú li hauria de fer res conèixer-la. És ben bé això el que dic a Burton. ¿No et sembla que tinc raó?

—Sí—va dir l'amfitrió—. Oh, sí.

—Jo penso així—va dir ella—. És que no comprenc que la gent sigui intolerant. Estic convençuda que és un privilegi conèixer un home com Walter Williams. Sí, de veritat. No em fa absolutament res. Bé, el Bon Déu el va crear, de la mateixa manera que ens va crear a qualsevol de nosaltres, ¿no?

—Segur—va dir l'amfitrió—. Ja ho crec.

—Es el que jo dic—va dir ella—. Oh, m'enfurismo tant quan la gent és intolerant amb els negres. L'única cosa que puc fer és no dir res. S'ha d'admetre, és clar, que quan trobes un negre dolent és terrible. Però és el que dic a Burton, també n'hi ha, de blancs que són dolents, en aquest món. ¿NO?

—Suposo que sí—va dir l'amfitrió.

—M'agradaria molt que un home com Walter Williams vingués a casa un dia i cantés per nosaltres—va dir—. És clar que no el podria pas convidar per Burton, però a mi sí que no em faria res. Ah, si en canta de bé! ¿No és meravellós, la manera que tots senten la música? Sembla que la portin a dins. Va, anem a parlar-hi. Escolta, ¿què he de fer quan em presentis? ¿Li he de tocar la mà? ¿O què?

—Carai, fes el que vulguis—va dir l'amfitrió.

—Suposo que potser val més que sí—va dir ella—. No voldria que de cap manera es pensés que em fa una cosa. Crec que val més que li toqui la mà, igual que faria amb qualsevol altre. És exactament el que faré.

Van arribar on hi havia el negre jove i alt, al costat de la llibreria. L'amfitrió va fer les presentacions; el negre va inclinar el cap.

—Molt de gust—va dir.

La dona amb les roselles de vellut rosa va allargar la mà tant com va poder i la va deixar així perquè tot el món ho veiés, fins que el negre l'hi va agafar, la va estrènyer i l'hi va tornar.

—Oh, molt de gust, Mr. Williams—va dir—. ¿Com està? Fa un moment deia que m'ho he passat divinament amb les seves cançons. He assistit als seus concerts i el tenim en el gramòfon i tot. Oh, m'agrada molt!

Pronunciava amb una gran claredat, movent els llavis meticulosament, com si parlés amb un sord.

—Me n'alegro molt—va dir ell.

—Aquella cançó que canta del Water Boy em té el cor robat—va dir ella—. De veritat, no me la puc treure del cap. Al meu home li falta poc per tornar-se boig ja que no paro de taral·lejar-la ni un sol moment. Oh, és negre com plegat. ¿NO són la gent més feliç que has vist mai? De veritat, només de sentir-los ja ric. Oh, m'agraden. Sí que m'agraden. Bé, escolta, tinc aquesta bugadera negra, fa anys

que la tinc, i sento molt d'afecte per ella. És tot un personatge. I això sí que t'ho vull dir, jo la considero una amiga. Així és com la considero. És el que dic a Burton: «Per l'amor de Déu, tots som humans!» ¿O no?

—Sí—va dir l'amfitrió—. Ja ho crec.

—I aquest Walter Williams—va dir ella—. Crec que un home així és un veritable artista. I tant. Crec que mereix un gran reconeixement. Valga'm Déu, la música o el que sigui em fa tornar tan boja que m'és igual el color de la seva pell. Crec realment que si una persona és un artista a ningú li hauria de fer res conèixer-la. És ben bé això el que dic a Burton. ¿No et sembla que tinc raó?

—Sí—va dir l'amfitrió—. Oh, sí.

—Jo penso així—va dir ella—. És que no comprenc que la gent sigui intolerant. Estic convençuda que és un privilegi conèixer un home com Walter Williams. Sí, de veritat. No em fa absolutament res. Bé, el Bon Déu el va crear, de la mateixa manera que ens va crear a qualsevol de nosaltres, ¿no?

—Segur—va dir l'amfitrió—. Ja ho crec.

—Es el que jo dic—va dir ella—. Oh, m'enfurismo tant quan la gent és intolerant amb els negres. L'única cosa que puc fer és no dir res. S'ha d'admetre, és clar, que quan trobes un negre dolent és terrible. Però és el que dic a Burton, també n'hi ha, de blancs que són dolents, en aquest món. ¿NO?

—Suposo que sí—va dir l'amfitrió.

—M'agradaria molt que un home com Walter Williams vingués a casa un dia i cantés per nosaltres—va dir—. És clar que no el podria pas convidar per Burton, però a mi sí que no em faria res. Ah, si en canta de bé! ¿No és meravellós, la manera que tots senten la música? Sembla que la portin a dins. Va, anem a parlar-hi. Escolta, ¿què he de fer quan em presentis? ¿Li he de tocar la mà? ¿O què?

—Carai, fes el que vulguis—va dir l'amfitrió.

—Suposo que potser val més que sí—va dir ella—. No voldria que de cap manera es pensés que em fa una cosa. Crec que val més que li toqui la mà, igual que faria amb qualsevol altre. És exactament el que faré.

Van arribar on hi havia el negre jove i alt, al costat de la llibreria. L'amfitrió va fer les presentacions; el negre va inclinar el cap.

—Molt de gust—va dir.

La dona amb les roselles de vellut rosa va allargar la mà tant com va poder i la va deixar així perquè tot el món ho veiés, fins que el negre l'hi va agafar, la va estrènyer i l'hi va tornar.

—Oh, molt de gust, Mr. Williams—va dir—. ¿Com està? Fa un moment deia que m'ho he passat divinament amb les seves cançons. He assistit als seus concerts i el tenim en el gramòfon i tot. Oh, m'agrada molt!

Pronunciava amb una gran claredat, movent els llavis meticulosament, com si parlés amb un sord.

—Me n'alegro molt—va dir ell.

—Aquella cançó que canta del Water Boy em té el cor robat—va dir ella—. De veritat, no me la puc treure del cap. Al meu home li falta poc per tornar-se boig ja que no paro de taral·lejar-la ni un sol moment. Oh, és negre com el... Bé. Digui, ¿d'on dimonis les treu, totes les seves cançons? ¿Com les troba?

—Ostres—va dir ell—, hi ha tantes...

—Penso que li ha d'agradar moltíssim cantar-les—va dir ella—. Ha de ser més divertit... Tots aquests espirituals vells i entranyables... oh, m'agraden tant! fi ara què fa, doncs? ¿Encara segueix cantant?, ¿Per què no fa un altre concert algun cop?

—En faig un el setze d'aquest mes—va dir ell.

—Doncs hi aniré—va dir ella—. Per poc que pugui hi aniré. Pot comptar amb mi. Déu meu, ara ve tota una colla de gent que vol parlar amb vostè. Es un autèntic convidat d'honor! Oh, ¿qui és aquella noia del vestit blanc? L'he vista en algun lloc.

—Es Katherine Burke—va dir l'amfitrió.

—Valga'm Déu—va dir—, ¿aquesta és Katherine Burke? Sembla molt diferent quan no actua. Em pensava que era molt més atractiva. No sabia pas que tingués la pell tan fosca. Carai, gairebé sembla... Oh, crec que és una actriu meravellosa! ¿No creu que és una actriu meravellosa, Mr. Williams? Oh, crec que és fantàstica. ¿Vostè no?

—Sí—va dir ell.

—Oh, jo també—va dir ella—. Meravellosa. Déu meu, hem de deixar que algú altre tingui l'oportunitat de parlar amb el convidat d'honor. Bé, no se'n descuidi, Mr. Williams, per poc que pugui vindré al concert. Seré allà aplaudint-lo a base de bé. I, en fi, si no puc venir, diré a tothom que conec que hi vagi. No se'n descuidi!

—No me'n descuidaré pas—va dir ell—. Moltes gràcies.

L'amfitrió la va agafar pel braç i la va dirigir a la sala del costat.

—Oh, noi—va dir ella—. Una mica més i em moro! De veritat, t'ho prometo, ha anat de poc que no em moro. ¿Has vist quina planxa més terrible que he estat a punt de fer? Anava a dir que Katherine Burke gairebé sembla negra. M'he aturat a temps. Oh, ¿creus que se n'ha adonat?

—Em sembla que no—va dir l'amfitrió.

—Doncs gràcies a Déu—va dir ella—, perquè no l'hauria volgut fer sentir malament per res del món. És molt simpàtic. És tan simpàtic com pot ser. Ben educat i tot. Hi ha tants de negres que els dones un pam i després et trepitgen. Però ell no ho intenta pas. Suposo que té més seny. És realment simpàtic. ¿No et sembla?

—Sí—va dir l'amfitrió.

—M'ha agradat—va dir ella—. No em fa res que sigui negre. M'he sentit tan natural com amb qualsevol altra persona. Hi he parlat amb la mateixa naturalitat. Però, de veritat, amb prou feines em podia aguantar el riure. No parava de pensar en Burton. Oh, espera que sàpiga que li he dit «Míster».

Dorothy Parker

Parker, Dorothy

2003. *Arranjament en blanc i negre*, "Narracions completes", Barcelona: Quaderns Crema, p. 29 – 34, Traducció de Jordi Larios i Xavier Pàmies

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Trebal·leu en grups d'unes quatre persones. Rastreeu i exposeu totes les manifestacions racistes de la dona protagonista de la narració.
2. Analitzeu amb la totalitat de la classe si és possible que hi hagi un racisme inconscient, ja enquistat en el cor de la cultura de què forma part la persona.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat

Unitat 1: L'espècie humana: evolució i cultura.

10. Raça

8.3 Contra els immigrants

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Vegeu aquest fragment dels Simpson.
2. Treballeu en grup. Analitzeu quines són les demagògies que hàgiu sentit a dir amb la voluntat de desacreditar els immigrants i convertir-los en culpables d'alguna cosa.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat

Unitat 1: L'espècie humana: evolució i cultura.

9. Ètnia

9.1 L'ètnia esquimal

Breu sinopsi del film "Nanook, l'esquimal":

"Nanook, l'esquimal" (1922) és una de les obres mestres del cinema documental filmat per Robert J. Flaherty. Amb aquest document, Flaherty volia conservar la memòria de vida dels antics esquimals.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Documenta't sobre el concepte d'ètnia.
- 2 A partir d'aquest breu fragment, assenyala algunes de les característiques ètniques dels esquimals que s'hi poden trobar.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat

Unitat 1: L'espècie humana: evolució i cultura.

10. Ètnia

9.2 Ètnia i aculturació

Breu sinopsi del film "Nanook, l'esquimal":

"Nanook, l'esquimal" (1922) és una de les obres mestres del cinema documental filmat per Robert J. Flaherty. Amb aquest document, Flaherty volia conservar la memòria de vida dels antics esquimals.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Documenta't sobre els conceptes d'ètnia i aculturació.
2. Discussiu en grup: en les imatges que acabeu de veure, s'hi pot endevinar algun procés d'aculturació de l'ètnia esquimal. Raoneu les vostres opinions.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat

Unitat 1: L'espècie humana: evolució i cultura

9. Ètnia

9.3 Diferències ètniques i racials

DIFERÈNCIES ÈTNIQUES I RACIALS

Breu sinopsi del film "A la recerca del foc":

Aquest film de Jean-Jacques Annaud, rodat l'any 1981, narra la vida d'una tribu, els ulam, que hipotèticament va existir ara fa uns 80.000 anys en ple període del Paleolític Mitjà. El film és un exemple constant d'allò que s'ha anomenat el període d'hominització. I de l'esreta relació entre el perfeccionament del llenguatge i la millora de les facultats de domini de la naturalesa per part de l'ésser humà. Allò preferible és veure el film sencer i analitzar-lo des de la perspectiva del procés d'hominització o des de la recreació d'un hipotètic procés d'aparició i complexificació del llenguatge.

Mireu el següent fragment del film, en què els tres expedicionaris que han sortit a la recerca del foc es troben amb una tribu d'homínids que són caníbals i que tenen presoners a dos membres d'una altra tribu.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Treballeu en grup. A partir del fragment que heu vist, assenyalau totes les diferències racials i ètniques que hàgiu vist entre els membres de les tres tribus que apareixen.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat
Unitat 1: **L'espècie humana: evolució i cultura.**
10 Cultura
10.1 Cultura contra natura

Cultura contra natura

Llegeix el següent text de Sigmund Freud:

“Era a causa d'aquests molts perills amb què la natura ens amenaça que ens vam unir tot junts i vam generar cultura, la qual, entre altres coses, és pensada per fer possible la nostra existència comunal. De fet, la funció cabdal de la cultura, la seva vertadera *raó de ser*, és defensar-nos contra la naturalesa”

Sigmund Freud

Freud, Sigmund

1957. *The Future Of An Illusion*, New York: Doubleday Anchor Books, Cap. III, pàg. 22.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. En quin sentit creus que es pot dir que la cultura ens defensa de la naturalesa? Exposa exemples que ratifiquin aquesta posició.
2. Creus que la natura d'una banda, i la cultura de l'altra, són dos aspectes contraris? Raona la resposta.
3. Si cultura i naturalesa són fenòmens diferents, pot ser lliure l'ésser humà? Raona la resposta.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i La societat.

Unitat 1: **L'espècie humana: evolució i cultura**

1) Relativisme cultural

11.1) Morts per matar una vaca

MORTS PER MATAR UNA VACA

Llegeix la següent notícia:

CINCO PARIAS MUEREN LINCHADOS EN INDIA POR LA SOSPECHA DE HABER MATADO UNA VACA.

LAS VÍCTIMAS SE REFUGIARON EN LA COMISARÍA, PERO LA TURBA LOS APEDREÓ Y QUEMÓ SUS CUERPOS.

Agencias / E. De Be., Nueva Delhi / Madrid

“Una piel de vaca les costó la vida. Cinco *intocables*, la casta más baja de India, fueron linchados por una multitud de 2.000 personas el pasado martes en la ciudad de Jhajjar, a menos de dos horas de Nueva Delhi. Su crimen: la sospecha de que habían matado una vaca —el animal sagrado hindú— para obtener su piel. Las víctimas se dedicaban a desollar reses para vender el cuero. La multitud los siguió hasta el puesto de policía después de que se corriera la voz de que habían sacrificado al animal, los sacó de su refugio, los apedreó, les arrancó los ojos y los quemó.”

El comercio con los restos de las reses muertas es una práctica habitual entre las castas más bajas de India, que contratan con las autoridades municipales la eliminación de los cuerpos de los animales a cambio de quedarse con el cuero y venderlo, según confirmaron ayer fuentes de la Embajada de India en Madrid. De acuerdo con las versiones oficiales, el camión donde viajaban los intocables fue visto por un grupo de unas 500 personas que volvía de una fiesta en la localidad cercana de Dusshera. En la trasera del vehículo llevaban pieles de vacas que habían desollado. Cuando los caminantes llegaron a Jhajjar, 15 minutos después, denunciaron que el grupo de parias "estaba matando una vaca".

Dar muerte a estos animales está castigado en India por una ley especial, la Cow Slaughter Act (ley sobre el sacrificio de las vacas en inglés). Al enterarse de la noticia, acudieron a la comisaria el juez del distrito y dos sacerdotes de un templo cercano. La noticia también llegó a los dirigentes de la asociación radical hinduista Vishwa Hindu Parishad (VHP), que comenzaron la movilización de sus partidarios.

De nada les sirvió a las cinco víctimas refugiarse en el puesto de policía. La multitud, dirigida por militantes de VHP y de la organización Shiv Sena, acudió de hasta 10 poblados cercanos para perseguir a los intocables. "El linchamiento fue organizado", señaló una de las autoridades civiles del Estado indio de Haryana. El responsable de policía indicó que la turba se movilizó por medio de llamadas telefónicas, y que llevaba "cuchillos, palos, piedras y espadas". En una hora se

reunieron más de 2.000 personas, una cifra que algunos periódicos elevan hasta 4.000.

"Había militantes del VHP, y también algunos elementos antisociales", afirmó el comisario del distrito. Manchar Sumar. Dos horas después la multitud consiguió sacar a los intocables del puesto de policía. "Intentamos detenerlos, pero fuimos heridos en el proceso", se disculpaba después el magistrado. "Yo mismo tuve que refugiarme para evitar que me mataran", añadió. Los que no tuvieron tanta suerte fueron los parias, entre los que había un niño de 11 años. Con el grito de *Gau mata kijai* (¡Viva la madre vaca!), los amotinados los apedrearon, les sacaron los ojos y quemaron a dos de ellos.

Los familiares de las víctimas sostienen en cambio que fue la propia policía que encontró el cuero la que los denunció a los radicales. Según esta versión, los agentes actuaron así en venganza ante la negativa de los hombres a pagar el soborno que les exigían. También afirman que si les dejaron entrar en la comisaria no fue para protegerles, sino para retenerles hasta que llegara el grupo dispuesto a lincharles. "El jefe de policía en funciones incluso admitió que habían matado a uno de ellos en una pelea por dinero", declaró el hermano de una de las víctimas. "La policía dijo a la gente que iba por la carretera que los hombres eran musulmanes, y les animó a matarlos", añadió.

El dolor de los familiares ha aumentado ante lo que consideran "una burla" de las autoridades. La policía ha abierto una investigación para encontrar a los culpables, pero todavía no se ha detenido a nadie. En cambio, ha acusado a las víctimas de violar la ley sobre el sacrificio de las vacas. Por último, el pasado jueves, el superintendente de policía de Jhajar ordenó que se realizara la autopsia a la vaca. Con ello pretende saber si el animal estaba de verdad muerto cuando lo desollaron. "Ello explicaría la rabia de la multitud", se justificó.

Fuentes diplomáticas indias insistieron ayer en que el linchamiento era "algo inusitado". "Si no, no hubiera ocupado tanto espacio en los periódicos", declararon.

El País, 1910.2002, pàg. 32

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

- 1) Què argumentaries si, amb relació al cas que relata la notícia, algú et digués que “tot és relatiu i que tot depèn dels criteris culturals que regeixen una societat”? Hi estaries d'acord? Esmola els arguments.
- 2) Creus que hi ha situacions en què la vida d'un animal pot valer més que la vida d'una persona? Raona la resposta.
- 3) Assabenta't de què és un *intocable* en el sistema de castes de l'Índia. Creus que és just que hi hagi ètnies que tinguin més privilegis que d'altres? Per què?

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat

Unitat 1: **L'espècie humana: evolució i cultura.**

11 Relativisme cultural.

11.2 El gust s'educa culturalment

El gust s'educa culturalment

Llegeix el text següent:

“Aun cuando en los gulags soviéticos la comida principal era la sopa de hierbas, según cuenta Solzhenitsin en *Un día en la vida de Iván Denisovich*, los seres humanos no aprecian mucho la madera ni las hojas de árbol ni la hierba; la celulosa es indigerible. Tampoco nos resulta fácil comer excrementos, aunque algunos animales los adoran; ni tiza ni petróleo. Por otro lado, los tabúes culturales nos obligan a dejar de lado muchos alimentos que no tienen nada de malo. Ni judíos ni árabes comen cerdo, los hindúes no comen carne de vaca, y los norteamericanos en general no comen perro, rata, caballo, saltamontes, larvas ni otras muchas comidas con las que se deleitan otros pueblos del mundo. El antropólogo Claude Lévi-Strauss descubrió que las tribus primitivas designaban a las comidas como «buenas para pensar» o «malas para pensar». La necesidad, madre de la invención, da a luz muchos códigos de conducta. Pensemos en la «vaca sagrada», una idea tan asombrosa que ha pasado a nuestro vocabulario para señalar una cosa, hecho o persona considerados sacrosantos. Aunque la India tiene una población de alrededor de setecientos millones y una enorme necesidad de proteínas, se deja que alrededor de doscientos millones de ejemplares de ganado vacuno deambulen por las calles como deidades mientras mucha gente muere de hambre. La vaca desempeña un papel central en el hinduismo. Como explica Marvin Harris en *La vaca sagrada y el cerdo abominable*:

La protección y adoración de la vaca también simboliza la protección y adoración de la maternidad humana. Tengo una colección de coloridos almanaques indios que muestran vacas enjoyadas, con ubres hinchadas y caras de hermosas *madonnas* humanas. «La vaca es nuestra madre. Nos da leche y mantequilla. Da a luz al ternero que será el buey con que araremos la tierra y obtendremos comida.» A los críticos que se oponen a la costumbre de alimentar vacas demasiado viejas para tener terneros y producir leche, el hindú responde: «¿Usted mandará al matadero a su madre cuando sea vieja?»

No sólo la vaca es sagrada en la India: hasta el polvo bajo sus huellas es sagrado. Y según la teología hindú trescientos treinta millones de dioses viven dentro de cada vaca. Hay muchas razones que explican el desarrollo de esta peculiaridad nacional: un factor puede ser que una tierra superpoblada como la India no puede permitirse la crianza de ganado para comer, sistema que es extremadamente ineficaz. Cuando la gente come animales que se han alimentado de grano, «nueve de cada diez calorías y cuatro de cada cinco gramos de proteína se pierden para el consumo humano». El animal consume la mayor parte de los nutrientes. De ahí que el vegetarianismo pueda haber evolucionado como un remedio, y haberse

convertido en ritual mediante la religión. «Creo que la emergencia del budismo estuvo relacionada con el sufrimiento de las masas y el empobrecimiento ambiental», escribe Harris, «porque hacia la misma época aparecen en la India varias religiones semejantes en su mandamiento de no matar.» Entre ellas el jainismo, cuyos sacerdotes no sólo se ocupan de atender a gatos y perros callejeros, sino que tienen un cuarto separado en sus chozas para los insectos. Cuando caminan por la calle, un asistente va delante barriendo los insectos que podrían caer bajo sus pies, y utilizan mascarillas de gasa para no inhalar accidentalmente un mosquito u otro insecto.

Hay un tabú que está en lo más alto de la escala de lo prohibido e impensable: el canibalismo. La idea del canibalismo está tan lejos de nuestras vidas ordinarias, que podemos emplear sin problemas el eufemismo comer en un contexto sexual y nadie pensará que hablamos literalmente. Pero los omnívoros pueden comer cualquier cosa⁴, incluso unos a otros, y la carne humana es una de las mejores fuentes de proteínas. Los pueblos primitivos de todo el mundo se han permitido el canibalismo, siempre en términos rituales, pero a veces también como una fuente clave de las proteínas que faltaban en su dieta. Para muchos es una cuestión de caza de cabezas, exhiben la cabeza del enemigo con mucha magia y jactancia y, para no desperdiciar nada, se comen el cuerpo. En la Edad de Hierro británica, los celtas consumían grandes cantidades de carne humana. Algunas tribus de indios americanos torturaban y luego se comían a sus cautivos, y los detalles (relatados por misioneros cristianos que observaron los ritos) ponen los pelos de punta. Durante una celebración de cuatro noches, en 1487, se dice que los aztecas sacrificaron a unos ochenta mil prisioneros, cuya carne fue compartida con los dioses, pero en su mayor parte devorada por una gran población hambrienta. En *El poder del mito*, el difunto Joseph Campbell, sabio observador de las costumbres de muchas culturas, habla de un ritual caníbal en Nueva Guinea que «pone en escena, en una sociedad de agricultores, el mito de la muerte, la resurrección y el consumo caníbal». La tribu entra en un campo sagrado, donde canta y toca tambores durante cuatro o cinco días, y quiebra todas las reglas en una desenfrenada orgía sexual. En ese rito de virilidad, se introduce por primera vez en el sexo a los jóvenes varones:

Hay un gran cobertizo hecho con enormes troncos apoyados en otros dos troncos erguidos. Aparece una joven adornada como una deidad, y se la hace acostar en un sitio a propósito, debajo del gran techo. Los muchachos, seis más o menos, al son de los tambores y los cánticos, tienen con ella su primera experiencia sexual, uno tras otro. Y cuando el último muchacho está en pleno abrazo, los troncos soporte son retirados y el techo cae y mata a la pareja. Se trata de la unión del macho y la hembra (...) como lo era en el comienzo. (...)

Es la unión de la concepción y la muerte. Las dos cosas a la vez.

Después la pareja es extraída de los escombros y asada y comida esa misma noche. El rito es la repetición del acto original de la muerte de un dios seguida por la obtención de comida a partir del salvador muerto.

---

⁴ En alemán, los humanos comen (*essen*), pero los animales devoran o se alimentan (*fressen*). A los caníbales, en alemán, se les llama *Menschenfresser*, es decir, humanos que se vuelven animales al comer.

Cuando el explorador doctor Livingston murió en África, sus órganos, al parecer, fueron comidos por dos de sus seguidores nativos como un modo de absorber su fuerza y su coraje. La comunión, en la Iglesia católica, representa una ingestión simbólica del cuerpo y la sangre de Cristo. Algunas formas de canibalismo eran más sanguinarias que otras. Según Philippa Pullar, los sacerdotes druidas «practicaban la adivinación acuchillando a un hombre a; la altura del diafragma, y pronosticaban el futuro por las convulsiones de sus miembros y el manar de la sangre. (...) Después (...) lo devoraban». El canibalismo no nos horroriza por una cuestión de respeto a la vida humana, sino porque nuestros tabúes sociales lo prohíben, o, como dice Harris, «el verdadero enigma es por qué nosotros, que vivimos en una sociedad que perfecciona constantemente el arte de producción masiva de cuerpos humanos para los campos de combate, encuentra a los humanos buenos para matar ; pero malos para ser comidos».⁵”

Diane Ackerman

Ackerman, Diane

1993. *Una historia natural de los sentidos*, Barcelona: Anagrama: p. 164 - 167.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Fes un llistat d'aspectes del text que exemplifiquin que el gust s'educa culturalment.
2. Creus que es pot separar el sentit del gust de qualsevol paràmetre cultural? Raona la resposta.

---

⁵ Puede hallarse una excelente exposición sobre el canibalismo y los mandatos nutricionales que lo produjeron en una variedad de culturas (aztecas, indígenas de Fidji, Nueva Guinea, norteamericanos y otros muchos), incluyendo re-latos de testigos, muy gráficos y verdaderamente horribles, en el capítulo «Co-mida humana» del libro de Harris.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat.

Unitat 1: **L'espècie humana: evolució i cultura**

12) Etnocentris,

12.1 La celebració imposible

Llegeix l'article periodístic que l'escriptor Álvaro Mutis va escriure coincidint amb la celebració espanyola del 12 d'octubre del 2002:

La celebración imposible

Existen diversas razones por las cuales, cada 12 de octubre, las naciones interesadas en la empresa del viaje de Colón caen fatalmente en un pozo de retórica estéril y de mutuos reclamos y lamentaciones que hasta hoy, cuando se cumplen 510 años de la llegada del Almirante a tierras de América, impiden que se pueda hablar con claridad y rigor sobre el asunto.

Pienso que el primer motivo de esta suerte de insalvable bloqueo es la persona misma del descubridor —si lo fue, que ya sobre eso existen dudas— en la cual se centra buena parte de las anuales festividades. El turbio espectro de este hombre sin patria conocida, las huellas de cuya vida él o sus descendientes se encargaron de borrar con sospechosa eficacia, pesa sobre la hazaña de navegación que realizó con dudosa exactitud, pero con terco empeño. La conducta posterior de Colón, ávido de retener para sí y para su familia una porción de riquezas y de esclavos aborígenes que en España se consideró, con razón, desproporcionada y brutal, lo llevó a conocer la cárcel y el oprobio. Con alguien así es bien difícil celebrar cosa alguna. No sé si Madariaga tenga razón al tratar de probar el origen judío del Almirante. Leyendo su libro uno está tentado a tomar la tesis por valedera. Lo que después se haya logrado esclarecer sobre el poco atrayente personaje es casi nada. Yo pienso que judío o catalán, genovés o gallego, el hombre era lo que hoy suele llamarse familiarmente una mala persona. Y quienes, en su familia, se encarnizaron con codicia feroz en sacar provecho de las tierras descubiertas eran algo muy cercano a unos malhechores. Todo lo que se haya dicho para tratar de cubrir de gloria a Colón es una palabrería hueca que sólo ha servido para complicar más las cosas.

El otro escollo grave para festejar este incómodo aniversario es la acusación, por parte de iberoamericanos y no pocos europeos, del genocidio cometido por los conquistadores contra las tribus que poblaban América. Insistir en esta cantilena es mostrar una inmadurez histórica alarmante. La historia del hombre sobre la tierra está constituida por una cadena ininterrumpida de genocidios implacables. Volver sobre ellos y lamentar el desastre que produjeron es tan necio como estéril. No imagino —lo he repetido en incontables ocasiones— a los franceses de hoy llorando la destrucción de la Galia romana por parte de francos, germanos y celtas. Destrucción llevada a extremos tan arrasadores que sólo cenizas quedaron de la que fue la más próspera y civilizada región del Imperio Romano. Tampoco imagino a los ingleses pasando factura a los italianos de hoy por la brutal represión que sufrieron los pictos, pobladores de las islas que hoy se llaman británicas. Todos sabemos que de esas invasiones que dejaban a su paso la desolación, el hambre y la muerte ha nacido el gran milagro del Occidente cristiano.

Sólo el más intenso racionalismo puede creer aún en que la historia es un camino ejemplar hacia el progreso y el mejoramiento del hombre. Auschwitz, Buchenwald, el Gulag e Hiroshima bastarían para abrirle los ojos a estos incautos soñadores. La especie humana sólo sabe destruir, arrasarse y emprobrarlo todo y, como toda plaga que ha intentado conspirar contra el medio que la acoge y alimenta, está destinada a desaparecer del planeta.

Finalmente, el tercer tropiezo grave para regocijarnos en esta fecha es la cándida factura que aún pasan algunos españoles, coreados por otros tantos europeos, por la herencia que dejaron en tierras de América: el idioma, la religión, el saber, el genio artístico. Olvidan quienes así piensan que todo eso que dicen haber dejado en América como tesoro invaluable —y vaya que lo es— lo recibieron, a su vez, de quienes los invadieron y ocuparon y explotaron en el pasado: fenicios, griegos, romanos, íberos, celtas y árabes. La civilización es una carrera de relevos que se paga con una cuota muy grande de "sangre, sudor y lágrimas".

Y una pregunta, para terminar, que me gustaría que alguien supiera responderme en nuestra Iberoamérica: ¿Qué hemos hecho nosotros los criollos, después de la llamada Independencia, por los auténticos herederos de las civilizaciones precolombinas? Fuera de despojarlos de sus tierras, alcoholizarlos y masacrarlos, y asesinar a quienes han alzado la voz contra ese otro genocidio, ¿qué hemos hecho? Ya sé que, en la historia, el pudor no es virtud muy acostumbrada.

Pero, por una vez, me gustaría que hubiera una respuesta a esta pregunta. Presiento un silencio sepulcral. Era de prever, pero es terrible tener que seguir viviendo con tan bárbara tartufería.

Álvaro Mutis.

Mutis, Álvaro
El País, 12.10.2002, pàg. 11.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. En el text, l'autor, Álvaro Mutis, fa la següent reflexió: "El otro escollo grave para festejar este incómodo aniversario es la acusación, por parte de iberoamericanos y no pocos europeos, del genocidio cometido por los conquistadores contra las tribus que poblaban América. Insistir en esta cantilena es mostrar una inmadurez histórica alarmante. La historia del hombre sobre la tierra está constituida por una cadena ininterrumpida de genocidios implacables. Volver sobre ellos y lamentar el desastre que produjeron es tan necio como estéril. No imagino —lo he repetido en incontables ocasiones— a los franceses de hoy llorando la destrucción de la Galia romana por parte de francos, germanos y celtas. Destrucción

llevada a extremos tan arrasadores que sólo cenizas quedaron de la que fue la más próspera y civilizada región del Imperio Romano. Tampoco imagino a los ingleses pasando factura a los italianos de hoy por la brutal represión que sufrieron los pictos, pobladores de las islas que hoy se llaman británicas. Todos sabemos que de esas invasiones que dejaban a su paso la desolación, el hambre y la muerte ha nacido el gran milagro del Occidente cristiano.”

¿Hi estàs d'acord amb aquest diagnòstic d'Álvaro Mutis? Argumenta el teu posicionament.

2. Quina opinió et mereix la següent reflexió d'Álvaro Mutis: “Sólo el más intenso racionalismo puede creer aún en que la historia es un camino ejemplar hacia el progreso y el mejoramiento del hombre. Auschwitz, Buchenwald, el Gulag e Hiroshima bastarían para abrirle los ojos a estos incautos soñadores. La especie humana sólo sabe destruir, arrasar y emprobrerlo todo y, como toda plaga que ha intentado conspirar contra el medio que la acoge y alimenta, está destinada a desaparecer del planeta.”? Argumenta el teu posicionament.
3. Álvaro Mutis escriu: “me gustaría que alguien supiera responderme en nuestra Iberoamérica: ¿Qué hemos hecho nosotros los criollos, después de la llamada Independencia, por los auténticos herederos de las civilizaciones precolombinas? Fuera de despojarlos de sus tierras, alcoholizarlos y masacrarlos, y asesinar a quienes han alzado la voz contra ese otro genocidio, ¿qué hemos hecho? Ya sé que, en la historia, el pudor no es virtud muy acostumbrada. Aclareix i tingues clar què significa *crioll*. Creus que Álvaro Mutis té raó quan fa aquest diagnòstic? Argumenta per què.
4. En el text hi ha diversos exemples històrics d'aquell fenomen que s'ha anomenat *etnocentrisme*. Indica quins exemples i explica en què consisteixen aquests etnocentrismes.
5. En el text hi ha diversos exemples d'aquell fenomen que s'ha anomenat *dessocialització*. Indica quins exemples i explica en què consisteix aquesta dessocialització.
6. Creus que és una utopia pensar en un desplegament històric en què no hi hagués explotacions ni grups humans que s'imposessin sobre altres grups humans? Raona el teu posicionament. Discutiu-ho en grup.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat

Unitat 2: **El comportament humà.**

1 Comportaments innats.

1.1 Olfacte i comportament innat

Llegeix el text següent:

Olfacte i comportament innat

“(…) La naturaleza prospera en los mestizos. El lema de la vida es mezclarse. Los científicos de Monell han podido criar ratones especiales que difieren uno de otro sólo en un gen, y observan sus preferencias sexuales. Todos eligen una pareja cuyo sistema inmunológico se combinará con el suyo para producir la cría más resistente. Lo que resulta sorprendente es que no basan su elección en la percepción de sus propios olores, sino en el recuerdo de los olores de sus padres. Nada de esto es razonado, por supuesto; los ratones se limitan a aparearse de acuerdo con sus impulsos, inconscientes de sus iluminaciones subliminales.

¿Puede ser que los seres humanos hagan lo mismo, y también sin saberlo? No necesitamos olores para marcar los territorios, establecer jerarquías, reconocer individuos o, especialmente, saber cuándo una hembra está en celo. Y aun así, basta ver el uso obsesivo del perfume y su efecto psicológico en nosotros para dejar claro que el olfato es un viejo caballito de batalla de la evolución que seguimos conservando con cariño y del que no podemos desprendernos. No lo necesitamos para sobrevivir, pero lo apreciamos al margen de toda lógica, quizá, en parte, por nostalgia de un tiempo en que éramos una parte de la naturaleza y estábamos profundamente conectados con ella. En la misma medida en que la evolución ha superado el sentido del olfato, los químicos han trabajado para restaurarlo. Y no se trata de algo que hagamos al azar; nos hundimos en los olores, nos revolcamos en ellos. No sólo perfumamos nuestros cuerpos y casas, también perfumamos casi cada objeto que entra en nuestras vidas, desde el coche hasta el papel higiénico. Los comerciantes de coches usados emplean un perfume de «coche nuevo», garantizado para predisponer a los clientes a comprar aun la chatarra en peor estado. Los agentes inmobiliarios suelen rociar con olor a «pastel recién hecho» la cocina de una casa antes de mostrársela a un cliente. En los grandes almacenes se pone un poco de «olor a pizza» en el sistema de aire acondicionado para abrir el apetito de los clientes e inducirlos a hacer una visita al restaurante. Ropa, neumáticos, tinta de rotuladores, juguetes, todo huele a perfume. Incluso se pueden comprar discos de perfume que se tocan como discos de música, salvo que lo que sueltan es aroma. Como se ha probado en muchos experimentos, si uno le da a la gente dos latas de la misma cera para muebles y sólo una de ellas con olor agradable, esas personas jurarán que la perfumada es la que encera mejor. El olor afecta en gran medida a nuestra valoración de las cosas, así como a nuestra evaluación de la gente. Incluso los productos llamados «inodoros» están, de hecho, perfumados para disfrazar los olores químicos de sus ingredientes, por lo general con un toque almizclado. En realidad, apenas un veinte por ciento de los ingresos de la industria de la perfumería proviene de perfumes

para personas; el otro ochenta por ciento procede de los perfumes destinados a los objetos entre los que vivimos. La nacionalidad influye sobre las fragancias, como han comprobado muchas compañías. A los alemanes les gusta el pino, los franceses prefieren las esencias florales, los japoneses se inclinan por aromas más delicados, los norteamericanos, por los más fuertes, y los sudamericanos los quieren más fuertes todavía. En Venezuela, los productos para limpieza de suelos contienen diez veces más fragancia de pino que los usados en los Estados Unidos. Casi todos los países comparten la necesidad de cubrir los suelos y paredes con olores agradables, especialmente con el olor de un bosque de pinos o el de una plantación de limoneros; todos quieren vivir entre perfumes.

Un pequeño comercio de la Tercera Avenida, cerca del Gra-mercy Park —como tantos otros lugares semejantes en Nueva York—, vende un amplio surtido de deleites sensoriales. Hay muchas piezas de porcelana de Port Meiron decoradas con dibujos botánicos de gran colorido y muy detallistas. El papel de escribir como el de envolver está todo hecho a mano, con las fibras e imperfecciones claramente visibles. Algunos papeles son de grano grueso, con manchitas de color. La nariz señala el camino. Unas pastillas de aceite para baño dicen oler a «lluvia de primavera» o a «Nan-tucket». ¿Cómo huele la lluvia de primavera? Es un aroma muy popular. ¿Pero acaso el más fino conocedor podría diferenciar entre el olor de la lluvia de primavera y, digamos, la lluvia de otoño o la de verano? Al apelar en primer lugar a la imaginación, el producto instala un cuadro de una lluvia de primavera en la mente, y después se inhala su perfume dulce y mineral y se piensa, quizá, en los líquenes rojizos llamados «soldado británico»(...).

Diane Ackerman

Ackerman, Diane

1993. *Una historia natural de los sentidos*, Barcelona: Anagrama: p. 59 – 60.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. El text defensa que la conducta dels éssers humans, fins sense ser-ne conscients, podria respondre a motivacions olfactives. Hi estàs d'acord, amb aquesta tesi? Raona i justifica la teva resposta.
2. Creus que Diane Ackerman, l'autora del text, és prou rigorosa quan sosté que "la nacionalidad influye sobre las fragancias, como han probado muchas compañías". Raona-ho.
3. Creus que les olors tenen un poder important sobre les teves afeccions o manies? Raona-ho

Situació:

Crèdit 1/ L'èsser humà i la societat
Unitat 2: **El comportament humà.**
13) Comportaments innats
1.2 Recuperar el coneixement innat

Recuperar el coneixement innat

Llegeix el següent fragment de l'obra *La crida del bosc*.

La crida del bosc és una obra de l'escriptor nordamericà Jack London. L'obra narra la història d'en Buck, un gos magnífic que ha nascut en una casa benestant i que un bon dia és raptat i endut cap al Nord on l'or tot just s'ha descobert. Buck es veurà forçat a arrossegar els trineus i a combatre les dures condicions meteorològiques i els maltractaments dels homes. Així comencen les dramàtiques aventures de Buck que progressivament sentirà néixer en ell l'instint que el crida cap al bosc on hi ha els llops, els seus germans salvatges.⁶

El següent text relata com Buck, després de ser raptat i obligat a perdre els sumptuosos costums que tenia amb la família noble a què pertanyia, per poder subsistir ha d'adaptar-se a la naturalesa i a la societat d'una altra manera.

"No fou l'experiència el seu únic mestre, car instints adormits es despertaren en ell, i perdia a poc a poc la civilització de les generacions domesticades. Aprengué fàcilment a batre's com els llops, els quals els seus avis oblidats havien combatut en altres temps. En les nits fredes i serenes, quan, aixecant el cap vers els estels, udolava llargament, eren els seus avantpassats, avui cendra i pols, els que a través dels segles udolaven en ell. Buck es féu seves les cadències de la melopea monòtona dels avantpassats, aquest cant que simbolitza la calma, el fred, la foscor.

La vida isolada de l'individu no representa gran cosa, en suma; i les modificacions de l'espècie deixen intacta la continuïtat de la raça amb els seus caràcters essencials, amb les seves arrels profundes i els seus instints primitius. Vet aquí per què l'antiga cançó sorgí de sobte en aquesta ànima canina i el passat ressuscità en Buck.

I tot això perquè els homes havien descobert en una regió septentrional un cert metall de color groc que cobdiciaven molt i perquè Manuel, l'ajudant de jardiner, rebia un salari que no estava a l'alçada de les seves necessitats."

---

⁶ Fragment extret de la contraportada de *La crida del bosc*, Jack London, Barcelona: La Magrana, 1995.

Jack London

London, Jack

1995. *La crida del bosc*, Barcelona: La magrana: p. 30. Traducció d'Antoni Rovira i Virgili, revisada per Alfons Tarrida.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. És evident que els humans, en la mesura que som animals, tenim instints. Creus que, de cop i volta, com Buck —el gos protagonista del text—, podríem perdre la nostra educació cultural i deixar aflorar tots els nostres instints més purs? Raona la resposta i exposa exemples de com seria un món en què els humans estiguessin sotmesos únicament als instints.
2. Jack London escriu: “La vida isolada de l'individu no representa gran cosa, en suma; i les modificacions de l'espècie deixen intacta la continuïtat de la raça amb els seus caràcters essencials, amb les seves arrels profundes i els seus instints primitius.”
Explica què signifiquen aquestes paraules.
3. Hi estàs d'acord amb l'afirmació que Jack London fa en el text remarcat a la pregunta anterior? Raona la teva resposta.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat.

Unitat 2: El comportament humà.

2. Comportaments adquirits

2.1 Comportaments adquirits i comportaments innats.

Primo Levi és un escriptor italià d'origen jueu. Levi va ser deportat al camp de concentració d'Auschwitz i a un camp de treball d'aquesta zona. Va aconseguir sobreviure. L'any 1947 va publicar el llibre *Si això és un home*, un material de primer ordre per testimoniar les miserables condicions en què malvivien els presoners dels camps de concentració nazis. Llegeix el següent fragment que presenta una reflexió de Levi sobre la condició humana.

Comportaments adquirits i coneixements innats

“Tanqui's entre filats espinosos milers d'individus diferents per edat, condició, origen, llengua, cultura i costums, i sotmeti-se'ls a un règim de vida constant, controlable, idèntic per a tots i per sota de totes les necessitats: és el més rigorós que un investigador hauria pogut crear per establir què és essencial i què és adquirit en el comportament de l'animal-home enfront de la lluita per la vida.”

Primo Levi

Levi, Primo

1996. *Si això és un home*, Barcelona: Edicions 62, p.105

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. En aquest text de Primo Levi es fa referència a una condició de vida molt específica i infrahumana: la que patien els presoners dels camps de treball nazis. Per què creus que Levi diu que en aquelles condicions de reclusió es podia destriar el que hi ha de comportament adquirit i de comportament innat en l'ésser humà? Raona la resposta.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat

Unitat 2: **El comportament humà.**

3. Bases biològiques del comportament humà.

3.1 Sistema nerviós

3.1.1 Cervell

3.1.1.1 Plasticitat del cervell humà

Plasticitat del cervell humà

Llegeix el text següent:

“Recordemos que el cerebro no es realmente muy parecido a un ordenador sino que se parece más a un ordenador que está cambiando continuamente”

Roger Penrose

Penrose, Roger

1991. *La nueva mente del emperador*, Barcelona: Grijalbo Mondadori, p. 543.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Explica què pot voler dir l'autor del text.
2. Com es pot demostrar que el cervell canvia contínuament?

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat

Unitat 2: **El comportament humà.**

4. Bases biològiques del comportament humà.

4.1 Sistema nerviós

3.1.2 Sistema nerviós central.

3.1.2.1 La transmissió neurològica del dolor.

Llegeix el text següent:

La transmissió neurològica del dolor

“De acuerdo con la teoría estructural, los impulsos nerviosos se combinan para telegrafiar esos mensajes codificados de dolor. Algunos dolores se limitan a precipitarse a la médula espinal de modo que podamos retroceder a tiempo si tocamos un metal al rojo- y a eso lo llamamos «reflejo», con lo que queremos decir que como siempre hemos sospechado, podemos actuar sin pensar y lo hacemos con frecuencia. El dolor agudo (un ligamento roto, una quemadura) duele tanto, que inmovilizaremos una parte del cuerpo lo suficiente como para que se cure. Un pinchazo en la piel puede no ser lo más doloroso, pero es lo que duele más deprisa: la señal viaja al cerebro a una velocidad de treinta metros por segundo. Las quemaduras o dolores musculares viajan más despacio (apenas dos metros por segundo). Los dolores de piernas a veces alcanzan velocidades de cuatrocientos kilómetros por hora. No prestamos atención a nuestro funcionamiento interior hasta que algo empieza a fallar, cuando empezamos a sentir hambre o dolor de cabeza o sed. Pero los científicos no se ponen de acuerdo en qué es exactamente el dolor. Algunos dicen que es una respuesta de receptores específicos a peligros específicos (sustancias químicas dañinas, quemaduras, corte, congelación), mientras otros piensan que se trata de algo mucho más ambiguo, una estimulación sensorial extrema de cualquier tipo, porque, en el delicado ecosistema de nuestro cuerpo, un exceso de cualquier cosa puede perturbar el equilibrio. De modo que, en ese sentido, el dolor es en realidad una señal de que hemos perdido la armonía con la naturaleza. Cuando sentimos dolor, duele el sitio localizado, pero responde el cuerpo entero. Empezamos a sudar, nuestras pupilas se dilatan, la presión sanguínea sube. Curiosamente, lo mismo sucede cuando estamos enfadados o asustados. En el dolor hay un profundo componente emocional. Si el daño sufrido es grave, también puede intervenir el miedo. ¿Y qué podemos decir de los individuos sadomasoquistas, que combinan el placer con el dolor?”

Diane Ackerman

Ackerman, Diane

1993. *Una historia natural de los sentidos*, Barcelona: Anagrama: p. 134 - 135.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Assenyala, a partir del text, quin és el procés de captació i transmissió del dolor.
2. Després de llegir el text ¿com definiries el dolor?

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat

Unitat 2: **El comportament humà.**

3. Bases biològiques del comportament humà.

3.2 Instints

3.2.1 Instints de supervivència.

Llegeix el text següent:

Instint de supervivència

“En sus famosos experimentos, Ivan Pavlov aplicaba a sus perros un fuerte choque eléctrico, lo que les causaba un dolor agudo. Después del choque eléctrico, les transmitía la comida todos los días para condicionarlos a asociar el choque doloroso con algo positivo. Aun cuando aumentaba la fuerza del choque, los perros movían la cola y salivaban esperando la comida. En otros experimentos, hizo que varios gatos pudieran tocar un interruptor que al mi-mo tiempo les daba una corriente eléctrica y les permitía acceder a la comida. Y descubrió que los animales estaban dispuestos a sufrir el dolor con tal de conseguir la comida.”

Diane Ackerman

Ackerman, Diane

1993. *Una historia natural de los sentidos*, Barcelona: Anagrama: p. 135.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Exposa exemples que, com els del text, manifestin el poder dels instints de supervivència.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat

Unitat 2: **El comportament humà.**

4. Bases biològiques del comportament humà.

3.4 Altres

3.4.1 Bases biològiques del comportament humà

BASES BIOLÒGIQUES DEL COMPORTAMENT HUMÀ

Oliver Sacks és un neuròleg que, amb una enorme capacitat narrativa, va decidir publicar alguns dels casos que ha conegut al llarg de la seva experiència professional. Llegeix aquesta narració publicada a l'obra *L'home que va confondre la seva dona amb un barret*:

Ray, el *tiqueur* enginyós

El 1885, Gilles de la Tourette, alumne de Charcot, va descriure la increïble síndrome que ara porta el seu nom. La «síndrome de Tourette», com es va anomenar immediatament, es caracteritza per un excés d'energia nerviosa i una gran producció d'idees i moviments extravagants: tics, espasmes, gestos peculiars, ganyotes, sorolls, llenguatge malsonant, imitacions involuntàries i compulsions de tota mena, acompanyats d'un humor estrany i una tendència als jocs histriònics i estrafolaris. En les seves formes «superiors», la síndrome de Tourette afecta tots els aspectes de la vida afectiva, instintiva i imaginativa; en les formes «inferiors», i potser més comunes, pot consistir només en uns moviments lleugerament anormals i impulsius, si bé, fins i tot en aquests casos, hi ha un component de raresa. Va ser perfectament identificada i descrita exhaustivament en els últims anys del segle passat, una època en què la neurologia tenia un esperit obert i no dubtava a combinar els aspectes orgànics amb els psíquics. Per a Tourette i els seus col·legues, era evident que qui patia aquesta síndrome estava com posseït per impulsos i instints primitius; també es tractava, però, d'una possessió amb una base orgànica, d'un trastorn neurològic molt definit (si bé encara desconegut).

En els anys immediatament posteriors a la publicació dels primers articles de Tourette es van descriure uns quants centenars de casos d'aquesta síndrome, però no es van trobar dos casos que fossin exactament iguals. Va quedar clar que hi havia formes moderades i benignes, i d'altres terriblement grotesques i violentes. També es va fer evident que algunes persones podien «agafar» la síndrome de Tourette i integrar-la dins d'una personalitat flexible, fins i tot traient profit de la rapidesa de pensament, d'associació i d'invenció que comportava; d'altres, en canvi, podien quedar autènticament «posseïdes» i no ser capaces d'adoptar una

identitat real enmig de la pressió i el caos terribles dels impulsos tourettians. Sempre hi havia, com assenyalava Luria en el cas del seu mnemònic, un conflicte entre un «allò» i un «jo».

Charcot i els seus deixebles, entre els quals hi havia Freud, Ba-binski i el mateix Tourette, van ser dels últims en la seva professió que tenien una visió conjunta de cos i ànima, «allò» i «jo», neurologia i psiquiatria. Al tombant de segle es va produir una ruptura entre una neurologia sense ànima i una psicologia sense cos, i va desaparèixer qualsevol possibilitat de comprensió de la síndrome de Tourette. Va arribar a semblar que la mateixa síndrome hagués desaparegut, i durant la primera meitat d'aquest segle gairebé no se'n va descriure cap cas. Alguns metges la consideraven una malaltia «mítica», un producte de la fèrtil imaginació de Tourette; la majoria, però, no n'havia sentit a parlar mai. Va ser tan oblidada com la gran epidèmia de malaltia de la son, als anys 20.

L'oblit de la malaltia de la son (encephalitis lethargica) i el de la síndrome de Tourette tenen moltes coses en comú. Tots dos trastorns tenien un caràcter extraordinari i increïblement estrany, almenys des de la perspectiva d'una medicina estreta de mires. Com que no es podien integrar en els marcs convencionals de la medicina, van ser oblidades i van «desaparèixer» misteriosament. Hi ha, però, una connexió molt més profunda, que ja es va entreveure durant els anys 20 en les formes hipercinètiques o frenètiques que de vegades adopta la malaltia de la son: aquests pacients, al principi de la malaltia, tendien a mostrar una agitació creixent de la ment i del cos, moviments violents, tics i compulsions de tota mena. Al cap d'un quant temps s'invertia el procés i els envaïa una «son» profund?, com si estiguessin en trànsit... i és en aquest estat que els vaig trobar quaranta anys després.

El 1969 vaig administrar L-Dopa a aquests pacients afectats per la malaltia de la son o postencefàlics. La concentració d'L-Dopa -un precursor del neurotransmissor dopamina- en el seu cervell era del tot insuficient, i l'administració d'aquest compost químic els va transformar; primer els va «despertar», i van passar de l'estupor a la salut; després els va conduir cap al pol oposat: el dels tics i el frenesí. Aquest va ser el meu primer contacte amb síndromes semblants a la de Tourette: agitacions incontrolables i impulsos violents, sovint combinats amb un humor estrafolari i bufonesc. Així va ser com vaig començar a parlar de «tourettisme», si bé mai no havia vist un sol pacient amb la síndrome de Tourette.

L'any 1971, el Washington Post, que s'havia interessat pel «despertar» dels meus pacients postencefàlics, em va preguntar pel seu estat. Jo els vaig dir: «tenen tics», i això els va induir a publicar un article sobre «tics». Després de la publicació d'aquest article vaig rebre un gran nombre de cartes, la majoria de les quals les vaig passar als meus col·legues. Però hi va haver un pacient que vaig acceptar de veure: en Ray.

L'endemà d'haver visitat en Ray, em va semblar veure tres víctimes de la síndrome de Tourette pels carrers de Nova York. Això em va desconcertar, perquè tenia entès que la síndrome de Tourette era molt insòlita. La seva incidència, pel que havia llegit, era d'un cas entre un milió... i en canvi, diria que havia vist tres persones afectades en menys d'una hora. Vaig quedar submergit en la perplexitat i l'estupefacció: podia ser que hagués passat mil vegades pel costat de persones com aquelles sense veure-les, o bé que les hagués desestimat qualificant-les

vagament de persones «nervioses», «tarades» o «espasmòdiques»? Era possible que ningú s'hi hagués fixat? Era possible que la síndrome de Tourette no fos una raresa, sinó una malaltia bastant més freqüent —potser mil vegades més- del que ens imaginàvem? L'endemà, sense fixar-m'hi especialment, en vaig veure dos més pel carrer, i aleshores vaig tenir una fantasia capritxosa, una broma privada: i si resulta -em vaig dir- que la síndrome de Tourette és molt corrent però costa d'identificar, però un cop identificada és fàcilment detectable, i es detecta constantment (Una cosa molt semblant va passar amb la distròfia muscular, que no s'havia detectat mai fins que Duchenne no la va descriure, a la dècada de 1850. Deu anys més tard, després de la primera descripció, ja se n'havien identificat i descrit tants que Charcot va dir: “Com és que una malaltia tan comuna, tan estesa i tan fàcilment identificable a simple vista, una malaltia que sens dubte existeix des de sempre, no s'ha identificat fins ara? Per què hem necessitat que el senyor Duchenne ens obrís els ulls?”). Imaginem que un individu amb la síndrome de Tourette n'identifica un altre, i aquests dos un tercer, i aquests tres un quart, fins que, amb aquesta identificació progressiva, se'n descobreix tot un grup: germans de patologia, una nova espècie a dins de la nostra, unida per una identificació i uns interessos mutus. No podria ser que, per generació espontània, es formés tota una associació de novaiorquesos amb la síndrome de Tourette?

Tres anys més tard, el 1974, vaig saber que la meva fantasia s'havia fet realitat: efectivament, s'havia fundat una Associació de la

Síndrome de Tourette (TSA). Aleshores tenia cinquanta socis; actualment, set anys després, en té uns quants milers. Aquest augment extraordinari s'ha d'atribuir als esforços de la mateixa associació si be només està composta per malalts de la síndrome i pels seus familiars i metges. L'associació ha treballat incansablement amb l'objectiu de donar a conèixer (o de «publicitar», en el millor sentit del terme) la situació dels que pateixen aquesta síndrome. Gràcies a això, la repugnància i el menyspreu de què tan sovint havien estat objecte aquests malalts s'ha convertit en un interès i una preocupació responsables que han estimulat tot tipus de recerques, tant fisiològiques com sociològiques: sobre la bioquímica del cervell de les víctimes de la síndrome; sobre els aspectes genètics i altres factors que puguin contribuir a la determinació de la síndrome, i sobre les associacions i reaccions anormalment ràpides i indiscriminades que la caracteritzen. S'han descobert unes estructures instintives i conductístiques primitives de tipus evolutiu, i fins i tot filogenètic. S'ha estudiat el llenguatge corporal, la gramàtica i l'estructura lingüística dels tics; s'han descobert coses inesperades sobre la naturalesa del llenguatge malsonant i de les bromes (uns trets també característics d'altres trastorns neurològics); s'han fet estudis -no menys importants- sobre la interacció entre les víctimes d'aquesta síndrome i els seus familiars i altres persones, i sobre els estranys contratemps que poden acompanyar aquests tipus de relacions. Els resultats dels notables esforços d'aquesta associació són part integrant de la història de la síndrome de Tourette i, com a tals, no tenen precedents: mai els afectats d'una síndrome no havien contribuït tant a obrir el camí cap a la comprensió; és la primera vegada que es converteixen en agents actius i impulsors de la comprensió i la curació del seu propi mal.

Durant els últims deu anys -sobretot gràcies al patrocini i als estímuls de l'associació- s'ha confirmat inequívocament allò que Gilles de la Tourette havia intuït: que aquesta síndrome, en realitat, té una base neurològica orgànica. L'«allò» de la síndrome de Tourette, igual que l'«allò» de la malaltia de Parkinson o el de la

corea, reflecteix el que Pavlov anomenava «la força cega del subcòrtex», una perturbació de les zones primitives del cervell que governen la «direcció» i l'«impuls». En la malaltia de Parkinson, que afecta la motricitat però no l'acció com a tal, la perturbació resideix en el cervell mitjà i en les seves connexions. En la corea -que és un caos de les quasiaccions fragmentàries-, el trastorn es localitza en els nivells superiors dels ganglis basals. En la síndrome de Tourette, que es caracteritza per una excitació de les emocions i de les passions, per un trastorn de les bases instintives i principals del comportament, sembla que la perturbació es troba a les regions més superiors del «cervell antic»: el tàlem, l'hipotàlem, el sistema límbic i l'amígdala, que és on s'allotgen els determinants bàsics, afectius i instintius de la personalitat. Així, la síndrome de Tourette -tant des del punt de vista clínic com patològic- constitueix una mena de «baula perduda» entre el cos i la ment, i se situa, per dir-ho així, entre la corea i la mania. Igual que en les poc habituals formes hipercinètiques d'encefalitis lethargica, i en tots els casos de postencefalítics hiperexcitats amb L-Dopa, els pacients que presenten la síndrome de Tourette o «tourettisme» a causa de factors diversos (atacs, tumors cerebrals, intoxicacions o infeccions) semblen tenir un excés de neurotransmissors al cervell, concretament un excés del transmissor dopamina. I, si per estimular els parkinsonians letàrgics calia un augment de dopamina i per «despertar» els meus pacients postencefalítics vam haver d'administrar-los L-Dopa -precursor de la dopamina-, als pacients frenètics i tourettians se'ls ha de reduir la concentració de dopamina amb una substància antagonista com l'haloperidol («haldol»).

Però en el cervell del pacient amb la síndrome de Tourette no hi ha únicament un excés de dopamina, com tampoc no n'hi ha únicament un dèficit en el cervell del parkinsonià. Com es podia esperar en un trastorn capaç d'alterar la personalitat, també es produeixen uns canvis molt més subtils i generals. Els camins que condueixen a la anormalitat són molt nombrosos i subtils i difereixen d'un pacient a un altre, i d'un dia a un altre en un mateix pacient. L'haldol pot ser una solució a la síndrome de Tourette, però ni aquest fàrmac ni cap altre no pot ser la solució, com tampoc l'L-Dopa és la solució del Parkinson. Qualsevol tractament farmacològic o mèdic s'ha de complementar amb uns criteris «existencials»: una sensibilitat que permeti comprendre que l'acció, l'art i el joc són essencialment saludables i lliures, i per tant oposats als purs impulsos i instints grollers, al desencadenament d'aquesta «força cega del subcòrtex» que pateixen aquest tipus de pacients. El parkinsonià que no es pot moure pot cantar i ballar, i quan ho fa s'allibera totalment de la seva malaltia; i quan el pacient tourettià, galvanitzat, canta, juga o actua, també està completament alliberat de la síndrome. En aquest cas, el «jo» surt victoriós per damunt de l'«allò».

Entre el 1973 i el 1977 -any de la mort d'A. R. Luria- vaig tenir el privilegi de mantenir correspondència amb aquest gran neuropsicòleg, i sovint li enviava observacions i gravacions sobre la síndrome de Tourette. En una de les seves cartes em deia: «Això és sens dubte d'una importància extraordinària. Comprendre una síndrome com aquesta ens ha de permetre avançar enormement en la comprensió de la naturalesa humana en general... No conec cap altra síndrome que ofereixi un interès comparable».

Quan el vaig veure per primera vegada, Ray tenia vint-i-quatre anys i estava gairebé incapacitat per uns tics múltiples d'extrema violència que li sobrevenien, com si fossin descàrregues, a intervals de pocs segons. Patia aquests atacs des dels quatre anys i estava greument estigmatitzat per l'atenció que despertaven, si

bé la seva intel·ligència, el seu talent, la seva força de caràcter i el seu sentit de la realitat li havien permès fer estudis secundaris i universitaris i ser valorat i estimat per la seva dona i per un cercle reduït d'amics.

Però des que havia acabat la carrera l'havien despatxat d'una dotzena de llocs de treball; sempre a causa dels tics, mai per incompetència. Era víctima d'unes crisis contínues que adoptaven formes i diferents; en general eren degudes a la seva impaciència, a la seva | agressivitat i al seu desvergonyiment, groller i intel·ligent alhora; el seu matrimoni s'havia vist amenaçat per exclamacions involuntàries («collons!», «merda!», etcètera) que li venien a la boca en els moments d'excitació sexual. Tenia, com molts tourettians, un sentit musical molt desenvolupat, i difícilment hauria pogut sobreviure -ni afectivament ni econòmicament- si no hagués estat un bateria de jazz de caps de setmana d'un gran virtuosisme, cèlebre per uns rampells incontrolats i extemporanis, provocats per un tic o per uns cops compulsius d'un tambor, que es convertien instantàniament en el nucli d'una improvisació desenfrenada i extraordinària; dit d'una altra manera: l'aparició d'un «intrús sobtat» li permetia treure'n partit amb uns resultats brillants. La seva síndrome també constituïa un avantatge en uns determinats jocs: mostrava una gran habilitat en el ping-pong, en part gràcies a la seva insòlita rapidesa de reflexos i de reacció, però en aquest cas també tenien un paper decisiu les «improvisacions», unes «jugades brusques, nervioses i frívoles» (en les seves pròpies paraules), tan sorprenents i inesperades que eren pràcticament incontestables.

Només s'alliberava dels tics durant el repòs postcoital o quan dormia; o quan nedava, cantava o treballava d'una manera uniforme i rítmica, i trobava una «melodia cinètica», un joc lliure de tensions, ' lliure de tics, lliure.

Sota aquella superfície bulliciosa, esclatant i bufonesca s'hi amagava un home profundament seriós, un home desesperat. No havia sentit parlar mai de l'assodació (de fet, gairebé no existia en aquella època), ni tampoc de l'haldol. Ell mateix s'havia diagnosticat la síndrome de Tourette després de llegir l'article «Tics» al Washington | Post. Quan li vaig confirmar el diagnòstic i li vaig parlar de l'haldol, es va mostrar il·lusionat però cautelós. Vaig fer la prova d'injectar-li haldol i va resultar que hi era extraordinàriament sensible: va estar pràcticament lliure de tics durant dues hores, i havent-li administrat només una vuitena part de mil·ligram. Després d'aquest assaig tan | prometedor, vaig començar a tractar-lo amb haldol i li vaig receptar un quart de mil·ligram tres vegades al dia.

Al cap d'una setmana va tornar amb un ull de vellut i amb el nas | trencat, i em va dir:

-S'ha acabat el seu haldol dels collons.

I em va explicar que, tot i ser una dosi tan minúscula, allò li havia fet perdre l'equilibri, li havia alterat la velocitat, el ritme, la increïble velocitat dels reflexos.

Com molts dels afectats per la síndrome de Tourette, se sentia ja atret per les coses que giren, sobretot les portes giratòries, d'on sortia i entrava com un llamp: sota l'efecte de l'haldol havia perdut aquesta habilitat, havia calculat malament el ritme dels seus moviments i s'havia donat un cop al nas amb la porta. A més, la majoria dels tics, en comptes de desaparèixer, simplement s'havien fet més lents i s'allargaven considerablement: es podia quedar completament «paralitzat a mig tic», com deia ell, i adoptar unes postures gairebé catatòniques (Ferenczi havia qualificat la catatònia com un estat oposat als tics, i havia proposat anomenar-los

«catatònia»). Finsí tot amb aquella dosi mínima, presentava el quadre d'un Parkinson agut: distonia, catatònia i «bloqueig» psicomotor; una reacció que semblava extremament desfavorable perquè no suggeria una insensibilitat sinó una hipersensibilitat, una sensibilitat tan patològica que potser no podia fer cap altra cosa que passar d'un extrem a l'altre: de l'acceleració i la síndrome de Tourette a la catatònia i el Parkinson, sense cap possibilitat de trobar un terme mitjà ideal.

Va quedar profundament desanimat per aquesta experiència, per aquest descobriment i per una idea que em va expressar a continuació:

-Suposem que vostè em pogués treure els tics -va dir-: què quedaria? Jo estic fet d'una successió de tics... no quedaria res.

Ni que ho digués en to de broma, semblava que tingués molt poc sentit de la pròpia identitat si no era com a *tiqueur*: s'autonomenava «el rei dels tiqueurs de Broadway», es referia a si mateix en tercera persona com «Ray, el *tiqueur* enginyós», i afegia que era tan propens «als tics graciosos i a les gràcies "ticoses"» que ja no sabia si eren una sort o una desgràcia. Em va dir que no es podia imaginar la vida sense la síndrome de Tourette, i que tampoc estava segur de si volia viure sense ella.

Això em va fer pensar immediatament en el que havia descobert en alguns pacients postencefàltics anormalment sensibles a l'L-Dopa. Havia observat que, malgrat tot, arribaven a superar aquestes sensibilitats i inestabilitats fisiològiques tan extremes portant una vida plena i fecunda: l'equilibri «existencial» o l'estabilitat d'una vida d'aquestes característiques podia vèncer un greu desequilibri fisiològic. Com que pensava que Ray també tenia aquestes aptituds i que, malgrat les seves pròpies paraules, no estava irremissiblement centrat en la seva malaltia d'una manera narcisista o exhibicionista, vaig suggerir-li que em vingués a veure un cop per setmana durant tres mesos. Li vaig dir que intentaríem imaginar la vida sense la síndrome; que explorariem (si bé només amb el pensament i el sentiment) tot allò que la vida li pogués oferir, al marge de les atraccions i atencions perverses de la síndrome; examinaríem el paper i la importància econòmica que la síndrome tenia per a ell, i com podria continuar funcionant sense ella. Explorariem tot això durant tres mesos, i després faríem una altra prova amb haldol.

Van ser tres mesos d'una exploració profunda i pacient, durant els quals (havent de vèncer sovint una gran resistència, un gran despit i una gran falta de fe en si mateix i en la vida) van sortir a la superfície tota mena de potencials humans i esperançadors: uns potencials que havien pogut sobreviure a vint anys d'una síndrome greu i d'una vida «tourettiana», amagats en el nucli més profund més sòlid de la seva personalitat. Aquesta exploració profunda, que ja per si sola era emocionant i encoratjadora, ens va donar unes certes esperances, per limitades que fossin... Però el que va passar, ei realitat, va superar totes les nostres expectatives i va demostrar que no era flor d'un sol dia, sinó una transformació permanent i dura ble de la reactivitat: quan novament li vaig administrar haldol -la mateixa dosi mínima de l'altra vegada-, va quedar alliberat dels tic però sense cap efecte secundari important, i així ha continua durant els nou anys que han passat des d'aleshores. Els efectes de l'haldol, en aquest cas, van ser «miraculosos»., però no ho van ser fins que les circumstàncies no van fer possible el miracle. Els efectes inicials havien estat gairebé catastròfics: en par per causes fisiològiques, sens dubte, però també perquè qualsevol «curació» o renúncia a la síndrome hauria estat, aleshores, prematura i econòmicament impossible. Com que patia la síndrome des dels quatre anys, Ray no tenia cap experiència d'una vida normal depenia profundament d'aquesta malaltia exòtica, que utilitzava explotava amb

naturalitat i de diverses maneres. Fins aleshores no havia estat en condicions d'abandonar la síndrome, i no puc evita de pensar que potser no hi hauria estat sense aquells tres mesos d'una preparació intensa, d'una anàlisi i una reflexió profunda i d'una concentració terriblement difícil.

Durant aquests nou anys, en general, en Ray ha viscut feliç: h, experimentat un alliberament que supera qualsevol expectativa Després d'estar vint anys confinat en el seu tourettisme, obligat pe la fisiologia a dur a terme actes incongruents, ara té una llibertat un camp d'acció que no s'hauria pogut imaginar mai (o que nomé eren teòricament possibles durant l'anàlisi). La relació amb la seva dona és estable i feliç, i han tingut un fill; té molts amics que l'estimen i l'aprecien com a persona -i ja no com un simple tourettià divertit-, té un paper important en la comunitat de veïns i ocupa un lloc de responsabilitat a la feina. Alguns problemes, però, no han desaparegut; uns problemes que potser són inseparables de la síndrome de Tourette... i de l'haldol.

Durant les hores de feina, i entre setmana, Ray és una persona «sòbria, equilibrada i normal» sota els efectes de l'haldol (així és com ell descriu el seu «jo haldòlic». Els seus moviments i els seus judicis són lents i parsimoniosos, sense la impaciència ni la impetuositat que els caracteritzaven abans de l'haldol, però d'altra banda ha perdut la capacitat d'improvisació i la inspiració desbordada.

Fins i tot els seus somnis són diferents: «són pures il·lusions», diu, «sense aquelles elaboracions i extravagàncies de la síndrome de Tourette». Ray és menys agut, menys ràpid en les rèpliques, ja no balbucejia «tics graciosos ni gràcies "ticoses"». Ja no es diverteix ni destaca jugant a ping-pong ni a cap altre joc; ja no sent «aquell instint urgent i agressiu, aquell instint de guanyar, de derrotar el contrincant»; és, en definitiva, menys competitiu, i té menys ganes de jugar; i ha perdut l'impuls o l'habilitat que, agafant per sorpresa a tothom, l'empenyia a fer aquests gestos bruscos i «frívols». Ja no diu obscenitats ni té aquell desvergonyiment groller d'abans. Cada vegada se li ha anat accentuant més la sensació d'haver perdut alguna cosa.

I l'experiència més traumàtica, més frustrant -perquè havia estat el seu mitjà més important de suport i d'expressió personal-, va ser descobrir que l'haldol l'havia convertit en un home musicalment «apagat», mediocre, competent però desproveït d'energia, d'entusiasme, d'alegria i d'extravagància. Ja no té els tics que li feien colpejar la bateria compulsivament, però tampoc té aquells arravataments salvatges tan enormement creatius.

Quan aquest quadre es va anar confirmant, i després d'haver-ne parlat amb mi, Ray va prendre una decisió transcendental: prendria l'haldol «per obligació» entre setmana, però els caps de setmana deixaria de prendre'l i «es dispararia». Això és el que ha fet aquests últims tres anys, de tal manera que ara hi ha dos Rays: un amb haldol i l'altre sense. De dilluns a divendres és un ciutadà sobri, reflexiu i tranquil; els caps de setmana és «Ray, el *tiqueur* enginyós», l'home frívol, frenètic i inspirat. És una situació estranya, i ell mateix és el primer que ho reconeix:

“Tenir la síndrome de Tourette és brutal, és com estar sempre borratxo. Estar sota els efectes de l'haldol és avorrit, et converteix en un home sobri i normal, i en cap dels dos estats ets realment lliure... La gent «normal», els que teniu els transmissors cerebrals adequats en els llocs adequats i en els moments adequats,

sempre teniu a la vostra disposició totes les sensacions, tots els estils: serietat, frivolitat... el que convingui en cada moment. En canvi, els tourettians no: quan patim la síndrome estem obligats a ser frívols, i quan estem sota els efectes de l'haldol estem obligats a ser seriosos. Vosaltres sou lliures, teniu un equilibri natural; nosaltres hem de treure el màxim partit d'un equilibri artificial.”

Ray en treu tot el partit que pot i viu amb plenitud malgrat la síndrome, malgrat l'haldol, malgrat la «no llibertat» i l'«artifici», | malgrat estar privat d'aquests drets innats a la llibertat natural que tenim la majoria. Però ell ha après molt de la seva malaltia i, en un l cert sentit, l'ha superada. Ell podria dir, com Nietzsche: «He passat per diversos estats de salut, i hi continuo passant [...] I, pel que fa a la malaltia, no ens sentim gairebé temptats de preguntar-nos si podríem sobreviure sense ella? Només el gran dolor allibera definitivament l'esperit». Paradoxalment, Ray -privat d'una salut fisiològica animal, natural- ha trobat una nova salut, una nova llibertat enmig de les vicissituds a les quals està sotmès. Ha aconseguit allò que a Nietzsche li agradava anomenar «la gran salut»: un humor, una valentia i una flexibilitat d'esperit insòlits... a pesar de patir -o precisament perquè pateix- la síndrome de Tourette”.

Oliver Sacks

Sacks, Oliver

1985. *L'home que va confondre la seva dona amb un barret*, Barcelona:

Proa,

p. 123 - 134

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Treballeu en grup. Indiqueu les característiques dels dos estats del protagonista d'aquestes memòries clíniques, en Ray: sota l'estat *tourettià* i sota la influència de L-dopa.
2. Discutiú amb els vostres companys sobre el particular tractament que Ray vol seguir. Assenyaleu avantatges i desavantatges. Intenteu posar-vos a la seva pell: què triaríeu? Faríeu com ell?

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat

Unitat 2: **El comportament humà.**

5. Bases biològiques del comportament humà.

3.4 Altres

3.4.2 Bases biològiques del comportament humà2

BASES BIOLÒGIQUES DEL COMPORTAMENT HUMÀ2

Oliver Sacks és un neuròleg que, amb una enorme capacitat narrativa, va decidir publicar alguns dels casos que ha conegut al llarg de la seva experiència professional. Llegeix aquesta narració publicada a l'obra *L'home que va confondre la seva dona amb un barret*:

LA MALALTIA DE CUPIDO

Fa poc va venir a la nostra clínica Natasha K., una dona molt intel·ligent de noranta anys, i ens va explicar que, després de fer-ne vuitanta-vuit, havia notat un «canvi».

-Quina mena de canvi?- li vam preguntar.

-Un canvi fabulós! -va dir-. Va ser extraordinari: em vaig sentir més viva, més activa... em vaig tornar a sentir jove. Van començar a interessar-me els homes joves. Vaig començar a sentir-me... com els ho diria... «enjogassada». Sí, això mateix: «enjogassada».

-I li representava un problema?

-No, al principi no. Em sentia bé, extremament bé. Ves si m'havia de pensar que tingués cap problema...

-I després?

-Els meus amics van començar a preocupar-se. Primer em deien: «Estàs radiant, sembla que t'hagin tret anys de sobre...!» però després van començar a pensar que allò no era gaire del cas. «Tan tímida que eres abans», deien, «i ara ets una descarada; sempre fent bromes, fent rialletes... Tu creus que està bé, això, a la teva edat?»

-I vostè què pensava?

-Estava desconcertada. M'havia deixat anar, i no se'm va acudir preguntar-me què estava passant. Però al final ho vaig fer, i em vaig dir: «Natasha, tens vuitanta-nou anys, això ja fa un any que dura. Sempre has estat molt moderada en els teus sentiments... i ara aquestes extravagàncies! Ets una dona vella, gairebé al final de la vida. Què pot justificar aquesta eufòria tan sobtada?». I, així que vaig pensar en eufòria, les coses van adoptar un nou matis... «Estàs malalta, noia», em vaig dir. «Et trobes massa bé: has d'estar malalta per força!»

-Malalta?... Emocionalment? Mentalment?

-No, no vull dir emocionalment, sinó físicament. Aquella eufòria me la produïa alguna cosa del meu cos, del meu cervell. I de seguida vaig pensar: «Merda! És la malaltia de Cupido!».

-La malaltia de Cupido? -vaig repetir jo, totalment desconcertat. Era la primera vegada que sentia aquella expressió.

-Sí home, ja m'entén... vull dir la sífilis. Fa gairebé setanta anys vaig treballar en un bordell, a Salònica. Vaig agafar la sífilis... moltes de les noies la tenien... en dèiem la malaltia de Cupido. El meu marit em va salvar, em va treure d'aquell lloc i em va fer tractar. Això era molt abans de la penicil·lina, és clar. Pot ser que encara l'arrossegui, després de tants anys?

Entre la infecció primària i l'aparició de la neurosífilis hi pot haver un període latent llarguíssim, sobretot si la infecció primària ha estat continguda, no eradicada.

Jo vaig tenir un pacient, tractat amb Salvarsan pel mateix Ehrlich, que va començar a patir tabes dorsal -una forma de neurosífilis- més de cinquanta anys després d'haver-la contret, però mai no havia sentit parlar d'un interval de setanta anys... ni tampoc havia sentit mai una autodiagnosi de sífilis cerebral exposada amb tanta claredat i tanta serenitat.

-És una deducció molt sorprenent -vaig dir, després de rumiar-m'ho una estona-. A mi no se m'hauria acudit mai, però potser té raó.

Tenia raó: el líquid cefaloraquídi va donar positiu. Tenia neurosífilis i, efectivament, eren les espiroquetes el que li havia estimulat el còrtex cerebral antic. Llavors es va plantejar la qüestió del tractament, però al mateix temps sorgia un altre dilema que va plantejar la mateixa senyora K. amb la seva agudesa habitual.

-És que no sé si vull curar-me -va dir-. Ja sé que és una malaltia, però m'ha fet sentir tan bé... M'ho he passat bé i m'ho segueixo passant bé, la veritat. Fa vint anys que no em sentia tan viva, tan... enjogassada. Ha estat divertit. Ja sé que passa quan una cosa bona es porta massa lluny i deixa de ser bona, però... m'han vingut idees, he tingut impulsos, uns impulsos estúpids, i no els hi explicaré perquè em fa vergonya. Al principi és com anar una mica alegre, una mica

beguda, però si la cosa continua... -i es va posar a imitar una persona boja, bavejant i espasmòdica-. Vaig pensar que devia tenir la malaltia de Cupido i per això he vingut a veure'l. No vull empitjorar, perquè seria terrible; però tampoc vull que em curi: seria igualment dolent. Fins que no em va agafar aquesta cosa jo no estava viva del tot. Creu que podria fer que continués com estic ara, doctor?

Hi vam reflexionar, i afortunadament vam veure clar què era el que havíem de fer. Li hem administrat penicil·lina per matar les espiroquetes, però el que la penicil·lina no pot fer és corregir els canvis cerebrals, les desinhibicions irreversibles que les espiroquetes li han causat.

Ara la senyora K. té totes dues coses: gaudeix d'una desinhibició moderada, d'un alliberament del pensament i de l'impuls, però sense l'amenaça d'una pèrdua del control de si mateixa ni d'una lesió del còrtex cerebral. I així, reanimada, rejuvenida, espera arribar a cent anys.

-Ja ho veu -diu ella-. I tot gràcies a Cupido...

Postdata

Fa molt poc temps (el gener de 1985) em vaig haver d'enfrontar als mateixos dilemes i ironies amb un altre pacient (Miguel O.), que va ingressar a l'hospital públic amb un diagnòstic de «mania» però aviat vaig comprovar que en realitat patia una neurosífilis en la fase excitada. Miguel era un home senzill que havia fet de jornalero al camp, a Puerto Rico, i presentava unes certes dificultats en la parla i en

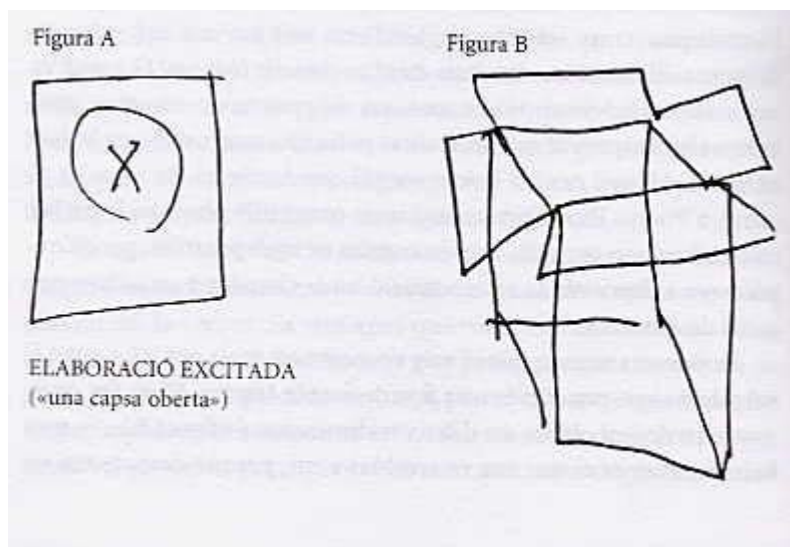
l'audició; no es podia expressar gaire bé amb paraules, però s'expressava i exposava la seva situació amb claredat i senzillesa per mitjà de dibuixos.

La primera vegada que el vaig veure estava molt excitat, i quan li vaig demanar que copiés una figura simple (figura A) va fer, amb una gran desimboltura, un dibuix tridimensional (figura B)... o, més ben dit, això és el que em va semblar a mi, perquè després em va explicar que era «una capsa de cartró oberta» i va intentar dibuixar-hi algunes fruites a dins. Impulsivament, inspirat per la seva imaginació desbordant, havia ignorat el cercle i la creu, però en canvi havia retingut, i plasmat, la idea de «recinte». No era, en definitiva, molt més engrescadora, més viva i més real una capsa oberta, una capsa de cartró plena de taronges, que no pas la figura insulsa que jo li proposava?

Uns quants dies després el vaig tornar a veure i el vaig trobar molt actiu, desbordant d'energia: els pensaments i les sensacions sortien disparats i s'enlairaven com estels. Li vaig tornar a demanar que dibuixés la mateixa figura. Però aquest cop, d'una manera impulsiva, sense aturar-se ni un moment, va transformar l'original en una mena de trapezoide, un rombe, i després hi va afegir un cordill... i un nen (figura C).

-Nen fent volar estel, estels volant! -va exclamar, molt excitat.

La tercera vegada que el vaig veure va ser pocs dies després d'això, i el vaig trobar bastant abatut, molt parkinsonià (li havien administrat haldol per calmar-lo mentre esperaven els resultats de les proves del líquid cefaloraquídi). Li vaig tornar a demanar que em dibuixés la figura, i aquesta vegada la va copiar, correctament però

sense gràcia, i la va fer una mica més petita que l'original (la «micrografia» deguda a l'haldol) i sense l'elaboració, l'animació ni la imaginació dels dibuixos anteriors (figura D).

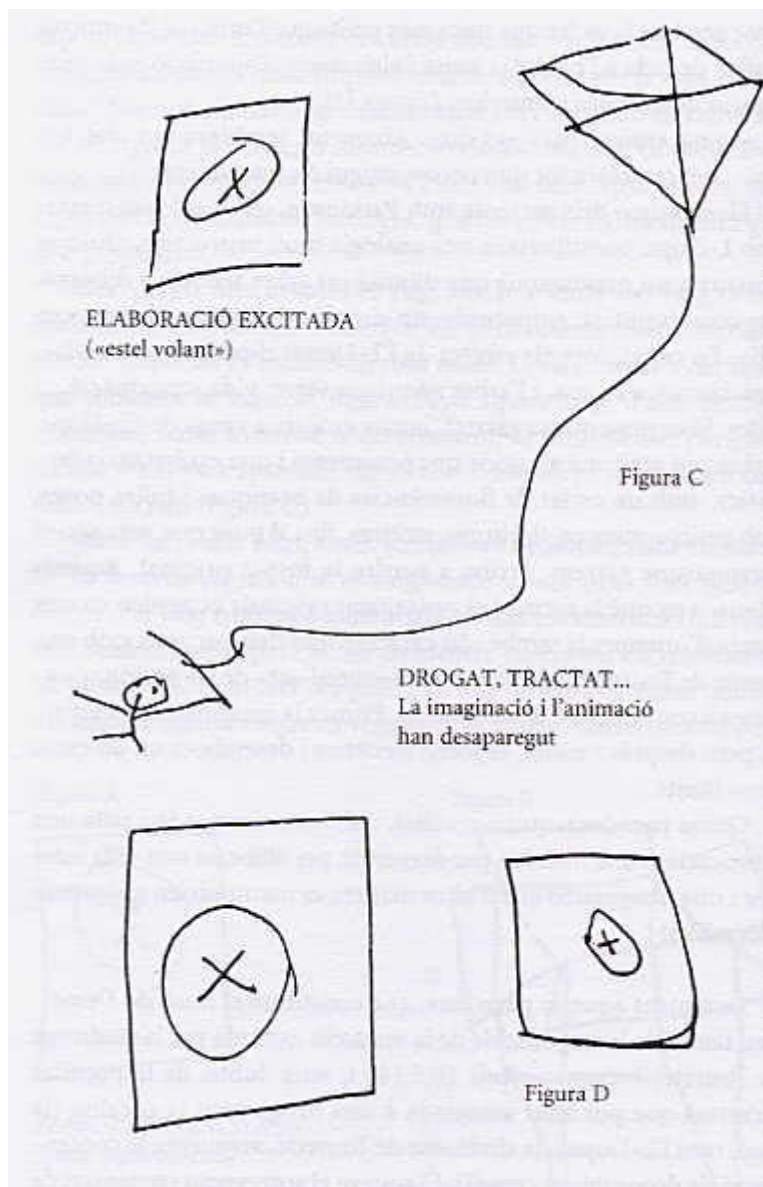
-Ja no «veig» coses -va dir-. Abans tot semblava tan real, tan viu... Em semblarà tot mort quan estigui en tractament?

Els dibuixos dels pacients amb Parkinson, quan se'ls «desperta» amb L-Dopa, constitueixen una analogia molt instructiva. Quan es demana a un parkinsonià que dibuixi un arbre tendeix a dibuixar una cosa raquítica, empobrida, un simple arbre

hivernal sense cap fulla. En canvi, sota els efectes de l'L-Dopa, el pacient s'«escalfa», «reacciona», s'anima, i l'arbre adquireix vigor, vida, imaginació... i fulles. Si es posa massa excitat, massa eufòric a causa de l'L-Dopa, l'arbre pot arribar a adquirir uns ornaments i una exuberància fantàstics, amb un esclat de florescències de branques i fulles noves, amb petits arabescos, floritures, etcètera, fins al punt que, sota aquell barroquisme extrem, arriba a perdre la forma original. Aquests dibuixos en què la forma i el pensament originals es perden en una jungla d'ornaments també són característics dels pacients amb síndrome de Tourette, i de l'anomenat «speed-art» de les persones sotmeses a tractament d'amfetamines. Primer la imaginació es desperta, però després s'excita, es torna frenètica i desemboca en un excés sense límits.

Quina paradoxa, quina crueltat, quina ironia: que faci falta una intoxicació o una malaltia per despertar, per alliberar una vida interior i una imaginació que d'altra manera es mantindrien apagades i adormides!

Justament aquesta paradoxa, que constituïa el nucli de Despertars, també és la responsable de la seducció exercida per la síndrome de Tourette (vegeu capítols 10 i 14) i, sens dubte, de la peculiar incertesa que pot anar associada a una droga com la cocaïna (la qual, com l'L-Dopa o la síndrome de Tourette, augmenta la concentració de dopamina al cervell). D'aquí ve el sorprenent comentari de Freud sobre la cocaïna, quan diu que la sensació de benestar i

d'eufòria que provoca... «no difereix en absolut de l'eufòria normal d'una persona sana [...] Dit d'una altra manera: ets simplement normal, i aviat se't fa difícil creure que estàs sota la influència d'una droga».

Aquesta mateixa valoració paradoxal pot derivar de les estimulacions elèctriques del cervell: hi ha epilèpsies que són estimulants i addictives, i els que hi són propensos se les poden provocar ells mateixos repetidament (de la mateixa manera que les rates amb elèctrodes cerebrals implantats s'autoestimulen compulsivament els «centres de plaer» del cervell); però hi ha altres epilèpsies que aporten una autèntica pau i un autèntic benestar. Un benestar pot ser autèntic fins i tot si és provocat per una malaltia, i, per molt para-doxal que pugui semblar, aquest benestar fins i tot pot aportar un benefici durador, com en el cas de la senyora O'C. i la seva estranya «reminiscència» convulsiva (capítol 15).

Aquí ens trobem en un terreny desconegut on totes les consideracions habituals poden canviar radicalment, on la malaltia es pot convertir en benestar i la normalitat en malaltia, on l'excitació tant pot ser una esclavitud com un alliberament, i on la realitat pot residir en l'ebrietat i no en la sobrietat... És el reialme de Cupido i Dionís.

Oliver Sacks

Sacks, Oliver

1985. *L'home que va confondre la seva dona amb un barret*, Barcelona:

Proa,

p. 135- 141

Taula d'activitats.**Grau de dificultat: 2**

1. Plasma per escrit allò que t'ha cridat més del cas que s'explica en aquesta narració. Després llegiu davant dels companys el vostre escrit.
2. Discussiu-ho en grup. Creieu que, a partir del cas que acabeu de llegir, es podria dir que la nostra conducta està molt i molt determinada per les reaccions físiques, químiques i elèctriques de l'organisme?

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat

Unitat 2: **El comportament humà.**

4. Elements del psiquisme humà.

4.1. Percepció

4.1.1 La percepció com a font de coneixement

Llegeix el text següent del filòsof David Hume:

La percepció com a font de coneixement

Segonament, si, a causa d'un defecte dels òrgans, passa que u home no és afectat per cap mena de sensació, ens adonem així mateix que li afecten ben poc les idees corresponents. Un home cec no pot formar-se cap noció dels colors; un home sord, dels sons. Restabliu a cada un dels dos el sentit que li manca; en obrir aquest nou canal a les seves sensacions, hom obre també un canal a les idees, i no té cap mena de dificultat de concebre aquests objectes. El cas és el mateix si l'objecte, apropiat per a provocar alguna sensació, mai no ha estat aplicat a l'òrgan. Un lapó o un negre no coneixen el gust del vi. I tot i que hi ha ben pocs exemples o cap d'una mancança semblant en la ment, quan una persona mai no ha sentit un sentiment o una passió que pertanyen a la seva espècie o n'és completament incapaç, encara trobem que la mateixa observació té lloc en un grau més petit. Un home de mena dòcil no pot formar-se cap idea sobre la revenja o la crueltat inveterades, ni un cor egoista pot entendre les alçàries de l'amistat i la generositat. És bo d'acceptar que d'altres éssers poden posseir molts de sentits que no podem ni capir, perquè les idees que en deriven mai no se'ns han introduït per l'única manera amb què una idea pot accedir a la ment, és a dir, per mitjà de l'experiència real i la sensació.

David Hume

Hume, David

1982. *Investigació sobre l'enteniment humà*, Barcelona: Laia: p. 52.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Hi estàs d'acord amb Hume quan diu que una persona no es pot formar cap noció si aquesta no arrela en una percepció? Raona la teva resposta.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat

Unitat 2: **El comportament humà.**

4. Elements del psiquisme humà.

4.1. Percepció

4.1.2 La percepció com a font de coneixement

La percepció com a font del coneixement

Llegeix el text del filòsof George Berkeley:

Todo el mundo admitirá que ni nuestros pensamientos ni las pasiones o ideas formadas por nuestra imaginación existen sin la mente. Y no parece menos evidente que las diversas sensaciones o ideas impresas en los sentidos, de cualquier modo que estén unidas o combinadas (es decir, cualesquiera que sean los objetos que formen) no pueden existir de otra manera que en una mente que las perciba. Pienso que podrá lograrse un conocimiento intuitivo de esto por cualquiera que considere lo que significa el término existir cuando se aplica a las cosas sensibles. Digo que la mesa sobre la que escribo existe, es decir, la veo y la palpo; y, si estuviera fuera de mi despacho, diría que existe, queriendo dar a entender con ello que, si estuviese en el despacho, podría percibirla, o que algún otro espíritu la percibe actualmente. Había un olor, esto es, se oía; había un sonido, es decir, se oía; un color o una figura, y se percibía por la vista o el tacto. Esto es todo lo que puedo entender por estas y otras expresiones semejantes. Porque, respecto a lo que se dice de la existencia absoluta de cosas no pensantes sin ninguna relación con su ser percibidas, parece totalmente ininteligible. Su *esse es percipi*, y no es posible que tengan existencia alguna fuera de las mentes o cosas pensantes que las perciben.

George Berkeley

Berkeley, George

1982. *Tratado sobre los principios del conocimiento humano*, Madrid: Gredos p. 53.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Hi estàs d'acord, amb Berkeley a l'hora de vincular l'existència d'una cosa amb la percepció d'aquesta cosa? Raona la resposta.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat

Unitat 2: **El comportament humà.**

4. Elements del psiquisme humà.

4.1. Percepció

4.1.3 La percepció com a font de coneixement

Llegeix el text següent:

Lo diré con cierta brusquedad: «Los sentimientos son el modo como aparecen en la conciencia grandes bloques de información integrada, que incluyen valoraciones.» La inteligencia se las ingenia para manejar mucha información de una vez. Los esquemas para apropiarnos de la realidad se hacen cada vez más amplios. El hombre tiene una asombrosa capacidad de utilizar información tácita, es decir, no explícita. Las palabras remiten a los conceptos vividos, que son una acumulación de informaciones de variada procedencia, que soy incapaz de desplegar del todo. Ignoramos lo que nuestra memoria guarda. Viajamos con un equipaje desconocido, y nadie puede asegurar que no lleva dentro ningún explosivo. Lo que vemos nos revela lo que somos, porque sólo captamos lo que sabemos captar, y, por lo tanto, el mundo que experimentamos es un retrato nuestro en negativo.

Pues bien, los sentimientos son el modo como un bloque de información se manifiesta, al interpretar un dato recibido por la experiencia. Somos conscientes del resumen de ese conjunto de informaciones, y nos cuesta mucho esfuerzo desenvolver todo lo contenido en un sentimiento. Es un procedimiento eficaz y peligroso al tiempo.

Estoy rodeado de encinas, árbol por el que tengo un sentimiento confuso: me gustan y no me gustan a la vez. ¿Qué me revela este sentimiento? ¿Qué información contiene de manera cifrada? Me esforzaré en explicárselo al lector y a mí, sin pretender agotar el asunto, por supuesto. Si quisiera hacerlo, dudo que terminara de escribir este capítulo.

Yo no nací entre encinas, sino entre carbón de encina. El carbón de encina calentó mi infancia, y conocía mucho antes la palabra que el árbol. Cuando llegaba el invierno aparecían los braseros, que habían veraneado en una buhardilla. Se les alimentaba con un carbón fibroso y quebradizo, que conservaba aún su perfil silvestre, la anatomía de lejanas ramas. Al ir al colegio veía los braseros junto a las puertas de las casas, encendiéndose, con el carbón de encina apilado en un montecillo coronado por brasas. Encima se colocaba un tubo de hojalata, una chimenea de quita y pon, negra y desportillada como la chistera de una bruja. A veces, en aquel cisco, aparecía un temible enemigo, el tizo, que echaba mucho humo y nos ponía a todos malísimos cuando no se detectaba su presencia a tiempo. Convertía las habitaciones en cotidianos fumaderos de opio sin opio. En aquel tiempo, en las casas había carboneras, y en las calles había carboneros, que venían a las casas. Llegaban salidos de sótanos oscurísimos, impenetrables y misteriosos, salpicados por la ciudad como borrones en un cuaderno del colé. Se cubrían la cabeza con un saco, un capuchón áspero, de brujo y penitente; y a los niños, tal vez por su culpa, nos asustaban amenazándonos con llamar al hombre

del saco. Al menos yo pensé siempre que el hombre del saco debía de ser un carbonero malísimo.

Al compararlo con el carbón de piedra que se usaba en las cocinas, el de encina era amable y frágil. El mundo vegetal mos-traba una suavidad de la que el mineral carecía. Los árboles to-davía eran un elemento literario en mi adolescencia urbana. Como gran parte de mi generación, leímos el paisaje antes de verlo. Castilla nos la enseñó la generación del 98. La encina formaba parte del cántico a la sobriedad y dureza. Pasó de ser un calificativo del carbón a ser una personificación moral. Lo que no acababa de ser era simplemente un árbol. La moralización de la encina venía de lejos. Era un árbol estoico, ya lo habían sabido los romanos. Leí un poema de Virgilio, que he tenido que buscar ahora porque sólo lo recordaba vagamente: «Como encina regia, añoso tronco, / luchan por desguazar cierzos alpinos / con porfiados asaltos combatiéndola / de un lado y otro, ella cruje, / sembrando en torno el monte con sus hojas, / pero prendida queda en alta peña, / en el cielo la frente y las raíces / en el seno de la tierra hundida: así el héroe.»

En cambio sí recuerdo un ripioso poema de Antonio Machado: «Con sus ramas sin color / en el campo sin verdor / con su tronco ceniciento / sin esbeltez ni altiveza / con su vigor sin tormento / y su humildad que es firmeza.» No sé muy bien si es un elogio o un lamento.

Con el ojo guiado por la poética infantil y la botánica poética, con Unamuno y la generación del 98, con Séneca, a quien leía en la estupenda traducción de Lorenzo Riber, y los estoicos, por fin vi una encina. El gran descubrimiento fue que tenía una florecilla minúscula, como una diminuta cabellera dorada, y que se llamaba «candela». Aquella mención de un pequeño fuego colocó una palabra delante de la encina y casi no la vi.

El destino de la encina estaba escrito. Correría la misma suerte que la infancia, Unamuno y el estoicismo. Acabé por conservar la infancia y apartar todo lo demás. Conocí además otros paisajes, otras vegetaciones y otros poetas. Por ejemplo, Wait Whitman. Por ejemplo, Neruda. «Útero verde, americana / sábana seminal, bodega espesa / una rama nació como una isla / una flor fue relámpago y medusa.» La encina conserva la dulzura de la infancia, y una sequedad de la que desconfío. Saldré al campo a mirar una encina, a ver si consigo ver qué es lo que veo cuando veo una encina.

José Antonio Marina

Marina, José Antonio

1993. *Teoría de la inteligencia creadora*, Barcelona: Anagrama, p. 140-142.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Per què creus que, com diu Marina, podem afirmar que som allò que veiem i que allò que experimentem és com el negatiu del nostre retrat? Raona la resposta.
2. Segons Marina, hi ha parentiu entre la percepció i el sentiment? Explica-ho.
3. Per què la memòria condiciona la nostra percepció de la realitat?

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat

Unitat 2: **El comportament humà.**

4. Elements del psiquisme humà.

4.2 Memòria

4.2.1 Una prodigiosa capacitat memorística

Funes el memorioso

Lo recuerdo (yo no tengo derecho a pronunciar ese verbo sagrado, sólo un hombre en la tierra tuvo derecho y ese hombre ha muerto) con una oscura pasionaria en la mano, viéndola como nadie la ha visto, aunque la mirara desde el crepúsculo del día hasta el de la noche, toda una vida entera. Lo recuerdo, la cara taciturna y aindiada y singularmente remota, detrás del cigarrillo. Recuerdo (creo) sus manos afiladas de tronzador. Recuerdo cerca de esas manos un mate, con las armas de la Banda Oriental; recuerdo en la ventana de la casa una estera amarilla, con un vago paisaje lacustre. Recuerdo claramente su voz; la voz pausada, resentida y nasal del orillero antiguo, sin los silbidos italianos de ahora. Más de tres veces no lo vi; la última, en 1887. . . Me parece muy feliz el proyecto de que todos aquellos que lo trataron escriban sobre él; mi testimonio será acaso el más breve y sin duda el más pobre, pero no el menos imparcial del volumen que editarán ustedes. Mi deplorable condición de argentino me impedirá incurrir en el ditirambo —género obligatorio en el Uruguay, cuando el tema es un uruguayo. *Literato, cajetilla, porteño*: Funes no dijo esas injuriosas palabras, pero de un modo suficiente me consta que yo representaba para él esas desventuras. Pedro Leandro Ipuche ha escrito que Funes era un precursor de los superhombres; "Un Zarathustra cimarrón y vernáculo": no lo discuto, pero no hay que olvidar que era también un compadrito de Fray Bentos, con ciertas incurables limitaciones.

Mi primer recuerdo de Funes es muy perspicuo. Lo veo en un atardecer de marzo o febrero del año ochenta y cuatro. Mi padre, ese año, me había llevado a veranear a Fray Bentos. Yo volvía con mi primo Bernardo Haedo de la estancia de San Francisco. Volvíamos cantando, a caballo, y ésa no era la única circunstancia de mi felicidad. Después de un día bochornoso, una enorme tormenta color pizarra había escondido el cielo. La alentaba el viento del Sur, ya se enloquecían los árboles; yo tenía el temor (la esperanza) de que nos sorprendiera en un descampado el agua elemental. Corrimos una especie de carrera con la tormenta. Entramos en un callejón que se ahondaba entre dos veredas altísimas de ladrillo. Había oscurecido de golpe; oí rápidos y casi secretos pasos en lo alto; alcé los ojos y vi un muchacho que corría por la estrecha y rota vereda como por una estrecha y rota pared. Recuerdo la bombacha, las alpargatas, recuerdo el cigarrillo en el duro rostro,

contra el nubarrón ya sin límites. Bernardo le gritó imprevisiblemente: ¿Qué horas son, Ireneo? Sin consultar el cielo, sin detenerse, el otro respondió: Faltan cuatro minutos para las ocho, joven Bernardo Juan Francisco. La voz era aguda, burlona. Yo soy tan distraído que el diálogo que acabo de referir no me hubiera llamado la atención si no lo hubiera recalcado mi primo, a quien estimulaban (creo) cierto orgullo local, y el deseo de mostrarse indiferente a la réplica tripartita del otro.

Me dijo que el muchacho del callejón era un tal Ireneo Funes, mentado por algunas rarezas como la de no darse con nadie y la de saber siempre la hora, como un reloj. Agregó que era hijo de una planchadora del pueblo, María Clementina Funes, y que algunos decían que su padre era un médico del saladero, un inglés O'Connor, y otros un domador o rastreador del departamento del Salto. Vivía con su madre, a la vuelta de la quinta de los Laureles.

Los años ochenta y cinco y ochenta y seis veraneamos en la ciudad de Montevideo. El ochenta y siete volví a Fray Bentos. Pregunté, como es natural, por todos los conocidos y, finalmente, por el "cronométrico Funes". Me contestaron que lo había volteado un redomón en la estancia de San Francisco, y que había quedado tullido, sin esperanza. Recuerdo la impresión de incomoda magia que la noticia me produjo: la única vez que yo lo vi, veníamos a caballo de San Francisco y él andaba en un lugar alto; el hecho, en boca de mi primo Bernardo, tenía mucho de sueño elaborado con elementos anteriores. Me dijeron que no se movía del catre, puestos los ojos en la higuera del fondo o en una telaraña. En los atardeceres, permitía que lo sacaran a la ventana. Llevaba la soberbia hasta el punto de simular que era benéfico el golpe que lo había fulminado... Dos veces lo vi atrás de la reja, que burdamente recalca su condición de eterno prisionero: una, inmóvil, con los ojos cerrados; otra, inmóvil también, absorto en la contemplación de un oloroso gajo de santonina.

No sin alguna vanagloria yo había iniciado en aquel tiempo el estudio metódico del latín. Mi valija incluía el *De viris illustribus* de Lhomond, el *Thesaurus* de Quicherat, los comentarios de Julio César y un volumen impar de la *Naturalis historia* de Plinio, que excedía (y sigue excediendo) mis módicas virtudes de latinista. Todo se propala en un pueblo chico; Ireneo, en su rancho de las orillas, no tardó en enterarse del arribo de esos libros anómalos. Me dirigió una carta florida y ceremoniosa, en la que recordaba nuestro encuentro, desdichadamente fugaz, "del día siete de febrero del año ochenta y cuatro", ponderaba los gloriosos servicios que don Gregorio Haedo, mi tío, finado ese mismo año, "había prestado a las dos patrias en la valerosa jornada de Ituzaingó", y me solicitaba el préstamo de cualquiera de los volúmenes, acompañado de un diccionario "para la buena inteligencia del texto original, porque todavía ignoro el latín". Pro-metía devolverlos en buen estado, casi inmediatamente. La letra era perfecta, muy perfilada; la ortografía, del tipo que Andrés Bello preconizó: t por y, j por g. Al principio, temí naturalmente una broma. Mis primos me aseguraron que no, que eran cosas de Ireneo. No supe si atribuir a descaro, a ignorancia o a estupidez la idea de que el arduo latín no requería más instrumento que un diccionario; para desengañarlo con plenitud le mandé el *Gradus ad Parnassum* de Quicherat y la obra de Plinio;

El catorce de febrero me telegrafiaron de Buenos Aires que volviera inmediatamente, porque mi padre no estaba "nada bien". Dios me perdone; el prestigio de ser el destinatario de un telegrama urgente, el deseo de comunicar a todo Fray Bentos la contradicción entre la forma negativa de la noticia y el perentorio adverbio, la tentación de dramatizar mi dolor, fingiendo un viril estoicismo, tal vez me distrajeran de toda posibilidad de dolor. Al hacer la valija, noté que me faltaban el *Gradus* y el primer tomo de la *Naturalis historia*. El "Saturno" zarpaba al día siguiente, por la mañana; esa noche, después de cenar,

me encaminé a casa de Funes. Me asombró que la noche fuera no menos pesada que el día.

En el decente rancho, la madre de Funes me recibió.

Me dijo que Ireneo estaba en la pieza del fondo y que no me extrañara encontrarla a oscuras, porque Ireneo sabía pasarse las horas muertas sin encender la vela. Atravesé el patio de baldosa. el corredorcito; llegué al segundo patio. Había una parra; la oscuridad pudo parecerme total. Oí de pronto la alta y burlona voz de Ireneo. Esa voz hablaba en latín; esa voz (que venía de la tiniebla) articulaba con moroso deleite un discurso o plegaria o incantación. Resonaron las sílabas romanas en el patio de tierra; mi temor las creía indescifrables, interminables; después, en el enorme diálogo de esa noche, supe que formaban el primer párrafo del vigésimocuarto capítulo del libro séptimo de la *Naturalis historia*. La materia de ese capítulo es la memoria; las palabras últimas fueron *ut nihil non iisdem verbis redderetur auditum*.

Sin el menor cambio de voz, Ireneo me dijo que pasara. Estaba en el catre, fumando. Me parece que no le vi la cara hasta el alba; creo rememorar el ascua momentánea del cigarrillo. La pieza olía vagamente a humedad. Me senté; repetí la historia del telegrama y de la enfermedad de mi padre.

Arribo, ahora, al más difícil punto de mi relato. Este (bueno es que ya lo sepa el lector) no tiene otro argumento que ese diálogo de hace ya medio siglo. No trataré de reproducir sus palabras, irrecuperables ahora. Prefiero resumir con veracidad las muchas cosas que me dijo Ireneo. El estilo indirecto es remoto y débil; yo sé que sacrifico la eficacia de mi relato; que mis lectores se imaginen los entrecortados períodos que me abrumaron esa noche.

Ireneo empezó por enumerar, en latín y español, los casos de memoria prodigiosa registrados por la *Naturalis historia*: Ciro, rey de los persas, que sabía llamar por su nombre a todos los soldados de sus ejércitos; Mitrídates Eupator, que administraba la justicia en los 22 idiomas de su imperio; Simónides, inventor de la mnemotecnica; Metrodoro, que profesaba el arte de repetir con fidelidad lo escuchado una sola vez. Con evidente buena fe se maravilló de que tales casos maravillaran. Me dijo que antes de esa tarde lluviosa en que lo volteó el azulejo, él había sido lo que son todos los cristianos: un ciego, un sordo, un abombado. un desmemoriado. (Traté de recordarle su percepción exacta del tiempo, su memoria de nombres propios; no me hizo caso.) Diecinueve años había vivido como quien sueña: miraba sin ver, oía sin oír, se olvidaba de todo, de casi todo. Al caer, perdió el conocimiento; cuando lo recobró, el presente era casi intolerable de tan rico y tan nítido, y también las memorias más antiguas y más triviales. Poco después averiguó que estaba tullido. El hecho apenas le interesó. Razonó (sintió) que la inmovilidad era un precio mínimo. Ahora su percepción y su memoria eran infalibles.

Nosotros, de un vistazo, percibimos tres copas en una mesa; Funes, todos los vástagos y racimos y frutos que comprende una parra. Sabía las formas de las nubes australes del amanecer del treinta de abril de mil ochocientos ochenta y dos y podía compararlas en el recuerdo con las vetas de un libro en pasta española que sólo había mirado una vez y con las líneas de la espuma que un remo levantó en el Río Negro la víspera de la acción del Quebracho. Esos recuerdos no eran simples; cada imagen visual estaba ligada a sensaciones musculares, térmicas, etc. Podía reconstruir todos los sueños, todos los entresueños. Dos o tres veces había reconstruido un día entero; no había dudado nunca, pero cada reconstrucción había requerido un día entero. Me dijo: Más recuerdos tengo yo solo que los que habrán tenido todos los hombres desde nue el mundo es mundo. Y también: Mis sueños son como la vigilia de ustedes. Y también, hacia el alba: Mi memoria, señor, es como vaciadero de basuras. Una circunferencia en un, pizarrón, un triángulo

rectángulo, un rombo, son formas que podemos intuir plenamente; lo mismo le pasaba a Ireneo con las aborrecidas crines de un potro, con una punta de ganado en una cuchilla, con el fuego cambiante y con la innumerable ceniza, con las muchas caras de un muerto en un largo velorio. No sé cuántas estrellas veía en el cielo.

Esas cosas me dijo; ni entonces ni después las he puesto en duda. En aquel tiempo no había cinematógrafos ni fonógrafos; es, sin embargo, inverosímil y hasta increíble que nadie hiciera un experimento con Funes. Lo cierto es que vivimos postergando todo lo postergable; tal vez todos sabemos profundamente que somos inmortales y que tarde o temprano, todo hombre hará todas las cosas y sabrá todo. La voz de Funes, desde la oscuridad, seguía hablando.

Me dijo que hacia 1886 había discurrido un sistema original de numeración y que en muy pocos días había rebasado el veinticuatro mil. No lo había escrito, porque lo pensado una sola vez ya no podía borrarse. Su primer estímulo, creo, fue el desagrado de que los treinta y tres orientales requirieran dos signos y tres palabras, en lugar de una sola palabra y un solo signo. Aplicó luego ese disparatado principio a los otros números. En lugar de siete mil trece, decía (por ejemplo) Máximo Pérez; en lugar de siete mil catorce. El Ferrocarril; otros números eran Luis Melián Lafinur, Olimar, azufre, los bastos, la ballena, el gas, la caldera. Napoleón, Agustín de Vedia. En lugar de quinientos, decía nueve. Cada palabra tenía un signo particular, una especie de marca; las últimas eran muy complicadas... Yo traté de explicarle que esa rapsodia de voces inconexas era precisamente lo contrario de un sistema de numeración. Le dije que decir 365 era decir tres centenas, seis decenas, cinco unidades; análisis que no existe en los "números" El Negro Timoteo o manta de carne. Funes no me entendió o no quiso entenderme.

Locke, en el siglo XVII, postuló (y reprobó) un idioma imposible en el que cada cosa individual, cada piedra, cada pájaro y cada rama tuviera un nombre propio; Funes proyectó alguna vez un idioma análogo, pero lo desechó por parecerle demasiado general, demasiado ambiguo. En efecto, Funes no sólo recordaba cada hoja de cada árbol de cada monte, sino cada una de las veces que la había percibido o imaginado. Resolvió reducir cada una de sus jornadas pretéritas a unos setenta mil recuerdos, que definiría luego por cifras. Lo disuadieron dos consideraciones: la conciencia de que la tarea era interminable, la conciencia de que era inútil. Pensó que en la hora de la muerte no habría acabado aún de clasificar todos los recuerdos de la niñez.

Los dos proyectos que he indicado (un vocabulario infinito para la serie natural de los números, un inútil catálogo mental de todas las imágenes del recuerdo) son insensatos, pero revelan cierta balbuciente grandeza. Nos dejan vislumbrar o inferir el vertiginoso mundo de Funes. Éste, no lo olvidemos, era casi incapaz de ideas generales, platónicas. No sólo le costaba comprender que el símbolo genérico perro abarcara tantos individuos dispares de diversos tamaños y diversa forma; le molestaba que el perro de las tres y catorce (visto de perfil) tuviera el mismo nombre que el perro de las tres y cuarto (visto de frente). Su propia cara en el espejo, sus propias manos, lo sorprendían cada vez. Refiere Swift que el emperador de Lilliput discernía el movimiento del minuterio; Funes discernía continuamente los tranquilos avances de la corrupción, de las caries, de la fatiga. Notaba los progresos de la muerte, de la humedad. Era el solitario y lúcido espectador de un mundo multiforme, instantáneo y casi intolerablemente preciso. Babilonia, Londres y Nueva York han abrumado con feroz esplendor la imaginación de los hombres; nadie, en sus torres populosas o en sus avenidas urgentes, ha sentido el calor y la presión de una realidad tan infatigable como la que día y noche convergía sobre el infeliz Ireneo, en su pobre arrabal sudamericano. Le era muy difícil dormir. Dormir es distraerse del mundo; Funes, de espaldas en el catre, en la

sombra, se figuraba cada grieta y cada moldura de las casas precisas que lo rodeaban. (Repito que el menos importante de sus recuerdos era más minucioso y más vivo que nuestra percepción de un goce físico o de un tormento físico.) Hacia el Este, en un trecho no amanzanado, había casas nuevas, desconocidas. Funes las imaginaba negras, compactas, hechas de tiniebla homogénea; en esa dirección volvía la cara para dormir. También solía imaginarse en el fondo del río, mecido y anulado por la corriente.

Había aprendido sin esfuerzo el inglés, el francés, el portugués, el latín. Sospecho, sin embargo, que no era muy capaz de pensar. Pensar es olvidar diferencias, es generalizar, abstraer. En el abarrotado mundo de Funes no había sino detalles, casi inmediatos.

La recelosa claridad de la madrugada entró por el patio de tierra.

Entonces vi la cara de la voz que toda la noche había hablado. Ireneo tenía diecinueve años; había nacido en 1868; me pareció monumental como el bronce, más antiguo que Egipto, anterior a las profecías y a las pirámides. Pensé que cada una de mis palabras (que cada uno de mis gestos) perduraría en su implacable memoria; me entorpeció el temor de multiplicar ademanes inútiles.

Ireneo Funes murió en 1889, de una congestión pulmonar. 1941

Jorge Luis Borges

Borges, Jorge Luis

1989. *Obras completas*, v. I, "Artificios" (1944), p. 485-490

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Treballeu en grup. Intenteu aïllar totes les característiques memorístiques insòlites que té el protagonista de la narració, Ireneo Funes.
2. Creieu que per a la salut personal i per a la supervivència de l'espècie humana seria desitjable tenir una memòria com la de Funes? Discussiu-ho.
3. Treballeu en grup. Exposeu una sèrie de raons de per què Funes mor.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat
Unitat 2: **El comportament humà.**
4. Elements del psiquisme humà.
4.2 Memòria
4.2.2 Records involuntaris

RECORDS INVOLUNTARIS

Oliver Sacks és un neuròleg que, amb una enorme capacitat narrativa, va decidir publicar alguns dels casos que ha conegut al llarg de la seva experiència professional. Llegeix aquesta narració publicada a l'obra *L'home que va confondre la seva dona amb un barret*:

Viatge a l'Índia

Bhagawhandi P., una noia índia de dinou anys amb un tumor maligne al cervell, va ingressar a la nostra residència el 1978 El tumor -un astrocitoma- li havia aparegut per primera vegada quan tenia set anys, però aleshores era prou benigne i circumscrit per permetre una resecció i una recuperació completes, i va poder reprendre una vida normal.

Aquest «indult» va durar deu anys, en el transcurs dels quals Bhagawhandi va poder viure intensament i amb plenitud; amb una plenitud conscient, perquè sabia (era una noia intel·ligent) que tenia una «bomba de rellotgeria» al cap.

A divuit anys li va tornar a aparèixer el tumor, molt més estès i maligne, i ja no era possible extreure'l. Se li va fer una descompressió per permetre'n l'expansió, i va ser en aquest estat -amb un costat esquerre debilitat i insensible, amb atacs d'epilèpsia esporàdics i altres problemes- que Bhagawhandi va ingressar a la nostra residència.

Al principi es veia francament animada; semblava que acceptava el seu destí però tenia moltes ganes d'estar acompanyada i de fer coses, de divertir-se i de viure tantes experiències com pogués

A mesura que el tumor se li anava estenent pel lòbul temporal i la descompressió començava a inflamar-se (la vam sotmetre a un tractament amb esteroides per reduir l'edema cerebral), els atacs es van anar fent més freqüents i més estranys.

Els atacs del principi havien estat convulsions de gran mal i en seguia tenint de tant en tant, però els nous atacs tenien un caràcter radicalment diferent. Bhagawhandi no perdia la consciència, però semblava (i se sentia) com si estigués en un «estat de somni»; i no va ser difícil comprovar (va confirmar-ho l'electroencefalograma) que ara tenia uns atacs repetits que li afectaven el lòbul temporal, i que, com Hughlings Jackson ens havia ensenyat, sovint es caracteritzaven per uns «estats de somni» i de «reminiscència» involuntària.

Aviat aquest estat de somni es va anar fent més precís, més concret, més visionari. Va adoptar la forma de visions de l'Índia -paisatges, pobles, cases, jardins-, que ella de seguida identificava com a llocs que havia conegut i estimat quan era petita.

-Si això et molesta, et podem canviar la medicació -li vam proposar.

-No -va dir, amb un somriure plàcid-. Aquests somnis m'agraden, em transporten a casa meva.

De vegades hi havia persones, normalment familiars o veïns del seu poble; de vegades hi havia paraules, cançons o danses; una vegada ella era en una església, una altra en un cementiri... però en general veia les esplanades, els camps, les plantacions d'arròs properes al seu poble i les muntanyes baixes i arrodonides que es perfilaven en l'horitzó.

Eren només atacs dels lòbuls temporals? Al principi semblava que sí, però ara ja no n'estàvem tan segurs; perquè els atacs als lòbuls temporals (com Hughlings Jackson va subratllar, i Wilder Pen-field va poder confirmar estimulants el cervell -vegeu «Reminiscència») tendeixen a adoptar una forma bastant fixa: una simple escena o cançó, repetida invariablement i assolada a un punt igualment fix del còrtex. En canvi, els somnis de Bhagawhandi no tenien aquesta invariabilitat, sinó que presentaven uns panorames canviant i uns paisatges que se li dissolien davant dels ulls. Potser estava intoxicada i patia al·lucinacions, a causa de les grans dosis d'esteroides que li administràvem? Era possible que fos així, però no podíem reduir els esteroides perquè hauria entrat en coma i al cap de pocs dies s'hauria mort.

D'altra banda, l'anomenada «psicosi esteroïdal» acostuma a ser agitada i desorganitzada, i en canvi Bhagawhandi estava sempre lúcida, tranquil·la i calmada. Podia tractar-se de fantasies o de somnis en el sentit freudià? O bé del tipus de demència onírica (onirofrènia) que de vegades acompanya l'esquizofrènia? Però tampoc en podíem estar segurs, perquè, si bé hi havia tot un repertori fantasmagòric, els fantasmes eren records inequívocament reals, paral·lels a la consciència normal (Hughlings Jackson, com ja hem vist, parla de «duplicació de consciència»), i evidentment no eren «hipercatèctics» carregats d'impulsos apassionats. Més aviat s'assemblaven a certs quadres o poemes simfònics, a les evocacions, reviviscències i visions fugisseres, de vegades alegres i de vegades tristes, d'una infància estimada i entranyable.

A mesura que passaven els dies i les setmanes, les visions i els somnis es van anar fent més freqüents i més profunds. Ja no eren esporàdics, sinó que duraven gairebé tot el dia. Bhagawhandi estava arravatada, com en èxtasi: de vegades amb els ulls tancats, de vegades amb els ulls oberts però sense veure-hi, i sempre amb un somriure tènue i misteriós al rostre. Si algú se li acostava o li preguntava alguna cosa -com havien de fer les infermeres-, ella contestava de seguida, amb lucidesa i amabilitat, però fins i tot el personal més prosaic de la casa s'enduia la impressió que es trobava en un altre món i que no convenia interrompre-la. Jo compartia aquest sentiment i, tot i la meva curiositat, em resistia a sondejar-la. Només una vegada li vaig preguntar:

-Què et passa, Bhagawhandi?

-M'estic morint -va dir-. Torno a casa, torno al lloc d'on vaig venir... podríem dir que és el meu retorn.

Va passar una altra setmana. Bhagawhandi ja no responia als estímuls exteriors, semblava totalment absorbida pel seu món interior; tenia els ulls tancats, però continuava esbossant aquell somriure tènue i feliç.

-Està fent el viatge de tornada -deia el personal-. Aviat hi arribarà.

Tres dies després es va morir... o potser hauríem de dir que va «arribar» al final del trajecte, al final del seu viatge a l'Índia?

Oliver Sacks

Sacks, Oliver
1985. *L'home que va confondre la seva dona amb un barret*, Barcelona:
Proa,
p. 105 - 107

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Fes una exposició escrita comentant quins són els fets que t'han sorprès més del relat del cas que acabes de llegir.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat

Unitat 2: **El comportament humà.**

4. Elements del psiquisme humà.

4.2 Memòria

4.2.3 Una prodigiosa capacitat memorística²

UNA PRODIGIOSA CAPACITAT MEMORÍSTICA

Oliver Sacks és un neuròleg que, amb una enorme capacitat narrativa, va decidir publicar alguns dels casos que ha conegut al llarg de la seva experiència professional. Llegeix aquesta narració publicada a l'obra *L'home que va confondre la seva dona amb un barret*:

Un Grove ambulat

Martin A., de seixanta-un anys, va ingressar a la nostra residència cap a final de 1983, afectat d'un Parkinson que li impedia continuar vivint sol. De petit va tenir una meningitis gairebé mortal que li va provocar retardament, impulsivitat, atacs i una certa espasticitat lateral. La seva escolarització havia estat molt limitada, però va rebre una educació musical extraordinària: el seu pare era un famós cantant de la Metropolitan Opera House de Nova York.

Va viure amb els seus pares fins que van morir, i a partir d'aleshores va portar una vida marginal fent de missatger, de mosso i de cuiner de menjars ràpids... qualsevol feina que pogués trobar; però invariablement el despatxaven a causa de la seva lentitud, del seu caràcter somiador i de la seva incompetència. Sense aquell do i aquella sensibilitat per la música, sense l'alegria que això representava per a ell i per als altres, la seva vida hauria estat profundament avorrida i descoratjadora.

Tenia una memòria musical sorprenent -«Conec més de dues mil òperes», em va dir una vegada-, si bé mai no havia après música ni solfeig. No estava clar si això hauria estat possible o no, però el cas és que sempre s'havia refiat de la seva oïda extraordinària, de la seva aptitud per retenir una òpera o un oratori havent-los sentit una sola vegada. Desgraciadament, la seva veu no estava a l'altura de la seva oïda: era una veu melodiosa però ronca, i patia una certa disfonia espasmòdica. El seu do musical innat havia sobreviscut als estralls de la meningitis i de la lesió cerebral. Hauria pogut ser un Caruso si no hagués patit aquella lesió? O potser és que el seu desenvolupament musical era, fins a cert punt, una «compensació» pel dany cerebral i les limitacions intel·lectuals? Això no ho sabrem mai. El cas és que el seu pare no tan sols li havia transmès els gens musicals sinó també un gran amor per la música, en aquesta íntima relació que s'estableix entre pare i fill, i potser amb la

tendresa addicional que sorgeix quan el fill és retardat. Martin, lent i maldestre, era estimat pel seu pare i, al seu torn, ell estimava el seu pare apassionadament. I aquest amor mutu es fonamentava en l'amor compartit per la música.

La gran pena de Martin era no haver pogut seguir els passos del seu pare i convertir-se en un famós cantant d'òpera i d'oratoris; però no s'hi havia arribat a obsessionar, i sabia trobar un gran plaer en allò que era capaç de fer. Fins i tot hi havia gent famosa que l'anava a consultar per la seva memòria extraordinària; una memòria que anava més enllà de la música i arribava fins als menors detalls d'una representació. Ostentava la modesta fama de ser una «enciclopèdia ambulante»: no solament coneixia la música de dues mil òperes, sinó tots els detalls de l'escenari, del vestuari i dels decorats de cada una. (També se sentia orgullós de conèixer Nova York carrer per carrer i casa per casa, així com els trajectes de tots els trens i autobusos.) Era, doncs, un fanàtic de l'òpera i al mateix temps una espècie d'«idiota savi». Tot això li proporcionava un cert plaer infantil, un plaer eidètic o monstrosos. Però la seva autèntica alegria -l'única cosa que li feia la vida suportable- era la participació real en activitats musicals, cantant als cors de les esglésies locals (per desgràcia no podia fer cap solo, a causa de la disfonia), sobretot durant les grans celebracions de Nadal i de Pasqua. Durant cinquanta anys, primer de nen i després d'adult, havia cantat la Passió segons sant Mateu, la Passió segons sant Joan, l'Oratori de Nadal i el Messies a les principals esglésies i catedrals de la ciutat. També havia cantat a la Metropolitan Opera House i, després que va ser enderrocada, al Lincoln Center, discretament amagat entre els enormes cors de les òperes de Wagner i de Verdi.

En moments com aquells, sobretot quan cantava els oratoris i les passions, però també a les corals de les esglésies més modestes, se sentia transportat per la música i, oblidant que era una persona «retardada», oblidant tota la tristesa i la duresa de la seva vida, tenia la sensació de ser alhora un home autèntic i un autèntic fill de Déu.

Però com era realment el seu món, el seu món interior? Martin tenia molt poc coneixement del món en general, o almenys molt poc coneixement directe, però tampoc l'interessava en absolut. Si li llegien una pàgina d'un diari o d'una enciclopèdia, o li ensenyaven un mapa hidrogràfic d'Àsia o un plànol del metro de Nova York, la seva memòria eidètica ho registrava immediatament. Però ell no tenia cap relació amb aquests registres eidètics: eren registres «acèntrics» -per utilitzar un terme de Richard Wollheim-, uns registres en els quals ni ell, ni res ni ningú constituïen un centre vivent. No semblava que aquests records continguessin més emoció de la que pugui proporcionar un mapa de carrers de Nova York; no es connectaven, no es ramificaven ni es podien generalitzar de cap manera. Així, la seva memòria eidètica -la part més estranya de la seva persona- no era capaç per si mateixa de formar ni de transmetre cap «món». No tenia unitat, ni sentiments, ni cap relació amb ell. Feia l'efecte de ser purament fisiològica, com una memòria d'ordinador o un banc de dades: no formava part d'un «jo» viu, real i personal.

Però fins i tot en això hi havia una excepció sorprenent, que constituïa la seva proesa memorística més prodigiosa, més personal i més devota al mateix temps: se sabia de memòria el Diccionari Grove de la música i dels músics, la immensa edició en nou volums publicada el 1954; era, sens dubte, un autèntic «Grove ambulante». Aleshores el seu pare ja era gran i estava delicat de salut; va haver de deixar de cantar, i es passava la major part del temps a casa, escoltant la seva extensa col·lecció de discos de cant, seguint-los i cantant-los amb la partitura, acompanyat del seu fill que ja tenia trenta anys (en la comunió més íntima i afectuosa de les seves vides), i llegint en veu alta el diccionari de la música, les sis mil pàgines del Grove; i, a mesura que l'anava llegint, s'imprimia de manera indeleble en el còrtex

analfabet però infinitament retentiu del seu fill. Martin «sentia» el Grove en la veu del seu pare, i mai no podia deixar d'emocionar-se quan ho recordava.

Aquestes hipertròfies prodigioses de la memòria eidètica, sobretot si s'utilitzen o s'exploten «professionalment», de vegades sembla que expulsin el jo real -o que hi competeixin, i n'impedeixen el desenvolupament. I, si bé aquests records estan desproveïts de profunditat i de sentiments, tampoc no resulten dolorosos i poden servir per «evadir-se» de la realitat. Això és clarament el que passava, en gran mesura, en el cas del «mnemònic» de Luria, i està descrit de manera colpidora a l'últim capítol del seu llibre. I, evidentment, també és fins a cert punt el cas de Martin A., de José i dels bessons, però en cada un d'ells també hi havia un sentit excepcional, intens i místic del món, que els servia de realitat i fins i tot de «superrealitat».

Però, deixant de banda els registres eidètics, com era, en general, el món de Martin? En molts aspectes era un món petit, insignificant, fosc i desagradable; el món d'un retardat mental que de petit havia estat objecte de burles i marginat, i que de gran havia estat despatxat amb menyspreu de tota mena de feines insignificants: el món d'una persona que només de tant en tant havia merescut alguna consideració, que només en molt comptades ocasions havia estat considerat un nen o un home normal.

Martin era sovint infantil, de vegades rancorós, i propens a tenir accessos de còlera; i, quan això passava, utilitzava el llenguatge propi d'un nen petit. «Et tiraré un grapat de fang a la cara!», li vaig sentir cridar una vegada. De tant en tant començava a repartir cops de puny o escopinades. S'empassava els mocs, anava brut, s'eixugava el nas amb la màniga... i, en aquestes ocasions, feia l'efecte (i ell, sens dubte, en tenia la sensació) de ser una criatura insolent. Aquests aspectes infantils, units a una certa falta d'afecte i d'amabilitat, i complementats per una ostentació irritant dels seus registres eidètics, no l'ajudaven gens a guanyar-se les simpaties de la gent. A la residència, aviat es va fer antipàtic i molta gent l'evitava. Es feia patent el retrocés que anava experimentant cada setmana, cada dia: s'estava desencadenant una crisi, i ningú acabava de saber què s'havia de fer. Al principi es va imputar a «dificultats d'adaptació», com els passa a tots els pacients quan abandonen una vida externa independent i ingressen a la residència. Però la germana creia que hi havia alguna cosa més concreta: «Alguna cosa que el turmenta, una mena de fam, una fam devoradora que no podem calmar, i això l'està destruint», deia; «hi hem de fer alguna cosa».

El mes de gener el vaig anar a veure per segona vegada, i em vaig trobar un home totalment canviat: ja no era el Martin presumptuós i autosuficient d'abans, sinó una persona manifestament nostàlgica, com afectada d'un dolor espiritual i físic alhora.

-Què té, Martin? -li vaig dir-. Què li passa?

-Haig de cantar -va dir, amb una veu ronca- No puc viure sense cantar. I a més... sense música tampoc no puc resar.

Llavors, de cop i volta, li va venir a la memòria un record llunyà:

-«La música, per a Bach, era un instrument de culte»; Grove, article sobre Bach, pàgina 304... -i després, amb més suavitat i en un to més reflexiu, va afegir-: No havia passat mai un sol diumenge sense anar a l'església, sense cantar al cor. Vaig començar a anar-hi amb el meu pare així que vaig aprendre a caminar, i vaig continuar anant-hi després de la seva mort, el 1955. Hi haig de tornar -va dir, cridant-. Si no hi torno, em moriré.

-I és clar que hi tornarà -li vaig dir-. No sabem que ho trobés tant a faltar.

L'església no era gaire lluny de la residència, i Martin hi va ser acollit novament de bona gana; no tan sols com un membre fidel de la congregació i del cor, sinó com el cervell i assessor del cor que havia estat el seu pare abans que ell.

La seva vida va canviar d'una manera sobtada i espectacular, perquè era conscient d'haver recuperat el lloc que li corresponia. Va poder tornar a cantar i resar amb música de Bach cada diumenge, i gaudir de la discreta autoritat que li atorgaven.

-És que saben que conec tota la música coral i litúrgica de Bach -va dir-me a la visita següent, sense cap vanitat, només com una simple constatació-. Conec totes les cantates d'església (les dues-centes que surten al Grove), i sé el diumenge i la festa de guardar què correspon cada una. Som l'única església de la diòcesi que té una orquestra i un cor, l'única on regularment es canta tota l'obra coral de Bach. Cada diumenge fem una cantata... i per Setmana Santa farem la Passió segons sant Mateu.

Jo trobava curiós i commovedor que Martin, un retardat mental, pogués sentir aquesta passió per Bach, per una música tan intel·lectual. Fins que no vaig començar a dur-li cintes amb cantates de Bach quan l'anava a visitar -una vegada li vaig dur el Magnificat-no vaig comprendre que, malgrat les limitacions intel·lectuals, la seva intel·ligència era perfectament apta per apreciar gran part de la complexitat tècnica de Bach; però el que vaig comprovar, sobretot, és que no era una qüestió d'intel·ligència. Bach vivia per a ell, i ell vivia en Bach.

És cert que Martin posseïa uns dots musicals «anormals», però només ho eren fora del seu context natural.

Allò que era essencial per a ell -com també ho havia estat per al seu pare, amb qui ho havia compartit íntimament- era l'esperit de la música, sobretot de la música religiosa, i de la veu com a instrument diví designat per cantar, per elevar-se en la joia i la pregària.

Martin es va convertir en un home diferent quan va poder tornar a cantar a l'església: va recuperar el jo, es va «reconstruir», va tornar a ser real. Les seves pseudopersones -el deficient estigmatitzat, l'insolent, el nen que escopia- van desaparèixer; com també va desaparèixer l'eidètic irritant, impersonal i sense emocions. Va tornar a aflorar la persona real: un home dignificat, decent i ara respectat i valorat per tots els altres residents.

Però l'autèntica meravella era veure'l quan cantava, o quan estava en comunió amb la música, escoltant amb una intensitat gairebé extàtica: aleshores era «un home complet, amb una atenció completa». En aquells moments, igual que quan Rebecca actuava, o José dibuixava, o els bessons se submergien en la seva comunió numèrica, Martin estava literalment transformat. Tot el que pogués tenir de patològic o de retardat desapareixia i només veies atenció i animació, un home sa i complet.

Postdata

Quan vaig escriure aquest capítol i els dos següents em vaig basar només en la pròpia experiència, i gairebé no coneixia res del que s'havia escrit sobre el tema; no sabia, per descomptat, que ja existia una extensa literatura (vegeu, per exemple, les cinquanta-dues referències de Lewis Hill, 1974). Només vaig començar a sospitar-ho quan, després de la publicació d'«Els bessons», em vaig trobar inundat de cartes i separates que em van deixar profundament desconcertat i encuriós.

Em va cridar especialment l'atenció un estudi magnífic i detallat de David Viscott (1970). Hi ha moltes similituds entre Martin i la seva pacient Harriet G: tots dos tenien uns poders extraordinaris, que de vegades utilitzaven de manera negativa i «acèntrica» i de vegades de manera positiva i creativa. Per exemple, el pare de Harriet li va llegir les tres primeres pàgines de la guia telefònica de Boston i ella les va retenir («i durant uns quants anys va ser capaç de recordar qualsevol dels números d'aquestes pàgines si li ho preguntaven»), però d'altra banda, en un sentit

completament oposat i extraordinàriament creatiu, era capaç de compondre i d'improvisar en l'estil de qualsevol compositor.

Era clar que tots dos -igual que els bessons (vegeu el capítol següent)- podien ser impel·lits, o arrossegats, cap al tipus de proeses mecàniques característiques dels «idiotes savis», unes proeses alhora prodigioses i innecessàries; però també (com els bessons), quan no se'ls empenyia o arrossegava en aquesta direcció, tots dos manifestaven un afany coherent de bellesa i d'ordre. Martin té una memòria increïble pels fets més insignificants i aleatoris, però allò que li proporciona un plaer autèntic prové de l'ordre i de la coherència, ja sigui l'ordre musical i espiritual d'una cantata o l'ordre enciclopèdic del Grove. Tant Bach com el Grove comuniquen un món. Martin, en realitat, no té cap altre món a part de la música -com li passa a la pacient de Viscott-, però aquest món és un món real, que el fa sentir real i el transforma. Això és meravellós d'observar en el cas de Martin, i evidentment també ho era en el de Harriet G.:

“Aquesta dona desmanegada, maldestra, gens elegant i amb una edat mental de cinc anys es va transformar completament el dia que li vaig demanar que toqués el piano en un seminari del Boston State Hospital. Va seure pudorosament, es va quedar en silenci mirant el teclat fins que tothom va callar i llavors, lentament, va col·locar les mans sobre el teclat i les hi va deixar reposar un moment. Després va inclinar el cap endavant i es va posar a tocar amb la sensibilitat i l'estil d'una autèntica concertista. A partir d'aquell moment vam tenir davant nostre una altra persona.”

Parlem dels «idiotes savis» com si tinguessin un «truc» o un talent especial de tipus mecànic, sense cap relació amb una intel·ligència o una capacitat de comprensió autèntiques. Això és el que jo vaig pensar quan vaig veure Martin per primera vegada... i vaig continuar pensant-ho fins que li vaig portar el Magnificat. Fins aleshores no se'm va fer evident que era capaç de copsar tota la complexitat d'una obra com aquella, i que no es tractava simplement d'un truc, o d'una memòria prodigiosa, sinó d'una veritable i poderosa intel·ligència musical. Per això em va interessar molt especialment un article fascinant de L.K. Miller, de Chicago, que vaig rebre després de publicar-se la primera edició d'aquest llibre: es titula «Sensibilitat a l'estructura tonal en un savi musical amb desenvolupament deficient», va ser presentat a la Psychonomics Society de Boston el novembre de 1985 i actualment està en curs de publicació. L'estudi meticulós d'aquest prodigi de cinc anys d'edat, amb unes greus deficiències mentals i d'altres tipus degudes a una rubèola materna, no revelava en absolut una memòria mecànica sinó «una sensibilitat impressionant per les normes que regeixen la composició, i sobretot pel paper que tenen les diferents notes en la determinació del sistema tonal (diatònic) [...] [que demostrava] un coneixement implícit de les regles estructurals en un sentit generatiu: és a dir, de regles no limitades als exemples específics aportats per l'experiència personal». Jo estic convençut que aquest també és el cas de Martin, i ens podem preguntar si no deu ser també el de tots els «idiotes savis»; és a dir, si no poden tenir una veritable intel·ligència creativa que va més enllà de la simple «habilitat» mecànica en certs àmbits concrets -el musical, el numèric, el visual, etcètera-, en els quals sobresurten amb facilitat. És la intel·ligència d'un Martin, d'un José, dels bessons, que acaba imposant-se encara que el seu camp d'acció sigui reduït i especialitzat; i és aquesta intel·ligència la que hem de reconèixer i alimentar.

Oliver Sacks

Sacks, Oliver

1985. *L'home que va confondre la seva dona amb un barret*, Barcelona:
Proa,
p. 223- 241

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

2. Fes una exposició escrita comentant quins són els fets que t'han sorprès més del relat del cas que acabes de llegir.
3. Discutiu en grup quins podrien ser els avantatges i desavantatges de tenir una memòria com la que manifesten els protagonistes d'aquesta memòria clínica que acabes de llegir.

Situació:

Crèdit 1/ Unitat 2: El comportament humà.

4) Elements del psiquisme humà.

4.4 Intel·ligència.

4.4.1 La curiositat com a base de la intel·ligència.

La curiositat com a base de la intel·ligència

Aquí teniu un fragment de l'obra *El nebot del mag*, de l'escriptor C.S. Lewis. Aquesta obra narra les fantàstiques aventures d'un noi i una noia molt joves, en Digory i la Polly, que de resultes de les provatures egoistes d'un mag (l'Andrew, l'oncle d'en Digory) són enviats a *altres mons*.

Llegiu el text:

"(...) van arribar al davant d'una enorme porta de dues fulles d'un material que bé podia ser or. Una d'elles estava entreoberta. No cal dir, doncs, que van guaitar a dins. Tots dos van recular una passa i van proferir una exclamació de sorpresa, car allà, per fi, hi havia una cosa digna de veure.

Durant un segon, van creure que el saló era ple de gent: centenars de persones, totes assegudes i totes absolutament immòbils. La Polly i en Digory, com us podeu imaginar, també es van quedar absolutament immòbils durant una bona estona, badant. Però després van arribar a la conclusió que aquelles no podien ser persones de veritat. Entre totes, no n'hi havia cap que fes ni el més lleu moviment, i tampoc no se sentia ni el bleixar més suau. Eren talment com les figures de cera més admirables que hàgiu vist mai.

Aquesta vegada fou la Polly qui va prendre la iniciativa. En aquella estança hi havia una cosa que va despertar més el seu interès que no pas el d'en Digory: totes les figures duien vestits d'una fastuosa magnificència. Per poc que a un li cridessin l'atenció els vestits, difícilment hauria pogut resistir la temptació d'acostar-se per veure'ls de més a prop. I la vivor dels seus colors tenia la virtut que aquella sala semblés, si no precisament més alegre, almenys esplèndida i majestuosa, després de tota la pols i la buidor que caracteritzaven les altres. També tenia més finestres i, per tant, hi havia molta més llum.

Difícilment podria descriure els vestits. Totes les figures duien roba talar i portaven corona. Els vestits eren de color carmesí, gris argentat, púrpura fosc i verd viu; tots tenien preciosos brodats, amb dibuixos que representaven flors i bèsties estranyes. Pedres precioses d'una mida i una brillantor sorprenents llampeguejaven a les corones, a les cadenes que penjaven a l'entorn dels colls i arreu on hi havia un fermall.

La Polly preguntà:

—¿Com és que aquests vestits no s'han desintegrat ja fa anys?

—La màgia —va dir baixet en Digory—. ¿No ho sents? M'hi jugo el que vulguis que tota aquesta sala està encantada. Ho he sentit al moment que hi hem entrat.

—Qualsevol d'aquests vestits deu costar centenars de lliures —va comentar la Polly.

En Digory, però, estava més interessat en els rostres, i sens dubte eren dignes de ser contemplats. La gent seia en cadires de pedra situades a banda i banda del

saló, i al mig no hi havia res. Un podia caminar amunt i avall, i anar observant cada rostre amb atenció.

—Eren persones agradables, trobo —va dir en Digory.

La Polly va assentir amb el cap. Certament, tots els rostres que podien veure eren agradables. Tant els homes com les dones tenien una expressió afable i assenyada, i semblaven procedir d'una raça de gent atractiva. Però després que els nens van haver avançat unes passes saló avall, van trobar rostres que es veien una mica diferents. Aquells eren rostres d'allò més solemnes. Teníeu la impressió que, si mai us haguéssiu topat gent com aquella, hauríeu hagut d'anar amb peus de plom a l'hora de parlar. Quan van haver avançat una mica més, es van trobar davant unes cares que no els agradaven gens; això va ser en arribar cap a la meitat del saló. Allà els rostres tenien una expressió molt ferrenya, orgullosa i satisfeta, però feien l'efecte de ser cruels. Una mica més enllà, encara semblaven més cruels. Més enllà, encara causaven la impressió de ser cruels, però ja no semblaven satisfets. Fins i tot hauríeu dit que era gent desesperada, com si haguessin comès actes terribles i també haguessin patit càstigs horribles. L'última figura era la més interessant de totes: una dona encara més ricament vestida que les altres, molt alta (per bé que totes les figures d'aquell saló eren més altes que les persones del nostre món), amb una expressió de tanta feresa i orgull, que se us tallava l'alè. Amb tot era molt bella. Anys a venir, quan ja era vell, en Digory deia que mai a la vida no havia conegut cap dona tan bella com aquella. Cal dir també que la Polly sempre insistia que no li trobava res d'especialment bonic.

Aquella dona, com deia, era la darrera, si bé hi havia tot un seguit de cadires buides a partir de la que ella ocupava, com si la sala hagués estat concebuda per a una quantitat molt més gran de figures.

En Digory va dir:

—M'agradaria saber la història que s'amaga darrere de tot això. Tornem enrere i fem una ullada a aquella mena de taula que hi ha al bell mig del saló.

El que es dreçava al mig de l'estança no era exactament una taula, sinó una columna quadrada d'una mica més d'un metre d'alçada, sobre la qual s'alçava un petit arc d'or on penjava una campaneta d'or també; al costat, hi reposava un martellet d'or per colpejar la campana.

—Em pregunto..., em pregunto..., em pregunto... —deia en Digory.

—Aquí sembla que hi ha alguna cosa escrita —va fer la Polly, bo i acotant-se i examinant un costat de la columna.

—¡Ostres, és veritat! —va exclamar en Digory—. Però segur que no ho podem llegir.

—¿No? No n'estic tan segura —va dir la Polly.

Tots dos miraven la llegenda amb atenció i, com era d'esperar, les lletres esculpides a la pedra eren estranyes. Però aleshores va passar una cosa meravellosa: mentre ells miraven, si bé la forma dels singulars caràcters no es va modificar en cap moment, s'adonaren que podien entendre el que hi deia. Si en Digory hagués recordat el que acabava de dir feia pocs minuts, o sigui, que aquella era una sala encantada, hauria comprovat que l'encanteri començava a exercir el seu efecte. Però estava massa excitat per la curiositat per pensar-hi. Cada vegada estava més ansiós per saber què deia la inscripció de la columna. I no van trigar gaire a saber-ho. El que hi deia era si fa no fa això (si més no, aquest és el sentit dels mots, per bé que, quan ho llegíeu allí, la qualitat poètica era molt superior):

Valerós foraster, decideix-te:

Pica la campana i juga't la pell,

O et tornaràs boig preguntant-te

Què hauria passat si prenies el martell.

—iNo tinguis por! —va fer la Polly— Que no ens la volem pas jugar, la pell.
 —¡Oh! Però ¿que no ho veus, que no servirà de res? —va replicar en Digory— Ara ja no ens podem escapar. Sempre ens preguntàriem què hauria passat si haguéssim colpejat la campana. No vull anar-me'n a casa per tornar-me boig pensant sempre en això. ¡No tinguis por!
 —No siguis tan ximple —va dir la Polly—. ¡Com si això hagués de passar-li a tothom! ¡Què pot preocupar-me a mi el que passaria!
 —Jo crec que qualsevol que hagi arribat fins aquí està condemnat a rumiar eternament què hauria passat fins a quedar tocat de l'ala. Aquesta és la màgia de tot plegat, ¿comprends? Jo ja sento que comença a afectar-me.
 —Bé, doncs a mi no —va fer la Polly, amb enuig—. I no crec que tu sentis res. T'ho estàs empescant.
 —Tu te les saps totes —va dir en Digory—. Això passa perquè ets una nena. Les nenes no fan cas de res com no sigui de les xafarderies i de totes aquestes bestieses sobre les persones que es prometen.
 —Quan dius això, sembles el teu oncle —va fer la Polly.
 —¿Per què fuges d'estudi? —va protestar en Digory—. Del que estem parlant és de...
 —¡Tots els homes sou iguals! —va cridar la Polly, amb veu de persona adulta; però de seguida va afegir, tornant a adoptar el to de la seva veu—: I no em diguis que sóc com totes les dones, perquè no seràs més que una mona empipadora.
 —Ni somiant diria que una marreca com tu és una dona —va replicar en Digory, altivament.
 —¡Ah! Així que sóc una marreca, ¿oi? —va fer la Polly, que ara estava verament enrabiada—. Molt bé, no tens cap necessitat d'anar amb una marreca com jo. Aquí et quedes. Ja n'estic tipa de tot això. ;! també n'estic tipa de tu..., que ets un fanfarró, tossut i empipador!

Lewis, C. S.

Carroll, C. S.

1991. *El nebot del mag*, Barcelona: Edhasa, p. 54-59. Traducció de Jordi Arbonès i Montull.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 1

1. En llegir el text ja us haureu adonat que, davant de la situació misteriosa que se'ls presenta, en Digory i la Polly tenen maneres diferents de reaccionar. Imagina't per un moment que tu ets un dels protagonistes que participen en aquesta situació: què faries? Estaries més a prop de fer com en Digory, d'assumir el risc de tocar la campaneta? O bé de fer com la Polly, de no arriscar-se?
2. El filòsof grec Aristòtil (384 – 322 a.C.) va dir que la curiositat era una de les bases per al desplegament de la intel·ligència. L'escriptor argentí Jorge Luis Borges (1899 – 1986) deia que la genialitat depenia de la capacitat de sentir curiositat.

Amb aquestes dues afirmacions, de cap manera es vol insinuar que qui, com la Polly, no decideixi tocar la campaneta és poc intel·ligent (la intel·ligència, en aquest cas, també podria voler dir fer una aposta per la seguretat).

Tens la sensació de “deixar de tocar campanes” (és a dir, de no assumir riscos) i deixar perdre oportunitats a causa d’una manca de decisió? Reflexiona-hi. Enumera els casos en què aquest aspecte es podria aplicar a la teva vida. No és necessari escriure res ni comentar-ho públicament o conversar aquest exercici amb algú. És un exercici de portes endintre, només per a un mateix.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat
Unitat 2: **El comportament humà.**
4. Elements del psiquisme humà.
4.5 Motivació
4.5.1 Motivació i desmotivació

Motivació i desmotivació

“El vigilant en el camp de sègol” (1951) explica els avatars de Holden Caulfield, un adolescent de setze anys que vagareja per Nova York durant tres dies. Escrita en primera persona el protagonista va relatant el seu populós món, fet de marginació, autoexclusió, una sensibilitat extrema, i un amor incorruptible per la seva germana petita (Phoebe), un germà mort i un mestre d'escola.

El capítol següent relata l'anada de Holden Caulfield a casa seva. Els seus pares es pensen que Caulfield és a l'internat. Però ell s'ha escapat i visita la seva germana petita quan aquesta –com tota la resta dels de la casa– ja està dormint.

Llegeix aquest capítol de la novel·la “El vigilant en el camp de sègol”:

“Em coneixia tot això dels museus com un llibre. La Phoebe anava a la mateixa escola on jo havia anat de petit, i sempre hi voltàvem. Teníem una mestra, la senyoreta Aigletinger, que ens portava al museu gairebé cada coi de dissabte. A vegades ens miràvem els animals i a vegades ens miràvem totes les coses que havien fet els indis a l'antiguitat. Ceràmica i cistells de palla i coses d'aquestes. Quan hi penso em poso molt content. Ara i tot. Recordo que quan ja havíem vist totes les coses índies, normalment anàvem a veure alguna pel·lícula en un auditori molt gran. Colom. Sempre feien Colom descobrint Amèrica, suant tinta perquè en Ferran i la Isabel li deixin pasta per comprar barcos, i després els mariners amotinant-se-li i d'això. A ningú no li importava un rave en Colom, però sempre portaves molts de caramels i xiclets i coses, i a dins de l'auditori feia tan bona olor! Sempre feia olor com si a fora plougés, encara que no ho fes, i tu estaves a l'únic lloc sec, agradable i còmode del món. M'encantava aquell coi de museu. Recordo que havies de passar per la Sala Índia per anar a l'auditori. Era una habitació llarga, llarga, i se suposava que només podies parlar en veu baixa. La mestra anava primer, després la classe. Anàveu dues fileres de nanos, i et tocava un company. La majoria de les vegades, el meu company era una nena que es deia Gertrude Levine. Sempre et volia agafar la mà, i sempre tenia la mà enganxosa o suada o alguna cosa per l'estil. El terra era de pedra, i si tenies bales a la mà i les deixaves anar, saltaven una bogeria. per tot el terra i feien un gran escàndol, i la mestra feia parar la classe i anava cap endarrera per veure què cony passava. Mai no s'empenyava, però, la senyoreta Aigletinger. Després passaves pel costat d'una canoa índia de guerra, llarga, llarga, tan llarga com tres cois de Cadillac seguits, amb cap a vint indis a dins, alguns remant, alguns només fent cara de durs, i tots amb pintura de guerra per tota la cara. Hi havia un tio que feia molta por al final de la canoa, amb una màscara. Era el doctor bruixot. Em posava la pell de gallina, però m'agradava de totes maneres. Una altra cosa, si tocaves un dels remos o alguna cosa d'aquestes quan passaves, un dels guardes et deia: —«No toqueu res, nens»— però sempre ho deia amb una veu amable, no pas com un coi de policia ni

res. Després passaves pel costat d'una gran vitrina de vidre, amb indis a dins fregant pals per fer foc, i una *squaw* teixint una manta.

L'*squaw* que teixia la manta estava com inclinada, i li podies veure el pit i d'això. Tots hi fotíem un bon cop d'ull, les noies i tot, perquè només eren nenes i tenien tant de pit com nosaltres. Després, just abans d'entrar dins l'auditori, just al costat de les portes, hi havia aquell esquimal. Seia a la vora d'un forat en un llac gelat, i pescava pel forat. Tenia un parell de peixos vora el forat, que ja havia pescat. Hosti, aquell museu estava ple de vitrines de vidre. Encara n'hi havia més a dalt, amb cérvols a dins, bevent en una bassa, i ocells volant cap al sud per passar l'hivern. Els ocells de més a prop eren dissecats i penjats amb fils, i els del fons només eren pintats a la paret, però tots semblava que volaven de debò cap al sud, i si ajupies el cap i te'ls miraves de cap per avall, encara semblava que tinguessin més pressa per anar cap al sud. El millor d'aquell museu, però, era que tot estava sempre al mateix lloc. Ningú no es movia. Hi podies anar cent mil vegades i aquell esquimal encara acabava de pescar aquells dos peixos, els ocells encara volaven cap al sud, els cérvols encara bevien en aquella bassa, amb les seves banyes precioses i les seves cames primes i precioses, i aquella *squaw* amb el pit nu encara teixia la mateixa manta. Ningú no canviava. L'única cosa diferent eres tu. No eres pas gaire més vell ni res. No era això, ben bé. Eres diferent, i prou. Aquest cop portaves un abric. O el nano que tenies de company de fila l'última vegada havia agafat escarlatina i ara tenies un company nou. O feia la classe una substituïda, en comptes de la senyoreta Aigletinger. O havies sentit que el teu pare i la teva mare es barallaven al lavabo. O potser només havies vist pel carrer una d'aquelles basses amb arcs de Sant Martí de benzina. Vull dir que eres diferent d'alguna manera. No puc explicar què vull dir. I, encara que pugués, no sé si en tindria ganes.

Vaig treure la meva gorra de caçador de la butxaca mentre anava caminant, i me la vaig posar. Sabia que no em trobaria pas ningú que em conegués, i tot era molt humit. Anava caminant i caminant, i pensava en la Phoebe anant el dissabte en aquell museu com feia jo. Pensava que veuria les mateixes coses que jo veia, i que ella seria diferent cada cop que les veiés. No em va pas deprimir exactament, pensar-hi, però tampoc no em va pas fer venir ganes de cantar i ballar. Algunes coses haurien de ser sempre com són. Hauries de poder-les ficar en una d'aquelles vitrines de vidre i deixar-les estar. Ja se que és impossible, però és una llàstima de totes maneres. Es igual, anava pensant tot això mentre caminava.

Vaig passar pel cantó d'un pati i em vaig aturar a mirar un parell de nanos molt petits en una gronxadora. Un estava una mica gras, i vaig posar la mà al costat del nano prim, per compensar una mica el pes, però es veia que no m'hi volien, allà, o sigui que els vaig deixar estar.

Després va passar una cosa curiosa. Quan vaig arribar al museu, tot d'una no hauria entrat ni per un milió de dòlars. No em deia res, i havia travessat tot el coi de parc sencer, i n'havia tingut ganes i tot plegat. Si hi hagués hagut la Phoebe, segurament hi hauria entrat, però no hi era. O sigui que l'única cosa que vaig fer, davant del museu, va ser agafar un taxi per anar fins al Biltmore. No tenia gaires ganes d'anar-hi. Però havia quedat amb la Sally, punyeta.”

J. D. Salinger

Salinger, J.D.

1990. *El vigilant en el camp de sègol*, Barcelona: Empúries, p. 130 – 133, traducció d'Ernest Riera i Josep Maria Fonalleras.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Treballeu en grup. Enumereu els exemples de motivació i desmotivació que manifesta el protagonista de la novel·la en el text que acabeu de llegir.
2. Discutiueu amb la resta de companys quins aspectes de la vostra formació acadèmica i educació us motiven i quins us desmotiven. (Analitzeu-los i, prèviament a tota discussió, intenteu definir què significa el concepte de *motivació* i de quins factors depèn la motivació personal).

Situació:

Crèdit 1/ Unitat 2: El comportament humà.

4) Elements del psiquisme humà.

4.6 Jo/ Identitat personal.

4.6.1 Alícia té problemes d'identitat.

Alícia té problemes d'identitat

L'Erugot i Alícia es miraren: a l'últim l'erugot es va treure la pipa turca de la boca i se li adreçà amb la veu esllanguida i ensonyada:

—Qui sou vós?

Això no era pas un inici encoratjador de conversa. Alícia replicà temorenc:

—Jo... amb prou feines ho sé, senyor, a hores d'ara..., almenys sé qui era quan m'he llevat aquest matí, però em penso que dec haver estat canviada més d'un cop d'aleshores ençà.

—Què voleu dir amb això? —digué greument l'Erugot—. Expliqueu-vos!

—No puc explicar-me, em penso, senyor —digué Alícia—, perquè no sóc jo mateixa, compreneu?

—No ho comprenc —digué l'Erugot.

—Em temo que no podré pas dir-ho més clarament —contestà Alícia, tota polida—, perquè, per començar no puc entendre-ho jo mateixa, i tenir tants volums diferents en un mateix dia és una cosa que confon d'allò més.

—Res d'això —digué l'Erugot.

—Bé, potser encara ho ha semblat —digué Alícia—, però quan us hàgiu de convertir en una crisàlide (algun dia us pertocarà de fer-ho, sabeu?) i després d'això en una papallona, em sembla que us sentireu una mica estrany, no és veritat?

—Gens ni mica —digué l'Erugot.

—Bé, potser els vostres sentiments són diferents dels meus —digué Alícia—; el que jo sé és que *jo* m'hi sentia, tota estranya.

—Vós! —digué l'Erugot, menyspreadorament—. Qui sou vós?

Això va retornar-los al començament de la conversa. Alícia va sentir-se una mica irritada que l'Erugot li fes aquelles observacions tan curtes, i va redreçar-se i digué:

—Penso que primer hauríeu de dir-me qui sou vós?

—Per què? —digué l'Erugot.

Heus ací una altra pregunta encaparradora, i com que a Alícia no podia acudir-se-li cap bona raó, i l'Erugot semblava trobar-se en un estat d'esperit molt desplaent, ella va allunyar-se.

—Torneu! —va cridar-li l'Erugot al seu darrera—. Tinc una cosa important a dir.

La cosa, certament, semblava prometedora: Alícia va girar-se i va tornar endarrera.

—Conteniu el vostre geni —digué l'Erugot.

—Només és això? —digué Alícia, empassant-se la seva ira tan bé com va poder.

—No —digué l'Erugot.

Alícia va pensar que tant se valia que s'esperés, perquè no tenia altra cosa a fer, i potser al capdavant ell podria dir-li alguna cosa que valgués la pena de sentir. Per espai d'alguns minuts, ell va treure bufades de fum sense parlar, però a l'últim va desplegar el braços, va treure's de bell nou la pipa de la boca i digué:

—De manera que penseu que esteu canviada, eh?
—Em temo que sí, senyor —digué Alícia—; no puc recordar les coses així com solia, i no conservo el mateix volum deu minuts seguits!
—No podeu recordar quines coses? —digué l'Erugot.
—Bé, he fet per manera de dir «Què li donarem a la pastoreta?» però em sortia tot canviat —respongué Alícia amb una veu d'allò més melangiosa.
—Repetiu versos de Mossèn Cinto (Traducció *ad libitum*) —digué l'Erugot.
Alícia encreuà les seves mans i començà:
—Ja sou vell, pare Guillem —diu talment el joveçà—,
el vostre cap tot blanc esdevingué,
però vós a totes hores cap per vall us heu d'estar:
penseu que als vostres anys, això està bé?
—Jo de jove —aquell bon pare de resposta fa a son fill—
deia: això mon cervell pot malmenar,
però ara que sé cert que no hi ha el menor perill
ho faré tan sovint com em plaurà.
Ja sou vell —el jove feia—, i així ho dic per dos camins,
i ja us heu fet qui-sap-lo boterut,
però amb una tombarella ara entràreu porta endins:
voleu dir-me el motiu que hàgiu tingut?
—Jo, de jove, peus i braços conservava amb tot braó
—fa el savi sacsejant el gris cabell—
mitjançant aqueixa untura (val un xíling el flascó);
us en venc, si volguéssiu, un parell.
—Ja sou vell —el jove deia—, i les barres, no sóc llec,
res no masteguen de mes dur que el llard;
però us heu acabat l'ànec amb els ossos i amb el bec.
Com podeu? Si no us reca, feu-me'n part.
—Jo de jove —diu son pare— lleis sabia per atzar.
Cada causa amb la dona he debatut,
i això omplí la meva barra d'energia muscular
i la conservo de la joventut.
—Ja sou vell —el jove deia—, però un hom no pensa pas
que l'ull segur d'un altre temps teniu,
i aixequen dreta una anguila en el cap del vostre nas;
es pot saber com és que sou tan viu?
—He respost a tres preguntes, i això basta, què més vols?
—fa el pare—, no rondinis, oh brivall!
He d'estar-me tot el dia escoltant aquest bunyols?
Ix, o a guitzes aniràs escala avall.
—No els heu dits ben dits —va fer l'Erugot.
—No del tot bé, em temo —digué Alícia tímidament—; algunes de les paraules
s'han trasmutat.
—Està malament del començament al final —digué l'Erugot decididament, i hi
hagué silenci per alguns minuts.
L'Erugot va ésser el primer de parlar.
—De quin volum voleu ser? —va preguntar-li.

—Oh, no sóc exigent pel que fa al volum —respongué de pressa Alícia—, però a una persona no li plau de canviar tan sovint, sabeu?

—No ho sé —digué l'Erugot.

Alícia no va dir res: mai no havia estat tan contradita en la seva vida d'abans, i va conèixer que anava sortint de test.

—Esteu contenta ara? —va dir l'Erugot.

—Bé, voldria ser una mica més gran, senyor, si no us reca —digué Alícia—; tres polzades és una cosa tan desgraciada com a alçària!

—És una alçària tan bona, tanmateix! —digué l'Erugot iradament, posant-se tot dret mentre parlava i mesurava exactament tres polzades d'alçària.

—Però jo no hi estic feta —pledejà la pobra Alícia en to llastimós. I va pensar dintre seu: «Voldria que aqueixes criatures no s'ofenguessin tan fàcilment.»

—Ja us hi acostumareu amb el temps —va dir l'Erugot, i va posar-se la pipa turca a la boca i va fumar altra vegada.

Ara, Alícia va esperar pacientment fins que a ell li plagué de parlar. Al cap d'un minut o dos, l'Erugot es va treure la pipa turca de la boca, i aleshores badallà i es va sacsejar. Després va davallar del xampinyó i s'arrossegà herba endins, limitant-se a remarcar mentre marxava:

—L'un costat us farà ser més gran i l'altre costat us farà ser més petita.

«L'un costat de què? L'altre costat de *què?*», va pensar Alícia.

—Del xampinyó —va dir l'Erugot, igual que si ella ho hagués preguntat en veu alta; i al cap d'un altre moment es va haver perdut de vista.

Alícia romangué mirant pensívolament el xampinyó un minut, per esbrinar quins eren els seus dos costats; i com que era perfectament rodó, trobà que aquella qüestió era difícilíssima. A l'últim, va estendre els braços al voltant d'ell, tan lluny com podien anar, i escapçà una mica del caire amb cada mà.

—I ara quin és quin? —va dir-se, i rosegà una mica del bocinet de la mà dreta per provar-ne l'efecte: a l'instant següent va sentir un cop violent sota el seu mentó, el qual havia colpit el seu peu! Va espantar-la de mala manera aquest canvi tan sobtat, però va comprendre que no hi havia temps a perdre, perquè s'anava arrupint ràpidament, de manera que va posar-se a la tasca tot seguit per menjar una mica de l'altre bocinet. Tenia el mentó tan estretament aixafat contra el peu que amb prou feines hi havia espai per a obrir la boca, però a l'últim ho va fer, i aconseguí empassar-se una miqueta del bocí de la seva mà esquerra

Lewis Carroll.

Carroll, Lewis

1987. *Alícia en terra de meravelles*, Barcelona: Joventut, 4a edició, p. 48-54.
Traducció de Josep Carner.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Alícia li diu a l'Erugot: "Jo... amb prou feines ho sé [qui sóc], senyor, a hores d'ara..., almenys sé qui era quan m'he llevat aquest matí, però em penso que dec haver estat canviada més d'un cop d'aleshores ençà."
Has tingut mai, la mateixa impressió que té Alícia?
Creus que les experiències que tenim ens fan tan diferents fins al punt que ja podem dir que no som els que érem? Raona-ho.
2. Entre l'Erugot i Alícia es produeix el següent diàleg:
"—De manera que penseu que esteu canviada, eh?
—Em temo que sí, senyor —digué Alícia—; no puc recordar les coses així com solia, i no conservo el mateix volum deu minuts seguits!"
Fixeu-vos que, en el cas d'Alícia, es produeixen canvis físics (el volum) i psíquics (no pot recordar com solia fer-ho). Creus que el físic i la memòria són elements constitutius de la identitat personal? Raona la resposta tot intentant imaginar què podria passar si no tinguéssim memòria de nosaltres mateixos o bé canviéssim contínuament de físic.

Situació:

Crèdit 1/ Unitat 2: **El comportament humà.**

5) Elements del psiquisme humà.

4.6 Jo/ Identitat personal.

4.6.2 El tacte i la identitat.

El tacte i la identitat

Llegeix aquests dos fragments:

“En los fetos el tacto es el primer sentido que se desarrolla, y en el recién nacido es automático, antes de que los ojos se abran o el bebé empiece a captar el mundo. Poco después de nacer, aunque no podemos ver ni hablar, instintivamente empezamos a tocar. Las células de tacto de los labios nos hacen posible mamar, y los mecanismos de cierre de las manos empiezan a buscar calor. Entre otras cosas, el tacto nos enseña la diferencia entre *yo* y *otro*, nos dice que puede haber algo fuera de nosotros: la madre”.

Diane Ackerman

Ackerman, Diane

1993. *Una historia natural de los sentidos*, Barcelona: Anagrama: p. 102.

“Como han demostrado aquellas personas que son simultáneamente sordas y ciegas, es casi posible arreglárselas sólo con el tacto, pero sin el tacto el mundo se desenfoca irremediabilmente, y se puede perder una pierna sin saberlo, quemarse una mano sin sentirlo o perder la conciencia de dónde termina uno y empieza el mundo”.

Diane Ackerman

Ackerman, Diane

1993. *Una historia natural de los sentidos*, Barcelona: Anagrama: p. 106.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Després de llegir els dos textos, indica per què el tacte configura la nostra identitat.
2. Imagina i descriu com podria ser el teu món si, de cop, perdessis el sentit del tacte.

Situació:

Crèdit 1/ Unitat 2: El comportament humà.

5) Teories explicatives de la conducta.

5.1 La psicoanàlisi.

5.1.1 Marnie, la ladrona.

Marnie, la ladrona

D'una manera molt resumida podríem definir la psicoanàlisi com aquella teoria de la conducta inicialment elaborada pel psiquiatre i neuròleg vienès Sigmund Freud (1856 - 1939) segons la qual l'inconscient del psiquisme humà condicionaria en gran manera la conducta de la persona. Per a Freud les causes dels símptomes neuròtics del comportament humà poden localitzar-se i eradicar-se explorant els elements inconscients de la conducta, fent que l'individu compregui les motivacions ocultes de la seva conducta. Per a dur a terme aquest procés, Freud dirà que el somni, la hipnosi, la suggestió o el mètode de la *lliure associació d'idees* són recursos idonis per penetrar en un món que resta ocult a la consciència.

Ara veuràs un fragment de la pel·lícula "Marnie, la ladrona" (1964) del director anglès Alfred Hitchcock (1899 – 1980). Hitchcock recrea la teoria psicoanalítica en diverses pel·lícules. Aquí (a *Marnie, la ladrona*) es presenta la vida d'una dona cleptomana i que refusa qualsevol contacte físic amb un home a causa d'un trauma psicològic que va patir durant la infantesa i que s'ha escolat en el seu inconscient i que per a ella resta aparentment oblidat. L'escena seleccionada il·lustraria aquell moment de la teràpia psicoanalítica en què la persona descobreix les motivacions ocultes del seu comportament i es fa conscient d'alguna experiència latent que resideix en el fons del seu inconscient.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Amb relació al fragment que acabes de veure, explica perquè es pot qualificar d'il·lustració de les pràctiques psicoanalítiques.

Situació:

Crèdit 1: L'èsser humà i la societat.

Unitat 2: **El comportament.**

6) La felicitat

6.1) Excés de felicitat?

Excés de felicitat?

Llegeix aquest relat d'Herodot:

El anillo de Polícrates

Por esta época, Cambises atacaba a Egipto y los lacedemonios también hacían una expedición contra Sames y su tirano Polícrates, hijo de Eaces que a la sazón ocupaba la isla como consecuencia de una sublevación. Al principio, distribuyó la ciudad en tres partes con sus hermanos Pantagnoto y Sylosonte y con ellos ejercía su poder, pero después murió uno de ellos, expulsó a Sylosonte, que era el más joven, y quedó solo al frente de Samos. Entonces estuvo unido por vínculos de hospitalidad con Amasis, rey de Egipto, a quien enviaba presentes y los recibía de él. En poco tiempo progresó de tal manera la situación de Polícrates que se le celebraba por toda Jonia y el resto de Grecia, pues dondequiera que dirigía sus expediciones, todo le salía con la mayor felicidad. Tenía una armada de cien naves con cincuenta remeros cada una y mil policías a su servicio, como guardia personal. Cuando entraba en algún sitio se llevaba todo lo de todos, sin hacer distinciones de ninguna clase, porque decía que más gratitud le debería al amigo a quien devolviese lo que le hubiera cogido, que aquel a quien nada le hubiera sido arrebatado desde el primer momento. Así se había apoderado de numerosas islas y también de muchas ciudades fortificadas del continente: entre ellas, venció en un combate naval a los lesbios, que habían salido con todas sus fuerzas en ayuda de los milesios, les hizo prisioneros y, encadenados, les obligó a cavar una fosa en toda la extensión de muralla que rodea Samos.

No le pasaba inadvertida a Amasis la extraordinaria fortuna de su amigo Polícrates, sino que le preocupaba en gran manera, y cuando vio que aumentaba más aún, le mandó a Samos una carta escrita en estos términos: «Amasis dice esto a Polícrates: es muy agradable tener noticia de que un buen amigo y huésped lleva a cabo con la mayor felicidad sus asuntos; por ello tu magnífica fortuna no me desagrada, pero sé que la divinidad es envidiosa y yo mismo preferiría que los problemas que me afectan me salieran unas veces bien y otras con desgracia, y así pasar la vida con suerte variada, unas veces bien y otras mal, antes que ser siempre felices. Porque nunca conocí ni oí hablar de nadie que después de ser la fortuna próspera siempre, no tuviera al final un desenlace desdichado. Tú sigue ahora mi consejo y procediendo contra aquella felicidad excesiva que gozas, haz lo que te digo: piensa qué es lo que más aprecias porque lo tienes en mayor valor y que al perderlo sepas que pudiera afectarte más y entristecerte: arrójalo donde nunca jamás pueda caer en manos de los hombres. Si después de esto te siguen saliendo las cosas con tanta felicidad y sin infortunios, repite lo que te he dicho con las cosas que tengas en mayor estimación.»

Después de leída la carta, Polícrates pensó que aquél era un buen consejo de Amasis y se puso a considerar cuál sería, entre todas sus riquezas, aquella cuya

pérdida ocasionase mayor dolor a su ánimo: recorriendo en su pensamiento la lista de cuanto tenía, halló que sería un anillo con su sello que siempre llevaba, trabajado con oro y una esmeralda engastada, obra de Teodoro Samos, hijo de Teleclo. Al punto decidió deshacerse de él; mandó preparar una nave de cincuenta remeros en la que embarcó él mismo; hizo que la condujeran hasta alta mar y cuando ya estaban muy lejos de la isla se quitó el anillo de la mano y, a la vista de todos los que iban en la nave, lo arrojó al mar. Hecho esto, mandó regresar y volvió a su palacio muy triste por la pérdida de su anillo.

Pero al cabo de sólo cuatro o cinco días de ocurrir lo que hemos dicho, uno de los pescadores de Samos, ejerciendo su oficio, cogió un pescado tan grande y tan hermoso que quiso regalárselo a Polícrates, y, dirigiéndose con el pez a las puertas de palacio, pidió ser recibido por el rey en audiencia. Cuando estuvo en su presencia, ofreciéndole el pescado le dijo:

—En cuanto cogí este pescado, mi señor, rey, pensé que no debía venderlo en la plaza, aunque me procuro la comida con el producto de mi trabajo, sino que lo juzgué digno de ti y de tu poder y por ello te lo traigo como presente.

Agradecido al pescador, Polícrates respondió así a tales palabras:

—Has hecho muy bien y tengo motivo para estarte doblemente agradecido, por tus palabras y por este magnífico regalo: quédate conmigo a comer.

El pescador, contentísimo por aquel honor que se le hacía, volvió a su casa, y los criados de Polícrates, mientras aderezaban el pescado, encontraron en su vientre el anillo de su señor. En cuanto lo vieron lo sacaron y se lo llevaron muy contentos a Polícrates, dándoselo y diciéndole de qué forma lo habían encontrado. Entonces Polícrates, como no podía apartar de su imaginación la idea de que aquello era de origen divino, escribió en una carta cuanto había hecho y cuanto le había ocurrido, y la entregó para que un correo la llevara a Egipto.

Al enterarse Amasis de la carta que le trajeron de Polícrates, comprendió que era imposible que un hombre pudiera apartar a otro hombre de su destino futuro y que Polícrates no iba a tener buen fin después de una fortuna tan grande, ya que aquello que él quería hacer desaparecer, lo volvía a encontrar. Entonces envió un embajador para decirle que renunciaba a los vínculos que les unían de hospitalidad, cosa que hizo para que al sobrevenirle a Polícrates la desgracia terrible que sabía le ocurriría, no sentir en su corazón la tristeza por el dolor de un amigo.

Herodot

Herodot, “El anillo de Polícrates”, dins *Antología del cuento*, Barcelona: Planeta 2002, v. I, p. 24-26.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Aquest relat d'Herodot ens mostra fins a quin punt la idea de fat (o destí) estava arrelada en la ment dels antics. En el text, Herodot escriu: "Porque nunca conocí ni oí hablar de nadie que después de ser la fortuna próspera siempre, no tuviera al final un desenlace desdichado". Creus que és cert, això? Creus que la fortuna pot comportar un final tràgic? Raona la resposta.
2. Del text que acabes de llegir també es pot interpretar que hi pot haver —per dir-ho d'alguna manera— *excessos de felicitat*. En una de les interpretacions fondes del relat podríem entendre que la conquesta fàcil i constant dels objectius pot conduir la persona a no entendre la realitat i els *fracassos dels altres*. O que el pot conduir a un cert adormiment, ja que aconseguix força el que vol amb força facilitat. Creus que la dificultat, l'adversitat i a vegades el fracàs poder ser necessaris i benefactors? Raona la resposta.

Situació:

Crèdit 1: L'èsser humà i la societat.

Unitat 2: **El comportament.**

7) La felicitat

6.2 La felicitat humana

La felicitat humana

Primo Levi és un escriptor italià d'origen jueu. Levi va ser deportat als camps de concentració d'Auschwitz, dels quals va aconseguir sobreviure. L'any 1947 va publicar el llibre *Si això és un home*, un material de primer ordre per testimoniar les miserables condicions en què malvivien els presoners dels camps de concentració. Llegeix el següent fragment que relata el viatge de Levi i altres deportats al camp de concentració d'Auschwitz:

"A la vida tothom descobreix, més o menys aviat, que la felicitat perfecta no és assolible, però pocs es paren a pensar, en canvi, en la consideració oposada: que tampoc no és assolible una infelicitat perfecta. Els moments que s'oposen a la realització de tots dos estats límit són de la mateixa naturalesa: deriven de la nostra condició humana, que és enemiga de tota infinitud. S'hi oposa el nostre sempre insuficient coneixement del futur; i això s'anomena, en un cas, esperança, i en l'altre, incertesa del demà. S'hi oposa la seguretat de la mort, que imposa un límit a tota alegria, però també a tot dolor. S'hi oposen les inevitables preocupacions materials, que, així com enverinen tota felicitat duradora, també distreuen constantment la nostra atenció de la desgràcia que ens amenaça, i en fan fragmentària —i per tant suportable— la consciència.

Van ser justament les incomoditats, els cops, el fred, la set, allò que ens va mantenir surant sobre el buit d'una desesperació sense fons, durant el viatge i després. No pas la voluntat de viure, ni tan sols una conscient resignació; perquè són pocs els homes capaços d'això, i nosaltres no érem més que una mostra qualsevol d'humanitat.

Havien tancat les portes de seguida, però el tren no es va moure fins a la nit. Ens havíem assabentat amb alleujament del nostre destí. Auschwitz: un nom sense significat, aleshores i per a nosaltres; però havia de correspondre per força a un lloc d'aquesta terra".

Primo Levi

Levi, Primo

1996. *Si això és un home*, Barcelona: Edicions 62, pàg. 20

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Caracteritza el concepte de felicitat que Primo Levi exposa en aquest text.
2. Intenta explicar què pot voler dir Primo Levi quan escriu: "Van ser justament les incomoditats, els cops, el fred, la set, allò que ens va mantenir surant sobre el buit d'una desesperació sense fons, durant el viatge i després." Contrasta la teva explicació amb d'altres que hagin ofert els teus companys.
3. Creus que és un concepte aplicable a les teves expectatives sobre la felicitat? Raona la resposta.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat.

Unitat 2: El comportament humà.

6. La felicitat.

6.3 Concepte de felicitat

Primo Levi és un escriptor italià d'origen jueu. Levi va ser deportat al camp de concentració d'Auschwitz i a un camp de treball d'aquesta zona. Va aconseguir sobreviure. L'any 1947 va publicar el llibre *Si això és un home*, un material de primer ordre per testimoniar les miserables condicions en què malvivien els presoners dels camps de concentració nazis. Llegeix el següent fragment que presenta una reflexió esfereïdora sobre les condicions de subsistència al camp de treball en què Primo Levi va estar reclòs:

“Quan plou voldríem poder plorar. És novembre, ja fa deu dies que plou, i la terra és com el fons d'un pantà. Totes les coses de fusta fan olor de florit.

Si pogués fer deu passos cap a l'esquerra, on hi ha el rafal, estaria arrecerat; en tindria prou amb un sac per cobrir-me les espatlles, o només l'esperança d'un foc on eixugar-me; o potser un drap sec per posar-me entre la camisa i l'esquena. Hi penso, entre un cop de pala i un altre, i crec ben bé que tenir un drap sec seria l'autèntica felicitat”.

Primo Levi

Levi, Primo

1996. *Si això és un home*, Barcelona: Edicions 62, p.110

Taula d'activitats.

Grau de dificultat:3

1. D'aquest text de Primo Levi se'n desprèn que la noció de felicitat va molt vinculada a les necessitats de la persona. Tu què creus: que hi ha un concepte universal de felicitat, o bé que la idea de felicitat és relativa a cada persona? Raona la teva postura.
2. Enumera un seguit d'aspectes que provocarien un estat de felicitat en la teva persona.
3. Creus que els requisits de felicitat que has apuntat a la pregunta número dos són assolibles per a tu? O bé són difícils d'aconseguir?
4. Valora els requisits que has apuntat en la resposta número dos. Valora si hi predominen les demandes de caràcter personal, social, material, *espiritual*, etcètera.

Situació:

Crèdit 1: L'espècie humana: evolució i cultura

Unitat 3: **L'ésser humà com a productor de símbols.**

1. Llenguatge. Hipòtesis sobre l'origen del llenguatge humà

1.1 L'origen del llenguatge segons Rousseau

L'ORIGEN DEL LLENGUATGE SEGONS ROUSSEAU

Discursos. Discurs sobre l'origen i els fonaments de la desigualtat entre els homes

El primer llenguatge de l'home, el llenguatge més universal, el més enèrgic i l'únic que li ha fet falta abans que li calgués persuadir homes agrupats, és el crit de la natura. Com que aquest crit només era arrencat per una mena d'instint en les ocasions apressants, a fi d'implorar socors en els grans perills o esplai en els mals violents, no se'n feia gaire ús en el curs ordinari de la vida, on regnen sentiments més moderats. Quan les idees dels homes començaren a escampar-se i a multiplicar-se i s'establí entre ells una comunicació més estreta, buscaren signes més nombrosos i un llenguatge més ampli: augmentaren les inflexions de la veu, i hi conjuminaren els gestos que, de natural, són més expressius; però com que el gest a penes pot indicar sinó objectes presents o fàcils de descriure i les accions visibles, com que no és d'ús universal ja que la foscor o la interposició d'un cos el fan inútil, i com que exigeix atenció més que no pas la fomenta, se'ls acudí finalment de substituir-lo per les articulacions de la veu, que, malgrat no tenir la mateixa relació amb certes idees, són més adequades per a representar-les totes com a signes instituïts; substitució que tan sols pot fer-se amb un comú consentiment i de manera bastant difícil de posar en pràctica per a homes que encara no havien realitzat cap exercici amb els seus toscos òrgans, i encara més difícil de concebre en ella mateixa, ja que aquest acord unànim degué estar motivat, i la paraula sembla haver estat molt necessària per a establir la utilització de la paraula.

Cal pensar que els primers mots emprats pels homes tingueren en el seu esperit una significació molt més extensa que tenen els que hom fa servir a les llengües ja formades i que, ignorant la divisió del discurs en les seves parts constitutives, donaren de primer a cada mot el sentit d'una proposició sencera. Quan començaren a distingir el subjecte de l'atribut i el verb del nom, el que no fou pas un mediocre esforç de geni, els substantius en primer lloc no van ser res més que noms propis i l'infinitiu fou l'únic temps dels verbs; i pel que fa als adjectius, la noció s'hagué de desenvolupar ben difícilment, perquè tot adjectiu és un mot abstracte i les abstraccions són penoses i poc naturals.

D'antuvi cada objecte va rebre un nom particular, sense consideració de gèneres i espècies, que aquests primers parlants no estaven en condicions de distingir; i tots els individus es presentaren isolats en llur esperit com ho estan en el tauler de la natura; si un gos es deia A, una altre es deia B; car la primera idea que hom treu de dues coses, és que no són la mateixa, i ben sovint cal molt de temps per observar el que tenen de comú; de manera que com més limitats són els coneixements, més extens esdevé el diccionari. L'engavanyament de tota aquesta nomenclatura no

pogué ser superat fàcilment; perquè, per tal d'ordenar els éssers sota denominacions comunes i genèriques, calia conèixer-ne les propietats i les diferències; calia observacions i definicions; val a dir, història natural i metafísica, molt més de la que els homes d'aquell temps podien tenir.

D'altra banda, les idees generals no poden ser introduïdes en l'esperit sinó amb l'ajuda dels mots, i l'enteniment no les pot capir sinó per mitjà de proposicions. Aquesta és una de les raons per les quals els animals no podrien formar-se tals idees ni adquirir mai la perfectibilitat que en depèn. ¿Quan una mona va sense dubtar d'una nou a una altra, hom pensa que té la idea general d'aquest fi i que compara el seu arquetipus amb aquests dos individus? No, sens dubte; però la visió d'una de les nous li torna a la memòria les sensacions que ha rebut de l'altra, i els seus ulls, alterats d'alguna manera, anuncien ja al seu gust l'alteració que rebrà. Tota idea general és purament intel·lectual; per poc que s'hi barregi la imaginació, la idea es converteix ben aviat en particular. Proveu de traçar la imatge d'un arbre en general, mai no hi reeixireu; malgrat vosaltres, caldrà veure'l petit o gran, clar o tofut, blanc o fosc; i si depengués de vosaltres veure-hi allò que es troba en qualsevol arbre, aquesta imatge no s'assemblaria pas a un arbre. Els éssers purament abstractes es veuen de la mateixa manera o només es copsen pel discurs. La sola definició del triangle us en dóna la veritable idea: tan bon punt us en figureu un en el vostre cap és aquest triangle i no pas cap altre, i no podeu evitar de fer les línies sensibles o el pla acolorit. Cal, doncs, enunciar proposicions, cal, doncs, parlar per tenir idees generals: ja que, tot seguit de parar-se la imaginació, l'esperit no funciona més que amb l'ajut del discurs. Si, doncs, els primers creadors només han pogut donar noms a les idees que ja tenien, se segueix que els primers substantius només han pogut ser noms propis”.

Jean-Jacques Rousseau

Rousseau. J. Jacques, Discursos. Discurs sobre l'origen i els fonaments de la desigualtat

entre els homes, Barcelona: Laia 1983, p 104-107, 1a edició.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Consulteu les paraules del text que no entengueu
2. La classe es divideix en diferents grups que han d'intentar explicar, definir i donar exemples dels conceptes i expressions següents:
  - el crit de la natura
  - se'ls acudí finalment de substituir-lo (el gest) per les articulacions de la veu
  - i la paraula sembla haver estat molt necessària per a establir la utilització de la paraula.
  - Cal pensar que els primers mots emprats pels homes tingueren en el seu esperit una significació molt més extensa que tenen els que hom fa servir a les llengües ja formades i que, ignorant la divisió del discurs en les seves parts constitutives, donaren de primer a cada mot el sentit d'una proposició sencera.
  - tot adjectiu és un mot abstracte i les abstraccions són penoses i poc naturals.
  - Tota idea general és purament intel·lectual.
3. Creieu que és acceptable la hipòtesi que els substantius en primer lloc no van ser res més que noms propis i l'infinitiu fou l'únic temps dels verbs? Raoneu les vostres respostes.
4. Creieu que és acceptable la hipòtesi que Si, doncs, els primers creadors només han pogut donar noms a les idees que ja tenien, se segueix que els primers substantius només han pogut ser noms propis? Raoneu la vostra postura.
5. Esteu d'acord amb les següents paraules de Rousseau: de manera que com més limitats són els coneixements, més extens esdevé el diccionari? Argumenteu la vostra resposta.

Situació:

Crèdit 1: L'espècie humana: evolució i cultura

Unitat 3: L'ésser humà com a productor de símbols.

2. Llenguatge. Hipòtesis sobre l'origen del llenguatge humà

1.2 Hipòtesi sobre l'origen del llenguatge humà

Aquest film de Jean-Jacques Annaud, rodat l'any 1981, narra la vida d'una tribu, els ulam, que hipotèticament va existir ara fa uns 80.000 anys en ple període del Paleolític Mitjà. El film és un exemple constant d'allò que s'ha anomenat el període d'hominització. I de l'esreta relació entre el perfeccionament del llenguatge i la millora de les facultats de domini de la naturalesa per part de l'ésser humà. Allò preferible és veure el film sencer i analitzar-lo des de la perspectiva del procés d'hominització o des de la recreació d'un hipotètic procés d'aparició i complexificació del llenguatge.

Situació:

Crèdit 1: L'espècie humana: evolució i cultura

Unitat 3: **L'ésser humà com a productor de símbols.**

2. Llenguatge. Procés d'hominització.

2.1 Llenguatge humà i evolució de l'ésser humà.

Llenguatge humà i evolució de l'ésser humà

Llegeix el text següent:

A lo largo de los años, hemos tratado de enseñar a muchas especies diferentes de mamíferos a hablar como lo hacemos los hu-manos, y aunque se han conseguido algunos pequeños logros con primates, delfines y focas, en realidad no hemos tenido mucha suerte. Nuestra capacidad de hablar es algo especial. Podemos hablar por la misma razón por la que nos atragantamos con tanta facilidad: nuestra laringe está demasiado baja. Otros mamíferos tienen la cavidad vocal alta, de modo que pueden seguir respirando mientras comen. Nosotros no podemos. ¿Recuerdan la mayor hazaña de un ventrílocuo? Tomar un vaso de agua y hacer hablar a su muñeco al mismo tiempo. Cuando tragamos, la comida se desliza por la tráquea; si queda ahí, bloquea el camino del aire a los pulmones. Mucha gente muere atragantada a lo largo del año, y no hay nadie que ignore la sensación de estar a punto de atragantarse. «Se me ha ido por el otro lado», jadeamos, quizá levantando los brazos sobre la cabeza para abrir más el paso del aire. La maniobra Heimlich utiliza el aire almacenado en los pulmones para hacer saltar el bocado de la tráquea. El diseño está mal hecho, y eso es lo que provoca el inconveniente. En el curso de la evolución, el habla debió revelarse tan esencial para la supervivencia, que valió la pena correr el riesgo de atragantarse.

Aun si otros mamíferos tuvieran una laringe baja y una lengua en posición adecuada para permitirles producir sonidos idénticos a los nuestros, necesitarían una parte especial del cerebro, llamada *área de Broca*, para procesar el lenguaje como lo hacemos nosotros.

Diane Ackerman

Ackerman, Diane

1993. *Una historia natural de los sentidos*, Barcelona: Anagrama: p. 210 - 220.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. L'autora del text escriu: "En el curso de la evolución, el habla debió revelarse tan esencial para la supervivencia, que valió la pena correr el riesgo de atragantarse." Explica què significa, aquesta afirmació.

2. Creus que la nostra evolució com a éssers humans depèn en gran mesura de l'evolució que ha tingut el llenguatge humà? Raona la resposta.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat.

Unitat 3: **L'ésser humà com a productor de símbols.**

- 3) Llenguatge. Característiques del llenguatge humà.
3.1. Lògica.

3.1.1 Córrer per quedar-se en el mateix lloc.

Córrer per quedar-se en el mateix lloc

La Reina la recolzà contra un arbre, dient-li amablement: “Ara pots descansar una mica”.

Alícia guaità els voltants molt sorpresa. “Si jo diria que he estat a sota d'aquest arbre tota l'estona! Tot és el mateix d'abans!”.

“Naturalment,” féu la Reina: “¿Què pretenies, tu?”.

“Miri, a casa nostra,” féu Alícia, encara panteixant una mica, “sempre vas a raure a algun altre lloc —si has corregut una bona estona, com hem fet nosaltres.”

“Serà un país molt lent de mena”, féu la Reina. “Ben al contrari, ací cal córrer tot el que puguis per poder restar al mateix lloc. Ah! I si en vols anar a algun altre, de lloc, cal que corris almenys el doble de ràpid del que hem corregut ara!”.

Lewis Carroll.

Carroll, Lewis

1985. *A través de l'espill*, Barcelona: Quaderns Crema, pàgines 48-49.
Traducció d'Amadeu Viana.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

Alícia ens mostra un *món a l'inrevés*, un món regit per lògiques que a nosaltres ens resulten sorprenents. Tanmateix, aquestes lògiques dels *móns invertits* que proposa Lewis Carroll són com un passeig al·lucinant pel folre secret de les lògiques que regeixen el nostre món real.

1. Podeu treballar en grup i, amb una certa dosi de fantasia, intentar pensar *lògiques invertides*. És a dir, imaginar com podria ser una realitat en què hi haguessin lògiques diferents, però igualment coherents, que regessin la nostra vida.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat.

Unitat 3: **L'ésser humà com a productor de símbols.**

4) Llenguatge. Característiques del llenguatge humà.

3.1. Lògica.

3.1.2 Memòria del futur.

MEMÒRIA DEL FUTUR

Agafà el xal d'una revolada i cercà de seguida el propietari: la Reina Blanca no trigà a presentar-se corrent frenèticament entre els arbres i amb els braços completament estesos, com si anés volant. Alícia l'anà a trobar educadament per tornar-li el xal.

«Afortunadament l'he pogut enxampar, » féu Alícia, mentre l'ajudava a posar-se'l.

La Reina Blanca, però, la mirava espordida, i no s'estava de repetir una mena de xiuxiueig que sonava una cosa així com «pa-amb-mantega, pa-amb-mantega,» i Alícia pensà que si en devia haver, de conversa, l'havia de començar ella, de manera que digué tímidament: «¿M'estic adreçant a Sa Majestat la Reina Blanca?»

«Bé, sí, si tu creus que vaig molt majestuosa,» féu la Reina

Blanca. «Jo no tinc gaire aquesta idea.»

Alícia pensà que no devia haver començat mai amb una frase com aquella, així que somrigué i afegí: «Si Sa Majestat m'indica quina és la manera d'adreçar-m'hi, ho faré gustosa.»

«No cal que ho facis!» es queixà la Reina. «Jo ja m'he estat endreçant durant dues hores.»

Li hagués anat molt millor, raonà Alícia, que l'hagués endreçada algú altre, perquè anava vertaderament ben poc polida. «Ho duu tot tort,» pensà Alícia, «i agafat amb repunts! -¿Em deixa arreglar-li el xal?» afegí en veu alta.

«No sé el que li passa,» féu la Reina, amb una veu malenconiosa. «Em treu de polleguera. Li he posat agulles ací i allà, però no hi ha manera de tenir-lo content.»

«No li'l puc arreglar, amb tot d'agulles en un sol costat,» féu Alícia, mentre tractava d'endreçar-lo. «I, Mare de Déu,

com té els cabells!»

«Se m'ha enredat el raspall,» digué la Reina, amollant un sospir. «I ahir vaig perdre la pinta.»

Alícia desenredà acuradament el raspall i se les compongué per afaïçonar-li els cabells. «Apa, ara ja sembla tota una altra cosa,» féu, després d'haver-li canviat de lloc les agulles.

«Però deuríeu haver agafat una donzella!»

«T'agafaré a tu amb molt de gust!» féu la Reina. «Dos penics a la setmana i melmelada un altre dia.»

Alícia no podia parar de riure, mentre deia: «Jo no vull que em lloguin —i m'és igual la melmelada.»

«Aquesta melmelada és molt bona», féu la Reina.

«De totes maneres no vull melmelada cada dia.»
«No en prendries ni encara que volguessis,» féu la Reina: «La regla és *melmelada ahir i melmelada demà*, però mai melmelada avui.»
«Però algun dia tocarà la melmelada,» comentà Alícia.
«No pot ser,» féu la Reina. «Toca melmelada *un altre dia*, i *avui* no pot ser *un altre dia*, ¿comprends?»
«La veritat és que no ho entenc,» féu Alícia, «tot plegat és molt confús!»
«Això passa quan vius a l'inrevés,» féu la Reina amablement: «Et mareges una mica al principi—»
«Quan vius a l'inrevés!» repetí Alícia, molt astorada. «No havia sentit mai una cosa semblant!»
«Hi ha, però, un gran avantatge, i és que la memòria funciona en els dos sentits.»
«Estic segura que la meua només funciona en un,» concretà Alícia. «No puc pas recordar coses que no han passat encara.»
«Es una memòria molt migrada la que només funciona en un sentit,» assenyalà la Reina.
«¿Quina mena de coses recorda millor?» s'aventurà a demanar Alícia.
«Ah, les que van passar la setmana pròxima,» respongué la Reina, com qui no vol la cosa. «Per exemple, ara,» continuà, mentre s'embenava un dit, «l'Àlfil del Rei està empresonat, complint una condemna: el judici no tindrà lloc fins a dimecres vinent, i, és clar, el crim encara no ha ocorregut.»
«¿I si no l'arriba a cometre, el crim?» digué Alícia.
«Seria molt millor, ¿no trobes?» digué la Reina, acabant-se de guarir el dit. Alícia no trobà manera de negar-ho.
«És clar que seria molt millor,» féu, «però llavors no treuria cap trellat que l'haguessin empresonat.»
«Ací és on t'equivoques,» féu la Reina: «¿No t'han castigat mai?»
«Quan faig coses que no toquen,» féu Alícia.
«¿I no veus que és així com s'ha de fer?» assenyalà la Reina, triomfal.
«Sí, però llavors havia *fet* les coses aquelles per les quals em castigaven,» féu Alícia: «Vet ací la diferència.»
«Si no les haguessis fet,» insistí la Reina, «encara molt millor, però moltíssim millor, moltíssim millor!» i cridava cada volta més, quan deia «millor,» fins que no se sentien més que xiscles.
Alícia anava a comentar que devia haver algun error en algun lloc, quan la Reina tornà amb uns crits tan insistents que la deixaren amb la paraula en la boca. «Ai! Ai! Ai!» feia la Reina, sacsejant la mà com si se'n volgués desprendre. «M'he fet sang al dit! Ai! Ai! Ai!»
Els xiscles semblaven els xiulets d'una màquina de vapor, i Alícia hagué de tapar-se les orelles amb les dues mans.
«¿Però què passa?» digué, quan trobà l'oportunitat de fer-se sentir. «¿S'ha punxat el dit?»
«Encara no,» respongué la Reina, «però me'l punxaré -Ai! Ai! Ai!»
«¿Quan creu que serà, això?» demanà, sense contenir-se les ganes de riure.
«Quan em torni a posar el xal bé,» gemegà la pobra Reina: «El fermall s'obrirà ara mateix. Ai! Ai!» I dient això el fermall s'obrí i la Reina l'engrapà frenèticament per tancar-lo de bell nou.
«Alerta!» cridà Alícia, «l'ha agafat al revés!» I mentre tractava d'ajudar-la, l'agulla s'esmunyí i -ja era massa tard- va acabar punxant el dit reial.

«¿Veus perquè tenia sang abans?» comentà la Reina, amb un somriure. «Ja t'adones com s'esdevenen les coses, ací.»

«¿I no cridarà, ara?» demanà Alícia, a punt de dur-se les mans a les orelles una altra vegada.

«No cal, perquè els brams ja els he fets,» féu la Reina. «¿Per què tornar a començar una altra vegada?»

Llavors clarejava. «Ja se'n deu haver anat, el corb,» comentà Alícia: «M'alegro molt que hagi marxat. Pensava que s'estava fent de nit.»

«M'agradaria arreglar-me-les per alegrar-me!» féu la Reina. «Però no recordo mai la regla. Tu deus ésser molt feliç, vivint en aquest bosc i alegrant-te sempre que vols.»

«Però estic tan soleta!» féu Alícia, malenconiosament. I pensant en la seua solitud, dues grosses llagrimes li rodaren per les galtes.

«Apa, no et posis així!» exclamà la pobra Reina, estrenyent-se desesperada les mans. «Considera quina nena més bonica ets. Considera quant de camí has fet avui. Considera quina hora és. Considera el que vulguis, però no ploris!»

Alícia no s'estigué de fer una bona rialla, en l'endemig de les llàgrimes, després de sentir allò. «¿Pots deixar de plorar quan consideres coses?» demanà.

«Així és com es fa,» apuntà la Reina amb gran decisió: «Perquè ningú no pot fer dues coses alhora. Anem a considerar la teua edat —¿quants anys tens?»

«De fet he fet set anys i mig.»

«No cal que diguis de-fet-he-fet,» assenyala la Reina: «Et crec sense això. Et diré ara una cosa per creure. Jo tinc cent un anys, cinc mesos i un dia.»

«No m'ho puc creure!» féu Alícia.

«¿Que no pots? Fes una inspiració i tanca els ulls.»

Alícia rigué. «No paga la pena de provar-ho,» va dir, «les coses impossibles no es poden creure.»

«Gosaria dir que no tens gaire pràctica,» digué la Reina. «Quan jo tenia la teua edat, sempre ho provava mitja hora diària. I mira, de vegades, havia cregut fins a sis coses impossibles abans del desdejuní. Vet ací el xall!»

Mentre parlava se li havia despassat el fermall, i una sobtada ratxa de vent se li l'endugué a l'altra banda del rierol.

La Reina estengué els braços com abans i engegà el vol. Aquesta vegada reeixí a agafar-lo ella mateixa. «Ja el tinc,» cridà, amb veu triomfant. «Veuràs com me'l subjecto jo sola, ara.»

«¿I que ja té millor el dit?» demanà educadament, mentre creuava el rierol per reunir-se

amb la Reina.

Lewis Carroll.

Carroll, Lewis

1985. *A través de l'espill*, Barcelona: Quaderns Crema, pàgines 79-84. Traducció d'Amadeu Viana.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

Alícia ens mostra un *món a l'inrevés*, un món regit per lògiques que a nosaltres ens resulten sorprenents. Tanmateix, aquestes lògiques dels *móns invertits* que proposa Lewis Carroll són com un passeig al·lucinant pel folre secret de les lògiques que regeixen el nostre món real.

1. Podeu treballar en grup i remarcar quins aspectes dels que assenyala la Reina Blanca en el fragment no s'adeqüen a la lògica del nostre món.
2. Discussiu sobre si seria possible viure amb una "memòria del futur" semblant a la que disposa la Reina. Assenyaleu els possibles avantatges i desavantatges de tenir una "memòria del futur".

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat.

Unitat 3: **L'ésser humà com a productor de símbols.**

- 5) Llenguatge. Característiques del llenguatge humà.
3.1. Lògica.

3.1.3 Sumar i restar en Terra de Meravelles

Llegeix el text i gaudeix de la curiosa lògica dels interlocutors d'Àlícia:

Sumar i restar en terra de meravelles

«No sap restar, », féu la Reina Blanca. «¿Saps dvidir? Divideix una fulla per un ganivet, ¿no saps què et donara, oi? »

«Suposo...— » començà Àlícia, però la Reina Vermella respongué per ella: «Pa amb mantega, és clar. Farem una altra resta. Lleva-li un os a un gos, ¿què et quedarà? »

Àlícia ho considerà: «L'os no, evidentment, perquè li l'hauria llevat. El gos tampoc, perquè vindria a mossegar-me —i jo evidentment tampoc no em quedaria»

«Lavors ¿creus que no quedaria res?» féu la Reina Vermella.

«Crec que aquesta és la resposta.»

«Malament, com sempre,» féu la Reina Vermella: «Quedarien els estreps del gos.»

«¿Com?»

«Guaita,» explicà la Reina: «El gos perdria els estreps, ¿oi?»

«És possible que sí,» respongué Àlícia, amb cautela.

«I si el gos se n'anava, quedarien els estreps, ¿no?» exclamà la Reina triomfalment.

Àlícia digué tan seriosament com va saber: «Podria ésser que el gos i els estreps anessin per camins diferents.» Però no pogué evitar de pensar: «Quina quantitat de bajanades estem dient.»

«No sap les quatre operacions!» digueren les dues Reines alhora, amb gran èmfasi.

«¿Sap sumar, vostè?» féu Àlícia, girant-se de pressa cap a la Reina Blanca, perquè no li agradava gens que li trobessin tantes faltes.

La Reina se sufocà i tancà els ulls. «Sé sumar,» digué, «si em dones temps, però no sé restar de cap de les maneres»

«¿Suposo que sabràs l'abecedari?» féu la Reina Vermella.

«Estigui ben segura,» respongué Àlícia.

«Jo també,» xiuxiuejà la Reina Blanca. «Ara el direm de cap a cap, xiqueta. Et contaré un secret, -sé llegir paraules d'una lletra, ¿no és magnífic? Però no et desanimis, tu també hi arribaràs.»

Lewis Carroll.

Carroll, Lewis

1985. *A través de l'espill*, Barcelona: Quaderns Crema, pàg. 137-138.
Traducció d'Amadeu Viana.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat.

Unitat 3: **L'ésser humà com a productor de símbols.**

3. Llenguatge. Característiques del llenguatge humà.

3.1 Lògica.

3.1.4 La lògica de Lisa Simpsons

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Vegeu aquest fragment dels Simpson.
2. Trebal·leu en grup. Analitzeu la lògica d'en Homer i la lògica de la Lisa. Creieu que el raonament d'en Homer és bo? Per què?

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat.

Unitat 3: **L'ésser humà com a productor de símbols.**

3.2 Característiques del llenguatge humà.

3.2.1 Característiques del llenguatge humà.

Característiques del llenguatge humà

Llegeix el text següent:

“S’ha dit que el llenguatge és la roba del pensament: tanmateix abans caldria advertir que el llenguatge és la vestidura carnal, el cos del pensament.”

Thomas Carlyle

Carlyle, Thomas

1831. *Sartor Resartus*, Boston: Dana Estes and Company Publishers, p. 55,
1,
11.

Taula d’activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Comenta aquesta afirmació: “el llenguatge és la vestidura carnal, el cos del pensament”.
2. Creus que sense llenguatge hi podria haver pensament? Raona la resposta i contrasta-la amb la dels teus companys.

Situació:

Crèdit 1: L'espècie humana: evolució i cultura

Unitat 3: **L'ésser humà com a productor de símbols.**

3. Llenguatge

3.2 Característiques del llenguatge humà

3.2.2 Característiques del llenguatge humà2.

CARACTERÍSTIQUES DEL LLENGUATGE HUMÀ

Funes el Memorioso

“Lo recuerdo (yo no tengo derecho a pronunciar ese verbo sagrado, sólo un hombre en la tierra tuvo derecho y ese hombre ha muerto) con una oscura pasionaria en la mano, viéndola como nadie la ha visto, aunque la mirara desde el crepúsculo del día hasta el de la noche, toda una vida entera. Lo recuerdo, la cara taciturna y aindiada y singularmente remota, detrás del cigarrillo. Recuerdo (creo) sus manos afiladas de tronzador. Recuerdo cerca de esas manos un mate, con las armas de la Banda Oriental; recuerdo en la ventana de la casa una estera amarilla, con un vago paisaje lacustre. Recuerdo claramente su voz; la voz pausada, resentida y nasal del orillero antiguo, sin los silbidos italianos de ahora. Más de tres veces no lo vi; la última, en 1887. . . Me parece muy feliz el proyecto de que todos aquellos que lo trataron escriban sobre él; mi testimonio será acaso el más breve y sin duda el más pobre, pero no el menos imparcial del volumen que editarán ustedes. Mi deplorable condición de argentino me impedirá incurrir en el ditirambo —género obligatorio en el Uruguay, cuando el tema es un uruguayo. *Literato, cajetilla, porteño*: Funes no dijo esas injuriosas palabras, pero de un modo suficiente me consta que yo representaba para él esas desventuras. Pedro Leandro Ipuche ha escrito que Funes era un precursor de los superhombres; "Un Zarathustra cimarrón y vernáculo": no lo discuto, pero no hay que olvidar que era también un compadrito de Fray Bentos, con ciertas incurables limitaciones.

Mi primer recuerdo de Funes es muy perspicuo. Lo veo en un atardecer de marzo o febrero del año ochenta y cuatro. Mi padre, ese año, me había llevado a veranear a Fray Bentos. Yo volvía con mi primo Bernardo Haedo de la estancia de San Francisco. Volvíamos cantando, a caballo, y ésa no era la única circunstancia de mi felicidad. Después de un día bochornoso, una enorme tormenta color pizarra había escondido el cielo. La alentaba el viento del Sur, ya se enloquecían los árboles; yo tenía el temor (la esperanza) de que nos sorprendiera en un descampado el agua elemental. Corrimos una especie de carrera con la tormenta. Entramos en un callejón que se ahondaba entre dos veredas altísimas de ladrillo. Había oscurecido de golpe; oí rápidos y casi secretos pasos en lo alto; alcé los ojos y vi un muchacho que corría por la estrecha y rota vereda como por una estrecha y rota pared. Recuerdo la bombacha, las alpargatas, recuerdo el cigarrillo en el duro rostro, contra el nubarrón ya sin límites. Bernardo le gritó imprevisiblemente: ¿Qué horas son, Ireneo? Sin consultar el cielo, sin detenerse, el otro respondió: Faltan cuatro minutos para las ocho, joven Bernardo Juan Francisco. La voz era aguda, burlona. Yo soy tan distraído que el diálogo que acabo de referir no me hubiera llamado la atención si no lo hubiera recalcado mi primo, a quien estimulaban (creo) cierto orgullo local, y el deseo de mostrarse indiferente a la réplica tripartita del otro.

Me dijo que el muchacho del callejón era un tal Ireneo Funes, mentado por algunas rarezas como la de no darse con nadie y la de saber siempre la hora, como un reloj. Agregó que era hijo de una planchadora del pueblo, María Clementina Funes, y que algunos decían que su padre era un médico del saladero, un inglés O'Connor, y otros un domador o rastreador del departamento del Salto. Vivía con su madre, a la vuelta de la quinta de los Laureles.

Los años ochenta y cinco y ochenta y seis veraneamos en la ciudad de Montevideo. El ochenta y siete volví a Fray Bentos. Pregunté, como es natural, por todos los conocidos y, finalmente, por el "cronométrico Funes". Me contestaron que lo había volteado un redomón en la estancia de San Francisco, y que había quedado tullido, sin esperanza. Recuerdo la impresión de incomoda magia que la noticia me produjo: la única vez que yo lo vi, veníamos a caballo de San Francisco y él andaba en un lugar alto; el hecho, en boca de mi primo Bernardo, tenía mucho de sueño elaborado con elementos anteriores. Me dijeron que no se movía del catre, puestos los ojos en la higuera del fondo o en una telaraña. En los atardeceres, permitía que lo sacaran a la ventana. Llevaba la soberbia hasta el punto de simular que era benéfico el golpe que lo había fulminado... Dos veces lo vi atrás de la reja, que burdamente recalca su condición de eterno prisionero: una, inmóvil, con los ojos cerrados; otra, inmóvil también, absorto en la contemplación de un oloroso gajo de santonina.

No sin alguna vanagloria yo había iniciado en aquel tiempo el estudio metódico del latín. Mi valija incluía el *De viris illustribus* de Lhomond, el *Thesaurus* de Quicherat, los comentarios de Julio César y un volumen impar de la *Naturalis historia* de Plinio, que excedía (y sigue excediendo) mis módicas virtudes de latinista. Todo se propala en un pueblo chico; Ireneo, en su rancho de las orillas, no tardó en enterarse del arribo de esos libros anómalos. Me dirigió una carta florida y ceremoniosa, en la que recordaba nuestro encuentro, desdichadamente fugaz, "del día siete de febrero del año ochenta y cuatro", ponderaba los gloriosos servicios que don Gregorio Haedo, mi tío, finado ese mismo año, "había prestado a las dos patrias en la valerosa jornada de Ituzaiingó", y me solicitaba el préstamo de cualquiera de los volúmenes, acompañado de un diccionario "para la buena inteligencia del texto original, porque todavía ignoro el latín". Pro-metía devolverlos en buen estado, casi inmediatamente. La letra era perfecta, muy perfilada; la ortografía, del tipo que Andrés Bello preconizó: t por y, j por g. Al principio, temí naturalmente una broma. Mis primos me aseguraron que no, que eran cosas de Ireneo. No supe si atribuir a descaro, a ignorancia o a estupidez la idea de que el arduo latín no requería más instrumento que un diccionario; para desengañarlo con plenitud le mandé el *Gradus ad Parnassum* de Quicherat y la obra de Plinio;

El catorce de febrero me telegrafiaron de Buenos Aires que volviera inmediatamente, porque mi padre no estaba "nada bien". Dios me perdone; el prestigio de ser el destinatario de un telegrama urgente, el deseo de comunicar a todo Fray Bentos la contradicción entre la forma negativa de la noticia y el perentorio adverbio, la tentación de dramatizar mi dolor, fingiendo un viril estoicismo, tal vez me distrajeran de toda posibilidad de dolor. Al hacer la valija, noté que me faltaban el *Gradus* y el primer tomo de la *Naturalis historia*. El "Saturno" zarpaba al día siguiente, por la mañana; esa noche, después de cenar, me encaminé a casa de Funes. Me asombró que la noche fuera no menos pesada que el día.

En el decente rancho, la madre de Funes me recibió.

Me dijo que Ireneo estaba en la pieza del fondo y que no me extrañara encontrarla a oscuras, porque Ireneo sabía pasarse las horas muertas sin encender la vela. Atravesé el patio de baldosa. el corredorcito; llegué al segundo patio. Había una parra; la oscuridad pudo parecerme total. Oí de pronto la alta y burlona voz de

Ireneo. Esa voz hablaba en latín; esa voz (que venía de la tiniebla) articulaba con moroso deleite un discurso o plegaria o incantación. Resonaron las sílabas romanas en el patio de tierra; mi temor las creía indescifrables, interminables; después, en el enorme diálogo de esa noche, supe que formaban el primer párrafo del vigésimocuarto capítulo del libro séptimo de la *Naturalis historia*. La materia de ese capítulo es la memoria; las palabras últimas fueron *ut nihil non iisdem verbis redderetur auditum*.

Sin el menor cambio de voz, Ireneo me dijo que pasara. Estaba en el catre, fumando. Me parece que no le vi la cara hasta el alba; creo recordar el ascua momentánea del cigarrillo. La pieza olía vagamente a humedad. Me senté; repetí la historia del telegrama y de la enfermedad de mi padre.

Arribo, ahora, al más difícil punto de mi relato. Este (bueno es que ya lo sepa el lector) no tiene otro argumento que ese diálogo de hace ya medio siglo. No trataré de reproducir sus palabras, irre recuperables ahora. Prefiero resumir con veracidad las muchas cosas que me dijo Ireneo. El estilo indirecto es remoto y débil; yo sé que sacrifico la eficacia de mi relato; que mis lectores se imaginen los entrecortados períodos que me abrumaron esa noche.

Ireneo empezó por enumerar, en latín y español, los casos de memoria prodigiosa registrados por la *Naturalis historia*: Ciro, rey de los persas, que sabía llamar por su nombre a todos los soldados de sus ejércitos; Mitrídates Eupator, que administraba la justicia en los 22 idiomas de su imperio; Simónides, inventor de la mnemotecnia; Metrodoro, que profesaba el arte de repetir con fidelidad lo escuchado una sola vez. Con evidente buena fe se maravilló de que tales casos maravillaran. Me dijo que antes de esa tarde lluviosa en que lo volteó el azulejo, él había sido lo que son todos los cristianos: un ciego, un sordo, un abombado, un desmemoriado. (Traté de recordarle su percepción exacta del tiempo, su memoria de nombres propios; no me hizo caso.) Diecinueve años había vivido como quien sueña: miraba sin ver, oía sin oír, se olvidaba de todo, de casi todo. Al caer, perdió el conocimiento; cuando lo recobró, el presente era casi intolerable de tan rico y tan nítido, y también las memorias más antiguas y más triviales. Poco después averiguó que estaba tullido. El hecho apenas le interesó. Razonó (sintió) que la inmovilidad era un precio mínimo. Ahora su percepción y su memoria eran infalibles.

Nosotros, de un vistazo, percibimos tres copas en una mesa; Funes, todos los vástagos y racimos y frutos que comprende una parra. Sabía las formas de las nubes australes del amanecer del treinta de abril de mil ochocientos ochenta y dos y podía compararlas en el recuerdo con las vetas de un libro en pasta española que sólo había mirado una vez y con las líneas de la espuma que un remo levantó en el Río Negro la víspera de la acción del Quebracho. Esos recuerdos no eran simples; cada imagen visual estaba ligada a sensaciones musculares, térmicas, etc. Podía reconstruir todos los sueños, todos los entresueños. Dos o tres veces había reconstruido un día entero; no había dudado nunca, pero cada reconstrucción había requerido un día entero. Me dijo: Más recuerdos tengo yo solo que los que habrán tenido todos los hombres desde que el mundo es mundo. Y también: Mis sueños son como la vigilia de ustedes. Y también, hacia el alba: Mi memoria, señor, es como vaciadero de basuras. Una circunferencia en un, pizarrón, un triángulo rectángulo, un rombo, son formas que podemos intuir plenamente; lo mismo le pasaba a Ireneo con las aborascadas crines de un potro, con una punta de ganado en una cuchilla, con el fuego cambiante y con la innumerable ceniza, con las muchas caras de un muerto en un largo velorio. No sé cuántas estrellas veía en el cielo.

Esas cosas me dijo; ni entonces ni después las he puesto en duda. En aquel tiempo no había cinematógrafos ni fonógrafos; es, sin embargo, inverosímil y hasta increíble que nadie hiciera un experimento con Funes. Lo cierto es que vivimos

postergando todo lo postergable; tal vez todos sabemos profundamente que somos inmortales y que tarde o temprano, todo hombre hará to-das las cosas y sabrá todo. La voz de Funes, desde la oscuridad, seguía hablando.

Me dijo que hacia 1886 había discurrido un sistema original de numeración y que en muy pocos días había rebasado el veinticuatro mil. No lo había escrito, porque lo pensado una sola vez ya no podía borrarse. Su primer estímulo, creo, fue el desagrado de que los treinta y tres orientales requirieran dos signos y tres palabras, en lugar de una sola palabra y un solo signo. Aplicó luego ese disparatado principio a los otros números. En lugar de siete mil trece, decía (por ejemplo) Máximo Pérez; en lugar de siete mil catorce. El Ferrocarril; otros números eran Luis Melián Lafinur, Olimar, azufre, los bastos, la ballena, el gas, la caldera. Napoleón, Agustín de Vedia. En lugar de quinientos, decía nueve. Cada palabra tenía un signo particular, una especie de marca; las últimas eran muy complicadas... Yo traté de explicarle que esa rapsodia de voces inconexas era precisamente lo contrario de un sistema de numeración. Le dije que decir 365 era decir tres centenas, seis decenas, cinco unidades; análisis que no existe en los "números" El Negro Timoteo o manta de carne. Funes no me entendió o no quiso entenderme.

Locke, en el siglo XVII, postuló (y reprobó) un idioma imposible en el que cada cosa individual, cada piedra, cada pájaro y cada rama tuviera un nombre propio; Funes proyectó alguna vez un idioma análogo, pero lo desechó por parecerle demasiado general, demasiado ambiguo. En efecto, Funes no sólo recordaba cada hoja de cada árbol de cada monte, sino cada una de las veces que la había percibido o imaginado. Resolvió reducir cada una de sus jornadas pretéritas a unos setenta mil recuerdos, que definiría luego por cifras. Lo disuadieron dos consideraciones: la conciencia de que la tarea era interminable, la conciencia de que era inútil. Pensó que en la hora de la muerte no habría acabado aún de clasificar todos los recuerdos de la niñez.

Los dos proyectos que he indicado (un vocabulario infinito para la serie natural de los números, un inútil catálogo mental de todas las imágenes del recuerdo) son insensatos, pero revelan cierta balbuciente grandeza. Nos dejan vislumbrar o inferir el vertiginoso mundo de Funes. Éste, no lo olvidemos, era casi incapaz de ideas generales, platónicas. No sólo le costaba comprender que el símbolo genérico perro abarcara tantos individuos dispares de diversos tamaños y diversa forma; le molestaba que el perro de las tres y catorce (visto de perfil) tuviera el mismo nombre que el perro de las tres y cuarto (visto de frente). Su propia cara en el espejo, sus propias manos, lo sorprendían cada vez. Refiere Swift que el emperador de Lilliput discernía el movimiento del minuterio; Funes discernía continuamente los tranquilos avances de la corrupción, de las caries, de la fatiga. Notaba los progresos de la muerte, de la humedad. Era el solitario y lúcido espectador de un mundo multiforme, instantáneo y casi intolerablemente preciso. Babilonia, Londres y Nueva York han abrumado con feroz esplendor la imaginación de los hombres; nadie, en sus torres populosas o en sus avenidas urgentes, ha sentido el calor y la presión de una realidad tan infatigable como la que día y noche convergía sobre el infeliz Ireneo, en su pobre arrabal sudamericano. Le era muy difícil dormir. Dormir es distraerse del mundo; Funes, de espaldas en el catre, en la sombra, se figuraba cada grieta y cada moldura de las casas precisas que lo rodeaban. (Repito que el menos importante de sus recuerdos era más minucioso y más vivo que nuestra percepción de un goce físico o de un tormento físico.) Hacia el Este, en un trecho no amanzanado, había casas nuevas, desconocidas. Funes las imaginaba negras, compactas, hechas de tiniebla homogénea; en esa dirección volvía la cara para dormir. También solía imaginarse en el fondo del río, mecido y anulado por la corriente.

Había aprendido sin esfuerzo el inglés, el francés, el portugués, el latín. Sospecho, sin embargo, que no era muy capaz de pensar. Pensar es olvidar diferencias, es generalizar, abstraer. En el abarrotado mundo de Funes no había sino detalles, casi inmediatos.

La recelosa claridad de la madrugada entró por el patio de tierra.

Entonces vi la cara de la voz que toda la noche había hablado. Ireneo tenía diecinueve años; había nacido en 1868; me pareció monumental como el bronce, más antiguo que Egipto, anterior a las profecías y a las pirámides. Pensé que cada una de mis palabras (que cada uno de mis gestos) perduraría en su implacable memoria; me entorpeció el temor de multiplicar ademanes inútiles.

Ireneo Funes murió en 1889, de una congestión pulmonar. 1941

Jorge Luis Borges

Borges, Jorge Luis

1989. *Obras completas*, v. I, "Artificios" (1944), p. 485-490

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. La classe es divideix en grups, els quals elaboren una enumeració d'allò que més els ha sorprès de la narració. Els diferents grups fan una exposició pública (i debat, si s'escau) d'aquests aspectes.
2. Els diferents grups elaboren un llistat de les característiques que posseeix el llenguatge per a Funes. I compara les característiques del llenguatge de Funes amb les característiques del llenguatge convencional de la resta dels humans.
3. Els grups (o la classe) debaten sobre les dificultats que revesteix el sistema lingüístic de Funes.
4. Els grups de classe discuteixen sobre si seria preferible (o no) posseir una memòria infal·lible com la de Funes.
5. Els diferents grups discuteixen sobre el caràcter convencional i arbitrari de tot llenguatge. I analitzen, aportant exemples, si el llenguatge de Funes és convencional i arbitrari.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat.

Unitat 3: L'ésser humà com a productor de símbols.

4. Llenguatge. Llenguatges privats..

4.1 La necessitat del naixement d'un nou llenguatge

Primo Levi és un escriptor italià d'origen jueu. Levi va ser deportant al camp de concentració d'Auschwitz i a un camp de treball d'aquesta zona. Va aconseguir sobreviure. L'any 1947 va publicar el llibre *Si això és un home*, un material de primer ordre per testimoniar les miserables condicions en què malviuen els presoners dels camps de concentració nazis. Llegeix el següent fragment que presenta una reflexió esfereïdora sobre les condicions de subsistència al camp de treball en què Primo Levi va estar reclòs:

“Igual com aquesta gana nostra no és la sensació de qui s'ha saltat un àpat, així la nostra manera de tenir fred exigiria un nom especial. Diem gana, diem cansament, por i dolor, diem hivern, i són unes altres coses. Són paraules lliures, creades i fetes servir per homes lliures que vivien, gaudint i patint, a casa seva. Si els *Lager* haguessin durat més temps, hauria nascut un llenguatge nou i aspre; i se'n sent la necessitat per explicar què és escarrassar-se tot el dia al vent, sota zero, amb només camisa, calçotets, jaqueta i calces de tela a sobre, i al cos debilitat, fam i consciència de la fi que s'acosta.”

Primo Levi

Levi, Primo

1996. *Si això és un home*, Barcelona: Edicions 62, p.147

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Creus que en el cas que descriu Primo Levi era convenient tornar a definir el llenguatge? Per què?
2. Creus que el llenguatge ha de ser *un mirall de la realitat*? Raona la teva resposta.
3. Creus que en el cas que els presoners del camp de concentració de què parla Primo Levi haguessin inventat un nou llenguatge que reflectís les seves vivències i impressions, podríem parlar de *llenguatge privat*? Per què?

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat.

Unitat 3: **L'ésser humà com a productor de símbols.**

- 5) Llenguatge. El llenguatge com a fonament de la relació i comprensió entre els humans.

5.1. El llapis que escrivia el que volia.

EL LLAPIS QUE ESCRIVIA EL QUE VOLIA

El pobre Rei semblava marejat i confús, i lluità amb el llapis una bona estona sense dir res; Alícia era més forta, i al final el Rei cridà, “Estimada, necessito un llapis més prim. Amb aquest no me’n surto; escriu tota mena de coses que jo no pretenc”.

Lewis Carroll.

Carroll, Lewis

1985. *A través de l'espill*, Barcelona: Quaderns Crema, p. 36. Traducció d'Amadeu Viana.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Alícia ens mostra un *món a l'inrevés*, un món regit per lògiques que a nosaltres ens resulten sorprenents. Tanmateix, aquestes lògiques dels *móns invertits* que proposa Lewis Carroll són com un passeig al·lucinant pel folre secret de les lògiques que regeixen el nostre món real. Segurament, la situació que planteja el breu text que acabes de llegir és comparable al que ens ha succeït moltes vegades: tenir la impressió que hem escrit o hem dit coses que no volíem dir. Fes una enumeració de diferents experiències en què “el llenguatge t’hagi jugat una mala passada” i hagi acabat dient o escrivint allò que no volies dir ni escriure.
2. Una de les característiques del llenguatge és l'arbitrarietat. ¿Consideres que el llenguatge condiona totes les nostres experiències? ¿O bé creus que d'una banda hi ha les experiències i, de l'altra, el llenguatge? Argumenta la resposta.

Situació:

Crèdit 1: L'èsser humà i la societat.

Unitat 3: **L'èsser humà com a productor de símbols.**

- 6) Llenguatge. El llenguatge com a fonament de la relació i comprensió entre els humans.

5.2. EN GEP BOTERUT I LA SEVA MANERA DE RAONAR.

EN GEP BOTERUT I LA SEVA MANERA DE RAONAR

Tanmateix, l'ou es feia més i més gran, i més i més humà: li distingí a uns pocs metres els ulls, el nas i la boca; quan ja hi era molt a prop, veié clarament que era Gep Boterut en persona. «No pot pas ésser cap altre!» raonà. «N'estic tan segura com si portés el seu nom escrit al rostre.»

Ben bé li'l podrien haver escrit mil vegades, en una cara tan gran com aquella. Gep Boterut seia amb les cames creuades, a la turca, dalt d'un mur alt i tan estret que Alícia es demanava com podia mantenir-hi l'equilibri; llançava lluny l'esguard i en direcció contrària, sense fer cap gest per la presència d'Alícia. Pensà que es devia tractar d'un titella, després de tot.

«Que n'és, de semblant a un ou!» comentà en veu alta, estirant els braços per agafar-lo, puix temia que caigués d'un moment a l'altre.

«És molt empipador,» féu Gep Boterut després d'un llarg silenci, i continuant sense mirar Alícia, «sentir-se dir *ou*», molt empipador!»

«He dit només que ho semblava, senyor,» explicà Alícia amablement, «i n'hi ha, d'ous, que són molt bonics, li ho asseguro,» afegí, esperant tornar la intervenció d'abans en un compliment.

«Hi ha gent,» féu Gep Boterut sense mirar-la, com ja era normal, «que tenen menys coneixement que un nen.»

Alícia es quedà sense saber què dir; allò no era en realitat una conversació, perquè ell no li deia mai res a ella. Fet i fet, la darrera frase anava evidentment dirigida a un arbre. Així Alícia començà a taral·lejar pel seu compte aquesta cançó:

Gep Boterut estava dalt d'un mur:
caigué de tos car no seia segur.
Tots els cavalls i la guàrdia del Rei
No podien a Gep Boterut posar-hi remei.

«Aquest darrer vers és massa llarg,» féu Alícia, en veu prou alta, oblidant que Gep Boterut podia sentir-la.

«No estiguis de xerradissa tu sola,» féu Gep Boterut, mirant-la per primera vegada. «Digue'm com et dius i de què treballes.»

«Em dic Alícia però... »

«Es un nom prou ximple!» interrompé impacient Gep Boterut. «Saps què vol dir?»

«¿Què ha de voler dir, el meu nom?» demanà Alícia, plena de dubtes.

«Alguna cosa, ha de voler dir,» féu Gep Boterut amb una rialleta: «El meu nom significa la forma que tinc —i en tinc una de ben maca, val a dir. Amb un nom com el teu podries tenir qualsevol forma, gairebé.»

«¿Per què seu ací tan solitari?» digué Alícia, sense voler embolicar-se en una baralla.

«¿Per què? Perquè no hi ha ningú que sigui amb mi!» cridà Gep Boterut. «¿Què et pensaves, que no sabia respondre? Pregunta-me'n una altra.»

«¿No creu que per terra estaria més segur?» continuà Alícia, sense cap intenció de fer endevinalles, sinó amb una preocupació natural per l'estranya criatura. «És tan estret, aquest mur.»

«Que en són, de fàcils, les endevinalles que demanes!» grunyí Gep Boterut. «No hi estic d'acord, és clar. Perquè si mai caic -i no hi ha gaires possibilitats-, però si caic,» i arronsava els llavis de manera tan solemne i distingida que difícilment Alícia podia evitar esclatar la riallada, «si mai caic,» continuà, «el Rei m'ha promès -ah, pots empal·lidir, si vols, no t'imagines el que vaig a dir ara, ¿oi? El Rei m'ha promès -dels seus propis llavis- eh, eh... »

«Enviar-li tots els cavalls i la seua guàrdia,» interrompé Alícia, més aviat abruptament.

«Vaja amb la neneta!» cridà Gep Boterut, pres d'una ràbia sobtada. «Has estat escoltant darrere de les portes —i darrere dels arbres—, i per les xemeneies, altrament no ho sabries!»

«No he fet res de tot això,» retrucà Alícia amablement.

«Està escrit en un llibre.»

«Ah, bé. És possible que aquestes coses estiguin escrites en algun llibre,» féu Gep Boterut, ja més reposat. «Això és el que diuen Història d'Anglaterra, això. Ara, mira'm bé! Vet ací algú que ha parlat amb un Rei, vet ací. Potser no en veuràs mai més cap altre: i perquè vegis que no sóc orgullós, et permeto que em donis la mà!» Una ganyota li recorria la cara, mentre s'inclinava endavant (quasi a punt de caure del mur) i li oferia la mà a Alícia. Ella se'l mirava una mica de gairell, mentre encaixaven. «Si continua rient així, els extrems dels llavis se li juntaran per darrere,» pensà. «I llavors no sé què faria amb el cap! Quin horror si li queia!»

«Sí, tots els cavalls i tota la guàrdia,» continuà Gep Boterut. «Em recollirien en un minut, ja veuries! Però bé: aquesta conversa ja ha anat massa lluny. Tornem al penúltim tema.»

«Molt em temo que no recordo quin és,» féu Alícia polidament.

«Si és així començarem de zero,» féu Gep Boterut, «i ara em toca a mi de triar el tema-» («Parla com si es tractés d'un joc!» pensà Alícia) «Vet ací la pregunta: ¿quina edat m'has dit que tenies?»

Alícia s'ho pensà una mica i digué: «Set anys i sis mesos.»

«Fals!» féu Gep Boterut, triomfant. «No me n'havies dit ni una sola paraula, d'això.»

«Pensava que volia saber la meua edat,» argumentà Alícia.

«Si hagués volgut saber això, ho hauria demanat,» féu Gep Boterut. Alícia no volia encetar una altra discussió, així és que no digué res.

«Set anys i sis mesos!» repetí Gep Boterut pensorosament. «Una edat difícil. Si m'haguessis demanat l'opinió, t'hagués dit "deixa-ho córrer als set" -ara, però, és massa tard.»

«No demano consell a ningú, per créixer» apuntà Alícia, empipada.

«¿Tan orgullosa ets?» demanà l'altre.

Alícia s'empipà un xic més per aquella insinuació.

«Vull dir,» féu ella, «que una no pot deixar de créixer.»

«Una no pot, segurament,» féu Gep Boterut, «però dues sí. Amb una bona assistència, podies haver deixat de créixer als set.»

«Que n'és, de bonic, el cinturó que té,» assenyalà Alícia sobtadament. (Pensà que n'havia fet una gra massa, d'aquell tema de l'edat: i si de debò anaven a tandes per triar els temes, ara li tocava a ella) «Si més no... » s'ho repensà una mica i corregí, «una corbata molt bonica, més aviat, —vull dir, no, una corbata— disculpeu-me,» afegí, compromesa, perquè Gep Boterut semblava ofès, i Alícia desitjava no haver triat mai un tema com aquell. «Si només pogués saber,» pensà, «on té el coll i on la cintura...!»

Evidentment Gep Boterut estava molt empipat, perquè no digué res durant un minut o dos. Quan es decidí a fer-ho, féu un fosc bram. «És un... bon... fàstic!» digué finalment, «quan algú confon una corbata amb un cinturó!»

«Sé que sóc molt ignorant,» féu Alícia, amb un to tan humil que féu cedir Gep Boterut.

«Nena, és una corbata, i una de ben maca, com tu has dit. És un regal del Rei i de la Reina, vet ací!»

«¿Ho és, de debò?» féu Alícia, ben satisfeta d'haver trobat un bon tema, al capdavant.

«Me la van donar,» continuà Gep Boterut, cavil·lós, mentre creuava els genolls i els tancava amb les mans, «me la van donar —com a regal d'antianiversari.»

«Perdoni, ¿com diu?» féu Alícia, prou confosa.

«No estic ofès,» féu Gep Boterut.

«Sí, però, ¿què és un regal d'antianiversari?»

«Un regal que et fan quan no és el teu aniversari, no cal dir-ho.»

Alícia s'ho rumià una mica. «Jo prefereixo els regals d'aniversari,» digué finalment.

«És clar que no saps el que dius!» cridà Gep Boterut. «¿Saps quants dies té, l'any?»

«Tres-cents seixanta-cinc,» féu Alícia.

«¿I quants aniversaris celebres, tu?»

«Un.»

«I si lleves un de tres-cents seixanta-cinc, ¿saps quants en queden?»

«Tres-cents seixanta-quatre, és clar.»

Gep Boterut semblava dubtar. «Ho veuria més clar en un paper,» digué.

Alícia no pogué deixar de fer una rialleta mentre treia la seua agenda i feia la resta.

365

-1

364

Gep Boterut prengué l'agenda i mirà atentament l'operació. «Sembla que està ben feta-» començà.

«Però si té l'agenda cap per avall!» tallà Alícia.

«Apa! és veritat,» admeté Gep boterut alegrement, mentre ella li la girava bé. «Ja havia vist alguna cosa rara. Segons sembla, la resta està bé -encara que ara no tinc temps de mirar-me-la com cal. Això vol dir que hi ha tres-cents seixanta-quatre dies per rebre regals d'antianiversari.»

«I tant,» digué Alícia.

«I només un per rebre regals d'aniversari, ¿veus? Això és la glòria.»

«No veig què vol dir això de *glòria*, » digué Alícia.

Gep Boterut somrigué desdenyosament. «Ni ho veuràs fins que jo no t'ho digui. Significa que "és un argument que et deixa bocabadada" —»

«Però glòria no significa "un argument que et deixa bocabadada" -» objectà Alícia.

«Quan jo uso una paraula,» féu Gep Boterut, en un to més aviat desconsiderat, «vol dir exactament el que jo decideixo que digui -ni més ni menys.»

«La qüestió és,» féu Alícia, «si es pot fer que les paraules signifiquin tantes coses diferents.»

«La qüestió és,» féu Gep Boterut, «qui mana -amb això n'hi ha prou.»

Alícia estava massa marejada per dir alguna cosa, però Gep Boterut recomençà un minut després: «Tenen un tremp, algunes -particularment els verbs, que són els més orgullosos-, amb els adjectius pots fer qualsevol cosa, però no amb els verbs. Tanmateix, me les puc heure amb tots ells! Impenetrabilitat! Vet ací el que dic!»

«¿Em podria explicar, si us plau, què significa això?» féu Alícia.

«Ara sí que parles com un infant raonable,» féu Gep Boterut, que semblava molt més content. «Per impenetrabilitat entenc que ja n'hi ha prou, d'aquest tema, i que ja estaria bé que diguessis el que penses fer pròximament, perquè suposo que no t'estaràs així la resta de la teua vida.»

«Són moltes coses per voler-les dir una sola paraula,» comentà Alícia cavil·losament.

«Quan faig fer a una paraula tant de treball com ara,» féu Gep Boterut, «sempre li pago extra.»

«Ah,» féu Alícia. Estava ben marejada per fer cap altre comentari.

«Bé les hauries de veure venir a voltar, els dissabtes a la nit,» continuà Gep Boterut, movent el cap de banda a banda, pesadament, «per cobrar, pots pensar.» (Alícia no gosà demanar amb què els pagava; així que jo no us ho puc dir tampoc.)

«Sembla molt destre, vostè, per explicar els mots,» comentà Alícia. «¿Seria tan amable d'explicar-me el significat del poema anomenat *El Barboteixot*»

«Escoltem-lo,» féu Gep Boterut. «Puc explicar tots els poemes que s'han inventat -i una bona quantitat dels que no s'han inventat encara.»

Com que allò era molt esperançador, Alícia recità la primera estrofa:

Era temps brillós: les eslludfntes tolves
girclaven varrinant en les onacles:
assats mimayres eron los borogovis,
el bormi ratins abrisanava.

«N'hi ha prou per començar,» interrompé Gep Boterut:

«Hi ha una bona colla de mots difícils, aquí. *Brillós* és cap a l'hora que es pon el sol, que tot brilla i comencem a preparar les coses per al sopar.»

«Això rutlla molt bé,» digué Alícia: «¿I *d'eslludentes*?»

«Mira, *eslludentes* significa lluentes \ esllanguides. És com una paraula-maleta, que empaqueta dos significats diferents.»

«Ja ho veig,» assenyala Alícia, plena de dubtes. «¿I què són *tolves*?»

«*Tolves* són com teixons —i una mica com llangardaixos -i com llevataps.»

«Seran criatures d'aspecte molt curiós.»

«Ho són,» féu Gep Boterut: «Construeixen el cau en rellotges de sol, i viuen de formatge.»

«¿I què és *girclar*, i *varrinar*?»

«*Girclar* és fer tombs i més tombs com un giroscopi. *Varrinar* és fer forats en rodó com una *varrina*.»

«I les *onacles*, ¿són els cercles de gespa que envolten el rellotge de sol, suposo?» féu Alícia, sorpresa de la seua ingenuïtat.

«Es clar que sí. Se'n diu *onacles*, perquè fa l'efecte de quedar una cleda ací, una cleda allà.»

«I una cleda lluny, també,» afegí Àlícia.

«Així és, també. *Mimayres* significa *mínims* i *miserables*. Vet ací una altra paraula-maleta. I un *borogovi* és un ocell espellifat i prim, amb les plomes arrufades tot al voltant –talment com un fregall vivent.»

«¿I el *bormi* i els *ratins*?, digué Àlícia. «Potser l'estic destorbant massa, amb tanta pregunta.»

«Mira, un *ratí* és una mena de porc verd: de bormi no estic segur. Potser vol dit *fer l'orni* -com si diguéssim, desentendre's»

«¿I què vol dir *abrisanava*? »

«Mira, *abrisanar* és un xic com udolar i un xic com xiular, amb un bon esternut al mig; ja veuràs com una volta l'hagis sentit -possiblement en aquell bosc d'allà sota-estaràs ben contenta. Escolta ¿qui t'ha recitat aquest poema tan fosc?»

«El vaig llegir en un llibre,» féu Àlícia. «Però n'he sentit de més fàcils, de poemes - un me'l recità Pataplám, crec.»

«Això dels poemes... » féu Gep Boterut, parant una d'aquelles manotes, «En sé recitar tan bé com qualsevol altre, si arriba el cas...-»

«Ah, no cal,» féu Àlícia precipitadament, volent-lo mantenir on estava.

«El poema que recitaré... » continuà sense parar esment d'Àlícia, «pretén tan sols d'entretenir-te»

Àlícia s'adonà que llavors sí calia realment escoltar-lo, així que s'assegué i féu «Moltes gràcies,» d'un aire tristici.

A l'hivern quan el camp està blanc
canto això i el teu goig és molt gran.

«Però jo no ho canto,» afegí a tall d'explicació.

«Ja ho veig,» respongué Àlícia.

«Si tu veus si jo canto o no canto, tens els ulls més aguts que la majoria del personal,» comentà agrament Gep Boterut. Àlícia callà.

A la primavera quan el bosc és verd
et diré en poques paraules el que és cert.

«Moltes gràcies,» féu Àlícia.

A l'estiu quan el dia és ben llarg
entendràs la cançó en el seu marc.

A la tardor quan el fullam és groc
escriu-ho tot, que encara serà poc.

«Això és el que faré, si me'n recordo,» digué Àlícia.

«No cal que facis aquests comentaris de tant en tant,» digué Gep Boterut: «Són forassenyats i a mi em desconcerten.»

Vaig trametre un missatge als peixos de l'escull.
Vaig dir-los: «Pareu compte, vet ací el que vull!»

Elspeixos de l'esciill, pobres, aquell matí
van trametre un altre missatge cap a mi.

La resposta dels peixos fou —vet ací el què—:
«No podríem, senyor, és difícil, perquè... »

«Miri per on, però no plego absolutament res,» féu Alícia.
«És fa més entenedor una mica més endavant,» respongué Gep Boterut.

Els he tornat a escriure, vaig voler-los-ho dir:
«No n'haveu de fer res, bé us caldrà obeir!»

Aquells me la tomaren, com si prengueren porgues:
«Carat! Avui, és clar que no esteu gens per orgues!»

Tant se val tres com vint-i-tres: no em feren cas,
ni encara que m'hagués posat al cap un llaç.

Vaig agafar un gran perol nou i lluent
que vaig reblir per a una feta a cop calent.

El meu cor batejava, sentia gran inflor,
vaig reblir el perol amb força tibantor.

Algú vingué després que pesarós va dir:
«Els peixos són al llit, cal deixar-los dormir.»

I bé li ho diguí a ell, li diguí cosa certa:
«I ara vostè ¿què fa, que no va i els desperta?»

Llavors alci la veu amb claredat aguda;
tant que li vaig deixar l'orella esmaperduda.

Mentre repetia aquest vers, Gep Boterut aixecava la veu fins a xisclar, i això féu que Alícia s'estremís, tot pensant: «No m'agradaria ésser aquest missatger per res del món!»

Però orgullós com era, ben altiu í tibat
va dir: «No cal cridar, m'haguera assabentat.»

Però altiu i orgullós, ben tibat com ell era,
«Aniré a despertar-los,» digué, «però ara espera... »

Jo un llevataps vaig prendre d'un prestatge,
volia despertar-los, no em mancava el coratge.

I quan em vaig trobar les portes ben tancades
aní a cops i empentes, a guitzes i tustades.

I quan em vaig trobar que la porta era closa
el mànec vaig girar, vatua, quina cosa...

Ací hi hagué un bon parèntesi.

«¿S'ha acabat?» demanà Alícia.

«Efectivament,» féu Gep Boterut. «Adéu-siau.»

Alícia pensà que havia estat molt sobtat: després de tot, era una clara invitació a anar-se'n, i resultaria escassament polít de romandre-hi. S'aixecà i oferí la mà.

«Adéu-siau i fins que ens trobem!» digué tan alegrement com sabé.

«No et coneixeria una altra vegada, si ens trobem,» replicà Gep Boterut en to de disgust, oferint-li un dels seus dits per estrènyer. «Ets exactament igual a la resta de la gent.»

«La gent es coneix per la cara,» assenyalà Àlícia, cavil·losament.

«Vet ací de què em queixo,» digué Gep Boterut. «La teua cara és la mateixa de tothom -com el teu parell d'ulls (n'assenyalava el lloc enlaire amb el polze), el nas al bell mig, la boca a sota. Sempre el mateix. Si tinguessis els dos ulls junt al nas, per exemple, o la boca dalt de tot, -això ajudaria una mica.»

«No faria bonic,» objectà Àlícia. Però Gep Boterut tancà els ulls displicantment i argumentà: «Espera fins a haver-ho provat.»

Àlícia esperà un minut per veure si ell tornava a parlar, però com que Gep Boterut ja no digué res més, ni obrí els ulls (no obri més els ulls, i féu com si ella no hi fos), es va acomiadar amb un adéu-siau (un altre!) i sense rebre'n cap resposta, començà a marxar. No s'estigué de pensar, mentre se n'anava: «De tota la gent ben poca-solta (ho repetia en veu alta, perquè li feia gràcia aquest mot compost), de tota la gent ben poca-solta amb què m'he trobat... » No va arribar a acabar la frase, perquè llavors un bon daltabaix sacsejà el bosc de racó a racó.

Lewis Carroll.

Carroll, Lewis

1985. *A través de l'espill*, Barcelona: Quaderns Crema, p. 92-105. Traducció d'Amadeu Viana.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Alícia ens mostra un *món a l'inrevés*, un món regit per lògiques que a nosaltres ens resulten sorprenents. Tanmateix, aquestes lògiques dels *móns invertits* que proposa Lewis Carroll són com un passeig al·lucinant pel folre secret de les lògiques que regeixen el nostre món real. Penseu-hi una mica: en Gep Boterut diu a Alícia que ella podria *haver deixat de créixer als set anys*; li parla també de *gent que rep 364 regals d'antianiversari en un sol any*, de *paraules que signifiquen el que el parlant vol que signifiquin*, de *paraules-maleta que empaqueten significats diferents*, d'*una gent que és incapaç de reconèixer-se així que es torna a trobar per segona vegada*, ... Tot plegat fa la impressió que ens trobem enmig d'una realitat difícil d'entendre.
  - 1.1 Creus que nosaltres podríem viure segons la lògica que regeix el món de Gep Boterut? Podríem, per exemple, sota els dominis d'aquesta lògica, tenir una cultura científica? Raona la resposta i discuteixo amb els companys.
2. «Quan jo uso una paraula, vol dir exactament el que jo decideixo que digui -ni més ni menys.», explica Gep Boterut a la sorpresa Alícia. ¿Creieu que seria possible entendre'ns en el marc d'un sistema de comunicació en què cada paraula signifiqués allò que cadascú de nosaltres vol que signifiqui? Raona la teva resposta.
3. Intenta fer un llistat de paraules que tu hakis utilitzat equivocadament: que et pensessis que significaven una cosa, però que en realitat en significaven una altra de ben diferent.

Situació:

Crèdit 1: L'espècie humana: evolució i cultura
Unitat 3: L'ésser humà com a productor de símbols.

7. Llenguatge. Llenguatge artístic.

7.2 Art i naturalesa

7.2.1. Descobrir art en la naturalesa

Descobrir art en la naturalesa

“Considérese por ejemplo la imitación de los juegos venenosos que realizan las máculas en forma de burbuja que poseen las alas de algunas mariposas (...), o la producida por sus lustrosos botones amarillos en el caso de las crisálidas («No me comas: ya me han aplastado, observado y rechazado»).

Considérense los trucos de ciertas orugas acrobáticas (las del guerrero del haya) que en su infancia tienen ; aspecto de excremento de pájaro (...). Cuando cierta polilla se parece a cierta avispa, también camina y mueve sus antenas a la manera de las avispas en lugar de hacerlo como una mariposa. Cuando una mariposa tiene que parecer una hoja, no solamente reproduce de forma bellísima todos los detalles de la hoja, sino que tiene, además, numerosas marcas que imitan los agujeros perforados por los gusanos. La «selección natural», en el sentido darwiniano de la expresión, no bastaba para explicar la milagrosa coincidencia de la apariencia imitativa y el comportamiento imitativo; tampoco me parecía suficiente apelar a la teoría de la «lucha por la vida» cuando comprobaba hasta qué extremo de sutileza, exuberancia y lujo miméticos podía ser llevado un mecanismo defensivo, que en cualquier caso va muchísimo más lejos de lo que pueda apreciar ningún predador. Descubrí así en la naturaleza los placeres no utilitarios que buscaba en el arte. En ambos casos se trataba de una forma de magia, ambos eran un juego de hechizos y engaños complicadísimos.”

Vladimir Nabokov

Nabokov, Vladimir
Habla, memoria,

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. L'escriptor Vladimir Nabokov descobreix dimensions artístiques en la naturalesa: “Descubrí así en la naturaleza los placeres no utilitarios que buscaba en el arte. En ambos casos se trataba de una forma de magia, ambos eran un juego de hechizos y engaños complicadísimos”.
Descriu quins elements i processos són necessaris per *descobrir* art en el marc de la naturalesa.
2. Creus que es pot dir que la naturalesa és una artista? Raona la resposta.

Situació:

Crèdit 1: L'espècie humana: evolució i cultura
Unitat 3: L'ésser humà com a productor de símbols.
8. Llenguatge. Llenguatge artístic.
7.2 Art i naturalesa
7.2.2 La naturalesa imita l'art

La naturalesa imita l'art

Llegeix els següents textos:

“La naturalesa imita a l'art” Oscar Wilde (atribuït).

“Et je crois, avec Wilde, que les plus importants artistes ne copient point tant la nature qu'ils ne la précèdent; de sorte que c'est eux au contraire que la nature semble imiter”.

“I jo crec, com Wilde, que els artistes més importants no copien tant la naturalesa, com sí que la precedeixen; de manera que succeeix el contrari: és la natura qui sembla que els imita”.

André Gide

Gide, André

1951. *Journal (1889 – 1939)*, París: Gallimard, p. 913, 11.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. En quin sentit creus que es podria dir que “la naturalesa imita a l'art”?
2. Treballeu en grup. Discutiu sobre si l'art és una manera de veure, interpretar i concebre la realitat.

Situació:

Crèdit 1: L'espècie humana: evolució i cultura
Unitat 3: **L'ésser humà com a productor de símbols.**
9. Llenguatge. Llenguatge artístic.
7.3 Creació artística
7.3.1. Creació és deformació

Creació és deformació

En sus últimos años de vida, Cézanne sufrió hasta el paroxismo a causa de las dudas que albergaba sobre su genio. ¿Era posible que su arte hubiera sido sólo una excentricidad de su de visión, no imaginación y talento protegidos por una estética vigilante? En su excelente ensayo sobre Cézanne, Sentido y sinsentido, Maurice Merleau-Ponty dice: «Al envejecer, se preguntó si la novedad de su pintura no provendría de algún problema de visión, si toda su vida no habría estado basada en un accidente del cuerpo.» Cézanne pensaba cuidadosamente cada pincelada, luchando por captar el sentido más pleno del mundo, como Merleau-Ponty describe tan bien:

“Vemos la profundidad, la textura, la lisura o rugosidad de los objetos; Cézanne incluso decía que veíamos su olor. Si el pintor quiere expresar el mundo, la disposición de sus colores debe llevar consigo ese todo invisible; de otro modo, su pintura sólo apuntará a las cosas sin darles la unidad imperiosa, la presencia, la insuperable plenitud que para nosotros es lo que define lo real. Por eso cada pincelada debe satisfacer una cantidad infinita de condiciones. Cézanne, en ocasiones, pensaba durante horas una pincelada pues, como decía Bernard, cada pincelada debe «contener el aire, la luz, el objeto, la composición, el carácter, la silueta y el estilo». Expresar lo que existe es una tarea interminable.”

Al abrirse totalmente a la plenitud de la vida, Cézanne se sentía el conducto por el que se comunicaban la naturaleza y la humanidad («El paisaje mismo piensa en mí. (...) Soy su conciencia.») y trabajaba en todas las diferentes secciones de un cuadro al mismo tiempo, para de ese modo poder captar los muchos ángulos, medias verdades y reflejos que tiene una escena, y fundirlos en una versión conglomerada. «Se consideraba impotente», escribe Merleau-Ponty, «porque no era omnipotente, porque no era Dios y aun así quería retratar el mundo, transformarlo completamente en un espectáculo, hacer visible el modo como el mundo nos toca.»

Cuando se piensa en las masas de color y forma de sus pinturas, quizá no sorprenda saber que Cézanne era miope, aunque se negaba a utilizar gafas, y se dice que las rechazaba exclamando: «¡Saquen de aquí esas cosas vulgares!» También sufría de diabetes, lo que pudo causarle alguna perturbación retiniana, y con la edad tuvo asimismo cataratas. Huysmans una vez lo describió, capciosamente, como «un artista que tenía la retina enferma y, exasperado por su defecto visual, descubrió las bases de un arte nuevo». Nacido en un universo diferente del de la mayoría de la gente, Cézanne pintó el mundo que veían sus ojos ligeramente peculiares, pero eso le torturaba. En cambio, el escultor Giacometti, cuyas figuras alargadas y estiradas parecen muy deliberadamente distorsionadas, confesó una vez con buen humor: «Todos los críticos hablan del contenido metafísico o el mensaje poético de mi obra. Pero para mí no hay nada de eso. Es un ejercicio puramente óptico. Trato de 'representar una cabeza tal como la veo.»

Recientemente, se han descubierto muchos datos sobre los problemas de visión de ciertos artistas, cuyas gafas y fichas médicas se han conservado. El cuadro *Lirios*, de Van Gogh, se vendió en Christie's en 1988 por cuarenta y nueve millones de dólares, dato que a él seguramente le habría divertido, puesto que en toda su vida vendió sólo un cuadro. Aunque es más conocido el episodio en que se cortó una oreja, Van Gogh también se golpeó con un martillo, iba a varios servicios religiosos cada domingo, dormía sobre una tabla, tenía extrañas alucinaciones religiosas, bebió kerosene y comió pintura. Algunos investigadores han llegado a pensar que ciertos rasgos estilísticos de este pintor (por ejemplo los halos alrededor de las luces de la calle) pudieron no ser distorsiones intencionadas sino el resultado de la enfermedad o, en realidad, consecuencia de la intoxicación con los disolventes de pintura y resinas que empleaba, que le habrían afectado los ojos haciéndole ver esos halos alrededor de las luces. De acuerdo con Patrick Trevor-Roper, cuyo libro *The World Through Blunted Sight* estudia los problemas visuales de pintores y poetas, algunos de los diagnósticos posibles de la depresión de Van Gogh «han incluido tumor cerebral, sífilis, deficiencia de magnesio, epilepsia temporal, envenenamiento con digital (que tomaba como tratamiento para la epilepsia y que podría haber provocado la visión amarilla) y glaucoma (algunos autorretratos muestran dilatada la pupila derecha)». Más recientemente, en un congreso de neurología celebrado en Bostón, un científico agregó el síndrome de Geschwind, un desorden de la personalidad que suele acompañar a la epilepsia. El médico que atendía a Van Gogh dijo refiriéndose a él: «El genio y la locura son vecinos.» Muchos de esos males pudieron afectar su visión. Pero también es importante señalar que los pigmentos brillantes que utilizaban los pintores contenían metales tóxicos como cobre, cadmio y mercurio. Los vapores y tóxicos pudieron pasar fácilmente a la comida ya que los pintores con frecuencia trabajaban y vivían en el mismo cuarto. Cuando el pintor de animales George Stubbs (siglo XVIII) fue a pasar su luna de miel, se alojó en un chalet de dos plantas, en una de las cuales colgó el cuerpo semipodrido de un caballo, que aplicadamente diseccionaba en sus momentos libres. Renoir era un gran fumador, y es muy probable que no se molestara en lavarse las manos antes de enrollar un cigarrillo, de modo que la pintura de sus dedos seguramente pasaba al papel. Dos médicos daneses, al estudiar la relación entre la artritis y los metales pesados, han comparado los colores favoritos de Renoir, Pedro Pablo Rubens y Raoul Dufy (todos enfermos de artritis) con los de sus contemporáneos. Cuando Renoir elegía sus rojos, naranjas y azules brillantes, también estaba eligiendo grandes dosis de aluminio, mercurio y cobalto. De hecho, más del sesenta por ciento de los colores preferidos por Renoir contenían metales peligrosos, el doble de la cantidad empleada por contemporáneos suyos como Claude Monet o Edgar Degas, quienes preferían pigmentos más oscuros hechos con compuestos de hierro, más inofensivos.

Según Trevor-Roper, existe una personalidad miope que artistas, matemáticos y gente de letras tienden a compartir. Tienen «una vida interior diferente de la de los demás», una personalidad diferente, porque sólo tienen acceso al mundo inmediato. La imaginación, en su trabajo, gira alrededor de cosas «que pueden ser vistas desde muy cerca», y son más introvertidos. De la miopía de De-gas, por ejemplo, dice:

“Con el paso del tiempo, se vio reducido a pintar al pastel en vez de al óleo, por ser una técnica más fácil para su mala vista. Después descubrió que utilizando fotografías de los modelos que quería pintar podía acercarlos cómodamente a su limitado radio focal. Y al fin se dedicó cada vez más a la escultura, con la cual, al menos, podía estar seguro de poder confiar en su sentido del tacto; decía: «Ahora

debo aprender el oficio de un ciego», aunque en realidad siempre había mostrado interés por el modelado.”

Trevor-Roper señala que el mecanismo que produce miopía (la elongación de la pupila) afecta también a la percepción del color (los rojos aparecen más definidos); las cataratas pueden afectar al color, haciendo que éste se confunda y enrojezca a la vez. Piénsese en Turner, cuyas últimas pinturas describió Mark Twain una vez como realizadas por «un gato que ha tenido un ataque dentro de una lata de tomates». O la «creciente fascinación por los rojos» de Renoir. O Monet, cuyas cataratas fueron tan graves que tuvo que rotular sus tubos de colores y disponerlos por orden en la paleta. Se dice que, después de una operación de cataratas, Monet se sorprendió de lo azul que se veía el mundo, y que se apresuró a retocar los extraños colores que veía en sus cuadros recientes.

Diane Ackerman

Ackerman, Diane

1993. *Una historia natural de los sentidos*, Barcelona: Anagrama: p. 309 - 312.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. En el text podem llegir: "Al abrirse totalmente a la plenitud de la vida, Cézanne se sentía el conducto por el que se comunicaban la naturaleza y la humanidad («El paisaje mismo piensa en mí. (...) Soy su conciencia.»).
Creus que l'artista és, de fet, un mitjà d'expressió de la naturalesa? Raona la resposta.
2. A partir de la lectura del text podríem concloure que certes deficiències físiques o certs components químics afecten el procés de creació artística. Hi estàs d'acord? Raona la teva resposta.
3. Segons el text, en què consistiria allò que anomenem *creació artística*?

Situació:

Crèdit 1: L'espècie humana: evolució i cultura
Unitat 3: L'ésser humà com a productor de símbols.
10. Llenguatge. Llenguatge artístic.
7.3 Creació artística
7.3.2. Crear significa una nova manera de veure el món.

Crear significa una nova manera de veure el món

Una teoria sobre la creació artística dice que los artistas extraordinarios vienen a este mundo con un modo diferente de ver.

Lo que no explica el genio, por supuesto, que tiene mucho que ver con el riesgo, el inconformismo, una ardiente caldera emocional, un sentido del decoro estético, una feroz avidez, una curiosidad sin trabas, y muchas otras cualidades, entre ellas la disposición a entregarse plenamente a la vida y a detenerse tanto en su dibujo general como en sus menores detalles. Como dijo una vez la muy sensitiva pintora Georgia O'Keefe: «En cierto modo, nadie ve en realidad una flor, es algo tan pequeño, y no tenemos tiempo... Porque ver requiere tiempo, así como lo requiere el tener un amigo.» ¿Qué clase de visión novedosa traen consigo los artistas al mundo mucho antes de desarrollar una visión interior? Esa pregunta, lo mismo que a otros artistas, preocupó a Cézanne, que sentía que la respuesta representaría una diferencia en lo que terminaría pintado. Cuando todo ha sido dicho y realizado, todo se resume en lo que decía Merleau-Ponty: *Para ese trabajo, se necesitaba esa vida.*

Diane Ackerman

Ackerman, Diane

1993. *Una historia natural de los sentidos*, Barcelona: Anagrama: p. 312.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Estàs d'acord amb l'autora del text quan afirma que el geni creatiu significa una manera diferent de veure, de percebre i interpretar el món? Raona la resposta.

Situació:

Crèdit 1: L'espècie humana: evolució i cultura
Unitat 3: **L'ésser humà com a productor de símbols.**

11. Llenguatge. Llenguatge artístic.

7.4 Bellesa

7.4.1 Bellesa i discriminació social.

Bellesa i discriminació social

“Podemos pretender que la belleza no va más allá de la piel, pero Aristóteles tenía razón al observar que «la belleza es una recomendación mucho mejor que cualquier carta de presentación».

La triste verdad es que a la gente atractiva le va mejor en los estudios, donde recibe más ayuda, mejores notas y menos castigos; en el trabajo, donde es recompensada con mejores sueldos, empleos más prestigiosos y ascensos más rápidos; en la vida de pareja, donde tiende a tener el control de la relación y toma la mayoría de las decisiones, y entre completos extraños, quienes suponen que es interesante, honesta, virtuosa y exitosa. Después de todo, en los cuentos de hadas (las primeras historias que oímos casi todos), los héroes son apuestos, las heroínas son hermosas, y los malos son feos. Los niños aprenden implícitamente que la gente buena es hermosa y la gente mala es fea, y la sociedad les confirma ese mensaje de muchos modos sutiles cuando crecen.

De modo que no puede sorprender que, en West Point, los cadetes más apuestos terminen sus estudios con grados más altos, o que un juez sea propenso a imponer una condena menor a un criminal apuesto. En un estudio hecho en 1968 por el sistema penitenciario de la ciudad de Nueva York, se dividió en tres grupos a hombres con cicatrices, deformidades y otros defectos físicos. El primer grupo fue sometido a cirugía estética, el segundo fue tratado con psicoterapia intensiva, y el tercero no recibió ningún tratamiento. Un año después, cuando los investigadores fueron a ver cómo les iba a sus sujetos, descubrieron que los que habían pasado por una operación de cirugía estética se habían adaptado mejor que los otros y tenían menos probabilidades de volver a la cárcel. En experimentos llevados a cabo en empresas, cuando se pegaban fotos diferentes en los mismos currículums, las personas elegidas para el empleo eran las más atractivas. Los bebés más guapos son tratados mejor que los feos, no sólo por parte de extraños sino también por sus propios padres.

Las madres hablan y juegan más con su bebé si es bonito, y también lo miman y lo besan más, y los padres de bebés guapos también se ocupan más de ellos. Los niños más atractivos reciben puntuaciones más altas en sus tests de inteligencia, probablemente porque su belleza les ha valido elogios, atención y aliento por parte de los adultos. En un estudio hecho en 1975, se pidió a varios maestros que evaluaran el historial escolar de un niño de ocho años que tenía un bajo cociente intelectual y malas notas. Todos los maestros vieron el mismo historial, pero en algunos se pegó la foto de un niño guapo y en otros la de uno feo. Los maestros tendieron mayoritariamente a recomendar que el niño feo fuera pasado a una clase para niños con retrasos. La belleza de otra persona puede ser un accesorio valioso. Un estudio particularmente interesante consistió en hacer que diversas personas miraran la foto de un hombre y una mujer, y dieran su opinión sólo sobre el hombre. Según resultó, si la mujer tomada del brazo del hombre era bonita, el hombre era considerado más inteligente y apuesto que si la mujer no era atractiva.

Por chocantes que puedan parecer los resultados de estos y similares experimentos, confirman lo que hemos sabido desde siempre: nos guste o no, el rostro de una mujer siempre ha sido en cierta medida un bien contable. Una mujer hermosa con frecuencia puede salir de la pobreza y ascender socialmente mediante el matrimonio. Recordamos a bellezas legendarias como Cleopatra y Helena de Troya como símbolos del poder de la belleza que basta para provocar la caída de jefes de Estado y cambiar el curso de la historia. Las mujeres norteamericanas gastan anualmente millones en maquillaje; además de en peluqueros, clases de gimnasia, dietas y ropa. A los hombres apuestos también les va bien, pero para un hombre la verdadera ventaja es la altura. Un estudio siguió la carrera profesional de diecisiete mil hombres. A los que medían de un metro ochenta en adelante, les fue mucho mejor: ganaron más dinero, ascendieron antes, alcanzaron posiciones más prestigiosas. Quizá los hombres altos evocan reminiscencias infantiles de mirar hacia arriba a la autoridad; sólo nuestros padres y los demás adultos eran altos, y tenían el poder de castigar o proteger, de dar amor absoluto, poner nuestros deseos en movimiento, o bloquear nuestras esperanzas.”

Diane Ackerman

Ackerman, Diane

1993. *Una historia natural de los sentidos*, Barcelona: Anagrama: p. 314 - 315.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. L'autora del text és contundent i no titubeja a l'hora d'escriure: "a la gente atractiva le va mejor en los estudios, donde recibe más ayuda, mejores notas y menos castigos; en el trabajo, donde es recompensada con mejores sueldos, empleos más prestigiosos y ascensos más rápidos; en la vida de pareja, donde tiende a tener el control de la relación y toma la mayoría de las decisiones, y entre completos extraños, quienes suponen que es interesante, honesta, virtuosa y exitosa".
Hi estàs d'acord amb aquesta visió? Discussiu-ho en grup amb els companys i companyes. Abans, però, prepareu individualment un esquema amb possibles arguments i exemples a favor i en contra d'aquesta afirmació.

Situació:

Crèdit 1: L'espècie humana: evolució i cultura
Unitat 3: **L'èsser humà com a productor de símbols.**
12. Llenguatge. Llenguatge artístic.
7.4 Bellesa
7.4.2 Cànons de bellesa.

Cànons de bellesa.

Llegeix el text següent:

Pero, en general, lo que probablemente buscamos es una combinación de aspecto maduro e inmaduro: los ojos grandes de un niño, que nos hagan sentir protectores, los pómulos altos y otros rasgos de una mujer o un hombre plenamente desarrollados, que nos hagan sentir sexuados. En la batalla por seducir, nos agujereamos la nariz, nos alargamos el cuello o los lóbulos de las orejas, nos tatuamos la piel, nos vendamos los pies, nos encorsetamos las costillas, nos teñimos el pelo, nos hacemos liposuccionar la grasa de las nalgas, y alteramos nuestro cuerpo de otras incontables maneras. A lo largo de gran parte de la historia occidental se esperó que las mujeres fueran curvadas, suaves y voluptuosas, verdaderas madres-Tierra radiantes de sensual fertilidad. Era una preferencia con una fuerte base evolutiva: una mujer rolliza tenía mayor provisión de grasa corporal y los nutrientes necesarios para el embarazo, tenía más probabilidades de sobrevivir durante épocas de hambruna, y podía proteger a su feto y alimentarlo cuando naciera. En muchas áreas de África y la India, la gordura no sólo es considerada belleza sino también signo de prestigio para hombres y mujeres. En los Estados Unidos, en la década de los veinte y también en los setenta y ochenta, cuando lo ultradelgado estaba de moda, los hombres querían que las mujeres tuvieran figuras de chicos adolescentes, y podría elaborarse mucho discurso psicológico sobre el modo como esto reflejaba el cambio de papel de la mujer en la sociedad y en los puestos de trabajo. Hoy día, la mayoría de los hombres que conozco prefieren que las mujeres tengan un cuerpo curvado y razonablemente relleno, aunque la mayoría de las mujeres que conozco siguen prefiriendo ser «demasiado» delgadas.

Diane Ackerman

Ackerman, Diane

1993. *Una historia natural de los sentidos*, Barcelona: Anagrama: p. 316.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Creus que la bellesa és una qüestió relativa (que depèn de la cultura, l'època i la mentalitat) o bé és una qüestió objectiva. Argumenta la teva resposta.
2. Contrasteu en grup les diverses respostes que heu donat. Discussiu-les, si cal.
3. Quin creus que seria l'ideal de bellesa física que predomina a la nostra societat? Descriu-lo.
4. Creus que paga la pena seguir mantenint aquest ideal de bellesa física? Argumenta la teva resposta.
5. Per a tu quin és l'ideal de bellesa física?

Situació:

Crèdit 1: L'espècie humana: evolució i cultura
Unitat 3: L'ésser humà com a productor de símbols.
13. Llenguatge. Llenguatge artístic.
7.5 Llenguatge artístic
7.5.1 Llenguatge artístic

Llenguatge artístic

Todos los lenguajes artísticos se desarrollaron como un intento de transformar lo instantáneo en permanente. El arte supone que la belleza no es una excepción — no es un a pesar de— sino que es la base de un orden. (...) El arte es una respuesta organizada a lo que la naturaleza nos permite ocasionalmente espiar (...), la cara trascendental del arte es siempre una forma de plegaria.

El arte es más complejo, por supuesto. La emoción intensa crea tensión, y queremos que el artista la sienta por nosotros, que sufra, goce y describa las cimas de su respuesta apasionada a la vida de modo que podamos apreciarla a distancia segura y podamos saber mejor cuáles son las dimensiones del espectro completo de la experiencia humana. Podemos preferir no vivir los extremos de conciencia que encontramos en Jean Genet o en Edward Munch, pero es maravilloso poder admirarlos. Queremos que los artistas detengan el tiempo por nosotros, que corten el ciclo de nacimiento y muerte y pongan por un momento fin a los procesos de la vida. Es demasiado para que una persona lo afronte sin riesgo de sobrecarga emocional. Los artistas cortejan esa intensidad. Les pedimos a los artistas que llenen nuestra vida con visiones y reflexiones nuevas, que cumplan el papel que tenía la vida cuando éramos niños y todo era nuevo. Con el tiempo, gran parte del espectáculo de la vida se vuelve borroso, porque si nos detuviéramos a considerar cada flor que sale a nuestro paso, nunca terminaríamos de hacer la compra o archivar las cartas.

Diane Ackerman

Ackerman, Diane

1993. *Una historia natural de los sentidos*, Barcelona: Anagrama: p. 320 - 321.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. A partir del text enumera les característiques que l'autora atribueix a l'art i l'artista.
2. A aquestes característiques, ¿hi afegiries algun aspecte més? Raona-ho.

Situació:

Crèdit 1: L'espècie humana: evolució i cultura
Unitat 3: **L'ésser humà com a productor de símbols.**
9 Llenguatge animal
9.1 Llenguatge animal

Llegeix el text següent:

Existe una considerable controversia sobre si los chimpancés y los gorilas son realmente capaces de genuina verbalización cuando se les permite utilizar un *lenguaje de signos* en lugar de hablar de la forma humana normal (lo que ellos no pueden hacer debido a la falta de cuerdas vocales adecuadas). (...)

(...) Parece claro, pese a la controversia, que estos animales son capaces de comunicar, al menos hasta cierto grado elemental, por estos medios. A mi modo de ver, resulta un poco cicatero por parte de algunas personas el no admitir que esto pueda llamarse «verbalización». ¡Quizá, al negar a los monos la entrada en el club de los verbalizadores, algunos esperan excluirlos del club de los seres conscientes! Dejando aparte la cuestión del habla, existe una buena evidencia de que los chimpancés son capaces de genuina inspiración. Konrad Lorenz (1972) describe un chimpancé en una habitación en la que había un plátano suspendido del techo apenas fuera de su alcance y una caja en otro lado de la habitación:

“La cuestión no le dejaba en paz y volvió otra vez a ello. Entonces súbitamente -y no hay otra forma de describirlo- su cara antes deprimida «se iluminó». Sus ojos se movían ahora desde el plátano hacia el espacio vacío que había bajo el en el suelo, y desde éste a la caja, luego volvía el espacio y de allí al plátano. A continuación dio un grito de alegría y luego dio una voltereta sobre la caja, de pura animación. Completamente seguro de su éxito empujó la caja hasta ponerla debajo del plátano. Nadie que lo observara podría dudar de la existencia de una genuina experiencia “Ajá” en los simios antropoides.”

Una cuestión interesante se plantea en relación con los delfines (y las ballenas). Puede señalarse que los cerebros de los delfines son tan grandes (o mayores) que los nuestros, y los delfines pueden enviar también complejas señales sonoras de uno a otro. Muy bien pudiera ser que sus grandes cerebros fueran necesarios para algún propósito distinto de la «inteligencia» a una escala humana o casi humana. Además, debido a su falta de manos prensiles, no son capaces de construir una «civilización» del tipo de las que podemos apreciar —y aunque, por la misma razón, no puedan escribir libros, ¡podrían a veces ser filósofos y meditar sobre el significado de la vida y por qué están «allí»! ¿Podrían transmitir a veces sus sensaciones de «consciencia» por vía de sus complejas señales sonoras submarinas? No sé de ninguna investigación que indique si ellos utilizan un lado particular de sus cerebros para «verbalizar» y comunicar con otros. Respecto a las operaciones de «escisión cerebral» que se han realizado en humanos, con sus enigmáticas implicaciones sobre la continuidad del «yo», debería subrayarse que no todo el cerebro del delfín duerme simultáneamente sino que cada vez duerme un lado del cerebro. ¡Sería instructivo para nosotros si pudiéramos preguntarles cómo *sienten* ellos la continuidad de la consciencia!

Roger Penrose

Penrose, Roger

1991. *La nueva mente del emperador*, Barcelona: Grijalbo Mondadori, p.
527-
529.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Creus que es pot parlar de *llenguatge animal*? Raona la resposta.
2. Creus que es pot acceptar que hi ha *consciència* en alguns animals? Raona la resposta.
3. Creus que Roger Penrose, en el text que acabes de llegir, argumenta i demostra amb claredat l'existència d'un llenguatge, una consciència i una intel·ligència animals? Raona-ho.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat
Unitat 4: **L'ésser humà com a ésser social.**

14) Viure en societat.

1.1.1 El terror de viure en una dictadura

Llegeix aquest capítol de la novel·la *La casa de los espíritus*, de l'escriptora xilena Isabel Allende. Aquesta novel·la relata els avatars d'una família de terratinents xilens. El capítol que llegiràs narra els primers moments del derrocament del govern xilè del president Salvador Allende. El govern militar del general Pinochet s'ha alçat contra el govern escollit democràticament i comença un període de repressió molt llarg i sagnant. El senador Esteban Trueba, que al principi està completament d'acord amb l'alçament militar, acaba adonant-se que ell ha ajudat a construir un aparell estatal fonamentat en el terror.

El día del golpe militar amaneció con un sol radiante, poco usual en la tímida primavera que despuntaba. Jaime había trabajado casi toda la noche y a las siete de la mañana sólo tenía en el cuerpo dos horas de sueño. Lo despertó la campanilla del teléfono y una secretaria, con la voz ligeramente alterada, terminó de espantarle la modorra. Lo llamaban de Palacio para informarle que debía presentarse en la oficina del compañero Presidente lo antes posible, no, el compañero Presidente no estaba enfermo, no, no sabía lo que estaba pasando, ella tenía orden de llamar a todos los médicos de la Presidencia. Jaime se vistió como un sonámbulo y tomó su automóvil, agradeciendo que por su profesión tuviera derecho a una cuota semanal de gasolina, porque o si no, habría tenido que ir al centro en bicicleta. Llegó al Palacio a las ocho y se extrañó de ver la plaza vacía y un fuerte destacamento de soldados en los portones de la sede del gobierno, vestidos todos con ropa de batalla, cascos y armamentos de guerra. Jaime estacionó su automóvil en la plaza solitaria, sin reparar en los gestos que hacían los soldados para que no se detuviera. Se bajó y de inmediato lo rodearon apuntando con sus armas.

—¿Qué pasa, compañeros? ¿Estamos en guerra con los chinos —sonrió Jaime.

—¡Siga. no puede detenerse aquí! ¡El tráfico está interrumpido! —ordeno un oficial.

—Lo siento, pero me han llamado de la Presidencia —alegó

Jaime mostrando su identificación—. Soy médico.

Lo acompañaron hasta las pesadas puertas de madera del Palacio, donde un grupo de carabineros montaba guardia. Lo dejaron entrar. En el interior del edificio reinaba una agitación de naufragio, los empleados corrían por las escaleras como ratones mareados y la guardia privada del Presidente estaba arrimando los muebles contra las ventanas y repartiendo pistolas entre los mas próximos. El Presidente salió a su encuentro. Tenía puesto un casco de combate, que se veía incongruente junto a su fina ropa deportiva y sus zapatos italianos. Entonces Jaime comprendió que algo grave estaba ocurriendo.

-Se ha sublevado la Marina, doctor -explicó brevemente-, ha llegado el momento de luchar.

Jaime tomó el teléfono y llamó a Alba para decirle que no se moviera de la casa y pedirle que avisara a Amanda. No volvió a hablar con ella nunca más, porque los

acontecimientos se desencadenaron vertiginosamente. En el transcurso de la siguiente hora llegaron algunos ministros y dirigentes políticos del gobierno y comenzaron las negociaciones telefónicas con los insurrectos para medir la magnitud de la sublevación y buscar una solución pacífica. Pero a las nueve y media de la mañana las unidades armadas del país estaban al mando de militares golpistas. En los cuarteles había comenzado la purga de los que permanecían leales a la Constitución. El general de los carabineros ordenó a la guardia del Palacio que saliera, porque también la policía acababa de plegarse al Golpe.

—Pueden irse, compañeros, pero dejen sus armas —dijo el Presidente.

Los carabineros estaban confundidos y avergonzados, pero la orden del general era terminante. Ninguno se atrevió a desafiar la mirada del Jefe de Estado, depositaron sus armas en el patio y salieron en fila, con la cabeza gacha. En la puerta uno se volvió

—Yo me quedo con usted, compañero Presidente —dijo.

A media mañana fue evidente que la situación no se arreglaría con el diálogo y empezó a retirarse casi todo el mundo. Sólo quedaron los amigos más cercanos y la guardia privada. Las hijas del Presidente, fueron obligadas por su padre a salir. Tuvieron que sacarlas a la fuerza y desde la calle podían oír sus gritos llamándolo. En el interior del edificio quedaron alrededor de treinta personas atrincheradas en los salones del segundo piso, entre quienes estaba Jaime. Creía encontrarse en medio de una pesadilla. Se sentó en un sillón de terciopelo rojo, con una pistola en la mano, mirándola idiotizado. No sabía usarla. Le pareció que el tiempo transcurría muy lentamente, en su reloj sólo habían pasado tres horas de ese mal sueño. Oyó la voz del Presidente que hablaba por radio al país. Era su despedida.

«Me dirijo a aquellos que serán perseguidos, para decirles que yo no voy a renunciar: pagaré con mi vida la lealtad del pueblo. Siempre estaré junto a ustedes. Tengo fe en la patria y su destino. Otros hombres superarán este momento y mucho más temprano que tarde se abrirán las grandes alamedas por donde pasará el hombre libre, para construir una sociedad mejor. ¡Viva el pueblo! ¡Vivan los trabajadores! Éstas serán mis últimas palabras. Tengo la certeza de que mi sacrificio no será en vano.»

El cielo comenzó a nublarse. Se oían algunos disparos aislados y lejanos. En ese momento el Presidente estaba hablando por teléfono con el jefe de los sublevados, quien le ofreció un avión militar para salir del país con toda su familia. Pero él no estaba dispuesto a exiliarse en algún lugar lejano donde podría pasar el resto de su vida vegetando con otros mandatarios derrocados, que habían salido de su patria entre gallos y medianoche.

—Se equivocaron conmigo, traidores. Aquí me puso el pueblo y sólo saldré muerto —respondió serenamente.

Entonces oyeron el rugido de los aviones y comenzó el bombardeo. Jaime se tiró al suelo con los demás, sin poder creer lo que estaba viviendo, porque hasta el día anterior estaba convencido que en su país nunca pasaba nada y hasta los militares respetaban la ley. Sólo el Presidente se mantuvo en pie, se acercó a una ventana con una bazooka en los brazos y disparó hacia los tanques de la calle. Jaime se arrastró hasta él y lo tomó de las pantorrillas para obligarlo a agacharse, pero el otro le soltó una palabrota y se mantuvo de pie. Quince minutos después ardía todo el edificio y adentro no se podía respirar por las bombas y el humo. Jaime gateaba entre los muebles rotos y los pedazos de cielo raso que caían a su alrededor como una lluvia mortífera, procurando dar auxilio a los heridos, pero sólo podía ofrecer consuelo y cerrar los ojos a los muertos. En una súbita pausa del tiroteo, el Presidente reunió a los sobrevivientes y les dijo que se fueran, que no quería mártires ni sacrificios inútiles, que todos tenían una familia y tendrían que realizar

una importante tarea después. «Voy a pedir una tregua para que puedan salir», agregó. Pero nadie se retiró. Algunos temblaban, pero todos estaban en aparente posesión de su dignidad. El bombardeo fue breve, pero dejó el Palacio en ruinas. A las dos de la tarde el incendio había devorado los antiguos salones que habían servido desde tiempos coloniales, y sólo quedaba un puñado de hombres alrededor del Presidente. Los militares entraron al edificio y ocuparon todo lo que quedaba de la planta baja. Por encima del estruendo escucharon la voz histérica de un oficial que les ordenaba rendirse y bajar en fila india y con los brazos en alto. El Presidente estrechó la mano a cada uno. «Yo bajaré al final», dijo. No volvieron a verlo con vida.

Jaime bajó con los demás. En cada peldaño de la amplia escalera de piedra había soldados apostados. Parecían haber enloquecido. Pateaban y golpeaban con las culatas a los que bajaban, con un odio nuevo, recientemente inventado, que había florecido en ellos en pocas horas. Algunos disparaban sus armas por encima de las cabezas de los rendidos. Jaime recibió un golpe en el vientre que lo dobló en dos y cuando pudo enderezarse, tenía los ojos llenos de lágrimas y los pantalones tibios de mierda. Siguieron golpeándolos hasta la calle y allí les ordenaron acostarse boca abajo en el suelo, los pisaron, los insultaron hasta que se le acabaron las palabrotas del castellano y entonces le hicieron señas a un tanque. Los prisioneros lo oyeron acercarse, estremeciendo el asfalto con su peso de paquidermo invencible.

—¡Abran paso, que les vamos a pasar con el tanque por encima a estos huevones!
—gritó un coronel.

Jaime atisbo desde el suelo y creyó reconocerlo, porque le recordó a un muchacho con quien jugaba en Las Tres Marías cuando él era joven. El tanque pasó resoplando a diez centímetros de sus cabezas entre las carcajadas de los soldados y el aullido de las sirenas de los bomberos. A lo lejos se oía el rumor de los aviones de guerra. Mucho rato después separaron a los prisioneros en grupos, según su culpa, y a Jaime lo llevaron al Ministerio de Defensa, que estaba convertido en cuartel. Lo obligaron a avanzar agazapado, como si estuviera en una trinchera, lo llevaron a través de una gran sala, llena de hombres desnudos, atados en filas de diez, con las manos amarradas en la espalda, tan golpeados, que algunos no podían tenerse en pie y la sangre corría en hilos sobre el mármol del piso. Condujeron a Jaime al cuarto de las calderas, donde había otras personas de pie contra la pared, vigiladas por un soldado lívido que se paseaba apuntándolos con su metralleta. Allí pasó mucho rato inmóvil, parado, sosteniéndose como un sonámbulo, sin acabar de comprender lo que estaba sucediendo, atormentado por los gritos que se escuchaban a través del muro. Notó que el soldado lo observaba. De pronto bajó el arma y se acercó.

—Siéntese a descansar, doctor, pero si yo le aviso, párese inmediatamente —dijo en un murmullo, pasándole un cigarrillo encendido—. Usted operó a mi madre y le salvó la vida.

Jaime no fumaba, pero saboreó aquel cigarrillo aspirando lentamente. Su reloj estaba destrozado, pero por el hambre y la sed, calculó que ya era de noche. Estaba tan cansado e incómodo en sus pantalones manchados, que no se preguntaba lo que iba a sucederle. Empezaba a cabecear cuando el soldado se aproximó.

—Párese, doctor —le susurró—. Ya vienen a buscarlo. ¡Buena suerte!

Un instante después entraron dos hombres, le esposaron las muñecas y lo condujeron donde un oficial que tenía a su cargo el interrogatorio de los prisioneros. Jaime lo había visto algunas veces en compañía del Presidente.

—Sabemos que usted no tiene nada que ver con esto, doctor —dijo—. Sólo queremos que aparezca en la televisión y diga que el Presidente estaba borracho y que se suicidó. Después lo dejó irse a su casa.

—Haga esa declaración usted mismo. Conmigo no cuenten, cabrones —respondió Jaime.

Lo sujetaron de los brazos. El primer golpe le cayó en el estómago. Después lo levantaron, lo aplastaron sobre una mesa y sintió que le quitaban la ropa. Mucho después lo sacaron inconsciente del Ministerio de Defensa. Había comenzado a llover y la frescura del agua y del aire lo reanimaron. Despertó cuando lo subieron a un autobús del ejército y lo dejaron en el asiento trasero. A través del vidrio observó la noche y cuando el vehículo se puso en marcha, pudo ver las calles vacías y los edificios embanderados. Comprendió que los enemigos habían ganado y probablemente pensó en Miguel. El autobús se detuvo en el patio de un regimiento, allí lo bajaron. Había otros prisioneros en tan mal estado como él. Les ataron los pies y las manos con alambres de púas y los tiraron de bruces en las pesebreras. Allí pasaron Jaime y los otros dos días sin agua y sin alimento, pudriéndose en su propio excremento, su sangre y su espanto, al cabo de los cuales los transportaron a todos en un camión hasta las cercanías del aeropuerto. En un descampado los fusilaron en el suelo, porque no podían tenerse de pie, y luego dinamitaron los cuerpos. El asombro de la explosión y el hedor de los despojos quedaron flotando en el aire por mucho tiempo.

En la gran casa de la esquina, el senador Trueba abrió una botella de champán francés para celebrar el derrocamiento del régimen contra el cual había luchado tan ferozmente, sin sospechar que en ese mismo momento a su hijo Jaime estaban quemándole los testículos con un cigarrillo importado. El viejo colgó la bandera en la entrada de la casa y no salió a bailar a la calle porque era cojo y porque había toque de queda, pero ganas no le faltaron, como anunció regocijado a su hija y a su nieta. Entretanto Alba, colgada del teléfono, trataba de obtener noticias de la gente que la preocupaba: Miguel, Pedro Tercero, su tío Jaime, Amanda, Sebastián Gómez y tantos otros.

—¡Ahora las van a pagar! —exclamó el senador Trueba alzando la copa.

Alba se la arrebató de la mano de un zarpazo y la lanzó contra la pared, haciéndola añicos. Blanca, que nunca había tenido el valor de hacer frente a su padre, sonrió sin disimulo.

—¡No vamos a celebrar la muerte del Presidente ni la de otros, abuelo! —dijo Alba.

En las pulcras casas del Barrio Alto abrieron las botellas que habían estado esperando durante tres años y brindaron por el nuevo orden. Sobre las poblaciones obreras volaron durante toda la noche los helicópteros, zumbando como moscas de otros mundos.

Muy tarde, casi al amanecer, sonó el teléfono y Alba, que no se había acostado, corrió a atenderlo. Aliviada, escuchó la voz de Miguel.

—Llegó el momento, mi amor. No me busques ni me esperes. Te amo —dijo.

—¡Miguel! ¡Quiero ir contigo! —sollozó Alba.

—No hables a nadie de mí. Alba. No veas a los amigos. Rompe las agendas, los papeles, todo lo que pueda relacionarte conmigo. Te voy a querer siempre, recuérdalo, mi amor —dijo Miguel y cortó la comunicación.

El toque de queda duró dos días. Para Alba fueron una eternidad. Las radios transmitían ininterrumpidamente himnos guerreros y la televisión mostraba sólo paisajes del territorio nacional y dibujos animados. Varias veces al día aparecían en las pantallas los cuatro generales de la Junta, sentados entre el escudo y la bandera, para promulgar sus bandos: eran los nuevos héroes de la patria. A pesar de la orden de disparar contra cualquiera que se asomara fuera de su casa, el

senador Trueba cruzó la calle para ir a celebrar donde un vecino. La algazara de la fiesta no llamó la atención a las patrullas que circulaban por la calle, porque ése era un barrio donde no esperaban encontrar oposición. Blanca anunció que tenía la peor jaqueca de su vida y se encerró en su habitación. En la noche, Alba la oyó rondar por la cocina y supuso que el hambre había sido más fuerte que el dolor de cabeza. Ella pasó dos días dando vueltas por la casa en estado de desesperación, revisando los libros del túnel de Jaime y su propio escritorio, para destruir lo que consideró comprometedor. Era como cometer un sacrilegio, estaba segura que cuando su tío regresara iba a ponerse furioso y le quitaría su confianza. También destruyó las libretas donde estaban los números de teléfono de los amigos, sus más preciosas cartas de amor y hasta las fotografías de Miguel. Las empleadas de la casa, indiferentes y aburridas, se entretuvieron durante el toque de queda haciendo empanadas, menos la cocinera, que lloraba sin parar y esperaba con ansias el momento de ir a ver a su marido, con quien no había podido comunicarse.

Cuando se levantó por algunas horas la prohibición de salir, para dar a la población la oportunidad de comprar víveres. Blanca comprobó maravillada que los almacenes estaban abarrotados con los productos que durante tres años habían escaseado y que parecían haber surgido como por obra de magia en las vitrinas. Vio rumas de pollos faenados y pudo comprar todo lo que quiso, a pesar de que costaban el triple, porque se había decretado libertad de precios. Notó que muchas personas observaban los pollos con curiosidad, como si no los hubieran visto nunca, pero que pocas compraban, porque no los podían pagar. Tres días después el olor a carne putrefacta apestaba los almacenes de la ciudad.

Los soldados patrullaban nerviosamente por las calles, vitoreados por mucha gente que había deseado el derrocamiento del gobierno. Algunos, envalentonados por la violencia de esos días, detenían a los hombres con pelo largo o con barba, signos inequívocos de su espíritu rebelde, y paraban en la calle a las mujeres que andaban con pantalones para cortárselos a tijeretazos, porque se sentían responsables de imponer el orden, la moral y la decencia. Las nuevas autoridades dijeron que no tenían nada que ver con esas acciones, nunca habían dado orden de cortar barbas o pantalones, probablemente se trataba de comunistas disfrazados de soldados para desprestigiar a las Fuerzas Armadas y hacerlas odiosas a los ojos de la ciudadanía, que no estaban prohibidas las barbas ni los pantalones, pero, por supuesto, preferían que los hombres anduvieran afeitados y con el pelo corto, y las mujeres con faldas.

Se corrió la voz de que el Presidente había muerto y nadie creyó la versión oficial de que se suicidó.

Esperé que se normalizara un poco la situación. Tres días después del Pronunciamiento Militar, me dirigí en el automóvil del Congreso al Ministerio de Defensa, extrañado de que no me hubieran buscado para invitarme a participar en el nuevo gobierno. Todo el mundo sabe que fui el principal enemigo de los marxistas, el primero que se opuso a la dictadura comunista y se atrevió a decir en público que sólo los militares podían impedir que el país cayera en las garras de la izquierda. Además yo fui quien hizo casi todos los contactos con el alto mando militar, quien sirvió de enlace con los gringos y puse mi nombre y mi dinero para la compra de armas. En fin, me jugué más que nadie. A mi edad el poder político no me interesa para nada. Pero soy de los pocos que podían asesorarlos, porque llevo mucho tiempo ocupando posiciones y se mejor que nadie lo que le conviene a este país. Sin asesor leales, honestos y capacitados, ¿qué pueden hacer unos pocos coroneles improvisados? Sólo desatinos. O dejarse engañar por los vivos que se aprovechan de las circunstancias para hacerse ricos, como de hecho está sucediendo. En ese momento nadie sabía que las cosas iban a ocurrir como

ocurrieron. Pensábamos que la intervención militar era un paso necesario para la vuelta a una democracia sana, por eso me parecía tan importante colaborar con las autoridades.

Cuando llegué al Ministerio de Defensa me sorprendió ver el edificio convertido en un muladar. Los ordenanzas baldeaban los pisos con estropajos, vi algunas paredes aportilladas por las balas y por todos lados corrían los militares agazapados, como si de verdad estuvieran en medio de un campo de batalla o esperaran que le cayeran los enemigos del techo. Tuve que aguardar casi tres horas para que me atendiera un oficial. Al principio creí que en ese caos no me hablan reconocido y por eso me trataban con tan poca deferencia pero luego me di cuenta cómo eran las cosas. El oficial me recibió con las botas sobre el escritorio, masticando un empa-redado grasiento, mal afeitado, con la guerrera desabotonada. No me dio tiempo de preguntar por mi hijo Jaime ni para felicitarlo por la valiente acción de los soldados que habían salvado a la patria, sino que procedió a pedirme las llaves del automóvil con el argumento de que se había clausurado el Congreso y, por lo tanto, también se habían terminado las prebendas de los congresistas. Me sobresalté. Era evidente, entonces, que no tenían intención alguna de volver a abrir las puertas del Congreso, como todos esperábamos. Me pidió, no, me ordenó, presentarme al día siguiente en la catedral, a las once de la mañana, para asistir al Te Deum con que la patria agradecería a Dios la victoria sobre el comunismo.

—¿Es cierto que el Presidente se suicidó? —pregunté.

—¡Se fue! —me contestó.

—¿Se fue? ¿Adonde?

—¡Se fue en sangre! —rió el otro.

Salí a la calle desconcertado, apoyado en el brazo de mi chofer. No teníamos forma de regresar a la casa, porque no circulaban taxis ni buses y yo no estoy en edad para caminar. Afortunadamente pasó un jeep de carabineros y me reconocieron. Es fácil distinguirme, como dice mi nieta Alba, porque tengo una pinta inconfundible de viejo cuervo rabioso y siempre ando vestido de luto, con mi bastón de plata.

—Suba, senador —dijo un teniente.

Nos ayudaron a trepar al vehículo. Los carabineros se veían cansados y me pareció evidente que no habían dormido. Me confirmaron que hacía tres días que estaban patrullando la ciudad, manteniéndose despiertos con café negro y pastillas.

—¿Han encontrado resistencia en las poblaciones o en los cordones industriales ? —pregunté.

—Muy poca. La gente está tranquila —dijo el teniente—. Espero que la situación se normalice pronto, senador. No nos gusta esto, es un trabajo sucio.

—No diga eso, hombre. Si ustedes no se adelantan, los comunistas habrían dado el Golpe y a estas horas usted, yo y otras cincuenta mil personas estaríamos muertos. Sabía que tenían un plan para implantar su dictadura, ¿no?

—Eso nos han dicho. Pero en la población donde yo vivo hay muchos detenidos. Mis vecinos me miran con recelo. Aquí a los muchachos les pasa lo mismo. Pero hay que cumplir órdenes. La patria es lo primero, ¿verdad?

—Así es. Yo también siento lo que está pasando, teniente. Pero no había otra solución. El régimen estaba podrido. ¿Qué habría sido de este país, si ustedes no empuñan las armas?

En el fondo, sin embargo, no estaba tan seguro. Tenía el presentimiento de que las cosas no estaban saliendo como las habíamos planeado y que la situación se nos estaba escapando de las manos, pero en ese momento acallé mis inquietudes razonando que tres días son muy pocos para ordenar un país y que probablemente el grosero oficial que me atendió en el Ministerio de Defensa representaba una minoría insignificante dentro de las Fuerzas Armadas. La mayoría era como ese

teniente escrupuloso que me llevó a la casa. Supuse que al poco tiempo se restablecería el orden y cuando se aliviara la tensión de los primeros días, me pondría en contacto con alguien mejor colocado en la jerarquía militar. Lamenté no haberme dirigido al general Hurtado, no lo había hecho por respeto y también, lo reconozco, por orgullo, porque lo correcto era que él me buscara y no yo a él.

No me enteré de la muerte de mi hijo Jaime hasta dos semanas después, cuando se nos había pasado la euforia del triunfo al ver que todo el mundo andaba contando a los muertos y a los desaparecidos. Un domingo se presentó en la casa un soldado sigiloso y relató a Blanca en la cocina lo que había visto en el Ministerio de Defensa y lo que sabía de los cuerpos dinamitados.

—El doctor Del Valle salvó la vida de mi madre —dijo el soldado mirando el suelo, con el casco de guerra en la mano—. Por eso vengo a decirles cómo lo mataron.

Blanca me llamó para que oyera lo que decía el soldado, pero me negué a creerlo. Dije que el hombre se había confundido, que no era Jaime, sino otra persona la que había visto en la sala de las calderas, porque Jaime no tenía nada que hacer en el Palacio Presidencial el día del Pronunciamiento Militar. Estaba seguro que mi hijo había escapado al extranjero por algún paso fronterizo o se había asilado en alguna embajada, en el supuesto de que lo estuvieran persiguiendo. Por otra parte, su nombre no aparecía en ninguna de las listas de la gente solicitada por las autoridades, así es que deduje que Jaime no tenía nada que temer.

Había de pasar mucho tiempo, varios meses, en realidad, para que yo comprendiera que el soldado había dicho la verdad. En los desvaríos de la soledad aguardaba a mi hijo sentado en la poltrona de la biblioteca, con los ojos fijos en el umbral de la puerta, llamándolo con el pensamiento, tal como llamaba a Clara. Tanto lo llamé, que finalmente llegué a verlo, pero se me apareció cubierto de sangre seca y andrajos, arrastrando serpentinas de alambres de púas sobre el parquet encerado. Así supe que había muerto tal como nos había contado el soldado. Sólo entonces comencé a hablar de la tiranía. Mi nieta Alba, en cambio, vio perfilarse al dictador mucho antes que yo. Lo vio destacarse entre los generales y gentes de guerra. Lo reconoció al punto, porque ella heredó la intuición de Clara. Es un hombre tosco y de apariencia sencilla, de pocas palabras, como un campesino. Parecía modesto y pocos pudieron adivinar que algún día lo verían envuelto en una capa de emperador, con los brazos en alto, para acallar a las multitudes acarreadas en camiones para vitorearlo, sus augustos bigotes temblando de vanidad, inaugurando el monumento a Las Cuatro Espadas, desde cuya cima una antorcha eterna iluminaría los destinos de la patria, pero, que por un error de los técnicos extranjeros, jamás se elevó llama alguna, sino solamente una espesa humareda de cocinería que quedó flotando en el cielo como una perenne tormenta de otros climas.

Empecé a pensar que me había equivocado en el procedimiento y que tal vez no era ésa la mejor solución para derrocar al marxismo. Me sentía cada vez más solo, porque ya nadie me necesitaba, no tenía a mis hijos y Clara, con su manía de la mudez y la distracción, parecía un fantasma. Incluso Alba se alejaba cada día más. Apenas la veía en la casa. Pasaba por mi lado como una ráfaga, con sus horribles faldas largas de algodón arrugado y su increíble pelo verde, como el de Rosa, ocupada en quehaceres misteriosos que llevaba a cabo con la complicidad de su abuela. Estoy seguro que a mis espaldas ellas dos tramaban secretos. Mi meta andaba azorada, igual como Clara en los tiempos del tifus, cuando se echó a la espalda el fardo del dolor ajeno.

Alba tuvo muy poco tiempo para lamentar la muerte de su tío Jaime, porque las urgencias de los necesitados la absorbieron de inmediato, de modo que tuvo que almacenar su dolor para sufrirlo más tarde. No volvió a ver a Miguel hasta dos meses después del Golpe Militar y llegó a pensar que también estaba muerto. No lo

buscó, sin embargo, porque en ese sentido tenía instrucciones muy precisas de él y además oyó que lo llamaban por las listas de los que debían presentarse ante las autoridades. Eso le dio esperanza. «Mientras lo busquen, está con vida», dedujo. Se atormentaba con la idea que podían agarrarlo vivo e invocaba a su abuela para pedirle que eso no ocurriera. «Prefiero mil veces verlo muerto, abuela», suplicaba. Ella sabía lo que estaba pasando en el país, por eso andaba día y noche con el estómago oprimido, le temblaban las manos, y cuando se enteraba de la suerte de algún prisionero, se cubría de ronchas desde los pies hasta la cabeza, como un apestado. Pero no podía hablar de eso con nadie, ni siquiera con su abuelo, porque la gente prefería no saberlo.

Después de aquel martes terrible, el mundo cambió en forma brutal para Alba. Tuvo que acomodar los sentidos para seguir viviendo. Debió acostumbrarse a la idea de que no volvería a ver a los que más había amado, a su tío Jaime, a Miguel y a muchos otros. Culpaba a su abuelo por lo que había pasado, pero luego, al verlo encogido en su poltrona, llamando a Clara y a su hijo en un murmullo interminable, le volvía todo el amor por el viejo y corría a abrazarlo, a pasarle los dedos por la melena blanca, a consolarlo. Alba sentía que las cosas eran de vidrio, frágiles como suspiros, y que la metralla y las bombas de aquel martes inolvidable, destrozaron una buena parte de lo conocido, y el resto quedó hecho trizas y salpicado de sangre. Con el transcurso de los días, las semanas y los meses, lo que al principio parecía haberse preservado de la destrucción, también comenzó a mostrar señales del deterioro. Notó que los amigos y parientes la eludían, que algunos cruzaban la calle para no saludarla o volvían la cara cuando se aproximaba. Pensó que se había corrido la voz de que ayudaba a los perseguidos.

Así era. Desde los primeros días la mayor urgencia fue asilar a los que corrían peligro de muerte. Al principio a Alba le pareció una ocupación casi divertida, que permitía mantener la mente en otras cosas y no pensar en Miguel, pero pronto se dio cuenta que no era un juego. Los bandos advirtieron a los ciudadanos que debían delatar a los marxistas y entregar a los fugitivos, o bien serían considerados traidores a la patria y juzgados como tales. Alba recuperó milagrosamente el automóvil de Jaime, que se salvó del bombardeo y estuvo una semana estacionado en la misma plaza donde él lo dejó, hasta que Alba se enteró y lo fue a buscar. Le pintó dos grandes girasoles en las puertas, de un amarillo impactante, para que se distinguiera de otros coches y facilitara así su nueva tarea. Tuvo que memorizar la ubicación de todas las embajadas, los turnos de los carabineros que las vigilaban, la altura de sus muros, el ancho de sus puertas. El aviso de que había alguno a quien asilar le llegaba sorpresivamente, a menudo a través de un desconocido que la abordaba en la calle y que suponía que era enviado por Miguel. Iba al lugar de la cita a plena luz del día y cuando veía a alguien haciendo señas, advertido por las flores amarillas pintadas en su automóvil, se detenía brevemente para que subiera a toda prisa. Por el camino no hablaban, porque ella prefería no saber ni su nombre. A veces tenía que pasar todo el día con él, incluso esconderlo por una o dos noches, antes de encontrar el momento adecuado para introducirlo en una embajada asequible, saltando un muro a espaldas de los guardias. Ese sistema resultaba más expedito que los trámites con timoratos embajadores de las democracias extranjeras. Nunca más volvía a saber del asilado, pero guardaba para siempre su agradecimiento tembloroso y, cuando todo terminaba, respiraba aliviada porque por esa vez se había salvado. En ocasiones tuvo que hacerlo con mujeres que no querían desprenderse de sus hijos y, a pesar de que Alba les prometía hacerles llegar la criatura por la puerta principal, puesto que ni el más tímido embajador se rehusaría a ello, las madres se negaban a dejarlos atrás, de modo que al final también a los niños había que tirarlos por encima de los muros o descolgarlos por las rejas. Al poco tiempo todas las embajadas estaban erizadas de

púas y ametralladoras y fue imposible seguir tomándolas por asalto, pero otras necesidades la mantuvieron ocupada.

Fue Amanda quien la puso en contacto con los curas. Las dos amigas se juntaban para hablar en susurros de Miguel, a quien ninguna había vuelto a ver, y para recordar a Jaime con una nostalgia sin lágrimas, porque no había una prueba oficial de su muerte y el deseo que ambas tenían de volver a verlo era más fuerte que el relato del soldado. Amanda había vuelto a fumar compulsivamente, le temblaban mucho las manos y se le extraviaba la mirada. A veces tenía las pupilas dilatadas y se movía con torpeza, pero seguía trabajando en el hospital. Le contó que a menudo atendía a gente que traían desmayada de hambre.

—Las familias de los presos, los desaparecidos y los muertos no tienen nada para comer. Los cesantes tampoco. Apenas un plato de mazamorra cada dos días. Los niños se duermen en la escuela, están desnutridos.

Agregó que el vaso de leche y las galletas que antes recibían diariamente todos los escolares, se habían suprimido y que las madres callaban el hambre de sus hijos con agua de té.

—Los únicos que hacen algo para ayudar son los curas —explicó Amanda—. La gente no quiere saber la verdad. La Iglesia ha organizado comedores para dar un plato diario de comida seis veces por semana, a los menores de siete años. No es suficiente, claro. Por cada niño que come una vez al día un plato de lentejas o de patatas, hay cinco que se quedan afuera mirando, porque no alcanza para todos.

Alba comprendió que habían retrocedido a la antigüedad cuando su abuela Clara iba al Barrio de la Misericordia a reemplazar la justicia con la caridad. Sólo que ahora la caridad era mal vista. Comprobó que cuando recorría las casas de sus amistades para pedir un paquete de arroz o un tarro de leche en polvo, no se atrevían a negárselo la primera vez, pero luego la eludían. Al principio Blanca la ayudó. Alba no tuvo dificultad en obtener la llave de la despensa de su madre, con el argumento de que no había necesidad de acaparar harina vulgar y porotos de pobre si se podía comer centolla del mar Báltico y chocolate suizo, con lo que pudo abastecer los comedores de los curas por un tiempo que, de todos modos, le pareció muy breve. Un día llevó a su madre a uno de los comedores. Al ver el largo mostrador de madera sin pulir, donde una doble fila de niños con ojos suplicantes esperaba que les dieran su ración, Blanca se puso a llorar y cayó en la cama por dos días con jaqueca. Habría seguido lamentándose si su hija no la obliga a vestirse, olvidarse de sí misma y conseguir ayuda, aunque fuera robando al abuelo del presupuesto familiar. El senador Trueba no quiso oír hablar del asunto, tal como hacía la gente de su clase, y negó el hambre con la misma tenacidad con que negaba a los presos y a los torturados, de modo que Alba no pudo contar con él y más tarde, cuando tampoco pudo contar con su madre, debió recurrir a métodos más drásticos. Lo más lejos que llegaba el abuelo era al Club. No andaba por el centro y mucho menos se acercaba a la periferia de la ciudad o a las poblaciones marginales. No le costó nada creer que las miserias que relataba su nieta eran patrañas de los marxistas.

—¡Curas comunistas! —exclamó—. ¡Era lo último que me faltaba oír!

Pero cuando comenzaron a llegar a todas horas los niños y las mujeres a pedir a las puertas de las casas, no dio orden de cerrar las rejas y las persianas para no verlos, como hicieron los demás, sino que aumentó la mensualidad a Blanca y dijo que tuvieran siempre algo de comida caliente para darles.

—Esta es una situación temporal —aseguró—. Apenas los militares ordenen el caos en que el marxismo dejó al país, este problema será resuelto.

Los periódicos dijeron que los mendigos en las calles, que no se veían desde hacía tantos años, eran enviados por el comunismo internacional para desprestigiar a la Junta Militar y sabotear el orden y el progreso. Pusieron panderetas para tapar las

poblaciones marginales, ocultándolas a los ojos del turismo y de los que no querían ver. En una noche surgieron por encantamiento jardines recortados y macizos de flores en las avenidas, plantados por los cesantes para crear la fantasía de una pacífica primavera. Pintaron de blanco borrando los murales de palomas panfletarias y retirando para siempre de la vista los carteles políticos. Cualquier intento de escribir mensajes políticos en la vía pública era penado con una ráfaga de ametralladora en el sitio. Las calles limpias, ordenadas y silenciosas, se abrieron al comercio. Al poco tiempo desaparecieron los niños mendigos y Alba notó que tampoco había perros vagabundos ni tarros de basura. El mercado negro terminó en el mismo instante en que bombardearon el Palacio Presidencial, porque los especuladores fueron amenazados con ley marcial y fusilamiento. En las tiendas comenzaron a venderse cosas que no se conocían ni de nombre, y otras que antes sólo conseguían los ricos mediante el contrabando. Nunca había estado mas hermosa la ciudad. Nunca la alta burguesía había sido más feliz, podía comprar whisky a destajo y automóviles a crédito

En la euforia patriótica de los primeros días. las mujeres regalaban sus joyas en los cuarteles, para la reconstrucción nacional hasta sus alianzas matrimoniales, que eran reemplazadas por anillos de cobre con el emblema de la patria. Blanca tuvo que esconder el calcetín de lana con las joyas que Clara le había legado para que el senador Trueba no las entregara a las autoridades. Vieron nacer una nueva y soberbia clase social. Señoras muy principales, vestidas con ropas de otros lugares, exóticas y brillantes como luciérnagas de noche, se pavoneaban en los centros de diversión del brazo de los nuevos y soberbios economistas. Surgió una casta de militares que ocupó rápidamente los puestos claves. Las familias que antes habían considerado una desgracia tener a un militar entre sus miembros, se peleaban las influencias para meter a sus hijos en las academias de guerra y ofrecían sus hijas a los soldados. El país se llenó de uniformados, de máquinas bélicas, de banderas, himnos y desfiles, porque los militares conocían a necesidad del pueblo de tener sus propios símbolos y ritos. El senador Trueba, que por principio detestaba esas cosas, comprendió lo que habían querido decir sus amigos del Club cuando aseguraban que el marxismo no tenía ni la menor oportunidad en América Latina, porque no contemplaba el lado mágico de las cosas. «Pan, circo y algo que venerar, es todo lo que necesitan», concluyó el senador, lamentando en su fuero interno que faltara el pan.

Se orquestó una campaña destinada a borrar de la faz de la tierra el buen nombre del ex-Presidente, con la esperanza de que el pueblo dejara de llorarlo. Abrieron su casa e invitaron al público a visitar lo que llamaron «el palacio del dictador». Se podía mirar dentro de sus armarios y asombrarse del número y la calidad de sus chaquetas de gamuza, registrar sus cajones, hurgar en su despensa, para ver el ron cubano y el saco de azúcar que guardaba. Circularon fotografías burdamente trucadas que lo mostraban vestido de Baco, con una guirnalda de uvas en la cabeza, retozando con matronas opulentas y con atletas de su mismo sexo, en una orgía perpetua que nadie, ni el mismo senador Trueba, creyó que fueran auténticas. «Esto es demasiado, se les está pasando la mano», masculló cuando se enteró.

De una plumada, los militares cambiaron la historia, borrando los episodios, las ideologías y los personajes que el régimen desaprobaba. Acomodaron los mapas, porque no había ninguna razón para poner el norte arriba, tan lejos de la benemérita patria, si se podía poner abajo, donde quedaba más favorecida y, de paso, pintaron con azul de Prusia vastas orillas de aguas territoriales hasta los límites de Asia y de África y se apoderaron en los libros de geografía de tierras lejanas, corriendo las fronteras con toda impunidad, hasta que los países hermanos

perdieron la paciencia, pusieron un grito en las Naciones Unidas y amenazaron con echarles encima los tanques de guerra y los aviones de caza. La censura, que al principio sólo abarcó los medios de comunicación, pronto se extendió a los textos escolares, las letras de las canciones, los argumentos de las películas y las conversaciones privadas. Había palabras prohibidas por bando militar, como la palabra «compañero», y otras que no se decían por precaución, a pesar de que ningún bando las había eliminado del diccionario, como libertad, justicia y sindicato. Alba se preguntaba de dónde habían salido tantos fascistas de la noche a la mañana, porque en la larga trayectoria democrática de su país, nunca se habían notado, excepto algunos exaltados durante la guerra, que por monería se ponían camisas negras y desfilaban con el brazo en alto, en medio de las carcajadas y la silbatina de los transeúntes, sin que tuvieran ningún papel importante en la vida nacional. Tampoco se explicaba la actitud de las Fuerzas Armadas, que provenían en su mayoría de la clase media y la clase obrera y que históricamente habían estado más cerca de la izquierda que de la extrema derecha. No comprendió el estado de guerra interna ni se dio cuenta de que la guerra es la obra de arte de los militares, la culminación de sus entrenamientos, el broche dorado de su profesión. No están hechos para brillar en la paz. El Golpe les dio la oportunidad de poner en práctica lo que habían aprendido en los cuarteles, la obediencia ciega, el manejo de las armas y otras artes que los soldados pueden dominar cuando acallan los escrúpulos del corazón.

Alba abandonó sus estudios, porque la Facultad de Filosofía, como muchas otras que abren las puertas del pensamiento, fue clausurada. Tampoco siguió con la música, porque el violoncelo le pareció una frivolidad en esas circunstancias. Muchos profesores fueron despedidos, arrestados o desaparecieron de acuerdo a una lista negra que manejaba la policía política. A Sebastián Gómez lo mataron en el primer allanamiento, delatado por sus propios alumnos. La universidad se llenó de espías.

La alta burguesía y la derecha económica, que habían propiciado el cuartelazo, estaban eufóricas. Al comienzo se asustaron un poco, al ver las consecuencias de su acción, porque nunca les había tocado vivir en una dictadura y no sabían lo que era. Pensaron que la pérdida de la democracia iba a ser transitoria y que se podía vivir por un tiempo sin libertades individuales ni colectivas, siempre que el régimen respetara la libertad de empresa. Tampoco les importó el desprestigio internacional, que los puso en la misma categoría de otras tiranías regionales, porque les pareció un precio barato por haber derrocado al marxismo. Cuando llegaron capitales extranjeros para hacer inversiones bancarias en el país, lo atribuyeron, naturalmente, a la estabilidad del nuevo régimen, pasando por alto el hecho de que por cada peso que entraba, se llevaban dos en intereses. Cuando fueron cerrando de a poco casi todas las industrias nacionales y empezaron a quebrar los comerciantes, derrotados por la importación masiva de bienes de consumo, dijeron que las cocinas brasileras, las telas de Taiwan y las motocicletas japonesas eran mucho mejores que cualquier cosa que se hubiera fabricado nunca en el país. Sólo cuando devolvieron las concesiones de las minas a las compañías norteamericanas, después de tres años de nacionalización, algunas voces sugirieron que eso era lo mismo que regalar la patria envuelta en papel celofán. Pero cuando comenzaron a entregar a sus antiguos dueños las tierras que la reforma agraria había repartido, se tranquilizaron: habían vuelto a los buenos tiempos. Vieron que sólo una dictadura podía actuar con el peso de la fuerza y sin rendirle cuentas a nadie, para garantizar sus privilegios, así es que dejaron de hablar de política y aceptaron la idea de que ellos iban a tener el poder económico, pero los militares iban a gobernar. La única labor de la derecha fue asesorarlos en la elaboración de los nuevos decretos y las nuevas leyes. En pocos días eliminaron

los sindicatos, los dirigentes obreros estaban presos o muertos, los partidos políticos declarados en receso indefinido y todas las organizaciones de trabajadores y estudiantes, y hasta los colegios profesionales, desmantelados. Estaba prohibido agruparse. El único sitio donde la gente podía reunirse era en la iglesia, de modo que al poco tiempo la religión se puso de moda y los curas y las monjas tuvieron que postergar sus labores espirituales para socorrer las necesidades terrenales de aquel rebaño perdido. El gobierno y los empresarios empezaron a verlos como enemigos potenciales y algunos soñaron con resolver el problema asesinando al cardenal, en vista de que el Papa, desde Roma, se negó a sacarlo de su puesto y enviarlo a un asilo para frailes alienados.

Una gran parte de la clase media se alegró con el Golpe Militar, porque significaba la vuelta al orden, a la pulcritud de las costumbres, las faldas en las mujeres y el pelo corto en los hombres, pero pronto empezó a sufrir el tormento de los precios altos y la falta de trabajo. No alcanzaba el sueldo para comer. En todas las familias había alguien a quien lamentar y ya no pudieron decir, como al principio, que si estaba preso, muerto o exiliado, era porque se lo merecía. Tampoco pudieron seguir negando la tortura.

Mientras florecían los negocios lujosos, las financieras milagrosas, los restaurantes exóticos y las casas importadoras, en las puertas de las fábricas hacían cola los cesantes esperando la oportunidad de emplearse por un jornal mínimo. La mano de obra descendió a niveles de esclavitud y los patronos pudieron, por primera vez desde hacía muchas décadas, despedir a los trabajadores a su antojo, sin pagarles indemnización, y meterlos presos a la menor protesta.

En los primeros meses, el senador Trueba participó del oportunismo de los de su clase. Estaba convencido de que era necesario un período de dictadura para que el país volviera al redil del cual nunca debió haber salido. Fue uno de los primeros terratenientes en recuperar su propiedad. Le devolvieron Las Tres Marías en ruinas, pero íntegra, hasta el último metro cuadrado. Hacía casi dos años que estaba esperando ese momento, rumiando su rabia. Sin pensarlo dos veces, se fue al campo con media docena de matones a sueldo y pudo vengarse a sus anchas de los campesinos que se habían atrevido a desafiarlo y a quitarle lo suyo. Llegaron allá una luminosa mañana de domingo, poco antes de la Navidad. Entraron al fundo con un alboroto de piratas. Los matones se metieron por todos lados, arreando con la gente a gritos, golpes y patadas, juntaron en el patio a humanos y a animales, y luego rociaron con gasolina las casitas de ladrillo, que antes habían sido el orgullo de Trueba, y les prendieron fuego con todo lo que contenían. Mataron las bestias a tiros. Quemaron los arados, los gallineros, las bicicletas y hasta las cunas de los recién nacidos, en un aquelarre de mediodía que por poco mata al viejo Trueba de alegría. Despidió a todos los inquilinos con la advertencia de que si volvía a verlos rondando por la propiedad, sufrirían la misma suerte que los animales. Los vio partir más pobres de lo que nunca fueron, en una larga y triste procesión, llevándose a sus niños, sus viejos, los pocos perros que sobrevivieron al tiroteo, alguna gallina salvada del infierno, arrastrando los pies por el camino de polvo que los alejaba de la tierra donde habían vivido por generaciones. En el portón de Las Tres Marías había un grupo de gente miserable esperando con ojos ansiosos. Eran otros campesinos desocupados, expulsados de otros fundos, que llegaban tan humildes como sus antepasados de siglos atrás, a rogar al patrón que los empleara en la próxima cosecha.

Esa noche Esteban Trueba se acostó en la cama de hierro que había sido de sus padres, en la vieja casa patronal donde no había estado desde hacía tanto tiempo. Estaba cansado y tenía pegado en la nariz el olor del incendio y de los cuerpos de los animales que también tuvieron que quemar, para que la podredumbre no infectara el aire. Todavía ardían los restos de las casitas de ladrillo y a su alrededor

todo era destrucción y muerte. Pero él sabía que podía volver a levantar el campo, tal como lo había hecho una vez, pues los potreros estaban intactos y sus fuerzas también. A pesar del placer de su venganza, no pudo dormir. Se sentía como un padre que ha castigado a sus hijos con demasiada severidad. Toda esa noche estuvo viendo los rostros de los campesinos, a quienes había visto nacer en su propiedad, alejándose por la carretera. Maldijo su mal genio. Tampoco pudo dormir el resto de la semana y cuando logró hacerlo, soñó con Rosa. Decidió no contar a nadie lo que había hecho y se juró que Las Tres Marías volvería a ser el fundo modelo que una vez fue. Echó a correr la voz de que estaba dispuesto a aceptar a los inquilinos de vuelta, bajo ciertas condiciones, evidentemente, pero ninguno regresó. Se habían desparramado por los campos, por los cerros, por la costa, algunos habían ido a pie a las minas, otros a las islas del Sur, buscando cada uno el pan para su familia en cualquier oficio. Asqueado, el patrón regresó a la capital sintiéndose más viejo que nunca. Le pesaba el alma.

El Poeta agonizó en su casa junto al mar. Estaba enfermo y los acontecimientos de los últimos tiempos agotaron su deseo de seguir viviendo. La tropa le allanó la casa, dieron vueltas sus colecciones de caracoles, sus conchas, sus mariposas, sus botellas y sus mascarones de proa rescatados de tantos mares, sus libros, sus cuadros, sus versos inconclusos, buscando armas subversivas y comunistas escondidos, hasta que su viejo corazón de bardo empezó a trastabillar. Lo llevaron a la capital. Murió cuatro días después y las últimas palabras del hombre que le cantó a la vida, fueron: ¡los van a fusilar! ¡los van a fusilar! Ninguno de sus amigos pudo acercarse a la hora de la muerte, porque estaban fuera de la ley, prófugos, exiliados o muertos. Su casa azul del cerro estaba medio en ruinas, el piso quemado y los vidrios rotos, no se sabía si era obra de los militares, como decían los vecinos, o de los vecinos, como decían los militares. Allí lo velaron unos pocos que se atrevieron a llegar y periodistas de todas partes del mundo que acudieron a cubrir la noticia de su entierro. El senador Trueba era su enemigo ideológico, pero lo había tenido muchas veces en su casa y conocía de memoria sus versos. Se presentó al velorio vestido de negro riguroso, con su nieta Alba. Ambos montaron guardia junto al sencillo ataúd de madera y lo acompañaron hasta el cementerio en una mañana desventurada. Alba llevaba en la mano un ramo de los primeros claveles de la temporada, rojos como la sangre. El pequeño cortejo recorrió a pie, lentamente, el camino al camposanto, entre dos filas de soldados que acordonaban las calles.

La gente iba en silencio. De pronto, alguien gritó roncamente el nombre del Poeta y una sola voz de todas las gargantas respondió ¡Presente! ¡Ahora y siempre! Fue como si hubieran abierto una válvula y todo el dolor, el miedo y la rabia de esos días saliera de los pechos y rodara por la calle y subiera en un clamor terrible hasta los negros nubarrones del cielo. Otro gritó ¡Compañero Presidente! Y contestaron todos en un solo lamento, llanto de hombre: ¡Presente! Poco a poco el funeral del Poeta se convirtió en el acto simbólico de enterrar la libertad.

Muy cerca de Alba y su abuelo, los camarógrafos de la televisión sueca filmaban para enviar al helado país de Nobel la visión pavorosa de las ametralladoras apostadas a ambos lados de la calle, las caras de la gente, el ataúd cubierto de flores, el grupo de mujeres silenciosas que se apiñaban en las puertas de la Morgue, a dos cuadras del cementerio, para leer las listas de los muertos. La voz de todos se elevó en un canto y se llenó el aire con las consignas prohibidas, gritando que el pueblo unido jamás será vencido, haciendo frente a las armas que temblaban en las manos de los soldados. El cortejo pasó delante de una construcción y los obreros abandonando sus herramientas, se quitaron los cascos y formaron una fila cabizbaja. Un hombre marchaba con la camisa gastada en los puños, sin cha-eco y con los zapatos rotos, recitando los versos más

revolucionarios del Poeta, con el llanto cayéndole por la cara. Lo seguía la mirada atónita del senador Trueba, que caminaba a su lado.

—¡Lástima que fuera comunista! —dijo el Senador a su nieta—. ¡Tan buen poeta y con las ideas tan confusas! Si hubiera muerto antes de Pronunciamiento Militar, supongo que habría recibido un homenaje nacional

—Supo morir como supo vivir, abuelo —replicó Alba.

Estaba convencida que murió a debido tiempo, porque ningún homenaje podría haber sido más grande que ese modesto desfile de unos cuantos hombres y mujeres que lo enterraron en una tumba prestada, gritando por última vez sus versos de justicia y libertad. Dos días después apareció en el periódico un aviso de la Junta Militar decretando duelo nacional por el Poeta y autorizando a poner banderas a media asta en las casas particulares que lo desearan. La autorización regía desde el momento de su muerte hasta el día en que apareció el aviso.

Del mismo modo que no pudo sentarse a llorar la muerte de su tío Jaime, Alba tampoco pudo perder la cabeza pensando en Miguel o lamentando al Poeta. Estaba absorta en su tarea de indagar por los desaparecidos, consolar a los torturados que regresaban con la espalda en carne viva y los ojos transtornados y buscar alimentos para los comedores de los curas. Sin embargo, en el silencio de la noche, cuando la ciudad perdía su normalidad de utillería y su paz de opereta, ella se sentía acosada por los tormentosos pensamientos que había acallado durante el día. A esa hora sólo los furgones llenos de cadáveres y detenidos y los autos de la policía circulaban por las calles, como lobos perdidos ululando en la oscuridad del toque de queda. Alba temblaba en su cama. Se le aparecían los fantasmas desgarrados de tantos muertos desconocidos, oía la gran casa respirando con un jadeo de anciana, afinaba el oído y sentía en los huesos los ruidos temibles: un frenazo lejano, un portazo, tiroteos, las pisadas de las botas, un grito sordo. Luego retornaba el silencio largo que duraba hasta el amanecer, cuando la ciudad revivía y el sol parecía borrar los terrores de la noche. No era la única desvelada en la casa. A menudo encontraba a su abuelo en camisa de dormir y pantuflas, más anciano y más triste que en el día, calentándose una taza de caldo y mascullando blasfemias de filibustero, porque le dolían los huesos y el alma. También su madre hurgaba en la cocina o se paseaba como una aparición de medianoche por los cuartos vacíos.

Así pasaron los meses y llegó a ser evidente para todos, incluso para el senador Trueba, que los militares se habían tomado el poder para quedárselo y no para entregar el gobierno a los políticos de derecha que habían propiciado el Golpe. Eran una raza aparte, hermanos entre sí, que hablaban un idioma diferente al de los civiles y con quienes el diálogo era como una conversación de sordos, porque la menor disidencia era considerada traición en su rígido código de honor. Trueba vio que tenían planes mesiánicos que no incluían a los políticos. Un día comentó con Blanca y Alba la situación. Se lamentó de que la acción de los militares, cuyo propósito era conjurar el peligro de una dictadura marxista, hubiera condenado al país a una dictadura mucho más severa y, por lo visto, destinada a durar un siglo. Por primera vez en su vida, el senador Trueba admitió que se había equivocado. Hundido en su poltrona, como un anciano acabado, lo vieron llorar calladamente. No lloraba por la pérdida del poder. Estaba llorando por su patria.

Entonces Blanca se hincó a su lado, le tomó la mano y confesó que tenía a Pedro Tercero García viviendo como un anacoreta, escondido en uno de los cuartos abandonados que había hecho construir Clara, en los tiempos de los espíritus. Al día siguiente del Golpe se habían publicado listas de las personas que debían presentarse ante las autoridades. El nombre de Pedro Tercero García estaba entre ellas. Algunos, que seguían pensando que en ese país nunca pasaba nada, fueron por sus propios pies a entregarse al Ministerio de Defensa y lo pagaron con sus

vidas. Pero Pedro Tercero tuvo antes que los demás el presentimiento de la ferocidad del nuevo régimen, tal vez porque durante esos tres años había aprendido a conocer a las Fuerzas Armadas y no creía el cuento de que fueran diferentes a las de otras partes. Esa misma noche, durante el toque de queda, se arrastró hasta la gran casa de la esquina y llamó a la ventana de Blanca. Cuando ella se asomó, con la vista nublada por la jaqueca, no lo reconoció, porque se había afeitado la barba y llevaba anteojos.

—Mataron al Presidente —dijo Pedro Tercero.

Ella lo escondió en los cuartos vacíos. Acomodó un refugio de emergencia, sin sospechar que debería mantenerlo oculto durante vanos meses, mientras los soldados peinaban el país con rastrillo buscándolo.

Blanca pensó que a nadie se le iba a ocurrir que Pedro Tercero García estaba en la casa del senador Trueba en el mismo momento en que éste escuchaba de pie el solemne Te Deum en la catedral. Para Blanca fue el período más feliz de su vida.

Para él, sin embargo, las horas transcurrían con la misma lentitud que si hubiera estado preso. Pasaba el día entre cuatro paredes, con la puerta cerrada con llave, para que nadie tuviera la iniciativa de entrar a limpiar, y la ventana con las persianas y las cortinas corridas. No entraba la luz del día, pero podía adivinarla por el tenue cambio en las rendijas de la persiana. En la noche abría la ventana de par en par, para que se ventilara la habitación —donde tenía que mantener un balde tapado para hacer sus necesidades— y para respirar a bocanadas el aire de la libertad. Ocupaba su tiempo leyendo los libros de Jaime, que Blanca le iba llevando a escondidas, escuchando los ruidos de la calle, los susurros de la radio encendida al volumen más bajo. Blanca le consiguió una guitarra a la que puso unos trapos de lana bajo las cuerdas, para que nadie lo oyera componer en sordina sus canciones de viudas, de huérfanos, de prisioneros y desaparecidos. Trató de organizar un horario sistemático para llenar el día, hacía gimnasia, leía, estudiaba inglés, dormía siesta, escribía música y volvía a hacer gimnasia, pero con todo eso le sobraban interminables horas de ocio, hasta que finalmente escuchaba la llave en la cerradura de la puerta y veía entrar a Blanca, que le llevaba los periódicos, la comida, agua limpia para lavarse. Hacían el amor con desesperación, inventando nuevas fórmulas prohibidas que el miedo y la pasión transformaban en viajes alucinados a las estrellas. Blanca ya se había resignado a la castidad, a la madurez y a sus variados achaques, pero el sobresalto del amor le dio una nueva juventud. Se acentuó la luz de su piel, el ritmo de su andar y la cadencia de su voz. Sonreía para adentro y andaba como dormida. Nunca había sido más hermosa. Hasta su padre se dio cuenta y lo atribuyó a la paz de la abundancia. «Desde que Blanca no tiene que hacer cola, parece como nueva», decía el senador Trueba. Alba también lo notó. Observaba a su madre. Su extrañó sonambulismo le parecía sospechoso, así como su nueva manía de llevar comida a su habitación. En más de una ocasión tuvo el propósito de espiarla en la noche, pero la vencía el cansancio de sus múltiples ocupaciones de consuelo y, cuando tenía insomnio, le daba miedo aventurarse por los cuartos vacíos donde susurraban los fantasmas.

Pedro Tercero enflaqueció y perdió el buen humor y la dulzura que lo habían caracterizado hasta entonces. Se aburría, maldecía su prisión voluntaria y bramaba de impaciencia por saber noticias de sus amigos. Sólo la presencia de Blanca lo apaciguaba. Cuando ella entraba al cuarto, se abalanzaba a abrazarla como enajenado, para calmar los terrores del día y el tedio de las semanas. Empezó a obsesionarle la idea de que era traidor y cobarde, por no haber compartido la suerte de tantos otros y que lo más honroso sería entregarse y enfrentar su destino. Blanca procuraba disuadirlo con sus mejores argumentos, pero él parecía no escucharla. Trataba de retenerlo con la fuerza del amor recuperado, lo alimentaba en la boca, lo bañaba frotándolo con un paño húmedo y empolvándolo como a una

criatura, le cortaba el pelo y las uñas, lo afeitaba. Al final, de todos modos tuvo que empezar a ponerle pastillas tranquilizantes en la comida y somníferos en el agua, para tumbarlo en un sueño profundo y tormentoso, del cual despertaba con la boca seca y el corazón más triste. A los pocos meses Blanca se dio cuenta de que no podría tenerlo prisionero indefinidamente y abandonó sus planes de reducir su espíritu, para convertirlo en su amante perpetuo. Comprendió que se estaba muriendo en vida porque para él la libertad era más importante que el amor, y que no habrían píldoras milagrosas capaces de hacerlo cambiar de actitud.

—¡Ayúdeme, papá! —suplicó Blanca al senador Trueba—. Tengo que sacarlo del país.

El viejo se quedó paralizado por el desconcierto y comprendió cuánto gastado estaba, al buscar su rabia y su odio y no encontrarlos por ninguna parte. Pensó en ese campesino que había compartido un amor de medio siglo con su hija y no pudo descubrir ninguna razón para detestarlo, ni siquiera su poncho, su barba de socialista, su tenacidad, o sus malditas gallinas perseguidoras de zorros.

—¡Caramba! Tendremos que asilarlo, porque si lo encuentran en esta casa, nos joden a todos —fue lo único que se le ocurrió decir.

Blanca le echó los brazos al cuello y lo cubrió de besos, llorando como una niña. Era la primera caricia espontánea que hacía a su padre desde su más remota infancia.

—Yo puedo meterlo en una embajada —dijo Alba—. Pero tenemos que esperar el momento propicio y tendrá que saltar un muro.

—No será necesario hijita —replicó el senador Trueba—. Todavía tengo amigos influyentes en este país.

Cuarenta y ocho horas después se abrió la puerta del cuarto de Pedro Tercero García, pero en vez de Blanca, apareció el senador Trueba en el umbral. El fugitivo pensó que había llegado finalmente su hora, y, en cierta forma, se alegró.

—Vengo a sacarlo de aquí —dijo Trueba.

—¿Por qué? —preguntó Pedro Tercero.

—Porque Blanca me lo pidió —respondió el otro.

—Váyase al carajo —balbuceó Pedro Tercero.

—Bueno, para allá vamos. Usted viene conmigo.

Los dos sonrieron simultáneamente. En el patio de la casa estaba esperando la limusina plateada de un embajador nórdico. Metieron a Pedro Tercero en la maleta trasera del vehículo, encogido como un fardo, y lo cubrieron con bolsas del mercado llenas de verduras. En los asientos se acomodaron Blanca, Alba, el senador Trueba y su amigo, el embajador. El chofer los llevó a la Nunciatura Apostólica, pasando por delante de una barrera de carabineros, sin que nadie los detuviera. En el portón de la nunciatura había doble guardia, pero al reconocer al senador Trueba y ver la placa diplomática del automóvil, los dejaron pasar con un saludo. Detrás del portón, a salvo en la sede del Vaticano, sacaron a Pedro Tercero, rescatándolo debajo de una montaña de hojas de lechuga y de tomates reventados. Lo condujeron a la oficina del nuncio, que lo esperaba vestido con su sotana obispal y provisto de un flamante salvoconducto para enviarlo al extranjero junto a Blanca, quien había decidido vivir en el exilio el amor postergado desde su niñez. El nuncio les dio la bienvenida. Era un admirador de Pedro Tercero García y tenía todos sus discos.

Mientras el sacerdote y el embajador nórdico discutían sobre la situación internacional, la familia se despidió. Blanca y Alba lloraban con desconsuelo. Nunca habían estado separadas. Esteban Trueba abrazó largamente a su hija, sin lágrimas, pero con la boca apretada, tembloroso, esforzándose por contener los sollozos.

—No he sido un buen padre para usted, hija —dijo—. ¿Cree que podrá perdonarme y olvidar el pasado?

—¡Lo quiero mucho, papá! —lloró Blanca echándole los brazos al cuello, estrechándolo con desesperación, cubriéndolo de besos.

Después el viejo se volvió hacia Pedro Tercero y lo miró a los ojos. Le tendió la mano, pero no supo estrechar la del otro, porque le faltaban algunos dedos. Entonces abrió los brazos y los dos hombres, en un apretado nudo, se despidieron, libres al fin de los odios y los rencores que por tantos años les habían ensuciado la existencia.

—Cuidaré de su hija y trataré de hacerla feliz, señor —dijo Pedro Tercero García con la voz quebrada.

—No lo dudo. Váyanse en paz, hijos —murmuró el anciano.

Sabía que no volvería a verlos.

El senador Trueba se quedó solo en la casa con su nieta y algunos empleados. Al menos así lo creía él. Pero Alba había decidido adoptar la idea de su madre y usaba la parte abandonada de la casa para esconder gente por una o dos noches, hasta encontrar otro lugar más seguro o la forma de sacarla del país. Ayudaba a los que vivían en las sombras, huyendo en el día, mezclados con el bullicio de la ciudad, pero que, al caer la noche, debían estar ocultos, cada vez en una parte diferente. Las horas más peligrosas eran durante el toque de queda, cuando los fugitivos no podían salir a la calle y la policía podía cazarlos a su antojo. Alba pensó que la casa de su abuelo era el último sitio que allanarían. Poco a poco transformó los cuartos vacíos en un laberinto de rincones secretos donde escondía a sus protegidos, a veces familias completas. El senador Trueba sólo ocupaba la biblioteca, el baño y su dormitorio. Allí vivía rodeado de sus muebles de caoba, sus vitrinas victorianas y sus alfombras persas. Incluso para un hombre tan poco propenso a las corazonadas como él, aquella mansión sombría era inquietante: parecía contener un monstruo oculto. Trueba no comprendía la causa de su desazón, porque él sabía que los ruidos extraños que los sirvientes decían oír, provenían de Clara que vagaba por la casa en compañía de sus espíritus amigos. Había sorprendido a menudo a su mujer deslizándose por los salones con su blanca túnica y su risa de muchacha. Fingía no verla, se quedaba inmóvil y hasta dejaba de respirar, para no asustarla. Si cerraba los ojos haciéndose el dormido, podía sentir el roce tenue de sus dedos en la frente, su aliento fresco pasar como un soplo, el roce de su pelo al alcance de la mano. No tenía motivos para sospechar algo anormal, sin embargo procuraba no aventurarse en la región encantada que era el reino de su mujer y lo más lejos que llegaba era la zona neutral de la cocina. Su antigua cocinera se había marchado, porque en una balacera mataron por error a su marido, y su único hijo, que estaba haciendo la conscripción en una aldea del Sur, fue colgado de un poste con sus tripas enrolladas en el cuello, como venganza del pueblo por haber cumplido las órdenes de sus superiores. La pobre mujer perdió la razón y al poco tiempo Trueba perdió la paciencia, harto de encontrar en la comida los pelos que ella se arrancaba en su ininterrumpido lamento. Por un tiempo. Alba experimentó entre las ollas valiéndose de un libro de recetas, pero a pesar de su buena disposición, Trueba terminó por cenar casi todas las noches en el Club, para hacer por lo menos una comida decente al día. Eso dio a Alba mayor libertad para su tráfico de fugitivos y mayor seguridad para meter y sacar gente de la casa antes del toque de queda, sin que su abuelo sospechara.

Un día apareció Miguel. Ella estaba entrando a la casa, a plena luz de la siesta, cuando él le salió al encuentro. Había estado esperándola escondido entre la maleza del jardín. Se había teñido el pelo de un pálido color amarillo y vestía un traje azul cruzado.

Parecía un vulgar empleado de Banco, pero Alba lo reconoció al punto y no pudo atajar un grito de júbilo que le subió de las entrañas. Se abrazaron en el jardín, a la vista de los transeúntes y de quien quisiera mirar, hasta que les volvió la cordura y comprendieron el peligro. Alba lo llevó al interior de la casa, a su dormitorio. Cayeron sobre la cama en un nudo de brazos y piernas, llamándose mutuamente por los nombres secretos que usaban en los tiempos del sótano, se amaron con desespero, hasta que sintieron que se les escapaba la vida y les reventaba el alma, y tuvieron que quedarse quietos, escuchando los estrepitosos latidos de sus corazones, para tranquilizarse un poco. Entonces Alba lo miró por primera vez y vio que había estado retozando con un perfecto desconocido, que no sólo tenía el pelo de un vikingo sino que tampoco tenía la barba de Miguel, ni sus pequeños lentes redondos de preceptor y parecía mucho más delgado. ¡Te ves horrible! le sopló al oído. Miguel se había convertido en uno de los jefes de la guerrilla, cumpliendo así el destino que él mismo se había labrado desde la adolescencia. Para descubrir su paradero habían interrogado a muchos hombres y mujeres, lo que pesaba a Alba como una piedra de molino en el espíritu, pero para él no era más que una parte del horror de la guerra, y estaba dispuesto a correr igual suerte cuando le llegara el momento de encubrir a otros. Entretanto, luchaba en la clandestinidad, fiel a su teoría de que a la violencia de los ricos había que oponer la violencia del pueblo. Alba, que había imaginado mil veces que estaba preso o le habían dado muerte de alguna manera horrible, lloraba de alegría saboreando su olor, su textura, su voz, su calor, el roce de sus manos callosas por el uso de las armas y el hábito de reptar rezando y maldiciendo y besándolo y odiándolo por tantos sufrimientos acumulados y deseando morir allí mismo, para no volver a penar su ausencia.

-Tenías razón, Miguel. Pasó todo lo que tú decías que pasaría —admitió Alba sollozando en su hombro.

Luego le contó de las armas que robó al abuelo y que escondió con su tío Jaime y se ofreció para llevarlo a buscarlas. Le hubiera gustado darle también las que no pudieron robarse y quedaron en la bodega de la casa, pero pocos días después del Golpe Militar le habían ordenado a la población civil entregar todo lo que pudiera considerarse una arma, hasta los cuchillos de exploradores y los cortaplumas de los niños. La gente dejaba sus paquetitos envueltos en papel de periódico en las puertas de las iglesias, porque no se atrevía a llevarlas a los cuarteles, pero el senador Trueba, que tenía armamentos de guerra, no sintió ningún temor, porque las suyas estaban destinadas a matar comunistas, como todo el mundo sabía. Llamó por teléfono a su amigo, el general Hurtado, y éste mandó un camión del ejército a retirarlas. Trueba condujo a los soldados hasta el cuarto de las armas y allí pudo comprobar, mudo de sorpresa, que la mitad de las cajas estaban rellenas de piedras y paja, pero comprendió que si admitía la pérdida, iba a involucrar a alguien de su propia familia o meterse él mismo en un lío. Empezó a dar disculpas que nadie le estaba pidiendo, puesto que los soldados no podían saber el número de armas que había comprado. Sospechaba de Blanca y Pedro Tercero García, pero las mejillas arreboladas de su nieta también le hicieron dudar. Después que los soldados se llevaron las cajas, firmándole un recibo, tomó a Alba de los brazos y la sacudió como nunca lo había hecho, para que confesara si tenía algo que ver con las metralletas y los rifles que faltaban:

«No me preguntes lo que no quieres que te conteste, abuelo», respondió Alba mirándolo a los ojos. No volvieron a hablar del tema. —Tu abuelo es un desgraciado, Alba. Alguien lo matará como se merece —dijo Miguel.

—Morirá en su cama. Ya está muy viejo —dijo Alba.

—El que a hierro mata, no puede morir a sombreroazos. Tal vez yo mismo lo mate un día.

—Ni Dios lo quiera, Miguel, porque me obligarías a hacer lo mismo contigo — repuso Alba ferozmente.

Miguel le explicó que no podrían verse en mucho tiempo, tal vez nunca más. Trató de razonar con ella el peligro que significaba ser la compañera de un guerrillero, aunque estuviera protegida por el apellido del abuelo, pero ella lloró tanto y se abrazó con tanta angustia a él, que tuvo que prometerle que aun a riesgo de sus vidas buscarían la ocasión de verse algunas veces. Miguel accedió, también, a ir con ella a buscar las armas y municiones enterradas en la montaña, porque era lo que más necesitaba en su lucha temeraria.

—Espero que no estén convertidas en chatarra —murmuró Alba—. Y que yo pueda recordar el sitio exacto, porque de eso hace más de un año.

Dos semanas después Alba organizó un paseo con los niños de su comedor popular en una camioneta que le prestaron los curas de la parroquia. Llevaba canastos con la merienda, una bolsa de naranjas, pelotas y una guitarra. A ninguno de los niños les llamó la atención que recogiera por el camino a un hombre rubio. Alba condujo la pesada camioneta con su cargamento de niños, por el mismo camino de la montaña que antes había recorrido con su tío Jaime. La detuvieron dos patrullas y tuvo que abrir los canastos de la comida, pero la alegría contagiosa de los niños y el inocente contenido de las bolsas alejaron toda sospecha de los soldados. Pudieron llegar tranquilos al sitio donde estaban escondidas las armas. Los niños jugaron al pillarse y al escondite. Miguel organizó con ellos un partido de fútbol, los sentó en rueda y les contó cuentos y después todos cantaron hasta desgañitarse. Luego dibujó un plano del sitio para regresar con sus compañeros amparados por las sombras de la noche. Fue un feliz día de campo en el cual por unas horas pudieron olvidar la tensión del estado de guerra y gozar del tibio sol de la montaña, oyendo el griterío de los niños que corrían entre las piedras con el estómago lleno por primera vez en muchos meses.

—Miguel, tengo miedo —dijo Alba—. ¿Es que nunca podremos hacer una vida normal? ¿Por qué no nos vamos al extranjero? ¿Por qué no escapamos ahora, que todavía es tiempo?

Miguel señaló a los niños y entonces Alba comprendió.

—¡Entonces déjame ir contigo! —suplicó ella, como tantas veces lo había hecho.

—No podemos tener una persona sin entrenamiento en este momento. Mucho menos una mujer enamorada —sonrió Miguel—. Es mejor que tú sigas cumpliendo tu labor. Hay que ayudar a estos pobres chiquillos hasta que vengan tiempos mejores.

—¡Por lo menos dime cómo puedo ubicarte!

—Si te agarra la policía, es mejor que no sepas nada —respondió Miguel.

Ella se estremeció.

En los meses siguientes Alba comenzó a traficar con el mobiliario de la casa. Al principio sólo se atrevió a sacar las cosas de los cuartos abandonados y del sótano, pero cuando lo hubo vendido todo, empezó a llevarse una por una las sillas antiguas del salón, los arrimos barrocos, los cofres coloniales, los biombos tallados y hasta la mantelería del comedor. Trueba se dio cuenta, pero no dijo nada. Suponía que su nieta estaba dando al dinero un fin prohibido, tal como creía que había hecho con las armas que le robó, pero prefirió no saberlo, para poder seguir sosteniéndose en precaria estabilidad sobre un mundo que se le hacía trizas. Sentía que los acontecimientos escapaban a su control. Comprendió que lo único que realmente le importaba era no perder a su nieta, porque ella era el último lazo que lo unía a la vida. Por eso, tampoco dijo nada cuando fue sacando uno por uno los cuadros de las paredes y los tapices antiguos para venderlos a los nuevos ricos. Se sentía muy viejo y muy cansado, sin fuerzas para luchar. Ya no tenía las ideas

tan claras y se le había borrado la frontera entre lo que le parecía bueno y lo que consideraba malo. En la noche, cuando el sueño lo sorprendía, tenía pesadillas con casitas de ladrillo incendiadas. Pensó que si su única heredera decidía echar la casa por la ventana, él no lo evitaría, porque le faltaba muy poco para estar en la tumba, y ahí no se llevaría más que la mortaja. Alba quiso hablar con él, para ofrecer una explicación, pero el viejo se negó a escuchar el cuento de los niños hambrientos que recibían un plato de limosna con el producto de su gobelino de Aubisson, o los cesantes que sobrevivían otra semana con su dragón chino de piedra dura. Todo eso, seguía sosteniendo, era una monstruosa patraña del comunismo internacional, pero en el caso remoto de que fuera cierto, tampoco correspondía a Alba echarse a la espalda esa responsabilidad, sino al gobierno, o en última instancia a la Iglesia. Sin embargo, el día que llegó a su casa y no vio el retrato de Clara colgando en la entrada, consideró que el asunto estaba sobrepasando los límites de su paciencia y se enfrentó a su nieta.

—¿Adonde diablos está el cuadro de tu abuela? —bramó.

—Se lo vendí al cónsul inglés, abuelo. Me dijo que lo pondría en un museo en Londres.

—¡Te prohíbo que vuelvas a sacar algo de esta casa! Desde mañana tendrás una cuenta en el banco, para tus alfileres —replicó.

Pronto Esteban Trueba vio que Alba era la mujer más cara de su vida y que un harén de cortesanas no habría resultado tan costoso como aquella nieta de verde cabellera. No le hizo reproches, porque habían vuelto los tiempos de la buena fortuna y mientras más gastaba, más tenía. Desde que la actividad política estaba prohibida, le sobraba tiempo para sus negocios y calculó que, contra todos sus pronósticos, iba a morir muy rico. Colocaba su dinero en las nuevas financieras que ofrecían a los inversionistas multiplicar su dinero de la noche a la mañana en forma pasmosa. Descubrió que la riqueza le producía un inmenso fastidio, porque le resultaba fácil ganarla, sin encontrar mayor aliciente para gastarla y ni siquiera el prodigioso talento para el despilfarro de su nieta lograba mermar su faltrica. Con entusiasmo reconstruyó y mejoró Las Tres Marías, pero después perdió interés en cualquier otra empresa, porque notó que gracias al nuevo sistema económico, no era necesario esforzarse y producir, puesto que el dinero atraía más dinero y sin ninguna participación suya las cuentas bancarias engrosaban día a día. Así, sacando cuentas, dio un paso que nunca imaginó dar en su vida: enviaba todos los meses un cheque a Pedro Tercero García, que vivía con Blanca asilados en el Canadá. Allí ambos se sentían plenamente realizados en la paz del amor satisfecho. El escribía canciones revolucionarias para los trabajadores, los estudiantes y, sobre todo, la alta burguesía, que las había adoptado como moda, traducidas al inglés y al francés con gran éxito, a pesar de que las gallinas y los zorros son criaturas subdesarrolladas que no poseen el esplendor zoológico de las águilas y los lobos de ese helado país del Norte. Blanca, entretanto, plácida y feliz, gozaba por primera vez en su existencia de una salud de fierro. Instaló un gran horno en su casa para cocinar sus Nacimientos de monstruos que se vendían muy bien, por tratarse de artesanía indígena, tal como lo pronosticara Jean de Satigny veinticinco años atrás, cuando quiso exportarlos. Con estos negocios, los cheques del abuelo y la ayuda canadiense, tenían suficiente y Blanca, por precaución, escondió en el más secreto rincón, la calceta de lana con las inagotables joyas de Clara. Confiaba nunca tener que venderlas, para que un día las luciera Alba.

Esteban Trueba no supo que la policía política vigilaba su casa hasta la noche que se llevaron a Alba. Estaban durmiendo y, por una casualidad, no había nadie oculto en el laberinto de los cuartos abandonados. Los culatazos contra la puerta de la casa sacaron al viejo del sueño con el nítido presentimiento de la fatalidad. Pero

Alba había despertado antes, cuando oyó los frenazos de los automóviles, el ruido de los pasos, las órdenes a media voz, y comenzó a vestirse, porque no tuvo dudas que había llegado su hora.

En esos meses, el senador había aprendido que ni siquiera su limpia trayectoria de golpista era garantía contra el terror. Nunca se imaginó, sin embargo, que vería irrumpir en su casa, al amparo del toque de queda, una docena de hombres sin uniformes, armados hasta los dientes, que lo sacaron de su cama sin miramientos y lo llevaron de un brazo hasta el salón, sin permitirle ponerse las pantuflas o arrojarse con un chal. Vio a otros que abrían de una patada la puerta del cuarto de Alba y entraban con las metralletas en la mano, vio a su nieta completamente vestida, pálida, pero serena, aguardándolos de pie, los vio sacarla a empujones y llevarla encañonada hasta el salón, donde le ordenaron quedarse junto al viejo y no hacer el menor movimiento. Ella obedeció sin pronunciar una sola palabra, ajena a la rabia de su abuelo y a la violencia de los hombres que recorrían la casa destrozando las puertas, vaciando a culatazos los armarios, tumbando los muebles, destripando los colchones, volteando el contenido de los armarios, pateando los muros y gritando órdenes, en busca de guerrilleros escondidos, de armas clandestinas y otras evidencias. Sacaron de sus camas a las empleadas y las encerraron en un cuarto vigiladas por un hombre armado. Dieron vueltas las estanterías de la biblioteca y los adornos y obras de arte del senador rodaron por el piso con estrépito. Los volúmenes del túnel de Jaime fueron a dar al patio, allí los apilaron, los rociaron con gasolina y los quemaron en una pira infame, que fueron alimentando con los libros mágicos de los baúles encantados del bisabuelo Marcos, la edición esotérica de Nicolás, las obras de Marx en encuadernación de cuero y hasta las partituras de las óperas del abuelo, en una hoguera escandalosa que llenó de humo a todo el barrio y que, en tiempos normales, habría atraído a los bomberos.

-¡Entreguen todas las agendas, las libretas de direcciones las chequeras, todos los documentos personales que tengan! -ordenó el que parecía el jefe.

-¡Soy el senador Trueba! ¿Es que no me reconoce, hombre. por Dios? -chilló el abuelo desesperadamente-. ¡No pueden hacerme esto! ¡Es un atropello! ¡Soy amigo del general Hurtado!

-¡Cállate, viejo de mierda! ¡Mientras yo no te lo autorice, no tienes derecho a abrir la boca! -replicó el otro con brutalidad

Lo obligaron a entregar el contenido de su escritorio y metieron en unas bolsas todo lo que les pareció interesante. Mientras un grupo terminaba de revisar la casa, otro seguía tirando libros por a ventana. En el salón quedaron cuatro hombres sonrientes, burlones, amenazantes, que pusieron los pies sobre los muebles bebieron el whisky escocés de la botella y rompieron uno por uno los discos de la colección de clásicos del senador Trueba. Alba calculó que habían pasado por lo menos dos horas. Estaba temblando, pero no era de frío, sino de miedo. Había supuesto que ese momento llegaría algún día, pero siempre había tenido la esperanza irracional de que la influencia de su abuelo podría protegerla. Pero al verlo encogido en un sofá, pequeño y miserable como un anciano enfermo, comprendió que no podía esperar ayuda

—¡Firma aquí! -ordenó el jefe a Trueba, poniendo delante de sus narices un papel-. Es una declaración de que entramos con una orden judicial, que te mostramos nuestras identificaciones, que todo está en regla, que hemos procedido con todo respeto y buena educación, que no tienes ninguna queja. ¡Fírmalo!

—¡Jamás firmaré eso! —exclamó el viejo furioso.

El hombre dio una rápida media vuelta y abofeteó a Alba en la cara El golpe la lanzó al suelo. El senador Trueba se quedó paralizado de sorpresa y espanto,

comprendiendo al fin que había llegado la hora de la verdad, después de casi noventa años de vivir bajo su propia ley.

—¿Sabías que tu nieta es la puta de un guerrillero? —dijo el hombre.

Abatido, el senador Trueba firmó el papel. Después se acercó trabajosamente a su nieta y la abrazó, acariciándole el pelo con una ternura desconocida en él.

—No te preocupes, hijita. Todo se va arreglar, no pueden hacerte nada, esto es un error, quédate tranquila —murmuraba.

Pero el hombre lo apartó brutalmente y gritó a los demás que había que irse. Dos matones se llevaron a Alba de los brazos casi en vilo. Lo último que ella vio fue la figura patética del abuelo, pálido como la cera, temblando, en camisa de dormir y descalzo, que desde el umbral de la puerta le aseguraba que al día siguiente iba a rescatarla, hablaría directamente con el general Hurtado, iría con sus abogados a buscarla donde quiera que estuviera, para llevarla de vuelta a la casa.

La subieron en una camioneta junto al hombre que la había golpeado y otro que manejaba silbando. Antes que pusieran tiras de papel engomado en sus párpados, miró por última vez la calle vacía y silenciosa, extrañada que a pesar del escándalo y de los libros quemados, ningún vecino se hubiera asomado a mirar. Supuso que, tal como muchas veces lo había hecho ella misma, estaban atisbando por las rendijas de las persianas y los pliegues de las cortinas, o se habían tapado la cabeza con la almohada para no saber. La camioneta se puso en marcha y ella, ciega por primera vez, perdió la noción del espacio y el tiempo. Sintió una mano húmeda y grande en su pierna, sobando, pellizcando, subiendo, explorando, un aliento pesado en su cara susurrando te voy a calentar puta, ya lo verás, y otras voces y risas, mientras el vehículo daba vueltas y vueltas en lo que a ella le pareció un viaje interminable. No supo adonde la llevaban hasta que escuchó el ruido del agua y sintió las ruedas de la camioneta pasar sobre madera. Entonces adivinó su destino. Invocó a los espíritus de los tiempos de la mesa de tres patas y del inquieto azucarero de su abuela, a los fantasmas capaces de torcer el rumbo de los acontecimientos, pero ellos parecían haberla abandonado, porque la camioneta siguió por el mismo camino. Sintió un frenazo, oyó las pesadas puertas de un portón que se abrían rechinando y volvían a cerrarse después de su paso. Entonces Alba entró en su pesadilla, aquella que vieron su abuela en su carta astrológica al nacer y Luisa Mora, en un instante de premonición. Los hombres la ayudaron a bajar. No alcanzó a dar dos pasos. Recibió el primer golpe en las costillas y cayó de rodillas, sin poder respirar. La levantaron entre dos de las axilas y la arrastraron un largo trecho. Sintió los pies sobre la tierra y después sobre la áspera superficie de un piso de cemento. Se detuvieron.

—Esta es la nieta del senador Trueba, coronel —oyó decir.

—Ya veo —respondió otra voz.

Alba reconoció sin vacilar la voz de Esteban García y comprendió en ese instante que la había estado esperando desde el día remoto en que la sentó sobre sus rodillas, cuando ella era una criatura.

Isabel Allende

Allende, Isabel

1994. *La casa de los espíritus*, Barcelona: Plaza y Janés, p. 385 – 423.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Localitza i anota a partir del text quines són les primeres accions mitjançant les quals la dictadura militar acaba amb la democràcia.
2. A la pàgina 2 del text podem llegir: “Entonces oyeron el rugido de los aviones y comenzó el bombardeo. Jaime se tiró al suelo con los demás, sin poder creer lo que estaba viviendo, porque hasta el día anterior estaba convencido que en su país nunca pasaba nada y hasta los militares respetaban la ley.”
Creus que un règim democràtic sempre ha de vetllar per la continuïtat del seu sistema? Per què?
3. Creus que el nostre sistema democràtic presenta símptomes de deteriorament? Si respons afirmativament, digues quins.
4. A la pàgina 5 del text podem llegir: “Algunos, envalentonados por la violencia de esos días, detenían a los hombres con pelo largo o con barba, signos inequívocos de su espíritu rebelde, y paraban en la calle a las mujeres que andaban con pantalones para cortárselos a tijeretazos, porque se sentían responsables de imponer el orden, la moral y la decencia.”
Creus que hi ha algun govern que tingui dret a dir-te com t'has de vestir, quin sentit estètic has de tenir, o si has de dur el cabell llarg o curt?
Raona-ho.
Creus que hi ha alguna institució que tingui dret a dir-te quines normes estètiques has de seguir? Raona-ho.
5. Com definiries la personalitat del senador Esteban Trueba?

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat

Unitat 4: L'ésser humà com a ésser social.

1) Viure en societat.

1.1.2 Naturalesa social de l'ésser humà

Llegeix el text següent:

Naturalesa social de l'ésser humà

“Por lo tanto, está claro que la ciudad es una de las cosas naturales y que el hombre es, por naturaleza, un animal cívico. Y el enemigo de la sociedad es, por naturaleza, y no por casualidad, o bien un ser inferior o más que un hombre. (...) La razón de que el hombre sea un ser social, más que cualquier abeja y que cualquier otro animal gregario, es clara. La naturaleza, pues, como decimos, no hace nada en vano. Sólo el hombre, entre los animales, posee la palabra. La voz es una indicación del dolor y del placer; por eso la tienen también los otros animales. (Ya que por su naturaleza han alcanzado hasta tener sensación del dolor y del placer e indicarse estas sensaciones unos a otros). En cambio la palabra existe para manifestar lo conveniente y lo dañino, así como lo justo y lo injusto. Y esto es lo propio de los humanos frente a los demás animales: poseer, de modo exclusivo, el sentido de lo bueno y lo malo, lo justo y lo injusto, y las demás apreciaciones. La participación comunitaria en éstas funda la casa familiar y la ciudad.”

Aristòtil

Aristòtil

1997. *Política*, Madrid: Alianza Editorial, I, 1, p. 43 - 44.

1. Què creus que vol dir Aristòtil quan escriu que “l'home és, per naturalesa, un animal cívic”.
2. Hi estàs d'acord amb aquesta afirmació d'Aristòtil? Raona la teva postura.
3. Creus que el llenguatge enforteix el caràcter social de l'ésser humà? Raona la teva resposta.
4. És evident que en el text que acabes de llegir, Aristòtil localitza en el llenguatge l'origen de la sofisticació de la intel·ligència i la moral humanes. Trebal·leu en grup. Reflexioneu i discuteu sobre si seria possible posseir intel·ligència i sentit de la moralitat
5. Creus que Aristòtil té raó quan situa el sentit moral com la principal especificitat de l'ésser humà? Raona la teva resposta.

Situació:

Crèdit 1: L'èsser humà i la societat
Unitat 4: **L'èsser humà com a ésser social.**
15) Viure en societat.
1.1.3 Raó d'estat

Raó d'estat

Llegeix el següent fragment de l'obra *El príncep*, de Maquiavel:

“Tothom veurà el que tu sembles, pocs s'adonaran del que ets, i aquests pocs no gosaran oposar-se a l'opinió de la majoria que tingui el poder de l'estat que els defensa: a les accions de tots els homes, i sobretot dels prínceps, on no hi ha tribunal d'apel·lació, es mira el fi. Miri, doncs, un príncep, de vèncer i mantenir l'estat: els mitjans sempre seran jutjats honorables i lloats per tothom perquè el vulgar de la gent es deixa portar per l'aparença i per l'èxit de les coses”.

Nicolau Maquiavel

Maquiavel, Nicolau

1988. *El príncep*, Barcelona: Edicions 62, p.108; traducció de Jordi Moners.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Explica què significa que “els mitjans sempre seran lloats per tothom perquè el vulgar de la gent es deixa portar per l'aparença i l'èxit de les coses”.
2. Exposa exemples de fets que tu coneguis en què la majoria de les persones, a l'hora de valorar aquests fets, només ha tingut en compte els resultats finals però no els mitjans que s'han emprat per aconseguir aquests resultats.
3. Com definiries la *Raó d'estat*?
4. Exposa exemples en què un govern apel·li a la *Raó d'estat* per dur a terme polítiques secretes o per intentar justificar fets poc justificables des del punt de vista democràtic.
5. Creus que en una democràcia són més importants els resultats que no pas els mitjans? Raona la teva resposta.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat

Unitat 4: L'ésser humà com a ésser social

1. Viure en societat

1.1.4 Bogeria i actitud llibertària

Bogeria i actitud llibertària

Breu sinopsi del film *Europa 1951*:

Europa 1951 és una pel·lícula de Roberto Rossellini, estrenada el 1952. El film narra els avatars d'una mare jove, una nòrdica de molt bona posició social, que, a causa del suïcidi del seu fill de 12 anys, comença a analitzar la seva vida. I s'adona que, massa ocupada en afers socials, va descuidar l'atenció del seu fill, que la reclamava sempre. Llavors, comença a visitar una part de la societat que no coneix: els barris obrers. I comença a ajudar famílies empobrides i explotades. Després d'ajudar a una prostituta malalta de tuberculosi, de substituir una obrera durant una jornada de treball a la fàbrica i d'ajudar a un delinqüent a escapar de la policia, el seu marit la porta a un psiquiàtric. No serveix de res que ella al·legui que fa tot allò per plantejaments morals i no per bogeria. Queda tancada

Mireu aquest fragment del film, en què la dona, Irene Girard (interpretada per Ingrid Bergman) és conduïda i tancada a l'hospital psiquiàtric:

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Feu una exposició escrita dels aspectes d'aquest fragment del film que us han cridat l'atenció.
2. Treballeu en grup. Intenteu una definició del concepte *bogeria*.
3. Treballeu en grup. Documenteu-vos i intenteu trobar exemples històrics en què el diagnòstic de *bogeria* ha servit perquè molts poders apartessin molts lluitadors per la llibertat i la dignitat.

Situació:

Crèdit 1/ L'ésser humà i la societat
Unitat 4: **L'ésser humà com a ésser social.**
16) Viure en societat.
1.2 Contracte social
1.2.1 Contracte social

Contracte social

Llegeix el següent fragment de l'obra *La crida del bosc*.

La crida del bosc és una obra de l'escriptor nordamericà Jack London. L'obra narra la història d'en Buck, un gos magnífic que ha nascut en una casa benestant i que un bon dia és raptat i endut cap al Nord on l'or tot just s'ha descobert. Buck es veurà forçat a arrossegar els trineus i a combatre les dures condicions meteorològiques i els maltractaments dels homes. Així comencen les dramàtiques aventures de Buck que progressivament sentirà néixer en ell l'instint que el crida cap al bosc on hi ha els llops, els seus germans salvatges.⁷

"(...) Aleshores, a les visions boiroses de les èpoques llunyanes s'ajuntava la crida que ressonava en el fons del bosc, despertant en ell una munió de desigs indefinibles i d'estranyes sensacions. Mogut per un poder més fort que la seva voluntat, sortia a explorar, cercant l'origen de l'eco que ressonava en ell. Errant pel bosc, flairava amb embriaguesa la sentor de l'herbei fresc i de les plantes que cobrien la terra negra entremig de l'humus secular; i aquestes olors saludables l'omplien d'una joia misteriosa, que li semblava haver sentit ja abans.

El record de l'home de braços llargs, cobert de pèl a qui en altres temps seguia, li retornava vivament a la imaginació, gairebé esperava trobar-lo al recolze del

---

⁷ Fragment extret de la contraportada de *La crida del bosc*, Jack London, Barcelona: La Magrana, 1995.

senderó marcat en la selva pel pas de les bèsties salvatges. I cercava, cercava quelcom, més ardentment que mai.

Algunes vegades restava dies i dies enters arrupit darrera d'un tronc d'arbre, guaitant pacientment, amb una incansable curiositat, tot el que es movia al seu entorn, el moviment de les múltiples petites vides protegides pels grans arbres, dels insectes i bestioles.

Després entrava de bell nou al campament i s'estirava novament a la vora del foc per a somiar.

Però de sobte alçava el cap, dreçava les orelles, escoltant, ple d'atenció. Obeint la crida que ell sol entenia, botava sobre els seus peus i empenia un camí dret, durant hores i hores, sota les fresques voltes del bosc, pel fons del llit assecat dels torrents, pels grans espais oberts i florits. Però per damunt de tot, es complaïa a córrer en la penombra olorant de les nits d'estiu, en aquelles hores en què la selva murmura en el seu son i en què el que ella diu és clar com la paraula articulada. En aquesta hora, més profunda, més misteriosa i també més pròxima, ressonava la Crida, la Veu que incessantment l'atreïa, des del mateix fons de la naturalesa.

Una nit es despertà de cop, sobresaltat, els ulls brillants, les narius tremoloses, el pèl eriçat en ones... Sentia la Crida i aquesta vegada sonava molt a prop. Buck mai no l'havia distingida tan clarament. Era com el llarg udol —semblant i dissemblant alhora— del gos indígena.

I en aquell crit familiar reconegué la Veu, escoltada en altres temps, que cercava de setmanes i de mesos ençà.

Travessant, ràpid i silenciós com una ombra, el camp adormit, s'endinsà en el bosc. Però a mesura que s'atansava a l'Ésser que el cridava, aturava gradualment la seva marxa, avançant amb prudència i astúcia.

De sobte, en el cor d'una clariana, veié assegut sobre les seves anques i udolant a la lluna, un llop de bosc, llarg, gris i magre.

Malgrat no haver fet el gos gens de soroll, la bèstia l'olorà i cessà de sobte el seu cant. Buck avançà, amb la cua alta i les orelles dretes, a punt de botar. No obstant, la seva actitud demostrava, ensems que l'amenaça, el desig de fer-se amic del llop. Però la fera, en lloc de correspondre a les bones intencions del gos, fugí de pressa. Buck la seguí fent grans bots, ple del foll desig d'aconseguir-la. Corregueren molta estona, quasi costat per costat. Per fi, el llop es ficà pel llit assecat d'un torrent, tapat per un teixit inextricable de branques i arbres morts. Aleshores la bèstia salvatge, veient-se acorralada, es girà de cara, per un moviment familiar a Joe i als gossos indígenes en els casos crítics; i el llop, petant de dents, esperà.

Buck, en lloc d'escometre'l, voltava entorn del llop amb murmuri amical, remenant la cua i ensenyant-li les dents com en un mig riure. Però el llop desconfiava, car el seu cap amb prou feines arribava a l'espatlla del gos, i tenia por. De cop, fent un moviment àgil i furtiu, s'escapà i reprengué la correguda.

La persecució tomà a començar. Novament el llop estigué a punt d'ésser agafat, i novament s'escapà i tomà a fugir. La bèstia es trobava en mal estat, si no, Buck no hauria pogut igualar-la en el córrer; seguien corrent gairebé l'un al costat de l'altre, fins que el llop es deturava, ensenyant les dents, i altra vegada fugia destrament.

Per fi, convençut que Buck no li volia mal, la bèstia s'aturà i deixà que el gos li ensumés el musell. Es feren amics i es posaren a jugar junts, d'una manera nerviosa i tímida, que semblava desmentir la ferocitat de les bèsties salvatges.

Moments després el llop es posà a caminar, tot determinat, indicant un final definitiu. Féu comprendre a Buck que havia d'acompanyar-lo, i costat per costat, es posaren a córrer en la penombra. Seguiren el llit del torrent, a través de la gorja àrida que li donava origen i, per damunt de la vessant oposada a la cascada,

passaren a una regió de planes i boscos extensos, travessats per nombrosos recs. Galoparen hores enteres per aquelles terres, mentre el sol s'alçava sobre l'horitzó. Buck era infinitament feliç: sentia que estava responent a la Crida; els records antics li tornaven en tropell en aquella terra verge i sota el cel immens, ... mentre corria al costat del seu germà salvatge.

Les dues bèsties s'aturaren per a beure en un rec d'aigua clara; el corrent fred esvaí l'embriaguesa del gos; el record de John Thornton oprimí de cop el cor de Buck. I bruscamment s'assegué.

El llop continuà la seva ruta; després tornà enrera, volent encoratjar el gos perquè el seguís. Però Buck retornà lentament sobre el seus passos, i durant una hora el seu germà salvatge l'acompanyà, gemegant dolçament. Després, al seu torn, s'assegué i, aixecant el musell enlaire, llançà un llarg udol.

Mentre el gos seguia el seu camí, aquest plany lúgubre trencà la quietud ressonant encara llarga estona en la llunyania. Per fi s'apagà.

Thomton acabava de dinar quan Buck caigué en el camp com una bomba, saltant sobre el seu amo, esverat com si l'haguessin ferit, tombant tot el que trobava al pas, en boja expansió de tendresa; Thomton mai no l'havia vist tan exuberant...

Durant dos dies i dues nits, Buck restà al camp, com si guardés el seu amo amb la vista; després fou novament atret pel record d'aquella correguda amb el llop, a través d'un país rialler i salvatge...

Es posà a córrer per entre l'arbreda, però no podia retrobar el seu company salvatge: el plany lúgubre ja no se sentia.

La seva orgullosa confiança en si mateix s'exterioritzava en tots els moviments i li comunicava una mena de plenitud graciosa i terrible.

Hauria semblat talment un llop gegantí si no hagués tingut les taques rogenques al musell i al voltant dels ulls, i l'estrella blanca que li marcava el front i l'ample pit. Del llop tenia l'astúcia; del seu pare, el gos gegant, la força i el coratge; de sa mare, la fina gossa escocesa, la bellesa i la intel·ligència, que afegides a l'experiència adquirida en la més dura de les escoles, feien d'ell una criatura superba i terrible entre totes.

—Mai no s'ha vist un gos semblant —repetia Thomton amb justificada vanitat, mirant-lo anar pel camp, orgullós i fort, com si fos el rei de tot el que l'envoltava.

Ningú no sospitava la transformació que s'operà en Buck tan aviat com s'hagué endinsat en la solitud del bosc. Esdevenia un animal salvatge, silenciós i lleuger com una ombra a penes entrevista enmig de les altres ombres. Sabia treure partit de tot, esmunyint-se per damunt del ventre com una serp, i com aquesta botar i ferir. Sabia agafar les perdius en el riu, sorprendre el conill en el seu amagatall i atrapar al vol els petits esquiroles àgils. Però no matava pel gust de matar, sinó per viure car s'alimentava únicament de la caça.

Acostant-se l'hivern, els cérvols polars baixaven en gran nombre per a passar l'estació rigorosa en les valls baixes i més temperades. Buck ja havia aconseguit agafar un jove animal d'alta talla, però aspirava a fer una altra presa més digna d'ell; l'ocasió va presentar-se-li per fi en un precipici solitari.

Una vintena d'aquests animals, comandats per un vell cap, baixaven en petites jornades de la regió dels boscos i de les fonts. El cap era una bèstia d'aspecte ferotge, la testa formidable del qual estava ornada d'un gran ramatge, format almenys per catorze branques, i que feia set peus de l'una punta a l'altra. Els seus petits ulls brillaven amb una llum verda i cruel, i fins al mateix Buck li semblà un terrible adversari.

En adonar-se del gos mugí de furor: aquest furor l'augmentava sens dubte el dolor que li causava una fletxa, la ploma de la qual li sortia en el mig del flanc.

Guiat per l'instint innat de caçador, heretat dels seus avantpassats, que predicaven ja aquesta tàctica en els primers temps del món, Buck procurà de separar el vell mascle de la resta del ramat. Això no era cosa fàcil, car l'animal era tan desconfiat i astut com ferotge. El gos dansava, lladrant, davant del cérvol, exasperant-lo amb els seus lladrucs, tot curant de mantenir-se a discreta distància de les banyes formidables i de les terribles potes, que l'haurien aixafat amb una trepitjada.

El mascle, furiós, es llançava sobre Buck, que feia veure que fugia per tal que l'altre el perseguís i s'allunyés. Però tan aviat com el vell cap feia acció de separar-se de la colla, dos o tres animals joves envestien el gos, la qual cosa permetia al cap fent d'ajuntar-se novament al gros de la tropa.

Les bèsties salvatges saben desplegar una paciència tossuda i incansable com llur mateixa vida. I Buck posseïa totalment aquesta paciència. Restava sobre els flancs de la colla, hostilitzant les femelles i els petits, envoltant la tropa d'un cercle descomeses, fent tomar foll de ràbia impotent el cap fent. Això durà tot el dia. A la posta del sol, els animals joves es mostraren ja menys ardents a socórrer llur cap obsessionat. La proximitat de l'hivern, obscurament pressentit, els duia cap als llocs de les pastures, més temperats, i llur instint els aconsellava sacrificar una testa única per la salvació del ramat sencer.

Les ombres del vespre caigueren sobre la terra; el vell mascle, capbaix, guaitava com s'allunyaven els companys als quals ja no podia seguir; les vaques que ell havia protegit, els vedells dels quals ell era pare, els joves audaciosos que ell havia vençut, tots desaparegueren amb una marxa cada vegada més ràpida, en la llum morent del capvespre.

Anava a acabar la seva llarga vida de lluites i de victòries sota les dents d'un gos, el cap del qual no arribava a l'alçada dels seus genolls. Des d'aquest moment, Buck no deixà la seva víctima de nit ni de dia privant-la de beure i de menjar-se l'herba i els brots tendres dels sàlzers i dels àlbers. En la seva desesperació, el cérvol galopava furiosament, sense cap finalitat: Buck el seguia fàcilment, posant-se a jeure quan l'animal s'aturava, però escometent-lo tan aviat com anava a menjar o a beure.

La bèstia s'arrupia cada vegada més sota el seu brancatge enorme i trotava més lentament; durant llargues estones l'animal romania immòbil, amb el nas a terra, les orelles caigudes; aleshores l'implacable perseguidor podia reposar i beure.

En aquest moment de treva, quan Buck restava ajagut, panteixant amb la seva roja llengua estirada sobre les dents blanques, li semblava pressentir un canvi subtil en la contrada. S'hauria dit que nous éssers hi havien penetrat, ensems que els ants baixaven de les alçàries; la selva, l'ona i l'aire descobrien llur presència, que un sentit misteriós revelava a Buck; i determinà, un cop hagués acabat la carrera, aclarir aquest enigma estrany i suggestiu.

El quart dia al vespre aconseguí finalment tirar a terra el gran ant, i durant vint-i-quatre hores estigué prop de la seva víctima, menjant i dormint per torn.

Després, reposat, refet i vigorós, reprenqué el camí del camp de Thomton. Corria al galop llarg, hores enteres, sense errar-se mai, orientant-se amb una seguretat que avergonyiria l'home i la seva agulla magnètica.

Tot fent via, el canvi pressentit s'afirmava en ell cada vegada més. Hi havia en el país alguna cosa nova, i aquest convenciment no li venia tan sols del seu propi instint. El testimoni d'altres animals i el mateix oreig el confirmaven. Diverses vegades es deturà per a respirar l'aire fresc del matí i desxifrar el missatge que li enviava; aquest missatge li feia reprendre la correguda amb més ardiment, car pressentia un drama molt pròxim, una calamitat imminent, si no consumada ja.

Després d'haver travessat la darrera cascada, baixà al camp redoblant la circumspecció.

Al cap de tres milles trobà un senderó obert de nou que conduïa al camp de John Thomson. Buck s'apressava; tenia el pèl eriçat. els nervis en tensió, es fixava atentament en mil detalls que li confirmaven certs fets, sense donar-li'n una idea completa.

El seu olfacte li revelà el pas d'éssers vivents, el rastre dels quals seguia. El silenci absolut del bosc el corprengué; els ocells havien fugit i els esquiroles s'amagaven en els forats dels arbres.

Mentre Buck lliscava, ràpid i furtiu com una ombra. Una sentor irresistible li entrà de sobte a la gorja i el desvià de la ruta. La nova pista l'emmenà a un lloc on trobà el seu company Nig caigut sobre el flanc, travessat de banda a banda per una llarga fletxa. Cent metres més enllà, Buck, sense aturar-se, veié un gos indígena dels comprats a Dawson que es retorçava en les darreres convulsions de l'agonia.

Aleshores, Buck sentí una mena de melopea salvatge i monòtona... En una clariana descobrí el cadàver de Hans, ajagut de cara a terra, amb el cos eriçat de fletxes com un porc espí. Alhora veié per les escletxes de les branques un espectacle que li eriçà el pèl i l'omplí d'una ràbia cega. Els nous éssers pressentits prenien realitat; una tropa de pells-roges de la tribu dels Jechats ballava la dansa de guerra al voltant de la cabana enrunada de John Thornton...

Un udol ferotge s'escapà del pit convuls de Buck; el furor li féu oblidar de sobte la prudència i l'astúcia i es llançà contra els pells-roges esparverats, caient damunt d'ells com una tromba. Embriac de carnatge i de mort, Buck saltà sobre els Jechats de l'un costat a l'altre, saltà sobre el cabdill, li obrí la gorja d'una mossegada que li trencà la caròtida, i sense entretenir-se a rematar-lo es girà contra el segon guerrer, que sofrí una sort semblant. En va els homes intentaren resistir; la bèstia era pertot arreu. Fugia de llurs escomeses i semblava al seu pas la destrucció i el terror. Els salvatges volien abatre-la a cops de fletxa, però els uns als altres es travessaven sense tocar l'enemic: el fill del gran cabdill, volent venjar el seu pare, provà de travessar amb la seva llança aquell dimoni àgil que saltava per entremig d'ells; l'arma penetrà en el pit del seu propi germà, que caigué llançant un xiscle esfereïdor.

Aleshores el pànic s'apoderà dels Jechats, que fugiren terroritzats pel bosc, proclamant a grans crits l'aparició del Mal Esperit.

I Buck, perseguint els seus enemics, semblava realment la personificació de la Venjança infernal.

Àvid de llur sang, el gos els tirà a terra i els estripà sense pietat. Folls de terror, delmats, es dispersaren en totes direccions. Fins una setmana després no pogueren reunir-se els supervivents de la lluita, en una vall amagada, per a comptar el nombre de morts i cantar-los les absoltes.

Quan Buck, cansat de perseguir els miserables enemics, retornà al camp devastat, trobà el cos de Peter en el mateix lloc on la mort l'havia sorprès al primer atac. L'estat de la terra en el lloc de la lluita demostrava la resistència desesperada de Thomson.

Llançant crits planyívols, Buck seguí fins a la vora d'un estany profund totes les peripècies de la lluita que el seu amo havia sostingut. Allà, sobre la ribera, fidel fins a la mort, la gossa Skeet estava estesa, amb el cap i les potes davanteres dins d'un toll de sang... Les aigües tèrboles i profundes amagaven per sempre més el cos de John Thornton...

Buck passà tot el dia errant a l'entorn de l'estany, llançant gemecs lúgubres i lladrucs desolats. La desaparició del seu amo estimat obria en el seu cor un buit profund, impossible d'omplir. La contemplació de les seves víctimes era l'únic que

endolcia la seva pena. Orgullós d'haver matat homes, la més noble caça, ensumava encuriosit els cadàvers, admirat d'haver triomfat tan fàcilment sobre aquells éssers que quan calia sabien fer-se temibles. .

D'aleshores endavant ja no tindria por a l'Home. La lluna aparegué en el cel, amarant la terra d'una llum sepulcral. Buck sentí pujar del bosc el despertar d'una vida nova.

Es redreçà i flairà l'aire. Ressonaven udols llunyans que ràpidament s'acostaven. El gos reconegué en els udols una part del passat que ressuscitava en ell. Escoltà sense torbació i sense remordiment la veu que de molt temps ençà el cridava...

Ara era lliure, lliure per a respondre-la i per a ; obeir-la. Mort John Thornton, res no lligava Buck amb la Humanitat.

Com una ona argentada, l'horda de llops entrà en la clariana on Buck, immòbil com un gos de pedra, l'esperava. El seu aspecte era tan imposant que els llops s'aturaren, corpesos; però un d'ells, més ardit que els altres, saltà sobre el gos, que li torçà el coll amb la rapidesa d'un llamp. Després reprengué el seu posat majestuós, sense preocupar-se de la bèstia que agonitzava a terra. Altres tres llops intentaren l'atac i es retiraren en desordre, amb la gorja oberta des d'una orella a l'altra.

Per fi la banda sencera es llançà sobre l'enemic.

Però la meravellosa agilitat de Buck i la seva força inigualada li permeteren esquivar totes les escames.

Per a evitar que els assaltants l'ataquessin per darrera, s'arrecerà a un marge i aconseguí defensar-se tan valentament que per fi els llops recularen descoratjats. Els uns restaren ajaguts a terra, amb la llengua penjant, dessagnant-se per nombroses ferides; els altres udolaren, ensenyant llurs claus lluents, sense perdre de vista el terrible adversari; altres bevien àvidament l'aigua de l'estany.

De cop, un llop gran i magre es destacà de la tropa i s'atansà al gos amb precaució, gemegant dolçament.

Buck reconegué el seu germà salvatge, el seu company d'una nit i un dia: llurs dos musells es tocaren, i el gos sentí batre el seu cor de dolça emoció.

Un vell llop escardalenc, cobert de cicatrius, s'acostà també. Buck, tot retorçant els llavis, li ensumà les narius i remenà amicalment la cua. El vell guerrer s'assegué i alçant el seu musell vers la lluna, llançà un udol malencònic i prolongat. Els altres, a cor, reprengueren el cant. Buck reconegué la Crida... S'assegué i també udolà. Aleshores l'horda el rodejà i l'ensumà, no demostrant-li cap mena d'hostilitat.

Els caps, de sobte, llançant el crit de caça, corregueren cap al bosc; la banda sencera els seguí, udolant. Buck, al costat del germà salvatge, galopava, udolant com ells.

I ací s'acaba la història de Buck.

Però els indis, al cap de pocs anys, remarcaren una modificació en la raça dels llops de bosc. Alguns llops joves, de més alta talla, mostraven unes taques rogenques al voltant dels ulls i sobre el musell i una estrella blanca al front o al pit. I encara avui, entre els Jechats, es parla d'un Gos Esperit que guia la banda de llops i que és més astut que cap d'ells. Els homes el temen, car no té por d'anar a robar fins als seus camps, destruint llurs paranys, matant llurs gossos i escometent el homes armats.

De vegades els caçadors no tomen del bosc; i es troba el seu cos sense vida, amb la gorja oberta. I la llegenda del Mal Esperit s'augmenta amb un episodi més. Les dones ploren i els homes, pensant-hi, es posen ombrívols.

Tots fan per manera de no anar a la vall de l'estany, car allà, en aquell lloc apareix periòdicament una bèstia sortida de la regió de les grans selves i de les fonts, la presència de la qual sembla el pànic pertot arreu.

Diuen que és un llop gegant, de pell superba, d'aspecte altívol i dominador. Baixa fins a una clariana, on uns sacs de pell mig podrits esbotzen sobre el sòl un raig de metall groc, mig recobert ja per detritus vegetals i per les herbes selvàtiques.

El gran llop es detura i sembla somiar; després, llançant un llarg udol, la tristesa del qual glaça la sang, reprèn la seva correguda cap al bosc profund on viu.

I quan vénen les llargues nits de l'hivern i els llops surten dels boscos per a caçar en les valls baixes, se'l veu córrer al davant de l'horda, sota la pàl·lida claror de la lluna o a la llur resplendent de l'aurora boreal. De talla gegantina, domina els seus companys, i la seva gorja sonora dóna el to al cant de la banda, que data dels primers dies del món.”

Jack London

London, Jack

1995. *La crida del bosc*, Barcelona: La magrana: p. 92 - 104. Traducció d'Antoni Rovira i Virgili, revisada per Alfons Tarrida.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Què creus que significa allò que l'autor del text anomena *la Crida*? Té alguna relació amb el coneixement innat? Raona la teva resposta.
2. En el text es donen molt clarament exemples de socialització i dessocialització. Identifica'ls i explica'n les característiques.
3. Repassa la teoria del contracte social que fa formular Jena-Jacques Rousseau. Creus que aquesta teoria té punts de semblança amb els fets que relata el text? Raona-ho.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat.

Unitat 4: L'ésser humà com a ésser social.

1. Viure en societat.

1.2 Contracte social.

1.2.2 Som iguals per naturalesa?

Primo Levi és un escriptor italià d'origen jueu. Levi va ser deportat al camp de concentració d'Auschwitz i a un camp de treball d'aquesta zona. Va aconseguir sobreviure. L'any 1947 va publicar el llibre *Si això és un home*, un material de primer ordre per testimoniar les miserables condicions en què malvivien els presoners dels camps de concentració nazis. Llegeix el següent fragment que presenta una reflexió esfereïdora sobre les condicions de subsistència al camp de treball en què Primo Levi va estar reclòs:

Som iguals per naturalesa?

“La història de l'enginyer Alfred L. demostra, entre altres coses, com n'és, de va, el mite de la igualtat original entre els homes.

L. dirigia al seu país una fàbrica molt important de productes químics, i el seu nom era (i és) conegut en els ambients industrials de tot Europa. Era un home robust d'uns cinquanta anys; no sé com havia estat arrestat, però al camp hi va entrar com hi entraven tots: nu, sol i desconegut. Quan el vaig conèixer, estava molt desmillorat, però conservava a la cara els trets d'una energia disciplinada i metòdica; en aquell temps, els seus privilegis es limitaven a la neteja diària de l'olla dels treballadors polonesos; aquesta feina, l'exclusivitat de la qual havia obtingut no sé pas com, li rendia mig plat de sopa al dia. Sens dubte, això no era suficient per satisfer la seva gana; tanmateix ningú no l'havia sentit queixar-se mai. És més, les poques paraules que sortien de la seva boca eren tals, que feien pensar en grans recursos secrets, en una «organització» sòlida i fructífera.

Cosa que el seu aspecte confirmava. L. tenia «un estil»: duia les mans i la cara sempre perfectament netes, tenia la raríssima abnegació de rentar-se cada quinze dies la camisa, sense esperar el canvi bimestral (fem notar aquí que rentar la camisa vol dir trobar el sabó, trobar el temps, trobar l'espai al lavabo atapeït de gent; avenir-se a vigilar atentament, sense apartar els ulls un instant, la camisa mullada, i posar-se-la, naturalment encara mullada, a l'hora del silenci, en què s'apaguen els llums); tenia un parell de soles de fusta per anar a la dutxa, i fins i tot el seu vestit amb ratlles era singularment adequat a la seva complexió, net i nou. L. havia aconseguit tenir, en substància, tot l'aspecte de prominent força abans de ser-ho: ja que només molt de temps després vaig saber que, tota aquesta ostentació de prosperitat, L. se l'havia sabut guanyar amb increïble tenacitat, pagant cada un dels serveis i de les adquisicions amb el pa de la seva mateixa ració, i obligant-se així a un règim de privacions suplementàries.

El seu pla era amb efecte a llarg termini, cosa que encara és més notable pel fet que havia estat concebut en un ambient en què dominava la mentalitat del provisional; i L. el va dur a terme amb rígida disciplina interior, sense pietat per a ell ni, amb més motiu, per als companys que li podien barrar el camí. L. sabia que entre que et considerin poderós i convertir-te efectivament en tal el pas és curt, i que arreu, però especialment enmig de l'anivellament general del *Lager*, un aspecte respectable és la millor garantia perquè et respectin. Es va preocupar per sobre de

tot de no ser confós amb el ramat; treballava amb afany ostentós, exhortant també quan s'esqueia els companys mandrosos amb to persuasiu i suplicant; evitava la lluita quotidiana pel lloc millor a la cua del ranxo, i es conformava a rebre cada dia la primera ració, notablement més líquida, a fi de fer-se notar per part del *Blockaltester* per la seva disciplina. Per completar el distanciament, en les relacions amb els companys sempre es comportava amb la màxima cortesia compatible amb el seu egoisme, que era absolut.

Quan es va constituir, tal com explicarem, el *Kommando Químic*, L. va comprendre que la seva hora havia arribat: no calia sinó la seva roba neta i la seva cara xuclada, sí, però afaitada, enmig del ramat dels col·legues sòrdids i malgirbats, per convèncer immediatament *Kapo* i *Arbeitsdienst* que aquell era un autèntic salvat, un prominent potencial; per la qual cosa (a qui té li serà donat) va ser promogut tot seguit a «especialitzat», nomenat cap tècnic del *Kommando* i assumit per la Direcció de la *Buna* com a analista al laboratori de la secció *Estirè*. A continuació se li va encarregar d'anar examinant els nous integrants del *Kommando Químic*, per jutjar la seva habilitat professional: cosa que va fer sempre amb rigor extrem, sobretot pel que feia a aquells en qui ensumava possibles futurs competidors.

Ignoro la continuació de la seva història; però considero molt probable que s'escapés de la mort i visqui avui la seva, vida freda de dominador resolt i sense alegria.”

Primo Levi

Levi, Primo

1996. *Si això és un home*, Barcelona: Edicions 62, p.112 –114.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Creus que aquest text de Primo Levi abonaria les tesis contractualistes de Jean-Jacques Rousseau? Per què?
2. En el text, Primo Levi escriu: “L. sabia que entre que et considerin poderós i convertir-te efectivament en tal el pas és curt, i que arreu, però especialment enmig de l'anivellament general del *Lager*, un aspecte respectable és la millor garantia perquè et respectin.”
Creus que aquesta mateixa lògica que descriu Lev iregeix en la nostra vida social? Raona la teva resposta (i, si pots, aporta exemples que reforcin les teves consideracions).
3. El filòsof dels EUA John Rawls (1921 – 2002) va desenvolupar una important teoria de la justícia que aportava modificacions importants a les teories contractualistes clàssiques de Locke, Hobbes, Rousseau o Kant. Rawls imagina una hipotètica *situació inicial* en què un grup humà arriba a uns acords bàsics per establir un contracte social just i equitatiu. Aquest contracte se sustenta en dos principis bàsics:
  - 1) cal assegurar un règim de drets iguals per a cada persona i que la llibertat de cada individu sigui compatible amb la llibertat dels altres
  - 2) hi ha d'haver una distribució de bens de tal manera que la desigualtat de possessió d'aquests bens sigui avantatjosa per a tothom (fomentant la competitivitat ben entesa, la productivitat, la creativitat ...)

Tot i que molt resumida, la teoria de John Rawls dóna idea que la desigualtat social pot ser avantatjosa. Què n'opines? Raona la teva resposta i contrasta-la amb les respostes dels teus companys.

Situació:

Crèdit 1/ L'ésser humà i la societat
Unitat 4: **L'ésser humà com a ésser social.**
17) Viure en societat.
1.3 Competitivitat social
1.3.1 Competitivitat social

Competitivitat social

Llegeix el següent fragment de l'obra *La crida del bosc*.

La crida del bosc és una obra de l'escriptor nordamericà Jack London. L'obra narra la història d'en Buck, un gos magnífic que ha nascut en una casa benestant i que un bon dia és raptat i endut cap al Nord on l'or tot just s'ha descobert. Buck es veurà forçat a arrossegar els trineus i a combatre les dures condicions meteorològiques i els maltractaments dels homes. Així comencen les dramàtiques aventures de Buck que progressivament sentirà néixer en ell l'instint que el crida cap al bosc on hi ha els llops, els seus germans salvatges.⁸

“Durant molts dies Buck tirà junt amb els altres. Sempre sortia quan el camp encara era fosc, i les primeres lluors de l'alba sorprenien els viatgers ja en marxa, recorregudes un cert nombre de milles. Habitualment, es feia parada quan ja era negra nit, es donava als gossos una ració de peix i els animals jeien en la neu. Buck hauria volgut tenir més menjar; la lliura i mitja de peix sec que era el seu aliment quotidià no li bastava. Mai no en tenia prou i sempre patia gana; no obstant, els altres gossos, que pesaven menys i estaven avesats a aquella vida, no percebien més que una lliura de menjar i es conservaven en bon estat. Buck perdé aviat la delicadesa del gust, fruit de la seva primera educació.

Menjador refinat com era, s'adonà que els seus congèneres, que havien enllestit primer que ell, li robaven el que li restava de la seva ració, sense que pogués defensar-la contra llurs atacs, car mentre allunyava els uns, els altres s'havien apoderat de pressa del tros ambicionat. Per a posar remei a aquest estat de coses, aprengué a menjar tan de pressa com els altres, i esperonat per la fam, no dubtà a prendre com ells els béns d'altri quan l'ocasió se li presentà.

Havent vist com el gos Pike, lladre destre, feia desaparèixer un bocí de pernil per darrera de Perrault, Buck repetí l'operació i la perfeccionà des de l'endemà, emportant-se'n tot el tall sencer. D'això n'esdevingué un gros tumult, però el culpable s'escapà de les sospites, mentre que Dub, gos maldestre que sempre es feia mal veure, fou castigat per culpa de Buck.

El conjunt de qualitats o defectes que desplegà el nostre heroi en aquest primer acte de banditatge, semblava indicar que triomfaria de tots els obstacles de la seva

---

⁸ Fragment extret de la contraportada de *La crida del bosc*, Jack London, Barcelona: La Magrana, 1995.

nova vida. Buck remarcava la desaparició de la seva honradesa, cosa inútil i enutjosa en l'aspra lluita per l'existència; per altra part, no robava per gust, sinó per necessitat, en secret i hàbilment, per por al bastó i a les dents.

El seu desenrotllament físic fou complet i ràpid, els seus músculs prengueren la duresa del ferro i esdevingué insensible al dolor; la seva economia interna i externa es modificà. Podia menjar sense dificultat les coses més indigestes i repugnants. La vista i l'olfacte se li tomaren extremament subtils i les seves orelles adquiriren una tal finor, que tot dormint percebia el més feble soroll i sabia conèixer si era de caràcter pacífic o perillós. Aprengué a arrencar amb les dents el glaç que se li enganxava a les potes: i quan tenia set i una crosta espessa de glaç el separava de l'aigua, sabia aixecar-se per trencar-la caient i pegant contra el glaç amb les potes davanteres. La seva facultat mestrívola era la de sentir el vent i de preveure'l una nit per endavant. Per encalmat que estigués l'aire, al vespre es cavava el seu niu prop d'un arbre o d'un recer, i el vent que bufava després el trobava abrigat i calentó en el seu forat.”

Jack London

London, Jack

1995. *La crida del bosc*, Barcelona: La magrana: p. 27 - 28. Traducció d'Antoni Rovira i Virgili, revisada per Alfons Tarrida.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. El text ens mostra una societat animal —de gossos, concretament—, que viu en unes condicions de vida molt dures. Això afavoreix molt la competitivitat entre els gossos. Creus que aquest text pot ser llegit en clau de societat humana? Creus que a les diverses societats humanes hi ha una competitivitat tan aferrissada com la que reflecteix el text? Raona la resposta.
2. Consideres que la competitivitat sempre és negativa? Raona la teva resposta.
3. Exposa exemples de competitivitat social positiva i exemples de competitivitat social negativa. Discussiu amb els vostres companys aquests exemples, intentant sempre argumentar per què els considereu positius o negatius.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat.

Unitat 4: L'ésser humà com a ésser social.

2. Viure en societat.

1.3. Competitivitat social

1.3.2 Competitivitat als camps de concentració

nazis

Primo Levi és un escriptor italià d'origen jueu. Levi va ser deportat al camp de concentració d'Auschwitz i a un camp de treball d'aquesta zona. Va aconseguir sobreviure. L'any 1947 va publicar el llibre *Si això és un home*, un material de primer ordre per testimoniar les miserables condicions en què malvivien els presoners dels camps de concentració nazis. Llegeix el següent fragment que presenta una reflexió esfereïdora sobre les condicions de subsistència al camp de treball en què Primo Levi va estar reclòs:

Competitivitat als camps de concentració nazis

“Nosaltres no creiem en la més òbvia i fàcil de les deduccions: que l'home és fonamentalment brutal, egoista i estúpid per com es comporta quan tota superestructura civil és destruïda, i que el *Häftling*⁹ no és, doncs, sinó l'home sense inhibicions. Nosaltres pensem més aviat que, quant a això, no es pot concloure res més que, davant de la necessitat i de la molèstia física turmentoses, molts costums i molts instints socials acaben reduïts al silenci.

En canvi, ens sembla digne d'atenció aquest fet: és palès que hi ha entre els homes dues categories particularment ben diferenciades: els salvats i els enfonsats. Altres parelles de contraris (els bons i els dolents, els savis i els estúpids, els covards i els valents, els desgraciats i els afortunats) són força menys clares, semblen menys congènites, i sobretot admeten gradacions intermèdies més nombroses i complexes.

Aquesta divisió és molt menys evident en la vida ordinària; en aquesta no passa gaire sovint que un home es perdi, perquè normalment l'home no està sol, i, en la seva ascensió i en la seva davallada, està lligat al destí dels seus veïns; per la qual cosa és excepcional que algú s'enlairi sense límits en el seu poder o davall contínuament de derrota en derrota fins a la ruïna. A més, cadascú acostuma a posseir unes reserves espirituals, físiques i fins i tot pecuniàries tals, que l'eventualitat d'una desfeta, d'una mancança davant de la vida, també és menys probable. Afegeixi's encara que la llei i el sentit moral, que és llei interior, exerceixen una sensible acció d'esmoreïment; en efecte, es considera que un país és tant més civilitzat, com més ponderades i eficaces són les lleis que impedeixen al miserable ser massa miserable i al poderós ser massa poderós.

Però al *Lager* succeeix ben altrament: aquí la lluita per sobreviure és sense remissió, perquè tothom està desesperadament i brutalment sol. Si un Null

---

⁹ Terme amb què es designava les persones de procedència jueva tancades als camps de concentració nazis. (Nota de l'autor d'aquest projecte).

Achtzehn¹⁰ qualsevol vacil·la, no trobarà qui li doni un cop de mà; més aviat algú que l'esterrecarà, perquè ningú té cap interès que un «musulmà»¹¹ més s'arrossegui cada dia a la feina; i si algú, amb un prodigi de paciència salvatge i d'astúcia, troba un nou ardit per escapolir-se de la feina més dura, un nou estratagema que li rendeixi algun gram de pa, mirarà de mantenir-ne secreta la manera, i gràcies a això serà estimat i respectat, i en traurà un profit personal i exclusiu; esdevindrà més fort, i per això serà temut, i qui és temut és, *ipso facto*, un candidat a sobreviure.

En la història i en la vida, a vegades sembla discernir-se una llei ferotge que diu: «A qui té li serà donat; a qui no té li serà tret». Al *Lager*, on l'home està sol i la lluita per la vida es redueix al seu mecanisme primordial, aquesta llei iniqua està obertament en vigor, tothom la reconeix. Amb els adaptats, amb els individus forts i astuts, els mateixos caps hi mantenen contactes de bona gana, a vegades gairebé de companys, perquè esperen poder-ne treure potser més tard alguna utilitat. Però als «musulmans», als homes en procés d'enfonsament, no val la pena dirigir-los la paraula, perquè ja se sap que es queixarien, i explicarien el que menjaven a casa seva. Encara val menys la pena fer-se'n amic, perquè no tenen al camp coneixences importants, no mengen res fora del ranxo, no treballen en *Kommandos* avantatjosos i no coneixen cap manera secreta d'«organitzar». I, finalment, se sap que són aquí de passada, i que d'aquí a algunes setmanes només en quedarà un grapat de cendres en algun camp no llunyà, i en un llibre de registre un número d'inscripció ratllat. Encara que són englobats i arrossegats sense treva per la multitud innumerable del seus consemblants, sofreixen i s'arrosseguen en una opaca i íntima solitud, i en solitud moren o desapareixen, sense deixar rastre en la memòria de ningú.

El resultat d'aquest despietat procés de selecció natural s'hauria pogut llegir en les estadístiques del moviment dels

Lager. A Auschwitz l'any 1944, dels presos jueus veterans (dels altres no en parlarem, perquè les seves condicions eren unes altres), *kleine Nummer*, números baixos inferiors al cent cinquanta mil, en sobreviuen alguns centenars; cap d'aquests no era un comú *Häftling* que vegetés en els comuns *Kommandos* i s'acontentés amb la ració alimentària normal. Només quedaven els metges, els sastres, els ataconadors, els músics, els cuiners, els joves atractius i homosexuals els amics o paisans d'alguna autoritat del camp; a més individus especialment despietats, forts i inhumans, investits (per gràcia del comandament dels SS, que en aquesta tria demostraven tenir un satànic coneixement humà) dels càrrecs de *Kapo*, de *Blockälster* o altres; i finalment aquells que, malgrat no acomplir funcions especials, per la seva astúcia i energia sempre havien aconseguit «organitzar» amb èxit, obtenint així, a part de l'avantatge material i de la reputació, indulgència i estima per part dels poderosos del camp. Qui no sap convertir-se en un *Organisator*, *Kombinator*, *Prominent* (cruel eloqüència dels termes!) aviat acaba sent «musulmà». A la vida hi ha una tercera via; més ben dit, allí és la norma; al camp de concentració no existeix.”

Primo Levi

---

¹⁰ Presoners amb el rang més baix dins del camp de concentració. (Nota de l'autor d'aquest projecte).

¹¹ Amb aquest terme, *Muselman*, ignoro per quina raó els veterans del camp designaven els dèbils, els ineptes, els destinats a la selecció.

Levi, Primo

1996. *Si això és un home*, Barcelona: Edicions 62, p.105

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Consideres que l'ésser humà, enmig d'una situació de desordre i caos social, té tendència a l'egoisme i a destruir? Raona la resposta.
2. En el marc del text que acabes de llegir què signifiquen els termes *salvats* i *enfonsats*? Defineix-los.
3. Primo Levi escriu: "Aquesta divisió [entre *enfonsats* i *salvats*] és molt menys evident en la vida ordinària; en aquesta no passa gaire sovint que un home es perdi, perquè normalment l'home no està sol, i, en la seva ascensió i en la seva davallada, està lligat al destí dels seus veïns; per la qual cosa és excepcional que algú s'enlairi sense límits en el seu poder o davallí contínuament de derrota en derrota fins a la ruïna."
Planteja' si entens el text.
Estàs d'acord amb què "en una situació social *ordenada* l'ésser humà no està sol i està *lligat al destí dels seus veïns*"? Justifica la resposta.
4. uè significa que la llei moral —com diu Primo Levi— sigui *lleï interior*? Raona la teva resposta i, si pot ser, aporta exemples que demostrin que la llei moral és una llei interior.
5. Primo Levi escriu: "es considera que un país és tant més civilitzat, com més ponderades i eficaces són les lleis que impedeixen al miserable ser massa miserable i al poderós ser massa poderós."
Hi estàs d'acord, amb aquest diagnòstic de l'autor? Per què.
6. Primo Levi, en el text, descriu un món despietat i dominat per una competitivitat social ferotge. ¿Abans de llegir aquest text intuïes o sospitaves que els presoners dels camps de concentració estiguessin tan en competència els uns amb els altres?
7. A partir del text, intenta descriure quins són els factors que marquen la *socialització* i la *dessocialització* dels pres d'un camp de concentració nazi.
8. Creus que, tal com sosté Primo Levi, la subsistència d'alguns presoners és producte d'una hipotètica *selecció natural*? Raona la teva resposta.
9. Primo Levi, al final del text que has llegit, escriu: "Qui no sap convertir-se en un *Organisator, Kombinator, Prominent* (cruel eloqüència dels termes!) aviat acaba sent «musulmà». A la vida hi ha una tercera via; més ben dit, allí és la norma; al camp de concentració no existeix."
Què creus que vol dir Primo Levi amb l'afirmació "A la vida hi ha una tercera via"? Raona la teva resposta.

Situació:

Crèdit 1/ Unitat 4: **L'èsser humà com a ésser social.**

18) Viure en societat.

19) Socialització.

2.1 Mentiras oficiales (Article de Quim Monzó)

Mentiras oficiales

Hace unos días, la Generalitat de Catalunya mostró unas guías dirigidas a los nuevos inmigrantes. Llevan dibujos muy bonitos, han sido publicadas en castellano, árabe, francés, inglés y polaco, y pronto las habrá también en chino, tagalo, urdú, ruso y rumano. Fueron presentadas -¿cómo no?- por el conseller en cap, Artur Mas. La guía ofrece a los recién llegados desde teléfonos de emergencias hasta orientaciones sobre cómo inscribir a los niños en el colegio. Uno de los apartados explica la importancia de aprender catalán. El titular del artículo de Isabel Ramos Rioja en las páginas de Sociedad del jueves lo resumía así: "La Generalitat explica a los inmigrantes que aprender catalán 'es clave' para integrarse".

No acierto a ver que hoy en día el catalán sea clave para integrarse. Que se lo pregunten a los millones de catalanes que viven tan ricamente sin saber ni una palabra de catalán. Como no sea para aspirar a presidente de Òmnium Cultural... ¿Que debería serlo? Y qué, si nadie -ni ciudadanos ni autoridades- dan los pasos necesarios. Si el catalán fuese clave, no encontrarías tras los mostradores personas incapaces de entender una de las dos lenguas oficiales de este país. No digo ya de hablarla, sino simplemente de entenderla. Ni darías con alumnos que acaban sus estudios y no articulan ni una sola frase en catalán.

Quizá empezaría a ser hora de desmontar el mito de la integración. En cien años hemos pasado de vivir en sociedades homogeneizadas al actual festival de heterogeneidad. Integrarse ya no es necesario para vivir en un país. Más o menos, las oleadas inmigratorias de la primera mitad del siglo XX se fueron integrando en Cataluña, pero ya no la de los años 60, por mucho que se diga. Yo, que soy hijo de la inmigración y aficionado a observar lo que me rodea, no vi entonces ni veo ahora que se integrase. Un discreto porcentaje, sí, pero la apabullante mayor parte, no. Los motivos son claros. Llegaron cuando el catalán se pudría en el calabozo, eran muchísimas más personas que en ninguna oleada inmigratoria anterior, y la mayoría fueron a parar a ciudades dormitorio que se convirtieron en guetos. Para acabarlo de rematar, fue la época en que la televisión irrumpió en las casas, con una fuerza arrolladora y una única opción (Televisión Española) que propagaba una realidad "nacional" que servía de apoyo logístico a la no integración.

Pero hay más. Muchos de los viejos catalanes se adecuaron a las nuevas circunstancias demográfico-televisivas y, en unas zonas más que en otras, acabaron adaptándose a los recién llegados: integrándose en ellos y no al revés. De esos diversos potajes surgió la Cataluña actual, que ha acabado por relevar a la que naufragó en la Guerra Civil. Así han ido las cosas y no hay vuelta de hoja. Claro que estaría la mar de bien que los nuevos inmigrantes aprendiesen no sólo

el castellano -que es lo que harán-, sino también el catalán. Pero, con la mano en el corazón, ustedes creen que si la mayoría de los de los 60 ya no lo hicieron, lo harán éstos? ¿Cómo, si llegan a una Cataluña ya decididamente castellanohablante, donde el catalán es sólo un símbolo residual? El domingo, en "Cosas que passen", Pamela O'Brien, una profesora de inglés que vive en Barcelona, dijo que estaba dispuesta a aprender catalán, pero no veía cómo, si -explicó, y tiene toda la razón- la lenguas sólo se aprenden de verdad cuando son necesarias. Y el catalán no es ya necesario ni "clave", por mucho que lo expliquen en árabe, urdú, tagalo o rumano.

Quim Monzó

Monzó, Quim

2002. "Mentiras oficiales", *La Vanguardia*, 27.9.02, pàg. 24.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Després de llegir i analitzar detingudament l'article de Quim Monzó, ¿consideres que el coneixement de la llengua catalana és actualment un factor important per a la socialització de la gent establerta a Catalunya? Raona la teva resposta.
2. Creus que el coneixement i domini de l'idioma català és imprescindible per a qualsevol immigrant que actualment vulgui establir-se a Catalunya? Raona la teva resposta.
3. Creus que el coneixement i domini de l'idioma castellà és imprescindible per a qualsevol immigrant que actualment vulgui establir-se a Catalunya? Raona la teva resposta.
4. Consideres que pot ser qualificada d'etnocèntrica, la postura d'establir-se en un lloc i no voler conèixer ni l'idioma ni la cultura de la gent originària d'aquell lloc? Raona la teva resposta.

Situació:

- Crèdit 1/ L'ésser humà i la societat
Unitat 4: **L'ésser humà com a ésser social.**
2. Socialització.
2.2 Socialització desocialització.

Socialització i dessocialització

Llegeix el següent fragment de l'obra *La crida del bosc*.

La crida del bosc és una obra de l'escriptor nordamericà Jack London. L'obra narra la història d'en Buck, un gos magnífic que ha nascut en una casa benestant i que un bon dia és raptat i endut cap al Nord on l'or tot just s'ha descobert. Buck es veurà forçat a arrossegar els trineus i a combatre les dures condicions meteorològiques i els maltractaments dels homes.

Així comencen les dramàtiques aventures de Buck que progressivament sentirà néixer en ell l'instint que el crida cap al bosc on hi ha els llops, els seus germans salvatges.

(Fragment extret de la contraportada de *La crida del bosc*, Jack London, Barcelona: La Magrana, 1995.)

"(...) Buck, estemordit pel cop, deixà el seu enemic i fou corregit sense pietat, mentre Spitz, per la seva banda, castigava rigorosament Pike.

En els dies que seguiren, i que anaven acostant-los a Dawson, Buck continuà interposant-se entre Spitz i els culpables: però, astut com era, ho feia sempre lluny de l'esguard de Francesc.

Aquesta secreta revolta encoratjava la insubordinació general, a la qual solament Dave i Soheck eren indiferents: tot eren disputes i lluites incessants; i Francesc, alarmat per aquest terrible duel que per força havia de produir-se, tard o d'hora, més d'una nit, despertat pel soroll de les batalles, hagué de deixar les pells que l'abrigaven per a intervenir en el combat. No es presentà l'ocasió propícia, i els enemics arribaren a Dawson sense haver dirimit llurs diferències. Allí hi trobaren molts homes i innumbrables gossos, els quals, seguint el costum, treballaven de ferm. Tot el dia els vehicles tirats per gossos infatigables solcaven el carrer principal, i a la nit els picarols sonaven encara. Portaven carregament de fusta de construcció o de llenya per cremar, duien els productes de les mines d'or, realitzaven, en una paraula, tots els treballs executats pels cavalls a la vall de Santa Clara. Buck, de tant en tant, trobava gossos del Sud, però en general hi havia mestissos de llops i de gossos del país. Cada vetlla, a les nou, a mitja nit, a les tres de la matinada, aquells gossos entonaven un cant nocturn, estrany i fantàstic, al qual Buck se sentia feliç d'ajuntar-se. Quan l'aurora boreal lluïa freda i calmosa en el firmament, i sobre la glaçada els estels centellejaven, i la terra restava adormida i glaçada sota un llençol de neu, aquest cant tètric, lúgubre, tenia quelcom de poderosament suggestiu, que evocava imatges i remors antigues. Era la queixa immemorial de la vida, amb els seus terrors i els seus misteris, amb la seva eterna feina d'infantament i la seva perpètua angoixa de mort; lamentació vella com el món, gemec de la terra en el seu bressol; i Buck, associant-se a aquesta queixa, barrejant fraternalment la seva veu als sanglots dels gossos mig feres, saltava d'un bot a l'abisme dels segles i retornava als seus avis, tocant al mateix origen de les coses...

Set dies després d'entrar a Dawson, la caravana davallava pels pendents abruptes dels Barraks, sobre les riberes del Yukon, de retorn a Dyjea i Salt-Water. Perrault duia despatxos més importants encara que els primers; la passió de la ruta s'havia apoderat d'ell al seu tom, i aquell any volia batre el rècord dels viatges.

Les circumstàncies li eren favorables: el bagatge era lleuger, la setmana de repòs havia posat els gossos en bon estat, la ruta estava trepitjada per nombrosos viatgers, i, a més, la policia havia establert dos o tres dipòsits de provisions per als homes i els gossos. En la primera etapa arribaren a Sixty-Mille, la qual cosa representava un recorregut de seixanta milles, i el segon dia passaven el Yukon en la direcció de Pelly. Però aquest trajecte ràpid no es realitzà sense maldecaps i disgustos per a Francesc. La revolta insidiosament fomentada per Buck havia destruït l'esperit de solidaritat en la tragella, la qual ja no marxava com un sol gos. L'encoratjament donat als rebels els portava a tota mena de malifetes. Spitz ja no era un cap temible, no inspirava respecte i la seva autoritat era discutida.

Pike, un vespre li robà la meitat d'un peix i se la menjà sota l'ull protector de Buck. Una altra nit, Dub i Joe es barallaren amb Spitz i li feren sofrir el càstig que ells mereixien en justícia; Billee, el pacífic, es tomà quasi agressiu, i Buck no mostrava pas tota la magnanimitat desitjable. Abusant de la seva força, insultava descaradament l'enemic que abans el feia tremolar, i es portava com un pinxo.”

Jack London

London, Jack

1995. *La crida del bosc*, Barcelona: La magrana: p. 40 - 41. Traducció d'Antoni Rovira i Virgili, revisada per Alfons Tarrida.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

- 1 En aquest text, en clau de món animal, tenim un complex exemple de socialització i desocialització.
Creus que la nostra societat funciona per sistemes de socialització i desocialització comparables als de Buck i els seus col·legues? Raona la resposta.

Situació:

Crèdit 1: L'èsser humà i la societat

Unitat 4: L'èsser humà com a ésser social

2. Socialització

2.3 Factors de socialització i dessocialització

Factors de socialització i dessocialització

Breu sinopsi del film *El senyor de les mosques*:

El senyor de les mosques és una pel·lícula de Peter Brooke, basada en la novel·la homònima de William Golding, i estrenada el 1963. El film narra l'accident d'avió que pateixen un grup d'escolars, que cauen al mar, al costat d'una illa enmig del tròpic. Els nois han de regular ells sols els seus propis codis de conducta. Poc a poc, els més salvatges aparten els més intel·ligents i, així, el film mostra la part fosca de la naturalesa humana i la seva tendència envers l'explotació.

Mireu aquest fragment del film, en què es mostra com el dosi nois intel·ligents són brutalment apartats pels salvatges, que intenten dominar tots els altres nois.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Treballeu en grup. Analitzeu tots els factors de socialització i dessocialització —en cadascun dels dos grups formats— que apareixen en aquesta escena del film
2. Treballeu en grup. Discutiú quines haurien de ser les normes de comportament en cas que la vostra classe s'hagués de constituir en societat perquè ha tingut un accident semblant al dels nois del film. Analitzeu quins serien els sistemes de regulació del poder i com sancionaria la vostra societat a aquells que intentessin implantar el seu autoritarisme.

Situació:

Crèdit 1: L'èsser humà i la societat

Unitat 4: L'èsser humà com a ésser social

2. Socialització

2.3 Factors de socialització i dessocialització

Factors de socialització i dessocialització

Breu sinopsi del film *El senyor de les mosques*:

El senyor de les mosques és una pel·lícula de Peter Brooke, basada en la novel·la homònima de William Golding, i estrenada el 1963. El film narra l'accident d'avió que pateixen un grup d'escolars, que cauen al mar, al costat d'una illa enmig del tròpic. Els nois han de regular ells sols els seus propis codis de conducta. Poc a poc, els més salvatges aparten els més intel·ligents i, així, el film mostra la part fosca de la naturalesa humana i la seva tendència envers l'explotació.

Mireu aquest fragment del film, en què es mostra com el dosi nois intel·ligents són brutalment apartats pels salvatges, que intenten dominar tots els altres nois.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

- 1 Trebal·leu en grup. Analitzeu tots els factors de socialització i dessocialització —en cadascun dels dos grups formats— que apareixen en aquesta escena del film
- 2 Trebal·leu en grup. Discutiú quines haurien de ser les normes de comportament en cas que la vostra classe s'hagués de constituir en societat perquè ha tingut un accident semblant al dels nois del film. Analitzeu quins serien els sistemes de regulació del poder i com sancionaria la vostra societat a aquells que intentessin implantar el seu autoritarisme.

Situació:

- Crèdit 1/ L'ésser humà i la societat
Unitat 4: **L'ésser humà com a ésser social.**
3) Dessocialització.
3.1 Dessocialització

Dessocialització

Llegeix el següent fragment de l'obra *La crida del bosc*.

La crida del bosc és una obra de l'escriptor nordamericà Jack London. L'obra narra la història d'en Buck, un gos magnífic que ha nascut en una casa benestant i que un bon dia és raptat i endut cap al Nord on l'or tot just s'ha descobert. Buck es veurà forçat a arrossegar els trineus i a combatre les dures condicions meteorològiques i els maltractaments dels homes. Així comencen les dramàtiques aventures de Buck que progressivament sentirà néixer en ell l'instint que el crida cap al bosc on hi ha els llops, els seus germans salvatges.¹²

“Quan el trineu arrencà, Dave es llançà, donant ensopegades, sobre la neu que vorejava el camí, volgué mossegar Soheck, es tirà contra ell per a fer-lo rodar per la neu i s'esforçà a posar-se prop del trineu, plorant de pena i de dolor alhora. El mestís intentà treure'l d'allí amb el fuet, però el gos restava insensible a les fuetades, i l'home no es veié amb cor de pegar-li fort. Dave es negà a marxar darrera del trineu, pel camí fàcil, i entossudint-se a córrer pels costats que la neu tova feia més penosos, acabà de rebentar-se. Caigué i es quedà en el mateix lloc, lladrant lúgubrement, mentre la llarga filera de vehicles li passava al davant.

Amb un suprem esforç aconseguí, no obstant, aixecar-se i seguir-los tentinejant fins que vingué una parada que li permeté aconseguir el trineu i posar-se novament al costat de Soheck. El conductor, havent-se deturat per a demanar foc a un company i encendre la pipa, en tornar volgué fer marxar altre cop els gossos. Aquests arrencaren amb una facilitat remarcable i giraren el cap, deturant-se tot sorpresos. L'home quedà igualment sorprès: el trineu no s'havia mogut. Aleshores cridà els altres per a fer-los-hi veure que Dave havia rosegat els dos tirants de Soheck i s'estava davant del trineu, en el seu lloc habitual; els seus ulls imploraven la permissió de restar-hi. L'escocès no sabia què fer: al seu entorn li repetien que un gos podia ben bé morir de pena en ésser-li negat el treball que l'havia esgotat: cadascú citava casos de gossos ferits o massa vells per tirar, reduïts a la desesperació; tots afegien que era caritatiu, Dave estant segurament prop de la mort, donar-li la joia d'acabar els seus dies sota els guarniments.

---

¹² Fragment extret de la contraportada de *La crida del bosc*, Jack London, Barcelona: La Magrana, 1995.

Fou, doncs, enganxat altre cop, i s'esforçà a tirar com abans; mes el seu dolor intern li arrencava crits involuntaris; caigué repetides vegades, i aguantat pels tirants, rebia l'empenta del trineu, la qual cosa el feia coixejar. Però arribà fins al camp, on el seu conductor li apareixia un lloc a la vora del foc. L'endemà al matí estava massa feble per a marxar. A l'hora d'enganxar, aconseguí posar-se dret per mitjà d'esforços convulsius, però tambalejà i caigué novament, paralitzat de la part del darrera. Arrossegant-se, intentà ajuntar-se amb els seus companys, als quals els eren col·locats els guarniments, i així avançà alguns metres. Després, les forces l'abandonaren del tot; i quan els seus companys el veieren per última vegada, Dave estava estès damunt la neu, panteixant, volent encara seguir-los. Quan l'arbrada els el tapà i els el féu perdre de vista, se'l sentí lladrar tristament. Aleshores el comboi va deturar-se. El mestís escocès retrocedí lentament fins al camp que acabaven de deixar. Els homes deixaren de parlar. Se sentí un tret de revòlver. El conductor tornà de pressa. Les xurriaques petaren, els picarols sonaren alegrement, els trineus lliscaren sobre la neu; però Buck i els altres gossos sabien el que darrera els arbres de la ribera havia esdevingut.”

Jack London

London, Jack

1995. *La crida del bosc*, Barcelona: La magrana: p. 55 - 56. Traducció d'Antoni Rovira i Virgili, revisada per Alfons Tarrida.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. En el text tenim un dramàtica i colpidor exemple de desocialització. Exposa els aspectes en què es dona la desocialització del gos Dave.
2. Creus que a la nostra societat humana es donen exemples comparables als de Dave? Raona la teva resposta, tant si és afirmativa com de negació.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat

Unitat 4: L'ésser humà com a ésser social

3. Dessocialització

3.2 Sense bicicleta i apartat de la societat

Sense bicicleta i apartat de la societat

Breu sinopsi del film *El lladre de bicicletes*:

El lladre de bicicletes (1948) és una de les obres mestres del director de cinema italià Vittorio de Sica. L'argument del film, centrat en la Itàlia de la postguerra (segona guerra mundial), explica la història d'Antonio Ricci, un obrer aturat que troba treball per enganxar cartells, però que per aconseguir aquesta feina —ell i la seva dona— han hagut d'empenyorar estris domèstics essencials. Mentre enganxa cartells, aglú li roba la bicicleta. Llavors ell, conscient que si no recupera la bicicleta perdrà la feina i la família tornarà a caure en la misèria, surt a fer una desesperada i infructuosa recerca per tot Roma acompanyat del seu fill Bruno.

Mireu aquest fragment del film, en què Antonio Ricci, desesperat perquè no ha pogut recuperar la seva bicicleta, intenta que el seu fill marxi i no hagi de presenciar com ell roba una bicicleta.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Exposa per escrit allò que t'hagi cridat més l'atenció d'aquest fragment cinematogràfic que acabes de veure.
2. Treballeu en grup. Discutiu amb els vostres companys al voltant de la moralitat de l'intent d'Antonio Ricci de robar una bicicleta.
3. Treballeu en grup. Plantegeu-vos —enumereu una llista, si cal— de totes aquelles possessions materials que creieu que han de ser imprescindibles per poder viure amb un mínim de qualitat de vida en la nostra societat. Plantegeu-vos si tothom les pot tenir. I plantegeu-vos si els que no tenen aquestes infraestructures són ciutadans dessocialitzats.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat

Unitat 4: L'ésser humà com a ésser social

3. Dessocialització

3.3 Explotació laboral

Explotació laboral

Breu sinopsi del film *Barrio*:

Barrio és una pel·lícula del jove director Fernando León de Aranoa. L'argument del film, centrat en un barri urbà del Madrid dels anys vuitanta-noranta, narra l'amistat de tres joves adolescents. Aquests joves han de créixer i formar-se eludint les dificultats —socials, econòmiques i familiars— que pateixen. Rodada amb una gran sensibilitat i una gran fluïdesa, esdevé un document social de primer ordre de la vida a les zones suburbanes.

Mireu aquest fragment del film, en què un dels nois acudeix a una pizzeria per fer-se repartidor.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Exposa per escrit allò que t'hagi cridat més l'atenció d'aquest fragment cinematogràfic que acabes de veure.
2. Trebal·leu en grup. Enumereu i analitzeu cadascun dels exemples d'explotació laboral que apareixen en aquesta breu conversa entre l'empresari i el noi que busca feina com a repartidor de pizzes.
3. Treball de reflexió i discussió en grup. ¿Consideredu que la legislació laboral actual permet casos d'explotació com el que s'evidencia en el fragment que acabes de veure? Raoneu-ho. Podeu aportar exemples d'explotació laboral que conegueu o que hàgiu patit vosaltres mateixos. Per fer aquest exercici necessiteu conèixer mínimament la legislació laboral.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat

Unitat 4: L'ésser humà com a ésser social

3. Dessocialització

3.4 Refús social

Refús social

Breu sinopsi del film *Eduardo Manostijeras*:

Eduardo Manostijeras és una pel·lícula del director Tim Burton, estrenada el 1990. L'argument del film se centra en la vida d'un jove que viu isolat en un castell i que, en lloc de mans, al final del braç té tises. Quan entra en contacte amb la societat, la gent del barri l'accepta precisament per les seves característiques insòlites. Però poc a poc, la seva *diferència anatòmica* provocarà suspicàcies i desconfiances entre els veïns.

Mireu aquest fragment del film, en què es mostra un dels punts més tensos de la pel·lícula, quan Eduardo Manostijeras ja és rebutjat per molta gent del barri.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Treballeu en grup. A partir del fragment de pel·lícula que heu vist analitzeu moltes de les *diferències* que manifesten algunes persones del vostre entorn i que no són acceptades per una part important de la població. Analitzeu-les i intenteu desentrellar per què no ho són, d'acceptades, aquestes diferències.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat.

Unitat 4: L'ésser humà com a ésser social.

4. Conformitat social.

4.1 Oprimits i opressors en els camps de concentració nazis.

Primo Levi és un escriptor italià d'origen jueu. Levi va ser deportat al camp de concentració d'Auschwitz i a un camp de treball d'aquesta zona. Va aconseguir sobreviure. L'any 1947 va publicar el llibre *Si això és un home*, un material de primer ordre per testimoniar les miserables condicions en què malviuen els presoners dels camps de concentració nazis. Llegeix el següent fragment que presenta una reflexió esfereïdora sobre les condicions de subsistència al camp de treball en què Primo Levi va estar reclòs:

Oprimits i opressors en els camps de concentració nazis

“Són el producte típic de l'estructura del *Lager* alemany: ofereixi's a alguns individus en estat d'esclavitud una posició privilegiada, un cert benestar i una bona probabilitat de sobreviure, exigint-ne a canvi la traïció a la natural solidaritat amb els seus companys, i sens dubte hi haurà qui acceptarà. Aquest serà exonerat de la llei comuna i es convertirà en intangible; per això, com més poder li hagi estat concedit, més odiós i odiat serà. Quan se li confii el comandament d'un grapat de desgraciats, amb dret de vida o de mort sobre ells, serà cruel i tirànic perquè comprendrà que si no ho fos prou, un altre, considerat més idoni, ocuparia el seu lloc. Passarà, a més, que la seva capacitat d'odi, no saciada en la direcció dels opressors, s'abocarà, irracionalment, sobre els oprimits: i se sentirà satisfet quan hagi descarregat sobre els seus subordinats l'ofensa rebuda de dalt.

Ens adonem que tot això és ben lluny del quadre que se sol fer dels oprimits que s'uneixen, si no en la resistència, almenys en el sofriment amb resignació. No excloem que això pugui passar quan l'opressió no superi un cert límit, o potser quan l'opressor, per inexperiència o per magnanimitat, ho toleri o ho afavoreixi. Però constatem que als nostres dies, en tots els països en què un poble estranger ha posat els peus com a invasor, s'ha establert una situació anàloga de rivalitat i d'odi entre els sotmesos; i això, com molts altres fets humans, s'ha pogut comprovar al *Lager* amb particular i crua evidència.”

Primo Levi

Levi, Primo

1996. *Si això és un home*, Barcelona: Edicions 62, p.110

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Creus que les relacions de poder del camp de concentració que Primo Levi descriu en el text, permeten pensar que els presoners més febles estan *conformes* amb les lleis que imperen en el camp? Raona la resposta.
2. Creus, com apunta Primo Levi en el text, que la solidaritat entre persones pot ser una tendència *natural* de la gent? Raona la resposta (explicant, és clar, què significa l'adjectiu *natural* en aquest context).
3. Explica què significa aquest passatge del text: "Quan se li confiï el comandament d'un grapat de desgraciats, amb dret de vida o de mort sobre ells, serà cruel i tirànic perquè comprendrà que si no ho fos prou, un altre, considerat més idoni, ocuparia el seu lloc."
4. Creus que, des d'un punt de vista moral, pot ser legítim oprimir els altres perquè així no t'oprimeixin a tu? Raona la resposta.

Situació:

Crèdit 1: L'ésser humà i la societat.

Unitat 4: L'ésser humà com a ésser social.

6. Utopia

6.1 Continuar creient en la utopia

Continuar creient en la utopia

“No podem deixar de creure en la utopia només perquè s’hagi revelat assassina”

Charles Ronsac

Ronsac, Charles

1994. *El País*, 18.5.1994, p. 36.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Exposa exemples històrics d'utopies que hagin revelat unes conseqüències destructives i assassines.
2. Hi estàs d'acord, amb l'afirmació de Charles Ronsac? Argumenta la teva resposta.

MATERIALS CRÈDIT 2

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement

Unitat 1: **Origen del coneixement.**

1) Facultats de la percepció.

1.2 Olfacte.

1.2.1 L'olfacte i el llenguatge

Llegeix el text següent:

Un mapa del olfato

El aliento siempre tiene dos movimientos, salvo en dos ocasiones de nuestra vida: el comienzo y el fin. Al nacer, inhalamos por primera vez; al morir, exhalamos por última vez. Entre medio, a lo largo de toda la vida, cada acto de respiración hace pasar el aire por nuestros órganos olfativos. Cada día, respiramos unas veintitrés mil cuarenta veces y movemos doce metros cúbicos de aire.

Tardamos unos cinco segundos en respirar —dos segundos para inhalar y tres para exhalar— y, en ese lapso, las moléculas de olor fluyen por nuestros sistemas. Al inhalar y exhalar, sentimos olores. Los olores nos cubren, giran alrededor de nosotros, entran en nuestros cuerpos, emanan de nosotros. Vivimos en un constante baño de olores. Aun así, cuando tratamos de describir un olor, nos faltan las palabras. Las palabras son pequeñas formas en el lujurioso caos del mundo. Pero son formas, enfocan el mundo, acotan ideas, enfilan pensamientos, pintan las acuarelas de la percepción. La novela *A sangre fría*, de Truman Capote, es la crónica de la miseria de dos asesinos que cometieron juntos un crimen especialmente horrible. Un psicólogo criminalista, tratando de explicar el hecho, observó que ninguno de ellos habría sido capaz de realizar el crimen por sí solo, pero juntos formaban una tercera persona, alguien que sí era capaz de matar. Pienso en las metáforas como un caso más benigno pero igualmente poderoso de lo que los químicos llaman «hypergolic». Se pueden tomar dos sustancias, reunir las, y producir algo poderosamente diferente (sal de mesa), a veces hasta explosivo (nitroglicerina). El encanto del lenguaje reside en que, aun siendo algo hecho por el hombre, en algunas raras ocasiones puede capturar emociones y sensaciones que no existen. Pero los lazos fisiológicos entre el olfato y los centros del lenguaje en el cerebro son patéticamente débiles. No sucede lo mismo con los lazos entre el olfato y el centro de la memoria, un camino que puede llevarnos muy lejos en el tiempo y la distancia. O los lazos entre nuestros otros sentidos y el lenguaje. Cuando vemos algo, podemos describirlo con minucioso detalle, en una cascada de imágenes. Podemos arrastrarnos por su superficie como una hormiga, trazando el mapa de cada rasgo, sintiendo cada textura, y describiéndola con adjetivos visuales como roja, azul, brillante, grande, etcétera. Pero ¿quién puede describir un olor? Cuando utilizamos palabras como ahumado, sulfuroso, floral, frutal, dulce, estamos describiendo olores en términos de otras cosas (el humo, el azufre, las flores, las frutas, el azúcar). Los olores pueden ser nuestros amigos más queridos, pero no podemos recordar sus nombres. En lugar de eso, tendemos a describir cómo nos hacen sentir. Y así calificamos los olores de «inmundo», «asfixiante», «nauseabundo», «agradable», «delicioso», «hipnótico» o «excitante».

Mi madre me contó una vez un paseo que dio con mi padre por los naranjales de Indian River, en Florida, cuando los árboles estaban llenos de flores, y el aire, cargado de perfume. Mi madre se sintió abrumada de placer. «¿A qué olía?», le pregunté. «Oh, era algo delicioso, un olor que te embriagaba.» «Sí, pero ¿a qué olía ese olor?», volví a preguntar. «¿A naranja?» En ese caso, yo habría podido comprarle a mi madre un frasco de agua de colonia, hecha con neroli (aceite de naranjas), bergamota (extracto de las cascara de ese fruto) y otros ingredientes. Ese perfume fue creado en el siglo XVIII, y era el favorito de Madame du Barry. (Aunque es probable que el uso del neroli como perfume se remonte a la época de las Sabinas.) «Oh, no», me respondió con seguridad, «no tiene nada que ver con las naranjas. Es un olor delicioso. Un olor maravilloso.» «Describelo», le rogué. Ella se limitó a levantar las manos en un gesto de desesperación ante mi testarudez.

Pruebe usted. Describa el olor de su amante, de su hijo, de su padre. O simplemente trate de describir uno de esos estereotipos aromáticos que la mayoría puede reconocer con los ojos vendados, sólo por el olor: una zapatería, una panadería, una iglesia, una carnicería, una librería. ¿Pero acaso puede describir el olor de su sillón favorito o de su sótano o de su coche? En su libro *El lugar de las flores donde queda el polen*, el novelista Paul West dice que «la sangre huele como el polvo». Una buena metáfora, cuya eficacia estriba en que es indirecta, como lo son siempre las metáforas de olores. Otro testigo fascinantemente subjetivo es el novelista Witold Gombrowicz, quien en el primer volumen de su diario recuerda haber desayunado en el Hermitage «con A. y su esposa. La comida olía como un retrete de lujo». Presumo que les habían servido riñones en el desayuno, riñones que el autor no aceptaba por más caros y refinados que fueran. Tratándose de los mapas del olfato, necesitamos cartógrafos sensuales que inventen nuevas palabras, cada una tan precisa como un mojón o un poste de dirección. Debería haber una palabra para designar el olor que tiene la cabeza de un bebé, que huele a talco y frescura, incontaminado por la vida y la dieta. Los pingüinos huelen netamente a pingüino, un olor tan específico y peculiar, que debería haber un adjetivo sucinto que lo expresara. *Píngüido* hace pensar en algo aceitoso, y no serviría. *Píngüino* parece el nombre de una cadena de montañas. Olor a pingüino es lo más obvio, pero no hace más que clasificar sin describir. Si todos los matices de un color tienen su nombre (pensemos en los lavandas, malvas, fucsias, ciruelas y lilas), ¿quién dará nombre a todos los tonos y matices de un olor? Es como si nos hubieran hipnotizado en masa y nos hubieran inducido a un olvido selectivo. También puede ser que, en parte, los olores nos conmuevan tan profundamente precisamente porque no podemos pronunciar sus nombres. En un mundo en el que reina la palabra, y hasta las maravillas más extrañas se nos ofrecen para una inmediata disección verbal, los olores suelen estar en la punta de la lengua, pero no más allá, y eso les da una suerte de distancia mágica, un misterio, un poder sin nombre, un aura sagrada.

Diane Ackerman

Ackerman, Diane

1993. *Una historia natural de los sentidos*, Barcelona: Anagrama: p. 23 - 25.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. A partir d'aquest text podem comprendre que és molt difícil designar una olor. Com que no podem *veure* a simple vista les olors, ens costa molt designar-les i expressar els seus atributs. Llavors, recorrem a la metàfora, al símil, a la sinestèsia...

Designa unes quantes olors que a tu et commoguin. Intercanvia les teves definicions amb les dels teus companys.

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement

Unitat 1: **Origen del coneixement.**

2) Facultats de la percepció.

1.2 Olfacte.

1.2.2 Com funciona l'olfacte.

Com funciona l'olfacte

El olfato es el más directo de todos nuestros sentidos. Cuando me acerco una violeta a la nariz e inhalo, las moléculas de olor suben flotando por la cavidad nasal, más allá del puente de la nariz, donde las absorbe la mucosa, que contiene células receptoras provistas de filamentos microscópicos llamados «cillas». Cinco millones de estas células disparan impulsos al bulbo olfatorio del cerebro o centro del olfato. Esas células son peculiares de la nariz. Si se destruye una neurona en el cerebro, habrá desaparecido para siempre; no volverá a crecer. Si se dañan neuronas de los ojos o de los oídos, ambos órganos quedarán dañados irreparablemente. Sin embargo las neuronas de la nariz se reemplazan más o menos cada treinta días y, a diferencia de otras neuronas del cuerpo, se asoman al exterior y aspiran el aire como un arrecife de anémonas.

Las regiones olfativas que se encuentran en la parte superior de cada fosa nasal son amarillas y están ricamente humedecidas y llenas de sustancias grasas. Pensamos en la herencia como la fuerza que determina la altura que tendremos, la forma de nuestra cara y el color del cabello. Pero la herencia también determina el matiz de amarillo del área olfativa. Cuanto más oscuro sea el color, más agudo será el sentido del olfato del individuo. Los albinos tienen mal olfato. Los animales, que pueden oler con fantástica precisión, tienen regiones olfativas de un tono muy oscuro; las nuestras son amarillo claro. Las de un *fox-terrier* son marrón rojizo, las de un gato, de un intenso marrón mostaza. Un científico afirma que los hombres de piel oscura tienen regiones olfativas más oscuras y, en consecuencia, deberían tener un olfato más sensible. Cuando el bulbo olfativo detecta algo —durante la comida, el acto sexual, un encuentro emocional, un paseo por el parque—, se lo comunica a la corteza cerebral y envía un mensaje directo al sistema límbico, una sección misteriosa, antigua e intensamente emocional de nuestro cerebro en la que sentimos, gozamos e inventamos. A diferencia de otros sentidos, el olfato no necesita intérprete. El efecto es inmediato y no es diluido por el lenguaje, el pensamiento o la traducción. Un olor puede ser abrumadoramente nostálgico porque desencadena poderosas imágenes y emociones antes de que tengamos tiempo de precisarlas. Lo que vemos u oímos puede desvanecerse muy pronto en el desván de la memoria a corto plazo, pero, como señala Edwin T. Morris en su libro *Fragrance*, «con los olores casi no hay memoria a corto plazo.» Todo es a largo plazo. Más aún, el olfato estimula el aprendizaje y la retentiva. «Cuando a los niños se les daba información olfativa junto con una lista de palabras», observaba Morris, «la lista era recordada con mucha más facilidad que cuando se daba sin los acompañamientos olfativos.» Cuando le regalamos un perfume a alguien, le

entregamos una memoria líquida. Kipling tenía razón: «Los olores son más seguros que las visiones y los sonidos para hacer sonar las cuerdas del corazón.»

Diane Ackerman

Ackerman, Diane

1993. *Una historia natural de los sentidos*, Barcelona: Anagrama: p. 27- 28.

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement

Unitat 1: **Origen del coneixement.**

3) Facultats de la percepció.

1.2 Olfacte.

1.2.3 Olfacte i evolució

Llegeix el text següent:

Olfacte i evolució

Viajar en automòvil por entre campos cultivados en un atardecer de verano es toda una exploración de olores distintos: abono, hierba cortada, madre selvas, menta, paja, chalote, alquitrán de la carretera. Tropezar con olores nuevos es uno de los placeres de los viajes. En las primeras épocas de nuestra evolución no viajábamos por placer, sólo lo hacíamos en busca de comida, y los olores eran esenciales. Muchas formas de vida marina deben esperar a que la comida venga a rozarlas o ellas puedan alcanzarla con sus tentáculos. Pero nosotros, guiados por el olfato, nos hicimos nómadas que podíamos salir en busca de comida, cazarla e incluso elegir lo que más nos apetecía. En nuestra primera versión de la humanidad, la marina, también usábamos el olfato para encontrar pareja o detectar la proximidad de un tiburón. Y el olfato era además un probador de valor incalculable que nos permitía impedir que algo venenoso entrara por nuestra boca y llegara al delicado sistema cerrado de nuestro cuerpo. El olfato fue el primero de nuestros sentidos, y tuvo tanto éxito que, con el tiempo, el pequeño montículo de tejido olfativo situado encima del tendón nervioso se desarrolló hasta convertirse en el cerebro. Nuestros hemisferios cerebrales fueron originalmente pétalos del tallo olfatorio. Pensamos porque olemos.

Nuestro sentido del olfato, como tantas de nuestras funciones orgánicas, es un atavismo de aquel tiempo, al comienzo de la evolución, cuando vivíamos en los mares. Antes de que podamos notarlos, un olor debe empezar por disolverse en una solución acuosa que nuestras membranas mucosas puedan absorber. Practicando deportes acuáticos en las Bahamas, hace unos años, advertí por primera vez dos cosas: que llevamos el océano dentro de nosotros, y que nuestras venas son un reflejo de las mareas. En mi condición de mujer ser humano, con ovarios cuya producción se asemeja a las huevas del pez, al introducirme en el vientre suave y ondulado del mar del que salieron nuestros primeros antepasados hace milenios me sentí tan conmovida, que mis ojos se humedecieron bajo el agua, y mezclé mi sal con la del mar. Distráida con esos pensamientos, miré a mi alrededor para localizar la embarcación desde la cual me había zambullido. No la encontré. Pero no importaba: todo el mar era mi hogar.

Ese momento de misticismo me dejó la nariz irritada, y sentí dolor al salir a la superficie, hasta que me quité la máscara, me soné la nariz, y me tranquilicé. Pero nunca he olvidado ese sentido de pertenencia. Nuestra sangre es, en gran medida, agua salada, seguimos necesitando una solución salina (agua salada) para

lavarnos los ojos o ponernos las lentes de contacto, y en toda época se ha dicho que la vagina de la mujer huele a «pescado». De hecho, Sandor Ferenczi, un discípulo de Freud, llegó a afirmar, en *Thalassa: una teoría de la genitalidad*, que los hombres aman a las mujeres sólo porque el vientre de ellas huele a arena en salmuera, y los hombres tratan de volver al océano primordial; sin duda, (una de las teorías más notables sobre el tema. En cambio, no ofreció explicación alguna de la disposición de las mujeres a tener relaciones con los hombres. Un investigador sostiene que este «olor a pescado» no se debe a nada intrínseco de la vagina, sino más bien a la falta de higiene después del coito, a una vaginitis o al semen viejo. «Si uno deposita semen en la vagina y lo deja allí, olerá a pescado», dice. La etimología coincide en cierta medida con esto, si recordamos que en muchas lenguas europeas los nombres en argot de las prostitutas son variaciones de la raíz indoeuropea *pu*, echarse a perder o pudrirse. En francés, *putain*; en irlandés, *old put*; en italiano, *putta*; puta en español y portugués. Palabras relacionadas son pútrido, pus, supurar y putativo (referido a los parientes no sanguíneos). En inglés, la parentela dudosa se llama *skunk family*, y la palabra *skunk* deriva de la voz algonquina que designa a la mofeta; durante los siglos XVI y XVII, en Inglaterra *skunk* («mofeta») era el nombre despectivo que se daba a las prostitutas. No sólo le debemos nuestros sentidos del olfato y el gusto al mar, sino que todavía olemos y tenemos sabor a mar.

Diane Ackerman

Ackerman, Diane

1993. *Una historia natural de los sentidos*, Barcelona: Anagrama: p. 38 - 39.

Taula d'activitats.
Grau de dificultat:2

1. Creus que encara ara, a l'actualitat, l'olfacte és imprescindible per a la subsistència humana? Raona la resposta i reforça-la amb exemples.

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement

Unitat 1: **Origen del coneixement.**

4) Facultats de la percepció.

1.2 Olfacte.

1.2.4 Incapacitat per flairar

Llegeix el text següent:

Incapacitat per flairar

Una noche lluviosa de 1976, un matemático de treinta y tres años salió a dar un paseo después de la cena. Todo el mundo lo consideraba, más que un *gourmet*, un fenómeno de feria, porque tenía la habilidad de probar un plato y enumerar todos sus ingredientes con asombrosa precisión. Un escritor lo describió como “un diapasón gustativo”. Cuando salió a la calle, un coche que no iba muy rápido lo atropelló; en su caída, golpeó el pavimento con la cabeza. Al día siguiente, se despertó en el hospital y descubrió con horror que había perdido su sentido del olfato.

Como sus papilas gustativas seguían funcionando, podía detectar si la comida que probaba era salada, amarga, ácida o dulce, pero había perdido todo el sabor de la vida. Siete años después, siempre incapaz de oler, y profundamente deprimido, le puso en pleito al conductor del coche que lo había atropellado, y lo ganó. Se dio por entendido, primero, que su vida se había empobrecido irreparablemente y, segundo, que sin el sentido del olfato su vida estaba en peligro. En esos siete años, había estado a punto de morir al no poder detectar el olor de humo con ocasión de un incendio en el edificio donde vivía; se había intoxicado con comida cuyo estado de putrefacción no pudo oler; no podía percibir los escapes de gas. Lo peor de todo, quizá, era que había perdido la posibilidad de que los aromas y olores le proporcionaran recuerdos y asociaciones conmovedoras. «Me siento vacío, en una especie de limbo», le dijo a un periodista. No había siquiera un nombre para su pesadilla. Los que no oyen son llamados «sordos», los que no ven, «ciegos», pero ¿cómo se llama a alguien sin olfato? ¿Qué puede ser más triste que sufrir una carencia sin nombre? Los científicos lo llaman «anosmia», una simple combinación de griego y latín: «sin», «olor». Pero no existe un término cotidiano que, al menos, podría proporcionar un sentimiento de comunidad o de cuasi normalidad.

En la columna «My Turn» —que aparece en la revista Newsweek—, el 21 de marzo de 1988 se publicó un conmovedor relato de Judith Birnberg acerca de su repentina pérdida del olfato. Todo lo que la autora puede distinguir es la textura y la temperatura de la comida. «Soy una de los dos millones de norteamericanos que sufren de anosmia, una incapacidad para oler o gustar (los dos sentidos están fisiológicamente relacionados). (...) Damos tan por sentado el rico aroma del café y el sabor dulce de las naranjas que cuando perdemos estos sentidos es casi como si nos hubiéramos olvidado de cómo se respiraba.» Poco antes de que desapareciera su sentido del olfato, Judith Birnberg había pasado un año entero estornudando. ¿La causa? Alguna alergia desconocida. «La anosmia empezó sin advertencia previa... Durante los últimos tres años aún hubo breves períodos —minutos, a

veces hasta horas— en los que de pronto tenía conciencia de los olores y sabía que eso significaba que también podía gustar. ¿Qué comer primero? Cierta vez, un bocado de plátano me hizo llorar. En unas pocas ocasiones hubo remisiones a la hora de cenar, y mi marido y yo nos precipitábamos a nuestro restaurante favorito. En dos o tres oportunidades, gocé del milagro del sabor durante toda una comida. Pero la mayoría de las veces ya había perdido mi olfato antes de que hubiéramos estacionado el coche frente al restaurante.» Aunque hay centros para el tratamiento de disfunciones del gusto y el olfato (de los cuales el Monell es probablemente el más conocido), es poco lo que se puede hacer con la anosmia. «Me han hecho tomografías, análisis de sangre, cultivos de senos nasales, tests de alergia, terapia de cinc a largo plazo, irrigaciones semanales en los senos nasales, una biopsia, inyecciones de cortisona en la nariz, y cuatro tipos de cirugía. Mi caso ha sido presentado ante juntas médicas de hospitales. (...) He pasado por toda la maquinaria de la medicina. El dictamen: anosmia provocada por alergia e infección. Puede haber otras causas. Hay gente que nace así. O bien el nervio olfativo se secciona debido a una contusión. La anosmia también puede ser resultado de la edad, de un tumor cerebral o de la exposición a sustancias químicas tóxicas. Sea cual fuere la causa, nuestra vida corre peligro por la incapacidad para detectar incendios, escapes de gas o comida en mal estado.» Al fin, esta mujer decidió correr un riesgo y permitió que un médico la tratara con prednisona, un esteroide antiinflamatorio, en un esfuerzo por reducir la hinchazón existente alrededor de los nervios olfativos. «Al segundo día tuve una fugaz sensación de olor al inhalar con fuerza. (...) Al cuarto día comí una ensalada en el almuerzo y, súbitamente, advertí que podía saborearla. Fue como el momento de El mago de Oz en que el mundo se transforma y pasa del blanco y negro al technicolor. Saboreé esa ensalada: un garbanzo, un trozo de repollo, una semilla de girasol. Al quinto día lloré, menos por la emoción de poder oler y gustar que por creer que la pesadilla había quedado atrás.»

En el desayuno del día siguiente, percibió el olor de su marido y «caí sobre él con lágrimas de alegría y empecé a olerlo sin poder contenerme. Era un querido perfume conocido que había perdido durante largo tiempo y ahora estaba redescubriendo. Siempre había pensado que si tuviera que sacrificar uno de los dos sentidos, preferiría conservar el gusto y perder el olfato, pero ahora, de pronto, me daba cuenta de lo mucho que había extrañado los olores. En general no somos conscientes de que todo huele: la gente, el aire, mi casa, mi piel. (...) Ahora inhalaba todos los olores, buenos y malos, como si quisiera embriagarme con ellos.» Lamentablemente, sus placeres duraron apenas unos pocos meses. Cuando empezó a reducir la dosis de prednisona, cosa que debía hacer necesariamente (la prednisona produce hinchazón y puede llegar a anular el sistema inmunológico, entre otros efectos colaterales), su capacidad de oler volvió a desvanecerse. Siguieron dos nuevas operaciones. Ahora ha decidido volver a la prednisona, y anhela la llegada de algún día mágico en el que su olfato vuelva tan misteriosamente como se fue.

Diane Ackerman

Ackerman, Diane

1993. *Una historia natural de los sentidos*, Barcelona: Anagrama: p. 61 – 64.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Després de llegir aquest text, ¿creus que l'olfacte té una importància que fins ara tu no n'eres conscient? Explica les teves impressions després de llegir el text.

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement

Unitat 1: **Origen del coneixement.**

5) Facultat de la percepció.

1.3 Tacte.

1.3.1 Tacte i composició de la pell.

Llegeix el text següent:

Tacte i composició de la pell.

Nuestra piel es una suerte de traje espacial con el cual nos desplazamos en una atmósfera de gases ásperos, rayos cósmicos, radiaciones solares y obstáculos de toda clase. Hace años, leí que un niño tenía que vivir en una burbuja (diseñada por la NASA) a causa de la debilidad de su sistema inmunológico y de su susceptibilidad a las enfermedades. Todos somos ese niño. La burbuja es nuestra piel. Pero la piel también está viva, respira y excreta, nos protege de las radiaciones peligrosas y del ataque de los microbios, metaboliza la vitamina D, nos aísla del calor y del frío, se repara a sí misma cuando es necesario, regula el flujo sanguíneo, actúa como un marco para nuestro sentido del tacto, nos guía en la atracción sexual, define nuestra individualidad y contiene toda la carne y los humores, dentro de nosotros, donde deben estar. No sólo tenemos huellas digitales que son únicas, también tenemos una disposición de poros que es única. De acuerdo con la fe católica, en alguna parte se conserva en secreto la piel de Cristo. Como Él ascendió a los cielos, su piel es la única parte mortal de su persona que ha quedado.

Nos gusta decorarnos la piel siempre que podemos hacerlo, y facilita este deseo el hecho de que la piel es portátil, lavable y de buena textura. La descripción de la piel que hace el psiquiatra Da-vid Hellerstein en Science Digest (septiembre de 1985) ofrece un cuadro simple y correcto de un corte transversal:

“La piel básicamente es una membrana de dos capas. La inferior, dermis gruesa y esponjosa, de uno o dos milímetros de espesor, es primordialmente tejido conectivo, rico en colágeno proteínico; su función es proteger y almohadillar el cuerpo y alojar los folículos capilares, terminales nerviosas, glándulas sudoríferas y vasos linfáticos. La capa superior, la epidermis, tiene un espesor de entre 0,07 y 0,12 mm. Se compone primordialmente de células epiteliales escamosas, que comienzan su vida redondas e hinchadas en la frontera con la dermis, y en un período de quince a treinta días son empujadas hacia arriba, hacia la superficie, por células nuevas que nacen debajo. Al ascender, se van achatando, se hacen fantasmales, llenas de una proteína llamada queratina, y al fin llegan a la superficie, donde son arrastradas sin gloria al olvido”

Nuestra piel es lo que se interpone entre nosotros y el mundo. Basta pensarlo un poco para advertir que ninguna otra parte de nosotros está en contacto con algo ajeno a nuestro cuerpo. La piel nos aprisiona, pero también nos da una forma individual, nos protege de invasores, nos enfría o calienta según lo necesitemos, produce vitamina D, contiene nuestros fluidos corporales. Lo más asombroso, quizá, es que puede repararse cuando debe hacerlo, y de hecho siempre está renovándose. Con su peso de entre seis y diez kilos, es el órgano más grande del cuerpo, y el órgano clave de la atracción sexual. La piel puede asumir una inmensa variedad de formas; garras, espinas, cascos, plumas, escamas, cabello. Es

sumergible, lavable y elástica. Aunque puede deteriorarse con la edad, envejece notablemente bien. Para la mayoría de las culturas, es el bastidor ideal donde practicar la pintura, el tatuaje y la decoración con joyas. Pero, lo más importante, aloja el sentido del tacto.

La punta de los dedos y la lengua son mucho más sensibles que la espalda. Algunas partes del cuerpo son sensibles a las cosquillas, y en otras sentimos picazones, estremecimientos o «piel de gallina». Las partes más pilosas son generalmente las más sensibles a la presión, porque hay muchos receptores sensoriales en la base de cada pelo. En los animales, desde el ratón hasta el león, los bigotes son sobremanera sensitivos; nuestro vello corporal también lo es, pero en un grado mucho menor. La piel es más delgada donde hay cabello o vello. El sentido del tacto no está en la capa externa de la piel, sino en la segunda. La capa externa está muerta, se deshace con facilidad, y contribuye a formar esas marcas que quedan en la bañera después de bañarnos. Por eso en las películas solemos ver a los ladrones pasándose una lija por la punta de los dedos antes de probar la combinación de una caja fuerte: así hacen más delgada la capa muerta y dejan los receptores del tacto más cerca de la superficie. Un carpintero en busca de imperfecciones pasa el pulgar por la madera que acaba de lijar. Una cocinera puede hacer rodar un trocito de masa entre el pulgar y el índice para comprobar su consistencia. Sin necesidad de mirarnos al espejo, sabemos en seguida dónde nos hemos cortado al afeitarnos, o dónde empieza a correrse una media. Es enteramente posible sentirse mojado aun cuando no estemos mojados (por ejemplo, cuando lavamos los platos con guantes de goma), lo que sugiere la complejidad de las sensaciones que constituyen el tacto. El motivo por el que resulta más fácil mojarse primero los pies cuando nos enfrentamos a un mar frío es que no hay tantos receptores de frío en los pies como, por ejemplo, en la punta de la nariz.

En la Edad Media se solía quemar en hogueras a supuestas brujas y otra gente que vivía al margen de la ley, la religión o las convenciones sociales. Como anticipo eficaz de los fuegos del infierno, era el horror definitivo. La muerte llegaba célula por célula, receptor por receptor; se abrasaba cada una de las minúsculas sensaciones de la vida. Hoy, la gente que sobrevive a graves quemaduras es atendida en las unidades de quemados de los hospitales. Si las quemaduras son demasiado profundas para que el cuerpo las repare por sí mismo, los accidentados reciben coberturas provisionales (piel de cadáveres, piel de cerdo, una gasa lubricada) hasta que los médicos pueden empezar a injertar piel de otras partes del cuerpo. Nuestra piel conforma aproximadamente un dieciséis por ciento de nuestro peso total (unos seis kilos), y se extiende unos dos metros cuadrados, pero si las quemaduras han sido demasiado extensas, entonces no queda piel para injertar.

Diane Ackerman

Ackerman, Diane

1993. *Una historia natural de los sentidos*, Barcelona: Anagrama: p. 89 - 91.

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement

Unitat 1: **Origen del coneixement.**

6) Facultats de la percepció.

1.3 Tacte.

1.3.2 La importància del tacte.

Llegeix el text següent:

Cuando un feto crece en el vientre, rodeado por el fluido amniótico, siente una calidez líquida, los latidos del corazón, las mareas internas de la madre, y flota en una maravillosa hamaca que lo acuna cuando ella camina. El nacimiento debe de ser un choque muy duro después de tanta serenidad, y una madre recrea el bienestar del vientre de varios modos (acunando, abrazando, colocando al bebé contra el lado izquierdo de su pecho donde está el corazón). Inmediatamente después del nacimiento, las madres humanas (y también las monas) sostienen al bebé muy apretado contra su cuerpo. En las culturas primitivas, la madre lleva a su bebé pegado a ella, día y noche. Entre los pigmeos del Zaire, el recién nacido pasa al menos el cincuenta por ciento del tiempo en contacto físico con alguien, y todos los miembros de la tribu lo acarician y juegan con él continuamente. Una madre *kung* lleva a su bebé en la *curass*, una tira que lo sostiene contra su flanco y le permite mamar, jugar con los collares de la madre o relacionarse con los demás. Los bebés *kung* están en contacto con otros el noventa por ciento del tiempo, mientras otras culturas creen en la conveniencia de exiliar a los bebés en las cunas, en cochecitos de paseo o en asientos de viaje, manteniéndolos a mano pero sin tocarlos. (...)

(...) En los fetos, el tacto es el primer sentido que se desarrolla, y en el recién nacido es automático, antes de que los ojos se abran o el bebé empiece a captar el mundo. Poco después de nacer, aunque no podemos ver ni hablar, instintivamente empezamos a tocar. Las células de tacto de los labios nos hacen posible mamar, y los mecanismos de cierre de las manos empiezan a buscar calor. Entre otras cosas, el tacto nos enseña la diferencia entre yo y otro, nos dice que puede haber algo fuera de nosotros: la madre. Madres e hijos hacen un enorme despliegue de contacto. El primer bienestar emocional es tocar a nuestra madre y ser tocados por ella; y sigue en la memoria como el ejemplo definitivo del amor desinteresado, que nos acompaña toda la vida.

Diane Ackerman

Ackerman, Diane

1993. *Una historia natural de los sentidos*, Barcelona: Anagrama: p. 101 - 102.

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement

Unitat 1: **Origen del coneixement.**

1. Facultats de la percepció.

1.4 El gust

1.4.1 Un mapa del gust

Un mapa del gust

Llegeix el text següent:

Vistas a través de un microscopio electrónico, nuestras papilas gustativas parecen tan inmensas como los volcanes de Marte, mientras que las de un tiburón son bellos montículos de una textura suave, de color pastel... al menos hasta que recordamos para qué las usan. En realidad, las papilas gustativas son extremadamente pequeñas. Los adultos tienen unas diez mil, agrupadas por «tema» (salado, agrio, dulce, amargo) en distintos sitios de la boca. Dentro de cada una, cincuenta células gustativas se ocupan de transmitir información a una neurona, la que alertará al cerebro. En el centro de la lengua no se lleva a cabo mucha degustación, pero también hay algunas papilas gustativas en el paladar, la faringe y las amígdalas, que cuelgan como murciélagos en las húmedas paredes de una caverna. Los conejos tienen diecisiete mil papilas gustativas, los papagayos apenas unas cuatrocientas, las vacas veinticinco mil. ¿Para qué tantas? Quizá la vaca las necesite para poder disfrutar de su inquebrantable dieta de hierba.

Con la punta de la lengua gustamos las cosas dulces; las amargas, con la parte posterior; las agrias, con los laterales, y las saladas con toda la superficie, pero sobre todo con la punta delantera. La lengua es como un reino dividido en principados de acuerdo con el talento sensorial. Sería como si todos los que pudieran ver vivieran al este, los que pudieran oír, al oeste, los que pudieran gustar, al sur, y los que pudieran tocar, al norte. Un sabor viajando por ese reino no es reconocido del mismo modo en dos lugares. Si lamemos un helado, un caramelo o un dedo manchado de crema, tocamos el alimento con la punta de la lengua, donde están las papilas especializadas en lo dulce, lo que le da a la maniobra una medida extra de placer. Un cubito de azúcar puesto bajo la lengua no parecerá tan dulce como uno puesto sobre la lengua. Nuestro umbral más bajo es el de lo amargo. Esto se debe a que nuestras papilas gustativas para lo amargo están en la parte posterior de la lengua; como última defensa contra el peligro, pueden producirnos una arcada e impedir que la sustancia se deslice hasta el estómago. Hay personas que de hecho tienen arcadas cuando toman quinina, beben café por primera vez, o prueban las aceitunas. Nuestras papilas gustativas pueden detectar el dulzor en algo aun cuando sólo sea dulce una parte de cada doscientas. Las mariposas y moscardones, que tienen casi todos órganos gustativos en sus patas delanteras, sólo necesitan pisar una solución dulce para gustarla. Perros, caballos y muchos otros animales tienen preferencia por lo dulce, como nosotros. Podemos detectar lo salado en una disolución de proporción uno a cuatrocientos; lo agrio, en una ! parte por cada dos millones. De ahí que no necesitemos reconocer lo venenoso por un gusto particular; nos basta con que sepa a amargo. La distinción entre sustancias dulces y amargas es tan esencial para nuestras vidas que incluso ha ocupado un

lugar en el lenguaje. Los niños, la felicidad, un buen amigo, un amante, son cosas a las que calificamos de «dulces». La pena, un enemigo, el dolor, el desengaño, una discusión son «amargos». La «píldora amarga» que tanto tememos metafóricamente bien podría ser veneno.

Diane Ackerman

Ackerman, Diane

1993. *Una historia natural de los sentidos*, Barcelona: Anagrama: p. 168 - 169.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Un cop has llegit el text ¿com defineixes les papil·les gustatives?
2. Observa com els llindars del gust varien segons les espècies animals.

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement

Unitat 1: **Origen del coneixement.**

2. Facultats de la percepció.

1.5 L'oïda

1.5.1 La naturalesa de l'oïda

La naturalesa de l'oïda

Llegeix el text següent:

Lo que llamamos «sonido» es en realidad una onda de moléculas de aire que avanza, se hincha y retrocede, que empieza con el movimiento de un objeto cualquiera, pequeño o grande, y parte en todas direcciones. Primero tiene que moverse algo (un tractor, el ala de un grillo) y sacudir las moléculas de aire que lo rodean, después las moléculas que rodean a las primeras empiezan también a temblar, y así sucesivamente. Las olas de sonido avanzan como una marejada hasta nuestros oídos, donde hacen vibrar el tímpano; éste a su vez mueve tres huesecillos de nombres pintorescos (el martillo, el yunque y el estribo), que son los huesos más pequeños de todo el cuerpo. Aunque la cavidad en la que se encuentran es de apenas un centímetro de ancho y algo menos de medio centímetro de profundidad, el aire queda aprisionado allí por las trompas de Eustaquio y es lo que les produce a los esquiadores y pasajeros de avión tanta molestia cuando cambia la presión. En el oído interno, los tres huesos presionan un fluido contra unas membranas, que a su vez rozan diminutos pelos que despiertan las células nerviosas cercanas, y éstas telegrafían los mensajes al cerebro: oímos. Puede no parecer una ruta especialmente complicada, pero en la práctica sigue un sendero zigzagueante que parece la miniatura demencial de un campo de golf, compuesta de curvas, ramificaciones, desvíos, atajos, puentes, pozos de agua y caminos de regreso.

El sonido se transmite en tres estadios. El oído externo actúa como un embudo para atraparlo y dirigirlo, aunque muchas personas a las que les falta el oído externo igual pueden oír bien (como cuando se lleva un sombrero o un gorro). Cuando las ondas sonoras tocan el tímpano —que tiene forma de abanico—, éste mueve el primer diminuto hueso, cuya cabeza se ajusta al hueco del segundo, que entonces mueve el tercero, y éste, a su vez, aprieta como un pistón contra el blando oído interno, lleno de líquido. Allí se halla un tubo en forma de caracol llamado «cóclea», que contiene pelos cuya función es enviar la señal a las células nerviosas de la audición. Cuando el fluido vibra, los pelos se mueven, excitan las células nerviosas y envían su información al cerebro. De este modo el acto de la audición tiende un puente sobre la antigua barrera entre el aire y el agua, captando las ondas sonoras, traduciéndolas a ondas fluidas y después a impulsos eléctricos. De todos los sentidos, el oído es el que más se parece a un dispositivo que un fontanero ingenioso hubiera montado con elementos conseguidos al azar. Su función es parcialmente espacial. El suave susurro de un campo de cereal maduro que parece transmitirnos la voz misma de la tierra no tiene la urgencia de un gruñido de pantera que se produjera a nuestro lado. Los sonidos tienen que ser localizados en el espacio, identificados por tipo, intensidad y otros rasgos. En la audición hay, por tanto, una cualidad geográfica.

Pero todo empieza con moléculas de aire que se agitan, y cada una va arrojándose sobre la siguiente, como una multitud saliendo del metro. Las ondas así generadas tienen una determinada frecuencia (la cantidad de compresiones y descompresiones por segundo), que es lo que oímos como el tono: cuanto mayor sea la frecuencia, más agudo será el sonido que oigamos. Una gran parte de sonidos se registra por su intensidad. En el aire en reposo el sonido viaja a trescientos cincuenta metros por segundo, lo que es mucho más lento que la velocidad de la luz (trescientos mil kilómetros por segundo). Por eso durante una tormenta se suele ver el relámpago, y el trueno se oye unos momentos después. Cuando yo era *girl scout*, me enseñaron que si contaba los segundos a partir del momento en que veía el relámpago, me detenía cuando oía el trueno y dividía el número por tres, el resultado era la cantidad aproximada de kilómetros a los que había caído el rayo.

Diane Ackerman

Ackerman, Diane

1993. *Una historia natural de los sentidos*, Barcelona: Anagrama: p. 211 - 213.

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement

Unitat 1: **Origen del coneixement.**

3. Facultats de la percepció.

1.6 L'oïda

1.5.2 Contaminació acústica

Contaminació acústica

Llegeix el text següent:

Un semestre de otoño hace unos pocos años, acepté un nombramiento como profesora invitada en la universidad de una pe-queña ciudad arbolada, en Ohio. El único alojamiento para profesores invitados era un departamento en el edificio dormitorio de los varones de primer año, cuyos residentes encontraron demasiado tentadora la ocasión de que una mujer estuviera viviendo (aunque muy discretamente) entre ellos. Hacía todavía un calor brutal en Ohio, pero casi todas las noches alguien trepaba a la caja de fusibles, situada en la parte exterior de mi puerta, y desconectaba los circuitos, con lo que mi acondicionador de aire y demás artefactos eléctricos se detenían ruidosamente. Cuando abría la puerta para volver a poner los fusibles, oía risas y carreras por los pasillos. Cada vez que pasaba frente al agujero de la cerradura de mi puerta, veía un ojo mirándome, así que tuve que tapar el agujero con cinta adhesiva. Dos veces me desperté en medio de la noche para ver que un jovencito, colgado cabeza abajo frente a la ventana de mi sala, estaba desconectando mi cable de televisión, con lo que la imagen se convertía en arena. Y, a las nueve de cada mañana, sin falta, comenzaba un Armagedón de rock heavy-metal que continuaba hasta bien entrada la noche. Lo único que aprendí con seguridad sobre los varones adolescentes es que son todo testosterona y decibelios. La música estero que escuchaban no sólo se colaba a través de las paredes, sino que era físicamente doloroso caminar por el pasillo hacia aquel ruido que alcanzaba niveles de tortura, y para golpear una puerta no había más remedio que destaparse una oreja. La puerta solía abrirse a un cuarto lleno de humo, donde había chicas arreglándose la ropa, y bebida y drogas que desaparecían rápidamente. El ruido diabólico no parecía molestar a ninguno de ellos. A aquel volumen, era apenas descifrable como música. En parte eran sordos prematuros, como sucede con frecuencia en la actualidad entre adictos al rock de alto volumen. Pero a muchos adolescentes les gusta escuchar música tocada a esos niveles altos y distorsionantes en que ya no es nada más que volumen. Pienso que el volumen debe de excitarlos de un modo erótico. Lamentablemente, el volumen puede dañar irreparablemente la audición. Los investigadores han tomado fotografías de células capilares de la cóclea irrevocablemente dañadas después de

sólo una exposición a un ruido muy fuerte. Poner un aparato al máximo de volumen en una tarde silenciosa, en un pueblo sin ruidos, o en las calles de una ciudad en calma, es probablemente más un acto de agresión y dominación que de amor a la música: todo el que quede dentro del radio de audición sentirá invadido su territorio personal, y destruida su paz de espíritu.

Diane Ackerman

Ackerman, Diane

1993. *Una historia natural de los sentidos*, Barcelona: Anagrama: p. 221 - 222.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. T'identifiques amb aquests joves de què parla l'autora, capaços d'escoltar durant hores i hores música a un volum molt elevat?
2. L'autora anomena "sords prematurs" a aquests nois i noies. També diu que els investigadors han fet fotografies de cèl·lules capil·lars de la clòcea irreparablement malmeses després d'una sola exposició a una fressa molt alta. Creus que, en el cas que estiguis entre aquest grup de risc, hauries de prendre mesures per evitar lesions a l'oïda? Raona la teva resposta.
3. Creus que hi ha *contaminació acústica* en els llocs que tu habites? En cas que contestis afirmativament, aporta exemples.
4. Discuteix amb els teus companys què es podria fer per evitar la *contaminació acústica*. Informeu-vos de si al vostre municipi hi ha alguna normativa o ordenança que reguli el soroll. Discutiu si aquesta normativa és suficient per garantir una qualitat de vida a les persones.

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement

Unitat 1: **Origen del coneixement.**

4. Facultats de la percepció.

1.7 L'oïda

1.5.3 Contaminació acústica²

Contaminació acústica

Llegeix el text següent:

Arlene Bronzaft, psicòloga, comprobó que exposar a los niños a un ruido crónico «aumenta la agresividad y tiende a desalentar la conducta saludable». Un estudio realizado entre alumnos de una escuela primaria en Manhattan demostró que los niños que ocupaban aulas en la parte del edificio que daba a las vías de tren estaban once meses retrasados en lectura respecto de los que ocupaban la mitad silenciosa del edificio. Cuando las autoridades de tráfico de la ciudad instalaron reductores de sonido en las vías, un segundo estudio puso de manifiesto que ya no había diferencia entre los dos grupos. Los padres no habían dado importancia a la parte del edificio a la que iban sus hijos, pero un retraso de once meses a esa edad es desastroso. El niño que iba atrasado tendría que esforzarse mucho por recuperar lo perdido. Y nos preguntamos por qué los niños leen tan mal, por qué la tasa de fracaso escolar es tan alta en Nueva York. Las perforadoras, palas mecánicas y demás ruidos de la construcción son parte de lo que asociamos con la vida en una gran ciudad, pero si se colgaran telas metálicas de acero alrededor de las construcciones de modo que absorbieran el ruido, sería posible construir en silencio. A medida que la civilización avanza, hasta los santuarios campestres podrían volverse demasiado ruidosos, y podríamos tener que irnos muy lejos para encontrar paz y silencio: un parque en la Antártida, una dacha subterránea.

Diane Ackerman

Ackerman, Diane

1993. *Una historia natural de los sentidos*, Barcelona: Anagrama: p. 222 - 223.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Creus que hi ha *contaminació acústica* a la ciutat on habites? En cas que contestis afirmativament, aporta exemples.
2. Discuteix amb els teus companys què es podria fer per evitar la *contaminació acústica*. Informeu-vos de si al vostre municipi hi ha alguna normativa o ordenança que reguli el soroll. Discutiu si aquesta normativa és suficient per garantir una qualitat de vida a les persones.

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement

Unitat 1: **Origen del coneixement.**

5. Facultats de la percepció.

1.8 L'oïda

1.5.4 La importància de l'oïda

Llegeix el text següent:

La importància de l'oïda

En el momento álgido de nuestra juventud, nuestro oídos perciben frecuencias de entre dieciséis y veinte mil ciclos por segundo (casi diez octavas) con hermosa claridad, y eso abarca un vasto espectro de sonidos. El do central es de apenas doscientos cincuenta y seis ciclos por segundo, mientras que las frecuencias principales de la voz humana son de entre cien ciclos por segundo para los hombres y ciento cincuenta para las mujeres. Cuando envejecemos y el tímpano se espesa, los sonidos de alta frecuencia no pasan tan fácilmente entre los huesos del oído interno, y empezamos a perder los dos extremos del espectro, especialmente las notas altas, cosa que solemos descubrir escuchando nuestra música favorita.

Los humanos no oímos muy bien las bajas frecuencias, lo cual es de agradecer; si lo hiciéramos, el sonido de nuestro propio cuerpo sería tan ensordecedor como estar al lado de una catarata. Pero aun cuando podamos estar limitados a cierto alcance de audición, somos hábiles en extender nuestros sentidos. Un médico escucha mejor el corazón de un paciente con un estetoscopio. Colgamos micrófonos en los lugares más increíbles: debajo del casco de los barcos para grabar los cantos de las ballenas, dentro de un cuerpo para grabar el flujo sanguíneo. «Oímos» lo que viene de las profundidades del espacio y el tiempo por medio de los radiotelescopios. Los murciélagos y una especie de delfines han desarrollado usos ingeniosos de sonidos que para nosotros son inaudibles, y que después hemos inventado. Los médicos suelen confiar en una forma de localización por ecos, conocida como ultrasonido y consistente en más de veinte mil ciclos por segundo, para ayudar en el diagnóstico de tumores. La primera visión que tiene de su hijo una mujer embarazada suele ser mediante una representación de ultrasonidos. Los ingenieros utilizan el ultrasonido para probar las piezas de un avión. Los joyeros lo emplean para limpiar gemas. Los médicos deportivos para acelerar la cura de esguinces. Y por supuesto la Marina usa la localización por eco en submarinos, aunque en ese caso se le llama «sonar». Usted mismo puede comprar, para su perro o su gato, un collar antipulgas que utiliza ondas sonoras de alta frecuencia para hacerles la vida imposible a las pulgas y obligarlas a marcharse

de su mascota, que supuestamente no oye esta sirena, como no la oímos nosotros. Podemos decir «soy todo oídos», pero tendemos a inclinar la cabeza y a hacer pantalla con una mano para ayudarnos, y cuando el oído empieza a desvanecerse, nos ayudamos con pequeños dispositivos electrónicos. Los audífonos originales eran grandes como pantallas de lámpara, y sólo sumaban veinte decibelios; ahora son pequeños y discretos y mucho más potentes. Pero, al amplificar el mundo, no distinguen lo que es importante y necesario oír, de lo que es puro ruido.

Diane Ackerman

Ackerman, Diane

1993. *Una historia natural de los sentidos*, Barcelona: Anagrama: p. 224 - 225.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Después de llegar el text ¿creus que l'oïda té una importància vital en les nostres vides? Raona i exemplifica la teva resposta.

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement

Unitat 1: **Origen del coneixement.**

2. Curiositats perceptives

2.1 Impossibilitat de percebre

IMPOSSIBILITAT DE PERCEBRE

Oliver Sacks és un neuròleg que, amb una enorme capacitat narrativa, va decidir publicar alguns dels casos que ha conegut al llarg de la seva experiència professional. Llegeix aquesta narració publicada a l'obra *L'home que va confondre la seva dona amb un barret*:

VISTA A LA DRETA!

La senyora S., una dona intel·ligent d'uns seixanta-cinc anys, ha patit un greu atac d'apoplexia que li afecta les zones posteriors i més profundes de l'hemisferi cerebral dret. Ha conservat perfectament intacta la intel·ligència... i el sentit de l'humor.

De tant en tant es queixa perquè les infermeres no li han posat postres o cafè a la safata. Quan elles li diuen: «Senyora S., però si ho té aquí, a la seva esquerra», no sembla que entengui el que li diuen i no mira cap a l'esquerra. Si gira el cap lentament, de manera que les postres quedin dins de la meitat dreta del seu camp visual, aleshores diu: «Ah, mira, són aquí... doncs abans no hi eren». Ha perdut totalment la noció d'«esquerra», tant en relació amb el món com amb el seu propi cos. De vegades es queixa que li donen unes racions massa minses, però això és senzillament perquè només menja la meitat dreta del plat; no se li acut que hi pugui haver una meitat esquerra. De vegades, es pinta els llavis i es maquilla la meitat dreta de la cara i oblida completament l'altra meitat: és gairebé impossible tractar aquests problemes amb ella perquè no hi ha manera de fer que hi dirigeixi l'atenció («hemidesatenció», vegeu Battersby 1956) i ni tan sols té la menor idea que existeixin. Ho sap intel·lectualment, ho pot entendre i fins i tot se'n riu; però li és impossible tenir-ne un coneixement directe.

Sabent-ho intel·lectualment, sabent-ho per deducció, la senyora S. ha elaborat estratègies per compensar aquesta absència de percepció. Com que no pot mirar a l'esquerra directament, ni girar-se cap a l'esquerra, el que fa és girar-se cap a la dreta -sempre cap a la dreta- descrivint un cercle. Li vam proporcionar una cadira de rodes que ella ens va demanar, i ara, si no troba alguna cosa que sap que hauria de ser-hi, fa girar la cadira cap a la dreta descrivint un cercle fins que la cosa en qüestió queda dins el seu camp visual. Aquest mètode li sembla d'una gran eficàcia per a quan no pot trobar el cafè o les postres. Si les racions li semblen massa petites es gira cap a la dreta, fixant la vista en aquesta mateixa direcció, fins que la primera meitat se situa dins del seu camp visual; llavors s'ho menja -o, més ben dit, se'n menja la meitat-, i se sent una mica més tipa que abans. Però, si continua tenint gana, o hi reflexiona i veu que potser només ha vist la meitat de la meitat que faltava, fa una segona rotació fins que la quarta part que queda torna a entrar dins el seu camp visual, i novament ho torna a dividir en dues parts. En general això ja és suficient -de fet ja se n'ha menjat set vuitenes parts-, però, si té

més gana que de costum o bé està especialment obsessionada, pot ser que faci una tercera volta i se'n procuri una altra setzena part (deixant al plat, naturalment, l'altra setzena part, la de l'esquerra).

-És absurd -diu-. Em sento com la fletxa de Zenó: mai no acabo d'arribar-hi. Pot semblar ridícul, però, en aquestes circumstàncies, què puc fer, si no?

Semblaria molt més senzill girar el plat que no pas anar-se girant ella. Ella n'és conscient i ho ha provat... o almenys ha intentat provar-ho. Però és estranyament difícil: no ho aconsegueix d'una manera tan natural com quan gira la cadira, perquè la seva mirada, la seva atenció, els seus moviments i impulsos espontanis la porten exclusivament i instintivament cap a la dreta.

Una cosa que li resultava especialment dolorosa eren les burles que provocava quan apareixia només mig maquillada, amb el costat esquerre de la cara completament buit de maquillatge i de pintura de llavis.

-Em miro al mirall -deia- i maquillo tot el que veig.

Vam pensar si no seria possible trobar un «mirall» amb el qual ella pogués veure, a la dreta, el costat esquerre de la seva cara; és a dir, tal com la veuria una persona situada davant d'ella. Vam provar-ho amb un sistema de vídeo, amb una càmera i un monitor situats al seu davant, i els resultats van ser sorprenents i inquietants: fent servir la pantalla de vídeo com un «mirall», ella veia a la dreta la meitat esquerra de la seva cara, cosa que resulta xocant fins i tot per a una persona normal (com sap tothom qui ha provat d'afaitar-se utilitzant una pantalla de vídeo); per a ella, però, era doblement desconcertant i inquietant perquè, a conseqüència de l'atac, no tenia cap sensació ni cap consciència que existís el costat esquerre de la seva cara i del seu cos.

-Traieu-me això d'aquí! -cridava, desconcertada i angoixada, i per això vam abandonar l'experiment. És una llàstima, perquè aquestes formes de retroacció videogràfica podrien representar una esperança -i aquesta és també l'opinió de R.L. Gregory- per a aquests pacients amb hemidesatenció i extinció del camp esquerre de l'hemisferi cerebral. És una qüestió tan inquietant, físicament i sens dubte metafísicament, que només ens podem guiar per l'experimentació.

Oliver Sacks

Sacks, Oliver

1985. *L'home que va confondre la seva dona amb un barret*, Barcelona:

Proa,

p. 105 - 107

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Exposa per escrit els aspectes que, del cas que acabes de llegir, t'han cridat més l'atenció.

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement

Unitat 1: **Origen del coneixement.**

4. La intuïció com a font de coneixement

4.1 Concepte d'intuïció en Kant

Concepte d'intuïció en kant

Llegeix el text següent:

Si llamamos sensibilidad a la receptividad que nuestro psiquismo posee, siempre que sea afectado de alguna manera, en orden a recibir representaciones, llamaremos entendimiento a la capacidad de producirlas por sí mismo, es decir, a la espontaneidad del conocimiento. Nuestra naturaleza conlleva el que la intuición sólo pueda ser sensible, es decir, que no contenga sino el modo según el cual somos afectados por objetos. La capacidad de pensar el objeto de la intuición es, en cambio, el entendimiento. Ninguna de estas propiedades es preferible a la otra: sin sensibilidad ningún objeto nos sería dado y, sin entendimiento, ninguno sería pensado. Los pensamientos sin contenido son vacíos; las intuiciones sin conceptos son ciegas. Por ello es tan necesario hacer sensibles los conceptos (es decir, añadirles el objeto en la intuición) cómo hacer inteligibles las intuiciones (es decir, someterlas a conceptos). Las dos facultades o capacidades no pueden intercambiar sus funciones. Ni el entendimiento puede intuir nada, ni los sentidos pueden pensar nada. El conocimiento únicamente puede surgir de la unión de ambos. Mas no por ello hay que confundir su contribución respectiva. Al contrario, son muchas las razones para separar y distinguir cuidadosamente una de otra. Por ello distinguimos la ciencia de las reglas de la sensibilidad en general, es decir, la estética, respecto de la ciencia de las reglas del entendimiento en general, es decir, de la lógica.

Immanuel Kant

Kant, Immanuel

1995. *Crítica de la razón pura*, Madrid: Alfaguara, p. 93; A52, B76

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Quin és el concepte *kantià* d'intuïció?
2. Per què les intuïcions sense conceptes són cegues?

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement.

Unitat 2: Veritat i certesa.

1. Veritat

1.1 El coneixement matemàtic i la veritat

El coneixement matemàtic i la veritat

Llegeix el text següent:

Toda la gracia de nuestra herencia y aprendizaje matemático es que *no* nos rendimos a la autoridad de algunas reglas oscuras que nunca podemos tener esperanza de comprender. Debemos *ver* —al menos en principio— que cada paso en el argumento puede reducirse a algo simple y obvio. La verdad matemática no es un dogma terriblemente complicado cuya validez está más allá de nuestra comprensión. Es algo construido a partir de semejantes ingredientes simples y obvios —y, cuando los comprendemos, su verdad es evidente y reconocida por todos—.

(...) La verdad matemática *no* es algo que averigüemos simplemente utilizando un algoritmo. Creo, también, que nuestra *consciencia* es un ingrediente crucial en nuestra comprensión de la verdad matemática. Debemos *ver* la verdad de un argumento matemático para estar convencidos de su validez.

Roger Penrose

Penrose, Roger

1991. *La nueva mente del emperador*, Barcelona: Grijalbo Mondadori, p. 518.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Què significa que el coneixement matemàtic no es rebaixi a l'autoritat ni sigui un dogma?
2. Exposa alguns exemples de creences que es basin en l'autoritat i en els dogmes.
3. Què pot significar, en el context del fragment que acabes de llegir, *veure la validesa d'un argument matemàtic*?
4. A partir del text que acabem de llegir, creus que es podria deduir que la veritat de la matemàtica pot ser assolida per tothom? Raona la resposta.

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement.

Unitat 2: Veritat i certesa.

1. Veritat

1.2 Coneixement científic i veritat

Llegeix el text següent:

“Les veritats científiques no triomfen convencent els seus opositors i fent-los veure la llum, sinó, més aviat, perquè els opositors es moren i una nova generació creix familiaritzant-se amb elles”.

Max Planck (atribuït)

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Creus realment que, com s'assegura que va dir Planck, els prejudicis mentals són tan grans que les veritats científiques no triomfen convencent a tothom? Raona-ho.
2. Exposa exemples de prejudicis històrics al voltant de les veritats científiques.

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement.

Unitat 2: Veritat i certesa.

1. Veritat

1.3 La mentida de les veritats científiques

La mentida de les veritats científiques

Llegeix la següent afirmació:

“Todas las verdades científicas son mentira. El trabajo diario del científico consiste en equivocarse intentando cambiar la verdad.”

Jorge Wagensberg

Wagensberg, Jorge

1997. *El País Semanal*, 17.8.1997

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Treballeu en grup. En quin sentit creieu que l'autor diu que les veritats científiques són mentida?
2. Treballeu en grup. En quin sentit es pot defensar que la feina diària del científic consisteix a equivocar-se intentant canviar la veritat?
3. Treballeu en grup. Atesa l'afirmació de l'autor: creieu que per a Jorge Wagensberg no existeix una *veritat científica*?

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement.

Unitat 2: Veritat i certesa.

1. Veritat

1.4 La veritat mai no és pura

Llegeix la següent afirmació:

“La veritat rarament és pura i mai no és simple”.

Oscar Wilde

Wilde, Oscar

1993. *The Importance of Being Ernest*, “The Complete Works”, London: Magpie, l.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Exposa situacions en què t'hagin intentat fer creure que la veritat és pura i simple?
2. Exposa situacions en què tu hagis intentat fer creure que la veritat és pura i simple?
3. Creus que té raó Oscar Wilde en fer aquesta afirmació? Raona la resposta.

Situació:

Crèdit 2/ Unitat 3: Estructura lògica del coneixement.

3) Raonament.

3.1 Un raonament ben construït també pot portar a l'absurd.

Llegeix el següent text de l'obra *Àlicia en terra de meravelles*:

La Reina només tenia una manera de remoure totes les dificultats, grans o petites:

—Escapceu-lo! —va dir amb una expressió tota rabiosa, sense ni girar-hi els ulls.

—Aniré a cercar l'executor jo mateix —va dir el Rei delerosament, i va arrencar a córrer.

Àlicia va pensar que tant se valia que tornés a veure com marxava el joc, perquè sentia la veu de la Reina enllà enllà, amb esgarips de furor. Ja l'havia sentida sentenciar tres dels jugadors perquè havien perdut llurs torns, i no li agradava gens el tomb que prenien les coses, perquè el joc era tan confós que ella mai no sabia si era el seu torn o no. Així és que va anar en cerca del seu eriçó.

L'eriçó s'estava esmerçant en una batussa amb un altre eriçó, la qual cosa semblà a Àlicia una excel·lent oportunitat per a jugar al croquet amb l'un contra l'altre: l'única dificultat era que el seu flamenc havia tirat, jardí a través, cap a l'altre costat, on Àlicia pogué veure'l com intentava, d'una manera tota desvalguda, volar al cim d'un dels arbres.

Quan ella va haver agafat el flamenc i el va haver retornat al seu lloc, la lluita era acabada, i tots dos eriçons s'havien perdut de vista. «Però això tant se val —va pensar Àlicia—, perquè tots els arcs se n'han anat d'aquesta banda de camp.» Així és que va recollir el flamenc sota el braç perquè no se li escapés una altra vegada i es girà per tenir una mica més de conversa amb el seu amic.

En retornar el Gat castellà, la sorprengué veure que hi havia una pila de gent aplegada al seu voltant: hi havia una disputa entre l'executor, el Rei i la Reina, que enraonaven tots alhora, mentre els altres estaven ben callats, i semblaven empallegadíssims.

Àlicia, en el moment de comparèixer, fou recaptada per tots tres per resoldre la qüestió, i li repetiren llurs arguments, encara que, com que tots parlaven alhora, Àlicia trobà, molt, molt, difícil d'esbrinar exactament què deien.

L'argument de l'executor era que no es podia tallar un cap llevat que hi hagués un cos d'on tallar-lo; que mai no havia hagut de fer una cosa semblant fins aleshores, i que no havia pas de començar a la seva edat.

Lewis Carroll.

Carroll, Lewis

1987. *Àlicia en terra de meravelles*, Barcelona: Joventut, 4a edició, p. 95-96.

Traducció de Josep Carner.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. El text que acabes de llegir demostra que la lògica ben construïda també pot conduir a l'absurd. Efectivament, l'executor té raó: no es pot tallar un cap que no formi part de cap cos.
Trebal·leu en grup. I intenteu trobar (a partir d'una recerca en els diaris o a partir d'allò que vosaltres recordeu) raonaments ben construïts però que condueixin a l'absurd.

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement.

Unitat 2: Veritat i certesa.

3. Creença racional

3.2 Racionalitat i irracionalitat2

RACIONALITAT O IRRACIONALITAT2

Llegeix el text següent:

“Todo lo vital es irracional, y todo lo racional es antivital, porque la razón es esencialmente escéptica.

Lo racional, en efecto, no es sino lo relacional; la razón se limita a relacionar elementos irracionales. Las matemáticas son la única ciencia perfecta en cuanto suman, restan, multiplican y dividen números pero no cosas reales y de bulto; en cuanto es la más formal de las ciencias. ¿Quién es capaz de extraer la raíz cúbica de este fresno?

Miguel de Unamuno

Unamuno, de Miguel,

1984. *Del sentimiento trágico de la vida*, Barcelona: Orbis, p.59.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Amb l'ajuda del professor intenta comprendre els significats d'aquest text d'Unamuno.
2. Estàs d'acord amb què “to el que és vital és irracional, i tot el que és racional és antivital”? Raona la teva posició.
3. Creus que la raó és essencialment escèptica? Per què?

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement.

Unitat 2: Veritat i certesa.

4. Creença racional

3.3 Requisits racionals per creure

Llegeix el fragment de Voltaire:

"A més, l'interès que jo pugui tenir a creure en una cosa no prova pas l'existència d'aquesta cosa. Ja podeu dir-me que em doneu l'imperi del món si crec que teniu raó. Desitjaré llavors amb tota la meva ànima que tingueu raó; però no us podré creure fins que no m'ho hagueu provat".

Voltaire

Voltaire

1994. *Cartes filosòfiques*, Barcelona: Edicions 62, p. 177. Traducció de Joan Tarrida.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Exposa exemples en què l'interès per creure una cosa hagi imposat la creença en l'existència d'aquesta cosa.
2. Has estat mai induït de pensar en l'existència d'un fet precisament perquè tenies interès en què existís? Si contestes afirmativament, exposa'l i analitza'l.

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement.

Unitat 2: Veritat i certesa.

5. Saber.

5.1 Saber que no es pot tenir esperança

Primo Levi és un escriptor italià d'origen jueu. Levi va ser deportat al camp de concentració d'Auschwitz i a un camp de treball d'aquesta zona. Va aconseguir sobreviure. L'any 1947 va publicar el llibre *Si això és un home*, un material de primer ordre per testimoniar les miserables condicions en què malvivien els presoners dels camps de concentració nazis. Llegeix el següent fragment que presenta una reflexió esfereïdora sobre les condicions de subsistència al camp de treball en què Primo Levi va estar reclòs:

Saber que no es pot tenir esperança

Hem entrat al laboratori tímidament, recelosos i desorientats com tres animals salvatges que s'endinsessin en una gran ciutat. Quin terra més llis i net! Es un laboratori sorprenentment semblant a qualsevol altre laboratori. Tres llargs bancs de treball carregats de centenars d'objectes familiars. Els estris de vidre degotant en un racó, la balança analítica, una estufa *Heraeus*, un termòstat *Höppler*. L'olor em fa estremir com una fuetada: la dèbil olor aromàtica dels laboratoris de química orgànica. Durant un instant, evocada amb una violència brutal i de seguida esvanida, la gran sala en penombra de la universitat, el quart curs, l'aire plàcid del maig a Itàlia.

Herr Stawinoga ens assigna els llocs de treball. *Stawinoga* és un alemany-polonès força jove, de cara enèrgica però alhora trista i cansada. També és *Doktor*: no pas en química, sinó (*ne pas chercher à comprendre*) en glotologia; tanmateix és el cap del laboratori. Amb nosaltres no parla de bona gana, però no sembla mal disposat. Ens diu «Monsieur», cosa que és ridícula i desconcertant.

Al laboratori la temperatura és meravellosa: el termòmetre marca 24°. Que ens posin a rentar els estris de vidre, o a escombrar el terra, o a transportar les bombones d'hidrogen, qualsevol cosa a condició de quedar-nos aquí dintre, i tindrem resolt el problema de l'hivern. I a més, ben mirat, el problema de la gana tampoc hauria de ser difícil de resoldre. Ens registraran cada dia a la sortida? 0, encara que fos així, també ho faran cada vegada que demanem per anar a la latrina? Evidentment, no. I aquí hi ha sabó, hi ha benzina, hi ha alcohol. Em faré una butxaca secreta a la part interior de la jaqueta, trampejaré amb l'anglès que treballa al taller i comercia amb benzina. Veurem si la vigilància és gaire severa: ja fa un any que sóc al *Lager* i sé que, si un vol robar i s'hi dedica seriosament, no hi ha vigilància ni registres que l'hi puguin impedir.

Pel que sembla, doncs, la sort, recurrent camins insospitats, ha fet que nosaltres tres, objecte d'enveja per als deu mil condemnats, no tinguem aquest hivern ni fred ni gana. Això vol dir grans possibilitats de no emmalaltir greument, de salvar-se de

congelacions, de superar les seleccions. En aquestes circumstàncies, a persones menys expertes que nosaltres de les coses del *Lager* fins els podria temptar l'esperança de sobreviure i el pensament de la llibertat. A nosaltres, no; nosaltres sabem com funcionen aquestes coses; tot això és un regal del destí, que com a tal cal gaudir-ne tan intensament com es pugui i de seguida: però del demà no hi ha cap certesa. Al primer objecte de vidre que trenqui, al primer error de mesura, a la primera distracció, tornaré a consumir-me en la neu i al vent, fins que també jo estigui a punt per a la Xemenèia. I a més, qui pot saber què passarà quan els russos arribin?

Primo Levi

Levi, Primo

1996. *Si això és un home*, Barcelona: Edicions 62, p.164 –166.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. En el text que acabes de llegir, Primo Levi fa una reflexió al voltant dels mesos que porta tancat al camp de treball nazi. L'avaluació d'aquesta experiència li permet saber que no ha de ser optimista ni tenir massa esperances.
Creus que, de vegades, el saber també pot ser dolorós? Raona la teva resposta (aporta exemples que justifiquin la teva postura; i desplega una reflexió sobre si el saber, encara que de vegades condueixi al dolor, és necessari i desitjable).

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement.

Unitat 2: Veritat i certesa.

5. Saber

5.2 ¿La població alemanya coneixia el genocidi que els nazis duien a terme?

Primo Levi és un escriptor italià d'origen jueu. Levi va ser deportat al camp de concentració d'Auschwitz i a un camp de treball d'aquesta zona. Va aconseguir sobreviure. L'any 1947 va publicar el llibre *Si això és un home*, un material de primer ordre per testimoniar les miserables condicions en què malvivien els presoners dels camps de concentració nazis. Després de la seva experiència colpidora, Primo Levi ha estat convidat a molts llocs i escoles per relatar les seves vivències. Llegeix el següent text que recull una de les preguntes que se li ha formulat amb més insistència:

¿La població alemanya coneixia el genocidi que els nazis duien a terme?

“Els alemanys ho sabien? Els aliats ho sabien? ¿Com pot ser que al cor d'Europa s'hagi pogut acomplir el genocidi, l'extermini de milions d'éssers humans sense que ningú en sabés res?”

El món en què nosaltres els occidentals vivim té molts i gravíssims defectes i perills, però respecte al món d'ahir gaudeix d'un gran avantatge: tothom pot saber-ho tot sobre tot i de seguida. La informació és avui «el quart poder»: almenys en teoria, el cronista i el periodista tenen via lliure per tot arreu, ningú pot aturar-los, ni foragitar-los, ni fer-los callar. Tot és fàcil: si vols, escoltes la ràdio del teu país o de qualsevol altre país; vas al quiosc i tries el diari que prefereixes, italià de qualsevol tendència, o americà, o soviètic, dintre d'un ampli ventall d'alternatives; compres i llegeixes els llibres que vols, sense perill que t'acusin d'«activitats antiitalianes» o que la policia política et regiri la casa. Certament, no és fàcil eludir tots els condicionaments, però almenys es pot triar el condicionament que es prefereixi.

En un Estat autoritari no és així. De Veritat només n'hi ha una, i és proclamada des de dalt; els diaris són tots iguals, tots repeteixen aquesta mateixa i única veritat; el mateix fan les emissores de ràdio, i no pots escoltar les dels altres països perquè, en primer lloc, com que és un delictes, corres el risc d'acabar a la presó; en segon lloc, les emissores del teu país emeten en les longituds d'ones adequades un senyal que se sobreposa als missatges estrangers i n'impedeix l'escolta. Pel que fa als llibres, només es publiquen i es tradueixen els que són grats a l'Estat, els altres has d'anar-los a buscar a l'estranger i introduir-los al teu país a risc teu, perquè els consideren més perillosos que les drogues o els explosius, i si te'ls troben a la frontera te'ls confisquen i et castiguen. Amb els llibres no grats contemporanis o d'èpoques anteriors es fan fogueres a les places. Així era a Itàlia entre 1924 i 1945;

així a l'Alemanya nacionalsocialista; així és encara a molts països, entre els quals sap greu haver d'incloure la Unió Soviètica, que tanmateix va lluitar heroicament contra el feixisme. En un Estat autoritari es considera lícit alterar la veritat, reescriure retrospectivament la Història, distorsionar les notícies, suprimir-ne d'autèntiques, afegir-ne de falses: la informació se substitueix per la propaganda. De fet, en un país així tu no ets un ciutadà, detentor de drets, sinó un súbdit, i com a tal ets deutor a l'Estat (i al dictador que el personifica) de lleialtat fanàtica i d'obediència cega.

Està clar que en aquestes condicions és possible (encara que no sempre fàcil: mai no és senzill violentar a fons la naturalesa humana) escamotejar fragments fins i tot grossos de la realitat. A la Itàlia feixista va sortir bastant bé l'operació d'assassinar el diputat socialista Matteotti i d'aconseguir que no se'n parlés al cap de pocs mesos; Hitler i el seu ministre de propaganda Joseph Goebbels es van mostrar molt superiors a Mussolini en aquesta tasca de control i d'ocultació de la veritat.

Tanmateix, amagar al poble alemany l'existència de l'enorme muntatge que representaven els camps de concentració no era pas possible, i a més tampoc no era (des del punt de vista nazi) desitjable. Crear i mantenir al país una atmosfera de terror indefinit formava part dels objectius del nazisme: era bo que el poble sabés que oposar-se a Hitler era extremadament perillós. En efecte, centenars de milers d'alemanys van ser tancats als *Lager* des dels primers mesos del nazisme: comunistes, socialdemòcrates, liberals, jueus, protestants, catòlics, i tot el país ho sabia, i sabia que als *Lager* es patia i es moria.

Això no obstant, és cert que la gran massa d'alemanys va ignorar sempre els detalls més atroços de tot el que va passar més tard als *Lager*: l'extermini metòdic i industrialitzat a escala de milions, les cambres de gas tòxic, els forns crematoris, l'abjecta explotació dels cadàvers, tot això no s'havia de saber, i en efecte pocs ho van saber abans de l'acabament de la guerra. Per mantenir el secret, entre altres precaucions, en el llenguatge oficial només s'usaven cauts i cíncics eufemismes: no s'escrivia «extermini» sinó «solució final», ni «deportació» sinó «trasllat», ni «mort amb gas» sinó «tractament especial», i així successivament. No sense raó, Hitler temia que aquestes horribles notícies, si s'haguessin divulgat, haurien compromès la fe cega que el país li tributava i la moral de les tropes combatents; a més, haurien arribat a orelles dels aliats i les haurien explotat com a argument propagandístic: cosa que, d'altra banda, va succeir, encara que per la seva mateixa enormitat, els horrors del *Lager*, descrits moltes vegades per les ràdios dels aliats, en general no van ser creguts.”

Primo Levi

Levi, Primo

1996. *Si això és un home*, Barcelona: Edicions 62, p.210 – 212.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Primo Levi escriu: "El món en què nosaltres els occidentals vivim té molts i gravíssims defectes i perills, però respecte al món d'ahir gaudeix d'un gran avantatge: tothom pot saber-ho tot sobre tot i de seguida. La informació és avui «el quart poder»: almenys en teoria, el cronista i el periodista tenen via lliure pertot arreu, ningú pot aturar-los, ni foragitar-los, ni fer-los callar."
Aplicat al nostre present, ¿estàs d'acord amb aquesta afirmació de Levi? Raona la teva postura.
2. Creus que a la nostra societat es practica la censura? Raona la teva resposta.
3. Creus que a l'estat espanyol, a Europa i al món sencer hi ha hagut, en els darrers anys, intents de *falsejar* la història? Raona i argumenta la teva resposta.
4. Primo Levi sosté que: "En efecte, centenars de milers d'alemanys van ser tancats als *Lager* des dels primers mesos del nazisme: comunistes, socialdemòcrates, liberals, jueus, protestants, catòlics, i tot el país ho sabia, i sabia que als *Lager* es patia i es moria."
Creus que existeix una mena de *culpabilitat col·lectiva*? En què consistiria?
5. Primo Levi escriu: "Per mantenir el secret, entre altres precaucions, en el llenguatge oficial només s'usaven cauts i cíncics eufemismes: no s'escrivia «extermini» sinó «solució final», ni «deportació» sinó «trasllat», ni «mort amb gas» sinó «tractament especial», i així successivament."
Amb aquest fragment tenim una magnífica mostra del poder del llenguatge. Trebal·leu en grup. Intenteu trobar eufemismes presents a la nostra societat i que amaguin una realitat incòmode. Intenteu mostrar quina realitat amaguen i per què poden ser considerats manipulacions del llenguatge?

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement.

Unitat 2: Veritat i certesa.

5. Saber

5.3 Coneixement i saviesa

Coneixement i saviesa

Llegeix el següent fragment:

“El conocimiento se puede comunicar, la sabiduría no”.

Hermann Hesse

Hesse, Hermann

1999. *Siddharta*, Barcelona: Óptima.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

6. Trebal·leu en grup. Establiu diferències entre *coneixement* i *saviesa*.
7. Expliqueu breument i per escrit què significa aquesta afirmació de Hermann Hesse.
8. Trebal·leu individualment. Enumereu diversos exemples de fonts que us hagin aportat coneixement i de fonts que us hagin aportat saviesa.

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement.

Unitat 2: Veritat i certesa.

7. Dogmatisme

7.1 Explicacions dogmàtiques de la realitat

Llegeix aquest text del filòsof Bertrand Russell:

Els sistemes dogmàtics sense un fonament empíric, com ho són els de la teologia escolàstica, el marxisme i els feixisme, tenen l'avantatge de produir un alt grau de coherència social entre llurs deixebles. Tenen el desavantatge, però, d'implicar la persecució de sectors valuosos de la població. Espanya va romandre arruïnada per l'expulsió dels jueus i dels moros; França va sofrir per l'emigració dels hugonots després de la revocació de l'Edicte de Nantes; Alemanya hauria estat probablement la primera a posseir la bomba atòmica si no hagués estat per l'odi de Hitler pels jueus. I, repeteixo, els sistemes dogmàtics tenen els dos principals desavantatges d'implicar conviccions falses en matèries que de fet són importants en la pràctica, i d'aixecar la violenta hostilitat de tots aquells qui no comparteixen el fanatisme en qüestió. Per totes aquestes raons, no hem pas d'esperar que, a la llarga, les nacions addictes a una filosofia dogmàtica avantatjaran les d'un temperament més empíric. Tampoc no és veritat que calgui un dogma quan manca la coherència social; cap nació no ho podia haver demostrat més bé que Anglaterra, el 1940. (...) El dogma exigeix un criteri d'autoritat, més que no de pensament intel·ligent.

Bertrand Russell

Russell, Bertrand

1985. *Assaigs impopulars*, Barcelona: Edicions 62, p. 26-27

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Creus que en una societat democràtica és desitjable allò que Bertrand Russell anomena "alt grau de coherència social"? Raona la teva opinió.
2. Esmenta les principals característiques d'un sistema polític dogmàtic segons es desprèn del text de Bertrand Russell.
3. Identifica i analitza alguns dels dogmes que t'intenten imposar. Discussiu-los i analitzeu-los públicament amb la resta de companys.

Situació:

Crèdit 2: L'èsser humà i el coneixement.

Unitat 3: Estructura lògica del coneixement.

1. Informar

1.1 El valor de la informació

EL VALOR DE LA INFORMACIÓ

Llegeix aquestes dues afirmacions:

- 1) “Una democràcia és més sòlida com més volum d’informació de qualitat pugui suportar”. (Louis Armand, escriptor francès).
- 2) “Hoy vale más la difusión interesada de los hechos que su conocimiento auténtico, y *la imagen* de las personas o los pueblos tienen mayor importancia que su condición real”. (José Ricardo Morales, dramaturg).

Taula d’activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Treballeu en grup. Intenteu —amb la resta de companys i companyes—arribar a un consens sobre què és la informació de qualitat. Aporteu exemples d’informació d’alta i de baixa qualitat.
2. Treballeu en grup. Comenteu si el sistema democràtic de l’estat espanyol és capaç (o no, o no massa) de suportar informació de qualitat.
3. Treballeu en grup. Intenteu explicar què significa que “*la imatge* de les persones i els pobles tingui més importància que la seva condició real”. Aporteu exemples en què es compleixi aquesta afirmació de José Ricardo Morales.
4. Analitzeu diversos diaris i revistes. Agafeu una notícia que l’exposin diversos diaris i analitzeu quina d’aquestes publicacions ofereix una qualitat d’informació més alta i més baixa. Expliqueu per què ho considereu així.

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement.

Unitat 3: Estructura lògica del coneixement.

2. Argumentar

2.1 Arguments materials

ARGUMENTS MATERIALS

Llegeix el text següent:

“Quan estigué a punt de morir, hom cridà prop d’ell un ministre molt hàbil, El senyor Gervais Holmes; tingueren plegats una conversa sobre l’existència de Déu, de la qual ens resten alguns fragments que us traduiré tan bé com sàpiga; car bé en valen la pena. El ministre començà per objectar-li les meravelles de la naturalesa: “Ai, senyor! —li deia el filòsof cec—, deixeu de banda aquest bell espectacle que mai no fou fet per a mi! He estat condemnat a passar-me la vida entre les tenebres; i vós em citeu uns prodigis que no entenc gens, i que no proven sinó per a vós i per als qui hi veuen com vós. Si voleu que cregui en Déu, cal que me’l feu tocar”.

Denis Diderot

Diderot, Denis

1983. *Escrits filosòfics*, Barcelona: Edicions 62, p. 60.

Taula d’activitats.

Grau de dificultat: 3

1. A partir de la conversa entre el ministre i el filòsof cec ¿creus que podríem dir que determinats arguments s’esgoten si no hi ha una demostració empírica dels fets? Raona la resposta.

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement.

Unitat 3: Estructura lògica del coneixement.

2. Argumentar

2.2 La lògica d'un argument

La lògica d'un argument

Llegeix el següent text:

“Un argumento no deja de ser lógico por ser débil; con tal de que no aspire a tener una fuerza que no posee (...) Un argumento es falaz sólo en la medida que se infiere equivocadamente (...)”.

Charles S. Peirce

Peirce, Charles S,
1987. *Obra lógico semiótica*, Madrid: Taurus, 5.192.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Explica què significa que un argument no deixa de ser lògic tot i ser dèbil.
2. Treballeu en grup. Exposeu exemples d'arguments que no deixin de ser lògics tot i ser dèbils.
3. Treballeu en grup. Exposeu exemples d'arguments presentats amb l'aspiració que tinguin una força que en realitat no posseeixen.
4. Treballeu en grup. Exposeu exemples d'arguments fàlços perquè s'infereixen equivocadament.

Situació:

Crèdit 2/ Unitat 3: **Estructura lògica del coneixement.**

4) Raonament.

3.1 Un raonament ben construït també pot portar a l'absurd.

Llegeix el següent text de l'obra *Alicia en terra de meravelles*:

La Reina només tenia una manera de remoure totes les dificultats, grans o petites:

—Escapceu-lo! —va dir amb una expressió tota rabiosa, sense ni girar-hi els ulls.

—Aniré a cercar l'executor jo mateix —va dir el Rei delerosament, i va arrencar a córrer.

Alícia va pensar que tant se valia que tornés a veure com marxava el joc, perquè sentia la veu de la Reina enllà enllà, amb esgarips de furor. Ja l'havia sentida sentenciar tres dels jugadors perquè havien perdut llurs torns, i no li agradava gens el tomb que prenién les coses, perquè el joc era tan confós que ella mai no sabia si era el seu torn o no. Així és que va anar en cerca del seu eriçó.

L'eriçó s'estava esmerçant en una batussa amb un altre eriçó, la qual cosa semblà a Alícia una excel·lent oportunitat per a jugar al croquet amb l'un contra l'altre: l'única dificultat era que el seu flamenc havia tirat, jardí a través, cap a l'altre costat, on Alícia pogué veure'l com intentava, d'una manera tota desvalguda, volar al cim d'un dels arbres.

Quan ella va haver agafat el flamenc i el va haver retornat al seu lloc, la lluita era acabada, i tots dos eriçons s'havien perdut de vista. «Però això tant se val —va pensar Alícia—, perquè tots els arcs se n'han anat d'aquesta banda de camp.» Així és que va recollir el flamenc sota el braç perquè no se li escapés una altra vegada i es girà per tenir una mica més de conversa amb el seu amic.

En retornar el Gat castellà, la sorprengué veure que hi havia una pila de gent aplegada al seu voltant: hi havia una disputa entre l'executor, el Rei i la Reina, que enraonaven tots alhora, mentre els altres estaven ben callats, i semblaven empallegadíssims.

Alícia, en el moment de comparèixer, fou recaptada per tots tres per resoldre la qüestió, i li repetiren llurs arguments, encara que, com que tots parlaven alhora, Alícia trobà, molt, molt, difícil d'esbrinar exactament què deien.

L'argument de l'executor era que no es podia tallar un cap llevat que hi hagués un cos d'on tallar-lo; que mai no havia hagut de fer una cosa semblant fins aleshores, i que no havia pas de començar a la seva edat.

Lewis Carroll.

Carroll, Lewis

1987. *Alicia en terra de meravelles*, Barcelona: Joventut, 4a edició, p. 95-96.
Traducció de Josep Carner.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. El text que acabes de llegir demostra que la lògica ben construïda també pot conduir a l'absurd. Efectivament, l'executor té raó: no es pot tallar un cap que no formi part de cap cos.
Trebal·leu en grup. I intenteu trobar (a partir d'una recerca en els diaris o a partir d'allò que vosaltres recordeu) raonaments ben construïts però que condueixin a l'absurd.

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement

Unitat 3: **Estructura lògica del coneixement.**

5) Raonament.

3.2 La sentència abans que el veredict.

La sentència abans que el veredict

—Que el jurat determini el seu veredict —va dir el Rei per la vintena vegada aquell dia.

—No, no —va dir la Reina—. De primer, la sentència; el veredict, després.

—Poca-solta i bunyol! —digué Alcía en veu alta—. On s'és vist de fer primer la sentència?

—Muts i a la gàbia! —digué la Reina, enrojolant-se tota.

—No vull! —va dir Alcía.

—Escapceu-la! —féu la Reina cridant tant com va poder.

Lewis Carroll.

Carroll, Lewis

1987. *Alcía en terra de meravelles*, Barcelona: Joventut, 4a edició, p. 138.
Traducció de Josep Carner.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. El text que acabes de llegir presenta un món dominat per una lògica absurda, un món en què les sentències arriben abans que els veredictes. Trebal·leu en grup. Intenteu trobar raonaments absurds —comparables al que acabem de llegir— que regeixin en el *nostre* món. Discussiu i intenteu aclarir per què ho són, d'absurds.

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement.

Unitat 3: Estructura lògica del coneixement.

3. Raonament.

3.3 Raonament i llibertat personal

Primo Levi és un escriptor italià d'origen jueu. Levi va ser deportat al camp de concentració d'Auschwitz i a un camp de treball d'aquesta zona. Va aconseguir sobreviure. L'any 1947 va publicar el llibre *Si això és un home*, un material de primer ordre per testimoniar les miserables condicions en què malviuen els presoners dels camps de concentració nazis. Llegeix el següent fragment que presenta una defensa colpidora de la intel·ligència i de la llibertat personal:

Raonament i llibertat personal

“Cal desconfiar, doncs, de qui ens vol convèncer amb mitjans diferents de la raó, és a dir, dels líders carismàtics: hem de ser cauts a delegar en altres el nostre judici i la nostra voluntat. Com que és difícil distingir els profetes autèntics dels falsos, és millor sospitar de tots els profetes; és millor renunciar a les veritats revelades, encara que ens exaltin per la seva simplicitat i la seva esplendor, encara que les trobem còmodes perquè s'adquireixen gratis. És millor acostumar-se amb altres veritats més modestes i menys entusiasmadores, les que es conquereixen amb esforç, a poc a poc i sense dreceres, amb l'estudi, la discussió i el raonament, i que es poden comprovar i demostrar.”

Primo Levi

Levi, Primo

1996. *Si això és un home*, Barcelona: Edicions 62, p.232.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. T'han intentat mai *convèncer amb mitjans diferents de la raó*? Si contestes afirmativament, exposa el cas.
2. Exposa exemples concrets de *líders carismàtics*. Quines característiques comparteixen?
3. Creus que, al capdavant, l'última instància moral a l'hora de prendre una decisió ha de ser cadascú? Raona la teva resposta.
4. Està bé delegar en altres la decisió moral? Raona la resposta.

5. Creus que els sistemes democràtics respecten prou la decisió individual dels ciutadans? Raona la teva resposta.
6. Creus que el concepte de *veritat revelada* és compatible amb un sistema racional d'avaluació de la realitat? Raona la resposta.
7. Primo Levi escriu: "És millor acostumar-se amb altres veritats més modestes i menys entusiasmadores, les que es conquereixen amb esforç, a poc a poc i sense dreceres, amb l'estudi, la discussió i el raonament, i que es poden comprovar i demostrar."
Creus que *l'estudi, la discussió, el raonament, la comprovació i la demostració*, són les característiques que ha de tenir tot raonament per ser considerat racional? Raona, estudia, discuteix, comprova i demostra la teva resposta.

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement

Unitat 3: Estructura lògica del coneixement.

5. Raonament deductiu

5.1 El valor de la deducció

El valor de la deducció

Llegeix el següent fragment:

“Les deduccions lògiques són els espantaocells dels bojos i els fars dels homes savis”.

Thomas Henry Huxley

Huxley, Thomas Henry
Science and Culture, IX

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Treballeu en grups de tres o quatre persones. Definiu i comenteu l'aforisme que acabeu de llegir.
2. Definiu què és una deducció.
3. Discutiu sobre si seria possible una entesa entre els humans si no existissin criteris de deduccions lògiques.

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement

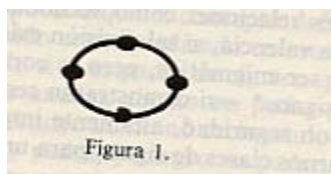
Unitat 3: Estructura lògica del coneixement.

5. Raonament deductiu

5.2 Què és una deducció

Llegeix el text següent:

“La deducció es el modo de razonamiento que examina el estado de cosas afirmado en las premisas; forma un diagrama con ese estado de cosas; percibe en las partes de ese diagrama relaciones que no están mencionadas de una manera explícita en las premisas; se convence, por medio de experimentos mentales realizados sobre el diagrama, que tales relaciones subsistirían siempre o por lo menos lo harían en una cierta cantidad de casos, y llega a la conclusión de que son necesarias o probablemente verdaderas. Por ejemplo, supongamos la siguiente premisa: hay cuatro puntos marcados sobre una línea sin extremidades ni ramificaciones. En tal caso, por medio de un diagrama, podemos

llegar a la conclusió que existen dos pares de puntos tales que al pasar a lo largo de la línea, de cualquier manera, de uno a otro punto de cualquiera de los pares, se pasará un punto del segundo par un número impar de veces y el otro punto un número par (o nulo) de veces. *Ésta es una deducción.*

Charles S. Peirce

Peirce, Charles S,

1987. *Obra lógico semiótica*, Madrid: Taurus, p. 161.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Defineix ara, en paraules teves, en què consisteix la *deducció*.

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement

Unitat 3: Estructura lògica del coneixement.

7) Raonaments enganyosos

7.1 Viure en l'engany

Viure en l'engany

Llegeix el text següent:

“Una de las lecciones más tristes de la historia es ésta: si se está sometido a un engaño demasiado tiempo, se tiende a rechazar cualquier prueba de que es un engaño. Encontrar la verdad deja de interesarnos. El engaño nos ha engullido. Simplemente, es demasiado doloroso reconocer, incluso ante nosotros mismos, que hemos caído en el engaño”.

Carl Sagan

Sagan, Carl

1997. *El mundo y sus demonios*, Barcelona: Planeta, p. 266. Traducció de Dolors Udina.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Hi estàs d'acord amb què “si s'està sotmès a un engany durant massa temps, es tendeix a refusar qualsevol prova que [allò] és un engany”? Raona-ho. Exposa exemples que reforcin la teva opinió.
2. Creus que un bon científic pot perdurar en l'engany? Raona la resposta.

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement

Unitat 3: Estructura lògica del coneixement.

7) Raonaments enganyosos

7.2 Sobre l'engany

Sobre l'engany

El vigilant en el camp de sègol (1951) explica els avatars de Holden Caulfield, un adolescent de setze anys que vagareja per Nova York durant tres dies. Escrita en primera persona el protagonista va relatant el seu populós món, fet de marginació, autoexclusió, una sensibilitat extrema, i un amor incorruptible per la seva germana petita (Phoebe), un germà mort i un mestre d'escola.

El capítol següent relata l'anada de Holden Caulfield a casa seva. Els seus pares es pensen que Caulfield és a l'internat. Però ell s'ha escapat i visita la seva germana petita quan aquesta –com tota la resta dels de la casa– ja està dormint.

Llegeix aquest capítol de la novel·la *El vigilant en el camp de sègol*:

“QUAN VAIG tornar, sí que s'havia tret el coixí del cap —sabia que ho faria—, però ara no em volia mirar, encara que estava estirada panxa enlaire i tota la pesca. Quan vaig donar la volta al llit i vaig tornar a seure, va girar la cara cap a l'altre cantó. M'estava fent el buit de mala manera. Igual que els de l'equip d'esgrima de Pencey quan em vaig deixar tot el coi de florets al metro.

—Com està la Hazel Weatherfield? —vaig dir—. Has escrit alguna història nova, d'ella? Porto a la maleta aquella que em vas enviar. La tinc a l'estació. Estava molt bé.

—El papa et matarà.

Bufa, ja se li arriba a posar una ceba al cap, quan se li posa una ceba al cap.

—No, no ho farà. El pitjor que pot fer és tornar-me a fotre crits i després enviar-me en aquell coi d'escola militar. Això és tot el que em farà. I de bon començament, ja no hi seré, jo, per aquí. Hauré marxat. Seré... segurament seré a Colorado, en aquell ranxo

—No em facis riure. No saps ni anar a cavall.

—Qui és que no en sap? És clar que en sé. I tant que en sé. Te'n poden ensenyar en dos minuts —vaig dir—. No et remenis això. —S'estava remenant l'esparadrap del braç—. Qui t'ha tallat els cabells així? —li vaig preguntar. Tot just acabava de veure com li havien tallat els cabells. Massa curts.

—No n'has de fer res —va dir. Pot ser molt desagradable, a vegades. Pot ser força desagradable—. Suposo que t'han tombat totes les assignatures una altra vegada

—va dir, molt desagradable. Tenia gràcia, també, en certa manera. A vegades sona com un coi de mestra d'escola, i només és una nena petita.

—No, totes no —vaig dir—. He aprovat l'Anglès. —Després, només perquè sí, li vaig pessigar el cul. El tenia ben al descobert, de la manera que estava estirada, de cantó. Gairebé no en té, de cul. No vaig pas fer-ho fort, però va provar de picar-me la mà de totes maneres. Va fallar.

Després, tot d'una va dir:

—Oh, per què ho has *fet* —Volia dir per què m'havien fotut al carrer un altre cop. Em va posar mig trist, de la manera que ho va dir.

—Oh, Déu meu, Phoebe, no m'ho preguntis. Estic ben fart que tothom m'ho preguntis —vaig dir—. Per un milió de raons. Era un dels pitjors instituts on he anat mai. Estava ben ple d'hipòcrites. I tios desgraciats. Mai no deus haver vist tios tan desgraciats en tota la teva vida. Per exemple, si hi havia una xerrada a l'habitació d'algú i volia entrar algú, ningú no el deixava entrar si era un tio ridícul, ple de grans. Tothom tancava les portes quan algú volia entrar. I tenien un coi de colla secreta que jo vaig ser massa gallina i me'n vaig fer. Hi havia un tio ple de grans, molt avorrit, que es deia Robert Ackley, que hi volia entrar. Sempre provava d'entrar-hi, i no l'hi deixaven. Només perquè era avorrit i tenia grans. No tinc ni ganes de parlar-ne. Era un institut fastigós. T'ho dic jo.

La Phoebe no deia res, però escoltava. Jo ho veia, que escoltava, per la manera que tenia posat el clatell. Sempre t'escolta, quan li dius alguna cosa. I el més graciós de tot és que, la meitat dels cops, sap de què coi li parles. De debò que sí. Jo anava explicant coses de Pencey. Em venia bé.

—Fins i tot el parell de professors bons que hi havia eren hipòcrites, també —vaig dir—. Hi havia un tio vell, el senyor Spencer. La seva dona sempre et donava xocolata calenta i coses així, i eren molt simpàtics, de debò. Però l'hauries d'haver vist quan el director, en Thurmer, entrava a classe d'Història i s'asseia al darrera de la classe. Sempre entrava i s'asseia al darrera de la classe una mitja horeta. Se suposava que anava d'incògnit o alguna cosa així. Al cap d'una estona, assegut allà darrera, començava a interrompre el que deia el vell Spencer per deixar anar una pila d'acudits cursis. El vell Spencer gairebé es partia el pit aguantant-se el riure i somrient i d'això, com si en Thurmer fos un coi de príncep o algun coi de cosa per l'estil.

—No diguis tantes males paraules.

—T'hauria fet vomitar, et juro que sí —vaig dir—. Després, el Dia dels Veterans. Tenen un dia, el Dia dels Veterans, que tots els capollets que s'han graduat a Pencey des de més o menys el 1776 tornen i volten pertot arreu, amb les seves dones i la canalla i tothom. Hauries d'haver vist aquell tio vell que devia tenir cap a cinquanta anys. El que va fer, va entrar a la nostra habitació, va trucar a la porta i ens va preguntar si ens feia res que anés al lavabo. El lavabo era al final del passadís. No sé per què cony ens ho va preguntar a nosaltres. Saps què va dir? Va dir que volia veure si encara hi havia les seves inicials en una de les portes dels vàters. Havia gravat el seu cony d'inicials estúpides en una de les portes dels vàters fa cap a noranta anys, i volia veure si encara hi eren. O sigui que el meu company d'habitació i jo el vam acompanyar al lavabo i tota la pesca, i ens vam haver de quedar allà mentre ell buscava les seves inicials a totes les portes dels vàters. Va xerrar tota l'estona, dient-nos que a Pencey va passar els millors dies de la seva vida, i donant-nos una pila de consells pel futur i etcètera. Hosti, si em va arribar a deprimir! No vull dir que fos mal tio. No ho era. Però no fa falta que siguis un mal tio per deprimir algú, pots ser un bon tio i deprimir algú. L'única cosa que has de fer per deprimir algú és donar-li una pila de consells hipòcrites mentre estàs buscant les teves inicials a la porta d'un vàter. No has de fer res més. No ho sé.

Potser no hauria sigut tan horrible si no li hagués faltat l'alè tota l'estona. Havia perdut l'alè només pujant les escales, i tot el temps que es va passar buscant les seves inicials, li costava respirar, amb els forats del nas tot estranys i tristos, mentre ens deia a l'Stradlater i a mi que aprofitéssim tot el que poguéssim de Pencey. Déu meu, Phoebe! No ho puc explicar. No m'agradava res de tot el que passava a Pencey, i prou. No ho puc explicar.

Després, la Phoebe va dir alguna cosa, però no la vaig sentir. Tenia un costat de la boca tapat amb el coixí, i no podia sentir-la.

—Què? —vaig dir—. Treu la boca d'aquí. No et puc sentir amb la boca així.

—No t'agrada res de tot el que passa.

Encara em vaig deprimir més quan em va dir això.

—Sí que m'agrada. Sí que m'agrada. És clar que m'agrada. No diguis això. Per què coi dius això?

—Perquè no t'agrada. No t'agrada cap institut. No t'agraden un milió de coses. No t'agrada.

—Que sí! Aquí t'equivoques, aquí exactament és on t'equivoques! Per què coi has de dir això? —vaig dir. Hosti, com m'estava deprimint.

—Perquè no t'agrada —va dir—. Digues una cosa.

—Una cosa? Una cosa que m'agradi? —vaig dir—. D'acord.

El problema era que no em podia pas concentrar gaire bé. A vegades costa molt, concentrar-te.

—Una cosa que m'agradi molt, vols dir? —li vaig preguntar.

Però no em va contestar. S'estava amb el cap inclinat a l'altre extrem del llit. Estava a mil quilòmetres.

—Au, vinga, contesta'm —vaig dir—. Una cosa que m'agradi molt, o una cosa que m'agradi i prou?

—Que t'agradi molt.

—D'acord —vaig dir. Però el problema era que no em podia concentrar. Gairebé l'única cosa que se m'acudia eren aquelles dues monges que voltaven recollint diners amb aquells cistells atrotinats. Sobretot la de les ulleres amb la muntura de ferro. I un noi que vaig conèixer a Elkton Hills. Hi havia un noi a Elkton Hills, que es deia James Castle, que no volia retirar una cosa que va dir d'un tio molt cregut, en Phil Stabile. En James Castle va dir que era un tio molt cregut, i un dels amics fastigosos de l'Stabile li ho va anar a dir. O sigui que l'Stabile i sis desgraciats malparits més, van anar a l'habitació d'en James Castle, van entrar i van tancar el coi de porta, i van provar de fer-li retirar el que havia dit, però ell no volia. O sigui que van començar a fotre's amb ell. No us diré pas què li van fer —és massa repugnant—, però tampoc no ho va voler retirar, en James Castle. I l'hauríeu d'haver vist. Era un tio prim, semblava un mitja cerilla, amb una braços com llapis, de prims. Al final, el que va fer, en comptes de retirar el que havia dit, va ser saltar per la finestra. Jo era a la dutxa i d'això, i fins i tot vaig sentir com queia a terra, a fora. Però només em vaig pensar que havia caigut alguna cosa per la finestra, una ràdio o una taula o alguna cosa, no pas un noi ni res. Després vaig sentir tothom que corria pel passadís i baixava les escales, o sigui que em vaig posar el barnús i jo també vaig baixar, i allà terra hi havia en James Castle, just damunt dels esglaons de pedra i d'això. Era mort, i tenia les dents i la sang escampada pertot arreu, i ningú no volia ni acostar-s'hi. Portava aquell jersei de coll alt que jo li havia deixat. L'única cosa que van fer amb els tios que eren a l'habitació amb ell va ser expulsar-los. No els van ni fotre a la presó.

Això era tot el que podia pensar, però. Aquelles dues monges que havia conegut a l'hora d'esmorzar i aquest noi, en James Castle, que vaig conèixer a Elkton Hills. El més graciós és que gairebé no coneixia en James Castle, si voleu que us digui la

veritat. Era un d'aquells tios tan callats. Anava a la meua classe de Matemàtiques, però seia ben bé a l'altra punta de la classe, i gairebé mai no s'havia d'aixecar per contestar o per anar a la pissarra. Alguns tios de classe no s'han d'aixecar gairebé mai per contestar o per anar a la pissarra. Em sembla que l'única vegada que ni tan sols vaig tenir una conversa amb ell va ser aquell cop que em va preguntar si li podia deixar aquell jersei de coll alt que jo tenia. De poc va anar que no em moro allà mateix quan m'ho va demanar, de la sorpresa que em va arribar a donar. Em recordo que era al lavabo, rentant-me les dents, quan m'ho va demanar. Va dir que venia el seu cosí per anar a fer un volt amb ell i d'això. Jo ni tan sols sabia que ell ho sabés, que jo tenia un jersei de coll alt. L'única cosa que sabia d'ell és que el seu nom anava sempre a davant del meu quan passaven llista. Cabel, R., Cabel, W., Castle, Caulfield. Encara me'n recordo. Si voleu que us digui la veritat, va anar de poc que no li deixo el meu jersei. Només perquè no el coneixia gaire bé.

—Què? —vaig dir a la Phoebe. M'havia dit alguna cosa, però no l'havia sentit.

—No se t'acut res.

—Que sí. Que sí.

—A veure, què, doncs?

—M'agrada l'Allie —vaig dir—. I m'agrada fer això que faig ara. Seure aquí amb tu, i parlar, i pensar en coses, i...

—L'Allie és mort. Sempre ho dius, tu! Si algú és mort i tot, i al Cel, doncs no és...

—Ja ho sé que és mort! Et penses que no ho sé? Però encara em pot agradar, no? Només perquè algú és mort, no et deixa pas d'agradar, per l'amor de Déu, sobretot si era mil vegades millor que la gent que coneixes que és viva i d'això.

La Phoebe no va dir res. Quan no se li acut res, no diu ni un coi de paraula.

—De totes maneres, m'agrada ara —vaig dir—. Vull dir ara mateix. Seure aquí amb tu i xerrar i fer comèdia...

—Això no és res de debò!

—Sí que és alguna cosa de debò! I tant que ho és! Per què coi no ho és? La gent mai no pensa que res sigui res de debò. N'estic quedant ben fart, cony.

—No diguis males paraules. D'acord, digues alguna altra cosa. Digues alguna cosa que t'agradaria ser. Un científic. O un advocat o alguna cosa d'aquestes.

—No podria ser científic. Vaig molt malament de Ciències.

—Doncs un advocat, com el papa.

—Advocat ja està bé, suposo, però no em diu gaire res —vaig dir—. Vull dir que està molt bé si van pel món tota l'estona salvant la vida de tios innocents, i coses així, però no fas aquestes coses si ets advocat. L'única cosa que fas són molts diners, i jugar a golf i jugar a bridge i comprar cotxes i beure martinis i fer cara de ben parit. I a més. Encara que anessis pel món salvant la vida d'aquests tios i tota la pesca, com sabries si ho feies perquè de debò volies salvar-los la vida, i o si ho feies perquè el què volies de debò era ser tot un senyor advocat, i que tothom et piqués l'esquena i et feliciteessin al tribunal quan s'acabés el cony de judici, els periodistes i tothom, igual que a la merda de pel·lícules? Com sabries que no estaves sent hipòcrita? El problema és que no ho sabries.

No estic gaire segur que la Phoebe sabés de què coi parlava, jo. Vull dir que només és una nena petita i d'això. Però m'escoltava, com a mínim. Sí com a mínim algú t'escolta, no està malament.

—El papa et matarà. Et matarà —va dir.

Jo no l'escoltava, però. Pensava en una altra cosa, una bogeria.

—Saps què m'agradaria ser? —vaig dir—. Saps què m'agradaria ser? Vull dir, si pogués triar, cony?

—Què? No diguis males paraules.

—Saps aquella cançó «Si un cos agafa un cos quan ve pel camp de sègol»? M'agradaria...

—Es «Si un cos troba un cos quan ve pel camp de sègol!» —va dir la Phoebe—. És un poema. D'en Robert Burns.

—Ja ho sé, que és un poema d'en Robert Burns.

Però tenia raó. Es «Si un cos troba un cos quan ve pel camp de sègol». Però llavors jo no ho sabia.

—Em pensava que era «Si un cos agafa un cos» —vaig dir—. És igual, m'imagino tot ple de nanos petits jugant a alguna cosa en un camp de sègol enorme i d'això. Milers de nanos petits, i no hi ha ningú —ningú gran, vull dir—, només jo. I m'estic just a la vora d'un precipici altíssim.

El que haig de fer és agafar tothom que estigui a punt de caure pel precipici... vull dir que si algú corre i no mira cap on va, haig de sortir d'algun lloc i agafar-lo. No faria res més en tot el dia. Seria el vigilant en el camp de sègol. Ja sé que és una bogeria, però és l'única cosa que m'agradaria ser de debò. Ja sé que és una bogeria.

La Phoebe va estar-se molta estona sense dir res. Després, quan va dir alguna cosa, només va dir;

—El papa et matarà.

—Se me'n fot, si ho fa —vaig dir. Em vaig aixecar del llit, després, perquè volia trucar a aquell tio que havia tingut de professor d'Anglès a Elkton Hills, el senyor Antolini. Vivia a Nova York, ara. Va marxar d'Elkton Hills. Va trobar feina ensenyant Anglès a la universitat de N. Y.—Haig de fer una trucada —vaig dir a la Phoebe—. Ara torno. No t'adormis. —No volia que s'adormís mentre jo era a la sala d'estar. Sabia que no ho faria, però ho vaig dir de totes maneres, per assegurar-me'n.

Mentre anava cap a la porta, la Phoebe va dir:

—Holden! —i em vaig girar.

Seia damunt del llit. Estava tan maca...

—Estic fent classes de rots amb una nena, la Phyllis Margulies —va dir—. Escolta.

Vaig escoltar, i vaig sentir alguna cosa, però no gaire res.

—Molt bé —vaig dir. Després vaig anar a la sala d'estar i vaig trucar a aquell professor que havia tingut, el senyor Antolini”.

J. D. Salinger

Salinger, J. D.

1990. *El vigilant en el camp de sègol*, Barcelona: Empúries, p. 178-185.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Holden Caulfield, el protagonista d'*El vigilant en el camp de sègol*, no se sent motivat per fer tot allò que l'obliguen a fer. Creus que tu t'has sentit mai com diu que se sent Holden Caulfield?
2. Si has contestat afirmativament a la pregunta anterior, intenta analitzar per què no t'agradava (o no t'agrada) allò que t'obligaven (t'obliguen) a fer.
3. Holden Caulfield diu: "Com sabries que no estaves sent hipòcrita? El problema és que no ho sabries". Creus que, al capdavall, un mateix no pot saber quan s'està enganyant? Raona la resposta.

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement

Unitat 3: Estructura lògica del coneixement.

7) Raonaments enganyosos

7.3 Detectar l'engany

DETECTAR L'ENGANY

El discurs del president

“Què passava?... Es va sentir una gran riallada procedent del servei d'afàsia just al moment en què el president iniciava el seu discurs. Per què reien, si tots estaven tan impacients per escoltar-lo?

El vell encantador, l'actor experimentat, practicava la seva retòrica habitual, el seu histrionisme, els seus recursos emotius... i tots els pacients es cargolaven de riure. Bé, no tots, exactament: alguns semblaven desconcertats, d'altres indignats, un parell es mostraven recelosos, però la majoria semblava que s'estaven divertint molt. El President motivava el seu públic, com sempre... però en aquella ocasió, més que res, el que motivava era una rialla estrepitosa. Què devien pensar? Potser no l'entenien? O potser és que l'entenien massa bé?

Sovint es deia que aquests pacients -que, tot i ser intel·ligents, patien una gravíssima afàsia receptiva o global- eren incapaços d'entendre les paraules com a tals però, en canvi, entenien gairebé tot el que se'ls deia. Als amics, als familiars i a les infermeres que els coneixien bé se'ls feia difícil de creure que fossin realment afàsics.

Efectivament, si algú se'ls adreçava amb naturalitat, copsaven gran part del sentit d'allò que els deia. I, naturalment, la gent sol parlar «amb naturalitat».

Així, per demostrar la seva afàsia, el neuròleg havia de fer un esforç extraordinari per parlar i comportar-se d'una manera no natural i suprimir tots els trets extraverbals, com el to de veu, l'entonació, qualsevol accent o inflexió especial i tota mena de pistes visuals (l'expressió, el gest, tot aquest repertori d'actituds i postures personals): calia suprimir-ho tot (cosa que podia implicar un encobriment total de la pròpia persona i una despersonalització completa de la pròpia veu, i, si era necessari, fins i tot la utilització d'una veu sintetitzada) per tal de reduir el discurs a les simples paraules, despellant-les de tot allò que Frege anomenava el «color del timbre» (*Klagenfarben*) o «evocació». Amb els pacients més sensibles, només aquest tipus de discurs barroerament artificial i mecànic -bastant semblant al dels ordinadors de *Star Trek*- ens permetia estar segurs de l'existència d'una afàsia.

Per què, tot això? Doncs perquè el discurs, el discurs natural, no consta únicament de paraules, ni (com pensava Hughlings Jackson) de «proposicions». Consisteix en una emissió -una projecció exterior de tot el sentit amb tot el propi ésser-, la comprensió de la qual va infinitament més enllà de la simple identificació de paraules. I això era la clau que permetia als afàsics de comprendre, encara que se'ls escapés completament el significat de les paraules com a tals. Perquè, encara que les paraules, les construccions verbals per si mateixes, poguessin perfectament no transmetre res, el llenguatge parlat sol estar impregnat d'un «to», incrustat en una expressivitat que transcendeix l'àmbit verbal; i és precisament aquesta expressivitat tan profunda, tan variada, tan complexa i tan subtil allò que es conserva perfectament en l'afàsia, fins i tot quan la capacitat de comprensió de les

paraules ha estat destruïda. Es conserva perfectament i, sovint, resulta inexplicablement potenciada...

Això ho poden constatar molt clarament -sovint de la manera més sorprenent, o còmica, o espectacular- tots aquells que treballen o viuen amb afàsics: la família, els amics, les infermeres o els metges. Potser al principi no hi veiem res d'especial, però aviat ens adonem que hi ha hagut un gran canvi, pràcticament una inversió, en la comprensió del discurs. Sens dubte alguna cosa ha desaparegut, ha estat destruïda; però també n'ha aparegut una altra en el seu lloc, una percepció immensament amplificada que permet als afàsics -almenys pel que fa a les emissions amb una càrrega emotiva- de comprendre totalment el significat del discurs, encara que no entenguin les paraules. A nosaltres, que pertanyem a l'espècie *Homo loquens*, això ens sembla gairebé una inversió de l'ordre normal de les coses: una inversió i potser també una regressió cap a un estat més primitiu, més elemental. 1 potser és per això que Hughlings Jackson comparava els afàsics amb els gossos (una comparació insultant, tant per als uns com per als altres), si bé és evident que aquesta comparació es referia més a la seva incompetència lingüística que no pas a la seva notable i gairebé infal·lible sensibilitat pel «to» i pels sentiments. Henry Head, més sensible a aquest aspecte, en el seu tractat sobre l'afàsia (1926) parla d'un «to-sentiment» i subratlla fins a quin punt queda preservat, i fins i tot potenciat, en els afàsics.¹³

Per això, de vegades, tots els que treballem amb afàsics tenim la sensació que a un afàsic no se li poden dir mentides. L'afàsic no pot captar les paraules i, per tant, no se'l pot enganyar amb paraules; però, allò que capta, li arriba amb una precisió infal·lible perquè és l'expressió que acompanya les paraules, aquesta expressivitat total, espontània, involuntària que mai no es pot simular ni falsejar tan fàcilment com les paraules...

Això ho constatem en els gossos, i sovint els utilitzem amb aquest propòsit: per detectar la falsedat, la malícia o les intencions equívocues, perquè ens indiquin en qui podem confiar, qui és íntegre, qui és coherent... en aquells casos en què nosaltres -tan susceptibles a les paraules- no ens podem fiar dels nostres propis instints.

I aquesta capacitat que tenen els gossos també la tenen, a un nivell humà i infinitament superior, els afàsics. «Podem mentir amb la boca», escriu Nietzsche, «però el gest que acompanya les paraules diu la veritat». Els afàsics són extraordinàriament sensibles a aquestes «gestos», a qualsevol falsedat o incorrecció en l'aspecte o la pos-tura corporals. I, si no ho veuen -com és el cas dels nostres afàsics cecs-, tenen una orella infal·lible per captar els matisos vocals, el to, el ritme, les cadències, la música, les modulacions, les inflexions o les entonacions més subtils que puguin dotar -o privar- de versemblança una veu humana.

És aquí, doncs, on resideix la seva facultat per distingir -sense paraules- allò que és autèntic o fals. Així, les ganyotes, els histrionismes, les gesticulacions falses i,

---

¹³ «To-sentiment» és un dels termes preferits per Head; no únicament l'utilitza referint-se a l'afàsia, sinó també a les qualitats afectives de la sensació, en la mesura en què poden ser alterades per trastorns perifèrics o del tàlem. De fet, pensem que Head sempre ha sentit una atracció, fins i tot inconscient, per l'exploració del «to-sentiment»; per una neurologia -per dir-ho així- del to-sentiment, oposada o complementària a una neurologia clàssica feta de proposicions i tractaments. Es tracta, per cert, d'un terme corrent als Estats Units, almenys entre els negres del sud: un terme corrent, elemental i indispensable. «Hi ha una cosa que se'n diu el to del sentiment, ¿saps?... I, si no la tens, estàs llest» (citada per Studs Terkel com a epígraf de la seva història oral de 1967 *Division Street: America*).

sobretot, els tons i les cadències artificials de la veu sonaven falsos a les orelles d'aquests pacients sense paraules però infinitament sensibles. Era davant d'aquestes incongruències i impropietats flagrants, fins i tot grotesques (almenys per a ells) que reaccionaven els meus pacients afàsics, perquè les paraules no els enganyaven ni els podien enganyar.

I és per això que els feia riure el discurs del president. Si no podem enganyar un afàsic, a causa de la seva especial sensibilitat a l'expressió i al «to», podríem preguntar-nos: què passa en el cas exactament contrari, el dels pacients -si és que n'hi ha- que no tenen cap sentit de l'expressió i del «to», i en canvi conserven intacta la facultat d'entendre les paraules? Tenim una sèrie de pacients d'aquest tipus al servei d'afàsia (si bé tècnicament no tenen afàsia sinó més aviat una forma d'agnòsia, anomenada agnòsia «tonal»). Són persones que han perdut la capacitat de percepció de les qualitats expressives de la veu -el to, el timbre, la sensibilitat, el caràcter-, però conserven intacta la comprensió de les paraules i de les construccions gramaticals. Aquestes agnòsies tonals (o «aprosòdies») estan associades amb trastorns del lòbul temporal dret del cervell, mentre que les afàsies estan relacionades amb trastorns del lòbul temporal esquerre.

Al servei d'afàsia, entre els pacients amb agnòsia tonal que van sentir el discurs del president, hi havia Emily D., afectada d'un glioma al lòbul temporal dret. Antiga professora d'anglès i poetessa d'un cert renom, posseïa una sensibilitat especial pel llenguatge i unes facultats analítiques i expressives tan grans que la feien capaç d'articular la situació inversa, és a dir, l'efecte que produïa el discurs del president en una persona amb agnòsia tonal. Emily D. no era capaç de dir si una veu expressava indignació, alegria, tristesa... Com que [ara, per a ella, les veus estaven desproveïdes d'expressió, s'havia de ! fixar en les cares de les persones, en els gestos i els moviments que ; feien quan parlaven, i ho feia amb una atenció i amb una intensitat que mai no havia mostrat abans. Però resultava que en això també estava limitada, perquè un glaucoma maligne li estava provocant també una pèrdua molt ràpida de visió.

Llavors va entendre que el que havia de fer era prestar una atenció extrema a l'exactitud i a la utilització de les paraules, i demanar a les persones que l'envoltaven que fessin el mateix. Cada vegada se li feia més difícil seguir un discurs informal o en argot -un discurs de tipus al·lusiu o emotiu-, i exigia als seus interlocutors que li parlessin en prosa, que diguessin «les paraules adequades en els llocs adequats». Es va adonar que la prosa podria compensar, fins a cert punt, la falta de percepció de to i de sentiment.

D'aquesta manera podia conservar, i fins i tot potenciar, l'ús del discurs expressiu, en què el significat depenia totalment de la precisió referencial de les paraules, mentre que cada cop es trobava més perduda en el discurs «evocador» (en què el significat deriva totalment de l'ús i el sentit del to).

Emily D. també va escoltar impassible el discurs del president; les impressions que en rebia eren una barreja estranya de percepcions, algunes defectuoses, altres intensificades: precisament la barreja oposada a la dels nostres afàsics. Se l'escoltava incommovible -ja no la commovia cap discurs-, i era incapaç de distingir el que era evocatiu, genuí o fals. Privada, doncs, de reaccions emotives, la va commoure el discurs? La va convèncer? En absolut.

-No és convincent -va dir- La seva prosa no és bona. La utilització de les paraules no és correcta. O bé té una lesió al cervell o bé vol amagar alguna cosa.

Així, doncs, el discurs del president no va tenir l'efecte desitjat en el cas d'Emily D., a causa de la seva hipersensibilitat a la utilització del llenguatge formal, a la precisió de la prosa, com tampoc el va tenir en el cas dels nostres afàsics, en què la

sordesa a les paraules anava acompanyada d'una intensificació de la sensibilitat tonal.

Aquesta va ser, doncs, la paradoxa del discurs del president: la gent normal -amb l'ajuda, sens dubte, del desig de ser enganyats- vam ser els únics totalment i autènticament enganyats (*Populus vult decipi, ergo decipiatur*). I l'ús enganyós de les paraules anava tan astutament unit a un to de veu enganyós que només els que tenien lesions al cervell es van mantenir intactes, immunes a l'engany.”

Oliver Sacks

Sacks, Oliver

1985. *L'home que va confondre la seva dona amb un barret*, Barcelona:

Proa,

Grau de dificultat: 3

1. Exposa per escrit els aspectes que t'han cridat més l'atenció del cas que acabes de llegir.
2. Després de la lectura del text intenteu definir amb els companys què és la sinceritat i què és l'engany.

Situació:

Crèdit 2: L'èsser humà i el coneixement
Unitat 3: **Estructura lògica del coneixement.**
8. Inferència
8.1 Inferència

Llegeix el següent comentari:

“Lo que conocemos no inferencialmente depende de lo que para nosotros resulta familiar”

Richard Rorty

Rorty, Richard

1989. *La filosofía y el espejo de la naturaleza*, Madrid: Cátedra, I, II, 5.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Què és una inferència?
2. Quin paper creus que desenvolupa *la familiaritat* en el marc del coneixement?
Raona-ho i esmenta fenòmens que coneguis gràcies a la familiaritat.

Situació:

Crèdit 2/ Unitat 4: **Coneixement científic.**

2) Coneixement científic.

2.1 Els prejudicis i la ciència.

Aquí teniu un fragment de l'obra *El nebot del mag*, de l'escriptor C.S. Lewis. Aquesta obra narra les fantàstiques aventures d'un noi i una noia molt joves, en Digory i la Polly, que de resultes de les provatures egoistes d'un mag (l'Andrew, l'oncle d'en Digory) són enviats a *altres mons*. Fixeu-vos quina és la reacció de l'oncle Andrew enfront d'uns fets insòlits.

Els prejudicis i la ciència

“Ara, però, hem de tornar una mica enrere i explicar com havia vist tota l'escena l'oncle Andrew des del seu punt de vista. A ell no li havia causat en absolut la mateixa impressió que al cotxer i els nens. Car el que un veu i sent depèn en bona mesura del lloc on està situat; també depèn de la mena de persona que un és.

Des del moment que havien aparegut els animals, l'oncle Andrew havia anat reculant fins a endinsar-se cada vegada més i més en la garriga. Els observava amb molta atenció, no cal dir-ho, però no tenia vertader interès de veure què estaven fent, sinó sols vigilar que no es disposessin a atacar-lo. Talment com la bruixa, era un home tremendament pràctic. Ell senzillament no s'havia fixat que l'Aslan escollia una parella de cada espècie d'animals. L'única cosa que veia, o es pensava que veia, era una colla de perilloses bèsties salvatges que voltaven per allà. I no acabava de comprendre per què els altres animals no fugien del majestuós lleó.

Quan arribà el gran moment i les bèsties parlaren, ell no se'n va adonar, per una raó força interessant. Quan el lleó havia començat a cantar per primera vegada, quan tot estava encara fosc com una gola de llop, havia advertit que aquell so era un càntic. I a ell li havia desagradat d'allò més. Li feia pensar i sentir coses que ell no volia pensar ni sentir. Posteriorment, quan va sortir el sol i ell va veure que el cantant era un lleó («només un lleó», com es va dir a si mateix), va maldar per convèncer-se que no cantava ni havia cantat mai, sinó que simplement rugia com ho faria qualsevol lleó en un zoològic al nostre món.

«No pot ser de cap manera que cantés —va pensar—. M'ho dec haver imaginat. He deixat que els nervis em juguessin una mala passada. ¿Qui ha sentit mai a dir que els lleons cantessin?»

I com més cantava el lleó i més bellament ho feia, més l'oncle Andrew s'esforçava per creure que no sentia res més que rugits. Ara, el mal d'intentar tornar-te més imbècil del que realment ets consisteix que molt sovint ho aconseguixes. I així li va passar a l'oncle Andrew. Ben aviat no sentia més que rugits en la cançó de l'Aslan. Al cap d'una estona, ni que ho hagués volgut, no hauria pogut sentir-hi res més. I

quan, per fi, el lleó va parlar i digué: «Nàrnia, desperta», ell no va sentir cap mot: només va sentir un grunyit. I quan les bèsties parlaren per respondre-li, no va sentir més que lladrucs, bruels, clapits i udols. I quan rigueren..., bé, ja us ho podeu imaginar. Per a l'oncle Andrew, allò va ser pitjor que res del que s'havia esdevingut fins aleshores. Ell no havia sentit mai a la vida un esvalot semblant entre unes bèsties brutes tan enrabiades, famolenques i assedegades de sang. Després va veure, amb ira i horror, com els altres tres éssers humans sortien al descobert i anaven a l'encontre dels animals.

—¡Si seran estúpids! —es digué—. Ara aquestes bèsties es cruspiran els anells juntament amb les criatures, i no podré tornar mai més a casa meva. ¡Quin vailet tan egoista és en Digory! I els altres ho són tant com ell o més. Si volen arriscar la vida, és cosa seva. Però, i jo, què? Es veu que no hi pensen, en això. Ningú no hi pensa, en mi.”

Lewis, C. S.

Carroll, C. S.

1991. *El nebot del mag*, Barcelona: Edhasa, p. 135 - 137. Traducció de Jordi Arbonès i Montull.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Fixeu-vos que en el text es reflecteixen els prejudicis que té l'oncle Andrew a l'hora d'acceptar fets que no encaixen fàcilment amb la *lògica del sentit comú*. Tenir un *pre-judici* significa tenir —abans de conèixer un fet o un fenomen— una idea preconcebuda d'aquell fet o d'aquell fenomen.
Creus que un bon científic pot tenir prejudicis a l'hora d'observar la realitat? (Raona bé la resposta. Pensa que els coneixements de vegades assenten prejudicis. Pensa també que tots, en certa manera, tenim prejudicis: segur que tots nosaltres pensem, sense haver-ho comprovat encara, que demà el sol tornarà a sortir).
2. En el text podem llegir aquestes paraules: “Car el que un veu i sent depèn en bona mesura del lloc on està situat; també depèn de la mena de persona que un és.”
Intenta explicar, a partir dels sentits del text, què pot significar aquesta afirmació.
3. Hi estàs d'acord, amb aquesta afirmació? Explica per què.
4. Al text també podem llegir aquestes paraules: “L'única cosa que veia, o es pensava que veia...”.
Creus que hi ha una identificació completa entre allò que veiem i allò que realment existeix? Raona la resposta.
5. Al text se'ns relata la reacció de l'oncle Andrew davant del cant del lleó: “Posteriorment, quan va sortir el sol i ell va veure que el cantant era un lleó («només un lleó», com es va dir a si mateix), va maldar per convèncer-se que no cantava ni havia cantat mai, sinó que simplement rugia com ho faria qualsevol lleó en un zoològic al nostre món.
«No pot ser de cap manera que cantés —va pensar—. M'ho dec haver imaginat. He deixat que els nervis em juguessin una mala passada. ¿Qui ha sentit mai a dir que els lleons cantessin?»
Creus que l'oncle Andrew, amb aquests prejudicis, podria ser un bon científic? Raona la teva resposta.

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement

Unitat 4: Coneixement científic.

2) Coneixement científic.

2.2 Tenir una actitud científica

Tenir una actitud científica

Prefacio: mis profesores

“Era un día de tormenta en el otoño de 1939. Afuera, en las calles alrededor del edificio de apartamentos, las hojas caían y formaban pequeños remolinos, cada una con vida propia. Era agradable estar dentro, a salvo y caliente, mientras mi madre preparaba la cena en la habitación contigua. En nuestro apartamento no había niños mayores que se metieran con uno sin razón. Precisamente, la semana anterior me había visto envuelto en una pelea... no recuerdo, después de tantos años, con quién; quizá fuera con Snoony Ágata, del tercer piso... y, tras un violento golpe, mi puño atravesó el cristal del escaparate de la farmacia de Schechter.

El señor Schechter se mostró solícito: «No pasa nada, tengo seguro», dijo mientras me untaba la muñeca con un antiséptico increíblemente doloroso. Mi madre me llevó al médico, que tenía la consulta en la planta baja de nuestro bloque. Con unas pinzas extrajo un fragmento de vidrio y, provisto de aguja e hilo, me aplicó dos puntos.

«¡Dos puntos!», había repetido mi padre por la noche. Sabía de puntos porque era cortador en la industria de la confección; su trabajo consistía en cortar patrones — espaldas, por ejemplo, o mangas para abrigos y trajes de señora— de un montón de tela enorme con una temible sierra eléctrica. A continuación, unas interminables hileras de mujeres sentadas ante máquinas de coser ensamblaban los patrones. Le complacía que me hubiera enfadado tanto como para vencer mi natural timidez.

A veces es bueno devolver el golpe. Yo no había pensado ejercer ninguna violencia. Simplemente ocurrió así. Snoony me empujó y, a continuación, mi puño atravesó el escaparate del señor Schechter. Yo me había lesionado la muñeca, había generado un gasto médico inesperado, había roto un cristal, y nadie se había enfadado conmigo. En cuanto a Snoony, estaba más simpático que nunca.

Intenté dilucidar cuál era la lección de todo aquello. Pero era mucho más agradable intentar descubrirlo en el calor del apartamento, mirando a través de la ventana de la sala la bahía de Nueva York, que arriesgarme a un nuevo contrat tiempo en las calles.

Mi madre se había cambiado de ropa y maquillado como solía hacer siempre antes de que llegara mi padre. Casi se había puesto el sol y nos quedamos los dos mirando más allá de las aguas embravecidas.

—Allí fuera hay gente que lucha, y se matan unos a otros —dijo haciendo una señal vaga hacia el Atlántico. Yo miré con atención.

—Lo sé —contesté—. Los veo.

—No, no los puedes ver —repuso ella, casi con severidad, antes de volver a la cocina—. Están demasiado lejos.

¿Cómo podía saber ella si yo los veía o no?, me pregunté. Forzando la vista, me había parecido discernir una fina franja de tierra en el horizonte sobre la que unas pequeñas figuras se empujaban, pegaban y peleaban con espadas como en mis cómics. Pero quizá tuviera razón. Quizá se trataba sólo de mi imaginación; como los monstruos de medianoche que, en ocasiones, todavía me despertaban de un sueño profundo, con el pijama empapado de sudor y el corazón palpitante.

¿Cómo se puede saber cuando alguien sólo imagina? Me quedé contemplando las aguas grises hasta que se hizo de noche y me mandaron a lavarme las manos para cenar. Para mi delicia, mi padre me tomó en brazos. Podía notar el frío del mundo exterior contra su barba de un día.

*****

Un domingo de aquel mismo año, mi padre me había explicado con paciencia el papel del cero como punto de origen en aritmética, los nombres de sonido malicioso de los números grandes y que no existe el número más grande («Siempre puedes añadir uno más», decía). De pronto me entró una compulsión infantil de escribir en secuencia todos los números enteros del uno al mil. No teníamos ninguna libreta de papel, pero mi padre me ofreció el montón de cartones grises que guardaba cuando le traían las camisas de la lavandería. Empecé el proyecto con entusiasmo, pero me sorprendió lo lento que era. Cuando me encontraba todavía en los cientos más bajos, mi madre anunció que era la hora del baño. Me quedé desconsolado. Tenía que llegar a mil. Intervino mi padre, que toda la vida actuó de mediador: si me sometía al baño sin rechistar, él continuaría la secuencia por mí. Yo no cabía en mí de contento. Cuando salí del baño ya estaba cerca del novecientos, y así pude llegar a mil sólo un poco después de la hora habitual de acostarme. La magnitud de los números grandes nunca ha dejado de impresionarme.

También en 1939, mis padres me llevaron a la Feria Mundial de Nueva York. Allí se me ofreció una visión de un futuro perfecto que la ciencia y la alta tecnología habían hecho posible. Habían enterrado una cápsula llena de artefactos de nuestra época, para beneficio de la gente de un futuro lejano... que, asombrosamente, quizá no supiera mucho de la gente de 1939. El «mundo del mañana» sería impecable, limpio, racionalizado y, por lo que yo podía ver, sin rastro de gente pobre.

«Vea el sonido», ordenaba de modo desconcertante un cartel. Y, desde luego, cuando el pequeño martillo golpeaba el diapasón aparecía una bella onda sinusoidal en la pantalla del osciloscopio. «Escuche la luz», exhortaba otro cartel. Y, cuando el flash iluminó la fotocélula, pude escuchar algo parecido a las interferencias de nuestra radio Motorola cuando el dial no daba con la emisora. Sencillamente, el mundo encerraba una serie de maravillas que nunca me había imaginado. ¿Cómo podía convertirse un tono en una imagen y la luz en ruido?

Mis padres no eran científicos. No sabían casi nada de ciencia. Pero, al introducirme simultáneamente en el escepticismo y lo asombroso, me enseñaron los dos modos de pensamiento difícilmente compaginables que son la base del método científico. Su situación económica no superaba en mucho el nivel de pobreza. Pero cuando anuncié que quería ser astrónomo recibí un apoyo incondicional, a pesar de que ellos (como yo) sólo tenían una idea rudimentaria de lo que hace un astrónomo. Nunca me sugirieron que a lo mejor sería más oportuno que me hiciera médico o abogado.

Me encantaría poder decir que en la escuela elemental, superior o universitaria tuve profesores de ciencias que me inspiraron. Pero, por mucho que buceo en mi memoria, no encuentro ninguno. Se trataba de una pura memorización de la tabla periódica de los elementos, palancas y planos inclinados, la fotosíntesis de las plantas verdes y la diferencia entre la antracita y el carbón bituminoso. Pero no

había ninguna elevada sensación de maravilla, ninguna indicación de una perspectiva evolutiva, nada sobre ideas erróneas que todo el mundo había creído ciertas en otra época. Se suponía que en los cursos de laboratorio del instituto debíamos encontrar una respuesta. Si no era así, nos suspendían. No se nos animaba a profundizar en nuestros propios intereses, ideas o errores conceptuales. Al final del libro de texto había material que parecía interesante, pero el año escolar siempre terminaba antes de llegar a dicho final. Era posible ver maravillosos libros de astronomía, por ejemplo, en las bibliotecas, pero no en la clase. Se nos enseñaba la división larga como si se tratara de una serie de recetas de un libro de cocina, sin ninguna explicación de cómo esta secuencia particular de divisiones cortas, multiplicaciones y restas daba la respuesta correcta. En el instituto se nos enseñaba con reverencia la extracción de raíces cuadradas, como si se tratara de un método entregado tiempo atrás en el monte Sinaí. Nuestro trabajo consistía meramente en recordar lo que se nos había ordenado: consigue la respuesta correcta, no importa que entiendas lo que haces. En segundo curso tuve un profesor de álgebra muy capacitado que me permitió aprender muchas matemáticas, pero era un matón que disfrutaba haciendo llorar a las chicas. En todos aquellos años de escuela mantuve mi interés por la ciencia leyendo libros y revistas sobre realidad y ficción científica.

La universidad fue la realización de mis sueños: encontré profesores que no sólo entendían la ciencia sino que realmente eran capaces de explicarla. Tuve la suerte de estudiar en una de las grandes instituciones del saber de la época: la Universidad de Chicago. Estudiaba física en un departamento que giraba alrededor de Enrico Fermi; descubrí la verdadera elegancia matemática con Subrahmanyan Chandrasekhar; tuve la oportunidad de hablar de química con Harold Urey; durante los veranos fui aprendiz de biología con H. J. Muller en la Universidad de Indiana; y aprendí astronomía planetaria con el único practicante con plena dedicación de la época, G. P. Kuiper.

En Kuiper vi por primera vez el llamado cálculo sobre servilleta de papel: se te ocurre una posible solución a un problema, coges una servilleta de papel, apelas a tu conocimiento de física fundamental, garabateas unas cuantas ecuaciones aproximadas, las sustituyes por valores numéricos probables y compruebas si la respuesta puede resolver de algún modo tu problema. Si no es así, debes buscar una solución diferente. Es una manera de ir eliminando disparates como si fueran capas de una cebolla.

En la Universidad de Chicago también tuve la suerte de encontrarme con un programa de educación general diseñado por Robert M. Hutchins en el que la ciencia se presentaba como parte integral del maravilloso tapiz del conocimiento humano. Se consideraba impensable que un aspirante a físico no conociera a Platón, Aristóteles, Bach, Shakespeare, Gibbon, Malinowski y Freud... entre otros. En una clase de introducción a la ciencia se nos presentó de modo tan irresistible el punto de vista de Tolomeo de que el Sol giraba alrededor de la Tierra que muchos estudiantes tuvieron que replantearse su confianza en Copérnico. La categoría de los profesores en el programa de Hutchins no tenía casi nada que ver con la investigación; al contrario —a diferencia de lo que es habitual en las universidades norteamericanas de hoy—, se valoraba a los profesores por su manera de enseñar, por su capacidad de transmitir información e inspirar a la futura generación.

En este ambiente embriagador pude rellenar algunas lagunas de mi educación. Se me aclararon muchos aspectos que me habían parecido profundamente misteriosos, y no sólo en la ciencia. También fui testigo de primera mano de la alegría que sentían los que tenían el privilegio de descubrir algo sobre el funcionamiento del universo.

Siempre me he sentido agradecido a mis mentores de la década de 1950 y he hecho lo posible para que todos ellos conocieran mi aprecio. Pero cuando echo la vista atrás me parece que lo más esencial no lo aprendí de mis maestros de escuela, ni siquiera de mis profesores de universidad, sino de mis padres, que no sabían nada en absoluto de ciencia, en aquel año tan lejano de 1939.”

Carl Sagan

Sagan, Carl

1997. *El mundo y sus demonios*, Barcelona: Planeta, p. 11 - 15. Traducción de Dolors Udina.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Quines diferenciacions estableix Carl Sagan entre *imaginació* i *coneixement objectiu*?
2. A partir d'allò que exposa en el text, ¿creus que Carl Sagan té una idea *utòpica* de la ciència (com a guaridora de la pobresa de moltes persones)?
3. I tu: tens una idea utòpica de la ciència i la tecnologia? Raona la resposta.
4. Carl Sagan explica que els seus pares, tot i no tenir coneixements sobre ciència, van oferir-li totes les facilitats perquè es pogués dedicar al conreu de la ciència. Podríem afirmar, doncs, que l'actitud dels pares de Carl Sagan és d'esperonament i de voluntat de coneixement. Creus que la nostra societat promou i fomenta les actituds i les activitats científiques? Raona la resposta, aportant exemples que reforcin la teva opinió.
5. Creus que és possible *fer ciència* sense entendre que l'activitat científica forma part del *teixit del coneixement*? Raona la resposta.

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement

Unitat 4: Coneixement científic.

3) Coneixement científic.

2.3 Actituds pseudocientífiques

Actituds pseudocientífiques

Llegeix el text següent:

“Podría afirmarse que se abraza la pseudociencia en la misma proporción que se comprende mal la ciencia real... sólo que aquí acaba la comparación. Si uno nunca ha oído hablar de ciencia (por no hablar de su funcionamiento), difícilmente será consciente de estar abrazando la pseudociencia. Simplemente, estará pensando de una de las maneras que han pensado siempre los humanos. Las religiones suelen ser los viveros de protección estatal de la pseudociencia, aunque no hay razón para que tengan que representar este papel. En cierto modo es un dispositivo procedente de tiempos ya pasados. En algunos países, casi todo el mundo cree en la astrología y la adivinación, incluyendo los líderes gubernamentales. Pero eso no se les ha inculcado sólo a través de la religión; deriva de la cultura que los rodea, en la que todo el mundo se siente cómodo con estas prácticas y se encuentran testimonios que lo afirman en todas partes.

La mayoría de los casos a los que me refiero en este libro son norteamericanos... porque son los que conozco mejor, no porque la pseudociencia y el misticismo tengan mayor incidencia en Estados Unidos que en otra parte. Uri Geller, doblador de cucharas y psíquico que se comunica con extraterrestres, saluda desde Israel. A medida que crecen las tensiones entre los secularistas argelinos y los fundamentalistas musulmanes aumenta el número de gente que consulta discretamente a los diez mil adivinos y clarividentes (de los que cerca de la mitad operan con licencia del gobierno). Altos cargos franceses, incluido un antiguo presidente de la República, ordenaron la inversión de millones de dólares en una patraña (el escándalo Elf-Aquitaine) para encontrar nuevas reservas de petróleo desde el aire. En Alemania hay preocupación por los «rayos de la Tierra» carcinógenos que la ciencia no detecta; sólo pueden ser captados por experimentados zahoríes blandiendo sus palos ahorquillados. En las Filipinas florece la «cirugía psíquica». Los fantasmas son una obsesión nacional en Gran Bretaña. Desde la segunda guerra mundial, en Japón han aparecido una enorme cantidad de nuevas religiones que prometen lo sobrenatural. El número estimado de adivinos que prosperan en el Japón es de cien mil, con una clientela mayoritaria de mujeres jóvenes. Aum Shirikyo, una secta que se supone implicada en la fuga de gas nervioso sarín en el metro de Tokyo en marzo de 1995, cuenta entre sus principales dogmas con la levitación, la curación por la fe y la percepción

extrasensorial (PES). Los seguidores bebían, a un alto precio, el agua del «estanque milagroso»... del baño de Asahara, su líder. En Tailandia se tratan enfermedades con pastillas fabricadas con Escrituras Sagradas pulverizadas. Todavía hoy se queman «brujas» en Sudáfrica. Las fuerzas australianas que mantienen la paz en Haití rescatan a una mujer atada a un árbol; está acusada de volar de tejado en tejado y chupar la sangre a los niños. En la India abunda la astrología, la geomancia está muy extendida en China.

Quizá la pseudociencia global reciente de más éxito —según muchos criterios, ya una religión— es la doctrina hindú de la meditación trascendental (MT). Las soporíferas homilias de su fundador y líder espiritual, el Maharishi Mahesh Yogi, se pueden seguir por televisión. Sentado en posición de yogui, con sus cabellos blancos veteados de negro, rodeado de guirnaldas y ofrendas florales, su aspecto es imponente. Un día, cambiando de canales, nos encontramos con esta cara. «¿Sabéis quién es?», preguntó nuestro hijo de cuatro años. «Dios.» La organización mundial de MT tiene una valoración estimada de tres mil millones de dólares. Previo pago de una tasa, prometen que a través de la meditación pueden hacer que uno atraviese paredes, se vuelva invisible y vuele. Pensando al unísono, según dicen, han reducido el índice de delitos en Washington, D.C. y han provocado el colapso de la Unión Soviética, entre otros milagros seculares. No se ha ofrecido la más mínima prueba real de tales afirmaciones. MT vende medicina popular, dirige compañías comerciales, clínicas médicas y universidades de «investigación», y ha hecho una incursión sin éxito en la política. Con su líder de extraño carisma, su promesa de comunidad y el ofrecimiento de poderes mágicos a cambio de dinero y una fe ferviente, es el paradigma de muchas pseudociencias comercializadas para la exportación sacerdotal.”

Carl Sagan

Sagan, Carl

1997. *El mundo y sus demonios*, Barcelona: Planeta, p. 32 - 33. Traducción de Dolores Udina.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Com definiries la *pseudociència*?
2. Exposa exemples de manifestacions *pseudocientífiques*.
3. Segons Carl Sagan quins són els factors que propicien l'acceptació de la *pseudociència*?
4. Has mantingut mai alguna actitud pseudocientífica? Si respons afirmativament, digues quina. I analitza aquesta actitud i explica quina consideració et mereix ara a l'actualitat.
5. Com creus que es desemmascaren les actituds i activitats pseudocientífiques?

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement

Unitat 4: Coneixement científic.

4) Coneixement científic.

2.4 Característiques de la ciència

“La ciencia es diferente de muchas otras empresas humanas; no, desde luego, porque sus practicantes estén influenciados o no por la cultura en la que crecieron, ni porque a veces acierten y otras se equivoquen (algo común en toda actividad humana), sino en su pasión por formular hipótesis comprobables, en su búsqueda de ex-perimentos definitivos que confirmen o nieguen ideas, en el vigor de su debate sustancial y en su voluntad de abandonar ideas que se han mostrado deficientes. Si no fuéramos conscientes de nuestras propias limitaciones, sin embargo, si no buscásemos más datos, si no estuviésemos dispuestos a realizar experimentos de control, si no respetásemos las pruebas, avanzaríamos muy poco en nuestra búsqueda de la verdad. Por oportunismo y timidez, podríamos ser vapuleados por cualquier brisa ideológica sin tener nada de valor duradero a lo que agarrarnos.”

Carl Sagan

Sagan, Carl

1997. *El mundo y sus demonios*, Barcelona: Planeta, p. 290. Traducció de Dolors Udina.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Quines són les característiques principals de la ciència segons es desprèn del text que acabes de llegir. Enumera-les i explica-les.
2. Creus que la ciència és ideològica? Raona-ho. I contrasta, amb el guiatge del professor, les teves opinions amb les dels teus companys.

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement

Unitat 4: Coneixement científic.

2) Coneixement científic

2.5 Especialització del coneixement científic

Especialització del coneixement científic

Llegeix el següent text:

“Todo enseñante de universidad técnica debería poseer las siguientes virtudes:

- a) Asumir los límites de su propia disciplina. Hacer conscientes a los estudiantes de estos límites a través de su docencia y mostrarles que, más allá de ellos entran en juego fuerzas que no son estrictamente racionales, sino que provienen de la vida misma y de la sociedad.
- b) Mostrar en cada disciplina cómo conduce ésta más allá de su campo limitado a perspectivas de por sí más amplias, etc”.

Erwin Schrödinger

Schrödinger, Erwin

1998. *Ciencia y humanismo*, Barcelona: Tusquets, p. 18 , traducció de Francisco Martín.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Treballeu en grup. Discutiu amb els companys els possibles desavantatges de l'especialització del coneixement.
2. Treballeu en grup. Schrödinger, en el text que acabeu de llegir, proposa dos aspectes per no perdre de vista que el coneixement és fragmentari però que ha de retornar a la seva unitat.
Discutiu amb els companys si el vostre sistema educatiu contempla aquestes dues propostes de Schrödinger.

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement

Unitat 4: Coneixement científic.

3. L'explicació mitològica de la realitat

3.1 El valor de la mitologia

El valor de la mitologia

Llegeix el text següent:

“Aquesta és la funció terapèutica de la narrativa i la raó per la qual els homes, des dels inicis de la humanitat, contenen històries. I aquesta és també la funció dels mites: donar forma al desordre de l'experiència”.

Umberto Eco

Eco, Umberto

1997. *Sis passejades pels boscos de la ficció*, Barcelona: Destino, p. 132.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. En quin sentit la narrativa i la raó poden ser *terapèutiques*?
2. Què pot significar que els mites donin sentit al desordre de l'experiència?
3. Exposa exemples d'explicacions mítiques sorgides per donar sentit al desordre de l'experiència.
4. Trebal·leu en grup. Busqueu mites que existeixin en el vostre entorn cultural. Definiu-los, analitzeu-los, avalueu-los, penseu si us afecten directament.

Situació:

Crèdit 2/ Unitat 4: **Coneixement científic.**

4) El mètode científic.

4.2 Hipòtesis científiques

4.2.1 Primera hipòtesi: el món es coneix malament

Primera hipòtesi: el món es coneix malament

“ -Pero la ciencia, le dije yo, utiliza...

-¡La ciencia! Lo que hay son científicos, querido amigo, científicos y momentos de un científico. Son hombres... tanteos, malas noches, boca amarga, una excelente tarde de lucidez ¿Sabe usted cuál es la primera hipótesis de toda ciencia, la idea necesaria de todo científico. Que el mundo se conoce mal. Sí. Ahora bien, a menudo se piensa lo contrario; hay instantes en que todo parece claro -en que todo es pleno, sin problemas. En esos instantes ya no hay ciencia -o si prefiere, la ciencia se ha cumplido. Pero hay otras horas en que nada es evidente, no hay más que lagunas, actos de fe, incertidumbres; no se ven sino retazos y objetos irreducibles por todas partes.”

Paul Valéry

Valéry, Paul

1999. *Monsieur Teste*, Madrid: Visor, p. 60.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Defineix el concepte d'hipòtesi científica.
2. Estàs d'acord amb *monsieur Teste*, el protagonista de la novel·la homònima de Paul Valéry, amb què “la primera hipòtesi de tota ciència és que el món es coneix malament”? Raona la teva postura, explicant per què consideres que l'ésser humà coneix bé o malament el món.
3. Quina avantatge pot tenir una investigació científica que sempre parteixi de la convicció que *el món es coneix malament*?
4. Creus que la investigació científica pot comportar tants dubtes, mancances d'evidències i objectes irreducibles tal com apunta el protagonista de la novel·la de Valéry? Raona la teva resposta.

Situació:
Crèdit 2/ Unitat 4: **Coneixement científic.**
5) El mètode científic.
4.2 Hipòtesis científiques
4.2.2 El valor de la hipòtesi científica

L'observació científica

Llegeix els següents comentaris:

- 1) “Observar es para investigar, investigar para conocer y conocer para vivir en la incertidumbre”.
Aforisme 140.
- 2) “Principio de Objetividad: de todas las maneras de observar una realidad, la más objetiva es la que menos altera la observación ”.
Aforisme 219.
- 3) “Observar es conversar con la naturaleza (experimento)”.
Aforisme 423.

Jorge Wagensberg

Wagensberg, Jorge
2002. *Si la naturaleza es la respuesta, ¿Cuál era la pregunta?*, Barcelona:
Tusquets.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Comenta cadascun d'aquests tres aforismes. Intenta aclarir què signifiquen.
2. Contrasta les teves explicacions amb les dels teus companys.

Situació:
Crèdit 2/ Unitat 4: **Coneixement científic.**
6) El mètode científic.
4.2 Hipòtesis científiques
4.2.2 El valor de la hipòtesi científica

El valor de la hipòtesi científica

Llegeix aquestes dues afirmacions:

- 1) “En ciència, normalment, és menys útil santificar una hipòtesis que no pas utilitzar-la com una espècie de mirall per veure el món d’una manera diferent”. (James Lovelock, biòleg).
- 2) “Una hipòtesis científica és elegant i atractiva en la mesura que contradigui el sentit comú” (Charles Lyell, geòleg).

Taula d’activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Què significaria santificar una hipòtesi científica?
  3. Per què una hipòtesi científica ha de ser un mirall per veure el món diferent? Raona-ho.
  4. Exposa exemples històrics d’hipòtesis científiques que han contradit el sentit comú. (Aclareix abans, què significa això del *sentit comú*).
  5. Per què una hipòtesi científica és elegant i atractiva en la mesura que contradiu el sentit comú? Raona-ho.

Situació:
Crèdit 2/ Unitat 4: **Coneixement científic.**
7) El mètode científic.
4.3 Formulació de lleis i teories
4.3.1 La llei científica

La llei científica

Llegeix els següents comentaris:

- 1) “Atribuir varios fenómenos a una ley es un ejercicio de inteligibilidad”.
Aforisme 234.
- 2) “Una ley científica comprime —y por lo tanto comprende— muchos sucesos y objetos de la realidad”.
Aforisme 219.
- 3) “Cualquier producto mental transmisible se enmarca, tarde o temprano, en un espacio finito: un poema, una pintura, una ecuación matemática, una ley de la física, una melodía, una mueca, un plano...”.
Aforisme 210.

Jorge Wagensberg

Wagensberg, Jorge
2002. *Si la naturaleza es la respuesta, ¿Cuál era la pregunta?*, Barcelona:
Tusquets.

Taula d'activitats.
Grau de dificultat: 3

1. Comenta cadascun d'aquests tres aforismes. Intenta aclarir què signifiquen.
2. Contrasta les teves explicacions amb les dels teus companys.

Situació:
Crèdit 2/ Unitat 4: **Coneixement científic.**
8) El mètode científic.
4.3 Formulació de lleis i teories
4.3.2 La teoria científica

La teoria científica

Llegeix els següents comentaris:

- 1) “La dialéctica entre teoría (conocimiento) y experiencia (realidad) genera dos tipos de paradojas: paradojas de contradicción (la experiencia sugiere A y la teoría no-A) y paradojas de incompletitud (la experiencia sugiere A y la teoría no sugiere ni A ni no-A)”.
Aforisme 251.
- 2) “Cuando se clasifica es que ya se tiene una teoría”.
Aforisme 229.

Jorge Wagensberg

Wagensberg, Jorge

2002. *Si la naturaleza es la respuesta, ¿Cuál era la pregunta?*, Barcelona: Tusquets.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Comenta aquests dos aforismes. Intenta aclarir què signifiquen.
2. Contrasta les teves explicacions amb les dels teus companys.

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement

Unitat 4: Coneixement científic.

4 El mètode científic.

4.4. Passes del mètode científic

4.4.1 Passes del mètode científic

Característiques del mètode científic

Llegeix el text següent:

“La pseudociencia es distinta de la ciencia errónea. La ciencia avanza con los errores y los va eliminando uno a uno. Se llega continuamente a conclusiones falsas, pero se formulan hipotéticamente. Se plantean hipótesis de modo que puedan refutarse. Se confronta una sucesión de hipótesis alternativas mediante experimento y observación. La ciencia anda a tientas y titubeando hacia una mayor comprensión. Desde luego, cuando se descarta una hipótesis científica se ven afectados los sentimientos de propiedad, pero se reconoce que este tipo de refutación es el elemento central de la empresa científica.

La pseudociencia es justo lo contrario. Las hipótesis suelen formularse precisamente de modo que sean invulnerables a cualquier experimento que ofrezca una posibilidad de refutación, por lo que en principio no pueden ser invalidadas. Los practicantes se muestran cautos y a la defensiva. Se oponen al escrutinio escéptico. Cuando la hipótesis de los pseudocientíficos no consigue cuajar entre los científicos se alegan conspiraciones para suprimirla.

La capacidad motora en la gente sana es casi perfecta. Raramente tropezamos o caemos, excepto de pequeños o en la vejez. Aprendemos tareas como montar en bicicleta, patinar, saltar a la comba o conducir un coche y conservamos este dominio para toda la vida. Aunque estemos una década sin practicarlo, no nos cuesta ningún esfuerzo recuperarlo. La precisión y retención de nuestras habilidades motoras, sin embargo, nos da un falso sentido de confianza en nuestros otros talentos. Nuestras percepciones son falibles. A veces vemos lo que no existe. Somos víctimas de ilusiones ópticas. En ocasiones alucinamos. Tendemos a cometer errores. Un libro francamente ilustrativo, titulado *Cómo sabemos que no es así: Infallibilidad de la razón humana en la vida cotidiana*, de Thomas Gilovich, muestra cómo la gente yerra sistemáticamente en la comprensión de números, cómo rechaza las pruebas desagradables, cómo le influyen las opiniones de otros. Somos buenos en algunas cosas, pero no en todo. La sabiduría radica en comprender nuestras limitaciones. «Porque el hombre es una criatura atolondrada», nos enseña William Shakespeare. Aquí es donde entra el puntilloso rigor escéptico de la ciencia.

Quizá la distinción más clara entre la ciencia y la pseudociencia es que la primera tiene una apreciación mucho más comprensiva de las imperfecciones humanas y la

falibilidad que la pseudociencia (o revelación «inequívoca»). Si nos negamos categóricamente a reconocer que somos susceptibles de cometer un error, podemos estar seguros de que el error —incluso un error grave, una equivocación profunda— nos acompañará siempre. Pero si somos capaces de evaluarnos con un poco de coraje, por muy lamentables que sean las reflexiones que podamos engendrar, nuestras posibilidades mejoran enormemente.

Si nos limitamos a mostrar los descubrimientos y productos de la ciencia —no importa lo útiles y hasta inspiradores que puedan ser— sin comunicar su método crítico, ¿cómo puede distinguir el ciudadano medio entre ciencia y pseudociencia? Ambas se presentan como afirmación sin fundamento. En Rusia y China solía ser fácil. La ciencia autorizada era la que enseñaban las autoridades. La distinción entre ciencia y pseudociencia se hacía a medida. No hacía falta explicar las dudas. Pero en cuanto se produjeron cambios políticos profundos y se liberaron las restricciones del libre pensamiento hubo una serie de afirmaciones seguras o carismáticas —especialmente las que nos decían lo que queríamos oír— que consiguieron muchos seguidores. Cualquier idea, por improbable que fuera, conseguía autoridad.

Para el divulgador de la ciencia es un desafío supremo aclarar la historia actual y tortuosa de sus grandes descubrimientos y equivocaciones, y la testarudez ocasional de sus practicantes en su negativa a cambiar de camino. Muchos, quizá la mayoría de los libros de texto de ciencias para científicos en ciernes, lo abordan con ligereza. Es mucho más fácil presentar de modo atractivo la sabiduría destilada durante siglos de interrogación paciente y colectiva sobre la naturaleza que detallar el complicado aparato de destilación. El método, aunque sea indigesto y espeso, es mucho más importante que los descubrimientos de la ciencia.

Carl Sagan

Sagan, Carl

1997. *El mundo y sus demonios*, Barcelona: Planeta, p. 38 - 39. Traducción de Dolors Udina.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. En què consisteix el *mètode científic* segons Carl Sagan? Enumera les característiques del mètode científic.
2. Quins són segons l'autor del text els principals criteris per destriar la ciència de la pseudociència?
3. Defineix el concepte *hipòtesi científica*.
4. Com defineixes el *rigor escèptic* de la ciència?
5. Creus que la ciència pot dependre d'allò que dictaminin les autoritats governamentals? Raona la resposta.
6. L'autor del text escriu: "El método, aunque sea indigesto y espeso, es mucho más importante que los descubrimientos de la ciencia". Què creus que vol dir Carl Sagan amb aquesta afirmació?

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement

Unitat 4: Coneixement científic.

5 El mètode científic.

4.5 Generalitats sobre el mètode científic

4.5.1 Sobre el mètode científic

SOBRE EL MÈTODE CIENTÍFIC

Llegeix els següents comentaris sobre el mètode científic:

- 1) “Durante muchos años he seguido también una regla de oro, a saber, que siempre que me topaba con un dato publicado, una nueva observación o idea que fuera opuesta a mis resultados, la anotaba sin falta y en seguida, pues me había dado cuenta por experiencia de que tales datos e ideas eran más propensos a escapárseme rápidamente de la memoria que los favorables. Debido a esta costumbre se hicieron muy pocas objeciones contra mis puntos de vista que yo no hubiera al menos advertido e intentado responder”.

Charles Darwin, *Autobiografía*, “Residencia en Down”.

- 2) “Lo propio del método es la continuidad, de tal manera que no sabe pensar en método discontinuo. Y como la conciencia es discontinua —todo método es cosa de la conciencia— resulta la disparidad, la no coincidencia del vivir conscientemente y del método que se le propone”.

María Zambrano, *Claros del bosque I*, “Claros del bosque”.

- 3) “Allò que observem no és la naturalesa en ella mateixa, sinó la naturalesa exposada al nostre mètode de qüestionament”.

Werner Heisenberg, *Física i filosofia*.

- 4) “En l'estudi de la història natural hi ha dos esculls igualment perillosos: el primer, no tenir cap mètode; el segon, voler-ho referir tot a un sistema particular”.

Buffon, Comte de, *Histoire naturelle I*.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Exposa, de manera molt resumida, quins són els principals aspectes metodològics que defensen els autors dels textos que acabes de llegir.
2. Prenguem com referència el text 1. Creus que el mètode d'investigació científica ha de posar una atenció preferent sobre les observacions i resultats que contradiuen una hipòtesi que es donava per bona? Raona-ho.
3. Per què segons María Zambrano hi ha un desnivell entre mètode i consciència psicològica?
4. Explica i comenta l'afirmació de Heisenberg.
5. De les paraules de Heisenberg es podria dir que tota recerca científica és relativa i està supeditada a les condicions subjectives de la persona que la realitza? Raona-ho.
6. Prenguem com a referència el comentari número quatre. Per què pot ser perillós per a un científic voler-ho "referir tot a un sistema particular"? Raona-ho.

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement

Unitat 4: Coneixement científic.

6 El mètode científic.

4.6 Generalitats sobre el mètode científic

4.5.2 Sobre el mètode científic2

Mètode científic

Llegeix els següents comentaris:

- 1) “El método científico es cualquier método que observe los tres principios, el de Objetividad, el de Intelligibilidad y el Dialéctico”.
Aforisme 222.
- 2) “El método científico no sirve para tener ideas, sino para tratarlas”.
Aforisme 275.
- 3) “Las grietas del método científico se rellenan con pasta de ideología”.
Aforisme 290.

Jorge Wagensberg

Wagensberg, Jorge

2002. *Si la naturaleza es la respuesta, ¿Cuál era la pregunta?*, Barcelona: Tusquets.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Amb l'ajuda del professor, definiu els principis d'Objectivitat, d'Intel·ligibilitat i Dialèctic del mètode científic.
2. Intenta explicar quin significat té l'aforisme col·locat en el segon punt.
3. Defineix què és una *ideologia*.
4. Discussió en grup. Tema proposat: ¿Ha de tenir un component ideològic, la investigació científica?

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement

Unitat 4: Coneixement científic.

5. Les ciències socials i la interpretació de la realitat

5.1 Retard de les ciències morals

Llegeix el següent fragment:

"Buena parte del azoramiento actual proviene de la incongruencia entre la perfección de nuestras ideas sobre los fenómenos físicos y el atraso escandaloso de las *ciencias morales*. El ministro, el profesor, el físico ilustre y el novelista suelen tener de esas cosas conceptos dignos de un barbero suburbano"

José Ortega y Gasset

Ortega y Gasset, José

1971. Obras completas, *Una meditación de Europa*, Madrid: Ediciones de la Revista de Occidente, p. 248, vol. 9.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. De què es lamenta l'autor d'aquest text?
2. Creus que el lament de l'autor d'aquest text encara té fonament en els nostres dies? Raona la teva opinió.
3. Creus que actualment hi ha desnivells d'evolució entre les ciències experimentals i aquell àmbit que l'autor del text anomena *ciències morals*? Raona la teva resposta.

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement

Unitat 4: Coneixement científic.

6) La tecnologia

6.1 Diferències entre tecnologia i ciència

Diferències entre tecnologia i ciència

Llegeix els següents comentaris:

- 1) “La tecnología es el uso más prestigioso del método científico a la hora de regular la incertidumbre del entorno”.
Aforisme 104.
- 2) “Ciencia y tecnología se elaboran con el mismo método, pero difieren en su objetivo”.
Aforisme 277.
- 3) “La ciencia es para conocer el mundo, la tecnología para cambiarlo”.
Aforisme 278.

Jorge Wagensberg

Wagensberg, Jorge

2002. *Si la naturaleza es la respuesta, ¿Cuál era la pregunta?*, Barcelona: Tusquets.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Per què la tecnologia pot esdevenir “l'ús més prestigiós del mètode científic a l'hora de regular la incertesa de l'entorn”? Raona-ho.
2. Quines diferències establiries entre ciència i tecnologia.

ituació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement

Unitat 4: Coneixement científic.

7) Aplicacions tecnològiques i compromís ètic.

7.1 Exercir un control sobre la tecnologia i la

ciència

Exercir un control sobre la tecnologia i la ciència

Llegeix el text següent:

Si queremos que el mundo escape de las terribles consecuencias del crecimiento de la población global y de los diez mil o doce mil millones de personas en el planeta a finales del siglo XXI, debemos inventar medios seguros y más eficientes de cultivar alimentos, con el consiguiente abastecimiento de semillas, riego, fertilizantes, pesticidas, sistemas de transporte y refrigeración. También se necesitarán métodos contraceptivos ampliamente disponibles y aceptables, pasos significativos hacia la igualdad política de las mujeres y mejoras en las condiciones de vida de los más pobres. ¿Cómo puede conseguirse todo eso sin ciencia y tecnología?

Sé que la ciencia y la tecnología no son simples cornucopias que vierten dones al mundo. Los científicos no sólo concibieron las armas nucleares; también agarraron a los líderes políticos por las solapas para que entendieran que su nación —cualquiera que ésta fuera— tenía que ser la primera en tenerlas. Luego fabricaron más de sesenta mil. Durante la guerra fría, los científicos de Estados Unidos, la Unión Soviética, China y otras naciones estaban dispuestos a exponer a sus compatriotas a la radiación —en la mayoría de los casos sin su conocimiento— con el fin de prepararse para la guerra nuclear. Los médicos de Tuskegee, Alabama, engañaron a un grupo de veteranos que creían recibir tratamiento médico para la sífilis, cuando en realidad servían de grupo de control sin tratamiento. Son conocidas las atrocidades perpetradas por los médicos nazis. Nuestra tecnología ha producido la talidomida, el CFC, el agente naranja, el gas nervioso, la contaminación del aire y el agua, la extinción de especies e industrias tan poderosas que pueden arruinar el clima del planeta. Aproximadamente, la mitad de los científicos de la Tierra trabajan al menos a tiempo parcial para los militares. Aunque todavía se ve a algunos científicos como personas independientes que critican con valentía los males de la sociedad y advierten con antelación de las potenciales catástrofes tecnológicas, también se considera que muchos de ellos son oportunistas acomodaticios o complacientes originadores de beneficios corporativos y armas de destrucción masiva, sin tener en cuenta las consecuencias a largo plazo. Los peligros tecnológicos que plantea la ciencia, su desafío implícito al saber tradicional y la dificultad que se percibe en ella son razones para que alguna gente desconfíe de la ciencia y la evite. Hay una razón por la que la gente se pone nerviosa ante la ciencia y la tecnología. De modo que el mundo vive

obcecado con la imagen del científico loco: desde los chiflados de bata blanca de los programas infantiles del sábado por la mañana y la plétora de tratos faustianos de la cultura popular, desde el epónimo doctor Fausto en persona al Dr. Frankenstein, Dr. Strangelove y Jurassic Park.

Pero no nos podemos limitar a concluir que la ciencia pone demasiado poder en manos de tecnólogos moralmente débiles o políticos corruptos enloquecidos por el poder y decidir, en consecuencia, prescindir de ella. Los avances en medicina y agricultura han salvado muchas más vidas que las que se han perdido en todas las guerras de la historia(*). Los avances en transportes, comunicación y espectáculos han transformado y unificado el mundo. En las encuestas de opinión, la ciencia queda clasificada siempre entre las ocupaciones más admiradas y fiables, a pesar de los recelos. La espada de la ciencia es de doble filo. Su temible poder nos impone a todos, incluidos los políticos, pero desde luego especialmente a los científicos, una nueva responsabilidad: más atención a las consecuencias a largo plazo de la tecnología, una perspectiva global y transgeneracional y un incentivo para evitar las llamadas fáciles al nacionalismo y el chauvinismo. El coste de los errores empieza a ser demasiado alto.

(*) “Recientemente, en una cena, pregunté a los comensales reunidos cuya edad calculo que iba de los treinta a los sesenta- cuántos de ellos estarían vivos si no hubieran existido los antibióticos, marcapasos y el resto de la parafernalia de la medicina moderna. Sólo uno levantó la mano. No era yo.”

Carl Sagan

Sagan, Carl

1997. *El mundo y sus demonios*, Barcelona: Planeta, p. 27 - 28. Traducción de Dolors Udina.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Quines funcions atorga Carl Sagan a la tecnologia? Enumera-les.
2. Fes una valoració personal del paper que Carl Sagan atribueix a la tecnologia. Contrasta la teva opinió amb la dels teus companys.
3. Exposa d'una manera resumida les consideracions que Car Sagan fa sobre la ciència i l'activitat dels científics?
4. Creus que cal que les societats democràtiques exerceixin un control sobre la ciència, la tecnologia i les activitats científiques? Raona la resposta.

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement

Unitat 4: Coneixement científic.

7) Aplicacions tecnològiques i compromís ètic.

de la població

La ciència no ha garantit el futur d'una part de la població

Llegeix el següent text:

Si se vive en condiciones moderadamente seguras y confortables, y se las toma como norma general de lo que es la vida humana (lo que, gracias al inevitable progreso en que uno confía, lleva camino de propagarse y convertirse en universal), uno parece manejarse bastante bien sin ninguna perspectiva filosófica; si no indefinidamente, al menos hasta que uno envejece, llega la decrepitud y comienza a ver la muerte como una realidad. Pero mientras las primeras etapas del rápido avance material que vino como consecuencia de la ciencia moderna parecieron inaugurar una era de paz, seguridad y progreso, este estado de cosas ya no rige. Lamentablemente las cosas han cambiado. Mucha gente, incluso poblaciones enteras, se han visto privadas de seguridad y confort, han sido despojadas de casi todo y se enfrentan a un sombrío futuro al igual que aquellos de sus hijos que no han perecido. La mera supervivencia del hombre, no digamos el progreso continuo, han dejado de estar asegurados.

Erwin Schrödinger

Schrödinger, Erwin

1997. *La naturaleza y los griegos*, Barcelona: Tusquets, p. 28 – 29, traducció

de Víctor Gómez Pin.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Rellegeix aquestes paraules: “Pero mientras las primeras etapas del rápido avance material que vino como consecuencia de la ciencia moderna parecieron inaugurar una era de paz, seguridad y progreso, este estado de cosas ya no rige. Lamentablemente las cosas han cambiado”.
Exposa exemples que confirmin aquesta afirmació.

2. Treballeu conjuntament amb la resta de la classe. I intenteu consignar una sèrie de raons que explicarien per què la ciència no ha garantit el benestar de la totalitat de la humanitat.

Situació:

Crèdit 2: L'ésser humà i el coneixement

Unitat 4: Coneixement científic.

7) Aplicacions tecnològiques i compromís ètic.

7.3 Confrontació entre valors morals i ciència

Ciència i aplicacions tècniques

Llegeix els següents comentaris:

“La ciencia vuela en *jet*, los valores van al paso” Gustavo Villapalos (publicat al diari *ABC*).

“Religión es lo más necesario de la vida: es el futuro o pereceremos. Hay un gran desequilibrio entre nuestra técnica y nuestra moral” Arnold N. Toynbee (publicat al diari *ABC*, 28.X.1973)

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Treballeu en grup. Comenteu les dues visions que acabeu de llegir sobre la confrontació entre valors i ciència.

MATERIALS CRÉDIT 3

Situació:

Crèdit 3: L'ésser humà i l'acció.

Unitat 1: **L'acció**

1. Acció conscient i voluntària

1.1 Les consciències es fan

LES CONSCIÈNCIES ES FAN

Llegeix el següent fragment:

“Només les coses són: elles no tenen res més que exterior. Les consciències no són: es fan”.

Jean-Paul Sartre

Sartre, Jean-Paul

1948. *Situations*, I, Paris: Gallimard.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Estableix diferències entre, d'una banda, els *fets* i *les coses* del món, i de l'altra, la *cosciència*.
2. Què creus que pot significar que les consciències “no són, sinó que es fan”? Explica-ho.
3. Creus que la consciència de la persona s'està fent permanentment? Raona-ho. Exposa exemples que reforcin la teva posició.

Situació:

Crèdit 3: L'ésser humà i l'acció.

Unitat 1: **L'acció**

1. Acció conscient i voluntària

1.2 La consciència és una malaltia?

LA CONSCIÈNCIA ÉS UNA MALALTIA?

Llegeix els següents fragments de l'obra *Del sentimiento trágico de la vida*, de Miguel de Unamuno:

“El mundo es para la conciencia” (...)

“(...) el hombre, por ser hombre, por tener conciencia, es ya, respecto al burro o a un cangrejo, un animal enfermo. La conciencia es una enfermedad.”

Miguel de Unamuno

Unamuno, de Miguel,
1984. *Del sentimiento trágico de la vida*, Barcelona: Orbis, I, p. 12 –15.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Amb l'ajuda del professor intenta comprendre què significa que *el món sigui per a la consciència*..
2. Hi estàs d'acord amb que la “consciència pot ser una malaltia”? Raona-ho.

Situació:

Crèdit 3: L'ésser humà i l'acció.

Unitat 1: **L'acció**

1. Acció conscient i voluntària

1.3 La consciència com a fonament dels

valors

morals.

LA CONSCIÈNCIA COM A FONAMENT DELS VALORS MORALS

Llegeix el següent text:

“En un universo inorgánico no hay necesidades, ni deseos, ni tendencias, ni placeres, ni dolores. Los seres físicos se atraen sin afecto, se repelen sin odio. Son los organismos sensitivos los que introducen los valores en la realidad. Sentir es ser afectado positiva o negativamente por un estímulo. La estructura básica del comportamiento es acercarse o huir. Sentir es valorar. El animal vive en un ambiente de incitaciones y amenazas. Su sistema nervioso está preparado para desdeñar lo trivial y captar lo interesante. Los neurólogos han estudiado el reflejo de alerta, que se dispara cuando una información sorprendente o atractiva toma el control de la actividad neuronal. La percepción está dirigida por el interés. El animal sólo se fija en lo afectivamente significativo.

También la conducta humana es un sistema de preferencias. La atención es el enlace de la conciencia con el valor: un estado de imantación, en el que la conciencia y lo interesante se atraen mutuamente. Atender es ser consciente de un atractivo. Si llamamos «intencionalidad» a la correlación esencial entre un acto de conciencia y su objeto, debemos llamar atencionalidad a la relación esencial entre un acto de conciencia y el valor del objeto. Toda conciencia es conciencia-de-algo que se destaca sobre otras cosas y que resulta prestigiado, destacado, valorado respecto de los demás. El interés es una implicación, complicación con el objeto. La atención inteligente es la atención animal transfigurada. El lector ya conoce este estribillo. Pretendo contar la entrada de la atención en el juego libre de las facultades. Es el gran sismo. Un giro supremo que va a conceder al sujeto grandes poderes negociadores.

La bestia en la selva ha de estar pendiente del estímulo («Estar pendiente de una cosa.» ¡Qué gran hallazgo lingüístico!) Es un asunto de vida o muerte que el ciervo, mientras come, no esté tan concentrado en la hierba que desoiga los mensajes que le trae el aire. Debe aguardar expectante las noticias, porque sus enemigos están siempre al acecho, y el informe de sus asechanzas ha de llegar velozmente a los centros nerviosos del ciervo, que organizan la respuesta. Cualquier retraso o distracción son peligrosos y por eso le interesan sólo los *scoops*, las noticias de primera plana. El resto debe quedar difuminado, para lo que cuenta con eficaces

mecanismos de inhibición neuronal (Bridgeman: «Background activity in single cells of monkey visual cortex during visual tracking», *International Journal of Neuroscience*, n.º 6, pp. 153-158, 1973).

Mientras padece, soporta un continuo bombardeo de estímulos, que no le interesan y a los que no atiende, pero cuando en esa barabúnda le llega un crujido distinto, la siniestra novedad toma el control de la acción y el organismo entero se pone a su servicio. El cuerpo del ciervo se convierte en máquina de huir. Pero la pantera, en ese momento, también está concentrada y juega con eficacia su papel de antagonista: es una máquina de matar. Ni una espina que se clave en su flanco ni el aguijón de un insecto que atravesase su piel detendrá su carrera. La caza es su principal ocupación, el tema de su actividad. La sucesión de estímulos pronuncia en su cerebro el discurso de la caza y su carrera está teledirigida por la intermitente fulguración de la piel del ciervo en la espesura. Una jerarquía de comportamientos, promulgada por los instintos, el aprendizaje y el hambre, organiza el salto y la dentellada. La atención del animal es la sumisión de todo el organismo a una tarea. Todo el poder computacional está al servicio de su mortal correría. El estímulo es el rey. La carrera del ciervo dirige la carrera de la pantera.

En el hombre todo cambia. La inteligencia descompone la armonía preestablecida entre ser-consciente y ser-interesante. El hombre puede unirse conscientemente a cualquier objeto. Los estímulos han perdido su omnipotente capacidad de control y el primer plano ya no está predestinado al mensaje más urgente. Ha dejado de existir la jerarquía objetiva de las importancias y aparece la aristocracia subjetiva: el hombre establece el orden de sus intereses. Este es el gran giro al que me he referido, que es una revolución copernicana. El sujeto dejará de moverse alrededor del objeto, y ahora le corresponde a éste bailar al son que le toquen. Por lo que sabemos, el comportamiento animal está esculpido por el estímulo, como decía Skinner. En el hombre las cosas suceden de otra manera. La inteligencia es el poder de suscitar ocurrencias, y esto concede al sujeto cierto control sobre su conciencia. Aparece el atender libre, y puede mantener el reflejo de alerta aunque el estímulo haya perdido su novedad. Este mínimo acto de independencia va a ser el cimiento de la libertad. Podrá fijarse en lo que quiera, porque será capaz de atender sin ganas. El sujeto va a construir su sistema de preferencias.

La antigua aristocracia no acepta sin lucha su relevo por la nueva. Se conservan conductas del antiguo régimen, y el poder del estímulo permanece vigente. Sería peligroso que hiciéramos esperar en la antesala de la conciencia a ciertos mensajeros, y el dolor, las novedades, los estímulos intensos conservan su antiguo salvoconducto. El notorio cambio de régimen que la inteligencia instaaura no es completo, ni absoluto, ni constante.

Los filósofos medievales decían que la inteligencia es «imperante y dirigente», pero, añadían, su poder no es tiránico sino compartido. Tiene que negociar el gobierno de la conciencia con una variedad de deseos e intereses que también aspiran a mandar. El sujeto que decide la acción, y que pretende asignarle todos los recursos operativos, incluida la memoria y la información en estado consciente, se encuentra con que otras ocurrencias se le oponen. La eficacia con que realizamos las operaciones físicas no se repite en las mentales. Queremos pensar en un asunto y una preocupación se opone a nuestro propósito. Cualquier meditación puede derivar suavemente hacia una *evagatio mentis* no prevista. Escuchamos llamadas imperiosas, y nos cuesta trabajo mantener ese silencio que Covarrubias atribuía a la atención. La conciencia es, con frecuencia, una algarabía. Al considerar la atención todos experimentamos una dualidad de fuerzas, porque nuestros propósitos se ven dificultados por interferencias que proceden de nosotros mismos. Este fenómeno me aconseja que hable de un «Yo ocurrente», que funciona a su

aire y produce ocurrencias sin parar, y un «Yo negociador, ejecutivo, creador», que intenta dirigir al Yo ocurrente y embarcarlo en un proyecto libre. Se trata de un recurso descriptivo y no de una esquizofrénica afirmación ontológica.”

José Antonio Marina

Marina, José Antonio

1996. *Teoría de la inteligencia creadora*, VI, 3, Barcelona: Anagrama, 8a edició,
p. 101 –104.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Creus que del text de Marina es desprèn que la generació de valors morals impliquen un cert grau d'intel·ligència? Raona-ho.
2. Recull –a partir del text– els principals atributs de la consciència.
3. Treballeu en grup. L'autor del text escriu: “En el hombre las cosas suceden de otra manera. La inteligencia es el poder de suscitar ocurrencias, y esto concede al sujeto cierto control sobre su conciencia”.

Amb l'ajuda del professor expliqueu el significat d'aquesta afirmació.

4. Per què, segons l'autor del text, la consciència és el fonament de la llibertat?
5. Hi estàs d'acord en què la consciència és el fonament de la llibertat? Raona-ho.

Situació:
Crèdit 3: L'ésser humà i l'acció.
Unitat 1: **L'acció**
2. Acció inconscient
2.1 Acció inconscient

ACCIÓ INCONSCIENT

Llegeix el següent fragment:

“Las acciones más trascendentales de nuestra vida las ejecutamos en plena inconsciencia, casi como sonámbulos”.

Pío Baroja

Baroja, Pío
1975. *Los amores tardíos*, I, I, Madrid: Raggio.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Com definiries el concepte d'acció transcendental?
2. Esmenta algunes de les accions més transcendents de la teva vida?
3. Estàs d'acord amb Baroja, en el sentit que les accions més transcendents de la nostra vida les executem en plena inconsciència? Raona-ho.

Situació:
Crèdit 3: L'ésser humà i l'acció.
Unitat 1: **L'acció**
3. Absència d'acció
3.1 Existir és actuar

EXISTIR ÉS ACTUAR

Llegeix el següent fragment:

“Ser és actuar; l'acció és la mateixa existència”.

Félix Ravaisson

Ravaisson, Félix
1933. *Testament philosophique et fragment*, Paris: Boivin.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Hi estàs d'acord, amb l'afirmació de Ravaisson? Per què?
2. Si ser és actuar, no actuar comportaria *no ser*? Raona-ho.
3. Intenta explicar què significa actuar moralment.

Situació:
Crèdit 3: L'ésser humà i l'acció.
Unitat 1: **L'acció**
4. Components socials de l'acció
4.1 Acció i mal sentiment

ACCIÓ I MAL SENTIMENT

Llegeix el següent fragment:

“La acción libra del mal sentimiento, y es el mal sentimiento el que envenena el alma”.

Miguel de Unamuno

Unamuno, Miguel de
1979. *Abel Sánchez: una historia de pasión*, Cap. XXIII, Madrid: Espasa Calpe, 14a edició.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Hi estàs d'acord, amb què l'acció ens deslliura del mal sentiment? Per què?
2. Pots exposar algun exemple en què l'acció t'hagi deslliurat del mal sentiment?
3. Com definiries el *mal sentiment*?

Situació:

Crèdit 3: L'ésser humà i l'acció.

Unitat 1: L'acció.

5. Cooperació social

5.1 Cooperació social i solidaritat en un camp de concentració

Primo Levi és un escriptor italià d'origen jueu. Levi va ser deportat al camp de concentració d'Auschwitz i a un camp de treball d'aquesta zona. Va aconseguir sobreviure. L'any 1947 va publicar el llibre *Si això és un home*, un material de primer ordre per testimoniar les miserables condicions en què malvivien els presoners dels camps de concentració nazis. Llegeix el següent fragment que presenta un relat esfereïdor dels últims dies de reclusió en un camp de treball nazi abans que els soldats russos l'alliberessin. El relat parteix del punt en què els presoners malalts del camp de treball han quedat sols —encara que tornarà un escamot de les SS— un cop els nazis, a causa de l'avenç de les tropes soviètiques, han marxat amb molts presoners.

Cooperació i solidaritat en un camp de concentració

“22 de gener. Si és valent qui afronta com aquell que res un greu perill, aquell matí Charles i jo vam ser valents. Vam ampliar les nostres exploracions fins al camp dels SS, fora de la filferrada elèctrica.

Els guàrdies del camp devien haver marxat amb molta pressa. Vam trobar sobre les taules plats mig plens de sopa a hores d'ara congelada, que vam devorar amb gaudi intens gerres encara plenes de cervesa transformada en gel groguenc, un tauler d'escacs amb una partida començada. Als dormitoris, quantitat de coses precioses.

Vam carregar una ampolla de vodka, diverses medecines diaris i revistes i quatre formidables mantes embuatades, una de les quals és avui a la meua casa de Torí. Alegres i inconscients, vam portar a la petita habitació el producte de la sortida i el vam confiar a l'administració d'Arthur. Fins al vespre no es va saber tot el que havia passat cosa de mitja hora més tard.

Alguns SS, potser perduts però armats, van penetrar al camp abandonat. Van trobar que divuit francesos s'havien instal·lat al menjador de l'SS-Waffe. Els van matar a tots metòdicament, d'un tret al clatell, i després van alinear els cossos retorçats sobre la neu del carrer; tot seguit se'n van anar. Els divuit cadàvers van quedar exposats fins a l'arribada dels russos; ningú no es va veure amb cor d'enterrar-los.

D'altra banda, a tots el barracons hi havia ara llits ocupats per cadàvers, rígids com troncs, que ningú no es preocupava de treure d'allí. La terra estava massa glaçada perquè s'hi poguessin excavar fosses; molts cadàvers van ser amuntegats en una rasa, però des dels primers dies la pila sobresortia del fossat i era obscenament visible des de la nostra finestra.

Només una paret ens separava de la secció dels disenterics. Aquí eren molts els moribunds, molts els morts. El terra estava cobert d'una capa d'excrements congelats. Ningú ja no tenia forces per sortir de sota les mantes a buscar menjar, i el que abans ho havia fet no havia tornat per socórrer els companys. En un mateix llit, premuts per resistir millor el fred, justament al costat de la paret divisòria, hi havia dos italians: els sentia parlar sovint, però com que jo, en canvi, només parlava en francès, durant molt de temps no es van adonar de la meva presència. Aquell dia van sentir per casualitat el meu nom, pronunciat a la italiana per Charles, i des de llavors no van deixar de gemegar i d'implorar.

Naturalment hauria volgut ajudar-los, si hagués tingut els mitjans i les forces per fer-ho, si més no per posar fi a l'obsessió dels seus crits. A la nit, quan ja no hi havia cap més feina per fer, vencent la fatiga i el fàstic, em vaig arrossegar a les palpentes pel passadís brut i fosc fins a la seva secció, amb un plat d'aigua i les sobres de la nostra sopa del dia. El resultat va ser que a partir d'aleshores, a través de la paret prima, l'entera secció dels diarreics va cridar nit i dia el meu nom, amb les inflexions de totes les llengües d'Europa, acompanyat de súpliques incomprensibles, sense que jo pogués tanmateix posar-hi remei. Em sentia a punt de plorar, els hauria maleït.

La nit ens reservava sorpreses desagradables.

Lakmaker, que ocupava la llitera inferior a la meva, era una pobra desferra humana. Era (o havia estat) un jueu holandès de disset anys, alt, prim i afable. Feia tres mesos que era al llit, no sé com s'havia escapat de les seleccions. Havia tingut successivament el tifus i l'escarlatina; mentrestant se li havia manifestat una greu malformació cardíaca, i feia de mal veure per les úlceres de decúbit, fins al punt que només podia jeure sobre el ventre. Tot i això, tenia una gana descomunal; només parlava holandès, cap de nosaltres no era capaç d'entendre'l.

Potser la causa de tot va ser la sopa de cols i naps, de la qual Lakmaker n'havia volgut dues racions. A mitja nit es va posar a gemegar, després es va llançar del llit. Intentava arribar a la latrina, però estava massa dèbil i va caure a terra, plorant i cridant fort.

Charles va encendre el llum (l'acumulador es va mostrar providencial) i vam poder constatar la gravetat de l'incident. El llit del noi i el terra estaven empastifats. L'olor del petit ambient es feia ràpidament insuportable. No teníem més que una mínima provisió d'aigua, i cap manta ni màrfega de recanvi. El pobre tífic era un terrible focus d'infecció, i certament no se'l podia deixar tota la nit sobre el terra gemegant i tremolant de fred enmig de la brutícia.

Charles va baixar del llit i es va vestir en silenci. Mentre jo aguantava el llum, va retallar amb el ganivet totes les parts brutes de la màrfega i de les mantes; va aixecar Lakmaker de terra amb la delicadesa d'una mare, el va netejar tan bé com va poder amb palla tretada de la saca i el va col·locar a pes de braços al llit refet, en l'única posició en què el desgraciat podia jeure; va rascar el terra amb un tros de planxa; va diluir una mica de cloramina i finalment va ruixar amb desinfectant totes les coses i també ell mateix.

Jo media la seva abnegació pel cansament que hauria hagut de vèncer en mi per fer tot el que ell feia.”

Primo Levi

Levi, Primo

1996. *Si això és un home*, Barcelona: Edicions 62, p.194 –196.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Al final d'aquest punyent relat, Primo Levi escriu: "Jo media la seva [la de Charles] abnegació pel cansament que hauria hagut de vèncer en mi per fer tot el que ell feia". Creus que el valor moral d'una acció també depèn de les dificultats que ens comporta dur a terme aquesta acció? Raona la teva resposta.
2. Com qualificaries la solidaritat de Charles envers *Lakmaker*?

Situació:

Crèdit 3: L'ésser humà i l'acció.

Unitat 1: **L'acció.**

6) La llibertat.

6.1 Criminal de pensament

Llegeix el següent fragment de l'obra *Cignes salvatges* de l'escriptora xinesa Jung Xang.

Criminal de pensament

“Quan els nens de la localitat es trobaven un japonès pel carrer, havien de saludar-lo amb una inclinació i cedir-li el pas, encara que el japonès fos més petit que ells. Era freqüent que els nens japonesos, quan trobaven els nens del poble, sense cap motiu que ho justificués, els peguessin. Els alumnes havien de fer complicades reverències als mestres cada vegada que se'ls trobaven. La meva mare deia en to de broma a les seves amigues que, quan passava un mestre japonès, era com una ventada damunt d'un prat. Bufa el vent i el que veus és l'herba que s'inclina.

Molts adults feien reverències als japonesos perquè tenien por d'ofendre'ls, però en els primers temps la presència japonesa no va interferir gaire en la vida familiar del doctor Xia. Els càrrecs de categoria mitjana i baixa estaven en mans de la gent del poble, manxús i hans, com ara el meu besavi, que encara conservava el seu càrrec a la policia de Yixian. El 1940 hi havia a Jinzhou prop de quinze mil japonesos. Els veïns de la casa del costat del doctor Xia ho eren i la meva àvia hi mantenia bones relacions. El marit era funcionari del govern. Cada matí la seva dona sortia a la porta de casa amb els tres fills i s'acomodava del marit amb una profunda reverència, abans que s'acomodés al *ricksshaw* o cadira de mà per anar a treballar. Després, la dona començava a fer la feina de la casa i pastava pols de carbó i en feia boles per cremar. Ni la meva àvia ni la meva mare no van comprendre mai perquè es posava uns guants blancs per fer aquella feina, ja que se li embrutaven a l'acte.

La japonesa visitava sovint la meva àvia. Es trobava una mica sola, ja que el seu home gairebé mai no parava a casa. La dona portava un xic de *sake* i l'àvia preparava quatre cosetes, com, per exemple, unes verdures marinades amb soja. La meva àvia parlava una mica de japonès i la japonesa una mica de xinès. Taral·lejaven cançons i, si s'emocionaven, deixaven anar quatre llagrimetes. Sovint s'ajudaven l'una a l'altra en les feines del jardí. La japonesa tenia uns estris de jardineria molt bonics que eren l'admiració de la meva àvia, i sovint convidava la meva mare a jugar al seu jardí.

Malgrat tot, la família del doctor Xia no podia ignorar tot el que feien els japonesos. En les immenses extensions del nord de Manxúria havien incendiat molts pobles i els supervivents havien estat confinats en «poblats estratègics». Més de cinc milions de persones, aproximadament la sisena part de la població, havien perdut la casa i milers havien mort. Els treballadors eren explotats fins a la mort en mines custodiades per japonesos, i la producció anava a parar al Japó, ja que Manxúria era particularment rica en recursos naturals. A molts treballadors se'ls privava de sal per tal que no tinguessin prou energia per fugir.

El doctor Xia havia sostingut durant molt de temps que l'emperador no sabia res d'aquelles iniquitats, ja que ell mateix era, de fet, un presoner dels japonesos. Però quan Pu Yi va deixar de referir-se al Japó com «el nostre país amic i veí» i va començar a designar-lo «el país germà gran» i, finalment, «el país pare», el doctor Xia va donar un cop de puny a la taula i el va titllar de «fatu i covard». Fins i tot així, afirmava que no estava segur de la responsabilitat que tenia l'emperador en aquelles atrocitats, fins que es van produir dos fets traumàtics que van canviar el món del doctor Xia.

Un dia de la darrereria de 1941, quan era al consultori, va entrar un home que no havia vist mai. Anava vestit amb quatre parracs i estava tan demacrat i anava tan vinclat que gairebé semblava doblegat pel mig. L'home li va explicar que era un *coolie* dels ferrocarrils i que patia terribles dolors d'estómac. Havia de dur càrregues pesadíssimes des del matí al vespre, els tres-cents seixanta-cinc dies de l'any. No sabia si seria capaç de continuar treballant, i, si perdia la feina, no podria mantenir la seva dona ni el fill que acabava de tenir.

El doctor Xia li va dir que el seu estómac no estava en condicions de digerir els aliments de mala qualitat que menjava. El dia 1 de juny de 1939, el govern havia anunciat que a partir d'aleshores l'arròs es reservava per als japonesos i per a un nombre reduït de col·laboradors. La major part de la població local havia de subsistir amb una dieta de glans i sorgo, aliments difícils de digerir. El doctor Xia va donar a l'home uns quants medicaments sense fer-li pagar res i va demanar a la meva àvia que li lliurés un saquet d'arròs del que ella havia comprat il·legalment al mercat negre.

Poc temps després, el doctor Xia va saber que l'home havia mort en un camp de treballs forçats. En sortir del consultori, l'home s'havia menjat l'arròs, havia anat a treballar i, després, en arribar a l'estació, havia vomitat. Un guàrdia japonès havia vist arròs en el vòmit, l'havia detingut com a «criminal de l'economia» i l'havien enviat a un camp de treball. L'home es trobava tan feble que només va sobreviure uns quants dies. Quan la seva dona va saber el que li havia passat, va ofegar el nadó i després va ofegar-se ella.

Aquell fet va causar un gran disgust al doctor Xia i a la meva àvia. Se sentien responsables de la mort d'aquell home. El doctor Xia deia sovint:

- L'arròs tant pot salvar com matar! Un saquet són tres vides!

Aleshores va començar a referir-se a Pu Yi anomenant-lo: «aquell tirà».

Havia passat poc temps quan la tragèdia va atansar-se una mica més.

El fill petit del doctor Xia feia de mestre d'escola a Yixian. Com a totes les escoles de Manxukuo, a la seva també hi havia un gran retrat de Pu Yi al despatx del director japonès i tothom li havia de fer una salutació quan hi entrava. Un dia el fill del doctor Xia va oblidar-se'n. El director va escridassar-lo dient-li que saludés de seguida, i, a més, el va bufetejar tan fort que li va fer perdre l'equilibri. El fill del doctor Xia es va enrabiar.

-Cada dia m'he de doblegar? No puc estar-me dret un moment? Acabo de sortir de la reunió del matí i ja li havia fet la reverència...

El director li va donar una altra bufetada i va cridar:

- És el teu emperador! A vosaltres, els manxús, se us ha d'ensenyar la més elemental urbanitat.

El fill del doctor Xia li va contestar també cridant:

-Només faltava aquesta! Si és un tros de paper!

Just en aquell moment van entrar dos mestres més, tots dos del poble, i van impedir que digués coses més comprometedores. Va recuperar-se i finalment, a contracor, va fer una mitja reverència al retrat.

Aquell vespre, un amic seu va anar-lo a veure a casa per dir-li que, segons havia sentit a dir, l'havien classificat com a «criminal de pensament», delictes que es podia castigar amb la presó i potser amb la mort. Va fugir, doncs, i la seva família no en va tornar a saber res més. Segurament el van descobrir i es devia haver mort a la presó o en algun camp de treball. El doctor Xia no va poder refer-se d'aquell cop i va esdevenir enemic declarat de Manxukuo i de Pu Yi”.

Jung Chang.

Chang, Jung

2001. *Cignes salvatges*, Barcelona: Circe: pp. 54-56.

Per si t'interessa saber més coses sobre l'obra *Cignes salvatges*

Cignes salvatges narra la història de tres dones xineses que pertanyen a diferents generacions d'una mateixa família. Així, l'àvia, la filla i la néta —que és l'autora de la novel·la— s'erigeixen en les protagonistes d'una història que plasma el testimoni d'una família que, en només un segle, va passar del feudalisme a l'autoritarisme del règim de Mao. L'autora, amb un estil diàfan i valent, transmet l'heroisme i el coratge de la vida de les seves avantpassades: l'àvia, concubina d'un senyor de la guerra; i la mare, revolucionària comunista. L'obra barreja magistralment els avatars personals dels protagonistes amb les vicissituds col·lectives de la Xina. Aquesta documentada, intensa i esfereïdora història ha estat aclamada per milions de lectors de tot el món.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 1

1. És evident que els ciutadans que vivien sota el govern del Japó i del règim de l'emperador Pu Yi no gaudien d'un règim de llibertats. Creus que un ciutadà com la persona malalta que es descriu en el text pot ser qualificat de *criminal de l'economia*? Raona la resposta.
2. I en la nostra societat, ¿creus que hi ha gent que pot ser qualificada de *criminal de l'economia*? Raona la resposta.
3. Creus que en la nostra societat hi ha gent que pot ser qualificada de *criminal de pensament*? Raona la resposta (tenint en compte, es clar, que abans haurà de plantejar-te què pot significar ser un *criminal de pensament*).
4. En el text se'ns explica que el govern del Japó i l'emperador Pu Yi imposen als seus ciutadans els deures de no poder alimentar-se bé i d'haver de saludar el retrat de l'emperador. Creus que són *racionals* aquests deures? Raona la resposta.

5. Creus que en les nostres societats hi ha impositcions, quant a l'alimentació i a l'obligació de retre culte, semblants o comparables a les que descriu el text? Raona la resposta.
6. Creus que es podria acceptar el raonament d'un governant que intentés explicar per què els ciutadans no han d'anar ben alimentats i per què no han de pensar lliurament i retre culte a qui ells desitgin? Raona la teva resposta.
7. Creus que una societat pluricultural que es vulgui regir per una manera de fer democràtica, hi pot haver una cultura que imposi el seu domini a les altres? Raona la teva resposta.

Vincles temàtics:

- . Envia referència a Crèdit 3/ Unitat 4/ 2
- . Envia referència a Crèdit 3/ Unitat 3/ 2

- . Envia referència a Crèdit 3/ Unitat 2/ 5
- . Envia referència a Crèdit 2/ Unitat 3/ 3
- . Envia referència a Crèdit 1/ Unitat 1/ 13

Possibles temes de debat:

- . ¿D'on han d'emanar les lleis que han de complir els ciutadans?
- . ¿Hi ha lleis irracionals a les nostres societats?

Situació:

Crèdit 3: L'ésser humà i l'acció.

Unitat 1: **L'acció.**

6) La llibertat

6. 2 La manca de llibertat als camps de concentració

Primo Levi és un escriptor italià d'origen jueu. Levi va ser deportat als camps de concentració d'Auschwitz, dels quals va aconseguir sobreviure. L'any 1947 va publicar el llibre *Si això és un home*, un material de primer ordre per testimoniar les miserables condicions en què malvivien els presoners dels camps de concentració. Llegeix el següent fragment que relata la diària lluita per la subsistència dels presoners d'un camp de concentració.

La manca de llibertat als camps de concentració

No, en veritat en aquest company meu d'avui, posat avui amb mi sota el jou de la mateixa càrrega, no hi sento un enemic ni un rival.

És Null Achtzehn. No es diu de cap altra manera, Zero Divuit, les últimes xifres del seu número de registre: com si tothom s'hagués adonat que només un home és digne de tenir un nom, i que Null Achtzehn ja no és un home, Crec que ell mateix ha oblidat el seu nom, i és ben cert que es comporta com si fos així. Quan parla, quan mira, fa la impressió d'estar buit per dintre, de no ser res més que un embolcall, com les despulles d'insectes que es troben al marge dels bassals, enganxades amb un fil a les pedres, i el vent les sacseja.

Null Achtzehn és molt jove, la qual cosa constitueix un perill greu. No sols perquè els nois suporten pitjor que els adults les fatigues i el dejuni, sinó sobretot perquè aquí, per sobreviure, cal un llarg ensinistrament en la lluita de cadascú contra tots, que els joves rarament tenen. Null Achtzehn no està ni tan sols especialment afeblit, però tots refusen treballar amb ell. Tot li és fins a tal punt indiferent, que ja no es preocupa d'evitar el cansament i les patacades i de buscar menjar. Obeeix totes les ordres que rep, i és previsible que, quan l'enviïn a la mort, hi vagi amb aquesta mateixa indiferència total.

No té l'astúcia primària dels cavalls de tir, que deixen d'arriar una mica abans d'arribar al límit de l'esgotament: sinó que arria, porta o empeny fins que les forces l'hi permeten; després cedeix de cop, sense una paraula d'avís, sense alçar de terra els ulls tristos i opacs. Em recorda els gossos de trineu dels llibres de London, que es cansen fins al darrer alè i moren a la pista.

Ara, com que tots nosaltres intentem per tots els mitjans de sostreure'ns al cansament, Null Achtzehn és el que treballa més de tots. Per això, i perquè és un company perillós, ningú vol treballar amb ell; i com que d'altra banda ningú vol treballar amb mi, perquè sóc dèbil i maldestre, acaba passant que sovint ens trobem aparellats.

Mentre, amb les mans buides, tomem un cop més del magatzem arrossegant els peus, una màquina de tren xiula breument i ens barra el pas. Contents per la interrupció forçosa, Null Achtzehn i jo ens aturem: encorbats i espellifats, esperem que els vagons hagin acabat de desfilar lentament davant nostre.

...*Deutsche Reichsbahn. Deutsche Reichsbahn. SNCF.* Dos vagons russos gegantins, amb la falç i el martell mal esbor-rats. *Deutsche Reichsbahn.* Després, *Cavalli 8, Uomini 40, Tara, Partata:* un vagó italià. ...Pujar-hi, en un racó, ben amagat sota el carbó, i estar-se quiet i callat, en la fosca, escoltant sense parar el ritme de les rodes, més fort que la fam i el cansament; fins que, en un moment determinat, el tren s'aturaria, i jo sentiria l'aire tebi i olor de fenc, i podria sortir a fora al sol: aleshores m'estiraria a terra, per besar la terra, com es llegeix en els llibres: amb la cara sobre l'herba. I passaria una dona i em demanaria: «Qui ets?», en italià, i jo l'hi explicaria, en italià, i ella m'entendria i em donaria menjar i m'indicaria un lloc on dormir. I no creuria les coses que jo li diria, i jo li ensenyaria el número que tinc al braç, i aleshores em creuria...

...S'ha acabat. L'últim vagó acaba de passar, i, com si s'alcés un teló, davant dels ulls hi ha la pila de les peces de ferro, el *Kapo* dret sobre la pila amb una vara a la mà, els company desapareguts, per parelles, que van i vénen.

Pobre del que somia: el moment de consciència que acompanya el despertar és el pitjor sofriment de tots Però no ens passa sovint, i no són somnis llargs: nosaltres no som més que animals cansats. Un cop més som al peu de la pila. Mischa i el de Galitzia aixequen una peça i la deixen caure sense miraments sobre les nostres espatlles. El seu lloc és el menys cansat, per això fan tot el que poden per conservar-lo: criden els companys que es retarden, inciten, exhorten, imposen a la feina un ritme insostenible. Això m'omple d'indignació, tot i que ja sé que forma part de l'ordre normal de les coses que els privilegiats oprimeixin els no privilegiats: aquesta llei humana regeix l'estructura social del camp.

Aquesta vegada em toca a mi anar al davant. La peça és pesant però molt curta, per la qual cosa a cada pas sento darrere meu els peus de Null Achtzehn que ensopeguen amb els meus, ja que ell no és capaç, o no es preocupa, de seguir el meu pas.

Vint passos, hem arribat a les vies, s'ha de passar per sobre d'un cable. La càrrega està mal posada, alguna cosa no va bé, tendeix a relliscar de l'espatlla. Cinquanta passos, seixanta. La porta del magatzem; el mateix camí que hem fet fins ara i la descarregarem. Prou, és impossible continuar endavant, la càrrega ja descansa completament sobre el meu braç; no puc aguantar més temps el dolor i el cansament, crido, intento girar-me: just a temps de veure Null Achtzehn que ensopega i ho llança tot.

Si hagués tingut l'agilitat d'abans, hauria pogut saltar enrere: en canvi sóc a terra, amb tots els músculs contrets, el peu colpit agafat amb les mans, cec de dolor. L'aresta de ferro m'ha encertat de ple el dors del peu esquerre.

Durant un minut tot desapareix en el vertigen del sofriment. Quan puc mirar al meu voltant, Null Achtzehn encara està dret allí, no s'ha mogut, amb les mans ficades dins les mànigues, sense dir res, em mira sense expressió. Arriben Mischa i el de Galitzia, parlen entre ells en *jiddisch*, em donen no sé quins consells. Arriben Templer, David i tots els altres: aprofiten l'esbargiment per interrompre la feina. Arriba el *Kapo*, reparteix puntades de peu, cops de puny i impropis, els companys

s'escampen com pellofa al vent; Null Achtzehn es duu una mà al nas i se la mira amb indiferència bruta de sang. A mi només em toquen dos mastegots al cap, d'aquells que no fan mal perquè et deixen estabornit.

L'incident s'ha acabat. Constato que, millor o pitjor, m'aguanto dret, l'os no es deu haver trencat. No goso treure'm la sabata per por de despertar el dolor, i també perquè sé que el peu s'inflarà i després no me la podré tornar a posar.

El *Kapo* m'envia a substituir el de Galítzia a la pila i aquest, mirant-me malament, va a ocupar el seu lloc al costat de Null Achtzehn; però ara ja passen els presoners anglesos, aviat serà l'hora de tornar al camp.

Durant la marxa faig el que puc per caminar de pressa, però no sóc capaç de seguir el pas; el *Kapo* designa Null Achtzehn i Finder perquè em sostinguin fins que passem davant dels SS, i finalment (per sort aquesta nit no hi ha recompte), arribo al barracó i em puc estirar a la llitera i respirar.

Potser és la calor, potser és el cansament de la marxa, però el dolor s'ha despertat, juntament amb una estranya sensació d'humitat al peu ferit. Em trec la sabata: és plena de sang, ara ja presa i barrejada amb el fang i amb els esquinçalls del drap que vaig trobar fa un mes i que faig servir com a bena per embolicar-me els peus, un dia el dret i l'altre l'esquerre.

Aquesta nit, immediatament després de la sopa, aniré al Ka-Be¹⁴.

Primo Levi

Levi, Primo

1996. *Si això és un home*, Barcelona: Edicions 62, p. 50-54

---

¹⁴ Dispensari sanitari del camp de concentració (on els presoners eren tractats en unes condicions deplorables).

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Parlant del seu company de treball, Primo Levi escriu: "Tot li és fins a tal punt indiferent, que ja no es preocupa d'evitar el cansament i les patacades i de buscar menjar. Obeeix totes les ordres que rep, i és previsible que, quan l'enviïn a la mort, hi vagi amb aquesta mateixa indiferència total."
Per què creus que Null Achtzehn accepta totes les normes que li imposen? Raona la resposta, intenta trobar causes que expliquin la seva *indiferència*.
2. Pel que explica Primo Levi en aquest text, què creus que predomina entre els presoners del camp, la competitivitat o la cooperació? Raona la resposta i intenta explicar per què ho consideres així.
3. Quins creus que són els components socials que pesen sobre l'acció moral dels presoners del camp de concentració que descriu Primo Levi? Raona la teva resposta.
4. Busca la paraula *llibertat* en un diccionari de felicitat. Llegeix l'entrada. Creus que els presoners del camp que descriu Primo Levi tenen algun tipus de llibertat? Raona la resposta.

Situació:

Crèdit 3: L'ésser humà i l'acció.

Unitat 2: L'avaluació i la valoració

1. Classes de valors

1.1 Classes de valors

CLASSES DE VALORS

Llegeix els següents versos:

“Todo necio
confunde valor y precio”.

Antonio Machado

Machado, Antonio

1971. *Nuevas canciones*, “Proverbios y cantares”, XLIX, Madrid : Castalia.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Treballeu en grup. Establiu diferències entre *valor* i *preu*.
2. Poseu exemples de grans desnivells entre el valor d'una cosa i el seu preu.
3. Discutiu si els valors morals es poden comprar.

Situació:

Crèdit 3: L'ésser humà i l'acció.
Unitat 2: L'avaluació i la valoració
2. Què són els valors morals
2.1 Moral i instint de ramat

MORAL

Llegeix el següent text:

“La moralitat és l'instint de ramat en l'individu”.

Friedrich Nietzsche

Nietzsche, Friedrich

1984. *La Gaia ciència*, III, 116, Instint de ramat Barcelona: Laia, Traducció de

Joan Leita.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Amb l'ajuda del professor, explica el significat d'aquesta afirmació de Darwin.
2. Hi estàs d'acord, amb aquesta afirmació de Nietzsche? Raona la teva postura.
3. T'has sentit mai com un seguidor del *ramat moral*? Si contestes afirmativament, digues quines vegades.

Situació:

Crèdit 3: L'ésser humà i l'acció.

Unitat 2: L'avaluació i la valoració

3. Avaluar moralment la realitat

3.1 Moral i control dels pensaments

MORAL I CONTROL DELS PENSAMENTS

Llegeix el següent text:

“El nivell més alt de desenvolupament en la cultura moral apareix quan reconeixem la necessitat de controlar els nostres pensaments”.

Charles Darwin

Darwin, Charles

1985. *L'origen de l'home*, Barcelona: Edicions científiques catalanes, 4.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Explica el significat d'aquesta afirmació de Darwin.
2. Hi estàs d'acord, amb aquesta afirmació? Raona la teva postura.

Situació:

Crèdit 3: L'ésser humà i l'acció.

Unitat 2: L'avaluació i la valoració

4. Dificultats de l'avaluació moral

4.1 La sensibilitat com a direcció moral

MORAL: RAÓ I SENTIMENT

Llegeix el següent text:

“No és pas la raó qui ens forneix d'una direcció moral, sinó la sensibilitat”.

Maurice Barrès

Barrès, Maurice

1914. *La Grande Pitié des églises de France*, 16, París: Emile-Paul.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Trebal·leu en grup. Intenteu trobar els possibles significats d'aquesta afirmació de Barrès.
2. Trebal·leu en grup. Hi esteu d'acord, amb aquesta afirmació de Barrès? Discussiu-ho entre vosaltres.

Situació:

Crèdit 3: L'ésser humà i l'acció.
Unitat 2: L'avaluació i la valoració
6. L'ètica
6.1 Ciència i ètica

CIÈNCIA I ÈTICA

Llegeix el següent text:

“La cuantificación de la naturaleza, que llevó a su explicación en términos de estructuras matemáticas, separó la realidad de toda finalidad y, por consiguiente, separó lo verdadero de lo bueno, la ciencia de la ética”.

Herbert Marcuse

Marcuse, Herbert

1972. *El hombre unidimensional: ensayo sobre la sociedad industrial avanzada*,

Barcelona: Seix Barral, 3.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Trebal·leu en grup. Amb l'ajuda del professor comenteu el significat d'aquest text.
2. Trebal·leu en grup. Creieu que el diagnòstic de Marcuse encara és vàlid als nostres dies? Raoneu-ho.

Situació:

Crèdit 3: L'ésser humà i l'acció.
Unitat 2: L'avaluació i la valoració
6. L'ètica
6.2 Què és l'ètica

QUÈ ÉS L'ÈTICA

Llegeix el següent text:

“La creación de posibilidades exige de la inteligencia que invente un arte de elegir bien, que es lo que llamamos ética”.

José Antonio Marina

Marina, José Antonio
1996. *Teoría de la inteligencia creadora*, V, 3, Barcelona: Anagrama, 8a edició,
p. 101 –104.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Trebal·leu en grup. Amb l'ajuda del professor expliqueu el significat d'aquesta afirmació de José Antonio Marina.
2. Trebal·leu en grup. Hi estàs d'acord, amb aquesta definició d'ètica que proposa Marina? Raona-ho.

Situació:

Crèdit 3: L'ésser humà i l'acció.

Unitat 3: **L'acció racional.**

1. Acció racional

1.1 L'elecció racional

L'ELECCIÓ RACIONAL

Llegeix el text següent:

“Ahora bien: un rasgo de un proyecto racional consiste en que, al realizarlo, el individuo no cambia su elección, ni desea haber hecho en su lugar una cosa distinta. Una persona racional no llega a sentir por las consecuencias previstas una aversión tan grande que lamente haber seguido el proyecto que ha adoptado. La ausencia de este tipo de pesar no es, sin embargo, suficiente para asegurar que un proyecto es racional. Puede haber otro proyecto a nuestro alcance, que, de haberlo tenido en cuenta, nos habría parecido mucho mejor. De todos modos, si nuestra información es correcta, y completo nuestro conocimiento de las consecuencias en sus aspectos más relevantes, no sentimos pesar por haber seguido un proyecto racional, aun cuando no sea un buen proyecto, juzgado absolutamente. En este caso, el proyecto es objetivamente racional. Naturalmente, podemos lamentar alguna otra cosa: por ejemplo, que tengamos que vivir en unas condiciones tan infortunadas que sea imposible una vida feliz. Es imaginable que podamos desear no haber nacido. Pero no lamentamos que, habiendo nacido, hayamos seguido el mejor proyecto todo lo mal posible, si se considera desde el punto de vista de algún patrón ideal. Una persona racional puede lamentar su adhesión a un proyecto subjetivamente racional, pero no porque considere, en modo alguno, que su elección es merecedora de crítica. Porque esa persona hace lo que parece mejor en el momento, y si luego resulta que sus opiniones eran erróneas, a juzgar por las desafortunadas consecuencias la culpa no es suya. No tiene por qué hacerse reproches. No había posibilidad alguna de saber cuál era el mejor proyecto de todos, ni siquiera qué proyecto era mejor que otro u otros”.

John Rawls

Rawls, John

1978. *Teoría de la justicia*, Madrid: Fondo de Cultura Económica, p. 466.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Planteja't si, quan esculls una manera de fer o planifiques una acció, tens en compte les possibles conseqüències d'aquesta manera de fer i d'aquesta acció?
2. Posa exemples de casos en què no s'avaluïn les conseqüències d'una acció o una decisió.
3. En el text, John Rawls explica que la persona racional ha d'escollir en un moment determinat quin camí vol seguir. Si després aquest camí es revela com a insatisfactori, no cal penedir-nos d'haver escollit racionalment aquest camí. Viure és una aposta constant i no tenim capacitat per endevinar el futur. L'individu racional sospesa tota la informació en un moment puntual i tria, Enumera una llista d'aspectes que tu estiguis avaluant racionalment a l'actualitat. Segurament sempre et quedarà el dubte de si estàs escollint bé o malament. Però tanmateix ara estàs obligat a triar.

Situació:

Crèdit 3: L'ésser humà i l'acció.

Unitat 3: L'acció racional.

1. Acció racional

1.2 La raó ha de ser esclava de les passions

LA RAÓ HA DE SER ESCLAVA DE LES PASSIONS

Llegeix el següent fragment;

"La razón es, y sólo debe ser, esclava de las pasiones, y no puede pretender otro oficio que el de servir las y obedecerlas".

David Hume

Hume, David

1984. *Tratado de la naturaleza humana*, Barcelona:Orbis, p. 617-618, vol.II, III, 415.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Estàs d'acord amb l'autor, en el sentit que la raó ha de ser esclava de les passions? Raona la resposta.
2. Apunta alguna circumstància personal teva en què creguis que ha estat positiu que la teva raó se subjugués a la teva passió? Per què ha estat positiu?
3. Creus que hi hauria raonaments, si no tinguéssim passions? Raona la resposta.

Situació:

Crèdit 3: L'ésser humà i l'acció.

Unitat 3: L'acció racional.

1. Acció racional

1.3 Raó i sentiments

Llegeix el següent fragment:

“El sentiment encara no ha après a servir-se de la raó, i entre el desenvolupament de tots dos hi ha una diferència gairebé tan gran com entre l'intestí cec i l'escorça cerebral.”

Robert Musil

Musil, Robert

1993. *L'home sense qualitats*, Barcelona: Edicions 62, v. I, p. 38, traducció: Ramon Monton.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. T'has trobat mai en alguna situació en què puguis afirmar que els (teus) sentiments no van saber aprofitar-se de la raó? Si contestes afirmativament, exposa en quins casos.

Situació:

Crèdit 3: L'èsser humà i l'acció.

Unitat 3: L'acció racional.

1. Acció racional

1.4 Raó i sentiments²

Llegeix els següents aforismes de Blaise Pascal:

"474. Todo nuestro razonamiento se reduce a ceder al sentimiento (...).

477. El corazón tiene sus razones que la razón no conoce(...)"

Blaise Pascal

Pascal, Blaise

1985. *Pensamientos*, Barcelona:Orbis, p. 162.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Estàs d'acord amb Pascal? Creus que el nostre raonament s'ha de reduir al sentiment? Raona-ho.
2. Creus que podria existir un raonament que no tingués en compte el sentiment? Raona-ho.
3. Quins perills hi ha alhora de raonar sense sentiment?
4. Quins perills hi ha si es raona *només* amb el sentiment?
5. Què creus que pot significar l'expressió "El cor té raons que la raó no coneix"?

Situació:

Crèdit 3: L'ésser humà i l'acció.

Unitat 3: **L'acció racional**

4. Irracionalitat col·lectiva

4.1 Destruir la cultura

Destruir la cultura

L'obra *Cignes salvatges*, de l'escriptora xinesa Jung Xang, narra la vida de tres generacions de dones xineses. Llegeix-ne el següent fragment:

“Quan Lin Biao va fer una crida que invitava a la destrucció de tot allò que representava l'antiga cultura, alguns alumnes de l'escola van començar a destruir-ho tot. Com que l'escola tenia més de dos mil anys d'antiguitat, era un escenari excepcional per al desplegament de l'acció. Damunt la porta d'entrada hi havia una teulada antiga de rajola amb ràfecs en relleu. Van destruir-ho tot a cops de martell. Va correspondre-li el mateix destí a la majestuosa teulada vidriada de color blau que cobria aquell gran temple que feien servir com a sala de ping-pong. També van tirar a terra aquella parella de cremadors d'encens gegants que hi havia davant del temple i alguns nois s'hi van orinar al damunt. Alumnes proveïts de grans martells i barres de ferro anaven pels ponts de pedra del jardí del darrere i, com aquell qui res, reduïen a bocins les estatuetes que els adornaven. A un costat del camp d'esports hi havia un parell d'imponents làpides rectangulars de pedra arenosa vermella cadascuna de les quals mesurava sis metres d'altura. Tenien gravades unes paraules sobre Confuci amb admirable cal·ligrafia. Les van cenyir amb una corda gruixuda i dos grups es van encarregar d'estirar-la. Van haver-hi d'esmerçar dos dies, perquè els fonaments eren profunds. Van necessitar la col·laboració d'alguns treballadors de fora, que van excavar un gran forat al voltant de les làpides. Quan, per fi, aquells monuments es van esfondrar entre les aclamacions de tothom, van arrossegar en la caiguda una part del camí que hi havia al darrere.

Estaven desapareixent totes les coses que jo estimava. El que més m'entristia era el saqueig de la biblioteca: la teulada de rajoles daurades, les finestres delicadament esculpides, les cadires blaves... Havien tirat a terra les prestatgeries i alguns alumnes es van encarregar d'esquinçar els llibres només per satisfer el desig de destrucció. Sobre la resta de portes i finestres van enganxar després unes tires de paper disposades en forma de lletra x, en les quals van escriure-hi amb caràcters negres les indicacions que advertien que l'edifici havia quedat clausurat.

L'ordre de destrucció de Mao es dirigia prioritàriament contra els llibres. Com que no havien estat escrits en els darrers mesos, i per tant no esmentaven Mao a cada pàgina, alguns guàrdies roigs van declarar que eren «herbes verinoses». Llevat dels clàssics marxistes i les obres de Stalin, Mao i el difunt Lu Xun —el nom del qual feia servir la senyora Mao per a les seves venjances personals—, a tota la Xina es van cremar llibres. El país va perdre la major part del seu patrimoni escrit. I

molts dels llibres que van sobreviure van anar a parar a les estufes per servir de combustible.”

Jung Chang.

Chang, Jung

2001. *Cignes salvatges*, Barcelona: Circe, p. 275-276.

Per si t'interessa saber més sobre l'obra *Cignes salvatges*

Cignes salvatges narra la història de tres dones xineses que pertanyen a diferents generacions d'una mateixa família. Així, l'àvia, la filla i la néta —que és l'autora de la novel·la— s'erigeixen en les protagonistes d'una història que plasma el testimoni d'una família que, en només un segle, va passar del feudalisme a l'autoritarisme del règim de Mao. L'autora, amb un estil diàfan i valent, transmet l'heroisme i el coratge de la vida de les seves avantpassades: l'àvia, concubina d'un senyor de la guerra; i la mare, revolucionària comunista. L'obra barreja magistralment els avatars personals dels protagonistes amb les vicissituds col·lectives de la Xina. Aquesta documentada, intensa i esfereïdora història ha estat aclamada per milions de lectors de tot el món.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. A partir del fragment planteja't i explica per escrit quines impressions et provoca una situació com la que narra el text, en què la majoria de la societat opta per la destrucció cultural?
2. Creus que un governant que, com Mao, persegueixi el culte a la personalitat fins al punt de destruir els llibres que no parlen d'ell, pot ser un governant democràtic? Raona la resposta.
3. Creus que en la nostra societat podem trobar exemples de destrucció cultural i d'irracionalitat col·lectiva. Exposa exemples i discuteu-los i analitzeu-los amb els companys.

Situació:

Crèdit 3: L'ésser humà i l'acció.

Unitat 3: **L'acció racional.**

5. Mitjans i fins morals

5.1 El genocidi

Primo Levi és un escriptor italià d'origen jueu. Levi va ser deportat als camps de concentració d'Auschwitz, dels quals va aconseguir sobreviure. L'any 1947 va publicar el llibre *Si això és un home*, un material de primer ordre per testimoniar les miserables condicions en què malvivien els presoners dels camps de concentració. Llegeix el següent fragment que dona mostres del genocidi perpetrat pels nazis durant la segona guerra mundial:

El genocidi

“De cop va arribar el desenllaç. Van obrir la porta amb estrèpit, dins la fosca van ressonar ordres estrangeres i amb aquells lladrucs bàrbars dels alemanys quan manen, que semblen donar sortida a una ràbia vella de segles. Va aparèixer una immensa andana il·luminada per reflectors. Una més enllà, una filera de camions. Després tot va callar altre cop. Algú va traduir: havíem de baixar amb l'equipatge deixar-lo al costat del tren. En un moment l'andana va ser un formigueig d'ombres: però teníem por de rompre aquell silenci, tots s'atrafegaven amb els paquets, es buscaven, es cridaven l'un a l'altre, però tímidament, a mitja veu.

Una desena d'SS es mantenien apartats, amb aire indiferent, palplantats amb les cames obertes. En un moment donat es van ficar entre nosaltres i, en veu baixa, amb rostres de pedra, van començar a interrogar-nos ràpidament, un per un, en mal italià. No interrogaven tothom, només alguns. «Quants anys? Sa o malalt?», i segons la resposta ens assenyalaven dues direccions diferents.

Tot estava silenciós com en un aqüari, i com en certes escenes de somnis. Ens havíem esperat alguna cosa més apocalíptica: semblaven simples guàrdies. Era desconcertant i desarmador. Algú es va atrevir a demanar per l'equipatge: van respondre «equipatge després»; algú altre no volia deixar la dona: van dir «després altre cop junts»; moltes mares no es volien separar dels fills: van dir «bé, bé, quedar amb fill». Sempre amb la calmosa seguretat de qui no fa altra cosa que la seva feina de cada dia; però Renzo es va entretenir un instant de més a acomiadar-se de Francesca, que era la seva promesa, i aleshores amb un sol cop en plena cara el van deixar estès a terra; era la seva feina de cada dia.

En menys de deu minuts tots els homes útils formàvem un grup. El que els va passar als altres, a les dones, als nens, als vells, no ho vam poder saber ni aleshores ni després: la nit els va engolir, purament i simplement. Avui sabem, però, que, en aquella tria ràpida i sumària, s'havia jutjat de cadascun de nosaltres si podia o no podia treballar de manera útil per al Reich; sabem que als camps de Buna-

Monowitz i Birkenau només hi van entrar, del nostre comboi, noranta-sis homes i vint-i-nou dones, respectivament, i que de tots els altres, en un nombre de més de cinc-cents, ni un de sol era viu dos dies després. També sabem que aquest principi encara que tènue de discriminació en útils i inútils no sempre es va seguir, i que posteriorment es va adoptar sovint el sistema més senzill d'obrir totes dues portes dels vagons sense avisos ni instruccions als nouvinguts. Entraven al camp aquells que l'atzar feia baixar a un costat del comboi; anaven a la cambra de gas els altres. Així va morir Emília, que tenia tres anys; ja que als alemanys els semblava evident la necessitat històrica de donar mort als nens dels jueus. Emília, filla de l'enginyer Aldo Levi de Milà, que era una nena curiosa, ambiciosa, alegre i intel·ligent; la qual, durant el viatge en el vagó atapeït, el pare i la mare havien aconseguit banyar en un gibrell de zenc, en aigua tèbia que el degenerat maquinista alemany havia accedit a treure de la locomotora que ens arrossegava a tots a la mort.

Van desaparèixer així, en un instant, a traïció, les nostres dones, els nostres pares, els nostres fills. Gairebé ningú no va poder acomiadar-se'n. Els vam veure una estona com una massa fosca a l'altre extrem de l'andana, després ja no vam veure res.

En canvi van emergir, a la llum dels fanals, dues quadrilles d'individus estranys. Caminaven formats de tres en tres amb un curiós pas insegur, el cap penjant endavant i els braços rígids. Al cap hi duïen una gorra grotesca, i anaven vestits amb una mena de bata llarga amb ratlles que fins i tot de nit i de lluny s'endevinava bruta i esparracada. Van descriure un ample cercle al voltant nostre, sense acostar-se'ns, i, en silenci, van començar a trafeguejar amb els nostres equipatges, i a pujar i baixar dels vagons buits.

Nosaltres ens miràvem sense badar boca. Tot era incompreensible i foll, però alguna cosa havíem entès. Aquesta era la metamorfosi que ens esperava. L'endemà també nosaltres ens hauríem convertit en una cosa així.

Sense saber com, em vaig veure dalt d'un camió amb trenta homes més; el camió va arrencar en la nit a tota velocitat; era cobert i no es podia veure res a fora, però pels sotracs s'entenia que la carretera tenia molts revolts i clots. No dúiem escorta? ...Baixar d'un salt? Massa tard, massa tard, tots «baixem» sense remei. D'altra banda, ens adonem aviat que sí que duem escorta: és una escorta estranya. Es un soldat alemany, armat fins a les dents: no el veiem perquè hi ha una foscor total, però en sentim el contacte dur cada vegada que una sotragada del vehicle ens llança tots amuntegats a la dreta o a l'esquerra. Encén una llanterna de butxaca i en lloc de cridar: «Ai de vosaltres, trista allau!», ens demana amablement un per un, en alemany i en llengua franca, si tenim diners o rellotges per donar-li: total, després no ens faran cap falta. No és una ordre, no forma part del reglament, això: s'entén perfectament que és una petita iniciativa privada del nostre Caront. La cosa ens suscita ràbia, riure i un estrany alleujament.”

Primo Levi

Levi, Primo

1996. *Si això és un home*, Barcelona: Edicions 62, pàg.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Reflexiona sobre els mitjans i les finalitats. Tingues clars aquests dos conceptes.
2. A partir del text de Primo Levi hauràs comprovat que, amb un gran desplegament de mitjans, els nazis podien anihilar milers de persones de cop. Busca en un diccionari el concepte genocidi. Mira que et quedi clar i que puguis caracteritzar-lo.
3. Creus que hi ha algun objectiu (polític, ideològic, econòmic, territorial, religiós...) que justifiqui el genocidi? Raona la resposta.

Situació:
Crèdit 3: L'èsser humà i l'acció.
Unitat 3: **L'acció racional.**
5. Mitjans i fins morals
5.2 Acció moral

ACCIÓ MORAL

Llegeix el següent text:

“Per tant, l'imperatiu pràctic serà el següent: Actua de tal manera que tractis la Humanitat, tant en la teva persona com en la persona de qualsevol altre, sempre al mateix temps com a fi, mai simplement com a mitjà”.

Immanuel Kant

Kant, Immanuel ,
1984. *Fonamentació metafísica dels costums*, Barcelona: Edicions 62, pàg.
121 - 122, traducció de Joan Leita.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Treballeu en grup. Amb l'ajuda del professor, intenteu comprendre el significat d'aquesta màxima de Kant.
2. Creus que tu sempre actues seguint aquesta màxima? Planteja-t'ho i dóna una resposta raonada i amb exemples pràctics.
3. Creus que és positiva aquesta màxima de Kant? Raona-ho.

Situació:

Crèdit 3: L'ésser humà i l'acció.

Unitat 4: L'acció moral.

13) Drets.

1.1) Vulneració dels drets humans.

1.1.1) **Córrer més de pressa que els**

invasors.

Llegiu aquest fragment de *Cignes salvatges*, en què es narren fets esdevinguts durant la dominació japonesa de la Xina.

Córrer més de pressa que els invasors

“Diferentment dels seus predecessors, els mandarins xinesos, que defugien l'activitat física, els japonesos eren afeccionats a l'esport, com també la meua mare. Ja s'havia recuperat d'aquella lesió al maluc i havia esdevingut una bona corredora. Una vegada va ser seleccionada per participar en una carrera important. Va estar setmanes entrenant-se i, quan ja estava tot preparat per al gran dia i faltava poc per a la competició, l'entrenador, que era xinès, se la va endur a part i li va dir que no es proposés guanyar. També va dir-li que no podia explicar-n'hi els motius. La meua mare, però, el va entendre. Sabia que als japonesos no els agradava que els xinesos els guanyessin en cap terreny. En aquella competició també participava una altra noia del poble, raó per la qual l'entrenador va demanar a la meua mare que li donés el mateix consell, però sense comentar-li que era ell qui ho havia dit. El dia de la carrera la meua mare no va estar ni tan sols entre les sis primeres. Les seves amigues van adonar-se que no havia intentat guanyar. L'altra noia del poble, però, no va voler reprimir-se i va arribar la primera.

Els japonesos no van trigar a venjar-se. Cada matí hi havia una assemblea presidida pel director, a qui coneixien pel motiu que li havien posat «Ase», perquè el seu nom, llegit a la manera xinesa (Mao-li) sonava igual que la paraula que volia dir «ase» (mao-lü). Quan ordenava que es fessin quatre reverències profundes en direcció a quatre punts designats les seves frases semblaven lladrucs. Primer: «Culte a distància a la capital imperial!», en direcció a Tòquio. Després: «Culte a distància a la capital nacional!», en direcció a Hsinking, la capital de Manxukuo. Seguidament: «Culte devot a l'Emperador Celestial!», que volia dir l'emperador del Japó. I finalment: «Culte devot al retrat imperial!», aquesta vegada al retrat de Pu Yi. I després de tot això venia la reverència menys profunda, dedicada als mestres.

Aquell matí en concret, acabades totes les reverències, de cop l'«Ase» va dir que la reverència a Pu Yi de la nena que havia guanyat la carrera el dia abans no havia arribat a ser una inclinació de noranta graus i per tant la va arrossegar fora de la fila on era. Li va clavar una bufetada, li va ventar una puntada de peu i li va anunciar que havia estat expulsada. Allò era una catàstrofe per a ella i per a la seva família.

Els seus pares la van casar de pressa i corrents amb un obscur funcionari del govern. Després de la desfeta del Japó, el seu marit va ser titllat de col·laboracionista i, en conseqüència, la seva dona només va poder trobar feina en

una planta química. Com que no s'hi feien controls de contaminació, quan la meva mare va tornar a Jinzhou el 984 i va poder localitzar-la, la va trobar gairebé cega a conseqüència del contacte amb productes químics. Va considerar amb acritud les ironies de la vida: per haver guanyat els japonesos en una carrera, havia acabat sent tractada com a col·laboracionista. Ella, però, li va dir que no es penedia d'haver-la guanyada.”

Jung Chang.

Chang, Jung

2001. *Cignes salvatges*, Barcelona: Circe: p. 61 -62.

Per si t'interessa saber més sobre l'obra *Cignes salvatges*

Cignes salvatges narra la història de tres dones xineses que pertanyen a diferents generacions d'una mateixa família. Així, l'àvia, la filla i la néta —que és l'autora de la novel·la— s'erigeixen en les protagonistes d'una història que plasma el testimoni d'una família que, en només un segle, va passar del feudalisme a l'autoritarisme del règim de Mao. L'autora, amb un estil diàfan i valent, transmet l'heroisme i el coratge de la vida de les seves avantpassades: l'àvia, concubina d'un senyor de la guerra; i la mare, revolucionària comunista. L'obra barreja magistralment els avatars personals dels protagonistes amb les vicissituds col·lectives de la Xina. Aquesta documentada, intensa i esfereïdora història ha estat aclamada per milions de lectors de tot el món.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Fes, a partir del text, una enumeració de tots els drets humans que es vulneren en el cas d'aquesta dona xinesa.
2. Busca exemples de servilisme i submissió (comparables als del text) presents en la nostra societat.

Situació:

Crèdit 3: L'ésser humà i l'acció.

Unitat 4: **L'acció moral.**

1) Drets

1.1.2 Condició humana als camps de

concentració

La condició humana als camps de concentració

Primo Levi és un escriptor italià d'origen jueu. Levi va ser deportat als camps de concentració d'Auschwitz, dels quals va aconseguir sobreviure. L'any 1947 va publicar el llibre *Si això és un home*, un material de primer ordre per testimoniar les miserables condicions en què malvivien els presoners dels camps de concentració. Llegeix el següent fragment que relata el primer dia de Levi en el camp de concentració d'Auschwitz:

“En sonar la campana s'ha sentit com el camp fosc es deixondia. De sobte l'aigua ha començat a sortir bullent de les dutxes, cinc minuts de felicitat; però immediatament després irrompen quatre tipus (potser són els barbers) que, xops i fumejant, ens empenyen amb crits i cops a l'habitació contigua, que està glaçada; aquí una altra gent que també xiscla ens llança a sobre no sé quins parracs i ens plantifica a les mans un parell de sabates amb la sola de fusta; no tenim temps d'entendre res i ja ens trobem a l'aire lliure, damunt la neu blava i glaçada de l'alba, i, descalços i despullats, amb tot l'equip a les mans, hem de córrer fins a un altre barracó, a un centenar de metres. Aquí se'ns permet de vestir-nos.

Quan hem acabat, cadascú s'ha quedat al seu racó, i no hem gosat mirar-nos els uns als altres. No hi ha on mirar-se, però el nostre aspecte el tenim al davant, reflectit en cent rostres lívids, en cent ninots miserables i sòrdids. Ja estem transformats en els fantasmes entrevistos anit.

Aleshores, per primera vegada ens hem adonat que la nostra llengua no té paraules per expressar aquesta ofensa, la destrucció d'un home. En un instant, amb intuïció gairebé profètica, ens ha estat revelada la realitat: hem arribat al fons. Més avall ja no es pot anar: no existeix, no es pot imaginar condició humana més miserable. Res ja no és nostre: ens han tret la roba, les sabates, fins els cabells; si parlem no ens escoltaran, i si ens escoltessin no ens entendrien. Ens trauran també el nom: i si el volem conservar, haurem de trobar en nosaltres la força de fer-ho, de fer per manera que darrere del nom quedi alguna cosa de nosaltres, de nosaltres tal com érem.

Sabem que en això difícilment serem compresos, i està bé que sigui així. Però que cadascú consideri quant de valor, quant de significat hi ha contingut fins en els més petits dels nostres costums quotidians, en els cent objectes nostres que el captaire més humil posseeix: un mocador, una vella carta, la fotografia d'una persona estimada. Aquestes coses formen part de nosaltres, gairebé com a membres del nostre cos; i és impensable que ens en privem, en el nostre món, perquè de seguida en trobarem d'altres que substituiran els vells, altres objectes que són nostres en tant que custodis i suscitadors de records nostres.

Imagineu ara un home a qui, juntament amb les persones estimades, se li arrabassi la casa, els costums, la roba, en fi, tot, literalment tot el que posseeix: serà un home buit, reduït al sofriment i a la necessitat, mancat de dignitat i de discerniment, ja que

acostuma a passar-li, a qui ho ha perdut tot, que es perd a si mateix; fins al punt, doncs, que es podrà decidir amb tota tranquil·litat la seva vida o mort fora de qualsevol sentiment d'afinitat humana; en el cas més afortunat, basant-se en un pur judici d'utilitat. Es comprendrà aleshores el doble significat del terme «camp d'extermini», i estarà clar què volem expressar amb aquesta frase: jeure al fons. “

Primo Levi

Levi, Primo

1996. *Si això és un home*, Barcelona: Edicions 62, p. 31-32

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. A partir del text enumera les estratègies amb què el nazisme intentava anular la dignitat humana dels presoners dels camps de concentració.

Situació:

Crèdit 3: L'ésser humà i l'acció.

Unitat 4: **L'acció moral.**

1) Drets

1.1.3 Negació dels drets humans als camps de concentració

Negació dels drets humans als camps de concentració

Primo Levi és un escriptor italià d'origen jueu. Levi va ser deportat als camps de concentració d'Auschwitz, dels quals va aconseguir sobreviure. L'any 1947 va publicar el llibre *Si això és un home*, un material de primer ordre per testimoniar les miserables condicions en què malvivien els presoners dels camps de concentració. Llegeix el següent fragment que relata les obligacions dels presoners i l'organització d'un camp de concentració:

“Coneixem ja en bona part el reglament del camp, que és monstruosament complicat. Les prohibicions són innombrables: acostar-se a menys de dos metres del filat espinós; dormir amb la jaqueta posada, o sense calçotets, o amb la gorra al cap; fer servir determinats lavabos o latrines que són «nur für Kapos»¹⁵ o «nur für Reichsdeutsche»¹⁶; no anar a la dutxa els dies prescrits, i anar-hi els dies no prescrits; sortir del barracó amb la jaqueta descordada, o amb les solapes alçades; portar sota la roba paper o palla per combatre el fred; rentar-se d'una altra manera que no sigui amb el tors nu.

Els ritus que s'han de complir són infinits i insensats: cada matí s'ha de fer «el llit», que cal deixar perfectament pla i llis; untar-se els esclops enfangats i repugnants amb el greix de màquina adient, rascar les taques de fang de la roba (en canvi s'admeten les taques de pintura, de greix i de rovell); al vespre cal sotmetre's a la revista de polls i a la revista de la rentada de peus; el dissabte cal fer-se afaitar la barba i els cabells, apedaçar o fer-se apedaçar els parracs; el diumenge, sotmetre's a la revista general de ronya, i a la revista dels botons de la jaqueta, que han de ser cinc.

A més, hi ha innombrables circumstàncies, normalment irrellevants, que aquí es converteixen en problemes. Quan les ungles són massa llargues s'han de tallar, la qual cosa no es pot fer de cap més manera que amb les dents (pel que fa a les ungles dels peus n'hi ha prou amb el frec de les sabates); si cau un botó cal saber-lo cosir amb filferro; si es va a la latrina o al lavabo cal portar-ho tot a sobre, sempre i arreu, i mentre un es renta la cara cal mantenir el farcell de la roba agafat entre els genolls: altrament, te'l robarien en aquell mateix instant. Si una sabata fa mal, cal presentar-se al vespre a la cerimònia del canvi de sabates: aquí es posa a prova la perícia de l'individu, enmig de la gernació increïble cal saber triar amb un sol cop

---

¹⁵ Només per a caps

¹⁶ Només per a interns alemanys.

d'ull una (no un parell: una) sabata adequada, perquè, un cop feta la tria, no es permet un segon canvi.

No s'ha de creure que, en la vida del *Lager*, les sabates són un factor de poca importància. La mort comença per les sabates: s'han mostrat, per a la majoria de nosaltres, com a autèntics aparells de tortura que, després d'algunes hores de marxa, originaven llagues doloroses que fatalment s'infectaven. Qui en té, està obligat a caminar com si tingués una bala al peu (vet aquí el perquè de l'estranya manera de caminar de l'exèrcit de larves que cada tarda torna desfilant); arriba l'últim a tot arreu, i pertot arreu rep patacades; no pot escapar si el persegueixen; els peus se li inflen, i com més s'inflen, més insuportable resulta el frec amb la fusta i la tela de les sabates. Aleshores només queda l'hospital: però entrar a l'hospital amb el diagnòstic de *dicke Füße* (peus inflats) és extremament perillós, perquè és ben sabut de tothom, i dels SS especialment, que aquest mal, aquí, és inguarible.

I amb tot això encara no hem al·ludit al treball, el qual és al seu torn un garbuix de lleis, de tabús i de problemes.

Tots treballem, llevat dels malalts (que et reconeixin com a malalt comporta per si mateix un considerable bagatge de coneixements i d'experiències). Cada matí sortim del camp en formació per anar a la Buna; cada tarda hi tornem en formació. Pel que fa al treball, estem dividits en prop de dos-cents *Kommandos*, cadascun dels quals consta de quinze a cent cinquanta homes, amb un *Kapo* al capdavant. Hi ha *Kommandos* bons i dolents: la major part es dediquen al transport, i la feina és força dura, sobretot a l'hivern, si altra cosa no, perquè sempre es desenvolupa a l'aire lliure. També hi ha *Kommandos* d'especialistes (electricistes, ferrers, paletes, soldadors, mecànics, encofradors, etc.), cada un adscrit a un determinat taller o secció de la Buna, i dependents de manera més directa de *Meister* civils, en gran part alemanys i polonesos; això només és així, naturalment, a les hores de treball: a la resta del dia, els especialistes (no són més de tres o quatre-cents en total) no reben un tracte diferent dels treballadors comuns. De l'assignació dels individus als diversos *Kommandos* se n'ocupa una oficina especial del *Lager*, l'*Arbeitsdienst*, que està en contacte permanent amb la direcció civil de la Buna. L'*Arbeitsdienst* pren les decisions basant-se en criteris desconeguts, sovint basant-se clarament en proteccions i corrupcions, de manera que, si algú és capaç d'aconseguir menjar, pràcticament és segur que també obtingui un bon lloc a la Buna.

L'horari de treball varia segons l'estació. Totes les hores de llum són hores laborables: per això es va d'un horari mínim a l'hivern (de 8 a 12 i de 12.30 a 16) a un de màxim a l'estiu (de 6.30 a 12 i de 13 a 18). Sota cap concepte els *Häftlinge* poden estar a la feina quan és fosc o quan hi ha boira espessa, mentre que es treballa regularment encara que plougui o nevi o (cas força freqüent) bufi el vent ferotge dels Carpats; això és així perquè la foscor o la boira podrien donar ocasió a intents de fuga.

Un diumenge de cada dos és dia laborable; els diumenges anomenats festius, en comptes de treballar a la Buna s'acostuma a treballar en el manteniment del *Lager*, de manera que els dies de repòs efectiu són extremament rars.”

Primo Levi

Levi, Primo

1996. *Si això és un home*, Barcelona: Edicions 62, p. 40-42

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. A partir del text enumera i exposa els drets humans que es vulneren en el camp de concentració que descriu Primo Levi.
2. Amb relació a l'organització del camp de concentració i amb relació a les obligacions dels presoners que es descriuen en el text, creus que aquesta organització i aquestes obligacions poden ser qualificades de *racionals*? Raona la teva resposta i contrasta-la amb la d'altres companys.

Situació:

Crèdit 3: L'ésser humà i l'acció.

Unitat 4: **L'acció moral**

1 Drets

1.1. Vulneració dels drets humans

1.1.4 Passar gana en un camp de treball nazi

Primo Levi és un escriptor italià d'origen jueu. Levi va ser deportat als camps de concentració d'Auschwitz, dels quals va aconseguir sobreviure. L'any 1947 va publicar el llibre *Si això és un home*, un material de primer ordre per testimoniar les miserables condicions en què malvivien els presoners dels camps de concentració. Llegeix el següent fragment que relata la diària lluita per la subsistència dels presoners d'un camp de treball.

Passar gana a un camp de treball nazi

“Per això, tan bon punt el fred, que durant tot l'hivern ens havia semblat l'únic enemic, s'ha acabat, ens hem adonat que tenim gana: i, repetint el mateix error, avui diem: «Si no fos per la gana...!»

Però com es podria pensar que no tenim gana? El *Lager* és la gana: nosaltres mateixos som la gana, una gana vivent.

A l'altra banda del carrer hi treballa una excavadora. La pala mecànica, suspesa dels cables, esbatana les mandíbules dentades, es queda un instant com si dubtés de l'elecció, després es llança a la terra argilosa i tova, i mossega amb voracitat, mentre des de la cabina de comandament s'enlaira un esbufec satisfet de fum blanc i espès. Després s'alça, fa una mitja volta, vomita per darrere el mos de què va carregada i torna a començar.

Recolzats a les nostres pales, ens quedem mirant fascinats. A cada mossec de l'excavadora, les boques es tanquen, les nous del coll ballen amunt i després avall, miserablement visibles sota la pell flàccida. No aconseguim deseixir-nos de l'espectacle de l'àpat de l'excavadora.

Sigi té disset anys i és el que té més gana de tots, per bé que rebi cada tarda una mica de sopa de part d'un protector seu, versemblantment no desinteressat. Havia començat a parlar de la seva casa de Viena i de la seva mare, però després ha passat al tema de la cuina, i ara allarga la seva explicació de no sé quin banquet de noces, i recorda, amb sincera melangia, que no es va acabar el tercer plat de sopa de fesols. I tots el fan callar, i no passen deu minuts que Béla ens descriu el seu camp hongarès, i els conreus de blat de moro, i una recepta per fer polenta dolça, amb blat de moro torrat, i llard, i espècies, i... i el maleïm, l'insultem, i un tercer comença a explicar...

Que dèbil que és la nostra carn! Jo m'adono perfectament de com en són, de vanes, aquestes fantasies d'afamat, però no puc sostreure'm a la llei comuna, i davant dels ulls em balla la *pasta asciutta* que acabàvem de fer Vanda, Luciana, Franco i jo, a Itàlia, al camp de concentració, quan ens va arribar de sobte la notícia que l'endemà sortiríem per venir aquí; i l'estàvem menjant (era tan bona, groga,

consistent) i la vam deixar, ximples, insensats de nosaltres: si ho haguéssim sabut! I si ens hagués de tornar a passar... Absurd; si hi ha una cosa segura al món és aquesta: que no ens tornarà a passar.

Fischer, l'últim d'arribar, es treu de la butxaca un paquetet, fet amb la minuciositat dels hongaresos, i a dins hi ha mitja ració de pa: la meitat del pa d'aquest matí. És ben sabut que només els Números Alts¹⁷ guarden a la butxaca el seu pa; cap de nosaltres, els veterans, està en condicions de conservar el pa durant una hora. Circulen diverses teories per justificar aquesta incapacitat nostra: el pa menjat de mica en mica no s'assimila del tot; la tensió nerviosa necessària per guardar el pa, si es té gana, sense encetar-lo, és nociva i debilita en alt grau; el pa que es fa dur perd ràpidament el seu valor alimentós, per la qual cosa, com més aviat s'ingereix, més nutritiu resulta; Alberto diu que la gana i el pa a la butxaca són sumands de signe contrari, que s'eliminen automàticament i mútuament i no poden coexistir en el mateix individu; la majoria, en fi, afirma justament que l'estómac és la caixa forta més segura contra els robatoris i les extorsions.

—*Moi, on m'ajamais volé mon pain!* —gruny David colpejant-se l'estómac còncau: però no pot apartar els ulls de Fischer, que mastega lentament i metòdicament, de l'«afortunat» que encara té mitja ració a les deu del matí—: ...*Sacré veinard, va!*

Però no sols a causa del sol avui és dia de joia: a migdia ens espera una sorpresa. A més del ranxo normal del matí, trobem al barracó una meravellosa olla de cinquanta litres, de les de la Cuina de la Fàbrica, gairebé plena. Templer ens mira triomfant: aquesta «organització» és obra seva.

Templer és l'«organitzador» oficial del nostre *Kommando*: per a la sopa dels Civils té una sensibilitat exquisida, com les abelles per a les flors. El nostre *Kapo*, que no és un mal *Kapo*, li deixa les mans lliures, i amb raó: Templer es posa en camí seguint pistes imperceptibles, com un gos coniller, i torna amb la preciosa notícia que als treballadors polonesos del Metanol, a dos quilòmetres d'aquí, els han sobrat quaranta litres de sopa perquè tenia gust de ranci, o que un vagó de naps està sense vigilància a la via morta de la Cuina de la Fàbrica.

Avui els litres són cinquanta, i nosaltres som quinze, *Kapo i Vorarbeiter* inclosos. Són tres litres per cap; un el prendrem a migdia, a més del ranxo normal, i per als altres dos anirem per torns a la tarda al barracó, i excepcionalment ens concediran cinc minuts de descans a la feina per atipar-nos.

Què més es podria desitjar? Fins la feina ens sembla lleugera, amb la perspectiva dels dos litres espessos i calents que ens esperen al barracó. Periòdicament el *Kapo* ve on som nosaltres i crida:

—*Wer hat noch fressen?*¹⁸

Això no ja per mofa o per escarni, sinó perquè realment aquesta manera nostra de menjar drets, frenèticament, cremant-nos la boca i la gola, sense temps per respirar, és *fressen*, la manera de menjar de les bèsties, i no, ben segur, *essen*, la manera de menjar dels homes, asseguts a taula, religiosament. *Fressen* és la paraula apropiada, la que es fa servir normalment entre nosaltres.

Meister Nogalla hi és present, i fa els ulls grossos al fet que ens absentem de la feina. També Meister Nogalla fa cara de tenir gana, i, si no fos per les convencions socials, potser no refusaria un litre de les nostres aigüeroles calentes.

Arriba el torn de Templer, a qui, amb consens plebiscitari, li han estat destinats cinc litres, provinents del fons de l'olla. Perquè Templer, a més de ser un bon «organitzador», és un menjador de sopes excepcional, i, cosa mai vista, està

---

¹⁷ Els presoners que fa més temps que són al camp de treball; i que, per tant, són els més experimentats (Nota de l'autor d'aquest projecte).

¹⁸ Qui és que encara no ha devorat?

capacitat per buidar els intestins, voluntàriament i preventivament, amb un àpat important a la vista: la qual cosa contribueix a la seva impressionant capacitat gàstrica.

D'aquest do seu ell n'està justament orgullós, i tots, fins Meister Nogalla, n'estan assabentats. Acompanyat per la gratitud de tots, el benefactor Templer es tanca uns moments a la latrina, en surt radiant i a punt, i s'avia, entre la benevolència general, a gaudir del fruit de la seva obra:

—Nu, Templer, hast du Platz genug für die Suppe gemacht?¹⁹

Cap al tard sona la sirena del *Feierabend*, del final del treball; i com que tots estem, si més no durant algunes hores, tips, no hi ha baralles, ens sentim bons, el *Kapo*, no es decideix a pegar-nos, i som capaços de pensar en les nostres mares i en les nostres dones, cosa que no passa habitualment. Durant algunes hores podem ser desgraciats a la manera dels homes lliures”

Primo Levi

Levi, Primo

1996. *Si això és un home*, Barcelona: Edicions 62, p. 88-92

---

¹⁹ Ei Templer, ja has fet prou lloc per la sopa?

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. A partir del text especifica quins són els drets humans que es vulneren en el camp de treball que descriu Primo Levi.
2. Primo Levi diu que –després d'haver menjat una ració extra de sopa– “com que tots estem, si més no durant algunes hores, tips, no hi ha baralles, ens sentim bons, el *Kapo*, no es decideix a pegar-nos, i som capaços de pensar en les nostres mares i en les nostres dones, cosa que no passa habitualment.”
Per què creus que, durant els dies en què no mengen racions extremes, els presoners no pensen en les seves dones i en les seves mares i es barallen i són pegats pels superiors?
3. Creus que per poder tenir altres drets primer cal tenir el dret bàsic de l'alimentació? Raona la resposta.

Situació:

Crèdit 3: L'ésser humà i l'acció

Unitat 4: L'acció moral

1. Drets

1.1 Vulneració dels drets humans

1.1.5 Assassinat

ASSASSINAT

Breu sinopsi del film *Barrio*:

Barrio és una pel·lícula del jove director Fernando León de Aranoa. L'argument del film, centrat en un barri urbà del Madrid dels anys vuitanta-noranta, narra l'amistat de tres joves adolescents. Aquests joves han de créixer i formar-se eludint les dificultats —socials, econòmiques i familiars— que pateixen. Rodada amb una gran sensibilitat i una gran fluïdesa, esdevé un document social de primer ordre de la vida a les zones suburbanes.

Mireu aquest fragment del film, en què un dels nois intenta robar un cotxe per sortir amb la noia que acaba de trucar per l'interfon:

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Exposa per escrit allò que t'hagi cridat més l'atenció d'aquest fragment cinematogràfic que acabes de veure.
2. A partir del fragment que acabes de veure, exposa per escrit totes aquelles injustícies que es cometien sobre el noi que ha obert el cotxe del policia.

Situació:
Crèdit 3: L'ésser humà i l'acció.
Unitat 4: L'acció moral.

14) Drets.

1.2) Negació de drets a les dones.

1.2.1) Obligació de dur els peus embenats.

Llegeix el següent fragment de l'obra *Cignes salvatges* de l'escriptora xinesa Jung Xang.

Les dones xineses havien de dur els peus embenats

“La meva avia era una bellesa. Tenia un rostre ovalat, unes galtes de color de rosa, una pell lluent. Els seus cabells eren negres, llargs i brillants, i se'ls pentinava fent-se una trena gruixuda que li arribava a la cintura. Sabia ser modesta quan ho exigia l'ocasió, que era gairebé sempre, però sota aquell posat tranquil hi havia una energia reprimida a punt d'esclatar. Era petita, no feia mes d'un metre seixanta, de figura esvelta i amb les espatlles arrodonides, tret que es considerava un ideal de bellesa.

Però el seu encís més poderós eren els peus embenats, que en xinès es designen amb el nom de «lliris daurats de vuit centímetres» (*san-tsun-gin-lian*). Això volia dir que caminava «com un salze jove i tendre agitat per la brisa de la primavera», com diuen, segons la tradició, els xinesos entesos en dones. Sembla que la imatge d'una dona balandrejant-se en caminar amb els peus embenats té un efecte eròtic en els homes, en part perquè la seva vulnerabilitat desperta un sentiment de protecció en aquell que la mira.

A la meva avia li havien embenat els peus quan tenia dos anys. La seva mare, que també duia els peus embenats, va començar embolicant-li els peus amb un tros de roba blanca de sis metres de llargària, doblegant-li tots els dits, llevat del gros, cap endins i a sota de la planta. Després li va posar una pedra grossa al damunt per aixafar-li l'arc. La meva avia llançava esgarips de dolor i li implorava que no seguís, però la seva mare li va posar un manyoc de roba a la boca per fer-la callar. La meva avia es va desmaiar unes quantes vegades, de tan fort que era el dolor que sentia.

El procés es va perllongar uns quants anys. Tot i que els ossos es trencaven, calia tenir els peus embenats amb roba gruixuda de nit i de dia, perquè, tan bon punt se'ls alliberava dels lligams, els dits tendien a tornar al seu lloc. La meva avia va passar anys de dolors incessants i intensíssims. Quan implorava a la seva mare que li retirés les benes, la dona es posava a plorar i li deia que, si li desembenava els peus, li arruïnaria la vida, i que, si la feia patir, era perquè volia que fos feliç mes endavant.

En aquells temps, quan es casava una dona, la primera cosa que mirava la família del nuvi eren els peus de la núvia. Es considerava que uns peus grossos, és a dir, uns peus normals, haurien omplert de vergonya la casa del marit. La sogra alçava la vora de les llargues faldilles de la noia i, si els peus feien més de deu centímetres de llargada, deixava anar la faldilla amb gest eloqüent de menyspreu i se n'anava tota enfurismada, i la núvia quedava exposada a la mirada crítica dels convidats a la boda que, tot fitant-li els peus, se n'anaven remugant insults de rebuig. De vegades alguna mare es compadía de la seva filla i li treia les benes, però quan la noia es

feia gran i havia de suportar el menyspreu de la família del marit i la desaprovació de la societat, blaslava la seva mare perquè havia estat feble.

La pràctica d'embenar els peus va introduir-se fa uns mil anys, i se suposa que la introductora va ser una concubina de l'emperador. No solament era considerada eròtica la imatge de les dones caminant coixetes amb aquells peus minúsculs, sinó que, a més, els homes s'excitaven jugant amb els peus embenats, amagats sempre dins d'unes sabates de seda brodada. Les dones no es podien treure les benes ni tan sols quan arribaven a l'edat adulta, ja que els peus els haurien tornat a créixer. Només quan es ficaven al llit podien afluixar-se momentàniament les benes, i aleshores s'havien de posar unes sabates de sola tova. Rara vegada els homes arribaven a veure uns peus embenats descalços, que generalment estaven coberts de carn putrefacta i, sense les benes, feien una forta ferum. Recordo que jo, de petita, sempre veia la meua avia patint dolors constants. Quan tornàvem a casa després d'anar a comprar, la primera cosa que feia era posar els peus en remull dins una palangana d'aigua calenta i després sospirava alleujada. Tot seguit es posava a retallar-se els trossos de pell morta. El dolor no era causat únicament pels ossos trencats, sinó també per les ungles dels dits, que se li incrustaven a les plantes dels peus.

De fet, a la meua àvia li van embenar els peus quan aquest costum ja començava a desaparèixer. El 1917, quan va néixer la seva germana, gairebé ja s'havia abandonat aquella pràctica, i per tant va poder deslliurar-se d'aquell turment.

Malgrat tot, en l'època en què va créixer l'àvia, com que Yixian era una ciutat petita, encara es considerava que per fer un bon matrimoni era condició essencial portar els peus embenats. Però això només era una cosa. El seu pare va pensar que, a més, calia preparar-la per ser tota una senyora o una cortesana de primera. Menyspreant la convicció predominant a l'època, segons la qual calia que una dona de classe baixa fos analfabeta per ser virtuosa, va enviar la noia a una escola femenina que havien obert a la ciutat l'any 1905. També hi va aprendre a jugar a escacs xinesos, al *mahjong* i al *go*. Hi va estudiar dibuix i va aprendre a brodar. El seu dibuix favorit eren els ànecs mandarins (símbol de l'amor, ja que sempre neden en parella) i solia brodar-los a les minúscules sabatetes que duia i es feia ella mateixa. Per coronar la llista de les seves habilitats, van llogar un tutor que li ensenyava a tocar el *qin*, un instrument musical semblant a la cítara.

La meua avia era considerada la dona més bella de la ciutat. La gent deia que destacava «com una grua entre gallines». El 1924 va fer quinze anys i el seu pare va començar a preocupar-se tement que potser el temps arruïnaria l'única riquesa autèntica que ell posseïa, i l'única oportunitat que tenia de viure sense treballar. Aquell any, el general Xue Zhi-heng, inspector general de la Policia Metropolitana del govern militar de Pequín, va fer-los una visita”.

Jung Chang.

Chang, Jung

2001. *Cignes salvatges*, Barcelona: Circe: pp. 12-15.

Per si t'interessa saber més sobre l'obra *Cignes salvatges*

Cignes salvatges narra la història de tres dones xineses que pertanyen a diferents generacions d'una mateixa família. Així, l'àvia, la filla i la néta —que és l'autora de la novel·la— s'erigeixen en les protagonistes d'una història que plasma el testimoni d'una família que, en només un segle, va passar del feudalisme a l'autoritarisme del règim de Mao. L'autora, amb un estil diàfan i valent, transmet l'heroïsmes i el coratge de la vida de les seves avantpassades: l'àvia, concubina d'un senyor de la guerra; i la mare, revolucionària comunista. L'obra barreja magistralment els avatars personals dels protagonistes amb les vicissituds col·lectives de la Xina. Aquesta documentada, intensa i esfereïdora història ha estat aclamada per milions de lectors de tot el món.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. A partir dels continguts del text, fes un llistat de tots aquells drets humans que consideres que es negaven a les dones xineses en les seves societats tradicionals.
2. Imaginat que un company o companya que es considera *relativista cultural* llegeix el text i et comenta que fets com els que es descriuen en el text no es poden jutjar fora del seu marc cultural. I que si per als xinesos tradicionals allò d'embenar els peus a les dones tenia sentit, a ell ja li està bé. Et quedaries amb ganes de fer alguna reflexió? Què argumentaries? (Intenta elaborar un discurs ordenat i convincent).
3. Creus que un fet com el que descriu el text es pot avaluar des del *subjectivisme moral*? Argumenta la teva resposta.
4. Creus que en la nostra societat hi ha pràctiques i lleis que neguen drets a les dones? Argumenta la teva resposta amb l'aportació d'exemples concrets.
5. Busca en el text algun fragment que sigui indicatiu d'aquell fenomen que es coneix amb el nom de dessocialització. Explica per què consideres que es tracta d'un exemple de dessocialització.
6. Rellegeix el fragment següent: "En aquells temps, quan es casava una dona, la primera cosa que mirava la família del nuvi eren els peus de la núvia. Es considerava que uns peus grossos, és a dir, uns peus normals, haurien omplert de vergonya la casa del marit. La sogra alçava la vora de les llargues faldilles de la noia i, si els peus feien més de deu centímetres de llargada, deixava anar la faldilla amb gest eloqüent de menyspreu i se n'anava tota enfurismada, i la núvia quedava exposada a la mirada crítica dels convidats a la boda que, tot fitant-li els peus, se n'anaven remugant insults de rebuig".

Consideres que es pot qualificar de *racional*, aquest sentit estètic que es narra en el fragment? Argumenta la teva resposta.

Vincles temàtics (d'aquest article cap a...):

- . Envia referència a Crèdit 1/ Unitat 1/ 11
- . Envia referència a Crèdit 1/ Unitat 3/ 7.1
- . Envia referència a Crèdit 1/ Unitat 4/ 3
- . Envia referència a Crèdit 2/ Unitat 2/ 3
- . Envia referència a Crèdit 2/ Unitat 2/ 4
- . Envia referència a Crèdit 3/ Unitat 3/ 1
- . Envia referència a Crèdit 3/ Unitat 3/ 2
- . Envia referència a Crèdit 3/ Unitat 4/ 3
- . Envia referència a Crèdit 3/ Unitat 4/ 4
- . Envia referència a Crèdit 3/ Unitat 4/ 5

Situació:
Crèdit 3: L'èsser humà i l'acció.
Unitat 4: L'acció moral.

15) Drets.

1.2) Negació de drets a les dones.

**1.2.2 Consideracions sobre la
dona al segle XIV.**

Llegeix aquest text de Bocacció que figura en l'aplec de contes del *Decameró*:

El marqués de Saluzzo y Griselda

Veo, amables señoras mías, que el día de hoy lo hemos echado a reyes, sultanes y otros personajes de igual fuste. Por eso, para no alejarme demasiado de vuestras mercedes, voy a referiros aquí de un marqués no una magnífica gesta, sino una atroz temeridad, que tal ha sido, a pesar de su feliz desenlace, la vesania de aquel hombre, que yo no pondría por ejemplo, pues que mucho fue que todo acabase en bien.

Hubo, allá en lejanos tiempos, entre los marqueses de Saluzzo, un mayorazgo joven, llamado Gualtieri, que, viviendo sin esposa y sin hijos, no sabía sino andar de cetrería en montería, sin curar de casarse y lograr descendencia. Esto, que bastaría para acreditarlo de muy discreto, no era, sin embargo, del gusto de sus vasallos, que reiteradamente le instaban a que se casase, porque no fuese a morir sin heredero y a dejarles a ellos sin señor, y le ofrecieron buscarle tal esposa y de tan nobles padres que justificase las mejores esperanzas de todos y él hubiese de quedar contento de la elección.

Entonces Gualtieri, cansado ya de oírles, díjoles un día:

—Vosotros, amigos míos, venís porfiándome que debo hacer lo que yo había resuelto no llevar nunca a cabo por estimar como estimo cuan difícil es encontrar persona que se avenga bien con nuestros gustos, y por saber cuánto abundan, en cambio, los contrarios ejemplos y cuan dura vida es la del que da con mujer que con sus hábitos no case. Y eso de decir que por las costumbres del padre y de la madre confiáis en conocer a la hija y procurármela así tal que me deje satisfecho, muy aventurado se me antoja, cuando ignoro cómo podéis averiguar cuál haya sido el padre ni entrar en los secretos de la madre; fuera de que aun conociéndolos las más de las veces vemos que las hijas distan mucho de salir a sus padres. Mas, puesto que os empeñáis en ponerme estas cadenas, que por mí no quede. Y para que no haya de achacar a otro sino a mí solo mi propia malaventura, yo mismo quiero ser el que la busque, previniéndoos, eso sí, que si a la que tome por esposa

la rehusaseis el acatamiento y homenaje que como a tal le es debido, muy a vuestra costa habréis de conocer la cólera de mi desengaño.

No se arredraron por eso aquellos hombres de bien, sino que por el contrario, pasaron gustosos por la amenaza con tal de que su señor se aviniese a tomar esposa.

A Gualtieri le habían gustado, por cierto, las maneras de una humilde jovencita que vivía en una aldea no lejos de su casa, y como tampoco la belleza de la muchacha le era indiferente, juzgó que unir a ella su vida no iba a resultar intolerable carga, y así, sin meterse a más averiguaciones, se resolvió a tomarla por esposa, y haciendo llamar al padre, que vivía en extrema pobreza, concertaron el matrimonio. Después de lo cual, reuniendo a todos los amigos que tenía en el país, les habló en estos términos:

—Vosotros os habéis empeñado, amigos, y seguís empeñados en que me decida a tomar esposa, y yo, por complaceros, que no por deseo de que ella tuviese, estoy presto a desposarme. Ahora bien; ya sabéis cómo me habéis prometido aceptar de buen grado y honrar como a señora vuestra a la que yo escogiese por mujer, quienquiera que ella fuese. Esto os digo, porque ha llegado la hora de que yo os cumpla lo prometido y vosotros me guardéis vuestra palabra, ya que muy cerca de aquí he hallado una joven que a mi gusto acomoda, y así pienso tomarla por esposa y traerla muy pronto a esta casa. Disponeos, pues, a preparar una lucida fiesta de esponsales y a recibir a mi elegida con el decoro que el caso pide, para que yo pueda darme por satisfecho de vuestra lealtad, como de la mía habréis de quedarlo vosotros.

Aquellos buenos vasallos contestaron muy contentos que les placía, y que, fuese quien fuese, por su señora la tendrían y como a tal la honrarían en todo momento. Divulgada la nueva, todos se aprestaron a preparar grandes fiestas y holgorios, como por su parte los dispuso Gualtieri, dando orden de que aparejasen para ellas lo mejor y más suntuoso, mandando invitar a muchos amigos y parientes, a numerosos hidalgos y a otras gentes de la comarca, y haciendo cortar y confeccionar, a la medida de una muchacha que en su figura semejaba mucho a la que por esposa había él escogido, regios briales, a los que había de agregar cintos, anillos, una inestimable corona y otras galas y preseas dignas de una novia. Llegado el día que para la boda había señalado, a eso de la hora tercia montó a caballo y con él todos los que a honrarle habían acudido, y acabando de dar órdenes, díjoles:

—Ha llegado, señores, la hora de que vayamos a recoger a la novia —y puesto en camino con todo aquel séquito de caballeros, llegaron a la aldehuela y a la casa en donde vivía el padre de la joven, en el preciso instante en que ésta regresaba apresuradamente con agua de la fuente para salir con sus amigas a presenciar la llegada de la novia de Gualtieri. El cual, de sorpresa, le preguntó llamándola por su nombre:

—¿En dónde está tu padre, Griselda?

—En casa está, señor —contestó ella llena de rubor.

Entonces Gualtieri, apeándose de su caballo y ordenando a todos que le esperasen, entró solo en la pobre morada, en la que halló a Giannucolo, padre de la muchacha, y le dijo:

—He venido a desposarme con Griselda, pero antes quiero que en tu presencia me conteste a ciertas preguntas.

Y habiendo él preguntado si en caso de que la tomase por esposa podría contar con que en todo le complacería y no se turbaría por cosa que él pudiese decir o hacer, si sería siempre obediente y otros extremos por el estilo, como ella se mostrase a todo conforme, tomándola de la mano, la sacó afuera y en presencia de

la comitiva y curiosos allí congregados la hizo desnudar y vestir prestamente con el rico brial y aderezos que para ella llevaba dispuestos, y una vez calzada, vestida y coronada su desgrefñada cabellera, como la gente se mostrase sorprendida, explicó Gualtieri:

—Esta es, caballeros, la mujer que para mi esposa elijo, si ella me quiere por marido.

Y volviéndose a ella, que se hallaba muy turbada y como avergonzada de sí, le preguntó:

—¿Me quieres por esposo, Griselda?

—Sí, os quiero, señor —contestó.

—Pues yo por esposa te quiero.

Y en presencia de todos se desposó con ella y haciéndola montar en un palafrén, la condujo a su casa con gran pompa, y tales fiestas y saraos hubo como si con la hija del rey de Francia se acabase de casar. En cuanto a la joven esposa, no parecía tampoco sino que con las nuevas galas la hubiesen investido de un desusado y noble continente, que ella sobre la esbeltez de la figura y belleza de las facciones, la amabilidad y simpatía que mostraba y lo gentil y delicado de sus maneras, más que la hija de un Glannucolo, criada apacentando ovejas, parecía delatar a la hija de un gran señor; con lo que todos los que la conocían de antes quedaban maravillados. Con su marido era tan obsequiosa y sumisa, que con razón se tenía él por el hombre más dichoso y afortunado del mundo; mientras que con los vasallos su natural bondadoso y afable le había ganado todos los corazones, y las buenas gentes, como para sí propias, pedían a Dios la fortuna y prosperidad para su señora, y mientras al principio habían tachado de ligereza en Gualtieri su casamiento con una villana, reconocían ahora gozosamente que en sólo aquel acto había demostrado ser el hombre más discreto, puesto que nadie en su lugar hubiese adivinado las excelentes prendas que aquella mujer escondía bajo la tosquedad de su traje aldeano. De tal manera supo conducirse Griselda que en poco tiempo, así en el marquesado como fuera de él, todos se hacían lenguas de sus virtudes y de la maravillosa facilidad con que se había adaptado a una vida tan nueva, logrando de esta suerte que cuanto se había dicho en desfavor de su marido cuando la había tomado por esposa, se tornase en elogio.

No hacía mucho que estaba casada, cuando se sintió preñada y, cumplido el plazo, dio a luz una niña, de la que mucho se holgó Gualtieri; pero esta alegría tampoco había de durarle, que una nueva ocurrencia pronto vino a turbársela: pensando entre sí, hábale venido a la imaginación la insana idea de probar largamente y con inhumanos recursos la paciencia de la esposa, por lo que empezó a mortificarla con palabras de desdén, mostrándose defraudado e insinuando que sus vasallos llevaban muy a mal la baja condición de Griselda, sobre todo desde que habían visto que tenía descendencia pues no hacían sino murmurar de la hija que le había nacido. Ella, sin alterarse ni cambiar en nada por tales palabras su mansa condición, allanándose a la voluntad del esposo, dijo:

—Señor, haz de mí lo que creas que mayor honor y satisfacción te ha de procurar, que yo con todo me conformo, conociendo, como conozco, que soy una pobre villana, indigna del honor a que tu generosidad me ha elevado.

Mucho le agradó a Gualtieri esta respuesta, que bien a las claras echaba de ver por ella lo poco que su esposa se había envanecido de la honra que él y los demás le habían concedido.

Así y todo, no habían transcurrido muchos días, cuando con palabras un tanto vagas le dio a entender que sus gentes no podían sufrir la presencia de la niña y, muy poco después, un criado de su confianza, bien advertido por él de lo que había de hacer, se presentó a Griselda y con gesto desolado le dijo:

—Yo, señora, no soy más que un criado y, si no quiero que me maten, tengo que cumplir las órdenes que mi señor me ha dado, que son las de que coja a vuestra hijita y que... —y nada más dijo. Aquellas palabras y aquel gesto y el recuerdo de lo que su marido le había dicho recientemente hicieron comprender a la madre que el emisario se veía forzado a dar muerte a la niña, por lo que, tomándola de la cuna sin vacilar, después de besarla y bendecirla, aunque el corazón se le partía, sin mudar semblante, la puso en los brazos del sicario y le dijo:

—Tú cumple todo lo que mi señor te ha mandado; mas no la dejes de modo que las fieras y las aves puedan devorarla, a no ser que así te lo haya ordenado él también. El criado, llevándose a la niña, fue a informar a Gualtieri de lo que la señora había dicho. Estupefacto se quedó el marqués de tal constancia, mas no por eso cejó, sino que por el mismo criado mandó la niña a casa de una pariente que en Bolonia tenía, rogándole que sin revelar a nadie quiénes fuesen los padres, criase y educase a la niña con el mayor esmero.

Y a poco, otra vez volvió a sentirse preñada Griselda y a su tiempo pa-rió un hijo, de lo que Gualtieri se alegró sobremanera. Pero hallando que lo hecho no le bastaba, con mayor encono volvió a las palabras vejatorias y un día le dijo a la esposa:

—Desde que has tenido un hijo varón, la vida es para mí un infierno con estas gentes, que no saben sino lamentarse despiadadamente de que un nieto de Giannucolo haya de llegar a ser su señor; por lo que recelo no vayan a derrocarme, y para evitarlo, no va a quedarme más recurso que repetir lo que ya otra vez hice y al fin repudiarte a ti y tomar otra esposa.

—Atiende, mi señor, sólo a tu conveniencia y a tu gusto, sin preocuparte de mí, que ya sabes que nada me es grato sino lo que veo que alguna satisfacción te procura —fue el único reproche de la resignada mujer.

Al cabo de algunos días mandó Gualtieri que le quitasen el hijo igual que le habían arrebatado la hija y, fingiendo que lo mandaba matar, ordenó que lo llevasen a criar a Bolonia, donde ya estaba la niña. Griselda no hizo por él más extremos que por la hija había hecho ni su sufrida constancia desesperó por eso; de lo que Gualtieri mucho se admiraba, diciendo consigo mismo que ninguna otra mujer hubiese sido capaz de soportarlo con la entereza que la suya mostraba, tanto que si no supiese cuan entrañablemente amaba a sus hijos hasta que él los había repudiado, hubiese creído que obraba así por el desnaturalizado antojo de no cuidarse de ellos, cuando por pura virtud lo hacía.

Los vasallos, persuadidos de que había hecho matar a sus hijos, muy duramente reprobaban la conducta de Gualtieri, a quien tenían por hombre cruel, mientras compadecían de corazón a Griselda, la cual, con las que con ella se condolían del mísero fin de los hijitos, nunca hizo otro comentario sino el de que era el gusto de quien les había dado la vida.

Mas habiendo transcurrido bastantes años desde el nacimiento de la niña, como Gualtieri juzgase llegada la hora de someter a la última prueba la constancia de su esposa, reunido con muchos de los suyos, confesóles que se le hacía insufrible seguir teniendo a Griselda por esposa, que reconocía que al casarse con ella había procedido con juvenil obcecación y que, por todo ello, quería ver si conseguía del Papa, por su valimiento, dispensa para tomar otra esposa y repudiar la suya; lo que muchos de aquellos caballeros le reprobaron duramente, mas él no les dio otra satisfacción que sostener que así convenía que se hiciese.

La esposa, sabidas todas estas cosas, presumiendo que tendría que volver a casa de su padre —tal vez a guardar ovejas como antes había hecho—, que habría de pasar por ver que otra mujer fuese la dueña del hombre a quien ella con toda su

alma quería, muy desconsolada se sentía. Sin embargo, así como había soportado los demás infortunios, así con gesto sereno se dispuso a hacer frente a éste.

Poco tardó Gualtieri en hacer venir de Roma una carta, que a los ojos de sus vasallos hizo pasar por bula papal con las dispensas para tomar una nueva esposa y repudiar a Griselda. Entonces hizo comparecer a ésta y, en presencia de mucha gente, le dijo:

—Has de saber que por concesión que el Papa me ha hecho, puedo tomar nueva esposa y repudiarte, y puesto que mis antepasados han sido todos hidalgos y señores de este país, mientras que los tuyos nunca han pasado de labriegos, resuelvo que dejes de ser mi esposa y vuelvas a casa de Giannucolo con la dote que has traído, para que yo tome a otra esposa de mi alcurnia, que ya he encontrado.

La esposa, oyendo estas palabras, no sin grandes esfuerzos que apenas eran de esperar de la debilidad femenina, pudo contener las lágrimas y contestó:

—Yo nunca olvidé, señor, que mi baja condición desdecía de vuestra nobleza ni dejé de agradecer a Dios y a vos lo que a vuestro lado era, ni nunca por posesión mía lo tuve, como don que se me hubiese hecho, sino solamente como préstamo; así es que si ahora vuestro gusto es retirármelo, también yo debo conformarme y me conformo con devolvérselo: ahí tenéis vuestro anillo con el que me desposasteis, tomadlo. Que me lleve la dote que he traído me mandáis y a fe que para ello no habréis de necesitar vos pagador, ni yo alforja y acémila, pues tampoco he olvidado que desnuda me tomasteis, y si vos juzgáis decente que el cuerpo que ha llevado los hijos por vos engendrados sea expuesto a la vergüenza pública, desnuda me iré de aquí; aunque me atrevo a rogaros que, en pago de la virginidad que os traje y no me llevo, me permitáis siquiera que sobre mi dote me ponga una camisa.

Gualtieri, que más ansias de llorar que de otra cosa sentía, componiendo a pesar de todo un gesto duro, dijo:

—Pues llévate una camisa.

Rogábanle todos los que presentes se hallaban que al menos le permitiese llevarse un vestido, para que no se viese que la que había sido su esposa durante trece años o más salía de su casa en forma tan pobre y oprobiosa como era la de irse en camisa, pero todos los ruegos fueron en vano. Por lo que la repudiada, en camisa, descalza y sin toca, encomendándose a Dios, salió de aquella casa y se encaminó a la de su padre, entre las lágrimas y sollozos de cuantos la veían.

Giannucolo, que nunca había acabado de convencerse de que aquel sueño de su hija casada con Gualtieri no fuese a tener este despertar, le había guardado a su hija los toscos vestidos de que Gualtieri la despojara la mañana que la desposó, y así pudo ofrecérselos de nuevo, y ella vestirlos y volver a las menudas labores de la casa paterna, haciendo cara con buen ánimo a los golpes de la enemiga fortuna. Persuadió entonces Gualtieri a los suyos de que había escogido por esposa a la hija de uno de los condes de Panago, y disponiendo grandes aprestos para la boda, mandó aviso a Griselda para que a su casa viniese, recibéndola con estas despiadadas palabras:

—Voy a traer a la mujer que he escogido, y como me propongo celebrar su llegada honrándola con grandes demostraciones, y en casa, como tú sabes, no cuento con mujeres capaces de disponer los salones ni de hacer otras muchas cosas que tales fiestas reclaman, tú, que mejor que nadie conoces esta casa, te encargarás de ordenar lo que se ha de hacer, de invitar a las mujeres que bien te parezca y de recibirlas como si señora de la casa fueras; luego, celebrada la boda, podrás volverte a la tuya.

Y aunque todas estas palabras fuesen otros tantos cuchillos clavados en el corazón de Griselda, que no había podido arrancar de él el amor del esposo, contestó:

—Dispuesta estoy a todo lo que mandéis, señor.

Y entrando con sus groseras y pobres ropas romanólas en aquella casa de la que poco antes había salido en camisa, empezó a limpiar las salas, a desembarazarlas y a poner orden, mandando colocar en su sitio bandejas y cojines y preparar la cocina, y poniendo mano en todo como si fuese una de las últimas criadas de Gualtieri, sin darse reposo hasta que lo tuvo todo como convenía. Luego invitó de parte de Gualtieri a todas las señoras de la comarca y esperó al día de la fiesta. Llegada la fecha, aunque las ropas que vestía eran tan pobres, en vez de apocarse, con alegre semblante, sueltos modales y femenina gracia recibió a todas las mujeres que acudieron.

Gualtieri, que había procurado que en Bolonia fuesen educados sus hijos como los de gran señor por una pariente que allí tenía casada con uno de los condes de Panago, siendo ya el niño de seis años y la niña de doce, que cosa más linda no se podía imaginar, mandó a Bolonia aviso a su pariente con ruego de que se pusiese en camino para Saluzzo acompañando a los dos muchachos con vistoso séquito, y que hiciese correr la voz de que la joven iba a ser la esposa del marqués de Saluzzo, sin dejar traslucir a nadie la verdad. Y puesto en camino el conde como Gualtieri le pedía, al cabo de algunos días se presentó en Saluzzo a la hora de mediodía con los dos muchachos, hallando que todos los vasallos y muchos vecinos de los pueblos comarcanos se habían congregado a esperar esta nueva esposa que con tan lucida comitiva llegaba. Recibida la gentil doncella en la sala en donde habían puesto las mesas, adelantóse Griselda a su encuentro, saludándola con graciosa sonrisa:

—¡Bien venida sea, mi joven señora!

Las señoras, que con encarecido y vano empeño habían rogado a Gualtieri que o bien permitiese a Griselda recogerse en alguna cámara apartada o le prestase alguna de las ropas que antes había usado para que no tuviese que avergonzarse presentándose así delante de sus invitados, fueron acomodadas a una mesa y el servicio dio principio. Los caballeros no sabían apartar los ojos de la doncella, conviniendo todos en que Gualtieri no había tenido mal gusto en el cambio; pero si ellos la elogiaban, más lo hacía aún Griselda, que de ella y de su hermanito parecía encantada.

Gualtieri, convencido de que había probado hasta la saciedad la paciencia de su esposa, viendo que ningún accidente o novedad era bastante para descarriarla y torcerla de su buen natural, asegurado de que tampoco la constancia le venía de insensibilidad o estolidez, que motivos le sobraban para no dudar de su inteligencia; parecióle que iba siendo tiempo de sacarla de la amargura que no podía menos de disimular aquel sereno semblante; por lo cual, mandándole acercarse a presencia de todos, le dijo sonriendo:

—¿Qué te parece de nuestra esposa?

—A mí me agrada mucho, señor —repuso Griselda—; y si como es bella resulta sensata, que no lo espero menos, seréis con ella el caballero más feliz del mundo; pero permitidme que os pida, por lo que más queráis, que no la sometáis a las torturas porque habéis hecho pasar a la que antes de ella fue vuestra, que no creo que ella pudiese soportarlas, tanto por sus pocos años como porque se echa de ver que ha sido criada con mimo, mientras que la otra ya desde pequeña se había acostumbrado a las más duras privaciones.

Gualtieri, viendo que su esposa creía firmemente que la doncella se iba a casar con él y aun así no dejaba de elogiarla y ampararla, hizo sentar a su lado a Griselda y le dijo:

—Tiempo es ya, Griselda, de que recojas el fruto de tu larga paciencia y de que los que me han tenido por cruel, inicuo y brutal sepan que lo que hacía no perseguía sino el fin laudable de enseñarte a ser esposa y a ellos a elegirla y gobernarla, mientras que a mí me iba a procurar paz perpetua para los días que contigo me restan de vida, cosa que mucho temí no llegar a conseguir cuando me vi forzado a casarme; por eso, para convencerme, es por lo que te mortifiqué y torturé como sabes. Mas como no he podido advertir en ti un solo acto o palabra de rebeldía contra mis deseos, persuadido de que en ti he encontrado el amor que buscaba, en esta hora voy a devolverte lo que en tantas te quité y con mi mejor devoción curar todas las heridas que en tu ternura he abierto: alégrate, pues, en abrazar en esta que suponías iba a ser mi esposa y en su hermano a nuestros propios hijos, puesto que ellos son los que tú y tantos otros dabais por muertos en virtud de mis crueles órdenes, y en mí abraza a tu mando, que te ama sobre todas las cosas y cree que bien puede gloriarse de que no hay otro que como él haya de pagarse del gran amor de su mujer.

Tras lo cual, abrazó y besó a su esposa, que lloraba de alegría, y, levantándose con ella, se fueron a donde la hija estaba oyendo estupefacta tan inesperadas noticias, y abrazándola tiernamente a ella y al hermano, sacaron a todos del engaño en que estaban. Las mujeres, contentísimas, abandonando la mesa, se fueron con Griselda a su cámara y, despojándola de sus pobres vestidos, los nobles de su clase le pusieron y como señora —que hasta en sus harapos no había dejado de parecerlo— la llevaron nuevamente a la sala.

Allí celebraron entonces con grandes fiestas el retorno de los hijos y, contentísimos todos del suceso, prolongaron por muchos días el júbilo, disputando a Gualtieri por hombre sutilísimo, si bien juzgaban bárbaras e insufribles las pruebas a que había sometido a su pobre esposa, que en opinión de todos quedó por la más sensata y avisada mujer. El conde de Panago regresó a Bolonia a los pocos días y Gualtieri, retirando a Giannucolo de sus terrenos, lo honró como a suegro y le procuró estado en que pudiese acabar, como acabó, tranquilamente los días de su ancianidad. El, por su parte, después de haber casado en todo honor a su hija, vivió dichoso con Griselda largos años, en todo atento a honrarla con extremo celo.

—¿Qué podemos decir ahora, sino que también en las moradas pobres caen del cielo espíritus angélicos, mientras que no faltan palacios en los que ven la luz criaturas que antes debieran guardar puercos que tener señorío de hombres? ¿Quién que no fuese Griselda podría haber soportado no sólo con semblante sereno, sino hasta sonriente, como ella lo hizo, las rigurosas e inauditas pruebas por las que Gualtieri la hizo pasar?

Giovanni Boccaccio

Bocaccio, Giovanni

2002. “El marqués de Saluzzo y Griselda” (*El Decameró*), *Todos los cuentos. Antología universal del relato breve*, Barcelona: Planeta, p. 175 – 184.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Després de llegir aquest text segurament has de fer un esforç important per entendre la mentalitat dominant de l'època de Bocaccio, el segle XIV. Segurament et sobta el tractament que rep la dona durant aquesta època. Fes un llistat de tots els aspectes que, amb relació al tractament que rep la dona, consideraries que ara no serien acceptats socialment.

Situació:

Crèdit 3: L'ésser humà i l'acció.

Unitat 4: **L'acció moral.**

1.2) Negació dels drets a les dones

1.2.3) És normal que em maltractin.

És normal que em maltractin

Llegeix la següent notícia:

CONDENADO EL HOMBRE CUYA MUJER CREÍA "NORMAL" QUE LA MALTRATARA

La Audiencia de Lleida ha condenado a tres años de cárcel a J. M. P. V, un maltratador cuya víctima, durante la vista oral, dijo que consideraba "normales" las agresiones dentro del matrimonio. En el juicio, celebrado el pasado 2 de octubre, el hombre admitió que alguna vez había pegado a su mujer. El juez le condena por ejercer malos tratos habituales y violencia doméstica contra su mujer y las dos hijas de ésta.

El acusado, sin embargo, ha sido absuelto del delito de violación, por el que el fiscal pedía 10 años de cárcel.

El acusado es reincidente. La agresión tuvo lugar en septiembre de 2001 cuando acababa de salir de la cárcel, donde había cumplido condena por el mismo delito, y se dirigió a casa de su pareja, que le acogió. Tres meses después, ella presentó otra denuncia ante los Mossos d'Esquadra asegurando que la había pegado y que la había obligado a mantener relaciones sexuales.

La sentencia, sin embargo, considera que "las impresiones de la denunciante minimizan los hechos y los atribuyen a diferencias habituales entre matrimonios". El tribunal encuentra también "contradicciones" en la declaración de la víctima, que ante la policía aseguró que fue violada, pero en el juicio cambió su versión.

El País, 19.10.2002, pàg. 32

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. En el cas que presenta la notícia que acabes de llegir, una dona entén com a signe de *normalitat* que el seu marit la maltracti.
Trebal·leu en grup. I intenteu trobar motius que puguin explicar que una persona pugui arribar a entendre que el seu marit la maltracti i l'agredeixi. (Recordeu que intentar comprendre per què pot passar un fenomen com aquest, no significa *justificar-ho*).
2. En la notícia que acabes de llegir hi ha una dona, víctima de les agressions del seu marit, que entén com a *normal* que ell la maltracti. Creus que hi ha delictes d'agressió i de maltractament si la víctima que pateix aquestes agressions i maltractaments no les interpreta com a tals? Raona la teva resposta.

Situació:

Crèdit 3: L'ésser humà i l'acció.

Unitat 4: L'acció moral.

1.3) Negació dels drets a les dones

1.2.4 Misogínia

MISOGÍNIA

Llegeix la següent narració de l'escriptora Dorothy Parker:

MR. DURANT

“Feia uns deu dies que Mr. Durant no coneixia una pau d'esperit com aquella. S'hi va lliurar, s'hi va embolcallar, calenta i suau, com si es tractés d'una capa nova i cara. Déu, per qui Mr. Durant sentia un afecte jovial, era al cel, i el món de Mr. Durant tornava a funcionar bé.

Era curiós com la pau retrobada intensificava la fruïció de les coses habituals. Es va girar per mirar la fàbrica de cautxú, d'on acabava de sortir, i va fer un gest d'aprovació amb el cap dirigit a l'edifici, vermell i sòlid, als sis pisos compactes que s'alçaven, impressionants, enmig de la fosca. Hauries de córrer molt, va pensar, per trobar una empresa amb més futur, i va experimentar una sensació agradable, possessiva, de formar-ne part.

Va contemplar Center Street amb la mirada afable, advertint el repòs que hi havia en el fulgor dels llums. Fins i tot el terra moll i oscat, puntejat de bassals viscosos, augmentava el seu plaer reflectint aquesta resplendor discreta. I per arrodonir el benestar, el tramvia que esperava, amb una puntualitat admirable, va aparèixer via avall. Amb una mena de tendresa alegre va pensar en el que trobaria al final del trajecte: el sopar—aquella nit tocava sopa de peix—, els fills i la dona, per aquest ordre. Després, molt amable, es va fixar en la noia que tenia al costat, que evidentment també esperava el tramvia de Center Street. El va fer molt feliç sentir un viu interès per aquesta noia. Considerava un mèrit indiscutible poder tornar a fer cas d'aquestes coses. Vint anys més jove—així es va sentir.

Anava força mal vestida, amb un abric bast que en alguns llocs ja no tenia pèl. Però la manera d'encasquetar-se sobre els ulls el turbant d'una elegància barata, la manera de moure's d'aquella figura jove i prima sota l'abric balder, tenia un no sé què. Mr. Durant va treure la punta de la llengua i se la va passar delicadament pel llavi de dalt, fred i fi.

El tramvia es va acostar i es va aturar davant seu amb un gran estrèpit. Mr. Durant es va apartar amb galanteria per deixar que la noia entrés primer. No la va pas ajudar a pujar, però per la sol·licitud amb què va supervisar el procés va fer l'efecte que en realitat l'havia ajudada.

Quan va pujar a l'estrep, la faldilla petita i cenyida li va deixar al descobert unes cames primes i maques. Tenia una carrera en una de les mitges fines de seda. Sens dubte no se n'havia adonat; era molt cap a la costura i se li estenia,

probablement des de la lligacama, fins a la meitat del panxell. Mr. Durant va sentir el desig estrany d'enganxar l'ungla del dit gros on acabava la carrera i de fer-la més grossa, fins que la línia estreta dels punts escapats arribés a la sabata sense taló. Un somriure indulgent provocat per aquesta fantasia li ballava als llavis, i, en pujar al tramvia i pagar el bitllet, se li va eixamplar fins a convertir-se en una salutació cordial al conductor.

La noia es va asseure molt endavant. Mr. Durant va trobar un bon seient cap a la part de darrera i va estirar el coll per mirar-se-la. Entreveia un plec del turbant i una mica la galta, plena de coloret, però només si mantenia el cap en una posició forçada, que de seguida li va fer mal.

Per tant, animat amb la certesa que sempre n'hi hauria d'altres, va abandonar i es va posar còmode. L'esperava un trajecte d'uns vint minuts. Va deixar caure el cap enrera, a poc a poc, va tancar els ulls i es va posar a pensar. Com que la cosa havia acabat bé, hi podia pensar sense neguit, gairebé rient. Ara bé, la setmana anterior, i fins i tot part de l'altra, havia hagut d'intentar reprimir-ho amb totes les seves forces cada cop que se li feia present. Era innegable que no l'havia deixat dormir bé. Tot i que el protegia aquesta nova actitud divertida, en recordar aquelles nits inquietes Mr. Durant va sentir que el dominava la indignació.

Feia uns tres mesos que havia conegut Rose. Va anar al seu despatx perquè li dictés algunes cartes. Mr. Durant era subdirector de la secció de vendes a crèdit de la companyia de cautxú; la seva dona solia parlar-ne com si fos un dels directors de la companyia, i, encara que sovint ho deia a la gent en presència seva, ell mai no s'havia pres la molèstia d'entrar en detalls sobre el càrrec. Li corresponia un despatx, una taula i un telèfon, però no pas una taquígrafa. Quan li calia dictar o que li passessin a màquina algunes cartes telefonava als altres directius fins que trobava una noia que no estigués ocupada amb la seva feina. Es així que va conèixer Rose.

No era pas una noia maca. El que es diu maca, no. Tanmateix, se li notava una fragilitat força simpàtica i una tímida quasi desesperada que Mr. Durant havia trobat captivadores, però que recordava amb irritació. Tenia vint anys i l'encant de la joventut. 1 un atractiu indiscutible quan s'inclinava per treballar i se li veia l'esquena blanca a través de la brusa lleugera, amb el cabell net ben enroscat al coll prim, i les cames rectes, infantils, creuades a l'altura del genoll per aguantar el bloc.

Però no era pas maca... no. Tenia un tipus de cabell que no era pas dels que van bé per pentinar-lo enlaire, unes pestanyes i uns llavis massa esblanqueïts, i no gaire traça a l'hora de triar i de portar la roba barata. En analitzar-ho, a Mr. Durant el sorprenia que en algun moment li hagués agradat. Però no era pas una sorpresa impacient, sinó tolerant. Ja aleshores només s'imaginava com un noi gran en tot aquell assumpte.

Ni tan sols se li va acudir d'experimentar la més mínima perplexitat pel fet que Rose li respongués amb tant d'entusiasme, precisament a ell, un casat recalitrant de quaranta-nou anys. Mai no es veia a si mateix d'aquesta manera. Solia dir a Rose, rient, que era prou gran per ser el seu pare, però en realitat cap dels dos no s'ho va creure mai. Li semblava que l'afecte que sentia per ell era la cosa més natural del món. Ella era d'una ciutat molt més petita, mai no havia estat el tipus de noia que té admiradors; naturalment, va quedar enlluernada amb les atencions d'un home que, tal com deia Mr. Durant, s'acostava a la flor de la joventut. A ell el va seduir la idea que no hi havia hagut cap més home a la seva vida; però últimament, lluny de sentir-se afalagat per ser el primer i l'únic, havia arribat a considerar-ho com si ella se n'hagués aprofitat d'una manera astuta, posant-lo en aquella posició.

Tot havia estat sorprenentment fàcil. Mr. Durant va saber que ho seria gairebé des del primer cop que la va veure. Als seus ulls, això no la feia pas menys interessant. Els obstacles, més que atiar-lo, el desanimaven. El més important era eliminar les molèsties.

Rose no era pas una noia coqueta. Tenia aquella franquesa curiosa, pròpia d'algunes persones que són molt tímides. Hi havia els seus escrúpols, és clar, però Mr. Durant aviat la va convèncer perquè en prescindís. No és pas que ell fos un mestre de la tècnica, ni molt menys. Havia tingut unes quantes experiències, probablement una tercera part de les que creia, però cap que li hagués ensenyat gaires coses sobre els delicats matisos d'un festeig. Tanmateix, la simplicitat de Rose demanava poquíssim.

Ella, en fi, mai no li va exigir gaire. Mai no se li va acudir crear cap problema entre ell i la seva dona, mai no li va suplicar que deixés la família i se n'anés amb ella, m tan sols per un dia. Mr. Durant la tenia en molt bon concepte per això. Evitava la possibilitat de molts embolics.

Era increïble la llibertat que tenien, fins a quin punt calia mentir poc. A l'hora de plegar es quedaven al despatx: Mr. Durant trobava moltes cartes per dictar. Ningú en va fer cas. Rose estava enfeïnada gran part del dia i era molt considerat per part de Mr. Durant que no la volgués destorbar, molt natural que volgués una taquígrafa tan bona com ella perquè s'encarregués de la seva correspondència.

L'única família de Rose, una germana casada, vivia en una altra ciutat. Rose compartia allotjament amb una altra noia que coneixia, Ruby, que també treballava a la fàbrica de cautxú, i mai no va semblar que Ruby, ocupada com estava amb les seves pròpies aventures sentimentals, trobés estrany que Rose arribés tard a sopar, o que es perdés el repàs. Mr. Durant no va tenir cap inconvenient per explicar a la seva dona que s'havia de quedar a treballar perquè estava engolfat de feina. Per ella això només augmentava la seva autoritat, era un estímul per cuinar plats molt bons que, sol·lícita, mantenia calents per quan tornés. A vegades, com que la culpa els feia sentir importants, Rose i ell apagaven el llum del despatxet i tancaven la porta, perquè els altres empleats creguessin que feia molta estona que havien marxat a casa. Però mai ningú va moure el pom per entrar.

Tot era tan simple que Mr. Durant mai no va pensar que sortís de l'ordre normal de les coses. El seu interès per Rose no va pas fer que concedís menys valor a una mirada provocativa o a unes cames atractives vistes per casualitat. L'afer no podia ser més reposat i confortable. Per ell fins i tot tenia una mena de qualitat de casolà. I després tot es va haver d'espatllar. «Qui ho havia de dir?», es preguntava Mr. Durant amb una gran amargor.

Feia deu dies que Rose havia comparegut al seu despatx, plorant. Per miracle va ser prou sensata per esperar-se fins a després de l'hora de plegar, però hauria pogut entrar qualsevol i l'hauria vista somicar; Mr. Durant creia que si no havia entrat ningú només era a causa de la gestió eficaç del seu déu personal. Va fer la gran bramada, per dir-ho d'una manera contundent, com ell. Li va desaparèixer el color de les galtes, que se li va concentrar en el nas, humit, i li creixien cèrcols d'un rosa viu entorn de les pestanyes blanquinoses. Fins i tot el cabell 11 havia quedat afectat; se li desprenia de les agulles i tenia puntes soltes que li voleiaven, flàccides, per sobre el coll. Mr. Durant detestava mirar-la, va ser incapaç de tocar-la. Va cremar totes les energies aconsellant-li que per l'amor de Déu no digués res. No li va preguntar què passava. Però ella ho va dir, entre sanglots desagradables.

Tenia «un problema». Ella i Mr. Durant mai no van fer servir, ni llavors ni durant els dies següents, cap expressió menys delicada per descriure el seu estat. Fins i tot quan hi pensaven s'hi referien així.

Va dir que feia un cert temps que ho sospitava, però que no l'havia volgut molestar sense estar-ne ben segura. «Que no m'havia volgut molestar!», va pensar Mr. Durant.

Estava furiós, és clar. La innocència és una cosa atractiva, una cosa desitjable, una cosa exquisida, en el seu lloc; però si es porta massa lluny es torna simplement ridícula. Mr. Durant va pensar que tant de bo mai no hagués conegut Rose. I li ho va dir.

Però així no solucionava res. Com havia comentat sovint, jovialment, als seus amics, tenia «experiència». Casos com aquest es podien «arreglar», com deia la gent de món—tenia entès que, a Nova York, les dones de l'alta societat pràcticament no hi donaven cap importància. Aquest cas també es podia arreglar. Va aconseguir que Rose se n'anés a casa, dient-li que no es preocupés, que ell ja procuraria que tot sortís bé. El més essencial era que no la veiessin, amb aquells ulls i aquell nas.

Però va resultar que hi havia una diferència immensa entre tenir experiència i posar-la en pràctica. Mr. Durant no sabia a qui demanar informació. Es va imaginar preguntant als amics íntims si coneixien «algú a qui pogués acudir aquesta noia de qui havia sentit parlar». Se sentia la veu en pronunciar les paraules, sentia el riure nerviós que les acompanyaria, la seva terrible insípidesa en el moment de dir-les. Fiar-se d'una sola persona equivalia a fiar-se de massa gent. La ciutat progressava, però encara era prou petita perquè les xafarderies volessin amb la força d'un huracà. No és pas que pensés ni per un moment que la seva dona es creuria una cosa així, si se n'assabentava, però ¿quin sentit tenia amoïnar-la?

A mesura que passaven els dies Mr. Durant es tornava pàl·lid i es posava nerviós per culpa d'allò. La seva dona es va preocupar fins al punt de trobar-se malament, com li passava a vegades, perquè, malhumorat, es negava a repetir del menjar. Cada dia l'irritava més haver d'oferir la seva complicitat per trobar una forma de desobeir la llei del país—probablement la llei de tots els països del món.

Certament de qualsevol lloc decent i cristià.

Al final va ser Ruby qui els ho va solucionar. Quan Rose li va dir que havia perdut el control i ho havia explicat a Ruby, Mr. Durant va sentir una ràbia inexpressable.

Ruby era la secretària del vice-president de l'empresa de cautxú. Ja seria maco, ja, que ho escampés. Ajagut al costat de la seva dona, no va aclucar ull en tota la nit. La idea de trobar-se per casualitat amb Ruby en el vestíbul el feia estremir.

Però quan es van trobar, Ruby li ho va posar facil·líssim, va ser deliciós. No hi va haver mirades plenes de retrets ni girades de cara. Li va dir «Bon dia» amb el somriure habitual i hi va afegir una mirada enlaire, maliciosa, comprensiva, que contenia un mínim índex d'admiració.

Es va crear una sensació d'intimitat, de secret compartit que els unia d'una manera agradable. Era una bona noia, Ruby!

Ruby ho havia organitzat tot sense fer cap escarafall.

Mr. Durant no va intervenir directament en la planificació. Només en va tenir notícies a través de Rose, les poques vegades que va haver de veure-la. Ruby coneixia, a través d'unes amistats més aviat vagues, «una dona». Costava vint-i-cinc dòlars. Mr. Durant, galant, va insistir que volia donar els diners a Rose. Ella va començar a ploriquejar, però al final ell es va imposar. I no és pas que no li haguessin anat bé aquells vint-i-cinc dòlars, precisament llavors, amb les dents de Junior i tot plegat!

Bé, tot s'havia acabat. Ruby, que no tenia preu, havia anat amb Rose a visitar «la dona»; aquella mateixa tarda l'havia acompanyada a l'estació i l'havia deixada al tren per anar a casa de la seva germana. Fins i tot havia pensat a enviar un telegrama a la germana explicant-li que Rose havia tingut la grip i havia de reposar.

Mr. Durant va instar Rose a considerar-ho només com unes petites vacances. A més, va prometre que la recomanaria sempre que volgués recuperar la feina. Però, a Rose, només de pensar-hi, la zona del voltant del nas se li va tornar de color rosa. Va sanglotar fort, després va apartar la cara del mocador fibrós i va dir, amb una fermesa que li era del tot aliena, que no volia tornar a veure mai més l'empresa de cautxú, ni Ruby ni Mr. Durant. Ell va riure, indulgent, i es va forçar a donar-li un copet a l'esquena. El pes que s'havia tret de sobre amb aquell desenllaç li permetia ser generós fins i tot amb les coses petites.

Mentre repassava l'última escena va fer una rialleta inaudible. «Suposo que creia que em faria enfadar, dient que no tornaria mai més—es va dir—. Suposo que s'imaginava que m'agenollaria i li pregaria que no ho fes»

Era agradable pensar que efectivament tot s'havia acabat. En algun lloc Mr. Durant havia recollit una frase que semblava ideal per l'ocasió. Per ell era una expressió d'una contundència admirable. Tenia una cosa elegant; era el tipus d'expressió pròpia dels homes que porten polaines i branden un bastó sense cap timidesa. Aleshores la va utilitzar, satisfet.

«No en parlem més, doncs», es va dir. No estava pas segur de no haver-ho dit en veu alta.

El tramvia va alentir la marxa i la noia de l'abric bast es va acostar a la porta. Amb el trontoll va anar a parar sobre Mr. Durant—ell hauria jurat que ho havia fet exprés— es va disculpar rient, i se'l va mirar d'una manera que ell va considerar temptadora. Es va mig aixecar per seguir-la i després es va tornar a asseure. Al cap i a la fi, feia una nit plujosa i faltaven cinc mansanes per arribar a la seva cantonada. Una altre cop el va invadir la certesa agradable que sempre n'hi hauria d'altres.

Va baixar del tramvia al seu carrer, de bon humor, i es va dirigir cap a casa. La nit era inhòspita, però el fred i'nsinuant i la pluja trista encara feien més gràfica la imatge de la casa il·luminada i calenta, del gran plat fumejant de sopa de peix, dels nens ben educats i la dona que l'esperaven. Va caminar bastant a poc a poc perquè li semblessin millor a causa de l'espera, cantussejant una mica mentre baixava per la vorera ben arreglada, de cases sòlides, pobres i honrades.

Dues noies li van passar davant corrents, amb les mans al cap per protegir-se els barrets de la pluja. Li va agradar el cop dels talons a terra, li van agradar les rialles i els esbufecs, els braços aixecats en una posició que feia ressaltar totes les línies esveltes del cos. Sabia qui eren: vivien tres portes més avall de la seva, a la casa que tenia el fanal a davant. Sovint s'havia entretingut a contemplar la seva bellesa fresca. Es va afanyar per veure-les pujar l'escala a corre-cuita, ensenyant les cames per sota les faldilles estretes. Va recordar la noia de la carrera a la mitja, i quan va entrar a casa només pensava coses divertides.

Quan obria la porta, les criatures van córrer a trobar-lo, fent cridòria. Passava alguna cosa excitant, perquè habitualment Júnior i Charlotte eren massa prudents per incomodar la gent amb corredisses i xerrameca. Eren criatures simpàtiques i sensates, estudioses i primmirades a l'hora de rentar-se les dents, dir la veritat i evitar els companys que deien paraulotes. Junior seria el viu retrat del pare, quan li traguessin els ferros de les dents, i la petita Charlotte s'assemblava molt a la mare. Els amics comentaven sovint que feien una combinació molt maca.

Mr. Durant, afable, no va parar de somriure mentre feien xivarri, i va penjar l'abric i el barret amb compte. Col·locar la roba a la protuberància freda i brillant del penjador fins i tot li resultava plaent. Aquella nit tot era agradable. Ni tan sols la fressa de les criatures el podia irritar.

Al final va descobrir la causa de la commoció. Era un gosset extraviat que havia aparegut a la porta de darrera. Eren a la cuina, ajudant Freda, i a Charlotte li va

semblar que sentia una cosa que rascava, i Freda va dir bestieses, però de totes maneres Charlotte va anar fins a la porta, i va veure el gosset que intentava entrar fugint de la pluja. La mare els va ajudar a banyar-lo, Freda li va donar menjar i en aquell moment era a la sala d'estar. Oh, pare, ¿se'l podien quedar, per favor, podien, podien, per favor, pare, podien? No portava collar—per tant no tenia amo. La mare havia dit que molt bé, si a ell li semblava bé, i a Freda ja li agradava.

Mr. Durant encara somreia, gentil. «Ja veurem», va dir.

Les criatures van fer cara d'estar decebudes, però no pas desanimades. Els hauria agradat un entusiasme més gran, però sabien per experiència que «ja veurem» volia dir que les coses anaven per bon camí.

Mr. Durant va anar a la sala d'estar per examinar el visitant. No era res de l'altre món. Era claríssim que es tractava del souvenir vivent d'una mare que mai no havia estat capaç de dir que no. Era una bestioleta més aviat rabassuda, amb un pèl blanc embullat i unes quantes taques negres en llocs graciosos. Tenia un aire com de terrier Sealyham, però gairebé imperceptible a causa de les múltiples reminiscències d'altres races. En conjunt, semblava una composició fotogràfica de Popular Dogs. Però de seguida es veia que era molt simpàtic. Hi ha regnes que s'han perdut a causa d'això.

Llavors estava ajagut al costat del foc, remenant amb tristesa la cua tràgicament llarga i suplicant amb els ulls a Mr. Durant que el jutgés amb imparcialitat. Les criatures li havien dit que jugués allà, de manera que no es movia. Era una cosa que podia fer per començar a recompensar-les.

A Mr. Durant li va caure bé. Els gossos no li desagradaven i el seduïa una mica veure's com una bona persona que oferia refugi a animals abandonats. Es va inclinar i va allargar la mà.

—Molt bé, mestre—va dir, amable—. Vine aquí, bon noi.

El gos hi va córrer, remenant-se tot ell, extasiat. Li va emplenar la mà freda de petons alegres, però respectuosos, i després li va posar el cap calent i pesant al palmell. «Sens dubte ets l'home més gran d'Amèrica», li deia amb la mirada.

A Mr. Durant li agradava la comprensió i la gratitud. Va amanyagar el gos amb benevolència.

—Així doncs, mestre, ¿tens ganes de viure amb nosaltres?—va dir—. Suposo que pots fer plans per instal·lar-te.

Charlotte va estrènyer molt fort el braç de Junior. Però a tots dos els va semblar que no havien d'abusar de la bona sort amb un comentari precipitat.

Va entrar Mrs. Durant, que venia de la cuina, amb la cara vermella a causa de les últimes atencions que havia dispensat a la sopa. Se li veia una arruga de preocupació entre els ulls. Part d'aquesta preocupació es devia al sopar i part a l'entrada inquietant del gosset a la vida familiar. Qualsevol cosa que no figurés en el programa del dia reduïa Mrs. Durant a un estat similar al d'un convalescent d'un trauma causat per la guerra. Les mans se li movien, nervioses, començant gestos que sempre deixaven inacabats.

Amb el pes que es va treure de sobre en veure el seu home amanyagant el gos li va desaparèixer l'arruga. Les criatures, que amb ella sempre se sentien bé, van trencar el silenci i saltaven al seu voltant, cridant que el pare havia dit que es podia quedar.

—¿Veieu? ¿Eh que us he dit que teniu un pare que és un tros de pa?—va dir amb el to que fan servir els pares quan han endevinat una cosa—. Molt bé, pare, amb el pati gran i tot, em sembla que ja anirà bé. Realment sembla una gosseta molt...

La mà de Mr. Durant es va aturar en sec, com si el coll del gos s'hagués posat roent. Es va aixecar i va mirar la seva dona com si fos una desconeguda que de cop i volta hagués començat a comportar-se d'una manera salvatge.

—¿Una gosseta?—va dir. Va sostenir la mirada i va repetir: —¿Una gosseta?

Mrs. Durant va moure les mans convulsament.

—Doncs...—va començar, com si estigués a punt de llançar-se a un recital de circumstàncies atenuants—. Doncs... sí—va concloure.

Les criatures i el gos van mirar Mrs. Durant, nerviosos, amb la sensació que alguna cosa anava malament. Charlotte va gemegar sense dir res.

—Calla!—va dir el pare, de sobte girant-se-li en contra—. He dit que es podia quedar, ¿no? ¿Has vist mai que el pare trenqués una promesa?

—No, pare—va murmurar Charlotte, molt educada, però sense estar gens convençuda. Tanmateix, era una criatura filosòfica, i va decidir deixar tota la qüestió en mans de Déu, i estimular-lo una mica de tant en tant amb una oració.

Mr. Durant va mirar severament la seva dona i va tirar el cap enrera amb un gest brusc. Això indicava que volia tenir una xerrada amb ella, entre adults, en la intimitat de la petita habitació que hi havia a l'altre costat del vestíbul, a la qual deien «el despatx del pare».

Ell mateix havia dirigit la decoració del despatx i havia procurat que fos una habitació autènticament masculina. El paper de les parets era vermell i arribava fins a la lleixa de fusta on hi havia gerres del país. Clavats en el paper vermell, a intervals freqüents, hi havia penja-pipes buits: Mr. Durant fumava cigars. En una de les parets es veia una reproducció mediocre d'un dibuix d'una noia amb ales, com un vampir, i en una altra una còpia a l'aquarel·la de September Morn, amb els tints que sortien una mica de les vores de la figura, com si les emocions haguessin impedit a l'artista de tenir la mà serena. Sobre la taula, ben posat, hi havia un tros de cuir amb serrell, amb el perfil pintat d'una donzella índia desconeguda, i en el balancí hi havia un coixí de pell amb la imatge pirogravada d'una noia amb un vestit d'esgrima que feia ressaltar la seva figura, penosament passada de moda.

Els llibres de Mr. Durant estaven col·locats en fila darrera el vidre de la llibreria. Tots eren voluminosos, enquadrats amb colors vius, i justificaven l'orgull de l'amo en exposar-los. Eren sobretot relats de favorites de la cort francesa, i n'hi havia uns quants sobre els hàbits personals i estranys de diversos monarques, i les aventures d'antics monjos russos. Mrs. Durant, que mai no tenia temps de posar-se a llegir, els contemplava esporuguida i creia que el seu home era un dels principals bibliòfils del país. A la sala d'estar també n'hi havia, de llibres, però aquests ella els havia heretat o els hi havien donat. N'havia ordenat uns quants a la taula; semblava que els hi haguessin col·locat els Gedeons.²⁰

Mr. Durant es considerava un col·leccionista infatigable i un lector voraç. Però, després d'enviar-los a buscar, sempre quedava decebut amb els llibres. Mai no eren tan bons com li havia fet creure la propaganda.

Mr. Durant va entrar al despatx primer que la seva dona i se li va encarar, amb la mateixa mirada severa d'abans. No havia perdut la calma, però se li havia desinflat. Sempre havia de passar alguna cosa empipadora. ¿Qui ho havia de dir?

—Saps perfectament, Fan, que no podem tenir aquest gos a casa—va afirmar. Parlava en la veu baixa reservada a la roba interior, els articles de bany i temes igualment sospitosos. En el to hi havia tota l'amabilitat que es té amb una criatura endarrerida, però ocultava una fermesa absoluta—. Deus haver perdut el seny si

---

²⁰ Organització cristiana, fundada el 1899, els membres de la qual (professionals i homes de negoci) deixen exemplars de la Bíblia en habitacions d'hotels, escoles i centres penitenciaris que, habitualment, són de la seva propietat. (N. del T.)

per un moment t'has pensat que sí. No la voldria ni per tots els diners del món, una gossa. Es fastigós. Això és.

—Però, pare...—va començar Mrs. Durant, amb les mans un altre cop convulses.

—Fastigós—va repetir ell—. Tens una femella a casa i ja saps què passa. Tots els mascles del veïnat li corren al darrera. Abans que te n'adonis ja ha tingut cries... i l'aspecte que presenten després de tenir-les! Ja seria maco, ja, que ho veiessin les criatures. Crec que hauries de pensar en les criatures, Fan. No senyor, mentre jo ho pugui evitar aquí no hi haurà res de tot això. És fastigós!

—Però els nens—va dir ella—. Ells només...

—Tot això deixa-ho per mi—la va tranquil·litzar—. Els he dit que el gos es podia quedar i jo encara no he trencat mai cap promesa. ¿O sí? Faré això: esperaré fins que s'hagin adormit i llavors agafaré el gos i el trauré. Després, al matí, els pots dir que s'ha escapat a la nit.

Ella va assentir amb el cap. El seu home li va donar un copet a l'espatlla, coberta amb una seda negra que feia olor de crespó. La pau amb el món tornava a estar intacta, restaurada per aquesta simple solució del petit problema. Un altre cop la certesa que tot estava arreglat, tot a punt per tornar a començar i començar bé, li va embolcallar l'esperit. Quan van entrar a sopar encara agafava la seva dona per l'espatlla.”

Dorothy Parker

Parker, Dorothy

2003. *Mr Durant*, “Narracions completes”, Barcelona: Quaderns Crema, p. 49 – 65, Traducció de Jordi Larios i Xavier Pàmies

Taula d'activitats.**Grau de dificultat: 2**

1. Treballeu en grups d'unes quatre persones. Rastregueu i exposeu totes les manifestacions masclistes de Mr Durant.
2. Analitzeu conjuntament i públicament amb els altres companys de classe, el masclisme i les injustícies que comet Mr Durant. Analitzeu si casos com els de la narració de Dorothy Parker es donen a l'actualitat.

Situació:
Crèdit 3: L'èsser humà i l'acció.
Unitat 4: **L'acció moral.**

1 Drets.

1.3 Vulneració dels drets dels animals

1.3.1 Protecció d'elefants i foques.

Llegeix aquesta notícia:

NORUEGA VETARÀ LOS ELEFANTES Y LAS FOCAS EN LOS CIRCOS

AFP, Oslo

Noruega se dispone a prohibir que ciertos animales salvajes como los elefantes o las focas actúen en el circo. Así lo anunció ayer el ministro de Agricultura, Lars Sponheim. Éste informó de que en diciembre enviará al Parlamento un texto sobre la protección de varias especies salvajes para reafirmar su protección. Hace unos meses, el Partido Liberal, en el Gobierno, sugirió prohibir el transporte de elefantes. La propuesta provocó una feroz crítica de los profesionales que acusaron a Sponheim de querer "la muerte del circo".

Asimismo, según la página de Internet del Partido Liberal, la nueva norma prohibirá la cría de animales para la industria peletera si no se mejoran sus condiciones de vida. Para ello la normativa otorga a los criadores un plazo de diez años. Actualmente, la peletería goza de muchas subvenciones en Noruega.

El País, 7.11.2002, p. 31

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 1

1. Trobes que és positiva la mesura que aplicarà el govern suec? Per què?
2. Si tu haguessis d'escollir entre *la mort del circ* i la protecció dels elefants i les foques, ¿què triaries? Raona la resposta.
3. Amb relació a la notícia que acabes de llegir, ¿se t'acudeix alguna crítica contra el govern suec?

Situació:

Crèdit 3: L'èsser humà i l'acció.

Unitat 4: **L'acció moral.**

1 Drets.

1.3 Vulneració dels drets dels animals

1.3.2 Maltractar els animals perquè siguin més saborosos .

Llegeix el següent text:

Maltractar els animals perquè siguin més saborosos

“En la Inglaterra del siglo XVIII, surgieron algunos de los hábitos culinarios más extraños cuando los aburridos habitantes de las ciudades empezaron a fascinarse con el sadismo, la brujería y un sentido de la diversión que hacía mucho uso de mazmorras y esqueletos. Se les ocurrió la idea de que torturar a un animal hacía su carne más sabrosa y sana, y aun cuando Pope, Lamb y otros escribieron con repugnancia sobre esa afición, la gente siguió entregándose a prácticas que transformaban sus cocinas en mataderos. Cortaban en tiras el pescado vivo, lo que, según decían, hacía más firme la carne; torturaban a los toros antes de matarlos porque decían que de otro modo su carne era insalubre; hacían más tierna la carne de cerdos y terneros azotando a los animales con cuerdas anudadas hasta matarlos; a las aves de corral las colgaban cabeza abajo y las dejaban desangrar lentamente; despellejaban animales vivos. Las recetas de la época empezaban todas más o menos en este tono: «Tome un gallo rojo no muy viejo y golpéelo hasta matarlo...» Todo lo cual estaba auspiciado por la peculiar idea de que el gusto de la carne de un animal podía mejorar si el pobrecito pasaba antes por un verdadero infierno. El doctor William Kitchiner, en *The Cook's Órnele*, cita una receta grotesca de un cocinero llamado Mizaid, para preparar y comer un ganso o un pato vivo:

Tome un ganso o un pato y quítele todas las plumas del cuerpo dejando sólo las de la cabeza y el cuello; después haga un fuego alrededor de él, no demasiado cerca, para que el humo no lo asfixie y el fuego no lo queme demasiado pronto; tampoco demasiado lejos, para que el animal no pueda escapar; dentro del círculo de fuego debe haber pequeños potes de agua con sal y miel, y también manzanas cortadas en trozos pequeños y puestas en un plato. El ganso tiene que estar bien untado de manteca; se enciende el fuego alrededor de él y, sin demasiada prisa, se ve cómo empieza a tostarse; el ganso camina de aquí para allá e intenta volar, pero el fuego se lo impide; querrá entonces beber del agua para saciar la sed y enfriar el corazón y todo el cuerpo, y la manzana lo hará defecar y limpiarse. Y cuando se use y consume por dentro, es preciso humedecerle la cabeza y el corazón con una esponja, y cuando lo vea mareado y empiece a tropezar, es que su corazón necesita humedad y ya está bastante asado. Sáquelo y sírvalo a sus invitados; lo

oirá gritar cuando le corte una parte, y se lo habrán comido casi por completo antes de que muera: ¡es una experiencia sumamente placentera!

Diane Ackerman

Ackerman, Diane

1993. *Una historia natural de los sentidos*, Barcelona: Anagrama: p. 177 - 178.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Busca informació sobre la normativa que en el nostre país regula la mort dels animals per a consum alimentari.
2. Creus que els animals tenen dret a no patir?
3. Creus que la normativa vigent al nostre país garanteix que un animal no pateixi en el moment de matar-lo? Raona la resposta.

Situació:

Crèdit 3: L'ésser humà i l'acció.

Unitat 4: **L'acció moral**

1) Drets.

1.4 Drets individuals

1.4.1 L'estat contra la decisió moral

individual

L'estat contra la decisió moral individual

L'obra *Cignes salvatges*, de l'escriptora xinesa Jung Xang, narra la vida de tres generacions de dones xineses. Llegeix-ne el següent fragment:

“El director adjunt, el senyor Kan, era un home consagrat al partit i se sentia terriblement maltractat. Una tarda va escriure una nota en la qual deia que se suïcidava i seguidament es va tallar el coll amb la navalla d'afaitar. La seva dona, que l'havia anat a buscar abans de l'hora habitual, el va portar ràpidament a l'hospital. L'equip de treball va silenciar aquell intent de suïcidi. Que un membre del partit com el senyor Kan se suïcidés volia dir que cometia una traïció. El fet era vist com una pèrdua de fe en el partit i un intent de xantatge. Per tant, no es podia ser clement amb aquell desgraciat. Els membres de l'equip de treball, però, estaven nerviosos. Sabien prou bé que s'inventaven unes víctimes sense cap justificació”

Jung Chang.

Chang, Jung

2001. *Cignes salvatges*, Barcelona: Circe, p. 264.

Per si t'interessa saber més sobre l'obra *Cignes salvatges*

Cignes salvatges narra la història de tres dones xineses que pertanyen a diferents generacions d'una mateixa família. Així, l'àvia, la filla i la néta —que és l'autora de la novel·la— s'erigeixen en les protagonistes d'una història que plasma el testimoni d'una família que, en només un segle, va passar del feudalisme a l'autoritarisme del règim de Mao. L'autora, amb un estil diàfan i valent, transmet l'heroisme i el coratge de la vida de les seves avantpassades: l'àvia, concubina d'un senyor de la guerra; i la mare, revolucionària comunista. L'obra barreja magistralment els avatars personals dels protagonistes amb les vicissituds col·lectives de la Xina. Aquesta documentada, intensa i esfereïdora història ha estat aclamada per milions de lectors de tot el món.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

- 1) Creus que una persona ha de poder posar fi a la seva vida quan ella desitgi i sense retre comptes a cap govern ni partit? Justifica la resposta.
- 2) Creus just que una persona pugui ser acusada de *traïdora* pel fet de suïcidar-se? Raona la resposta.
- 3) ¿Hi ha fets, propers en el temps o en el marc de la nostra societat, que et recordin el cas del senyor Kan? Si contestes afirmativament, exposa'ls i fes-ne una valoració moral.

Situació:

Crèdit 3: L'ésser humà i l'acció.

Unitat 4: **L'acció moral**

1) Drets

1.4) Drets individuals

1.4.2) L'amor i els *sentiments de classe*.

L'amor i els *sentiments de classe*

L'obra *Cignes salvatges*, de l'escriptora xinesa Jung Xang, narra la vida de tres generacions de dones xineses. Llegeix el següent fragment, que té com a protagonista el germà de l'autora del llibre:

“(…)Un dia, un dels comissaris polítics de l'escola va convocar Xiao-hei. Aquest estava molt frisós, no sabia si el cridaven per comunicar-li una bona i inesperada notícia o per anunciar-li un desastre. El comissari, un home gras d'uns cinquanta anys que tenia els ulls inflats i una veu potent i autoritària, se'l va mirar amb actitud bondadosa mentre encenia un cigarret i va demanar-li que l'informés dels seus antecedents familiars, la seva edat i el seu estat de salut.

També li va preguntar si tenia promesa, pregunta a la qual el meu germà va respondre que no en tenia. A Xiao-hei li va semblar un bon senyal que l'home li fes preguntes tan personals. El comissari va continuar omplint-lo d'elogis:

-Has estudiat a consciència el marxisme-leninisme i el pensament de Mao Zedong. Has treballat de valent. Els companys tenen molt bona opinió de tu. Procura continuar essent modest, perquè la modèstia et farà anar endavant.

I el comissari va seguir en la mateixa línia fins que va aixafar la punta del cigarret i Xiao-hei va pensar que ja tenia la promoció a la butxaca.

Però aleshores va encendre un segon cigarret i va explicar-li el cas d'un incendi que hi havia hagut en una fàbrica de cotó i d'una filadora que havia sofert greus cremades en precipitar-se a l'interior amb la intenció de salvar la «propietat de l'Estat». El fet era que li havien hagut d'amputar tots els membres i ara la noia només era un cap i un tronc, encara que —va insistir el comissari— el seu rostre havia quedat incòlume i, cosa que encara era més important, també la seva capacitat de procrear. El comissari va dir que aquella noia era una heroïna i que seria objecte de molts comentaris de la premsa. El partit volia satisfer tots els desigs de la noia, i aquesta havia dit que li agradaria casar-se amb un oficial de les forces aèries. Xiao-hei era jove, tenia bona presència i no tenia lligams. D'altra banda, en qualsevol moment podia ser ascendit a oficial...

Xiao-hei va sentir immediatament una gran simpatia per aquella noia; casar-s'hi, però, era tota una altra cosa. No obstant això, com podia donar un no al comissari? Impossible esgrimir raons convinents. Amor? Se suposava que l'amor estava relacionat amb els «sentiments de classe». Qui, per tant, podia merèixer més sentiments de classe que una heroïna comunista? Tampoc se'n sortiria dient que no coneixia la noia, perquè a la Xina hi havia molts matrimonis arranats pel partit. Com a membre del partit, i sobretot com a aspirant a oficial, s'esperava que Xiao-hei diria:

—Obeiré sense protestar la decisió del partit!

Lamentava amargament no haver dit que tenia promesa. El seu cap barrinava ràpidament la manera de donar un no diplomàtic al comissari mentre aquest li exposava els avantatges: promoció immediata a oficial, publicitat com a heroi, una infermera permanent i una important subvenció vitalícia.

El comissari encara va encendre un altre cigarret i després va callar.

Xiao-hei sospesava les paraules que diria. Corrent un risc calculat, va preguntar al comissari si aquella decisió del partit era irreversible. Sabia que el partit sempre s'estimava més que la gent fes les coses per pròpia voluntat. Tal com esperava, el comissari li va dir que no, que la decisió l'havia de prendre ell. Xiao-hei va decidir aleshores sortir del pas amb una mentida i va «confessar» que, encara que no tenia promesa, la seva mare en tenia una a punt. Sabia, però, que aquella noia havia de tenir prou mèrits per desbancar l'heroïna i que havia de posseir dos atributs: els antecedents de classe adequats i fer una feina honorable, i que aquest era l'ordre d'importància d'ambdues coses. Per tant, la va convertir en la filla del comandant d'una important regió de l'exèrcit i la va fer treballar en un hospital militar. Feia molt poc temps que havien «començat a parlar d'amor».

El comissari es va fer enrere dient que l'única cosa que volia era saber quins eren els sentiments de Xiao-hei i que no tenia intenció d'imposar-li una parella. Xiao-hei no va ser castigat i poc temps després va esdevenir oficial i va ocupar el lloc de comandament d'una unitat de radiocomunicacions terrestres. Pel que fa a l'heroïna impedida, un jove d'antecedents camperols es va avenir a casar-s'hi.”

Jung Chang.

Chang, Jung

2001. *Cignes salvatges*, Barcelona: Circe, p. 448-449.

Per si t'interessa saber més sobre l'obra *Cignes salvatges*

Cignes salvatges narra la història de tres dones xineses que pertanyen a diferents generacions d'una mateixa família. Així, l'àvia, la filla i la néta —que és l'autora de la novel·la— s'erigeixen en les protagonistes d'una història que plasma el testimoni d'una família que, en només un segle, va passar del feudalisme a l'autoritarisme del règim de Mao. L'autora, amb un estil diàfan i valent, transmet l'heroisme i el coratge de la vida de les seves avantpassades: l'àvia, concubina d'un senyor de la guerra; i la mare, revolucionària comunista. L'obra barreja magistralment els avatars personals dels protagonistes amb les vicissituds col·lectives de la Xina. Aquesta documentada, intensa i esfereïdora història ha estat aclamada per milions de lectors de tot el món.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

- 1) Creus que, llevat de la decisió personal, hi pot haver alguna altra instància —jurídica, religiosa, ideològica, governamental, familiar...— legitimada per decidir amb qui s'ha de casar una persona? Raona la resposta.
- 2) Al fragment podem llegir “se suposava que l'amor estava relacionat amb els *sentiments de classe*”. Creus que, més enllà de l'emoció, hi pot haver algun altre factor que determini l'amor d'una persona? Raona la resposta.
- 3) Creus que en la nostra societat hi ha pressions d'algun tipus que obliguen la gent a casar-se amb una determinada persona i no amb una altra. Si contestes afirmativament exposa exemples, i analitzeu-los i discuteu-los amb els companys.

Situació:

Crèdit 3: L'ésser humà i l'acció.

Unitat 4: **L'acció moral**

1. Drets

1.5 Dret

1.5.1 Dret i força

DRET I FORÇA

Llegeix el següent text:

“On manca la força, el dret desapareix; on apareix la força, el dret comença a resplendir”.

Maurice Barrès

Barrès, Maurice

1914. *La Grande Pitié des églises de France*, 18, París: Emile-Paul.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Treballeu en grup. Intenteu trobar els possibles significats d'aquesta afirmació de Barrès.
2. Treballeu en grup. Hi esteu d'acord, amb aquesta afirmació de Barrès? Discussiu-ho entre vosaltres.

Situació:

Crèdit 3: L'ésser humà i l'acció.

Unitat 4: **L'acció moral**

2. Deures

2.1 Què vull fer

QUÈ VULL FER

Llegeix el següent text:

“Hay una pregunta más allá de la cual en modo alguno puede descenderse y sobre la cual la ética se asienta con toda su firme fragilidad: ¿qué quiero hacer?”.

Fernando Savater

Savater, Fernando

1986. *Invitación a la ética*, II Barcelona: Anagrama,

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Per què es pot afirmar que l'ètica s'assenta en la pregunta *què vull fer*? Raona la teva resposta.
2. Creus que el primer assentament de l'ètica és *què vull fer*, o bé *què he de fer*? Raona-ho.

Situació:
Crèdit 3: L'èsser humà i l'acció.
Unitat 4: **L'acció moral**
2. Deures
2.2 Deures envers un mateix

DEURES ENVERS UN MATEIX

Llegeix el següent diàleg:

“ (Nora) —Tengo otros deberes igualmente sagrados
(Helmer) — No tienes ninguno ¿Qué deberes son esos?
(Nora) — Deberes conmigo misma.”

Henrik Ibsen

Ibsen, Henrik
1962. *Casa de muñecas: drama en tres actos*, III, Madrid: Espasa Calpe.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Com definiries la resposta de Nora?.
2. Tu tens deures amb tu mateix/a? Raona-ho i exposa quins.
3. Creus que els deures amb nosaltres mateixos passen per davant dels deures amb els altres? Raona la resposta.

Situació:
Crèdit 3: L'ésser humà i l'acció.
Unitat 4: **L'acció moral**
2. Deures
2.3 El deure de ser feliç

EL DEURE DE SER FELIÇ

Llegeix el següent fragment:

“No hi ha deure que puguem subestimar tant com el deure de ser feliç”.
Robert Louis Stevenson

Stevenson, Robert Louis
1979. *Apología de los ociosos y otras ociosidades*, Barcelona: Laertes.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Creus que tu subestimes *el deure* de ser feliç? Raona la resposta.
2. Hi estàs d'acord amb l'afirmació de Robert Louis Stevenson? Raona la resposta.

Situació:

Crèdit 3: L'ésser humà i l'acció.

Unitat 4: **L'acció moral**

3. Relativisme moral.

3.1 Tot depèn de com es mira

TOT DEPÈN DE COM ES MIRA

Llegeix els versos següents:

“Y es que en el mundo traidor
nada hay verdad ni mentira:
todo es según el color
del cristal con que se mira”.

Ramón de Campoamor

Campoamor, Ramón

1903. *Doloras*, “Las dos linternas, I, 9-13 i III, 9 - 13 Barcelona: Montaner i Simón.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Hi estàs d'acord amb el relativisme que desprenen aquests versos? Raona la teva resposta. .
2. Treballeu en grup. Esmenteu qüestions ètiques i morals que no creieu que hagin de ser relatives.

Situació:

Crèdit 3: L'ésser humà i l'acció.

Unitat 4: **L'acció moral**

4. Relativisme moral.

3.2 Veritat en aquesta banda, i mentida a l'altra

VERITAT EN AQUESTA BANDA, I MENTIDA A L'ALTRA

Llegeix el següent aforisme de Blaise Pascal:

"230. Divertida justícia que limita un riu. Verdad a este lado de los Pirineos, error al otro lado".

Blaise Pascal

Pascal, Blaise

1985. *Pensamientos*, Barcelona:Orbis, p. 87.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Creus que la *veritat* depèn de l'opinió de cadascú? Raona la resposta.
2. Creus que el concepte de justícia és relatiu a cada cultura? Raona la resposta (remarcant quines dificultats hi ha per implantar un concepte universal de justícia, i quines dificultats hi ha en els casos en què es considera la justícia com un valor relatiu).

Situació:

Crèdit 3: L'ésser humà i l'acció.

Unitat 4: L'acció moral

4. Universalisme moral.

4.1 Universalisme moral

LLEI MORAL

Llegeix el següent text:

“L'imperatiu categòric, per consegüent, és únic i precisament aquest: actua només segons aquella màxima per la qual puguis al mateix temps voler que ella esdevingui una llei universal”.

Immanuel Kant

Kant, Immanuel ,

1984. *Fonamentació metafísica dels costums*, Barcelona: Edicions 62, pàg. 108, traducció de Joan Leita.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Treballeu en grup. Amb l'ajuda del professor, intenteu comprendre el significat d'aquesta màxima de Kant.
2. Creus que tu sempre actues seguint aquesta màxima? Planteja-t'ho i dóna una resposta raonada i amb exemples pràctics.
3. Creus que és positiva aquesta màxima de Kant? Raona-ho.

Situació:

Crèdit 3: L'ésser humà i l'acció.

Unitat 4: L'acció moral

5. Subjectivisme moral

5.1 Moral i subjectivitat

MORAL I SUBJECTIVITAT

Llegeix el següent text:

“La moral, por muy concienzuda que sea, rara vez supera sus propios términos municipales. No hay una moral universal. Sólo hay morales municipales”.

(...) En la naturaleza, ay, es inútil que busquemos medidas para nuestra propia conducta, por muy kantianos que seamos. La naturaleza no sabe nada de los botones de Julita. Le da perfectamente igual.

Francisco Umbral

Umbral, Francisco

1973. *Memorias de un niño de derechas*, Barcelona: Destino catalanes, 168

–

169.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Hi estàs d'acord amb què no hi ha moral universal, sinó només restringida a una petita àrea? Raona la teva resposta.
2. Què significa que la naturalesa no ens pot donar mesures per a la nostra conducta? Raona-ho.

Situació:

Crèdit 3: L'ésser humà i l'acció.

Unitat 4: L'acció moral

5. Subjectivisme moral

5.1 Som subjectes morals

SUBJECTIVISME

Llegeix el següent comentari:

“Si me hubieran hecho objeto sería objetivo, pero me hicieron sujeto”.

José Bergamín (atribuït)

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 3

1. Intenta exposar quines conseqüències es deriven del fet de ser subjectius?
2. Creus que és desitjable aconseguir uns acords objectius amb els altres? Raona la resposta.
3. Caldria eliminar —si poguéssim— la subjectivitat? Raona-ho i valora-ho.

Situació:

Crèdit 3: L'èsser humà i l'acció.

Unitat 4: **L'acció moral**

7) Deliberació moral.

6.1 Instàncies de deliberació moral

Instàncies de deliberació moral

Llegeix el següent fragment de l'obra *Cignes salvatges*, de l'escriptora xinesa Jung Xang, narra la vida de tres generacions de dones xineses. Llegeix-ne el següent fragment:

“Quan la mare va quedar embarassada el 1959, va demanar per escrit permís al partit per avortar. Era el procediment habitual. Una de les raons que justificaven que el partit hagués de donar el consentiment era que en aquell temps l'operació era perillosa. La mare va aduir que estava molt enfeïnada treballant per a la revolució i que seria més útil al poble si no tenia cap més fill. Va ser autoritzada a avortar, operació que era terriblement dolorosa perquè el mètode emprat era primitiu. Quan va tornar a quedar embarassada el 1961, tant els doctors com la meva mare, com el partit, van decidir que quedava completament descartat un altre avortament, ja que havia de transcórrer com a mínim un interval de tres anys entre els avortaments.”

Jung Chang.

Chang, Jung

2001. *Cignes salvatges*, Barcelona: Circe: p. 222 -223.

Per si t'interessa saber més sobre l'obra *Cignes salvatges*

Cignes salvatges narra la història de tres dones xineses que pertanyen a diferents generacions d'una mateixa família. Així, l'àvia, la filla i la néta —que és l'autora de la novel·la— s'erigeixen en les protagonistes d'una història que plasma el testimoni d'una família que, en només un segle, va passar del feudalisme a l'autoritarisme del règim de Mao. L'autora, amb un estil diàfan i valent, transmet l'heroisme i el coratge de la vida de les seves avantpassades: l'àvia, concubina d'un senyor de la guerra; i la mare, revolucionària comunista. L'obra barreja magistralment els avatars personals dels protagonistes amb les vicissituds col·lectives de la Xina. Aquesta documentada, intensa i esfereïdora història ha estat aclamada per milions de lectors de tot el món.

Taula d'activitats.

Grau de dificultat: 2

1. Creus just que una persona, concretament una dona, estigui obligada a demanar permís a les autoritats governamentals per poder avortar? Raona la teva resposta.
2. Creus just i lícit que l'estat determini i decideixi la majoria de les accions dels ciutadans? Raona la resposta.
3. Creus que el cas que es relata en el fragment que acabes de llegir, permet alguna comparança –ni que sigui llunyana- amb algun fet semblant que es doni a la nostra societat?